

LETOPIS

Matice slovenske

za

1871.

Uredil

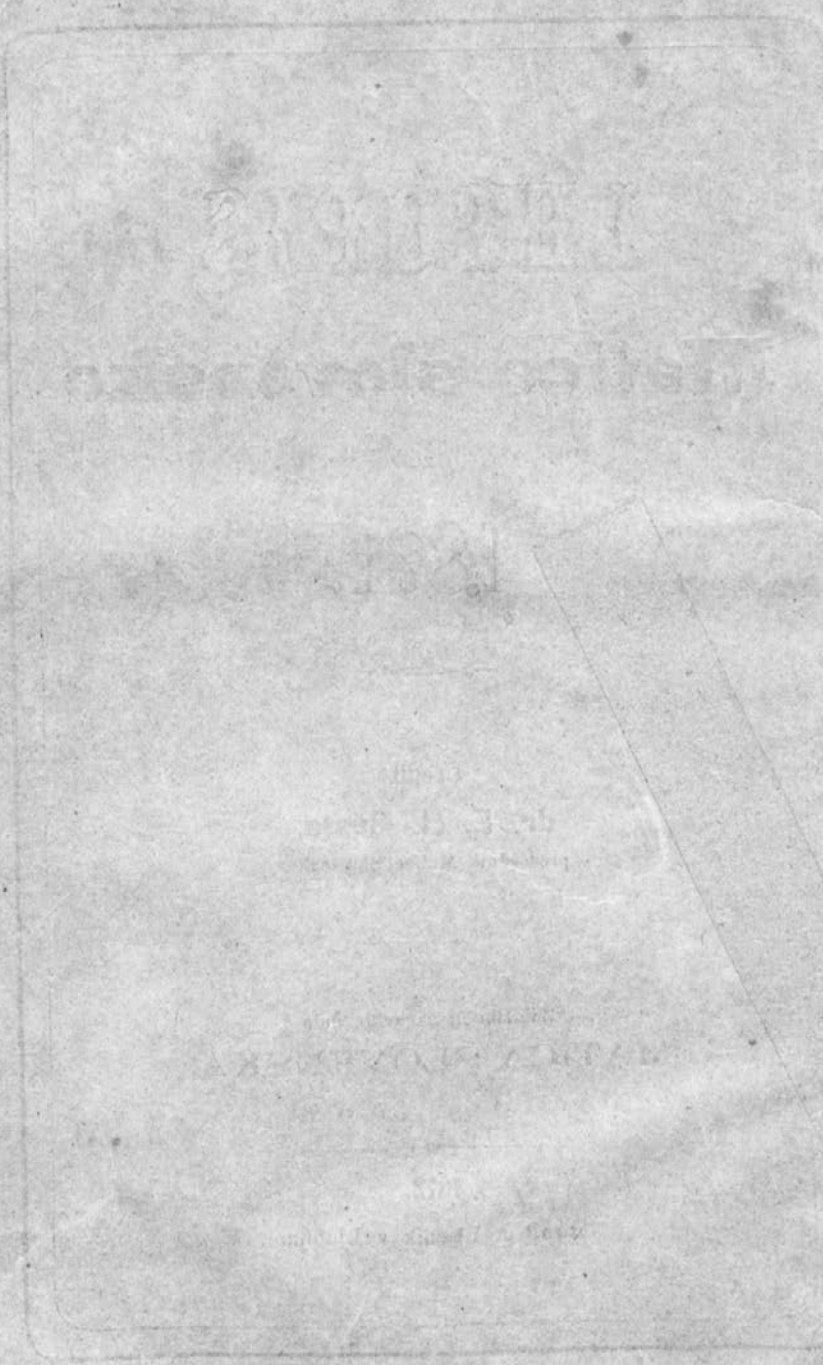
dr. E. H. Costa,
predsednik Matice Slovenske.

Založila in na svetlo dala

MATICA SLOVENSKA.

1872.

Natisnil J. Blaznik v Ljubljani.

Letopis

MATICE SLOVENSKE

za

1871.

Uredil

dr. E. H. Costa,

predsednik Matice Slovenske.

S 27 podobami.

Založila in na svetlo dala

MATICA SLOVENSKA.

1872.

Natisnil J. Blaznik v Ljubljani.

VII, e, 26.575, f

030023684

Poročilo in imenik
Matice slovenske

v Ljubljani

za leto

1871.

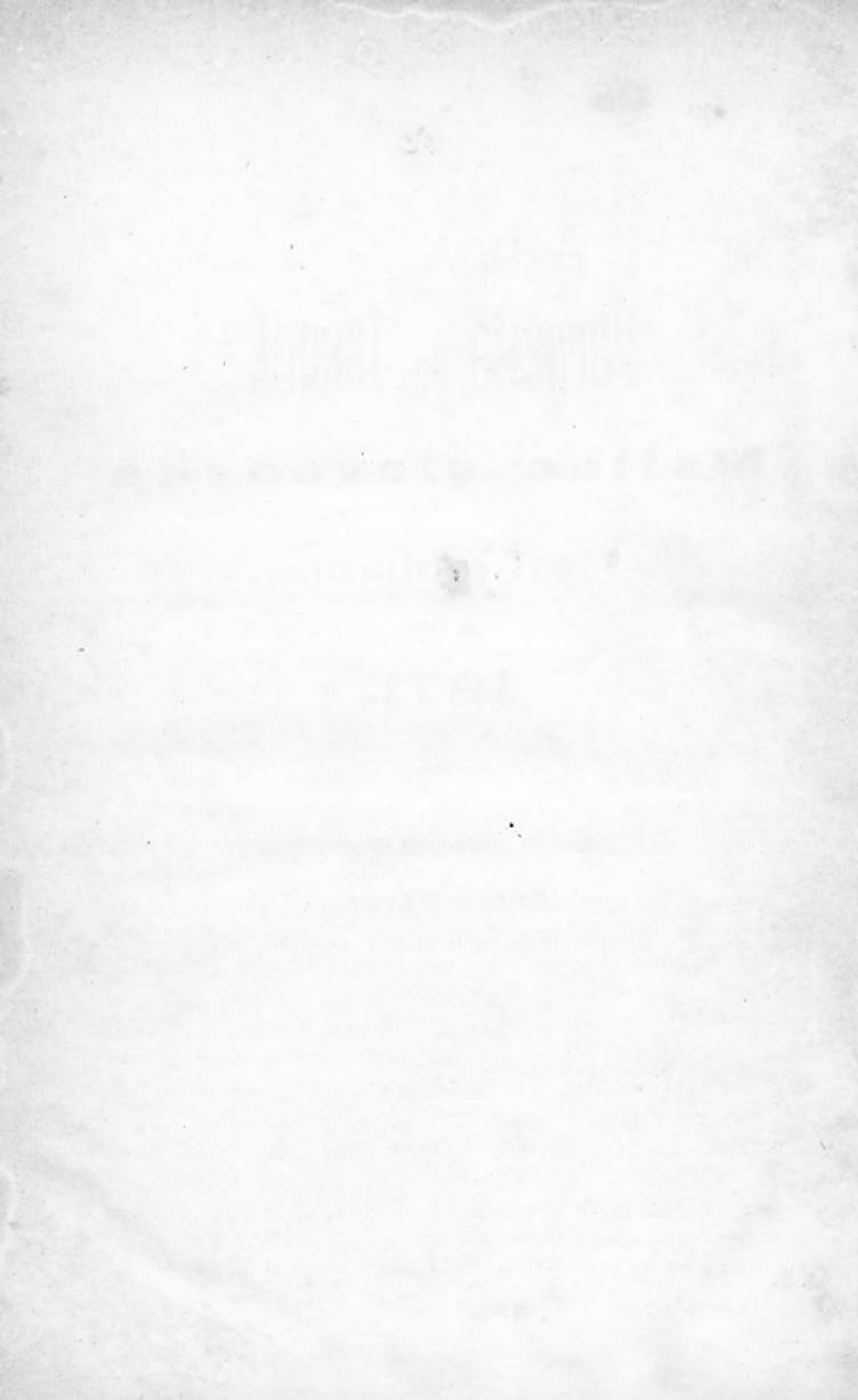

Sestavil

Anton Lézar,

odbornik in tajnik Matice slovenske.

Životopisne črtice

odličnih udov Matice slovenske.

Priobčuje Anton Lésar.

1.

Matija Debeljak,

gimnazijski profesor, mecen Matice slovenske.

(rojen 15. februarja 1807. l., umrl 18. oktobra 1867. l.)

Komu neznana je resnica, da so slavni možje in veliki dobrotniki le redko nasejani med narodi?

Slavne možake jaz tukaj imenujem vse, ki svojemu národu, kakor si že bodi, kažejo in gladijo pot do prave, vzvišene in blagodejne omike.

Podobni so ti možje prijaznim zvezdicam, ki narodu razsvitljajo noč dušne temote, mili luni, nočni kraljici, ki nateza na-se, mogočnemu solncu, ki ga greje in vzbuja na delavnost.

Oni so pa tudi podobni marljivim bučelicam, ki mu sladko hrano, duševno ali materijalno, nabirajo za dan strada in glada.

Slavni možje so narodu vzor, po katerem hrepeneč naj posnema njihovo djanje; oni so največi dobrotniki vsakemu narodu.

Narod, ki ne pozná, ne časti in v spominu ne hrani svojih slavnih mož in dobrotnikov, ni jih vreden.

Da-si tudi je omenjena načela za neovrgljivo resnico sprejelo vse človeštvo, vendar se prerado zgodi, da se slavni možje po vrednosti cenijo še le po smrti, saj tudi po solncu, čegar vrednost nam nikdar ni neznana, prav hrepenevamo še le tedaj, kedar so nam je že dolgo zakrivali črni oblaki. Od tod menda obča prikazen, da se slavnim možem še le po njihovi smrti stavijo spominki kakoršni koli, bodi-si kameneni, bodi-si slovstveni. Ta prikazen se pa dá razlagati tudi od tod, da so vrstnikom najlepši spominik njihova

budilna in vzorna" dela, ki jih gledajo, rekel bi, z lastnimi dušnimi ali telesnimi očmi, toraj jim ni treba drugih spominkov. Vse drugače je pa za potomce, ki niso bili priče njihovega zanimivega djanja. Za-nje je mikavna vsaka še tako mala črtica iz njihovega življenja.

Med možmi, ki so si pridobili pravico, da njihov spomin nikdar ne zgine izmed slovenskega naroda, sveti se Matija Debeljak in to po vzorni ljubezni do svoje ože in širje domovine, Slovenije in Avstrije, do svojega slovenskega naroda in njegovih bratov Jugoslovanov.

Njegovo ime je po njegovih velikodušnih darovih sicer že z zlatimi črkami zapisano v knjigah slovenskih in jugoslovenskih izobraževalnih zavodov; malo, da ne rečem nič, so pa znane okoliščine njegovega življenja. Da se kolikor mogoče zvedó in žive ohranijo potomcem, gré v prvi vrsti dolžnost slovenski Matici, kateri je zapustil petinko svojega nemalega, z marljivostjo in varčnostjo pridobljenega premoženja. Te dolžnosti in neprecenljive koristi životopisov si svest je njen odbor koj po Debeljakovi smrti sklenil, naj se sestavi in v Matičinem „Letopisu“ objavi njegov životopis ter mu pridene njegova podoba, ako je kje dobiti.

Prvi poziv, naj bi oni, ki jim je bil znan M. Debeljak, Matici priobčili črtic iz njegovega življenja, donesel je malo sadú.

Ker se po tej poti ni bilo nadjati, da pridemo do životopisa njegovega, zato je Matičin odbor po nasvetu dr. R. Razlaga v XXI. svoji skupščini 31. maja 1871. l. pisatelju teh vrstic dal nalog nabirati črtice, jih potem strniti ter tako sestaviti njegov življenjepis. Ker sta mu pri nabiranju omenjenih črtic pomoč obljubila dr. E. H. Costa in dr. Jer. Zupanec, zato je radostno sprejel častni ta posel.

Vspeh tega pozvedovanja je bil ta-le:

Pred vsem naj povem, da se mi ni hotelo posrečiti, da bi bil zvedel za Debeljakovo podobo, nobeden njegovih prijateljev in znancev, med ktere štejem tudi sam sebe, se ne vé spomniti, da bi bil kedaj videl njegovo sliko; ne bodem se toraj motil, ako rečem, da je ni na svetu. Ta misel se tudi vjema z značajem ranjega Debeljaka, ki je najrajše nepoznan in sam za-se živel in na tihem podpiral vse blage namene in slovenske zavode.

Ker se iz podatkov, ki sem jih prejel, ne dadó do pičice razjasniti in določiti vse okoliščine njegovega življenja, zato sem tega mnenja, da najbolj vstrežem prijateljem životopisov, ako jim od be-

sede do besede navedem, kar sem izvedel ali sam ali od njegovih znancev, izmed katerih imenujem:

- a) Primoža Remec-a, škofjeloškega mestnega župnika;
- b) Janeza Debeljaka, župnika v Predvdoru, bratovega sina ranjcega Matija Debeljaka;
- c) gospodičino Kristino Lavrinovo, pri ktere starših je bil M. Debeljak domač učitelj njenih bratov.

Dalje hočem priobčiti pismo, ktero je M. Debeljak dan pred svojo smrtjo v laškem jeziku *) pisal svojemu prijatelju in nekdanjemu učitelju Janezu Veladini-ju.

Konečno pa še pridenem M. Debeljakovo oporoko ter priobčim glavne črtice iz obravnave o njej in njegova dela na slovstvenem polji.

* * *

Na desnem bregu Poljanšice, pičle pol ure od Poljan v škofjeloškem sodnijskem okraji na gorenjem Kranjskem stoji vas Visoko, ki šteje samo 4 posestnike in hiše, in še te so jako oddaljene druga od druge.

V tej vasi in sicer v hiši številka 2, ki se jej po domače reče „pri Krnišniku“, rodil se je 15. februarja 1770. leta Matija Debeljak, katerega je nemila smrt prezgodaj pokosila ne le njegovim sorodnikom, ampak tudi domovini njegovi — Sloveniji.

Tukaj vvedem, kar mi je o njem iz župnih knjig in ustnih poročil njegove sestre Katre objavil g. Primož Remec, škofjeloški župnik:

„Starši so mu bili: Ignacij Debeljak in Helena (Lenka) Kos.

Imeli so sedmero otrok, 4 sinove in tri hčere. Ti so po starosti vrščeni:

1. France, rojen 30. oktobra 1785. l. Po dovršenih gimnazijskih in modroslovskih šolah v Ljubljani obrnil se je 1811. l. k učiteljstvu; 1819. l. je iz Gorice, kjer je bil začasni gramatikalni učitelj, dobil službo pravega gimnazijskega profesorja v Kopru, kjer je 1828. l. umrl in zapustil dve hčeri in vdovo, ki se je pa zopet omožila.

2. Marija (Mica), omožena na Hmelincu, mlada umrla brez otrok.

3. Uršula (Urša), rojena 1781. leta, omožena na Logu v loški fari, umrla. Njena vnukinja ima brata marketskega škofa v

*) Tako ravna jo vrli Slovenci. Oni spoštujejo vsak narod, med katerim živé, ter se učé njegovega jezika.

severni Ameriki, gosp. Ignacija Mraka, za moža na Logu hišna številka 10.

4. Anton (Tone), 25 let star, neoženjen umrl.

5. Katarina (Katra), rojena 1797. l., omožena pri sv. Volbenku (Wolfgang), vdova, še živi pri cerkovniku sv. Volbenka.

6. Ignacij (Nace), rojen 28. julija 1802. l., posestnik na očetovem domu na Visokem, umrl 30. septembra 1848. l.

7. Matija, rojen 15. februarja 1807. l.; krstil ga je kaplan g. Jož. Lavrenčič.

Matija je bil doma trd za uk, še navadnih molitvic mu niso mogli vbiti v glavo. Bil je pa priden pastir, na paši je ljubil samoto, po domače bi rekli, pust je bil. Brat France, kateri mu je pozneje skrbel za hrano, je svetoval, Matijo dati v šolo, in tako je že več ko enajst let star došel v Ljubljano. Kot dijak se je ves predruščil ter se pridno učil. — Učil je pri nekem Lahu deco in z njim je po dovršenih šolah iz Ljubljane odrinil na Italijansko. Z mladega je bil jako varčen ter je vedel privarovati denar sukati tako, da mu je donášal dobre obresti.

Toliko sem zvedel pri njegovi sestri Katri; več ona tudi ne vé. Gosp. župnik v Preddvoru, stričnik ranjcega Matije, morebiti še kaj več vé in bolj gotovega.“

Tu se mi zdi pravo mesto, da povem, kar sem o Debeljakovem šolanji našel v zapisnikih ljubljanske gimnazije.

Zapisnik 1822. leta ga navaja v I. gimnazijskem razredu z izvrstnim vspehom, bil je med 7 izvrstniki šesti; — leta 1823. je brati v II. gimn. razredu le z dobrim vspehom; — l. 1824. ga ni bilo na ljubljanski gimnaziji; — a zapisnik 1825. l. hrani opombo: „Prišel iz Kopra (menda kjer je njegov brat France bil gimnazijalni učitelj) z odličnimi redi v vseh predmetih“; — leta 1825. je z izvrstnim vspehom dovršil IV. in l. 1826. V. gimnaz. razred. — Od tega razreda dalje ni najti njegovega imena niti v gimnazijskih niti v licejskih zapisnikih.

Izpovedi njegove sestre Katre, ki smo jih ravnokar brali, in nanzanila njegovega stričnika, ki je kmalu navedem, nam dadé povod misliti, da je omenjene tri šole dovršil ali v Benetkah, na kar meri njegovo laško pismo pisano Veladiniju, pozneje navedeno, ali v Milanu. Nekdo mi je sicer pripovedoval, da ga je prva pot iz Ljubljane peljala na Dunaj, kjer je bil učitelj v nekem osobnem šolskem zavodu. (?)

Poslušajmo, kaj nam o Debeljaku vé povedati njegov stričnik, preddvorski župnik, Janez Debeljak:

„Rad bom tudi jaz, njegov stričnik, svojo hvaležnost do njega vedno skazoval zarad mnogo meni skazanih dobrot. Srčno me veselí, da ga tudi domovina visoko časti, prišteva v vrsto svojih največih dobrotnikov ter želi njegovo ime oteti pozabljivosti iz tega namena, da ga v hvaležnem spominu ohranijo in v ljubezni do drage nam domovine posnemajo tudi prihodnji rodovi. V znamenje svoje hvaležnosti in ljubezni do ranjcega strica bi mu tudi jaz rad majhen spominek postavil s tem, da Slovincem priobčim nekoliko znanih mi črtic iz njegovega življenja, nadjajoč se, da se najdejo še drugi častilci njegovi, kateri mojim vrsticam dostavijo, kar meni vedeti ni moč. Na ta način morda pridemo do njegovega životopisa.

Izmed 4 bratov in 3 sester bil je Matija najmlajši in kakor tak odločen, da kedaj prevzame očetovo posestvo, obstoječe iz precej velicega zemljišča in mlina. Njegov najstarejši brat France je bil profesor na ljubljanski gimnaziji, na zadnje pa v Kopru, kjer je umrl 1828. leta. Ker je pri svojem bratu Matiji zapazil lepe duševne zmožnosti in tudi veselje do šole, pregovoril je očeta, da so že 14 let starega Matijo, ki je bil že prav dober ovčar, poslali v šolo, kjer je prav dobro napredoval. — Kot petošolec je dobil ponudbo, ali ne bi hotel iti v Benetke za domačega učitelja (s kom, jaz ne vem povedati, vedela pa bode morda gospodičina Lavrinova, ktere mati mu je bila velika dobrotnica). Ondi je privatno nadaljeval šole, dokler ni napravil izpita za profesuro. — Služil je najprej, ako prav vem, v nekem mestu (v katerem? ne vem) na „Lago di Como“, potem dvakrat v Benetkah, najdalje pa v Milanu, kjer je 1848. leta bil prvičkrat pregnan po Lahonih in je čez Švicarsko bežal in tudi srečno pribežal v Beč, od koder mi je (dijaku 4. gimnazijalnega razreda) pisal v Ljubljano. Po zadušeni vstaji na Laškem podal se je nazaj v Milan, kjer je ostal do 1859. leta. — Po nesrečnem izidu laške vojske istega leta dal je za vselej slovó Lombardiji, v kateri je preživel najlepša leta svojega življenja, s pridnostjo in varčnostjo si pridobil lepo premoženje, pa tudi zavoljo zagrizenega sovraštva Italijanov zoper Nemce (Avstrijance) prestal mnogo strahú in nevarnosti. — Bil je potem še nekoliko časa gimnazijski profesor v Vidmu, dokler mu ni bilo dovoljeno podati se v pokoj. Vsega skupaj bil je profesor blizo 36 let, kakor mi je sam pravil. —

Kar je pri njem posebne hvale in posneme vredno, je ravno ljubezen do domovine in maternega jezika. Ta ljubezen mu ni ugasnila ni za trenutek, da-si tudi je moral dolgo živeti daleč od domovine. Mlad deček sem sicer še bil, ko je bil enkrat o velikih šolskih počitnicah prišel obiskat svoje matere, toda dobro se še spominjam, s kako marljivostjo je bral slovenske pesnike, Vodnika, Prešerna in druge. V poslednjih letih pa koliko je denarja potrošil za slovenske knjige! Skoro je ni knjige, v novič natisnjene, da si je ni omislil. Zarad mnogoletnega bivanja na Italijanskem ni imel velike spretnosti niti v govorjenji niti v pisanji slovenskem*), vendar je ves gorel za svoj materni jezik, zato me je tudi prosil, naj bi mu vselej le slovenski dopisaval, češ, da se sam bolj in bolj izuri v njem. Blagega njegovega srca mi skoro ni treba popisovati, kajti ves narod slovenski, še več, vsi Jugoslovani, ga v tem oziru poznajo po lepi oporoki, vsled ktere jim je zapustil vse svoje ne malo premoženje. — Pa že tudi v življenji mu je bila skrb za omiko slovenskega naroda. Vpisal se je bil že zgodaj k družbi sv. Mohora za dosmrtnega, v Matico slovensko koj v začetku njene osnove za ustanovnega uda z zdatnim doneskom 240 gold., bogato je podpiral mene in tudi druge mladenče, ki niso bili celó v nobeni krvni zvezi ž njim. Lahko bi o tem govoril g. France Levstik, pa tudi še kdo drugi.

Nikakor tudi ne smem zamolčati njegove blage ljubezni do matere, ktere je skoro vsako leto obiskat prišel. Ako je na rojstni kraj prišedši zvedel, da mati niso zadosti postreženi, bil je užaljen do solz in pri odhodu jih je vselej srčno priporočal svojemu bratu Ignaciju, mojemu očetu.

Tudi svojih sorodovincev v oporoki ni pozabil, kajti vložil je dijaško ustanovo s 300 gold. letnega vžitka za sorodnike, in ko teh ne bi bilo nikogar v šolah, za učence Poljanske župnije.

Lahko bi še kaj povedal v njegovo čast in slavo, ako bi treba bilo; menim pa, da že iz tega kratkega popisa se razvidi, kako blag človek je bil ranjki Matija, in kako prav imajo možje, vneti za blagor svojega naroda, da pozabljeneosti otmejo imé možá, ki je djansko ljubil svoj narod.

Naj njegov spomin blaži srca njegovih rojakov ter jih spodbuja k enakemu djanju!"

*) Od kod neki? Saj se je šolal v tistem času, ko se v šolah ni smela spregovoriti slovenska beseda.

O službovanji nam najnatančnije podatke podaja gospodičina Kristina Lavrinova. Njena pismena izpoved se glasi tako-le:

„Profesor Matija Debeljak je okoli 1830. leta za domačega učitelja sinov (iz prvega zakona) mojega ranjega očeta, tedanjega pozivnega svetovalca, poznejšega dvornega svetovalca in predsednika kriminalne sodnije, Jožefa Lavrina, prišel v Milan ter je ob enem nadaljeval svoje študije, več let učitelj ostal v naši družini.

Dovršivši svoje učenje je prvo službo v Sondrio dobil za učitelja nemškega jezika in literature.

Po nekoliko letih je bil s povikšano plačo prestavljen v Como; od tod je čez nekaj let dobil profesuro nemškega jezika in literature na liceji v Benetkah, kjer je ostal blizo 3 leta; iz Benetek mu je bila ista profesura podeljena na Milanski liceji, kjer je ostal do 1848. leta. Vstaja tega leta in vojska s Piemontom ga je pregnala iz Milana, kamor se je po srečno dovršeni vojski zopet povrnil jeseni istega leta. V Milanu je ostal do vojske 1859. leta, od koder je bil v isti službi začasno prestavljen v Benetke, in ko se služba istih predmetov sprazni v Vidmu, prosi za-njo ter jo dobí. V Vidmu je ostal do 1866. leta. Zarad bolehnosti je prosil in dobil odpust ter potem živel v Gorici, Ljubljani, Kranji, zopet v Ljubljani, iz ktere se je pod milejše podnebje oktobra meseca 1867. l. podal v Trst, kjer ga kmalu po prihodu pograbi smrt 18. oktobra 1867. leta.“

Da bi saj službovanje izvedeli natanko, pozvedoval je dr. E. H. Costa na Dunaji pri ministerstvu za uk. Gosp. sekcijski predstojnik Fidler je bil jako postrežljiv ter je dal iskati v arhivu. — Našli so a ne našega Matijo Debeljaka, ampak Franceta (njegovega brata) ki je bil že 1811. leta med učiteljstvom in 1819. leta iz Gorice kot začasni učitelj za trdno prestavljen v Koper, kjer je 1828 l. umrl in zapustil hčer, kateri je bil iz državne blagajnice podeljen milostni dar. Da, omenjeni dvorni svetovalec je bil še tako prijazen, da je o tej stvari pisal c. k. namestniji v Trst, kjer je umrl Debeljak.

Iz Trsta je odgovoril g. namestnijski svetovalec Jettmar, da ondašnji benečanski arhiv o Debeljaku ne hrani, nego nakaz, da se mu sklicevaje se na ukaz c. k. naučnega ministerstva od 6. jul. 1859. l. št. 10099 odslé v Trstu namesto v Ljubljani plačuje po-čitnina 1260 goldinarjev.

Tudi c. k. deželne vlade arhiv v Ljubljani o Debeljaku hrani samo dva spisa, s kterima se mu nakaže popotnina iz Vidma in

ravno kar omenjena počitnina, ki se mu je kakor drugim za čas v počitek djanih benečanskih profesorjev do smrti plačevala v znesku plače djanskega službovanja.

Bilo je misliti, da Videmski gimnazijski arhiv vé Debeljakovo službovanje; pisalo se je tje, a ondašnje ravnateljstvo še toliko ni bilo vljudno, da bi bilo kaj odgovorilo. Ker se neposrednje ni dalo nič izvedeti, prosil sem g. Andreja Marušiča, gimnaz. profesorja v Gorici, da bi on skušal zvedeti, kar meni ni bilo mogoče.

Gosp. Marušič mi pa 16. avg. 1871. l. odpiše:

„O Debeljakovi zadevi sem se obrnil do g. Petra Podrieke v slov. Št. Petru nad Čividadom (Starim mestom), kateri, vem, da občuje z Vidmom; jaz sam v Vidmu nimam znancev (kateheti so odpravljeni). Kakor kaj izvem, bodem nemudoma pisal.

Tu bode na svojem mestu poslednje Debeljakovo pismo, pisano dan pred smrtjo.

Glasí se tako-le:

All' Illmo. Sig. Cavaliere Giovanni Veladini, Ingegnere, Direttore pensionato della già I. R. Scuola Reale e Scuola di Nautica a Venetia ecc. ecc.

Illustre Sigr. Cavaliere, amatissimo mio maestro!

Le mie forze, com' è manifesto, vanno di giorno in giorno scemando, ed io prevedo non più lontano il tempo, in cui non avrò più libero l' uso dei sensi. In mezzo a queste critiche circostanze non saprei affidare a mani più integre, più sante gl' interessi miei, che pregando Lei, degnissimo Sigr. Cavaliere, a voler assumere l' amministrazione del poco mio peculio, della mia Cassa a mano. Essa contiene in effettivo, quanto potrà occorrere pel mio mantenimento fino alla probabile epoca della mia morte. Ella si compiaccia di amministrare per me questo danaro, e se, coperte tutte le spese, comprese quelle dei funerali, come pure quelle di qualche S. Messa espiatoria, avanza tuttavia qualche resto più o meno considerevole. La prego di versare tale importo nella Cassa di quell' Autorità giudiziaria che si farà incaricata della ventilazione dell' asse ereditario. E qui aggiungo esplicitamente, ch' Ella non deve rendere conto della sua amministrazione a chi che sia, nè alle Autorità Giudiziarie, nè a me stesso, se a Dio nella sua onnipotenza piacesse di ridonarmi la sanità. Accondiscendo con quella vera operosa cristianità, che tanto distingue il nobile di Lei animo, ottimo Signore,

alla preghiera dell' infelice suo discepolo ch  giustamente si considera in punto di morte, ed il quale abbandoner  questo mondo con quei sentimenti di profonda venerazione e della pi  sentita gratitudine che ha sempre professato a Lei, Egregio Sig. Cavaliere.

Trieste il 17. ottobre 1867.

Mattia Debellak m. p.
Professore ginnasiale in disponibilit .

Da Debeljak omenjenega Veladinija imenuje „mio maestro“ in sam sebe „infelice suo discepolo“, napeljalo mi je misel, da imenovani gospod v  razjasniti nam to razmero. Pisal sem mu toraj ter ga prosil povedati mi, kar v tem obziru in sploh v  o Debeljaku.

Namesto od Janeza Veladinija prejel sem odgovor od njegove sestre Josipine. Zakaj, to pov  naslednji list:

„Dir  con tutta ragione ch' io tardai a riscontrare la Sua lettera, diretta al mio povero fratello. Essendo scritta in tedesco dovetti farla tradurre. Il mio caro fratello ch'   morto fino del giorno 18. Marzo 1870. Cos  vedr  ch' io non posso corrispondere a ci  ch' egli desidera. So benissimo che il Debellak, prima di tutto fu scolaro di mio fratello, terminati i suoi studj fu nominato Professore di lingua e letteratura tedesca, non posso dire se prima a Como e poi Udine e Venezia, o pure primo Udine. Quando venne traslocato da Venezia a Milano, allora cerc  d' essere messo nel medesimo stabilimento dove vi era il mio fratello, e da quell' epoca si form  una relazione veramente familiare, che continuo fino che il Signore lo chiam  a se in et  di circa 65 anni il giorno 18 ottobre 1867.

*Mi protesto colla pi  sentita stima presentando Li i miei Osequi
mi dichiaro di Lei*

Trieste 14. agosto 1871.

*Umilissima ed Ubbedientissima Serva
Giuseppina Veladini.*

Oporoka.

Opomba. Našli ste te dve nemški pisani oporoki; ena od 26. decembra 1866. l. z dostavkom od 15. junija 1867. leta, ki jo je pisal in podpisal sam; — ena pa brez kraja, dne, meseca, leta in podpisa, pisal jo je po narekovanji oporočevalčevi gosp. prof. Jesenko, in sicer zadnje dni pred smrtjo Debeljakovo, zato je menda ni utegnil podpisati. Pooblaščenca sta pa ravnala po poslednji, če tudi ni postavna, in to s prepričanjem, da je ta res prava njegova zadnja volja bila.

„Moja poslednja volja je, da se po moji smrti vse moje ostalo premoženje obrne tako-le:

Pred vsem naj se ustanovi ustanova za učence (dijake) z letnimi tristo (v prvi oporoki je stalo štiristo in nad to besedo je bil popravek dvesto, pisan s svinčnikom) goldinarji avstr. veljave. Prvo pravico do te ustanove, ki se sme uživati na vseh gimnazijah Kranjskih, imajo moji sorodovinci in sicer od prvega gimnazijskega razreda začenši do dovršenih študij in to tudi oddelčnih študij. Le kedar ni nobenega sorodovince med prosilci, sme se pri oddajanju te ustanove ozir jemati tudi na druge v župniji Poljanski (v sedanjem obsegu) na Gorenskem rojene, ubožne, dobro нравne in marljive učence. Uživanje te ustanove nesorodnih učencev je omejeno na toliko časa, dokler izmed rodovine oporočevalčeve ni učenca, ki ima pravico do nje. Oporočevalec želi, da pravico, oddajati to ustanovo, izvršuje svetovalstvo (odbor) ljubljanskega mesta. Istino, ki se ima obrniti za omenjeno ustanovo, naj srenja ljubljanskega mesta sprejame za $5\frac{1}{2}\%$ posojilo, za oskrbovanje naj si pridrži $\frac{1}{2}\%$ in izplačuje po 5% od zgoraj imenovane istine. Te obresti v sedanjem času nizke, bodo, tako se nadjam, za srenjsko ljubljansko svetovalstvo zadostni vzrok, da sprejame ta oskrbovanje. Ako pa ne bi hotelo sprejeti ta opravek, naj mu obravnalna gosposka stavi še ugodnejše pogoje, toda ne s tem, da bi se znižal letni ustanovni donesek, ampak s tem, da se iz zapuščine pomnoži istina.

Ako bi za svoje smrti imel posla, naj ta iz moje zapuščine dobí znesek, enak onemu, ki ga je za plačilo že prejel za ves čas svojega nepretrganega službovanja pri meni. To hočem razjasniti z naslednjim izgledom: Posel, ki me je stregel v moji smrtni bolezni, bil je že 3 leta brez pretrge pri meni v službi ter je imel 60 gold. na leto, toraj za tri leta 180 gold. V tem primerljeji naj

se po moji smrti poslu plača 180 gold. (Te odločbe nima poslednja oporoka).

Mojo zlato uro z zlato verižico dobodi v spomin moj stričnik Pavel Debeljak, sedaj posestnik na Visokem v župi Poljanski, okraja Loškega na Gorenskem. (V prvi oporoki se to določilo glasi tako-le: „Mojo zlato uro dobodi v spomin moj stričnik Janez, mojega umrlega brata Ignacija sin, ki je sedaj župni kaplan v Šent Vidu pri Zatičini na Dolenskem. — Pristavek: Ozir predstoječega določila o moji zlati žepni uri bodi ta prememba, da je ne dobí moj stričnik Janez, duhovnik, ampak njegov brat Pavel, ki je posestnik na Visokem v župniji Poljanski okraja Loškega na Gorenskem.)

Svoji sestri Katarini, vdovi Šost, sedaj stanujoči pri cerkovniku sv. Volbenka, župe Poljanske, v spomin zapustim srebern križ z razpelom, eno sreberno žlico in eno sreberno žličico; prav tako jej prepustim sedem srebernjakov, namreč šest po petnajst in enega za trideset krajcarjev konv. den., — ki sem jih v spomin prejel od najine ranjce matere.

Kar po izvršitvi zgoraj imenovanih naredeb še ostane moje ostaline, naj se razdeli v pet enakih delov in jugoslavenskim izobraževalnim zavodom v Avstriji izroči tako-le:

ena petinka družbi sv. Mohora v Celovcu za razširjenje koristnih knjig v slovenskem jeziku;

ena petinka Matici slovenski v Ljubljani; obé imenovani društvi naj se pri sprejemu dedšine za vselej zavežete, vse knjige, ki jih izdaste, vsako leto poslati rojstni hiši oproročevalčevi števil. 2. na Visokem v župniji Poljanski na Gorenskem;

ena petinka Matici dalmatinski v Zadru; in

dve petinki jugoslavenskemu vseučilišču, ki se ustanovi v Zagrebu.

Moje premoženje je v državnih dolžnih pismih, nekdanj c. kr. lombardsko-benečanskih, sedaj italijanskih, v obligacijah milanskega mesta in v knjižici ljubljanske hranilnice ter sedaj na vsak način znaša nekaj čez 40.000 goldinarjev.

V Ljubljani 26. decembra 1866.

Matija Debellak m/p.,

c. k. gimn. profesor sedaj v počitku
(disponibiliteti.)

Zapuščina ranjcega M. Debeljaka bila bi vsled inventarnega zapisnika v Trstu po pomoti, ki jo je odkrila ljubljanska sodnija, znašala 70.618 gld. 35 kr.

po imenni vrednosti laških državnih dolžnih pi-			
sem; po odpravljeni pomoti	48.408	„ 40 „	
po pravi vrednosti dne Debeljakove smrti samo	34.704	„ 62 „	
po prištetih obrestih do dne razdelitve pa . .	43.640	„ 79 „	

Po odbitih vseh obravnavalnih stroških,			
volilih in davščinah, ki so skupaj znašali . .	14.242	„ 12 „	
ostalo je čistega premoženja	29.398	gld. 67 kr.	

ktero se je vsled oporoke razdelilo tako, da je vsaka petinka dala 5.879 „ 73% „

Obravnavo je v imenu c. k. sodnije vodil c. k. bilježnik dr. Jernej Zupanec, dedujoča društva pa sta zastopala pooblaščenca dr. E. H. Costa in A. Lézar, prvi jugoslovansko vseučilišče in dalmatinsko Matico toraj tri petinke, poslednji pa Matico slovensko in družbo sv. Mohora, toraj dve petinki.

Prva dva zavoda sta svoja dela zahtevala v italijansko-državnih dolžnih pismih, poslednja pa sta svojega zastopnika pooblastila prodati omenjene obligacije, za ktere je prejel po . 8243 gld. 91 kr.

M. Debeljak na slovstvenem polji.

Med zapuščino ranjcega M. Debeljaka je bilo tudi nekoliko knjig, in med temi troje, katerim je bil on pisatelj. One so bile prodane, te pa je Matičin poverjenik prihranil Matici, da jih v spomin pisateljave delavnosti na slovstvenem polji hrani v svoji knjižnici. — Omenjene knjige so te-le:

a) *Ausgewählte Stücke aus deutschen Prosaikern, zu Sprachübungen für Italiener bearbeitet von Mathias Debellak, Professor der deutschen Sprache und Literatur am k. k. Lyceum in Porta nuova zu Mailand. — Mailand bei Joh. Meiners und Sohn 1842. —*

Ta knjiga šteje 197 strani.

Isti knjigi 4. natisa je naslov:

Ausgewählte Stücke aus deutschen Prosaikern zu Sprachübungen für Italiener bearbeitet und herausgegeben von Mathias Debellak, Professor der deutschen Sprache und Literatur am k. k. Lyceal-Gymnasium nächst St. Alexander in Mailand. — Vierte ver-

besserte und vermehrte Auflage. Mailand bei der k. k. Staatsdruckerei 1857.

Ta natis šteje 192 strani.

b) ESERCIZI DI TRADUZIONE DALL' ITALIANO NEL TEDESCO RACCOLTI DA M. DEBELLAK PROFESSORE DI LINGUA E LETTERATURA TEDESCA NELL' I. R. LICEO DI PORTA NUOVA E NELL' I. R. GINNASIO DI BRERA IN MILANO. — MILANO TIPOGRAFIA E LIBRERIA DI GIUSEPPE REDAELLI 1843. — Ta knjiga šteje 103 strani, in Matica jo hrani v 3 odtiskih.

c) MANUALE DELLA LINGUA TEDESCA AD USO DEGLI ITALIANI DI M. DEBELLAK PROFESSORE DI LINGUA E LETTERATURA TEDESCA NELL' I. R. LICEO DI PORTA NUOVA E NELL' I. R. GINNASIO DI BRERA IN MILANO. CON UN ESEMPLARE DI SCRITTURA. — MILANO COI TIPI DI GIUSEPPE REDAELLI TIPOGrafo-LIBRAJO CONTR. DE DUE MURI Nr. 1041, 1846. — Strani šteje ta natis 261.

Te knjige hrani Matica še en odtisek drugega natisa, koliki je pa ta, tega ne moremo povedati, ker mu manjka prve pole s popolnim naslovom. Naslov na zavitku mu je pa ta-le:

MANUALE DELLA LINGUA TEDESCA AD USO DEGLI ITALIANI DI M. DEBELLAK. — MILANO, STABILIMENTO CIVELLI GIUSEPPE e COMP. 1854. Ta natis šteje 256 strani.

* * *

To je vse, kar sem izvedel in Slovencem izročam o M. Debeljaku. Ni sicer mnogo, vendar pa toliko, da si vsak čitatelj more naslikati njegov značaj.

Marljivost, varčnost, ponižnost, hvaležnost, ljubezen do starišev in sorodovine, zlasti pa do slovenskega naroda in njegovih bratov Jugoslovenov, ljubezen do Slovenije in Avstrije, — to so biseri, ki nam svetijo iz njegovega življenja.

Naj bi Matija Debeljak našel mnogo posnemalcev!

V Ljubljani 18. avgusta 1871. l.

Anton Kos,

veliki knezoškofov vikarij, stolni prošt, slovenske Matice podpredsednik, deželni poslanec in odbornik itd. itd.

(Rojen 3. junija 1805. l., umrl 10. decembra 1868.)

Z veseljem sem prijel za peró, da ustrežem obče razodeti želji po kratkem životopisu možá, ki živi v blagem spominu vseh, ki so ga poznali, možá, s katerim se po vsi pravici sme ponášati slovenski národ, možá, s katerim sem bil devetnajst let v najtesnejši in srčnoprijateljski zvezi.

Kar priobčim v kratkih črticah, vzeto je iz pisem, ki so po njegovi smrti meni prišla v roke, iz župnijskih knjig, iz poročil njegovega še živečega brata Franca Leopolda in iz mojega opazovanja njegovega življenja in delovanja. Moji dodatki, nadjam se, vjemajo se s sodbo vseh, ki so na tanko poznali Antona Kosa.

* * *

Ob cesti, ki iz Ljubljane čez lepo in veličastno gorensko stran pelje v Belak na Koroško, stoji vas Sava, znana po Ruardovem rudarskem društvu. Sava se sedaj prištevava v jeseniško župnijo, kranjskogorsko sodnijo in radoliško glavarstvo. V hiši šte. 16. je tekla Antonova zibelka.

France Pavljanski (rojen v Plavžu 26. marcija 1772. l., poročen v Bledu 5. julija 1790. l., umrl 1. decembra 1839. l.) in Polona rojena Strojeva iz Grada pri Vidcu (rojena 28. januarija 1770. l., umrla 21. nov. 1839.) bila sta njegova roditelja.

Njegov ded Lavrencij, rudniški oskrbnik v Plavžu (Bleiofen) si je bil okoli 1772. in 1775. l. kupil gori omenjeno hišo z malim posestvom vred.

Antonovi stariši pak so si s pridnostjo, varčnostjo in previdnostjo pridobili toliko premoženje, da so si 1810. l. prikupili še grajščino fužinsko (Weissenfels) na Gorenskem. Gostilnica, kupčija z vinom in inočeželskimi pridelki bili so viri njihovega premoženja.

Ugodna lega vasí Save ob cesti ljubljansko-belaški, ki je prehod v Tirole, in bližnje Ruardovo rudarsko društvo z mnogimi delalci od ene strani, od druge pa pomanjkanje drugih enakih početij in njihovo prijazno uljudno obnašanje in poštenost pospeševali so jim obrt in kupčijo. Mati Polona bila je v vsakem oziru izgled gospodinjam, oče France pa gospodarjem. Njuna poštenost, marljivost, previdnost in uljudnost je daleč slovela.

Njun zarod bil je naslednji:

1. Helena, omožena Kerstein, roj. 30. aprila 1792. l., umrla 9. februarija 1868. l. *mabi. Leop. Kerstein, poštarja na Jesenicah*

2. Marija, rojena 2. dec. 1794. l., umrla 5. maja 1798 l.

3. Rozalija, roj. 15. avg. 1797. l., umrla 2. avg. 1812. l. v Škofji Loki v nunskem samostanu, kjer se je pripravljala na samostansko življenje.

4. Marija, omožena Zupanova na Bobnu, roj. 25. marcija 1799. l., umrla 17. sept. 1867. l. *prvi lj. je bil poroka Fr. Kos*

5. Franciška, roj. 2. dec. 1801. l., uršulinka v ljubljanskem samostanu pod imenom Ana Marija, umrla 14. aprila 1871. l.

6. Jera, roj. 16. marcija 1804. l., umrla 20. aprila 1804. l.

7. Anton, rojen 3. junija 1805. l., ljubljanski stolni prošt, umrl 10. dec. 1868. l.

8. France Leopold, rojen 24. maja 1808. l. — On, najmlajši, je edini, ki še živi in sicer sedaj na otoku blejskega jezera.

Anton Kos se je šolal v Ljubljani. Iz šolskih njegovih spričal, ki ležé pred mano, priobčujem naslednje:

Prvi razred ljudskih šol je 1814. l. dovršil doma na Jesenicah.

V drugem in tretjem razredu je bil v Ljubljani privatni učenec; skušnje je delal na tukajšnji normalci 1815. in 1816. l. — Šolski nadzornik je tedaj bil kanonik Anton Wolf, od 1824. do 1859. l. knez in škof ljubljanski, vodja pa prva tri polletja Jan. Eggenberger, četrto polletje pa Andr. Mešutar, pozneje dvorni svetovalec in škof na Dunaji.

Leta 1817. je prestopil na ljubljansko gimnazijo, ktero je vodil France Hladnik.

V prvem gramatikalnem razredu mu je bil profesor France Debeljak (brat Matije Debeljaka), v drugem, tretjem in četrtem (1818., 1819. in 1820. l.) Jurij Siherl; v petem in šestem (humanitetnih razredih) 1. polletja (1821. in 1822. l.) Jurij Eisler, v šestem 2. polletja pa Luka Martinak.

XVIII

V šestem razredu je obiskaval tudi nauke za domače učitelje. Šolski nadzornik tem naukom je bil kanonik Vrban Jerin, učil pa jih je vodja Andr. Mešutar.

Po dovršeni gimnaziji je prišel na licejo, kateri je bil v maddroslovskem oddelku vodja kanonik Matej Ravnikar, pozneje škof tržaški. Profesorji so mu bili 1823. l.: Jožef Dagarin, Fr. Richter, Jurij Pavšek, Jan. Krsnik, Elija Rebich; — 1824. l. pa: Jož. Dagarin, Jurij Zupan, Vrban Jerin, Jur. Pavšek, Elija Rebich, Jan. Krsnik, Fr. Richter.

Ljubezen, ki jo je imel z mladih nog in so mu jo gojili stariši do duhovstva, peljala ga je po dovršenih licejskih naukih brez vseh pomislekov v duhovsko semenišče in to na stroške njegovih premožnih starišev.

V bogoslovskem oddelku ljubljanske liceje, kteremu je bil vodja kanonik Andrej Albreht, pozneje prošt novomeški, bili so mu učitelji: 1825. leta: Jurij Dolinar za cerkveno zgodovino; Jakob Zupan za sv. pismo starega zakona in orientalske jezike.

1826. leta: Jurij Dolinar za cerkveno pravo; Vrban Jerin za sv. pismo novega zakona.

To leto se je učil tudi slovenščine, katero je prvi učil Fr. Metelko.

1827. leta: Jož. Dagarin za нравno, Tom. Friedrich za verno,

1828. leta: Jurij Zupan za pastirstvo, Jan. Šlakar za metodiko, Fr. Jelovšek za katehetiko.

To leto je poslušal tudi nauk o umnem kmetijstvu, katero je predaval Jožef pl. Vest, licejski vodja pak je bil kanonik Matej Peterman.

Izmed njegovih součencev naj omenim dveh slavnih mož. Ta sta: prečastiti gosp. Jernej Vidmar, knez in škof ljubljanski, in dr. Ferdinand Zupančič, odvetnik in varh Knafelovih ustanov na Dunaji.

Dve okoliščini bi o teh spričilih utegnili za sedANJI čas bitI zanimivi za mlajše častite bralce. Prva je ta, da so vsa spričila pisana v latinskem jeziku, izvzemši nemška o ljudski šoli in o naukih metodike, katehetike in kmetijstva; druga pa ta, da so nekteri profesorji rojstni kraj pisali: Assling (Asslingensis), nekteri pa: Jesenice (Jeseničanus). Razlika, ki se še dandanes nahaja po letnih poročilih naših šol.

Ker sem ravno pri spričilih, naj še povem, da je tudi župnijsko skušnjo 1836. leta dovršil z najboljšim vspehom.

Da sem tako na drobno omenil njegovega šolanja, vodila me je misel, da utegne mlajšim čitateljem zanimiva biti uravnavna naših šol o istem času.

Med prvimi, ki so strižo in štiri niže duhovne rede četrto adventno nedeljo (19. dec.) 1824. l. prejeli iz rok ranjcega kneza in škofa Antona Alojzija Wolfa, bil je naš Anton, bogoslovec prvega leta. Po bogoslovskih šolah, izvrstno dovršenih, je 16. avgusta leta 1828. prejel red podslužništva, 23. i. m. red služništva, 26. avg. pa je bil 23 let, 2 meseca in 24 dni star posvečen v mašnika.

Prvo, ali po domače novo mašo, je slovesno obhajal na Jesenicah mali Šmaren (8. septembra) 1828. leta. Pridigoval mu je tadANJI jeseniški kaplan Janez Justin, umrl 1868. l. kot župnik na Trsteniku.

Isti mesec in sicer z dekretom od 16. septembra je bil za kaplana poslan na Vače; od tod je bil z dekretom od 30. avgusta 1830. l. prestavljen v Šenčurij pod Kranjem; 27. januarija 1831. l. v Idrijo. Že 5. septembra 1832. l. ga je knez in škof, spoznavši njegovo spretnost, poklical iz Idrije ter ga v svoji pisarnici postavil za notarija. — 31. decembra 1838. l. ga je c. k. dvorna kamora za denarstvo in rudarstvo imenovala za mestnega župnika v Idriji, kamor je odšel s knezoškofovim dekretom od 4. februarja 1839. leta; po smrti kranjskega župnika in dekana Jožefa Dagarina bila mu je 14. junija 1850. leta podeljena župnija v Kranji; od tod pa so ga sv. Oče Pij IX. po nasvetu knezoškofa Antona Alojzija Wolfa s pritrdjenjem Njega c. k. apost. Veličanstva cesarja Franca Jožefa I. vsled konkordata 17. julija 1858. leta izvolili za stolnega prednika (prošta) v ljubljanskem kapitelnju, kjer je bil slovesno vmeščen 10. oktobra 1858. l.

Z dekretom istega dne bil je izvoljen za predsednika škofijske zakonske sodnije in za predsednika prosynodalnih izpraševalcev.

Komaj je preteklo 30 dni, že ga je knezoškof z dekretom od 11. novembra i. l. izvolil si za svojega vélikega vikarija. V tem dekretu daje mu knezoškof lepo spričilo z besedami: „*Ilinc aciem nostrae mentis in personam tuam dirigentes et de fidelitate, probitate, prudentia, scientia et experientia aliisque, quibus polles virtutibus, plene confisi.*“

Z dekretom istega dne mu izroči skrb in nadzorstvo nad mladenskim in bogoslovskim semeniščem.

Z dekretom istega dne mu je bilo izročeno predsedstvo pri konzistorijalnih posvetovanjih o šolskih zadevah.

Ko je bil počil glas, da bode Anton Kos stolni prošt ljubljanskega kapitlja, bilo je obče veselje in šla je po škofiji soglasna govorica, da si je Anton Alojzij Wolf za to častno službo zbral najvrednejšega in najspretnjšega moža. Pa ne le to, ampak slutilo se je, da v svoji starosti namerava privzeti si ga za škofa pomočnika. In res, ta slutnja ni bila gola domišljija; kajti kmalu potem, ko je A. Kos 11. novembra 1858. l. bil postavljen za vesoljnega vikarija, morale so se bile začeti na tistem med Ljubljano in Rimom vršiti dotične obravnave, da je Anton de Luca, nadškof Tarški in sv. Očeta poročnik na Dunaji, A. Kosu že 28. decembra 1858. l. mogel naznaniti, da so Pij IX. Antonu Alojziju Wolfu milostivo uslišali prošnjo, da si smé Antona Kosa privzeti za škofa pomočnika, ter ukazali potem, ko mu bodo zagotovljeni dohodki, novemu stanu primerni, koj pričeti navadno cerkveno preiskovanje (canonicam inquisitionem). Do 3. januarija 1853. leta bila so odpisana vsa pisma, ki jih je treba za to preiskavanje in imenovana sta bila že tudi gospoda, ktera sta več nego deset let poznala Antona Kosa, da se pričo nju vrši preiskavanje in izpraševanje. Naprošena sta bila za ta posel njegova součenca: gosp. Jernej Vidmar, doktor sv. pisma, dvorni ceremonijar in prvi vodja v zavodu višega izrejevališča svetnih duhovnov pri sv. Avguštinu, sedanji knez in škof ljubljanski, in g. dr. Ferdinand Zupančič, odvetnik na Dunaji.

Predno pa je bil določen dan za to preiskavanje, dopadlo je Vsemogočnemu s tega sveta po kratki bolezni poklicati Antona Alojzija Wolfa. Umrl je 7. febr. 1859. l. Njegova smrt je presekalala pleteno nit.

Iz te dóbe imam v rokah pismo, iz ktereга se nam kaže Kosova ponižnost. Nadškof goriški dr. Andrej Golmajer, ki je jako visoko čislal Antona Kosa, pisal mu je 5. januarija 1859. leta med drugimi to-le:

„Iz Vašega ljubeznjivega pisma od 2. t. m. razvidim, da moja slutnja ni bila neutrnjena. Svoja srčna voščila Vam pošiljam za Vaše povišanje. Vaša ponižnost je v tem obziru prevelika in Vaš strah neutrnjen, saj bodete pomočnik svojemu škofu, ki ostane, kakor je doslé bil, tudi odslé odgovoren za vse“.

Stolni kapitel, kteremu po cerkvenih postavah gré pravica, po izvoljenem svojem namestniku (vikariji) škofijo v vseh opraviilih izvzemši le ona, za ktera je treba škofovega posvečenja, vladati po škofovi smrti, 12. februarija 1859. l. Antona Kosa izvoli za svojega kapitularnega vikarija, da v duhovskem obziru škofijo vlada do nastopa novo-izvoljenega škofa.

Kako neutrudljivo, modro in previdno je vladal škofijo do 1. julija 1860. leta, znano je vsi škofiji.

Obravnave za izvolitev novega ljubljanskega škofa pisatelju niso popolnoma znane; toliko pa vé povedati, da je tadanji c. kr. namestnik Gustav grof Chorinsky Antona Kosa dvakrat vprašal, ali ne bi hotel on Antonu Alojziju biti naslednik; toda obakrat ga je Kos prosil, njega med nasvetovanimi ne priporočati Njega c. kr. apost. Veličanstvu, ker čuti svojo nesposobnost za to visoko, odgovorno in težavno službo. Ali je grof Chorinsky ustregel Kosovi želji, ne vem, to pa mi je znano, da so vsi štirje škofje goriške provincije, kateri so imeli nasvetovati novega ljubljanskega škofa, med družimi tudi Antona Kosa priporočali Njega c. k. apostolskemu Veličanstvu.

Prečastiti mil. g. dr. Jernej Vidmar*), Antonu Alojziju naslednik, koj 6. dan po svojem nastopu Antona Kosa zarad njegovih zaslug in lepih lastnosti, ktere skoro z besedami Antona Alojzija Wolfa hvali, izvoli za svojega vélikega vikarija, kar je ostal do prežgodnje svoje smrti.

Javno delovanje, s kterim se je Anton Kos odlikoval kakor malokteri, ne le kot duhovni pastir, ampak tudi v vseh družih svojih poslih zlasti kot idrijski in kranjski dekan in šolski nadzornik, ni moglo dolgo prikrito ostati višim oblastnijam. To pričajo mnoge pohvale, ki so mu dohajale skoro leto za letom. Tudi Njega c. kr. apost. Veličanstvu so bile naznanjene mnoge A. Kosove zasluge; zato ste mu došli dve častni priznanji od najvišega prestola. Cesar Franc Jožef I. ga je z najvišim odlokom od 11. maja 1851. l. blagovolil imenovati za častnega kanonika pri stolni cerkvi, z najvišim

*) Rojen v Kranji 11. avgusta 1802. l.; v mašnika posvečen 12. avgusta 1827. l.; za knezoškofa izvoljen po Njega c. k. Veličanstvu 6. novembra 1859. l.; — od apost. sedeža v Rimu potrjen 23. marcija 1860. leta; — na Dunaji v škofa posvečen 17. junija 1860. l.; — knezoškofov sedež nastopil 1. julija 1860. l.

sklepom od 22. aprila 1854. l. pa mu podeliti vitežki križ Franc Jožefovega reda.

1864. leta ga je „L' academia de' Quiriti“ v Rimu izvolila za svojega člana ter mu poslala svojo diplomu.

Duhovni poklic, ki si ga je bil izvolil iz najčistejšega nagiba, vodil ga tudi v šolo, in sicer na Vačah in v Šenčurji kot kateheta, v Idriji in Kranji kot dekanijskega šolskega nadzornika, in v Ljubljani kot kapitularnega in knezoškofovega vikarija. Da je zvesto spolnoval tudi ta posel, in pospeševal šolske namene, kolikor je bilo v njegovi moči, pričajo mnoga pohvalna pisma viših oblastnij, ki so mu dohajala. Kdor je bil vpričo njegovih srčnih nagovorov pri šolskih skušnjah, gotovo je mnogokrat videl učencem in nazočim poslušalcem v očeh igrati solze, ki so jim jih privabile njegove ginljive besede.

Pa tudi v vsakem drugem obziru je delal na korist svoji domovini in slovenskemu narodu.

Pisatelj sicer ni bil v tem pomenu, da bi bil spisal katero knjigo, saj mu njegova vsestranska opravila niso pripustila tega, toda kot knezoškofov notarij, dekan in veliki vikarij pisal je več, nego mnogi pisatelji. Vendar pa je malo malo imel cerkvenih govorov, da jih ne bi bil pisal.

Podpiral pa je pisatelje in izdajatelje slovenskih knjig ter kupaval vse nove knjige.

Bil je ud družbe sv. Mohora in ustanovnik Matice slovenske, ktera ga je pri prvem občnem zboru 11. maja 1865. l. poklicala v odbor, ta pa ga je izvolil za podpredsednika, kar je ostal do svoje smrti.

Bil je podpornik vseh narodnih zavodov, član národne čitalnice, katoliškega društva in Slovenije, društva za brambo narodnih pravic. Toda vsled svojega mirnega in tihega značaja se ni nikdar vspenjal po odličnih stopinjah.

Ko so pa vendar rodoljubi spoznali njegovo blago mišljenje za narod slovenski, naprosili so ga 1866. leta, da stopi tudi na politično polje, to je, v odbor, ki se je pečal z volitvami poslancev, za deželni zbor kranjski. Blaga duša, ki ni mogla odreči nobene prošnje, storí tudi to. Med nasvetovanimi poslanci bil je tudi Anton Kos. Z veseljem so ta nasvet sprejeli volilci kranjskega volilnega okraja ter ga januarija meseca prvič, in po razpuščenem deželnem zboru meseca marcija 1867. l. v drugič soglasno izvolili za svojega

poslanca. Deželni zbor, v katerem je delal in glasoval v slogi z rodoljubno večino, izbere si ga za namestnika deželnega odbornika dr. Levro Tomana, katerega je tudi skoro ves čas do svoje smrti djansko nadomestoval, ker je dr. Toman bil državni poslanec. Ko ga vidoma začnejo zapuščati telesne moči, spisal je prošnjo do deželnega zbora, 1868. l. zbranega, da se namesto njega voli drugi namestnik v deželni odbor. Prijatelji njegovi pa ga pregovoré, da je ne vloží in tako ga tudi kot deželnega odbornika prezgodaj prekosí nemila smrtna kosa.

Kakor je svoje ne malo večidel po starših prejeto premoženje na korist svojih sorodnikov, v čast Božjo, podporo siromakov in ubogih dijakov obračal v življenji, tako je hotel, da se ostanek razdelí po njegovi smrti.

Določbe njegovih oporok od 20. januarija 1864. l. in 8. dec. 1868. l., ki ste storjeni prav po postavah, duhovnikom veljavnih, kažejo nam blago njegovo srce. Naj iz njih posnamem glavne točke, ki so:

Za glavnega deda je postavil ljubljansko stolno cerkev sv. Nikolaja proti temu, da:

1. Gradič „na Bobnu“ v grajski fari na Gorenskem, ki ga je podedoval po svoji sestri Mariji omoženi Zupanovi († 17. septembra 1867. l.) z vsem premakljivim in nepremakljivim blagom prepustí njegovim najbližnjim sedmim sorodcem (bratu Francu Leopoldu, njegovima hčerama Viljelmíni omoženi pl. Guklerjevi in Serafini Danzingerjevi, sinoma njegove sestre Helene omožene Kersteinove Jožefu in Rajmundu in njenima hčerama Mariji omoženi Šrajevi in Alojziji omoženi Schlagholzovi);

2. izročí siromašnicam v Ljubljani, Idriji in Radolici po 500 gold., v Kranji 1139 gold. 53 kr., njegovim poslom pa 1000 gold.; — cerkvam v Kranji, Idriji in Radolici, Kranjski gori, na Fužinah po 500 gold., v Radečah pa 300 gold.; — za zidanje šolskega poslopja na Jesenicah 1000 gold. in za zboljšanje plače ondašnjega učitelja 1000 gold.; — za večne sv. maše v Kranji, Idriji in Radolici po 500 gold.; na Jesenicah pa 10.000 gold. z določilom, da obresti vživa njegov brat France Leopold, po njegovi smrti pa da je polovica poboljšek ondašnjemu župniku, polovica pa da se dan njegove smrti razdelí med uboge sorodce do 3. kolena, ko tacih več ne bode, pa med reveže jeseniške in planinske žup-

nije; — za dijaški dve ustanovi pa 3000 gold. z določilom, da imajo pravico do nju na prvem mestu njegovi sorodci, kedar teh ne bi bilo, pa dijaki idrijske, kranjske, radoliške, šenčurske in vaške župnije; — petim dijakom, katerim je bil birmenski boter, po 50 gold. gotovega denarja in vsakemu eno loterijsko srečko po 40 gold.; Alojzijevišču 100 gold.; slovenski Matici 100 gold. in čitalnici za obleko ubozih otrok 50 gold. — njegovim prijateljem na male imenovane spominke.

Jako lep dokaz njegovega miroljubnega značaja je oporočna določba, ki se od besede do besede glasi tako-le: „Moja srčna želja je, da sorodci v miru živé in slogi. Zato določujem, da vsakteri izmed njih, ki bi utegnil pri sodnji ali kateri drugi oblastnji zarad dedovanja začeti tožbo, že s tem zgubi pravico do volila njemu namenjenega; to se ima v tem primerljeji med moje imenovane sorodnike razdeliti v enakih delih“.

Naj mi bode še dovoljeno, kratko omeniti glavnih njegovih lastnosti.

Anton Kos je bil od otročjih let ljubček svojih staršev, učnikov in predstojnikov zarad svoje natanke pokorščine, milobe, pohlevnosti in ponižnosti.

Ves vnet je bil že z mladega za duhovski stan; zato si ga je izvolil za svoj poklic; njemu na ljubo se je odpovedal posvetnemu posestvu, ktero bi bil kot starejši sin, ko bi bil le hotel, sprejel iz rok svojih starišev.

V vseh krajih, kjer je služboval, gorel je za Božjo čast in zveličanje duš, njemu v oskrb izročenih. Bil je goreč častilec svete bogorodnice prečastite Device Marije. Neutrudljiv in moder dušni voditelj je bil v spovednici, ktero so oblagali spovdenci domači in tuji, nižih in viših stanov ljudje. Cerkveni njegovi nagovori, dobro premišljeni in srčni, globoko so segali v srca poslušalcem, s kterimi se je cerkev napolnila, kedar je on oznanoval besedo Božjo. Zato so ga radi za govornika prosili mladi mašniki pri svojih novih mašah in cerkveni predstojniki pri viših in izrednih cerkvenih slovesnostih. Ena tacihi slovesnost mu je — kakor se rado reče v vsakdanjem govoru — celó prikrajšala življenje, v luči sv. vere pa smem reči, bila mu je prilika, da je ž njo novo zaslugo dodal prejšnjim. 15. novembra meseca 1868. leta je bil naprošen, da bi v Dobu službo Božjo opravljal v nedeljo, ko se je ondi obhajal god

sv. Martina, župnijskega priprošnika. Navajen, ne odreči prošnji, bližnjemu na korist in Bogu na čast, obljubi prevzeti to sv. opravilo, da-si tudi se že ni čutil zdravega. Med službo Božjo so ga napadle slabosti in omedlevica, da je komaj dovršil sv. opravilo, ki je bilo poslednje, kajti domú vrnivši se, moral se je vleči — na smrtno posteljo.

Med dolžnosti župnih predstojnikov se gotovo sme šteti tudi skrb za snago in lepšanje Božjih hramov. Tudi tej je zadostil v popolni meri; to priča cerkev v Idriji zlasti pa v Kranji, kateri je prenovil vse notranje in to v gotinskem zlogu, v katerem je zidan ta veličastni hram Božji.

Oster sam s seboj je bil mil, prizanesljiv in potrpežljiv s slabostmi svojega bližnjega sploh, zlasti s svojimi duhovnimi pomočniki in posli.

Svojim višim vestno pokoren z vsakim priljuden bil je ponižen, prijazen, in pohleven do svojih podložnikov, skoro mu ni bilo znati, da je bil predstojnik; védel se je zdaj kot odkritosrčen prijatelj, zdaj kot ljubi brat, zdaj kot dober oče, vselej kot moder svetovalec do svojih duhovnih pomočnikov in mladih duhovnov. Zato se je srečnega štel, kogar je vrsta zadela služiti pod njegovim vodstvom. Težkega srca se je vsaki ločil od njega, a z velikim veseljem hodil obiskavat nekdanjega svojega predstojnika.

Gostoljubnost, ta lepa Slovencem sploh zlasti njihovi duhovščini — rekel bi — prirojena lastnost, skazoval je o popolni meri, skoro ni bilo dné, da nisi gosta našel pod njegovo streho. Sam zadovoljen z najpriprostejšo hrano je gostom rad postregel z odličnimi jedili.

Bil je oče siromakom vsake vrste in velik podpornik pridnim ubogim šolskim učencem. O tej lastnosti njegovi lahko na pričo pokličem vse uboge idrijske, kranjske in ljubljanske, ki so kedaj bili pred njegovim pragom, in ne bojim se, da bi mi le eden ne pritrdil.

Miloščina, ki jo je na tihem in skrivnem delil takim revežem, ki se sramujejo očitno prositi, zapisana je v knjigi življenja.

Občeval je najrajši s svojimi duhovnimi sobraty in z ljudmi nižih stanov. Ogibal se pa tudi ni viših stanov, kedar ga je klicala dolžnost in zahtevala vzajemna dvorljivost, ktere ni zanemarjal. Silil se nikdar ni v više kroge, vendar se je pa držal običajev, ki so bili v tem ali tem kraju med njimi navadni. Vedno se je védel

svojemu stanu primerno in olikano. Zato in zarad svoje miroljubnosti, ki velevala, krivico raji trpeti, nego jo komu storiti, menda ni imel očitnega sovražnika; njegova blaga duša pa tudi ni poznala maščevanja.

Kakor nikomur na tem svetu tudi njemu niso same cvetice rastle na življenja poti. Marsiktera grenka ura mu je kalila veselje. Žalostnih prigodkov ne bodem po samem našteval, le sploh jih omenjam, da imam priliko povedati, da je bil v njih potrpežljiv in vdan v voljo Božjo. Ni bilo lahko slišati pritožbe iz njegovih ust, le kedar je potreboval tolažbe, razodel je svoje rane kateremu izmed mnogih prijateljev.

V Idriji si je bil nakopal hudo trganje v nogah, ki ga je blizo do poslednjih let mnogokrat položilo na bolniško posteljo. Iskal je pomoči pri zdravnikih in kopelih, ki mu pa niso zdatno pomagali. Hude bolečine je prenašal čudovito potrpežljivo; če si ga poprašal po počutkih, v najhujših napadih ti je odgovarjal, da je boljše. Tega je bil pisatelj priča v poslednji bolezni. Vsaki dan mu je bilo boljše, tako da je v samem boljšem izdihnil svojo dušo.

Ker je sam iz lastne skušnje poznal veliko revo bolnikov, zato je kaj rad obiskaval in tolažil bolnike ter jim namenil obresti od volila, ki ga je v svoji oporoki zapustil idrijski, kranjski in rado-liški siromašnici.

Spreten je bil v peresu in v vseh pisarničnih poslih, kakor malo kdo, pa saj mu je bil učitelj in vodja znani spretnik knezoškok Anton Alojzij Wolf.

Dober državljani, zvest najvišjemu prestolu in cesarski hiši, bil je pa tudi rodoljub in prijatelj slovenskega svojega naroda, čegar žalostna osoda mu je iz sočutnega srca izvabila marsikteri britki izdihljej.

* * *

To so kratke črtice iz življenja ranjcega Antona Kosa. Vredne so, da jih zvedó oni, ki ga niso poznali, in da se ohranijo zanamcem.

Ko bi hotel na tanko popisati njegovo življenje, narastla bi mi debela knjiga, to pa ni namen životopisnih črtic.

Kar sem pisal o njegovih lastnostih, mogel bi, ko bi treba bilo, spričati in dokazati z mnogimi prigodki, ki sem jih sam opazoval od 1. junija 1849. leta, ko sem prišel k njemu za duhovnega pomočnika v Idrijo, do njegovega zadnjega izdihljejja, ko sem mu 10. decembra 1868. l. zatisnil oči.

To dokazovanje se mi pa tudi zdi nepotrebno, saj še živi tisoč in tisoč ljudi, ki pritrdijo površnemu mojemu obrisu njegovega življenja in delovanja.

Veliko spoštovanje do ranjcega Kosa pokazala je silna množica od blizo in daleč prespelih ljudi vseh stanov pri sprevodu 12. dec. 1868. l., ktereга so sami mil. knezoškof vodili na pokopališče sv. Krištofa, kjer njegovi ostanki počivajo in častitljivega vstajenja čakajo v grobu, z železnim omrežjem obdanem, blizo cerkve ob levem zidu, v katerem mu je postavljen lep kamenen spominek s podobo angela s trobento, ktereга je domači umetnik Zajec iz karrarskega marmorja izsekal, trobečega k vstajenju in z vsekanim pozlačenim napisom:

Anton Pad. Kos

infulirani stolni prošt, knezoškofov generalvikarij, vitez c. kr. Franc Jožefovega reda, deželni poslanec in odbornik itd. itd.; bivši dekan v Kranji in Idriji, knezoškofov notarij v Ljubljani, kaplan v Idriji, v Šenčurji in na Vačah; rojen na Jesenicah 3. jun. 1803. l., za mašnika posvečen v Ljubljani 26. avg. 1828. l.; umrl v Ljubljani 10. dec. 1868. l.

* * *

Pri tej priliki naj omenim še dveh podpornikov slovenske Matice in srčnih prijateljev ranjcega A. Kosa.

Njuni ostanki počivajo tik Kosovih; isto železno omrežje tudi njuna groba oklepa in v njegov spominek ste vsekani njuni imeni.

Kosu na levici je pokopan: Kaspar Velkavrh, častni korar in knezoškofov kancelarij, ki je Matici kot neimenovan podaril 100 gold. (umrl 31. dec. 1868. l.); — obema v znožji pa: Janez Krst. Novak, kanonik baron Kodeljeve ustanove, starosta ljubljanskega stolnega kapitlja in ustanovnik Matice slovenske (umrl 31. aprila 1871. l.)

Vsem trem pa velja sv. pisma (skrivn. razod. 14., 31.) izrek, vsekan v latinskem jeziku:

„Ed audivi vocem de coelo dicentem mihi: Scribe: Beati mortui, qui in Domino moriuntur. A modo jam dicit Spiritus, ut requiescant a laboribus suis; opera enim illorum sequuntur illos“.

Naj v miru počivajo!

Blag jim spomin!

V Ljubljani 15. oktobra 1871. l.

To determine the effect of the treatment on the growth of the plants, the following measurements were taken:

1. The height of the plants at the beginning and at the end of the experiment.
2. The weight of the plants at the beginning and at the end of the experiment.
3. The number of leaves at the beginning and at the end of the experiment.
4. The number of flowers at the beginning and at the end of the experiment.
5. The number of fruits at the beginning and at the end of the experiment.
6. The number of seeds at the beginning and at the end of the experiment.
7. The number of roots at the beginning and at the end of the experiment.
8. The number of stems at the beginning and at the end of the experiment.
9. The number of branches at the beginning and at the end of the experiment.
10. The number of leaves at the beginning and at the end of the experiment.

The results of the measurements are given in the following table:

Measurement	Beginning	End
Height (cm)	10.0	15.0
Weight (g)	5.0	10.0
Number of leaves	5	10
Number of flowers	0	5
Number of fruits	0	2
Number of seeds	0	10
Number of roots	1	2
Number of stems	1	2
Number of branches	0	1
Number of leaves (continued)	5	10

VI. Sporočilo

o delovanji slovenske Matice v Ljubljani

od 1. septembra 1870. l. do 1. septembra 1871. l.

Po zapisnikih sestavil

Anton Lézar,
odbornik in tajnik.

XVIII. skupščina Matičnega odbora

30. novembra 1870. l.

Vrsta razgovorov.

1. Prebere in potrdi se zapisnik XVII. odborove skupščine.
2. Tajnikovo poročilo o važnejših stvareh od XVII. skupščine.
3. Tajnik prebere poročilo, katero odbor VI. občnemu zboru dá o svojem delovanji od 2. sept. 1869. l. do 1. dec. 1870. l.
4. G. dr. Razlagova nasveta:
 - a) Naj odbor občnemu zboru predlaga, da bi Matica pred velikim naučnim slovníkom izdala „mali naučni slovník“ vzlasti potreben in koristen bolj priprostim bralcem časnikov itd.
 - b) Naj odbor sklene, da Matica na svetlo dá znanstven časopis v zvezkih na vsake tri mesece ter ustanovnikom pošilja zastoj, sicer pa prodaja naročnikom.
5. Ktere knjige naj Matica na svetlo dá prihodnje (1871.) leto?
6. Posameznih odbornikov nasvetje.

Vprični so bili s predsednikom g. dr. Costo naslednji domači gg. odborniki: dr. Jan. Bleiweis, Jeran, Lézar, Marn, Pra-protnik, dr. Papež, dr. Razlag, Sovan, Šolar, Vavrū, Vilhar, dr. Vončina, dr. Zupanec, vnanji pa gg. Kosar, Trstenjak in dr. Ulaga.

1. Po pozdravu predsednikovem se potrdi zapisnik XVII. skupščine in na to poroča tajnik Lézar o važnejših stvareh: „Udov se je od 1. avgusta t. l. oglasilo 77, med njimi 3 ustanovniki, katerih eden je prestopil izmed letnikov. Dva letnika sta vprašala, ali ju odbor sprejme med ustanovnike ter v vstanovnino všteje

letnino doslé plačano. (Odbor pritrdi.) Novi udje so ti-le: (tajnik bere njihova imena.) Odbor sprejme vse in radost izreka, da je med njimi toliko mariborskih bogoslovcev in nekoliko štajarskih gimnazijskih dijakov. — Dalje tajnik prebere zadnje slovensko pismo, s katerim gosp. dr. L. Toman Matici poklanja diplomu, ter omeni velikodušnega njegovega darú za 10.000 gold. obligacij, z obrestmi v srebru, in zahvalo, ktero je upravníštvo izreklo g. dr. Tomanovi vdovi Lujizi, s predlogom: naj slavní odbor gospó Lujizo Tomanovo vpiše med ustanovnike. (Odbor soglasno pritrdi.) Dalje predlaga naj sl. odbor pritrdi, da se je dala narediti dr. Tomanova podoba, ki se priveže letošnjemu Letopisu. (Odbor tudi temu ravnanju pritrdi.) Pri tej prilíki še dr. Costa poprime besedo ter predlaga: „naj slavní odbor v Matíčinih sobah g. dr. Tomanu postavi spominek. Po resnem prevdarjanji odbor sklène: da se pri domačem umetniku Franke-tu naroči malana podoba v pravi velikosti“.

Potem tajnik bere prošnjo idrijskega učitelja gosp. Lapajnetá, da bi Matica nekoliko svojih knjig podarila učencem nedeljske šole — (odbor vstreže prošnji ter prvosedniku prepusti določiti knjige) — ter pismo, s katerim g. Levstík Matici vrača „Vodnikov rokopis“. (Odbor zahvalo izreka g. predsedniku za njegov trud, da je Matica brez tožbe prejela omenjeni rokopis).

Knjigam, ki se kmalu dovrše in razpošljejo je sicer odbor za izdavanje knjig določil nizko ceno, vendar pa znaša 5 gold. 15. kr. — Da se željam mnogih udov vstreže, predlaga odsek: „naj se Koseskijevim delom pridene njegova podoba“. (Odbor soglasno priterdi temu nasvetu.) Ker bodo pa stroški letošnjih knjig presegli 6000 gold., zato in ker je mnogo doneskov še na dolgu, stavi odsek za izdavanje knjig predlog: „Naj se Koseskijeva dela, ki bodo obsegala nad 43 pól, sicer razpošljejo z letošnjimi knjigami, a vštejejo naj se za 1871. leto. (Odbor pritrdi nasvetu.) Potem ko je odbor odobril še nasvet, da se razpošiljanje letošnjih knjig prepusti bukvozezu g. E. Hohn-u, odobril se je nasvet: da se tudi letošnje knjige dadé vsem udom, naznanja tajnik, da se je 1 snopič telovadne knjige poprodal ves in da se še poprašuje po njem, ter stavi predlog: „Naj se g. Giontini-ju prepusti pravica, da oskrbi 2. natis proti temu, da Matici za to pravico plača nagrado;“ to določiti se prepusti prvosedniku.

Poslednjič tajnik v odsekovem imenu spregovori o knjigah, ktere naj Matica na svetlo dá prihodnje leto, in po želji odborovi le v poglavitnih točkah omeni poročila, ktero se ima dati VI. občenemu zboru.

Na to razkazuje dr. Razlag svoj nasvet o „ma le m naučnem slovníku“; prične se razgovor, kterega se vdeležujejo gg. dr. Bleiweis, Trstenjak, Šolar, Kosar, dr. Costa, in sklène se po večini (z 12 glasovi), da Matica dá na svetlo „mali naučni slovník“ pred vélikim, in se ta sklep priporoči tudi občenemu zboru, da mu pritrdi, g. dr. Razlag pa se naprosi, da sestavi

odseku za izdavanje knjig nekaki načert za to vzlasti manj omisskanim Slovencem pri čitanji slovenskih časnikov, bukev družbe sv. Mohorja in Matice itd. tolikanj potrebno knjigo.

Pri 2. nasvetu o „znanstvenem časniku“ kaže spet dr. Razlag, da nam ga je treba in da ga zahtevajo vzlasti vnani družstveniki, in spremeni ga tako. da naj se Letopis razdeli v štiri zvezke, ki naj prihajajo od treh do treh mesecev na svetlo, in naj sprejemajo poleg dosedanjih ostro znanstvene sestavke. Podpirata ga v tem gospoda Trstenjak in dr. Ulaga, gospoda Marn in Šolar svetujeta kakor za naučni slovník tudi za znanstveni časopis dobiti najprej sposobnega vrednika, ki ga poleg svojih opravil utegne vredovati, češ, da gradiva se manjkalo ne bode; g. dr. Costa in prof. Lézar pa kažeta, kako spolnuje le to lahko tudi „Letopis“ dase nikdar noben znanstven spis ni odbil, da pri novem časopisu nastanejo gledé na stroške in v naročevanji in razpošiljanji mnoge težave itd. Ko se pri glasanji dr. Razlagov nasvet ne potrdi, stavi dr. Ulaga predlog, naj Matica namesti „Letopisa“ dajena svetlo le znanstveni časopis kazaje, kako treba nam je sredstva za znanstvene reči, kritiko, in g. Trstenjak, da naj Matica zbira tako vse slovstvene moči slovenske; a tudi ta predlog se ne odobri, in po resnem prevdarjanji se, vzlasti po besedah Kosarjevih, naj Matica razglasi, da jako želi skoro spraviti na dan znanstven časopis, vendar prihodnje leto izide še „Letopis“, in da naj marljivo pošiljajo mu pisatelji spisov znanstvenih, o kritiki itd., in po opominu Šolarjevem, da se beletristika ali novelistika preveč širi, sklene, da v prihodnjem „Letopisu“, ki naj izide za zdaj še skupaj, znanstveni spisi imajo predstvo.

Naposled želi prvosednik, da gledé na občni zbor 1868. leta in na prihodnji, o katerem bode v čitalnični dvorani skupna večerja, za svečavo Matica nekaj pripomore čitalnici, kar mu odbor z večino glasov tudi pritrdi.

VI. občni zbor Matice slovenske

1. decembra 1870. l.

Vrsta razgovorov:

1. Prvosednikov nagovor.
2. Tajnik prebere odborovo poročilo o odborovem delovanji od 1. septembra 1869. do 1. decembra 1870. l.
3. Račun od 1. julija 1869. l. do 1. julija 1870. l.
4. Volitev treh udov, da pregledajo, presodijo in potrdijo odborov račun vsled 9. §. a) Matič. pravil.

5. Proračun od 1. julija 1870. l. do 1. julija 1871. l.

6. Volitev 12 odbornikov in sicer:

- a) 10 odbornikov namesto odbornikov 1866. leta izvoljenih, ki so I) izmed ljubljanskih: gg. 1) dr. J. Bleiweis, 2) Anton baron Cojz, 3) Luka Jeran, 4) Luka Svetec, 5) Iv. Vávru; II) izmed vnanjih: gg. 6) Jožef grof Barbo, 7) Jož. Gorup, 8) † Anton Janežič, 9) dr. Jožef Ulaga, in 10) Andr. Winkler.
- b) 2 odbornika, in sicer: 11) namesto † g. dr. Lovro Tomana, izvoljenega 1869. leta; in 12) namesto g. Matija Majarja, 1868. l. izvoljenega, ki se je odpovedal Matice.

Opomba 1. Volilni list je veljaven le tisti, ki ga je družbenik lastnoročno pisal ali saj podpisal.

Opomba 2. Račun za preteklo in proračun za prihodnje društveno leto se pred razgovori razdelita nazočim družbenikom.

Po av. maši, katero so služili preč. stolni prošt g. dr. Pogačar v stolni cerkvi, se ob 9. uri dopoldne v čitalnični dvorani prične občni zbor, ki ga je vodil prvosednik dr. Costa z ljubljanskimi odborniki (gg. dr. Bleiweis, bar. Cois, Lésar, Marn, dr. Papež, dr. Pogačar, Praprotnik, dr. Razlag, Sovan, Solar, Vavrū, dr. Vončina, dr. Zupanec) in vnanjimi (gg. dekan Kosar, Trstenjak, dr. Ulaga) vpricho mnogih častitih udov, ki so nekaj tudi iz Goriskega (dr. Tonkli, dr. Lavrič) prispeli, še več pa jih je pisмено poslalo volilne liste (volilnih listov skupaj je bilo 263) ter se tako vkljub poznemu zimskemu času vendar lepo število vdeleževalo 6. občnega zbora.

Prvosednik dr. Costa pozdravlja najprej pričujoče društvenike ter omenivši izrednih okoliščin, ki so bile vzlasti politične in so zadevale več ali manj vse Slovence, ki niso dopustile, da bi se bil po pravilih občni zbor sklical poletniški čas, in spominja se slavnih dveh odbornikov, koja nam je po 5. občnem zboru pobrala nemila smrt, prvega Matičinega predsednika, ljubljenca slovenskega naroda, dr. Lovro Tomana, in marljivega, po slovstvenih delih svojih slovečega prof. Ant. Janežiča, katerih spomin bode živel, dokler živi narod slovenski, povabi občni zbor, da hvalno časti tudi njun spomin, kar vstavši vsi storijo z vzklikom „večna jima pamet!“ — Razum tega omenja, kako hoče Matičin odbor še ji častiti, kar izve občni zbor iz tajnikovega poročila, zakaj niso društvene knjige dosle še v rokah matičarjev, in daje hvalo neutrudnemu tajniku, prof. Lésarju, kar zbor pripozna. Omenivši dr. L. Tomanovega daru naznanja, da je odbor sicer že zahvalo izrekel gospej Lujizi Tomanovi, vendar pa nasvetuje, naj jej še občna skupščina zahvalo naznani za velikodušni dar po dr. L. Tomanu ter objavlja odborov sklep, da si Matica pri domačem

umetniku Franke-tu naroči dr. L. Tomanovo sliko v pravi njegovi velikosti. Občna skupščina odobri oba predloga.

Potem poroča tajnik prof. Lésar o delovanju odborov od 1. sept. 1869. do 1. dec. 1870. l. tako-le:

Družbenikov je od V.—VI. občnega zbora Matici na novo pristopilo	231
med kterimi je ustanovnikov	11
Glavni knjigi je danes poslednja številka	1864
o lanskem občnem zboru bila jej je	1633

od tod prirastek za 231
udov. V preteklih šestih letih jih je ali pomrlo ali odstop naznanilo 226, zato konečni spregled v poročilu kaže samo 1603 ude; pri sinočni, to je XVIII. odbori seji pa je novih udov sprejetih bilo 31, danes toraj jih Matica šteje 1634.

Odbor se je bil sešel trikrat, in sicer: 1) 23. dec. 1869. l., k XVI. skupščini, 2) 1. avg. 1870. l. k XVII. skupščini, 3) 30. nov. 1870. l. k XVIII. skupščini, in danes koj po občnem zboru se snide v XIX. skupščino, da izvrši potrebne volitve in sklene o tajniku za prihodnje leto. — Mnogih sej raznih odsekov ne bomo omenjali; zamolčati pa ne moremo slavni skupščini, da je previdnost Božja izmed odbornikov iz tega sveta poklicala dva moža, ki sta bila krepka stebra ne le Matici naši, ampak vsemu slovenskemu narodu, moža, ki jih gotovo na vse veke ne pozabi slovenska Klijona. Ta dva sta: marljiva in neutrudna čbelica, g. Anton Janežič, in izbuditelj, prvi predsednik in velikodušni dobrotnik Matice naše, gospod dr. Lovro Toman — On, ki je, kakor se bere na sprelepi diplomi, čast. Matičarjem podarjeni 8. marcija 1863. leta pri tisučletni svečanosti v življenje poklical Matico z besedami: „Sveta Ciril in Metod sta pred 1000 leti položila temelj slovanskemu slovstvu, naj se ustanovi tedaj njima na večni spomin Matica slovenska za povzdigo slovenskega slovstva!“ Bog jima daj večni mir in pokoj!

Da Matica tudi v svojem imeniku še dolgo ohrani spomin njunima imenoma, zato je odbor sklenil, da na gosp. Janežičevo mesto za ustanovnika stopi njegov sin Evgen, na g. dr. Tomanovo pak njegova vdova gospá Lujiza. —

Kdor ima pred očmi knjige, ktere je Matica v prvih petih letih na svetlo spravila, in hoče nepristransko soditi o delavnosti našega zavoda, moral bode priznati, da se je premagavši mnogo ovir, ki so se jej stavile, lepo razcevela in mnogo duševnega sadu obrodila. Toda vsa pretekla leta daleč prekosi letošnje leto ne le ozir društvenega imetka, kteri je, ako letošnjemu računu prištejemo velikodušni dar gosp. Tomanov od 41.132 gold. 18 kr. poskočil na 52.795 gold. 2½ kr., ampak tudi ozir slovstva, kajti morda še ta mesec odbor udom razpošlje naslednja dela:

1. Letopis, ki obsega 28 pól. Pridjana je letopisu dr. L. Tomanova podoba z avtografom njegovim poslednjim slovenskim

pismom, s katerim je Matici podaril diplomo ter se milo poslovil od svoje hčerke in drage mu Slovenije.

2. Jovana Vesela-Koseskega razne dela pesniške in igrokazne, katerih bode nad 40 pól. — Tudi tej knjigi se je priložila podobščina, gotovo ne druga, nego vrlega našega pesnika. To je odbor storil tolikanj lože, ker je g. Koseski svoj rokopis Matici prepustil brez vsake nagrade.

3. Slovenskega stajerja 3. snopič „o narodnem gospodarstvu“, spisal g. dr. Ivan Gršak, ki obsega $7\frac{1}{2}$ pôle.

4. Schoedlerjeva astronomija v g. Vil. Ogrinčevem in kemija v g. Erjavčevem prevodu, ki obsega nad 19 pól.

5. Slovenskega atlanta II. snopič s 3 zemljovidi: Azija, severna in južna Amerika.

Vsega skupaj toraj Matičarji dobé 97 tiskanih pól in tri zemljovide.

Toliko tiskovine in pa nekatere druge nemile okoliščine so nanesle, da letošnje knjige niso vse dovršene do današnjega dné. Dovrše se pa vendar kmalu.

Nizka cena, ki jo je odbor nastavil letošnjim knjigam, znaša 5 gold. 15 kr. Natisnjena bode, kakor sedanjim knjigam, na vnanji strani vseh Matičinih knjig, kjer se beró tudi knjigotržci, kateri imajo na prodaj Matičine knjige.

Vsled 5. §. Matičinih pravil letniki sicer nimajo pravice do vseh na leto izdanih knjig, zlasti ne, če njihova cena presega letni donesek; vendar je odbor sinoči sklenil, njim tudi letos dati vse knjige, misleč, da to Matici ne bode na škodo, ker tako ravnanje utegne mnogo novih udov pridobiti Matici, stare ude spodbuditi, da v redu, to je, v prvi polovici vsakega leta odrajtujejo svoje doneske, one pa, ki so za lansko leto in morda še za več preteklih let na dolgu, da kmalu pošljejo zaostalo letnino ali ustanovnino.

Naj bo pri tej priliki odboru dovoljena prošnja do čast. udov, da bi v prihodnje, kar se dá po poverjenikih pošiljali doneske in oni, ki spremené svoje bivališče, to o pravem času naznanili odboru.

Ker pa letošnje knjige mnogo presegajo stroške enega društvenega leta (kajti stanejo blizo 7000 gold.), in pa ker zaostala letnina gotovo znaša toliko, kolikor stane ena imenovanih knjig, zato je odbor sinoči sklenil, da se Koseskijeva dela dadó letos na račun prihodnjega leta in se letošnji stroški tako raztegnejo za prihodnje (1871.) leto.

Društveni knjižnici je letos prirastlo 148 zvezkov, ki so s svojimi naslovi tiskani v Matičinem poročilu.

Da društvene knjige na svetlo pridejo konec društvenega leta, zato je odbor že v sinočni skupščini sklenil, da za prihodnje leto izidejo naslednje knjige:

1. Koseskijeva dela, o katerih je bilo omenjeno v prejšnjem odstavku, da izidejo letos, a da se vštejejo za prihodnje leto.

2. Letopis, ki bode imel dva predela; a) za znanstvene članke, b) za zabavne, lepopisne in druge spise.

3. Schoedlerjeva mineralogija in geognozija v g. Zajčevem prevodu.

4. Atlanta III. snopič s tremi zemljovidi: Afrika, Avstralija in evropska Rusija.

5. Slovenskega Štajerja II. ali IV. snopič, če nam za kateri doidejo rokopisi.

Ponuja se nam še obširnejši spis, in sicer g. J. Parapatov „turških bojih“. Ali se sprejame za posebno knjigo ali pa vrsti v letopis, to odbor določi, ko mu dojde omenjeni spis.

Slavni skupščini je gotovo še znan IV. občnega zbora sklep o izdavi „naučnega slovnika“. Ta sklep do današnjega dne ni izvršen in niso se še pričele priprave. Gosp. Josip Noll je bil edini, ki se je vsled odborovega razpisa oglasil za vredovalca. Njegova ponudba se je v XV. odborovi seji sprejela s pristavkom, da mu Matica 240 gold. plačuje na leto in da odsek za izdavanje knjig ž njim sklene natančno pogodbo v smislu razprave v imenovani seji. Odsek za izdavanje knjig je to stvar pri mnogih svojih shodih imel na dnevnem redu ter jo pretresal na vse strani. Toda do trdnega sklepa še ni došel in zato tudi ni bil še izvoljen dotični odsek, omenjen v 17. §. pravičnega reda. Uzroki so mnogoteri. Naj omenimo zlasti dveh. Prvi je bil ta, da je odsek predvide velike stroške za letošnje knjige, drugi pa ta, da so prihajali glasovi najprej po „malem naučnem slovníku“. Te želje so g. dr. Razlaga napotile, da jih je omenil odboru in pri sinočni seji spravil v pretresovanje. Sklep o tem predlogu je bil, nasvet občnemu zboru prepustiti v razsodbo; toraj predlagamo: „Naj slavna skupščina sklene, da Matica pred velikim naučnim slovníkom na svetlo dá „mali naučni slovník“.

Po prebranem tem oddelku prvosednik dá besedo dr. Razlagu, kateri kratko pa jedernato priporoča odborov sklep tudi občnemu zboru, kateri ga tudi skoro soglasno odobri.

Pri sinočnem shodu bil je pretresan predlog, katerega je tudi g. dr. R. Razlag stavil vsled razodetih mu želj, in se glasi: „Naj Matica na svetlo dá znanstven časopis v zvezkih na vsake tri mesece en zvezek ter ga ustanovnikom pošilja zastoj, sicer pa prodaja naročnikom“. — Odbor temu predlogu po dolgem in resnem pretresovanju ni pritrdil, ampak sklenil je, da se „Letopis“, za kateri se tudi do sedaj ni zavrgel noben znanstven sestavek, razcepi v dva predela, a) za znanstvene, in b) za druge razne spise.

Naj omenim spisov, ki so nam znani, da se še sestavljajo za Matico, ti so:

Odsek za izdavo narodnega blaga je prejel že precej rokopisov; vendar je obrok za nabiranje podaljšal do meseca maja 1871. leta; Stanko Vrazovo slovstveno zapuščino pretresa g. dr. Gr. Krek.

„Slovanski narodopis“, ki ga spisujeta gg. prof. Šuman in Majciger, menda še ni dovršen.

„Popularno dogmatiko“ ima g. dr. J. Ulaga še v popravljani in presojevanji.

„Filozofična propedeutika“ je v delu.

Slovenska-hrvaško-srbska-slovnica“ obeta se nam za 1871. leto. Spisuje jo g. prof. Bošt. Žepič.

Morda nam dojde tudi g. Jož. Marnova „slovenska literatura“.

„Slovensko stenografijo“ g. Hafnerja ima v pretresovanji prvi spolek Gabelsbergerjevih stenografov v Pragi.

Od g. Matija Majarja, ki je obljubil s svojim narodnim blagom oglasiti se pri Matici, po tem, ko je odpovedal se Matici a vzroka ni povedal, javalne se nadjamo kaj prejeti.

Z dvema društvoma je Matica letos stopila v djansko zvezo književne vzajemnosti, in sicer: a) z občestvom sv. Vasilija Velikega v Ungvaru, in b) s prvim spolkom Gabelsbergerjevih stenografov v Pragi.

Nekterim družbam in gimn. dijakom je odbor podaril po nekoliko sedanjih Matičinih knjig.

Tudi o posebnih dobrotnikih more odbor nekoliko spregovoriti.

Razun velikodušnega daru g. dr. Lovro Tomanu, ki je bil že omenjen, in razun g. Debeljakove zapuščine, iz ktere je Matici po dovršeni obravnavi in po prodaji laških obligacij došlo 8243 gold. 90 kr., daroval je kakor vsako leto tako tudi letos gosp. baron Anton Codelli 10 gold., in gosp. Iv. Žuža se je zavaroval pri vseslovanski „Slaviji“ tako, da od 1500 gold. zavarovanja po njegovi smrti Matici pripade 500 gold. — Prisrčna hvala jim bodi!

To so kratke črtice o delovanji odborovem, ki jih naj slavna skupščina blagovoljno vzame si na vednost.

Bog dodeli Matici še daljni svoj blagoslov. —

Po prebranem poročilu tajnikovem prvosednik popraša skupščino, ali kdo želi kaj opomniti o poročilu?

Dr. Bleiweis poprime besedo ter kaže, da slavni Koseski brezplačno prepusti pesmi svoje Matici, da bodo v kakih 42 polah neprencenljiv zaklad našemu slovstvu, ter nasvetuje, naj slavnemu pesniku za ta veliki dar zahvalo občnega zbora sporoči slov. Matica. Vsi pričujoči s slavokliciodobrijo ta predlog.

Na to spregovori g. Trstenjak, koliko je treba nam omike narodne, na podlagi jezika narodnega, ter gledé na to, da se ta pospešuje po mladeži slovenski v domačih, ljudskih, vzlasti srednjih učiliščih, da so se politične razmere dokaj spremenile in se nam boljšajo, da smo celó iz ust ministrovih čuli, naj si vzredimo narodnih uradnikov itd. sami, priporočuje Matici v svojem ter v imenu mnogih društvenikov, naj skrbi, da se na svetlo dajejo knjige, zlasti za srednje šole. Dr. Bleiweis želi o tem prav natančnega predloga, ki naj se po pravilih izroči odboru, češ, da

vlada poti narodne ravnopravnosti v šolah vendar nikdar več popustiti ne more, in dr. Razlag, omenivši, da je pred nekaj leti tudi bil zoper to, da bi Matica dajala na svetlo šolske knjige; dobro vedé, kako se navadno one sestavljajo po vladinih naročilih in možeh strokovnjakih, a da sedaj z ozirom na naše posebne razmere živo priporoča nasvet Dav. Trstenjakov s pristavkom, da naj bi se Matičin odbor v javnem povabilu obrnil do izvedenih učiteljev slovenskih sploh, naj prispejo mu po danih načrtih na pomoč v tem obziru, kar ves zbor radosten odobrava.

Potem se predlaga račun, o katerem spregovori nekoliko dr. J. Zupanec, in po predlogu dr. Bleiweisovem imenuje predsednik tri gospode, da pregledajo, presodijo in potrdijo društven račun za leto 1869/70., in sicer: gosp. učitelja J. Tomsiča, gosp. H. Hohna in gosp. dr. Hudeca.

O proračunu, kjer dr. Costa in Lésar razložita nekatere premembe vsled Tomanovega darú, vsled katerega bodo dohodki viši za 420 gold., predlaga dr. Jan. Bleiweis, da zbor izreka javno hvalo gosp. blagajniku, ki brezplačno tako na tanko opravlja svoj posel.

O volitvi 12 odbornikov. Volilni listi se sprejamejo in prvosednik naprosi 5 udov, ki pod predstvom dr. Vončinovim liste pregledajo in preštejejo ter naznanijo izvoljene odbornike. Izročenih jih je bilo 263 (dva sta bila neveljavna). — Po preštvi listov naznani dr. Vončina, da so dobili glasov: dr. Jan. Bleiweis 260, J. Gorup 260, Vavrů 259, Tušek 233, grof Barbo 172, Svetec 172, baron Cois 171, Kandrnl 171, Bradaška 166, Ulaga 161, Jeran 140, Winkler 139, ki so toraj izvoljeni, in sicer prvih 10 od 1870. l. dalje gosp. Jeran namesto gosp. dr. Tomana 1869. l., in gosp. Winkler namesto gosp. M. Majarja 1868. l. izvoljenega.

Razun teh je dobil glasov 124 prof. J. Pajek, 91 dr. Mencinger, 90 dr. Lavrič, 88 dr. Zarnik, 86 gosp. Nolli, 85 gosp. Samec, 21 dr. Dominkuš, 12 dr. J. Strbenec itd.

Po razodeti volitvi daje še dr. Costa hvalo dramatičnemu društvu, da povzdigne s primerno predstavo v deželnem gledališču dan občenega zbora slov. Matice, ter pové, da koj po tem ima Matičin odbor XIX. skupščino svojo v dvorani čitalničini.

Opomba. Ker g. Fr. Bradaška ni blagovolil sprejeti izvolitve, zato se je na njegovo mesto v odbor pozval prof. J. Pajek, ki jo radostno sprejel izvolitev.

XIX. odborova skupščina

1. decembra 1870. l.

Vrsta razgovorov:

1. Volitev prvosednika, njegovih dveh namestnikov, blagajnika, pregledovavca društvenih računov in dveh ključarjev.
2. Volitev gospodarskega odseka.
3. Volitev odseka za izdavanje knjig.
4. Volitev odseka za izdavo narodno slovstvenega blaga.
5. Tajnikova služba za prihodnje 1870/71. leto.
6. Sklepi (?) VI. občnega zbora.
7. Nasvetje posameznih odbornikov.

Vpričo so: gg. dr. Costa, dr. Jan. Bleiweis, baron Zois, Jeran in prej imenovani domači in vnanji trije gospodje.

Dosedanji prvosednik želi, da se prihodnji prvosednik voli posebej in njegova namestnika posebej, in soglasno se voli za predsednika g. dr. Costa, za podpredsednika pa dr. Razlag in dr. Vončina, po listkih, blagajnik dr. Zupanec, pregledovalec društvenih računov prof. Šolar, ključarja prof. J. Marn in J. Vilhar pa z vsklikom; tako tudi dosedanji gospodarski odsek gg. Sovan, Vilhar in dr. Zupanec.

V odsek za izdavanje knjig se volita še k dosedanjim gospoda D. Trstenjak in prof. Tušek, v odsek za narodno blago pa gosp. A. Praprotnik.

Predno se prične obravnavati o tajnikovi službi za prihodnje leto, kaže prvosednik, da se more odločiti za preteklo leto tajniku nagrada in ker je letos bilo posebno mnogo in težavne poprave ali korekture, ki vendar ne spada med dolžnosti tajnikove, naj se poleg navadne nagrade odloči mu za to delo posebej primerna plača, kakor se to godi tudi pri Mohorjevi družbi in se je tudi g. Tušek in g. Šolarju dala nagrada za popravljanje nekega rokopisa. Gosp. dr. J. Zupanec, Šolar in Marn izrekó misel, naj se nagrada ne loči, ampak dá za ves posel skupaj, in sicer po dr. Zupančevem toliko, kolikor je vstavljeno v proračunu za tajnika, — po nasvetu prof. Šolarja, ki se tudi sprejme, pa 300 gold. — Na vprašanje, kako s tajništvom za prihodnje, g. Dav. Trstenjak, sklicevaje se na sem ter tje razodete želje vnanjih udov, stavi predlog: naj se razpiše tajnikova služba. Ta predlog krepko podpira Lésar, sklicevaje se na svoj nasvet, ki ga je stavil že pri XV. odborovi skupščini 2. sept. 1869. leta. — Gosp. dr. L. Vončina pa nasvetuje, naj odbor poprosi Lésarja

da ostane tudi vprihodnje Matici tajnik. — Pri glasovanju se z vsemi glasovi zoper dva zavrže Trstenjakov nasvet; na to se Lésar popraša, ali hoče biti tajnik še prihodnje leto; a on veli, da nikakor ne more še v prihodnje oskrbovati tega posla, nekaj z ozirom na naraščajoča se opravila, nekaj z ozirom na neprijazne puščice, ki so na-nj letele iz nekih časnikov, nekaj zato, ker noče biti nikomur na poti, zlasti pa z ozirom na svoje zdravje posebno na slabeče oči. Gospod dr. Bleiweis kaže, koliko se sme ceniti mnenje časnikarsko, gospoda dekan Kosar in dr. Ulaga pa, da glasovi po časnikih so le osebni glasovi, nikar pa obče mnenje, zaupanje vsega odbora visoko odtehta posamesne želje; komur so vse razmere slov. Matice znane, on zaupljivo tudi ta nasvet podpira; odbor se nadja, da tiskarno popravljjanje prihodnje leto ne bode tako težavno in da si tajnik to delo sme olajšati; da mora tajnik imeti že drug stalen kruh, ker Matica pri svojih dohodkih še ne more s primerno plačo najeti si tajnika itd.

Po nekterih hvalnih besedah predsednikovih se odbor razide ob pol 2. popoldne.

XX. odborova skupščina

9. februarija 1871. l.

Vrsta razgovorov:

1. Preberó in potrdé se VI. občnega zbora, XVIII. in XIX. odboreve skupščine zapisniki.
2. Poročilo o važnejših stvareh od XIX. skupščine.
3. Volitev presojevalcev za prevod Schoedlerjeve mineralogije in geognozije.
4. Volitev uredovalca Letopisu za 1871. l.
5. Konec razprave o tajništvu za 1871. l.
6. Volitev odseka, kteremu se v pretresovanje izroči gosp. Trstenjakov nasvet o izdavanji šolskih knjig.
7. O naročbi Dr. Tomanove slike.
8. O pripravi za „mali naučni slovník“.
9. Posameznih odbornikov nasvetje.

Pod vodstvom g. dr. E. H. Costa in vpričo ljubljanskih odbornikov (dr. Jan. Bleiweis, baron A. Zois, L. Jeran, Fr. Kandrnal, A. Lésar, dr. F. Papež, dr. R. Razlag, Fr. Sovan, J. Šolar, Iv. Vavrč, Iv. Vilhar in dr. Jern. Zupanec so bili pričujoči; izmed vnanjih je o 6. in 9. točki svoje mnenje pismeno izrekel g. Janko Pajk) vršila se je ta skupščina tako-le:

1. Prvosednik vpraša, ali naj se beró zapisniki treh zadnjih shodov ali se kar potrdijo, ker so bili razglašeni v „Novicah“. —

Lésar kaže, da se pisani zapisniki popolnoma ne vjemajo s poročili, v „Novicah“ razglašeni, toraj nasvetuje: „naj se zapisnik o VI. občnem zboru dopolni, oni o XVIII. odborovi skupščini popravi in dopolni, oni o XIX. skupščini pa zavrže in z nova spiše“. — Odbor sprejame nasvetovana dopolnila in premembe v 1. in 2. zapisniku, o tretjem pa sklene, da ga poveri odsek, v kateri so bili izvoljeni gg. dr. Costa, dr. Vončina, dr. Razlag, Marn in Lésar.

2. Bral je Lésar poročilo o važnejših stvaréh in obravnavala se je točka za točko tega poročila tako-le:

Od zadnje odborove skupščine 1. dec. 1870. leta do današnjega dne se jih je oglasilo 46, ki žele sprejeti biti v Matico. Med njimi je eden, ki je prestopil izmed letnikov med ustanovnike. dva pa, ki hočeta biti ustanovnika, eden teh je blagorodni gospod Conrad Sigmund baron Eybesfeldski, c. kr. deželni predsednik (pristopilno pismo se bere). — Drugi, ki želé biti Matičarji, so: (preberó se imena). Ker pri nobenem ni nikacega zadržka, zato stavim nasvet: Naj slavni odbor vse sprejme v Matico“. (Ta predlog se soglasno odobri). Vsi se sprejamejo. — Potem je glavni knjigi zadnja številka 1910.

Vsled odborovih sklepov iz XVIII. seje in g. Trstenjakovega nasveta, storjenega pri občnem zboru, je bil v 1. listu „Novic“ letošnjega leta razglašen poziv, s katerim se slovenski pisatelji vabijo, znanstvenih, leposlovnih, podučnih in zabavnih spisov za prihodnji „Letopis“ odboru poslati do konca meseca marcija t. l., ter slovenski profesorji prosijo, svoje mnenje izreči o gosp. Trstenjakovem predlogu ozir izdavanja šolskih knjig sploh, zlasti o knjigah, ktere, o vrsti, po kateri naj se izdadó, in o načinu, po katerem naj se sestavijo.

Spisi in odpisi, ki so vsled tega poziva došli, izročé se odsekoma, ki se danes izvolita v ta namen.

O izvršitvi odborovega sklepa, da se g. Giontini-ju prepusti 2. natis I. knjige o „telovadbi“, odboru morda že danes poroči g. prvosednik. — Gosp. dr. Costa poroča, da hoče g. Giontini oskrbeti 500 iztiskov te knjige in Matici plačati 20 gold. nagrade, ter stavi predlog: „Naj sl. odbor pritrdi Giontinijevi ponudbi“. (Odbor soglasno odobri predlog.)

Knjige so razposlane vnanjim udom: — Ljubljanskim pa je bilo v „Novicah“ oznanjeno, da jih dobé pri bukvovezu Hohnu, to pa zlasti zato, ker nimamo strežaja, ki bi vedel, kje stanujejo vsi udje. — Doslé pa še polovica ljubljanskih udov ni poslala pönje. — Naj slavni odbor izreče, kako naj se ta stvar uredi, da se kmalu oddadé? — (Odbor po resnem prevdarjanji sklene: naj tajnik koga najame, ki bode ljubljanskim udom knjige raznesel na dom.)

Izmed dopisov omenjam te-le:

Gosp. Fr. Bradaška piše, da ne more prevzeti odborništvá. Vsled te odpovedi se je v odbor poklical g. Janko Pajek, ki je za njim dobil največ glasov in radostno izrekel svojo privoljnost prevzeti odborniški čin.

Gosp. J. Lapajne sl. odboru hvalo izreka za knjige, podarjene idrijskim nedeljskim učencem.

Gosp. Fr. Poznik, tehnik in predsednik „Vendije“, slovstvenega društva jugoslovanskih tehnikarjev v Gradcu, prosi, da mu glavni odbor za društveno knjižico podari vse do sedaj od slov. Maticе izdane knjige. (Odbor vstreže tej prošnji.)

Pri tej priliki Lésar nasvetuje:

„Naj se sl. odbor ozre v severno Ameriko ter Matičine knjige daruje tudi ondašnjim Slovencem, in sicer po 1 iztisek sedaj v roke prečast. gosp. škofu Ignaciju Mraku, in po 1 iztisek sedaj roke visokočast. gosp. misijonariju Fr. Pirca. — S tema darovoma je se vé da tudi sklenjena poštnina do „Lipsike“, od kodar poštnine prosto poročnik dr. Feliks Flügel pošilja knjige v Ameriko, bodi-si severno ali južno. (Odbor pritrdi nasvetu.)

Na to dr. Razlag nasvetuje: „Naj se političnemu društvu „Napreju“ v Šmarji na Štajarskem podaré Matičine knjige. (Odbor pritrdi tudi temu nasvetu.)

Gosp. Fr. Poznik v drugem dopisu piše to-le: „Prosim Vas, blagovolite mi naznaniti, s kakošnimi pogoji bi Matica od mene sprejela predstavo višestavstva (slovenskega zidarja) iz predavanj, ktera letos tú slušam na tehniki; in ali morem imeti k temu predstavljanju kterih pripomočil v jezičnih zadevah. Prestavljal bi zlasti o počitnicah, tudi kaj družega iz predavanj na tehniki, ktera imam vsa stenografovana, na priliko mehaniko, višo matematiko, grafično statiko, mehanično tehnologijo itd. Ako bi zmogel s časom, hotel bi vsa predavanja prevesti v Sloveščino“. (Odbor sklène, da se ta ponudba v pretres izroči odseku za gosp. Trstenjakov nasvet.)

Gosp. Ant. Nedved Matici ponuja svoja v slovenskem jeziku pisana muzikalna dela; — nagrade ne zahteva, samo želi nekoliko iztisov dobiti za svojo rabo. (Odbor sklène, naj se ta dopis v pretres in poročanje o njem izroči odseku za izdavanje knjig.)

Gosp. Fr. Peterlin Sreboški, ki je že meseca novembra 1870. leta poslal nekoliko národnih pripovedek, obeta še nekoliko poslati jih. Pri tej priliki pa tudi prosi, da mu sl. odbor brž ko mogoče na račun nagrade za njegovo zbirko pošlje 15 gold. — „Naj sl. odbor o tej prošnji izreče svoj sklep“ — Gosp. Šolar stavi predlog: „Naj se tej prošnji ne vstreže zato, ker še ni določeno, ali in koliko se sprejame poslanega blagá“. (Ta nasvet se soglasno odobri.)

Gospod Velimir Gaj je Matici v dar poslal 1 odtisek „Lire“ I. — Izrekla se mu je pismena zahvala. — Tudi g. dr. Andr. Vojska je Mat. knjižnici daroval knjig, ktere navede prihodnji „Letopis“. (Odbor g. Vojsko zahvali za njegovo darežljivost.)

Drugi snopič zemljovidov še ni došel, a nadjati se ga je kmalu. Najvažnejši dopis, ki je došel odboru, je pa dopis c. kr. deželne vlade od 30. novembra 1870. l. št. 8863., v kterem se nam naznanja ukaz ministerstva za bogočastje in uk od 7. novembra 1870, št. 11517, vsledtega ukaza želi ministerstvo

izvedeti, s kakošnjim vspehom in uplivom na slovenski narod dela Matica slovenska. Ta ukaz se glasi tako-le: (Prebere se od besede do besede). Stavljenim vprašanju se je z odpisom od 30. decembra 1870. leta odgovorilo tako-le: (Prebere se obširno poročilo od besede do besede). — Prav to poročilo je isto, na katero se g. deželni predsednik pozivlje v listu, s katerim naznanja svojo željo pristopiti k Matici. (Odbor zahvalo izreče Lésarju za marljivost s katero je sestavil ta odpis.) Na to g. dr. Zupanec poprime besedo ter nasvetuje, naj bi g. dr. Costa ustmeno pozvedel na Dunaji, ali bi mogoče bilo kako državno pomoč nakloniti Matici, da bi še z večim vspehom delala. (Odbor se zлага z mislijo g. nasvetovalca ter naprosi g. dr. Costo, pri ministerstvu pozvedeti o tej stvari.)

Poslednjič g. dr. Costa stavi nasvet: „Naj se odbor s ponižno prošnjo obrne do Njega Veličanstva, da bi blagovolilo Matici dovoliti podporo, kakoršno je podelilo slovenski Matici v Banjski Bistrici“. (Odbor soglasno sprejame nasvet ter g. dr. Costo naprosi, sestaviti in odposlati to prošnjo z vsemi doslé izdanimi zalo vezanimi knjigami.)

Lésar vpraša: „Kdo bode tiskal knjige za 1871. leto? (Odbor pooblasti odsek za izdavanje knjig, poprašati ljubljanske tiskarje in pogodbo skleniti z onim, ki bode stavil najugodnejše pogoje.)

3. Prebralo se je g. Zajčevovo pismo, s katerim en oddelek prevoda „mineralogije Schoedlerjeve“ pošilja odboru in v katerem tudi izreka svojo misel, naj bi se tuji tehnični izrazi pisali tudi po tuji pisavi. Za presojevalce tega prevoda so bili izvoljeni gg. profesorji Tušek, Wurner in Šolar. Njim se izroči tudi pismo gospoda predstavjalca, da sklénejo o pisavi tujih izrazov.

4. Za vredovalca prihodnjemu „Letopisu“ je bil soglasno izvoljen gosp. prvosednik dr. Costa, ki je tudi prevzel ta posel nadjajoč se vsestranske pomoči.

5. Predno se je jela obravnavati peta točka dnevnega reda, posname g. dr. Costa obravnavo, ki se je v XIX. odborovi skupščini sukala o tajnikovem poslu za 1870/71. leto. Stališče, na katerem se danes nahajamo — reče — je to-le: Gosp. Trstenjakov nasvet, naj se razpiše tajnikova služba, ni bil sprejet; A. Lésar, proščen, da bi še ostal Matici tajnik, povedal je bil razloge, iz katerih več ne more oskrbovati tajništvo. Mnogi odborniki so mu spodbijali razloge ter ga prosili, naj še opravlja ta če tudi težavni posel. Ker se pa Lésar ni vdal tej odborovi prošnji, stavila se je druga, namreč, naj bode tajnik do prihodnje odborove skupščine. In to je do danes. — Na to se prične obravnavo, ktere so se vdeleževali gg. dr. Bleiweis, dr. Razlag, dr. Zupanec, Jeran, Šolar in Costa. Po obširnem in vsestranskem pretresovanju se Lésar vdá odborovi soglasni želji, saj do prihodnjega občnega zbora Matici ostati tajnik.

6. V odsek, kteremu se pretresovanje in poročanje izroči. g. Trstenjakov nasvet o izdavanju šolskih knjig, bilo je izvoljenih 14 gg. profesorjev, ti so: Kandrnal, Lésar, Marn, Šolar, Vavrù, Vođušek, O. Ladislav, Jesenko, Pleteršnik, Bradaška, Erjavec, Tušek,

Pajk, Šuman — in g. nasvetovalec Dav. Trstenjak. — Ta odsek je prošén odgovoriti na ta-le vprašanja: a) ktere knjige, b) po kateri vrsti, c) kako naj se izdade in d) kako naj se sestavijo?

7. Vsled sklepa VI. občnega zbora pisalo se je umetniku g. Franketu, ali bi hotel Matici malati podobo ranjcega dr. L. Tomanu in za koliko bi izvršil a) oprsnik (dopasnik) njegov v naravni velikosti, b) in za koliko ves život? Gosp. Franke v pismu od 10. decembra odgovarja, da rad prevzame to delo, odsvetuje podobo vsega života ter zahteva za mal dopasnika 100 gold. nagrade. — Odbor mu v obeh obzirih pritrdi ter sklène naročiti oprsnik.

Na to g. dr. Zupanec sproži željo, da bi si odbor prizadeval pozvedeti: a) ali je kje dobiti podoba ranjcega g. Matija Debeljaka, velikodušnega dobrotnika slovenske Maticе, in b) sestaviti njegov če tudi kratek životopis, dokler še živé ljudjé (njegovi sorodniki, gospá Lavrinova, njegovi prijatelji v Trstu in v Gorici), ki so ga poznali in so jim znane njegove okoliščine, in c) to, kar se doseže, priobčiti v prihodnjem „Letopisu“. — Nalogo pozvedovanja so prevzeli gg. dr. Costa, dr. Zupanec in Šolar. — Vrh tega se tukaj objavi očitna prošnja do vsakega, kdor kaj zanesljivega vé o Matija Debeljakovem življenji, poročiti odboru; jako vstreže odboru on, ki mu pošlje njegovo podobo.

8. Ker so se omenjene obravnave vleklye blizo do 8. ure zvečer, zato sklène odbor, priprave za „mali naučni slovník“ obravnavati v prihodnji skupščini. Gosp. dr. R. Razlag samo na ogled pokaže a) mali česki naučni slovník Rittersbergov od 1850. l., in b) prvi snopič nemškega takega slovníčka, ki je jel izhajati 1870. l. in ga izdaja Meyer pod nadslovom „Handlexicon des allgemeinen Wissens in Einem Bande“ — da si ju gg. odbor-niki ogledajo do prihodnje skupščine.

9. Dva posebna nasveta gosp. J. Pajka in gosp. dr. Jan. Bleiweisovo poročilo o g. Zalokarjevem rokopisu za prihodnjo skupščino odloživši, g. dr. Costa prebere: a) važno pismo banke „Slavije“, s katerim ona odboru naznanja to-le: „Da bi se od národnega zavoda razun podpore našega ljudstva podpirala tudi druga národna podvzetja, naročila je banka „Slavija“ svojim zastopnikom prašati ponudnike pri zavarovanji, ali ne bi darovali ali vsega ali vsaj nekoliko svojega čistega dobička Matici slovenski, dramatič-nemu ali Mohorjevemu društvu, za Vodnikov ali Tomanov spominek itd. — Priznati moramo, da je to podvzetje že mnogo deležnikov pridobilo, kajti mnogi družniki so na ta način dobiček prepustili slovenskim društvom. — Se ve da je to za posamesnega majhen znesek, ako se pa do konca 1871. leta združi mnogo vpiscev, ki svoj dobiček darujejo národnim stvarém, nabere se gotovo lep znesek v korist omenjenih národnih podvzetij; šumo bode banka vsako leto odboru poverjenikov slovenskih oddala, da jo razdeli med dotične národne zavode. — Da bi se bilo nadjati dobrega vspeha, treba, da slávna Matica „Slavijo“ v njeni delavnosti

podpira z mnogokratnim priporočanjem. — Podali bomo sl. Matici sèm ter tjà natančen pregled onih, ki vsaj na ta način podpirajo národno stvar“.

Prebravši b) pismo, s katerim „Slavija“ Matico vpraša, ali nima premakljivih reči, ki bi jih hotela zavarovati pri „Slaviji“, stavi g. dr. Costa še dva predloga: a) „Naj sl. odbor vloži prošnjo za privoljenje lastne tiskarnice, in b) naj sl. odbor pooblasti gospodarski odsek, da v Matičinih sobah omisli potrebno osvečavo za večerne shode in gasilno orodje, kakoršno zahteva novi mestni gasilni red. (Odbor soglasno pritrdi obema predlogoma ter se razide ob 8. uri zvečer.)

XXI. odborova skupščina

31. maja 1871. l.

Vrsta razgovorov:

1. Prebere in potrdi se zapisnik XX. skupščine.
2. Tajnikovo poročilo o važnejših stvaréh; zlasti o daru Njega c. k. apost. veličanstva, o privoljenji lastne tiskarnice, o dopisu srbskega učenega društva, naj se na svetlo dá „ОШТИ НАУЧНИ РЕЧНИК НА СРПСКО-ХРВАТСКОМ И БУЛГАРСКОМ ИЗЈЕКУ“; o dr. Lovro Tomanovih in njegove soproge Josipine Turnogradske še ne natisnjenih pesmih in spisih itd.
3. Gospodarski odsek o dopisih banke „Slavije“, v XX. skupščini prebranih.
4. Odsekovo poročilo o lanskem računu.
5. Iv. Tušekov predlog: Naj Matica na svetlo dá 6 zvezkov o človeških delih.
6. Dr. Razlagov nasvet o izdavanji „malega naučnega slovnika“.
7. Poročilo odseka za Trstenjakov predlog o izdavanji šolskih knjig.
8. Posameznih odbornikov nasvetje.

Predsedoval je gosp. dr. E. H. Costa došedši iz Beča; vpričo so bili izmed ljubljanskih odbornikov gospodje: dr. J. Bleiweis, A. baron Zois, L. Jeran, Fr. Kandrnal, A. Lésar, dr. Fr. Papež, Andr. Praprotnik, dr. R. Razlag, Fr. Sovan, J. Šolar, Iv. Vavrù, Ivan Vilhar, dr. Vončina in dr. Jern. Zupanec; izmed vnanjih se je skupščine pismeno vdeležil g. dr. Jož. Uлага. Vršila se je skupščina tako-le:

1. Pritrdil se je in podpisal zapisnik XX. skupščine.

2. Tajnik in odbornik A. Lésar je bral pororilo o stvaréh, ki so se nabrale od XX. skupščine do današnjega dne, in točka za točko se je sproti obravnavala in reševala, zato se vsaki točki v poročilu pristavijo storjeni sklepi. Obširno to poročilo glasi se tako-le:

a) Vsled sklepa, storjenega pri XX. skupščini, poklonile so se Njega c. kr. apost. Veličanstvu cesarju Francu Jožefu, vse doslé na svetlo dane Matičine knjige s ponižno prošnjo, naj bi Njega Veličanstvo milostljivo blagovolilo Matici nakloniti kakov dar.

Te knjige (18) so gg. dr. Costa, grof Barbo in L. Svetec 27. marc. v imenu matičinega odbora poklonili Njega Veličanstvu. Presvitli cesar so jako prijazno sprejeli knjige in pohvalili delovanje našega društva ter obljubiti blagovolili darilo koristnim namenom Matičnim.

Njega c. kr. apost. Veličanstvo je je z lastnoročnim pismom podpisanim na Dunaji 31. marcija 1871. leta slovenski Matici za pospeševanje njenih namenov milostivo podarilo 500 gold. iz svoje osobne blagajnice. C. k. deželno predsestvo je dar Njega Veličanstva 8. aprila poslalo Matici. Upravništvo je isti dan izročilo ta dar blagajniku, c. kr. predsestvu potrdilo prejem ter prosilo, naj blagovoli Matičino srčno zahvalo za ta dar pokloniti Njega Veličanstvu. — Isto c. k. predsestvo z dopisom od 2. maja štev. 477 naznanja, da je Njega Veličanstvo blagovolilo milostivo sprejeti Matičino zahvalo za omenjeni dar.

Naj pri tej priliki povem, da je prošnjo do Njega Veličanstva prelepo in to brez nagrade spisal g. Gajdič, mestni blagajnik, kteremu naj sl. zbor izreče javno zahvalo. (Odbor pritrdi nasvetu.)

b) Vsled odborovega sklepa, storjenega pri XX. skupščini bila je pri sl. c. kr. deželni vladi 28. febr. 1871. leta št. 45 vložena prošnja za privoljene lastne Matičine tiskarnice in kamnotiskarskega zavoda. Sl. c. kr. deželna vlada pak je z odpisom od 26. marcija t. l., št. 2071, Matici dala prošeno privoljenje s pristavkom, da jej Matica, predno prične ta obrt, vsled 5. §. obrtne postave od 20. dec. 1859. leta v potrjenje imenuje sposobnega opravnika, ki bode v tej zadevi Matičin namestnik. (Obravna te točke se je odložila za na konec današnje seje.)

c) Gosp. Janko Pajk, čegar spis je prvi, ki začne II. snopič „slovenskega štajerja“, nam 17. aprila piše, da letos ne more dovršiti članka, a obeta ga — caeteris conditionibus — gotovo za prihodnje leto. — Ker pa tudi še nimamo rokopisov za IV. zvezek, zato za 1871. l. na svetlo ne pride noben snopič „slovenskega Štajerja“. (To vest odbor vzame na vednost s pristavkom, da se „Lestopis“ lahko pomnoži za nekoliko pól.)

č) Gosp. J. Majciger 2. marcija nam piše to-le: „Zastran obljubljenega spisa „Slovanska etnografija“ imam čast poročiti sledeče: — „Uvod“ okoli 150 pisanih pól je dovršen. Ravno tako vem, da so „Hrvati in Srbi“, potem „Bolgari“ dovršeni, in da se „Slovenci“ bližajo dovršitvi, tako, da bi bilo gradivo za prvo po-

lovico dela skoro prirejeno za tisk in da sl. odbor lahko na to ozir jemlje pri prevdarku tiskovin za prihodnje leto 1872. — Prvotni program se je izdatno razširil, pa mislim, da bode delo izplačevalo stroške. — „Čehi s Slovaki, Poljaki in Rusi dadó drugo polovico, ki se izdá pozneje“. — Odsek za izdavanje knjig je g. pisatelju odgovoril, da je z veseljem sprejel to naznanilo ter bode na ta rokopis ozir jemal pri določevanju knjig za prihodnje leto. — Ker nam ta rokopis gotovo dojde, zato bode morda prav, da sl. odbor že danes imenuje presojevalce, katerim naj se izroči v presojo. (Izvolita se za ta posel g. Marn in g. Vavrů.)

d) Rastavni odbor 1. splošnjega hrvaškega učiteljskega zbora nam je poslal svoj dotični program z vljudno prošnjo, da bi mu Matica v pospeh splošnjega napredka šol od vsake svoje doslé izdane knjige po en iztis poslala v razstavo, ki bode v Zagrebu od 19. do 29. avgusta. — Imenovanemu odboru se je odgovorilo, da se Matica hoče udeležiti te razstave, in naznanile so se mu knjige, ktere se pošljejo do 31. jul.

e) Gosp. Iv. Tušek 23. febr. t. l. nasvetuje to-le: „S knjigo prirode bomo kmalu pri kraji; zato predlagam, da sl. Matica prične izdajati „knjigo človeških del“ (Buch der Erfindung) po izgledu Čehov, kateri so je že izdali 6 zvezkov pod naslovom „kronika práce“. V šestih letih jo lahko dovršimo. Vse knjige bi po splošnjem prevdarku šteje 2548 strani, in na leto bi se izdalo okoli 26 tiskanih pól. — Gosp. Tušek se ponuja za prevoditelja tega dela. Če jih več dela isto knjigo, pravi pisatelj, sila je težavno edinstvo spraviti v delo, ker ima vsak pisatelj svojo trmo“. — Odsek za izdavanje knjig je pretresoval ta predlog ter pred vsem sklenil, g. Tuška naprositi, naj sestavi in pošlje natančen spregled ali kazalo istih del, ki jih namerava obravnavati. Gosp. Tušek je ustregel tej želji ter poslal spregled, o katerem pravi to-le: „Vsakako mislim, da bi se le bolj na kratko obdelovala stvar, tako, da ne bi podobna bila prestavi, zlasti z obzirom na to, da je pravica do prevoda pridržana. Tako bi za tretjino ali pa še več bila manjša slovenska knjiga. Podob tudi ne bi trebalo vseh; nekaj jih že imamo v Schoedlerji, nekaj je pa nepotrebnih. Vsled tega spregleda bi se izdalo šest knjig:

prva bi obdelovala zgodovino iznajdeb;

druga: Prirodne sile in njihovo porabo (fizikalno tehnologijo);

tretja: Dobivanje surovin iz zemlje, na zemlji in iz vode;

četrt: Kemijsko delovanje surovin (kemijsko tehnologijo);

peta: kemijo vsakdanjega življenja;

šesto: Mehanično obdelovanje suvorin“. — Odsek za izdavanje knjig stavi nasvet: „Naj sl. odbor sprejame g. Tuškovo ponudbo in njegovo osnovo“. (Odbor soglasno sprejame gosp. Tuškovo ponudbo in pitrdi njegovi osnovi teh knjig.)

f) Odsek za Trstenjakov predlog se je vsled poziva od 14. febr. t. l. šte. 33 ustanovil, ter izvolil g. J. Šolarja za prvo-

mestnika, g. Iv. Vavrû-a za prvosednikovega namestnika, g. Jož. Marna za dopisovalca.

Morda nam ta odsek že danes kaj naznani svojih pomenkov.

(Gosp. Šolar naznanja, da so razposlanemu pozivu odgovorili naslednji gospodje: Bradaška, Erjavec, Tušek, o. Ladislav, Vodušek in J. Stare.)

Sklep prvega shoda je bil nasvetovati: Naj Matica tacihi knjig, ki niso, da bi se razdelile Matičinim udom, na pr. grške in latinske, ne izdaja; s knjigotrštvom pečati se, ni Matici namen toliko manj, ker nikogar ne bode, ki bi take šolske knjige kupoval, dokler ostanejo šole po starem kopitu. Saj še česka slovnica ne najde kupca, ampak mirno spi v knjigotržnici Giontinijevi. Ko se poslovené naše srednje šole, bode vladi ali deželnemu šolskemu svetu morala skrb biti za primerne šolske knjige; tako je bilo tudi v drugih deželah, na pr. na Hrvaškem. Pisateljem pa je že zdaj svetovati, naj se oglase pri deželnem šolskem svetu s ponudbo, da hočejo spisovati to ali to šolsko knjigo; kdor pa ima dotični rokopis že izgotovljen, naj mu ga kar pošlje v presojo. Drugače je s knjigami, ktere so tudi za občinstvo sploh in za Matičine ude posebej, kakor na pr. z zgodovino za srednje šole. Ta naj bi se pričela koj spisovati po kaki knjigi, ki je že vpeljana v šole, da ne najde ovir, ko pride do tega, da se vpelje v šole. Odsek je prosil g. Jesenko-ta, da bi prevzel to delo; žalibog, da je odrekel njegovi prošnji. Zato pa odsek nasvetuje: „naj Matica izreče željo, da bi se oglasil pri njej, kdor bi hotel lotiti se dela“. (Odbor soglasno pritrdi odsekovemu mnenju in nasvetom.)

g) Odsek za izdavanje knjig je prevdarjal g. Nedvedovo ponudbo ter sklenil, predno se more spuščati v pretresovanje, ali in kako bi Matica podpirala to podvzetje, g. Nedveda poprašati: 1. ktera dela ima dovršena — cerkvena in posvetna; 2. koliko bi stalo natiskovanje, in 3. koliko iztisov bi se dalo spečati. — Gosp. Nedved nam še ni odgovoril.

h) Odsek za izdavanje knjig je s tiskarjem gosp. Blaznikom sklenil pogodbo, vsled ktere natisne 2500 Schoedlerja III. snopič pôlo po 45 gold., 2100 Letopisa za 1871. l. 42 gold. (Odbor to pogodbo vzame na vednost.)

i) Fr. Kôke je poslal proračun za tri zemljovide, ktere je sl. odbor sklenil izdati za 1871. leto. — Vsled njega zahteva:

1. za risanje in vrezovanje:	
a) Avstralije	85 gold.
b) Afrike	165 „
c) Rusije evropske	185 „
2. za tiskanje v štirih barvah	480 „
3. za papir v 6000 odtiskih	130 „
4. za 3 kamene	30 „

Potem bi imenovani trije zemljovidi stali 1075 gold.

Dalje je Kōke poslal:

- a) račun za ravnoکار dovršene in tudi že razposlane tri zemljovide. Ker se vjema s pogodbo, zato se mu je za zemljovide plačalo 1191 gold.
- b) Potrdilo, da so ti kameni, na katerih so risani zemljovidi, Matičina lastina.

To potrdilo se izroča g. blagajniku, da se shrani v blagajnici.

j) V zvezi s temi tremi zemljovidi je nagrada, ki gré gosp. Cigale-tu za velik njegov trud pri slovenjenji in popravljanji. G. Cigale zahteva za svoj posel primerno nagrado. — Naj slavni odbor g. Cigaletu izreče nagrado. (Odbor mu privoli 150 gold.)

Pri tej priliki predlagam: „naj slavni odbor za prihodnje tri zemljovide (Afriko, Avstralijo in evropsko Rusijo) zopet naprosi g. Cigaleta, da prevzame slovenjenje in popravljanje in pové, za kolikošno nagrado hoče prevzeti to delo. (Odbor pritrdi nasvetu in pooblasti odsek za izdavanje knjig, da se konečno dogovori z gospodom Cigaletom.)

k) Odsek, izvoljen pri občnem zboru, da pregleda in presodi ter potrdi odborov račun za 1869/70. leto, v dopisu od 20. febr. t. l. (štev. 59) naznanja, da je omenjeni račun po najnatančnejšem preiskavanji popolnoma veren, točen in spravedljiv spoznan, ter v imenu občnega zbora prosi, naj slavni odbor vsem istim gospodom, kateri so po svojem varčnem gospodarjenji pri malih stroških mnogo pripomogli k mnogovspešnemu dosegu društvenih namer, zlasti pa blagajniku g. dr. Jern. Zupancu iskreno in v istini zasluženno zahvalo izreče za njegov marljiv in nekoristoljubni trud. (V znamenje zahvale gg. odborniki vstanejo.)

l) Gosp. Giontini je pismeno potrdil pogodbo, katero je bil z gosp. predsednikom ustmeno dogovoril za pravico, prvemu snopčiču „nauka o telovadbi“ preskrbeti drugi natis. Vsled te pogodbe g. Giontini Matici za to prepuščeno mu pravico po dovršenem natisku plača 20 gold.

m) Društvo „Vendija“ v Gradcu sl. odboru hvalo izreka za podarjene mu knjige.

n) Gosp. Janez Lapajne, učitel v Idriji, prosi knjig za idrijsko národno bukvarnico.

o) Gosp. Janko Gantar, učitelj na Planini pri Vipavi, prosi Matičnih knjig za ondašnjo šolsko knjižnico.

p) Gosp. L. Robič prosi za knjige za 1870. leto izdane, ki bi jih bil imel dobiti njegov brat Andrej, Matčin ustanovnik, umrl 18. febr. 1870. leta, češ, da je doživel 1870. leto, za katero so se izdale knjige.

Naj slavni odbor vstreže vsem trem prošnjam. (Odbor pritrdi.)

Pri tej priliki g. dr. Razlag nasvetuje, naj se tiste knjige, katerih Matica more še oddajati, podaré tudi „bralnemu društvu“ v Mali nedelji na Štajarskem. Lésar podpira ta predlog ter izreka željo, da bi se več takih družeb in knjižnic iz Štajarske oglasilo za Matične knjige in stavi predlog: naj odbor pooblasti

upravnništvo ali tajništvo, da jim ustreže in vselej potem prihodnji skupščini sporoči, katerim društvom ali knjižnicam so se podarile knjige. (Odbor pritrdi obema nasvetoma.)

r) 9. maja nam je došlo od srbskega učenega društva naslednje pismo od 15. aprila 1871. leta:

„Matica Slovenskoj u Ljubljani. U srpskom učenom društvu učinjen je predlog, da se zajedničkim silama i sa zajedničkim dogovorom sviju jugoslovenskih učenih društava izdava jedan „Opšti naučni rečnik na srpsko-hrvatskom i bulgarskom jeziku“.

Šaljući uz ovo pismo 20 komada štampanoga tog predloga Matici Slovenskoj v Ljubljani molimo, da se o tome posavetovati izvoli, i da nam svoje mišljenje o svemu, što se u predlogu pominje, a naročito o načinu i mogućnosti toga prevažnog rada, javi.

Mi se nadamo, da ćete toplo dočekati i svesrdno ispisati preduzeće na kom se može tolika usluga književnosti našoj učiniti, i da ćete dostojnom pažnjom počastvovati priliku, na kojoj se u ozbiljnom naučnom radu mogu prvi put ujediniti svekonike jugoslovenske naučne sile.

Sekretar

Stojan Novaković.

Predsednik

srpskog učenog društva

Dr. J. Šafarik.“

Naj slavni odbor izreče, kaj je v tej zadevi storiti. (Odbor voli v odsek, kteremu se ta stvar izroči v resni pretres, gg. dr. Razlaga, dr. Vončino in Jerana — z naročilom, da svoje poročilo do 1. julija oddá tajniku.)

s) Iz pisma veleučenega predsednika jugoslovenske akademije g. dr. Fr. Rački-ja, slav. odboru objavljam te-le vrstice:

„Čast mi je prijaviti Vam, da sam imenovan za častnoga člana slovenske Matice. Izvolite u moje ime očitovati zahvalnost predsjedniku i odboru Vašega odličnoga društva.

U Zagrebu 9. svibnja 1871.

Dr. Fr. Rački“.

š) Spolek Gabelsberger-jevih stenografov v Pragi je poslal jako obširno in natančno kritiko o g. Hafnerjevi slovenski stenografiji. — List in kritika poslana ž njim sta se poslala g. pisatelju s prošnjo, da prevdarja važni ta predmet in Matici o svojem času poroči o njem.

t) Gosp. J. Pajk je nasvetoval: naj odbor znanstveni mesečni časopis osnuje pod imenom „šolski vestnik“, v kterem se naj znanstvene razprave, pedagoški spisi, šolske osnove, literarne in druge, namreč službenske vesti oznanjajo“. — Odsek za izdavanje knjig je pretresoval ta nasvet ter po resnem prevdarku g. nasvetovalcu odgovoril to-le: Odsek ni odobril tega nasveta, ker se omenjeni spisi lahko priobčujejo ali v šolskih programih, ali v Matici-nem „Letopisu“ ali v „Novicah“ ali v kterem drugem časniku. Vrh tega tudi Matici-ni dohodki še ne pripuščajo tega, dokler imamo še druge gotovo večje potrebe na literarnem polji. (Odbor pritrdi odsekovemu ravnanju.)

u) Statistična centralna komisija na Dunaji prosi, naj jej Matica pošlje izkaz knjig in rokopisov, ki jih hrani Matičina knjižnica.

Poslana izkaznica se izroča gosp. knjižničarju s prošnjo, naj jo izpolni, kolikor mu je to mogoče po dosedanjih zapiskih. (Odbor pritrdi.)

v) Gosp. dr. Ulaga piše, da ne more priti na današnjo skupščino ter naznanja svoje sedanje mnenje o Jirsikovi popularni dogmatiki. (Tajnik prebere pismo, katero odbor vzame na vednost.)

z) Gospá Lujiza Tomanova je g. dr. J. Bleiweisu in poročajočemu tajniku pred 14 dni ustmeno ponudila vse dr. Lovro Tomanove in njegove soproge Josipine Turnogradske še nenatisnjene pesmi in druge lepoznavske spise, ko bi jih Matica hotela dati na svetlo.

Toda včeraj je poročevalcu poročila, da se je premislila in sklenila, omenjeno literarno blago sama dati na svetlo tako, da kakor vé, da bode najbolj po volji ranjcemu soprogu. (Odbor to vest vzame na vednost.)

ž) Na naročbo g. dr. Tomanove slike nam odgovarja gosp. Franke to-le: „Na vaše pisanje, s katerim me počastite z naročilom pokojnega dr. Tomanova, dovolite mi odgovoriti, da prejmem Vaše naročilo in Vas prosim, da mi daste časa do konca avgusta 1871. l., ker sem se zdaj zavezal v druga dela“.

aa) Konečno naj slavni odbor sprejme poročilo o pristopu novih udov.

Od XX. skupščine (9. febr. t. l.) se je le oglasilo 52 oseb, ki želé Matici biti udje in sicer 1 ustanovnik (g. Ant. Skubec, gimn. profesor v Ljubljani) in 51 letnikov. Ti so: (tajnik prebere imenik); stavi se toraj predlog: „Naj sl. odbor vse sprejme v Matiko“. (Odbor pritrdi nasvetu.) — Glavni knjigi je toraj danes zadnja številka 1962.

Vrh tega je došlo naznanilo, da 8 udov, katerih imena še niso naznanjena, iz komenske dekanije, želé pristopiti k Matici. — Po takem bila bi zadnja številka 1970.

bb) Matičinih diplom se je dosedaj oddalo (častnim udom in društvom, s katerimi je Matica v zvezi, so se zastonj dali) 300; prav toliko, da se je Kôke-ju plačal račun s . . . 101 gold. 50 kr. in nagrada dala za pisanje 48 „ 50 „

Skupaj . . . 150 gold. — kr.

Skupilo od danes dalje teklo bode — odvzemši stroške za pisanje — v Matičino blagajnico.

cc) Za g. Zajčev prevod Schoedlerjeve mineralogije in geologije je bil sl. odbor izvolil tri presojevalce. Dva (g. Tušek in Šolar) sta prebrala rokopis ter sta ga dobrega spoznala izvzemši male opazke. Gosp. Zajec pri zadnjem branji ozir jemlje na nje. Po tem predlagam, naj se dá rokopis v tiskarnico, če tudi ga ne prebere tretji presojevalec (g. Wurner). — (Odbor temu pritrdi.)

čč) Letopisa, za kateri se je poslalo mnogo znanstvenega in leposlovnega blaga, stavljene so že tri pôle.

dd) Z veseljem naznanilom, da je ena Matičnih obligacij ogerske zemljiške odveze za 1000 gold. izsrečkana bila pri zadnjem srečkanji, sklepam svoje poročilo.

3. Gospodarski odsek nasvetuje: naj Matica svoje premakljivo blago, to je, pohišje, knjižnico in ostale svoje knjige za 5000 gld. zavaruje pri banki „Slaviji“, zlasti z ozirom na to, ker „Slavija“ hoče podpirati Matico in druge slovenske narodne zavode. (Odbor pritrdi predlogu.)

4. Poročilo o lanskem računu in rešilo glej zgoraj pod črko k).

5. Tušekov predlog o izdavanji 6 knjig o človeških delih glej zgoraj pod črko e).

6. V odsek za abecedni red besedi, ktere naj bi obravnaval „mali naučni slovník“, se oglašijo: gg. dr. Razlag, dr. J. Bleiweis, Jeran, Praprotnik in dr. Fr. Papež.

7. Poročilo o g. Trstenjakovem predlogu za izdavanje šolskih knjig, glej zgorej pod črko f).

Na to se je pričelo posvetovanje o pridobljeni pravici, da si Matica sme napraviti svojo tiskarnico.

Pred vsem g. dr. Čosta naznani odboru, da bi g. Blaznik Matici rad prodal svojo tiskarnico z vsem blagom, z vsemi svojimi založbinimi pravicami in s hišo vred in predloži odboru na pretres tri vprašanja: a) ali je ali ne sedaj ugodni trenutek, da se Matica poprime svoje pravice; b) ali se Matica z g. Blaznikom spusti v dogovor in c) ali si napravi novo tiskarnico?

Da se ta važna stvar resno prevdari, obvelja nasvet: naj se po listkih voli odsek treh odbornikov, ki do prihodnje odborove seje pretresa vsa tri vprašanja in temeljito poroči odboru. V ta odsek so bili izvoljeni gg. dr. Razlag, Iv. Vilhar in A. Lésar.

Sedaj je bilo na vrsti dr. J. Bleiweisovo poročilo, v poslednji odborovi seji preloženo, o g. Zalokarjevem rokopisu: „Imenik živali, zelj in rudov“.

Dr. Bleiweis pravi v svojem poročilu, da g. Zalokarjev dodatek je bogata zbirka rastlinskih, živalskih in rudninskih imén, tedaj bi se z vpisom tega „dodatka“ dopolnil in lepo pomnožil Zalokarjev slovensko-nemški slovník. Specijalni taki slovníki pa niso navadni, vzlasti v tistih jezicah ne, ki nimajo še velikih slovníkov, kakor jih dozdej nimamo še mi Slovenci. Naj se tedaj g. Zalokar naprosi, da posodi ta dodatek deželnemu odboru, ki je, pooblaščen po gosp. knezoškofu, skrb prevzel za vredovanje slovensko-nemškega slovníka, kteremu podlaga je od g. Zalokarja kupljeni rokopis. Ko se vpišejo iz njega v slovensko-nemški slovník imena, ktera se v njem še pogrešajo, dá se ta rokopis spet gosp. Zalokarju nazaj. (Odbor soglasno pritrdi temu nasvetu.)

8. Posamesnih odbornikov nasvetje:

- a) Ant. Léšar predlaga: Naj se začetni zemljepisni nauk, ki ga je g. Cigale poslovenil po Schubert-u, in že delj časa leži pri Matici, izroči odseku za izdvanje šolskih knjig na pretres, kaj je storiti z njim.
- b) Gosp. dr. Razlag naznanja, da je iz Mat. Debeljakovega življenja izvedel nekoliko črtic in jih izročil tajniku. — Gosp. dr. Zupanec pové, da je nagovoril g. Prim. Remec-a, mestnega župnika v Škofji Loki, da bi mu kaj izvedel na domu ranjcega Matici velikega dobrotnika. Gosp. župnik Prim. Remec mu je obljubil poslati, kar izvé. — Gosp. dr. Costa objavi, da je že pri ministerstvu na Dunaji popraševal po Debeljakovem službovanji in da mu je dvorni svetovalac Fiedler obljubil dati iskati v dotičnih predelkih. Na to dr. Razlag stavi predlog: naj odbor A. Lésarja naprosi, da se do g. Jan. Debeljaka, bratovega sina ranjcega Debeljaka, obrne z dotično prošnjo, potem pa da iz vsega, kar se mu izroči, sestavi življenjepis Debeljakov. (Odbor pritrdi in Léšar prevzame ta posel.)
- c) Dr. Costa poroča, da mu je g. Samec za „Letopis“ izročil znanstveni sestavek o spektralni analizi, za katero je treba naročiti nekoliko slik, in da g. pisatelj prosi za nekaj znesek na račun nagrade. (Odbor pooblasti g. dr. Costo, da pozvé stroške in potem po svojem prevdanku naroči slike, in gosp. Samecu privoli naprej dati 50 gold. nagrade.)
- Ker nima nikdo nič več omeniti, zato se sklene skupščina ob 8 uri.

XXII. odborova skupščina

31. avgusta 1871. l.

Vrsta razgovorov:

1. Prebere in potrdi se zapisnik XXI. skupščine.
2. Tajnikovo poročilo o važnejših stvaréh; o sprejemu novih družbenikov, o volitvi novih odbornikov, o prošnjah za Matičine knjige.
3. Blagajnik prebere račun o preteklem društvenem letu, in proračun za prihodnje leto, ki ju ima odbor predložiti VII. občenemu zboru.
4. Odsekovo poročilo o osnovi lastne Matičine tiskarnice.
5. Odsekovo poročilo o udeležbi pri občem naučnem rečniku v srbsko-hrvatskem in bulgarskem jeziku.
6. Dr. Gr. Krekovo poročilo in nasvet o Stanko Vrazovi slovensko-slovstveni ostalini.
7. Odsek za izdavo malega naučnega slovnika predloži na ogled abecedni imenik o predmetih, ki bi se imeli obravnavati pod črkami A B C.
8. Kedaj bodi VII. občni zbor.
9. Posameznih odbornikov nasvetje.

Pod vodstvom gosp. dr. E. H. Coste vršila se je skupščina, pri kateri so bili pričujoči izmed ljubljanskih odbornikov gg. dr. J. Bleiweis, baron A. Cois, Fr. Kandrnal, A. Lézar, dr. Fr. Papež, A. Praprotnik, dr. R. Razlag, Iv. Šolar, Iv. Vilhar in dr. Jernej Zupance; izmed vnanjih pa gg. grof. J. Barbo in dr. Gr. Krek, tako le:

1. Potrdil in podpisal se je zapisnik XXI. odborove skupščine.

2. Tajnik je bral naslednje poročilo:

„Slavni odbor! Od XXI. odborove skupščine, ki je bila 31. maja, prirastlo je Matici, ako odbor sprejame vse, ki so se oglasili, 128 družbenikov, in sicer 4 ustanovniki in 123 letnikov. Ti so: (Tajnik prebravši imena, stavi nasvet: naj slavni odbor sprejame vse med Matičine ude. — Odbor soglasno pritrdi nasvetu.) Matica toraj danes šteje 2091 udov po glavni knjigi, v katero se vpisujejo po vrsti, po kateri pristopijo.

Vsled 12. §. Matičinih pravil izstopi iz odbora 10 odbornikov 1867. leta izvoljenih in sicer 5 ljubljanskih (dr. Costa, Lézar, Marn, Praprotnik in Šolar) in 5 vnanjih (Cegnar, Cigale, Einšpieler, Grabrijan in dr. Kočever).

Izmed dopisov imam navesti naslednje:

a) Matica Slovenska v Turčijanskem sv. Martinu z dopisom 15. juna t. l. zahvalo izreka za poslani jej diplom naše Matice.

b) J. Lapajne zahvalo naznanja v imenu národne idrijske bukvarnice za podarjene knjige ter prilaga pravila omenjene bukvarnice z imenikom njenih knjig.

c) J. Lapajne naznanja, da se je v Idriji osnovalo novo društvo pod naslovom „Šola“ v podporo kranjskemu ljudskemu šolstvu ter pristavlja prošnjo, naj bi mu Matica podarila, če je le mogoče, obilo svojih knjig, da jih po svojem namenu razdeli med kranjske učitelje.

Poročevalec ne podpira te prošnje, ampak nasvetuje: „Naj sl. odbor 200 odtiskov „štirih letnih časov“ po deželnem šolskem svetu podari knjižnicam kranjskih ljudskih šol, in po primeri tudi šolam družih slovenskih dežel, ako se deželni ali okrajni šolski svetje oglasijo za-nje“. — (Odbor soglasno pritrdi.)

d) Gospod dr. Razlag nam je izročil prošnjo, s katero okrajni učiteljski knjižnici v Kozjem in v Brežicah prosite za vse dozdaj izišle Matičine knjige s pristavkom, da še letos k Matici pristopite kot ustanovnici. — Dr. Razlag podpira to prošnjo ter izreka, da bode to seme tankaj obrodilo dober sad. — Tej prošnji se je z veseljem vstreglo in omenjeni knjižnici ste že prejeli knjige. — Naj slavni odbor odobri to ravnanje.

e) Včeraj smo prejeli pismo, s katerim gg. Tom. Zupan, M. Vodusek in Drag. Savnik pošiljajo Simon Jenkovo literarno zapaščino, na tanko popisano, s predlogom: „naj bi Matica kupila to zapaščino ter skrbela, da se, kar je še nenatisnjenega in za rabo, spravi med slovenski svet“. — Naj sl. odbor to zapaščino

izroči odseku treh odbornikov, da v kateri prihodnji skupščini poroča o tem predlogu. (Odbor odobri ta predlog ter izvoli v ta odsek gg. dr. Kreka, Šolarja in Trstenjaka.)

Ker se je zasvetilo upanje, da se naše srednje šole utegnejo vendar-le vrvnati po naravnem zakonu z maternim podučnim jezikom, treba je skrbeti, da ne zmanjka onih učnih pomočkov, ktere je Matica že dala na svetlo; jaz tukaj imam pred očmi slovenskega atlanta zemljovide, katerih se je prvega snopiča prodalo toliko, da nam ga je ostalo 100 odtiskov. Bode toraj treba skrbeti za drugi natis. Iz tega namena je poročevalec obrnil se do Köke-ja z vprašanjem, po čem bi nam tiskal drugi natis. Njegov odgovor se glasi tako-le: „Tisk in papir bode veljal kakor pri prvem natisu (to je, tisk po 8 gold. od 100 odtiskov in papir 35 gold., skupaj toraj 500 odtiskov 150 160 gold.). Ako Matica naroči 500 odtiskov, brez povračila jej oskrbim barvalne plošče in nektare sedaj že potrebne poprave, kakor na pr. mejo francosko-nemško, ter dopolnim z novimi avstrijskimi železnicami“.

Dalje Köke naznanja, da se je že lotil novih zemljovidov (Afrike, Avstralije in evropske Rusije). Vendar bi se delo utegnulo zakasniti, ker g. Cigaleta ovira boleanost. — Naj sl. odbor blagovoli danes pooblastiti upravništvo, da sme, ako se potreba pokaže, preskrbeti drugi natis prvemu snopiču slovenskega atlanta. (Odbor pritrdi nasvetu.)

Pri tej priliki naznanjam odboru, da je Schoedlerjeve knjige 3. snopič (mineralogija in geognozija) do abecednega kazala že tiskan; „Letopisu“ pa se stavi 15. pōla.

Gosp. Franke je dovršil in nam poslal dr. L. Toman-ovo sliko. Naj sl. odbor izvoli in pooblasti odsek treh odbornikov, da preskrbi okvir, dostojen umetni tej sliki. (Odbor pritrdi nasvetu ter predsedniku, podpredsedniku in tajniku dá to oblast.)

Konečno naj sl. odboru še objavim, da sem ustrezaje odborovi želji o ranjkem mecenu našega društva, Matiji Debeljaku, nabral nekoliko črtic; tudi o ranjcem podpredsedniku našem, preč. g. Antonu Kosu po želji našega čast. gosp. predsednika sestavljam zgodovinske črtice iz njegovega življenja. Oboje priobči prihodnji Maticin „Letopis“. — (Odbor z veseljem vzame na vednost to naznanilo.)

3. Blagajnik prebere račun o 1870/71. leta, in proračun za 1871/72. l., ki ju odbor predloži VII. občnemu zboru. — Odbor do pičice potrdi račun, proračun pa spremeni v nektarih točkah, ko sta dr. Zupanec in A. Lézar obljubila, da hočeta tudi prihodnje leto opravljati oni blagajnikov in ta tajnikov posel. (Račun in proračun se prideneta vabilu k prihodnjemu občnemu zboru.) Pri tej točki so bile določene tudi upravniške nagrade za preteklo društveno leto.

4. V imenu odseka za osnovo lastne tiskarnice A. Lézar bere poročilo, ki se je končalo s sledečim nasvetom: „Naj sl. odbor izmed sebe izvoli odsek treh odbornikov, kateri si smé privzeti izvedence, da po ravno omenjenih načelih izdelajo popolen načrt o

osnovi nove tiskarnice v Matičini hiši in vsled tega njene prena-redbe ter o njem poroča prihodnji odborovi skupščini". (Odbor brez vsega besedovanja sprejme ta nasvet ter v nasvetovani odsek izvoli gg. dr. Razlaga, Lésarja in Iv. Vilharja.)

5. O občem naučnem rečniku v srbsko-hrvatskem in bul-garskem jeziku, ki ga namerava izdati srbsko učeno društvo v Belem gradu, poročá gosp. dr. Razlag ter nasvetuje: naj odbor izreče, da se Matica tega tudi nam koristnega početja hoče vde-ležiti s tem, da slovenske pisatelje, katerih članki bi se pa morali sprejeti nespremenjeni zlasti verski in cerkveno-zgodovinski, po-zove na sodelovanje, slavnemu društvu pa se potem prepusti, da se samo dogovarja s pisatelji, kateri se oglasijo za sodelovanje. Po resnem posvetovanji, katerega so se vdeležili gg. dr. Krek, Šolar, Costa in Lésar, sprejame se odsekov nasvèt.

6. Gosp. prof. dr. Krek o Stanko Vrazovi slovensko-slov-stveni ostalini bere naslednje svoje poročilo:

„V 17. skupščini matičinega odbora mi je bila častna na-loga, St. Vrazovo národno-slovstveno slovensko ostalino na tenko pregledati, morebiti za natis vrediti ter v eni prihodnjih sej ali ustmeno ali pismeno o tem predlagati. Pritrdil sem bil tej želji in takoj po seji, v kateri sem bil nazoč, prejel po gosp. tajniku našega društva v vsem 21 zvezkov in zvezčičev imenovanega ná-rodnega blaga, katero sem, kakor se bode znabiti vsaj nekoliko dalo tudi iz današnjega poročila povzeti, z natančnostjo pregledal, katero tirja važnost predmeta in zaupanje, od Vas gospoda, v me stavljeno.

Že na prvi mah, ko sem bil pogledal v ta kaleidoskop ná-sega národnega, v tej ogromni ostalini, ohranjenega pesniškega blaga, sem se preveril, da je našemu literarnemu društvu sveta dolžnost, ga v kritični izdaji prej ko prej spraviti na svetlo, in čem bolj sem se bil udomačil s celim tù nahajajočim se materi-jalom, tem večja je postala moja prepričanost, ka bi bilo neodpust-ljivo, še dalje shranjati to ostalino nenatisnjeno, tedaj slovenskemu učenemu in neučenemu svetu neznano. Kar se nam tù podaja, je čisto, národno blago, ne umetno stvarjeno ali ponarejeno, kakor se često zgodi, ampak iz ust národa samega vzeto, z vsemi pred-nostmi, pa tudi slabostmi, ki so enacim proizvodom lastne. To sovsema veljá o pesmih, po Vrazu samem nabranih, ki je že za one dobe spoznal pravi način, kako ravnati z národno-slovstvenim blagom, dobro spoznavši, da národno-pesniškim proizvodom vzameš poetično ceno, ako jim ne pustiš oblike in značaja, jim po národu danega. Tudi metoda nekterih pomagálcev Vrazovih v nabiranji národnih slovenskih pesni ugaja tem tirjatvam, a nekaj jih je pa tudi med njimi, kateri še niso tadaj imeli o tem pravega pojma, čemur se ni čuditi, ako pomislimo, da se je, razun malo izjemkov, še le uprav po sej dóbi pričelo ne le pri soplemennih slovanskih, ampak tudi pri družih kulturnih evropskih národnih kritično izda-vanje národnih pesni. — Pomagálcev je imel St. Vraz nad 20,

kterih vseh mi ni treba tû naštevati, ker bode o tej stvari natanč-niše poročati v tiskanem predgovoru k tej zbirki národnih pesem, se vé da, ako društvo, oziroma njen odbor, sploh sklène, jo izdati pod svojim pokroviteljstvom in na svoje stroške. Imenujem pa tû vendar imena, kakor Prešerin, Jarnik, Poženčan, Drobníč med mrtvimi, Ivan Kukuljevič Saks., Oroslav Caf, Dav. Trstenjak, Mat. Majar, med še zdaj delavnimi pisatelji in takrat marljivimi sodelalci St. Vrazovimi v nabiranji slovenskih národnih pesni. Pri tako obili podpori in neumornem lastnem trudu se ni čuditi, da si je pridobil St. Vraz iz mnogo pokrajin Slovenije obilico pesni, v kterih, kot naravnem dušnem zrcalu, na tenko ogledujemo slovenski národ, kakor je bil in je še. Tû ga vidimo pri raznih opravilih, v raznih vsakoletnih prigodkih in običajih; tû v veseli družbi pri vinski kapljici se življenja veselé, ondi trpkosti slovesa od zibeli in domovine v živih glasovih oznanjaje, tû pri snubitvi, ženitvi, zdravici, pri razleganju poskočnih godčevih glasov, ondi od toge potrt v lastni nesreči, v splošni nezgodi, pri pogrebu itd. Tû ugledaš v pesni veselega pastirja, bistrega lovca, ondi te spet sreča voznik lehkoživec in se tudi raduješ ali huduješ nad stereotipnimi prikaznimi, kterih se družinsko življenje skoraj nobenega naroda ne ogne. Da lahko v teh pesnih tudi národ opazujemo, kako ljubi pa tudi sovraži, se nam ne bode čuditi, pomislivšim, kako rahlo-in globoko čuteč je naš národ po vsej svoji natori in k otožnosti prisiljen po svojem političnem položaji in po svojih historičnih dogodkih. Dokler se bode národna pesem pri kacam národu koli glasila, bode v njej rahlim glasilom ljubezni odlično mesto odme-njeno. Tako je inod, kako bi to moglo vsled ravno omenjenega pri nas inače biti. In res vidimo ta čút opevan v raznih pesnih te ostaline in ga tû opazuješ s početka, da v devičjem ali mlade-niškem srci požene kal, jedva opazljiv, pa do one stopinje, ko do vrhunca doraste in v človeškem srci s strastjo gospodari, kteri celé razum vselej kljubovati ne more. Ravno ta vrsta národnih pesni je v St. Vrazovi ostalini zeló obširno zastopana in nahajamo med njimi nekatere res klasične vrednosti, tako po izjavi nježnih čutil, kakor po pristojnosti oblike in dovršenosti izpeljave, — a naletimo tudi na druge, kterim realizem pregole plastike dosta vrednosti vzame in se slednjič izgubi v nespodobo (zerrbild) mnogo čvetero-vrstnih, ki duševno vrednost národovo bolj kratijo, nego povspe-šujejo. Da slednjim ne bode smelo biti mesta v tiskanem izboru, se umeje, mimogredé opomnjeno, samo ob sebi, ker ga ni niti najmanjšega vzroka, ki bi njihovo izdavo priporočal. — Zastopane v tej ostalini so tudi zgodovinske národne pesni, strogo epične, kakor tudi balade in romance. Opevani so dalje predmeti nepo-svetnega značaja (v legendah), in kar tej zbirki še posebno vel-javo dá, — v njej nahajamo celé nekatere pesmi, kojih zadržaj nas vodi v predzgodovinske čase, ko so naši predcedje še maliko-vali in so nekako svoje veroizpovedanje v mitologičnih (bajeslovnih) poemih vnukom izročali itd. itd., — kdo bi tudi v najsplošnišem

načrtu mogel vse narisati, kar se nahaja v tej ravno tako obširni, kakor zanimivi, velevažni ostalini slovstvenega narodnega blaga slovenskega. S kratka, ostalina je pravi „repertorium“ pravega našega narodnega pesništva in vrhu vsega drugega velike vrednosti tudi za narodni ethos, slovensko bajeslovje (mitologijo), za narodno običajno pravo, posebno tudi za slovensko dialektologijo, kateri še do sedaj niti temelja postavili nismo, — pa tudi za narodno godbo, kajti St. Vraz vešč godben izvedenec ni le besede, ampak tudi napeve narodnih pesni zapisoval ter po tem načinu tudi narodnemu spevu marsikak tipični motiv rešil. — Sploh pa se sme reči, da je poleg jezika ravno v teh narodnih pesnih naša narodnost najboljše in čistejše ohranjena. Vseh jih je brezi variantov na stotine, a poleg tega je v zbirki še več narodnih pregovorov in drugega literarnega drobiža.

Toliko čisto na kratko „in merito“ o St. Vrazovi ostalini slovenskih narodnih pesni. Tako po obsegu tedaj, kakor po raznovrstnosti zadržaja, pa tudi po estetični vrednosti je ta zbirka važna dovolj, da nasvetujem: „slavni odbor naj sklene jo prej ko prej dati kritično vrediti in na društvene stroške izdati“.

„Gledé izdaje same je dosta — tako nadaljuje gosp. prof. dr. Krek svoje poročilo o izdaji narodnega blaga — ako nasvetujem, da mora biti kritična, kajti s tem je prav za prav že vse izrečeno. Vrhu tega naj bi se pa tudi pesni uvrstile druga poleg druge takisto, da je v celem izboru prava sistema, to je, da pridejo posamesne pesni po zadržaju v predele, kar pregled olajša in vse pesni tako rekoč v celotni organizem spravi.

S tem bi bilo moje poročilo in nasvet o tej literarni ostalini pri kraju, ko bi ne bilo spregovoriti še o neki formalnosti, katere se ti ni lahko ogniti. Kakor vam bode znano, gospôda, je že St. Vraz sam oddelek te zbirke narodnih pesni bil izdal l. 1839. v Zagrebu in obsega ta I. zvezek razun 20 strani vvida, 200 strani ali poltrinajsto pôlo narodnih pesni, katerih je vseh 114 — davorij, kakor jih Vraz imenuje, ter balad in romanc. Kakor je povzeti iz oglasa in povabila na naročbo tega dela, je bila St. Vrazova nakana, za tem zvezkom izdati še dva ravno toliko obsežajoča zvezka narodnih pesni, tedaj vsak zvezek po 12 do 13 pôl, in bi bili imeli 2. zvezku pridjani biti slik: Slovenka od Drave i Slovenka od Save — in slednjemu zvezku je bil nakanil pridjati še „jeden kratak řečník od svih neobičnĳh i řečosložiteljem našim manje poznatih řeči, koje u pĳsnih na prvo dolaze“. Po tej zbirki slednjič bi bila prišla še zbirka v natis, obsežajoča „pričice, pričēja i druge vlastitosti gornjo-ilirskog narčēja s izvedrenjem čisto ilirskim, te črtice o narodnih običajih, nošnjah i ostalih takovrstnih stvarih u jezik naš književni složene“. Taka je bila St. Vrazova nakana gledé izdaje vsega materijala in jaz to stvar omenjam, ker sem preverjen, da je tirjatev pietete, kolikor mogoče v smislu nakane preslavnega pokojnika ravnati, se vé da kolikor je to sploh

mogoče in se strinja s tirjatvami, ki je danes od enake publikacije kritika zahteva. — Odločiti se je pa že zdaj o tem, kaj početi s pesnimi, že v omenjenem zvezku natisnjenimi? Nasvetujem, da se v novem izboru prenatísnejo, ker je ta zvezek med slovenskim občinstvom zelo redek in bi brez ponatisa vsa zbirka tembolj pomanjkljiva ostala, ker se v tem zvezku nahajajo narodne pesni, brez katerih si sploh nobene tudi plitve zbirke narodnih pesni niti misliti ne morem. Dalje je bil dobil St. Vraz kesneje od nekaterih pesni na priliko „lepa Vida“ in dr. — varijante, ki so bolj dovršeni po obliki in izpeljavi od že natisnjenih; — bilo bi tedaj žal, ako bi se zaradi tega več ne smele priobčiti, ker so bile že leta 1839. tiskane. Povsod, kjer se nahajajo varijanti, bi bil za to, da se porabi ne le St. Vrazova zbirka, ampak tudi Kastelčeva „Čbelica“, Koritkov izbor slovenskih narodnih pesni, Janežičeva knjižica: „slovenske nár. pesme, prislovice in zastavice“, razni tečaji „Novic“, v katerih je zabilježeno mnogo, tudi v Vrazovi ostalini se nahajajočih narodnih pesni in slednjič „Slov. glasnik“ Janežičev. Vselej bi bil tisti tekst temeljni, kateremu gré ta prednost po njegovi notranji in zunanji dovršenosti in razlike bi se vestno zaznamovale pod črto, ako so v kaceu oziru spomina vredne.

To je moje mnenje o tem formalnem vprašanji, o katerem se bode moral sl. odbor že danes končno dogovoriti, ako ga bode volja mojemu nasvetu o publikaciji ostaline pritrditi.“

Obravnave o teh nasvetih dr. Krekovihi so se udeleževali gospodje: Šolar, Vilhar, dr. Bleiweis, dr. Costa, dr. Razlag, Lésar dr. Krek. Gosp. Šolar zlasti opomni, da je pretekel obrok, ki ga je Matičin odbor odločil za nabiranje narodnega blaga, ktereга se je obilo nabralo, ter nasvetuje: naj se to nabrano narodno blago, kar ga je natísa vredno, strni s Stanko Vrazovim in knjigi dá naslov tak, kakoršen bode primeren pieteti do Stanko Vraza. Gosp. dr. Krek pritruje temu nasvetu; dalje omenja, da se v zbirki, ki jo je prejela Matica slovenska od ilirske Matice in jo ima on v rokah, pogrésa rokopis one pesni, ktero je g. F. Kočevár objavil v 6. listu „Slovenskega Glasnika“ od 1. junija 1868. leta in dveh drugih: a) Bernekarjev grad in sv. Marjetica in b) sv. Jurij orožnik, katerih g. Kočevár omenja v opombi istega lista; morda — reče — so ti rokopisi ostali v Zagrebu. Gosp. Kreku odbor naroča, da poprašuje in pozveduje o njih.

Po dovršenih pogovorih predsednik na glasovanje stavi ta-le vprašanja:

- a) Ali naj Matica izdá Stanko Vrazovo zbirko, dopolnjeno z narodnim blagom, ktero je nabrala Matica? (Odbor soglasno pritrdi.)
- b) Ali naj se to narodno blago vredi po dr. Krekovihi načelih, in izdá v več primernih zvezkih? (Odbor soglasno pritrdi.)

c) Komu naj se izroči vredovanje? — Gosp. Šolar popraša gosp. dr. Kreka, ali ne bi on, ki mu je zbirka najbolj znana, hotel prevzeti to vredovanje? — Ko dr. Krek izreče, da rad prevzame to častno nalogo, odbor soglasno g. dr. Kreku izroči vredovanje ter izreče željo, da za 1873. l. za natis pripravi prvo knjižico. Dr. Krek obljubi, če mu bo le mogoče, vstreči odboru, ter prevzame tudi vso v zapisku zabilježeno Matičino zbirko narodnega blaga.

7. V imenu odseka za mali naučni slovník poroča g. dr. Razlag. Naprej imenuje več tacihi slovníkov v družih jezikihi, ter meni, da je najprej treba odločiti, ali se obširnejši ali krajši jemljó za izgled. V ta namen bere besede pod črko A zbrane. (Odbor izreče, naj se v tem rečniku razlagajo najpotrebniše besede.) — Na to dr. Razlag nasvetuje: Naj se izvoli odsek treh odbornikov da po izrečenem načelu sestavi abecedni red, in ko sestavi gradiva za eno tiskano polo, naj se to v 200 do 300 odtiskih natisne, da se razdeli med odbornike in pisatelje, ki bi hoteli udeleževati se tega dela, da preberó imenik ter ga po svojem mnenji popravijo, dopolnijo itd. in potem Matici vrnejo, da odbor konečno določi besede, ki se bodo razlagale. (Po vsestranskem pretresovanji odbor pritrdi temu predlogu in v odsek izvoli dr. R. Razlaga, Fr. Kandrnala in Tuška.)

8. Na vprašanje, kedaj bodi VII. občni zbor, odbor izreče, da z obzirom na to, ker je mnogo Matičarjev zlasti odbornikov med deželnimi in državnimi poslanci, ne more sedaj še določiti dneva, ampak da to določbo prepusti g. predsedniku.

9. Ker izmed nazočih odbornikov nikdo nič ne nasvetuje, predsednik skupščino sklène ob 8. uri zvečer.

XXIII. odborova skupščina

2. novembra 1871. l.

Vrsta razgovorov:

1. Prebere in potrdi se XXII. skupščine zapisnik.
2. Tajnikovo poročilo o važnejših stvareh.
3. Odsek za izdavanje šolskih knjig nasvetuje:

a) Naj slavni odbor sklène, da Matica s svojimi dohodki in s pripomočjo rodoljubov za 1872. l. v 3000 odtiskih na svetlo dá „Pokornijevo živalstvo“ za prvi in njegovo „rastlinstvo“ za drugi razred slovenskih gimnazij in realek, Schöedlerjevo živalstvo in rastlinstvo, ki se bodete rabili v viših razredih, pa naj se odložite do tistih mal, da ju bode treba.

Stroški za omenjeni Pokornijevi knjigi v 3000 odtiskih utegnejo preseči 4100 gld. — kr.

Ker Matici vsled odborovega proračuna za 1872. l. za izdavanje knjig ostaja le . 3838 „ 59 „ Matica sama, vzlasti ker mora izdati tudi poročilo o odborovem delovanji in imenik svojih društvenikov in se ne sme lotiti naloženega svojega imetka, ne zmore omenjenih stroškov, zato odsek dalje nasvetuje

- b) Naj se ustanovi odsek, ki bode pobiral radovoljne doneske za izdavanje šolskih knjig in naprosil deželni odbor, da bi v blagi namen iz deželnega zaklada privolil zdatno pomoč.

4. Posameznih odbornikov nasvetje.

Pod vodstvom gosp. dr. E. H. Coste pričela se je skupščina ob 5. uri popoldne. Pričujoči so bili nasledni ljubljanski gg. odborniki: dr. Bleiweis, Jeran, Kandrnal, Lézar, Marn, dr. Papež, dr. Pogačar, Praprotnik, dr. R. Razlag, Sovan, Šolar, Tušek, Vavrů, Vilhar, dr. Vončina, dr. Zupanec; baron Zojs je poslal svoj glas telegrafično; — izmed vnanjih gg. odbornikov pa sta svoje mnenje pismeno objavila gg. dr. Krek in dr. Ulaga.

1. Potrdil in podpisal se je XXII. skupščine zapisnik.

2. Tajnik je poročeval o važnejših stvaréh tako-le:

„Slavni odbor! Od poslednje odborove skupščine, ki je bila 31. avgusta 1871. l., je Matici prirastlo 25 novih udov, in sicer: g. Orešek Janez, c. k. gimn. profesor v Celji, in g. Blaž Grča, kaplan v Rihenbergu, kot ustanovnika, in 23 letnikov, ako slavni odbor vse, ktere mu hočem našteti po imenu, sprejme v društvo. Ti so (tajnik bere imena); ker pri nikomur ne nahajam pravilnega zadržka, da se ne bi imel sprejeti, zato predlagam:

Naj slavni odbor blagovoli sprejeti vse. (Odbor odobri nasvet.) Matici glavni knjigi je po tem takem zadnja številka 2116.

Vажnejši dopisi, ki so došli odboru, so ti-le:

a) Deželni šolski svet za Kranjsko odboru z dopisom od 12. septembra t. l., št. 1134, posebno zahvalo izreka za 200 odtiskov knjige „štirje letni časi“, ktere je sl. odbor v 22. skupščini podaril knjižnicam ovozemnih ljudskih šol.

b) Prečastiti gosp. Ign. Mrak, marquetski škof v severni Ameriki z dopisom od 22. avgusta t. l. srčno veselje izrekuje odboru, da mu je Maticine knjige poklonil v 20. skupščini.

c) Gosp. dr. Fr. Rački v dopisu od 23. sept. t. l. odgovarja da in zakaj se jugosl. akademija ne bode udeležila „naučnega rečnika“, ktereга namerava izdati srbsko učeno društvo v Belemgradu.

č) Centralni in izložbeni odbor prve obče hrvatske učiteljske skupščine v Zagrebu je Matici poslal „Priznamico, ovim se očituje

slavnoj Matici pohvalno priznanje na tom, što se je na izložbi odlikovala svojimi popularno-znanstvenimi knjigami i zemljovidi". — Ta priznanica se je v okvirji obesila v Matič. sobah. — Knjig, poslanih na izložbo pa do današnjega dne še nismo prejeli.

d) Gosp. Stanislav Mikuckij, pomočnik bibliotekarja univerzitet-skoj biblioteki v Varšavi z dopisom od 10. oktobra t. l. po-prašuje, imajo li Slovenci popolnši slovensko-nemški slovar, nego je Janežičev?

V odgovoru, ki se mu je poslal 18. oktobra, naznanilo se mu je, da se ravno pripravlja za natis.

(Odbor omenjene dopise vzame na znanje.)

Upravištvu je vsled pooblastila, danega mu od sl. odbora, podarilo nekoliko Matič. knjig, in sicer:

a) Slovenskemu katoliško-političnemu društvu v Globokem pri Brežicah 9 različnih knjig;

b) ubogim realnim učencem v Ljubljani 10 mineralogij.

Naj slavni odbor to vzame na znanje. (To se zgodi.)

c) Došel nam je naslednji dopis od 18. okt. t. l.:

„Slavnom odboru Matice Slovenske! F. Paškala Vuicić, biskup i naměstnik apostolskih u Bosni čestituje i želi srětan uspieh naměre i moli, da i Bosna u dioničtvo primise dělah, kojase izdaju po Matici“.

Naj sl. odbor pritrdi, da se apostoljsko nameštništvu v Bosni in sicer sedaj na imé preč. biskupa Paškala Vuicića, vpiše med one, katerim Matica daruje svoje knjige, ter da se mu poklonijo doslé izdane knjige. (Odbor soglasno pritrdi.)

Dalje naznanjam sl. odboru, da je g. Zalokar privolil, da Matica prepusti njegov rokopis „imenik živali, rastlin in rudov“ sl. deželnemu odboru v ta namen, da se iz njega imena vzemo v slovensko-nemški slovar. Rokopis se je izročil in gg. bogoslovci. že iz njega prepisujejo imena za omenjeni slovar.

O tiskanji Matič. knjig za 1871. l. naznanjam to-le:

a) Schoedlerjeva mineralogija in geognozija je že dovršena.

b) „Letopisa“ je natisnjenega 18 pól.

c) Zemljovidi so do imen izgotovljeni. — Köke mi 20. okt. naznanja, da mu je g. Cigale za Avstralijo že poslal imena, in da jih je koj dal rezati v kamen.

Ker smo dospeli do tega, da se kmalu dovrše knjige, zato treba, da jim odbor danes določi ceno, ob enem pa tudi izreče, ali vse letošnje knjige, dobé vsi Matič. udje, toraj tudi letniki?

Kar tiče ceno knjigam, nasvetujem: naj sl. odbor to določiti prepusti predsedniku in tajniku. (Odbor pritrdi.)

Kar pa tiče določbo, ali tudi letos vse Matič. knjige dobé tudi letniki, moram sl. odboru objaviti, da mi je te dni došel dopis, v katerem se en ustanovnik pritožuje in tudi ustmeni ugovori so bili slišati o tem, da se kakor ustanovnikom, tudi letnikom, dajejo vse knjige, čeravno 5 §. Matičinih pravil izreka, da letniki

po odborovem sklepu dobivajo na leto vsaj po toliko knjig, da bodo po prodajalni ceni vredne vsaj polovico toliko, kolikor so po tej ceni vredne vse knjige, tisto leto izdane.

Po tem §. Matičinih pravil ima odbor res pravico, letnikom dati manj knjig, kakor jih na svetlo dá Matica; toda prepovedano ni odboru, tudi letnikom dati vse knjige. Doslé so se vse knjige dajale tudi letnikom, in to niti Matici niti ustanovnikom ni bilo na škodo. Matici ne, ker jej je tako ravnanje pridobilo mnogo novih udov, in tudi ustanovnikom ne, ker so dobivali po toliko knjig, da so gotovo vredne toliko, kolikor 50 gold. že vplačane ustanovnine donaša letnih obresti.

Iz teh razlogov nasvetujem: Naj slavní odbor tudi letos dá letnikom vse knjige za 1871. l. (Odbor pritrdi.)“

3. V imenu odseka za izdavanje šolskih knjig je poročal A. Lésar naslednje:

„Slavní odbor! Gotovo je vsem gg. odbornikom znan vis. c. kr. ministerstva za uk in bogočastje ukaz od 8. oktobra 1871. l., vsled kterega so se v prvem in drugem razredu kranjskih gimnazij in realek začeli v slovenskem jeziku učiti dotični predmeti.

Za naravoslovje je vis. c. kr. ministerstvo potrdilo Erjavčev in Tušekov prevod Pokornijevega „živalstva“ in „rastlinstva“, kteri je ranjki A. Janežič po naročilni poti 1864. l. spravil na svetlo. Omenjeni knjigi ste mimo tega, da je le malo njihovih odtiskov med svetom, natisnjeni brez podob, kakor je brez njih bilo tudi Pokornijevo nemško izdanje. Novejša Pokornijeva izdanja pa krasi mnogo mnogo lepih podob, ki učencem zdatno lajšajo učenje. Treba je toraj pred vsem, slovenskim srednjim šolam preskrbeti prevod in tisk najnovejšega Pokornijevega izdanja.

Odsek je sicer te misli, da je zalog šolskih knjig ali državna blagajnica, iz kterih je vlada iz začetka tudi drugim narodom skrbela za šolske knjige, v prvi vrsti poklican, v tem obziru nam Slovencem gmotno pomagati; v drugi vrsti pa ima to dolžnost deželna blagajnica, ki deželne naklade gotovo najboljšé naloži ako jih nekoliko obrne na šolstvo. Toda ker se odsek boji, da bi se stvar, ki se ne dá dolgo odlašati, preveč zavlekla, predno bi se v sedanjih časih rešila po ustavnem poti, zato je iskal družega zaloga, ki bi za prvo potrebo priskočil na pomoč. In kateri zalog bi mogel to storiti? Kteri drugi, ko Matica slovenska, kteri so pravi rodoljubi v kratkih letih žrtovali toliko zaloge, da zdatno pomagajo potrebi, in ktera med svojimi društveniki šteje toliko duševnih moči, da se, kar se tiče sestavljanje šolskih knjig, ne ustraši velikanskega, a blagega dela.

Te misli so bile vodilo odseku, ki je g. Tušeka naprosil najprej pozvedeti, ali in za koliko bi se dobile podobe za Pokornijeve omenjeni knjigi. Gosp. Tušek se z dotičnim vprašanjem 18. oktobra obrne do založitelja nemškega izvirnika. Fr. Tempski mu 20. oktobra t. l. odgovori: Najnovejšé izdanje knjige „žival-

stva“ je 11. od 1872. l., rastlinstva pa 9. od 1871. l. Pokorniju bilo bi za pravico prevoda plačati 100 gold. za „živalstvo“ in 60 gold. za „rastlinstvo“. Slike, v svince vlite, katerih je v „živalstvu“ 490, v „rastlinstvu“ pa 350, stale bi 3500 do 4500 gld., in ne bi se smele za nobeno drugo knjigo rabiti, nego samo za omenjeni prevod Pokornijevega živalstva in rastlinstva. Ko bi se Matici zdeli stroški previsoki, kar so tudi za 1000 do 1500 odtiskov, — dalje piše Tempski — Matičino prizadevanje rad pospešim s tem, da jej za nizko odškodnino, ki se bode ravnala po številu odtiskov, posodim podobe, ako dá knjigi tiskati v Pragi. — Gosp. Tušek koj odgovori Tempskiju, da Matica ne zmore slik, ampak da se morda ravná po njegovem nasvetu, ter vpraša, koliko bi stali knjigi po nasvetu njegovem. V dopisu od 24. oktobra Tempski odgovarja to-le: Bodite poverjeni, da hočem kar moč pospeševati Matičino prizadevanje, toda bojim se, da bi Vam neugodne okoliščine, ki jih omenjate, dopustile, omenjeni knjigi dati na svetlo, ker se 1000—1500 odtiskov nikakor ne splača. Pokornijeva nagrada se nikakor ne more znižati, saj ni visoka. Ako jaz za porabo slik za živalstvo zahtevam 350 gold. in za rastlinstvo 250 gold., gotovo je to malo, ker me slike stanejo okoli 12000 gold. Plačati bi toraj imeli: a) Za živalstvo Pokorniju 100 gold., meni pa 350 gold., b) za rastlinstvo Pokorniju 60 gld., meni pa 250 gold. Tiskanje s papirjem itd. vred pak bi pri tiskarji Merciji stal 2274 gold. Ako tem stroškom prištejemo še za vozino in vezanje 200 gold. in nagrado pisateljem po 20 gold. od pôle 680 gold., dobili smo 3916 gold., ki jih najmanj pogoltnete omenjeni knjigi. Utegnili bi pa še više biti zaradi zavitkov in morda še kakovih drugih neprevidenih stroškov. Pa recimo, da stroški ne presežejo 3916 gold., vendar jih Matica po odobrenem proračunu, po katerem jej za leto 1872. ostaja samo 3838 gold., nikakor ne zmore; vrh tega bi pa morala po pravilih vsakako izdati še poročilo o odborovem delovanji z imenikom društvenikov, to je, 7—8 pôl tiska. Ker se po Matičinih pravilih nikakor ne smemo lotiti naložene glavnice, ktera jej je narastla iz doneskov ustanovnikov in znatnih volil umrlih rodoljubov, ker doneski, ki se smejo za letne stroške porabiti, ne zadostujejo, ker Matičarji kaj več pričakujejo, nego samo dve popularni knjigi o naravoslovji, za ktero je Matica dosle že mnogo izdala, in ker moramo izdati poročilo z imenikom Matičarjev, zato je odsek iskal virov, da bi se odprli saj prvima šolskima knjigama Pokornijevega naravoslovja. Prihodnje šolske knjige vzlasti filologične in matematične mora vsakako založiti ali državna ali deželna blagajnica. Med te vire šteje odsek a) deželno blagajnico in b) nabiro rado-voljnih doneskov; zato dalje nasvetuje: 1. naj bi sl. odbor ustanovil odsek, ki bi imel vse rodoljube pozvati, da blagovolijo v ta namen priskočiti Matici, in 2. naj sl. odbor v ta namen tudi prošnjo vloží pri sl. deželnem odboru.

Ako po tej poti Matici dojde zdatna pomoč, lahko se za pri-

hodnje leto (1872.) na svetlo dá 4. snopič slovenskega atlanta, katerega je tudi jako treba našim šolam.

Iz omenjenih razlogov odsek sl. odboru priporoča odobrenje nasvetov, tiskanih v vabilu za današnjo, to je XXIII. skupščino.

Predno se prične važna ta stvar pretresovati, naj sl. odboru objavim, da sta mi danes od dveh gg. vnanjih odbornikov v tej zadevi došla dva dopisa.

a) Gosp. dr. Ulaga piše:

„Edino praktična misel je, da slavni deželni odbor v rečeni namen zdatne pomoči privoli. Ker pa knjige pridejo v prodajo in se bodo gotovo lahko oddajale, bode se menda vendar v Ljubljani našel založnik, ki ne bode zahteval, da se mu kar prvo leto povrnejo vsi stroški. Po mojih mislih bilo bi toraj odseku največ skrbeti zato, da najde založnika. Da bi pa Matica kaj prikladala, za to jaz nisem, ker ona dela za vse Slovence; dobrota zastran slovenskega učnega jezika v realki in gimnazijah zadela je pa žalibože le brate naše na Kranjskem. Da je le nekoliko upanja, da enaka drobtina z vladne mize pade tudi nam drugim zapuščenim Slovencem, potem bi z veseljem rekli: pustimo za par let vse drugo na stran in izdajajmo dobre šolske knjige.“

b) Gosp. dr. Gr. Krek pa piše:

„Skladam se samo s točko b) odsekovega nasveta, a nikakor ne s točko a), ker 1. naša Matica ni zaloga šolskih knjig, ampak glasilo slovenskega znanstvenega življenja; ker 2. društveniki gotovo ne bodo zadovoljni, da se mahoma prekucne celo dosedanje delovanje društva v smislu, ktere ne opravičuje nobena točka društvenih pravil, in 3. ker je moje prepričanje, da bode društvo po tem potu, mesto si novih udov pridobiti, mnogo mnogo dosedanjih zgubilo, a novih gotovo ne pridobilo. — Za šolske knjige skrbeti dolžnost je vse družih faktorjev, nego našega edinega znanstvenega zavoda in zarad tega sem sicer za denarno podporo, a nikakor ne za to, da bi enake knjige bile lastnina slovenske Matice. — Tudi pridejo knjige, ako jih Matica izdá, v večem številu v roke tacega občinstva, ki tacih knjig ne potrebuje, to je, društvenikov slovenske Matice, nego v roke dijakov, za ktere so namenjene. — Jaz sem toraj odločno proti temu, in prosim, da se to tudi stavi v zapisnik.“

Po prebranem poročilu prične se živa obravnava predlogov. — Prvi poprime besedo gosp. dr. Razlag ter vpraša g. Šolarja, ali mu je znano, kaj vlada misli storiti o izdavanji knjig za slovenske srednje šole?

Gosp. Šolar odgovori, da on toliko vé o tem, kolikor vedó štirje svetovalci c. kr. šolskega sveta, ki so tudi v Matičinem odboru; zalog gimnazijskih šolskih knjig je pasiven in v državnem proračunu ni nobenega zneska, ki bi bil vanj postavljen v ta namen. Iz teh razlogov je ministerstvo že odbilo rokopis, katerega je prav za primerne spoznalo. Šolskih knjig pa živo potrebujemo.

Gosp. dr. Bleiweis vpraša, kako so za druge narode na svetlo prihajale dotične šolske knjige? — Gosp. dr. Costa iz zapiska šolskih knjig državne zaloge prebere oddelke, katerih prvi našteva knjige za ljudske, drugi za meščanske, tretji pak za srednje šole; med temi se v njem nahaja mnogo knjig za druge narode, za slovenski narod pa samo dr. Miklošičeva berila za više gimnazije.

Gosp. dr. Bleiweis na to zopet poprime besedo ter dalje govori: Prepričali smo se, kako je vlada v začetku stregla drugim narodom, zakaj bi z nami, ki v tem obziru tudi stojimo v začetku, drugače ravnala, pač ne sprevidim. Al žalostna skušnja nam kaže, da ministerstvo ni v natis sprejelo gosp. Šolarjevega rokopisa, če tudi je izreklo, da je primeren. — Jaz sem zoper to, da bi gosp. Šolarjev rokopis Matica založila, ker ga ne more dati svojim družbenikom in ker tega tudi ne dopusti proračun Matičin za 1872. leto. — Toda knjigi „Pokornijevega živalstva in rastlinstva“ ste za Matičine ude in silno potrebni za naše srednje šole. Predno dalje govorim o teh knjigah, rad bi vedel, ali je neobhodnje treba, da izidete s podobami, ki ju jako podražé? Saj se lahko po ceni dobé take slike, ki se obešajo na šolske stene; tudi imamo deželni muzej, kjer si učenci živali ogledajo, kakoršne so v naravi.

Gosp. Tušek odgovarja, da slik sicer ni neobhodnje treba, saj tudi Pokornijevi knjigi jih niste imeli, ali jako koristne so; učenci nemškega oddelka imajo v rokah knjige s podobami, slovenskih oddelkov učenci ne bi smeli biti na slabšem.

Gosp. dr. Costa pravi: splošnja je tožba, da so šolske knjige predrage, stariše jako težko stane kupovati jih, in slike nam skoro za dve tretjini podražite omenjeni knjigi.

Gosp. dr. Zupanec je te misli, da se brez podob nikakor ne bi smeli dati na sveto.

A. Lésar dostavi, da tudi Pokornij bi javalne privolil knjigi posloveniti in prevod izdati brez podob.

Gosp. Marn zagovarja izdajo s podobami.

Gosp. dr. Costa pravi, da nam bode s tema knjigama sicer nekoliko, a vendar malo pomagano, ker bode treba še mnogo drugih šolskih knjig, za ktere je treba hraniti novce.

A. Lésar pravi, da ni treba misliti le na Matičino blagajnico, ktera še omenjenih dveh knjig, kakor kaže proračun, ne zmore brez kakove pomoči; vrh tega morali bi ustaviti vsa začeta dela. Treba je iskati še drugih virov za šolske knjige. Ali nam deželna blagajnica nič ne bi mogla pomagati?

Gosp. dr. Costa. Po vsem, kar smo slišali in vemo, treba je šolskim knjigam založnika. Pravi založnik morala bi država biti, kakor je bila drugim narodom. Toda tega se sedaj ne moremo nadjati. Za državo gré deželi dolžnost skrbeti za više izobraževanje ljudstva. Ko bi se bila sprava po osnovi dovršila, deželo bi zadelo bilo vse šolstvo. Zakaj ne bi ona prevzela založništva šolskih knjig; to je, dokler se ne spremené razmere, edina pot, po kateri pridemo tudi do drugih šolskih knjig. Saj dežela ne

bi darovala novcev, ampak jih le posodila, ker se jej bode vračalo posojilo iz skupila založenih šolskih knjig. Pri tem poslu bi morda imela kaj zgube, ali ta zguba bila bi le na videz, kajti dobiček, ki bode narodu izviral iz slovenskih srednjih šol, za katere se že toliko let poganjamo, visoko preseže zgubo v denarji.

Gosp. dr. Bleiweis odvrne, da to je res lep predlog, ako se deželni zaklad ne bi zbiral iz davkovskih doklad in bi dežela naša bila bogata; vrh tega, kdo bo hotel prevzeti odgovornost za zgubo, ki bi zadela deželo? tudi ne vemo, koliki bodo stroški, koliko bi kazalo zgube; jaz bi bil tudi tega mnenja, ako bi dežela bila bogata in bi znani bili stroški; toda natančnih številk nimamo, iz katerih bi se to moglo preračunati.

Gosp. dr. Costa. Tudi jaz sem si svest odgovornosti deželnega odbornika; ali zdi se mi, da deželni odbor lahko odgovornost prevzame v deželnem zboru. Ako hočemo zidati poslopje, treba nam je novcev; ti novi pa niso zgubljeni ali darovani, ampak samo naloženi in nosijo obresti. Tako bi tudi deželni odbor naložil nekoliko deželnega premoženja, če tudi ne na visoke obresti, premoženje — knjige in skupilo — pa vendar ostane deželi. Sila je pred durmi, prihodnji deželni odbor gotovo pritrdi koristnemu ravnanju. Stroškov se vé da na tanko danes še ne vé deželni odbor, to je res, toda za šolske knjige vendar le lahko odloči nekolik znesek, na pr. 10.000 gold.; za toliko denarja se na dan spravi mnogo knjig, katere bodo sproti vračale nekoliko tega posojila in tako bode moč dalje delati. Konečno morda kaj zgubi dežela, toda mnogo ne, potem pa, ko se drugi založniki poprimejo založništva, deželni zbor zbrise ta dolg.

Gosp. dr. Bleiweis. V pregovor je že prišla beseda: v Avstriji je dandanes vse mogoče. Kaj pa potem, če pridejo časi, ki nam vzemo še to mrvico, ki nam je padla z ministerske mize? Tedaj je zgubljena vsa zaloga šolskih knjig. Stroške za knjige brez slik, te bi deželni odbor lahko zagovarjal, stroški za knjige s slikami pa so ogromni.

Gosp. dr. Razlag. Dežela naj šolske knjige podpira; deželni odbor naj odgovornost vzame na svoje rame, deželni zbor gotovo pritrdi; natančni račun naj bi se sestavil in mu predložil; knjigi naj na svetlo pridete s slikami; slike lahko plača Matica, če tudi knjigi ne bode precej sedaj služili šolam štajarskih, koroških, goriških, tržaških, isterskih Slovencev, ki so tudi zlagali Matičino premoženje, vendar jim tudi bode na korist, ker tudi oni prej ali pozneje pridejo do narodnih srednjih šol, za katere bi zadostoval natis v 1000 odtiskih.

Gosp. dr. Vončina. Omenjeni knjigi ste nujni, Matica sama jih ne zmore, ako hoče svojim udom še kaj družega dati, Schoedlerjevo knjigo prirode in slovenski atlant nadaljevati; toraj ni druge poti, nego da se obrnemo do dežele, od katere zahteva čast, da podpira šolske knjige; ako pa dežela ne bi hotela ali mogla, zvedeli bomo kmalu, potem pa naj se jih loti Matica; kaj

bodo porekli nasprotniki, ako na svetlo ne spravimo prvih knjig; če doneski, ki jih smemo porabiti za 1872. l., ne zadostujejo, naj se ta stvar predloži občnemu zboru, da potrebe prepričamo družbenike, ki bodo privolili, da se kaj vzame iz glavnice.

Knjigi naj se izdaste s slikami, če so stroški tudi veliki; naj se toraj Matičin odbor najprej obrne do deželnega zbora s prošnjo, da dežela prevzame založništvo ali vsaj podpira izdajo, in še le potem, ako jo deželni odbor odbije, v ta namen skliče občni zbor.

Gosp. dr. Bleiweis. Gosp. dr. Vončina je apeliral na čast dežele, toda jaz vprašam, ktera dežela je kaj takega storila? Matica, ki je za izdavanje knjig, naj skrbi, da kmalu dobimo knjigi.

Gosp. Šolar. Mi smo prvi tako srečni, ki smo doživeli, da se je materni naš jezik kot učni jezik vpeljal v naše srednje šole. Nikdar ne bodimo malomarni, ampak pospešujmo z vsemi svojimi močmi. Če Matica le to stori, da na svetlo spravi šolske knjige, več je storila, nego so nameravali in se nadjali oni, ki so zlagali novce. Slike Pokornijevega živalstva in rastlinstva so tako lepe, da bodo jako všeč ne le učencem, ampak Matičarjem; vsi bodo hvaležni Matici, vstregle bodo vsemu narodu in zadostile zahtevam današnjega časa. Ako manjka novcev in doneskov, ki jih odbor sme porabiti, naj se privzame iz glavnice. Deželni odbor ali zbor bode imel še dokaj priložnosti, skrbeti za druge šolske knjige, ki jih bode treba. Da se pa Matici zlagšajo stroški, naj gg. predstavljalca nekoliko znižata nagrado in se sestavi poseben odsek, ki bode v ta namen nabiral prostovoljne darove.

Več odbornikov je govorilo zoper nabiranje prostovoljnih doneskov.

Ker se dalje nikdo več ne oglasi za besedo, veli dr. Costa, naj bi kdo stavil nasvete o omenjenih dveh knjigah.

Gosp. dr. Bleiweis poprime besedo in stavi naslednja nasveta:

a) Naj Matičin odbor izreče: ali spozná omenjeni knjigi za primerni, da ju za 1872. leto dá tudi družbenikom?

b) naj odbor sklene, da ju Matica izdá za 1872. l.

Gosp. dr. Costa dá na glasovanje prvi nasvet. Za-nj glasujejo skoro da vsi odborniki.

Gosp. dr. Costa dá glasovati o drugem predlogu. Za-nj glasujejo gg.: 1. Dr. Bleiweis, 2. Jeran, 3. Kandrnal, 4. Marn, 5. dr. Papež, 6. Praprotnik, 7. Sovan, 8. Šolar, 9. Tušek, 10. Vávru, 11. Vilhar in 12. dr. Zupanec; zoper ta nasvet glasujejo gg.: 1. A. Lésar, 2. dr. Pogačar, 3. dr. Razlag, 4. dr. Vončina in 5. dr. Costa. — Predlog toraj po 15. §. Matičinih pravil obvelja z dvema tretjinama glasov nazočih odbornikov.

Na to Lésar vpraša:

a) v koliko odtiskih naj se tiskate knjigi? — Gosp. Marn nasvetuje 2500 odtiskov. — A. Lésar dokaže, da je to število premajhno, ako nočemo, da kmalu ne zmanjka

šolskih knjig, in predlaga 3000 odtiskov. (Odbor pritrdi Lésarjevemu nasvetu).

- b) Kdo naj s Tempuskijem, Mercijem in pisateljema sklene pogodbo? (Odbor za pogajanje pooblasti odsek za izdavanje knjig);
- c) ako bi stroški imeli preseči 4000 gld., kaj potem? (Odbor izreče: naj se ne sklene pogodba, ampak skliče odborova skupščina, da izreče, kaj je storiti);
- d) ali naj se Matica do deželnega odbora obrne s prošnjo, da bi dežela Matico podpirala pri tem podvzetji? (Odbor pritrdi);
- e) ali naj se ustanovi odsek za pobiranje prostovoljnih doneskov v ta namen? (Odbor zanikuje.)

4. Posamesnih odbornikov nasvetje.

Gosp. dr. Razlag v imenu odseka za Matičino tiskarnico poroča, da se odsek še ni odločil za noben nasvet, ampak da je našel neke formalne pomislike, ki morajo rešeni biti, predno mu je moč staviti svoje nasvete. Ti pomisliki so: ali ima po sedanjih Matičinih pravilih odbor pravico, en del Matičine glavnice vložiti v imenovano obrtstvo, ker §. 17. Matičinih pravil pravi: „Matičina glavnica mora imeti tako varnost, kakoršne je po zakonu treba sirotinskemu imetku“. — In če odbor nima te pravice, treba bi bilo prenarediti pravila. Ali tû nastane vprašanje: kdo smé v tem obziru prenarediti pravila? — Po §. 8. f) ima občni zbor pravico, prenarediti pravila; — po §. 19. pa imajo samo ustanovniki (ki so zložili glavnico), pravico skleniti, v kakošen za slovenski narod občnokoristen namen se obrne društveni imetek, ako bi nehala društvo; odbor pa le tedaj, ako ne bi več bilo mogoče, sklicati véliki zbor. — Te pomislike — pravi g. dr. Razlag — v imenu odsekovem danes objavlja, ne da bi o njih že danes sklepal odbor, ampak samo iz tega namena, da gg. odborniki premišlujejo omenjene pomislike, ki se jim na razpravo predložé v kateri prihodnji skupščini.

Ko nikdo več ne želi besede, gosp. prvosednik ob $\frac{3}{4}$ 8. uri zvečer sklene skupščino.

Proračun

Slovenske matice za VIII. leto, t. j. od 1. julija 1871. l.
do 1. julija 1872. l.

Dohodki:

1. Obresti, in sicer:

a) iz obligacij zemljiške odveze za 19.500 gld.	
1 za 500 gld. temešvarska št. 296;	
19 po 1000 gld. temešvarske: št. 327, 1928, 1929, 15397, 15989.;	
oedenburške: št. 7561, 7637, 7789, 8080, 8081, 8170, 8766,	
13487, 13488, 13489;	
veliko-varadinski: št. 388, 8037;	
požonska: št. 641;	
kašavska: št. 3585	951.99
b) iz rente v srebru za 10500 gld.	
5 po 100 gld. št.: 546378, 548115, 548116,	
256407, 257408;	
10 po 1000 gld. št. 147573, 147574, 147576,	
147577, 147578, 219682, 219684, 219685,	
386508, 388211	441.—
c) iz rente v papirji za 5700 gld.	
7 po 100 gld. št. 4582, 4583, 87009, 87054,	
87055, 201078, 207779;	
5 po 1000 gld. št. 27713, 113720, 113721,	
144904, 144905	239.40
d) drž. lot. posojila 1860. l. št. $\frac{\text{Ser. 18312}}{\text{Sreč. 16}}$ za 100 gl.	4.—
e) 20% agio od srebr. obr. 441	88.20

2. Čisti dohodek matičine hiše	1724.59
3. 1300 letnikov po 2 gld.	454.—
4. Za knjige, ki se morda prodajo	2600.—
	300.—
	<u>5078.59</u>

Stroški:

1. Tajniku za upravne stroške	730.—
2. Knjižničarju	50.—
3. Vezanje društvenih knjig	200.—
4. Vezanje knjig Matič. knjižnice	100.—
5. Za sliko Dr. Lovro Tomanovo	160.—
Skup	<u>1240.—</u>
Po odbitih stroških za izdavanje knjig ostane	<u>3838.59</u>

Sklep

vseh dohodkov in stroškov slovenske Matice

Tek. štev.	D o h o d k i	V gotovini				v obli-		Opombe.
		posa-		skupaj		gacijah		
		gld.	kr.	gld.	kr.	gld.	kr.	
1	Imetek konec društva leta 1. jul. 1870 .	—	—	5885	35	25700	—	K štev. 2 b)
2	Plačila družbenikov							Za leto 1865. 2 gld.
a)	ustanovnikov . . .	1406	—					„ „ 1866. 6 „
b)	letnikov	2807	—	4213	—			„ „ 1867. 18 „
3	Darila:							„ „ 1868. 72 „
a)	Njeg. c. k. apost. Veličanstvo . . .	500	—					„ „ 1869. 252 „
b)	Dr. L. Toman . . .	—	—	—	—	10000	—	„ „ 1870. 1136 „
c)	F. Grmekovo volilo .	114	23					„ „ 1871. 1277 „
d)	baron A. Codelli . .	10	—					„ „ 1872. 36 „
e)	Premija izsrečkane obl. za 500 gld. . .	117	67					„ „ 1873. 4 „
f)	M. Arženšek . . .	2	—					„ „ 1874. 2 „
g)	o. Milko Pfeifer . .	—	50					„ „ 1875. 2 „
h)	L. Potočnik . . .	—	50					skupaj . 2807 gld.
				744	90			
4	Obresti	—	—	1953	18			Premoženje Matičino:
5	Za prodane knjige .	—	—	310	79			a) v gotovini v hranilnici
6	Konečni dohodek hiše od sv. Mihela 1869 do sv. Mihela 1871	—	—	732	69			štev. 61.190 . 5412.38
7	Kupljene obligacije .	—	—	—	—	1500	—	b) v obligacijah
								im. vrednosti 35800.—
8	Skupni imetek konec junija 1871 . . .	—	—	13839	87 1/2	37200	—	c) vrednost hiše 10631.82
9	Po odbitih stroških .	—	—	8427	49	1400	—	d) inventar . . 500.—
								skupaj . . 52344.20
10	Ostaja imetka . . .	—	—	5412	38	35800	—	
11	Potrošiti se sme							
	Tek. št. 2 b) 2807.—							
	„ „ 3 d) f) . . .							
	g) h) 13.—							
	„ „ 4 1953 18							
	„ „ 5 310.79							
	„ „ 6 732.69							
	skupaj . 5816.66							

računa

od 1. julija 1870. l. do konec junija 1871. l.

Tek. štev.	S t r o š k i	v gotovini		v obli-		Opombe.
		posamezne	skupaj	gaci-	jah	
1	Za izdavo knjig:					Lanski račun kaže imetka za izdavanje knjig 2382.39 K temu se prišteva iz letošnj. računa 5816.66 skupaj . 8199.05
	a) Blazniku	4315	63			
	b) Viewegu	55	85	4371	48	
	c) Nagrada pisateljem	—	—	959	—	Če se od tega odbijejo letošnji stroški 8427.49
	d) Kōke-ju za zemljovide	1506	22			kaže se, da bi za knjige zmanjkovalo 228.44
	e) Nagrada	180	—	1686	22	
	f) Vezanje knjig	—	—	384	72	Toda ker so v tem računu žestroski:
2	Na račun nagrad za prihodnje knjige	—	—	200	—	a) za Koseskijeva dela 1735.10
	Slike za mineralogijo in geognozijo	—	—	172	20	b) nagrade prihodnjih knjig 200.—
3	Za kupljene in izdane obligacije	—	—	57	51	c) slike za mineralogijo in geognozijo 172.20
						skupaj . 2107.30
4	Uprava:					zato prav za prav nismo prestopili 18. §. matičnih pravil, a ostane nam 1878.86
	Tajniku za opravila, pisarne potrebščine, kolke, poštino, razpošiljanje knjig, pridobnino, porabo in razsvetljava čitalnične dvorane o občnem zboru in razne male potrebščine in najemščino sob	—	—	596	36	manj za izdavanje prihodnjih knjig za 1871. l.
	Skupaj			8427	49	1400 —

V Ljubljani 30. junija 1871.

Dr. Jernej Zupanec,
blagajnik Slov. Matice.

Sesto poročilo

o

Matičini knjižnici v letu 1871.

Vredil Ivan Vavrič, knjižničar.

I. Slovenske knjige.

Novice, tečaj 29. 1871.

Učiteljski tovarš, tečaj 10. Praprotnik. 1870.

Pravnik slovenski, leto 1. Razlag. 1870.

Letopis Matice slovenske za l. 1870. Vredil E. H. Costa.

Razna dela pesniška in igrokazna. Koseski. 1870.

Knjiga prirode. Schöddler. } II. snop. Astronomija, posl. Vil. Ogrinec.

} " " Kemija, posl. Erjavec. 1870.

Pomladansko Cvetje. Založil in na svetlo dal Vekoslav Raič, vrednik „Primorca“ v Trstu. 1871.

Življenje svetnikov in svetnic Božjih. VI. snopič. Matija Torkar. 1871.

Kristusovo življenje in smrt. III. snopič. Štef. Kocijančič. 1871.

Slovenske večernice. XXIV. zvezek. 1871.

Domače in tuje živali v podobah. IV. del. Fr. Erjavec. 1871.

Nauk o gospodinjstvu. Dr. Janko Sernec. — Slovenski bučelarček. Jan. Šumper. 1871.

Koledarček družbe sv. Mohora za 1872. leto.

Letnik c. k. realne gimnazije v Kranji za 1871. leto.

Jahresbericht des k. k. Obergymnasiums zu Laibach. 1871.

Slovenska slovnica s kratkim pregledom slov. slovstva. Janežič. 1854.

Slovenci, kaj čemo? Vošnjak. 1867.

Tabor pri Šempasu. 1868.

Samo, prvi slovenski kralj. Remec. 1867.

Rosa jelodvorska, podučna pripoved. Pijelik. 1855.

Pesmi. Umek. 1865.

Pesmi. Levstik. 1854.

Pesmi. Jenko. 1865.

Županova Micka. Linhart. 1864.

Domači prepir. Zabukovec. 1864.

Svitoslav Zajček. L. Pesjakova. 1865.

Črni Peter. } Prelog. 1866—1867.

Zakonska sol. }

Ribniška dolina na Kranjskem. Lésar. 1864.

Kranjsko ljudsko šolstvo. Lapajne. 1871.

II. Hrvatsko-srbske.

- Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga XII, XIII, XIV, XV, XVI. 1870—1871.
- Narodni koledar novi i stari za godinu 1871.
- Vienac zabavi i poduci. Perkovac. 1871.
- Vrtić, pjesme Franje Krsta Markeza Frankopana. Kostrenčić. 1871.
- Lira, različne pjesme spjevao Velimir Gaj. 1870.
- O Dalmatinskih i ilirskih novcih najstarije dobe. Rački. 1871.
- Danica, koledar in ljetopis društva Svetojeronimskoga za god. 1871.
- Radnja čovjeku dužnost i blagodat. Fiamin. 1870.
- Historija dubrovačke drame. Napisao prof. Armin Pavić, izdala jugosl. akademija v Zagrebu. 1871.
- Prorok, pučki koledar za god. 1863.
- Hrvatski koledar za god. 1863 in 1864.
- Slavomila (pripovedka). Manasteriotti. 1867.
- Politička razmatranja. Kvaternik. 1861.
- Imena vlastita i splošna domačih životin u Hrvatov. Kurelac. 1867.
- Spiritizam na prosto razložen. Kardec. 1865.
- Sumporne Toplice kot Varaždina u Hrvatskoj. Tkalčić. 1869.
- Darinka i Milko, dvie pripoviedke za mladež. Stojšić. 1863.
- Gusjenica i njekeji najškodljiviji kukci. 1869.
- Narodna knjižnica: Sveobće izložbe za obrtnost i ratarstvo. Vranyczany. 1862.
- Něšto o školah pučkih. Vukotinović. 1844.
- Petar Bačić, historička pripoviest iz narodnog života. Botić. 1862.
- Leljinke od Tomića. 1865.
- Božićna pėsma u prozi od Dickensa. 1868.
- Poletar, pėsme J. Dežmana. 1869.
- Гласник еписког ученог друштва, книга 10, 11, 12, 30. 1867.—1871.
- Градја за новију еписку историју љубић. Книга 1, 2. 1868—1871.
- Историја умнога развича јевропе. Дренер. I. Део. 1871.
- Историја еписке књижевности. Новаковић. 1871.
- Вожьственнаа служба (divinum officium). 1854. (Glagolitiško).

III. Bulgarske.

- Периодическо списание на българското Книжовно дружество. Стояанов. 1870.

IV. Česko-slovanske.

- Časopis Matice Moravské. Royt. sešit III. IV. 1870. sešit I. II. III. 1871.
- Spisy Karla Staršího z Žerotina. Brandl. svazek I. II. 1870—1871.
- Smíšené básně Fr. Sušila lyrické a naučné. 1870.
- Letopis Matice Slovenskej ročník II. 1870. Ročník VII. sväzok II. 1870.

Sborník slovenských národních písní, pověstí, přísloví i. t. d.
sväzok I. 1870.
Nitra, dar drahým krajanom slovenským. Hurban. 1844.
Těsnopis český dle soustavy Gabelsbergerovy. 1872.

V. Poljske.

Z poezyi Franciszka Preszerna przelozył ze słowinskiego na polski
Branisław Grabowski. (Rokopis.)

VI. Ruske.

Записки императорской академіи наук. 1869—1871.

Томъ XVI. Книжка 2.

XVII. „ 1. 2.

XVIII. „ 1. 2.

XIX. „ 1.

Отчетъ импер. русск. географ. общества за 1869. годъ. Остенъ
сакеномъ. 1870.

Записки импер. русск. географ. общества. По отдѣленію этно-
графіи. Томъ II. 1869.

Славяно-русскія рукописи В. М. Ундольскаго. 1870.

Остатки языка полабскихъ славянъ. Микуцкій. 1871.

Филологическія наблюденія, замѣтки и Выводы по сравнительному
языкознанію. Микуцкій. выпускъ 1. 2. 1870.

Варшавскія университетскія извѣстія 1870. I. Nr. 1. 2. 3. 4. 5. 6.; —
1871. I. Nr. 1. 2. 3. 4. Варшава.

Параллельные Словари языковъ русс. француз. нѣмец. и англійскаго. Часть. I. 1870.

Московскія университетскія извѣстія. Nr. 5. 6. 7. 8. 9. 1869.
Nr. 1. 2. 3. 4. 6. 7. 8. 9. 1870.

Хозяйственные очерки части аракской Долины. 1843.

Городское или среднее состояніе русскаго народа. Пломинскимъ.
1852.

Викторъ, повесть елены Велтманъ. 1853.

Исторія сельскаго хозяйства росіян. Тучинович. 1854.

Путешествія А. С. Норова. Томъ I. II. III. IV. 1853—1854.

Новые матеріалы для древнѣйшей исторіи славянъ Вообще и
Славяно-руссковъ. Классенъ. Выпускъ. I. II. 1854—1861.

Каталогъ книгъ изданныхъ импер. академіею наукъ на ино-
странныхъ языкахъ. 1854.

Русское посольство въ польнѣ въ 1673—1677годахъ. Поповъ. 1854.

Ручная Книжка земледѣльской химіи. Гаммъ. 1855.

Каталогъ русскихъ изданныхъ импер. академіею наукъ. 1857.

Обозрѣніе исторіи белорусіян. Турчиновичъ. 1857.

Землеописаніе для начинающихъ. Разумовъ. 1857.

О православныхъ церковныхъ братствахъ. Жоанна Флерова. 1857.

Послѣдніе дни жизни гоголя. Тарасенкова. 1857.

- Сочиненія журковского. Томъ X. XI. XII. XIII. 1857.
- Матеріалы для исторіи возмущенія стѣнки Разина. 1857.
- Историческій обзоръ мѣръ правительства къ развитію земледѣлія въ россіи. Чугуновъ. 1858.
- Русская сельскохозяйственная бібліотека. Томъ I. Разинъ. 1858.
- О древнѣйшей исторіи сѣверныхъ славянъ. Васильевъ. 1858.
- Литературные дѣтели прежняго времени. Колбасинъ. 1859.
- Утро, литературный сборникъ. погодинъ. Годъ 1866. 1868.
- Синодальнаго члена Іосифа, Митрополита литовскаго, слова и привѣтствія. 1860.
- Переводы и подражанія берга. 1870.
- Патологія Катарральнаго Воспаленія легкихъ у новорожденныхъ и грудныхъ дѣтей. Радецкій. 1861.
- Новый заветъ господа ИСУСА КРИСТА. На греческомъ и славянскомъ языкахъ. СВ. евангеліе. 1861.
- Новый заветъ дѣянія и посланія апостольская и апокалипсисъ. 1866.
- Речь и отчетъ, произнесенные въ Торжественномъ собраніи импер. московскаго университета. 1861.
- Собраніе. Сочиненій маріи бернадской. 1862.
- Хозяйственныя замѣтки объ англій и шотландіи. жеребцовъ. Часть. II. 1862.
- Отношеніе листа къ стеблю. Кауфманъ. 1862.
- Особое приложеніе къ тому IX. законовъ о состояніяхъ. Утвержденнымъ положенію о крестьянахъ. 1863.
- Формулы химическихъ реакцій. Печаевъ. 1864.
- Энциклопедическій словарь основныхъ химическихъ свѣдѣній. Тамочкинъ. 1864.
- Разказы о западной руси шебальскій. 1864.
- Технический словарь. часть I. II. 1864—1865.
- Учрежденіе судебныхъ установленій. 1864.
- Нѣсколько словъ о земледѣліи въ россіи. Плансонъ. 1865.
- Вліяніе первніи системы на пищевареніе прогрессивный регрессивный метаморфозъ образованія... Католинскій. 1865.
- О происхожденіи языка. Чудиновъ. 1866.
- Что такое жизнь на память воспитанникамъ 4го. Выпуска Александровскаго военнаго училища. Платоновъ. 1867.
- Шекспиръ въ перебодѣ русскихъ писателей. Томъ II. III IX. 1866—1868.
- Опытный руководитель для сельскихъ священниковъ по устройству народныхъ училищъ. 1866.
- Руководство къ глазнымъ болѣзнямъ. Д-ръ Браунъ 1868.
- Сокращенное руководство ко всеобщей и русской исторіи. Пловайскій. 1868.
- Заря, журналъ учено-литературный и политическій. Томъ I—XII. 1869.
- Краткая исторія россіи. Столыпинъ. 1869.
- Книга для чтенія въ народныхъ училищахъ. 1869.

Odbor.

(Odborniki v abecednem redu.)

a) Ljubljanski.

1. Dr. Bleiweis Janez 1870.	11. * Praprotnik Andrej 1867.
2. * Dr. Costa E. H. 1867.	12. Dr. Razlag Radoslav 1868.
3. Cois Anton baron 1870.	13. Sovan France 1868.
4. Jeran Luka 1869.	14. * Šolar Janez 1867.
5. Kandrnal France 1870.	15. Tušek Ivan 1870.
6. Kozler Peter 1869.	16. Vávra Ivan 1870.
7. * Lésar Anton 1867.	17. Vilhar Ivan 1869.
8. * Marn Jožef 1867.	18. Dr. Vončina Leon 1868.
9. Dr. Papež France 1868.	19. Dr. Zupanec Jernej 1869.
10. Dr. Pogačar Jan. Zlat. 1868.	

b) Vnanji.

1. Barbo Jožef grof 1870.	12. Dr. Krek Gregorij 1869.
2. * Cegnar France 1867.	13. Pajek Janko 1870.
3. * Cigale Matej 1867.	14. Raič Božidar 1869.
4. Črne Anton 1868.	15. Dr. Srnee Janko 1869.
5. * Einspieler Andrej 1867.	16. Svetec Luka 1870.
6. Erjavec France 1869.	17. Trstenjak Davorin 1869.
7. Gariboldi Anton pl. 1869.	18. Dr. Ulaga Jožef 1870.
8. Gorup Jožef 1870.	19. Dr. Vojska Andrej 1868.
9. * Grabrijan Jurij 1867.	20. Dr. Vošnjak Jožef 1868.
10. * Dr. Kočevar Štefan 1867.	21. Winkler Andrej 1868.
11. Kosar France 1868.	

* kaže odbornike 1867. leta voljene, ki po pravilih stopijo iz odbora.
Letna številka kaže, katero leto je bil odbornik izvoljen.

Odseki:

I. Odsek za gospodarstvo.

1. Sovan France, prvomestnik.
2. Vilhar Ivan.
3. Dr. Zupanec Jernej.

II. Odsek za izdavanje knjig.

1. Dr. Bleiweis Janez.
3. Dr. Costa E. H.
3. Lézar Anton.
4. Marn Jožef.
5. Šolar Janez.
6. Vávrů Ivan.
7. Dr. Krek Gregorij.
8. Dr. Razlag Radoslav.
9. Trstenjak Davorin.
10. Tušek Ivan.

III. Odsek za národno slovstveno blago.

1. Marn Jožef.
2. Svetec Luka.
3. Šolar Janez.
4. Dr. Krek Gregorij.
5. Trstenjak Davorin.
6. Praprotnik.

IV. Odsek za izdavanje šolskih knjig.

1. Šolar Jan., prvomestnik.	9. Jesenko.
2. Vávrů Iv., prvom. namestnik.	10. Pleteršnik.
3. Marn Jožef, dopisovalec.	11. Bradaška.
4. Lézar Anton.	12. Erjavec France.
5. Kandrnl Fr.	13. Tušek Ivan.
6. Trstenjak Dav.	14. Pajek Janko.
7. Vodušek.	15. Šuman.
8. P. Hravat Ladislav.	

V. Odsek za „mali naučni slovník“.

1. Dr. Razlag Radoslav, prvomestnik.
2. Kandrnl Fr.
3. Tušek Ivan.

Upravištvo Matice slovenske 1870/71. leta.**Prvosednik :**

Dr. E. H. Costa, odvetnik, deželni odbornik, c. k. kmetijske družbe podpredsednik itd.

Prvosednikova namestnika :

Dr. Leon Vončina, bogosl. profesor in predsednik društva rokodelskih pomočnikov.

Dr. Radoslav Razlag, odvetnik in deželni poslanec.

Blagajnik :

Dr. Jernej Zupanec, č. k. bilježnik.

Tajnik in zapisnikar:

Anton Lésar, c. k. više realke katehet in profesor.

Knjižničar:

Ivan Vávrů, c. k. više gimnazije profesor.

Pregledovalec društ. računov:

Janez Šolar, c. k. šolski nadzornik.

Klinčarija:**Ključarja:**

Jože

Ivan Jožef Marn, c. k. višs gimnazije profesor.

Ivan Vilhar, trgovec in posestnik.

Imenik Matičnih udov.

Častni udje:

Palacki Franjo v Pragi.

Rajevski Mihael, škup in ruskem poročništvu v Beču.

Rieger Franc Ladislav, dr., v Pragi.

Rački Franjo, dr., kanonik in predsednik jugoslov. akademije.

Vesel (Koseski) Joan v Trstu.

Razvrstitev po poverjenikih ali dekanovinah.

Opazka. * kaže ustanovnike; ti kakor tudi letniki vsake dekanovine so po abecednem redu. — Družbenik, ki svojega imena ne najde v tem imeniku, pa je do 1. jan. 1872. l. bil naznanjen odboru, in kdor zapazi kakovo napako, naj nam jo blagovoli naznaniti, da se popravi. Za zmote pa, ki se nahajajo ozir stanovališč, nismo odgovorni, ker se nam niso naznanile vse premembe. Kdor ni tiskan v dekanovini, v kateri zdaj biva, ta naj išče knjig pri poverjeniku, pri katerem je zadnje prejel.

1. Dekanija Ljubljana. — Poverjenik: Anton Lésar.

a) Mesto Ljubljana.

Ustanovniki:

Widmer Jernej, dr., knezoškof.

Arce Rajko, c. k. poštni uradnik.

Auer Jurij, posestnik.

Blaznik Jožef, tiskar in posestnik.

Bleiweis Janez, dr., dež. odbornik itd.

Bleiweis Drag., dr., zdrav. v delavn.

Bolè Davorin, profesor.

Bučar Viktor, trgovec.

Bürger Ljudevit, trgovec.
 Codelli bar. A. Fahrenfeld, grajščak.
 Costa Etbin Henrik, dr., odvetnik
 in deželni odbornik.
 Čebašek Andrej, dr., prof. bogosl.
 Čepon Anton, krojaški mojster.
 Česko Valentin, posestnik.
 Čitalnica, društvo.
 Debevec Jožef, trgovec, posestnik.
 Dreo Aleksander, trgovec.
 Eger Rozalija, lastnica tiskalnice in
 kamnotisne naprave.
 Fabijan Janez, trgovec.
 Frančiškanska knjižnica.
 Frelich Anton, hišni posestnik.
 Gariboldi pl. Anton, grajščak.
 Graseli Peter, posestnik.
 Heidrich D., kurat v kaznilnici.
 Holcer Drag., trgovec.
 Hranilnica Kranjska.
 Jamšek Ivan, trgovec.
 Jarec Anton, dr., c. k. šolski svetov.
 Jerajeva Ivana, posestnica.
 Jeran Luka, „Zg. Danice“ vrednik.
 Kadilnik France, trg. pomočnik.
 Kandrnal France, c. k. gimn. prof.
 Kleinmayr pl. Ignacij, knjigar, tiskar
 in posestnik.
 Klemenčič Jožef, kat. c. k. učitelj-
 skega izobrazovališča.
 Kljun Drag., stolne cerkve vikarij.
 Köstl Gustav, mestni fajmošter.
 Kozler Ivan, grajščak.
 Kozler Jožef, dr., posestnik.
 Kozler Peter, posestnik.
 Kreč Mat., dež. odbora tajnik.
 Krisper Valentin, trgovec in posest.
 Križnar Mir., stolne cerkve vikarij.
 Kušar Jožef, trg. in hišni posest.
 Lézar Anton, profesor na c. k. viši
 realki.
 Lukman Jakob, c. k. rač. urad.
 Marn Jožef, prof. na c. k. viši gimn.
 Melcer Rajmund, dr.
 Milec Rudolf, tiskar.
 Močnik Matej, učitelj mestne šole.
 Moos Avgust, poštni uradnik.
 Munda Franjo, dr. odvetnik.

Murnik Janez, tajnik kupč. zbornice,
 deželni in državni poslanec.
 Nabrnik Ivan, c. k. avskultant.
 Pavšler Jožef, korar.
 Peternel Mihael, prof. više realke.
 Pfeifer France, c. k. rač. uradnik.
 Pleteršnik Maks., gimn. profesor.
 Pogačar Ivan Zl., dr., stolni prošt.
 Pogačar Martin, knezošk. kancelar.
 Poklukar Jožef, dr., bilježnik. kone.
 in deželni poslanec.
 Pongrac Oskar, dr., zasebnik.
 Pregelj Rajmund, blag. v hranilnici.
 Ravnikar France, dež. blagajnik.
 Razlag Radoslav, dr., odvetnik in
 deželni poslanec.
 Rozman Ivan, mestni kaplan.
 Samasa Anton, zvonar.
 Skalč Pavel, učitelj živinozdravn.
 Skodler Henrik, trgovec.
 Skubie Anton, gimn. profesor.
 Smukavec Ivan, uradnik v bolnici.
 „Sokol“ telovadno društvo.
 Sovan Ferko, trgovec.
 Sovan France Ks. starejši, trgovec.
 Sovan Franz mlajši, trgovec.
 Steiner Janez, dr. advokat.
 Strbenec Jurij, dr. prava, kaplan.
 Šolar Janez, c. k. šolski nadzornik.
 Tavčar Janez, hišn. posestnika sin.
 Toman Luiza, gospá.
 Trpinec Fidel, grajščak.
 Valenta Alojzij, dr., prof. in primár
 v bolnici.
 Vávru Ivan, prof. na c. k. viši gimn.
 Vilhar Ivan, trgovec.
 Viteneč Andrej, klavirar.
 Volk o. Engelbert, frančiškan.
 Vončina Leon, dr., prof. bogosl.
 Zamejic Andrej, bogosl. profesor.
 Zois Anton baron, grajščak.
 Zupančič France, dr., pravdosred.
 Zupaneč Jernej, dr., bilježnik.
 Zupan Jožef, dr. pravdosrednik.
 Zupan V. C., predsednik kupč. zborn.

Vuicić Paškal, biskup namestnik apo-
 stolski v Bosni. Štev. 93.

Letniki.

Ahačič Karol, dr., odvetnik.
 Ahčin Albin, ključarski mojster.
 Ahčin Anton, c. k. polic. svetovalec.
 Ahčin Drag., ključar.
 Alešovec Jakob, pisatelj.
 Alojzijeвиšče.
 Ambrožič Fr., dr., sekundar v bolnici.
 Apih Jos., gimn. dijak.
 Avsenek Marija, roj. Tomanova.
 Belar Leop., učitelj mest. glavne šole.
 Bizavičar o. Jožef, franciskan.
 Bohinec Žiga, bogoslovec.
 Bostjančič Franc, kateh.
 Brus Andrej, kmet. družbe tajnik.
 Cvajar Dragotin, trgovec.
 Chiades Vekoslav, trgovec.
 Čeh o. Viktorin, franciskan.
 Čelešnik Dragotin, c. k. uradnik.
 Črny Jan. Lad., tajnik „Slavije“.
 Čuren Karol, uradnik v hranilnici.
 Dimec Avgust, c. k. finančni komis.
 Dimec Ljudevit, c. k. gozd. nadzorn.
 Dolinar Anton, bogoslovec.
 Drašler France, čevljarški mojster.
 Drašler Pavel, trg. pomočnik.
 Drenik Franjo, opravnik.
 Društvo izobraževalno za tiskarje.
 Družba rokodelskih pomočnikov.
 Endlihar Rudolf, c. k. kancelist.
 Epih Janez, učitelj.
 Eržen Ignacij, duhoven v pokoji.
 Flis Janez, nunski katehet.
 Fortuna France, trgovec in posestnik.
 Fuks France, dr., primár v bolnici.
 Garbas France, poštni oficijal.
 Gerber Matija, posest. in bukvovez.
 Giontini Janez, knjigotržec.
 Globočnik Anton, c. k. okr. predst.
 Globočnik France, prof. više realke.
 Gnejzda Ivan, prefekt v Alojz.
 Göck Ferdinand, gostilničar.
 Gregorič Matija, trgovec.
 Grkman France, učitelj.
 Guttman Emilij, doktorand.
 Höffern pl. Leopold, c. k. deželne
 vlade svetovalec.

Hohn Edvard, posest. in bukvovez.
 Hohn Hugon, c. k. poštni uradnik.
 Hohn Robert, uradnik pri železnici.
 Horak Ivan N., posestnik in rokovičar.
 Horak Slavoljub, trg. pomočnik.
 Hrovat Blaž, c. k. ravnatelj.
 Hudec Aleks. dr., sodn. avskult.
 Ivanetič Martin, načelnik dež. rač.
 Jakopič France.
 Jeglič Anton, bogoslovec.
 Jeločnik Anton, trgovski pomočnik.
 Jentl Anton, trgovec.
 Kafol Ivan, posestnik.
 Kajzelj Alojzij, trg. pomočnik.
 Kajzelj Peregrin, trg. pomočnik.
 Kalan Matija, cenil. poroč.
 Kapler Jos., dr., zdravnik.
 Kaprec Ivan, c. k. dež. sodn. svétnik.
 Kastelec Franjo, c. k. stotnik.
 Katoliška družba (2 izstisa).
 Kham Jan, gostilničar.
 Klein Anton, vodja Egerjeve tiskar.
 Klemens France, trgovec.
 Klofutar Leonard, dr., prof. bogosl.
 Knauscher Vit, pivovar pri gg. Kozler-
 jih. (Knjige naj dobi izvrsten
 dijak ljubljanskih srednjih šol.)
 Knjižnica bogoslovska.
 Knjižnica ljubljanske gimnazije.
 Knjižnica ljubljanske realke.
 Knjižnica ljub. učit. pripravljavnice.
 Kočevar France, drž. pravdnika na-
 mestnik.
 Kokalj France, učitelj mestne šole.
 Kolman France, trgovec.
 Konšek Val., prof. c. k. viši gimn.
 Köstl Jož. Val., poštni kontrolor.
 Kovač Janez, hišnik.
 Kozina Jurij, c. k. prof. više realke.
 Kramar France, kanonik.
 Kremžar Andrej, uradnik. dež. rač.
 Kržič o. Andrej, franciskan.
 Kržič Anton, semeniški duhoven.
 Kurnik Vojteh, stolar.
 Lahajnar Drag., zasobni uradnik.
 Lapajn Ernestina, gospá.

- Lavrič Ivan, pionirski kadet v Hainburgu.
 Lazar Mih., učitelj in vodja ženskega izobrazovališča.
 Leben Matija, dr., častni korar.
 Lenaršič Jožef, real. učenec.
 Lercher Jurij, bukvar.
 Linčinger Oton, trgovec.
 Lozar Jožef, trg. pomočnik.
 Mali Marijana, rojena Tomanova.
 Mahr Ferdinand, lastnik kupčijske učilnice.
 Marinko Jožef, bogoslovec.
 Maršalek Avgust, krojaški mojster.
 Medić o. Kalist, franciskan.
 Mekinec France, sem. duhovnik.
 Melcer Drag., c. k. gimn. profesor.
 Mošé Alfons, dr. odvetnik.
 Mulej Andrej, c. k. uradnik.
 Murn o. Teodorik, franciskan.
 Ničman Henrik, pos. in bukvovez.
 Noli Jožef, tajn. dram. društva.
 Novak Janez, mizar in posestnik.
 Oblak Jožef, zasobni uradnik.
 Ogrinec Jožef, modroslovec.
 Orel Jožef, dr., notar in posestnik.
 Pakič Mihael, trgovec.
 Papež France, dr., odvetn. kandidat.
 Pavker pl. Glanfeld Henrik, dr., špiritual.
 Pavlič Ignacij, dr. zdravilstva.
 Peharec Alojzij, duhovnik v pokoji.
 Perles France, posestnik.
 Perme Anton, posestnik.
 Perona Ljudevit, magist. svetovalec.
 Perušek Rajko, gimn. dijak.
 Peterca o. Damijan, francisk. duh.
 Pfeifer Jožef, koncip. dež. odbora.
 Pipan Andrej, bogoslovec.
 Pirec Iv., uradn. pri južni železnici.
 Polec Jožef, c. k. adjunkt na Brdu.
 Potočnik Franjo, nadinženir.
 Potočnik Mihael, nunski spovednik.
 Praprotnik Andrej, učitelj mestne glavne šole.
 Praprotnik France, učit. na Ježici.
 Prižbil Janko, inženir.
 Puhar Dragotin, posestnik.
 Raktelj Fr., učitelj mestne gl. šole.
 Ratek Lovro, sodn. pristav.
 Ravnikar Ludov., dež. sodn. tajnik.
 Ravnikar Valentin, Ravbarjev beneficij.
 Rebič Julij, dr., notar.
 Regali Jožef, hišnik in mizar.
 Regoršek France, trgovec.
 Ribič Jožef, trgovec.
 Ricoli Alojzij, trgovec.
 Skul France, trgovec.
 Smolej Jakob, c. k. gimn. vodja.
 Smrekar Jožef, doktorand.
 Spinder Nikolaj, hišni posestnik.
 Spoljarič Jakob, ključar.
 Stajer France, gimnazijalec.
 Střzelba Jožef, svečar.
 Suhadobnik Lovr., kolezijski mlinar.
 Sušnik Jakob, gimnaz. učenec.
 Šesek Ivan, gimnaz.
 Šetina Ivan, c. k. sodn. adjunkt.
 Šolmajer Fr., c. k. cenil. poroč.
 Šolmajer-jeva Kornelija, gospá.
 Šumi France, sladkor. tovarne pomočnik v Peštu.
 Šupevčeva Antonija, gospica.
 Šventner Jožef, posestnik.
 Tekavčič Dragotin, oskrbnik posilne delavšnice.
 Tisen Ivan, trg. pomočnik.
 Toman Helena.
 Tomec Jakob, magist. uradnik.
 Tomšič Ivan, učitelj c. k. normalke.
 Travnar Jožef, učit. priprav.
 Turk Jožef, duh. v deželni bolnici.
 Turk Hugon, trgovec.
 Tušek Ivan, gimn. profesor.
 Učiteljsko društvo.
 Ulman Neža, gospá.
 Urh Peter, kanonik.
 Valenta Vojteh, magist. uradnik.
 Več Ivan, trgovec.
 Vestenec Jul, dr., vitez, c. k. komisar.
 Vičič Janez Ev., trgovec.
 Videc France, trgovec.
 Vrhovec Blaž, posestnik.
 Vrtnik Avgust, inšpektor avstrijsk. Gresham-a in banke „Apis-a“.

Wašer Rajko, uradnik v hranilnici.
 Zajec Ljudevit (A. Klein).
 Zarnik Val. dr., odvet. kandidat.
 Zbašnik France.
 Zelenec Jožef, župnik v pokoji.
 Zima Janez, učitelj.
 Zitterer Andrej, čevlj. mojster.
 Zmrzlikar France.

Župan Jožef, stolni dekan.
 Zupančič Wilib., gimn. suplent.
 Žagar Dragotin, kontrol. pri dežel.
 blagajnici.
 Žakelj Miroslav, c. k. gimn. prof.
 Železnikar Ivan.
 Žlé Andrej, vrtnar.

Štev. 179.

b) Ljubljanska okolica.

*Krčon Anton, župnik v Rudniku.
 *Preša Jožef, kaplan.
 *Stare Alojzij, kaplan v Šent-Vidu.
 *Sranec Stanko, kapl. na Brezovici.
 Aleš Luka, župnik v Preski.
 Ažman Janez, kaplan v Polji.
 Čibašek Janez, župnik v Turjaku.
 Čitalnica v Šent-Vidu.
 Dolence Andrej, posest. v Dravljah.
 Finec Anton, župnik v Sostrem.
 Govekar France, učitelj na Igu.
 Jarec Jožef, posestnik v Medvodah.
 Klemenec Fr., posestnik v Zalogu.
 Knez Janez, posestnik v Šiški.
 Kogej Janez, učitelj na Brezovici.
 Kosec Jernej, kaplan na Igu.
 Kraljič Miha, posestnik in poštar v
 Št. Vidu.

Kršič Janez, župnik pri sv. Katarini.
 Malenšek Franja, pos. hči v Tacenu.
 Malnaršič Jožef, kaplan v Šmartnem.
 Mencinger Lovro, duh. oskrbnik na
 Golem.
 Namre Anton, župnik v Šmartnem.
 Potočnik Blaž, župnik v Šent-Vidu.
 Potočnik Janez, župnik na Brezovici.
 Rozman Jernej, posestnik Podgoro
 (Šent. Vid).
 Sever Janez, posestnik, srenjski od-
 bornik na Vižmarjih.
 Skvarča Janez, kaplan na Igu.
 Svetina Valentin, rudarski nadzornik
 v Knapovžah.
 Štrukelj France, kaplan v Sostrem.
 Vidmar Janez, župnik na Dóbrovi.
 Štev. 30.

2. Dekanija Škofja Loka. — *Poverjenik: Matej Kožuh.*

*Debeljakova rojstna hiša na Viso-
 kem št. 2 v Poljanski fari.
 *Dolence Janez, inženir hiš. št. 8 na
 Poljanah.
 *Dolinar France, fajmošt. na Trati.
 *Globočnik Janez, žup. na Poljanah
 *Globočnik Leopold, posestnik v
 Železnikih.
 *Kožuh Matej, dekan v Stari Loki.
 *Remec Primož, mestni fajm. v Loki.
 *Rožič Alojzij, kaplan v Železnikih.
 Boncelj Jožef, župnik v Sorici.
 Bukvarnica učiteljska v Loki.

Čadež Ivan, posestnik v Poljanah.
 Eržen France, kaplan na Poljanah.
 Hafner Jož., žup. v pokoji.
 Globočnik A., posestnik v Železnikih.
 Jereb Matej, provizor v Dražgočah.
 Jereb Matej, župnik v Javorjih.
 Jezeršek Janez, v Gorenji vasi.
 Kadilčeva Radevojka, gosp. v Loki.
 Levičnik Jožef, posest. in učitelj v
 Železnikih.
 Lušin Anton, kaplan v Selcih.
 Majer Vincencij, župnik v Selcih.
 Mandelc Anton, kaplan v Loki.

Naglič Rudolf, trgovec v Loki.
 Pekovec Jožef, kaplan v Selcih.
 Peterlin Primož, prov. pri sv. Lenartu.
 Plavec Maks, fužinar v Železnikih.
 Rožman Lovro, kaplan v Stari Loki.
 Sušnik Janez v Loki.
 Steinmeyer Fr., fužinar v Železnikih.
 Šoklić Blaž, kaplan v Loki.

Triler Janez, c. k. notar v Loki.
 Tušek Gregor, posestnik v Martini-
 vrhu.
 Ulčar Blaž, župnik v Novi oselci.
 Wolkenberg Avguštin, baron, posest.
 Oblakovega fidejkomisa v Loki.
 Zupan Ulrih, administr. v Leskovcu.
 Štev. 35.

3. Dekanija Kranj. — Poverjenik: Šavnik Dragotin.

*Debeljak Jan., župnik v Predvoru.
 *Florijanovnik Nikica, gosp. v Kranji.
 *Jugovec Leopold, trgovec in deželni
 poslanec v Kranji.
 *Krašovec Jur., župnik v Šmartnem.
 *Kržič Gregorij, c. k. sodn. adjunkt
 v Kranji.
 *Mali Ognjeslav, dr., okrajni zdrav-
 nik v Kranji.
 *Mežnarec Anton, kaplan v Kranji.
 *Omersa France, trgovec v Kranji.
 *Parapat Janez, kaplan v Podbrezji.
 *Pirc Matej, trgovec v Kranji.
 *Pleiweis-ova Ivana, trgovčeva vdova
 v Kranji.
 *Pleiweis Valentin, trgovec v Beču.
 (Knjige naj prejema kranjske gim-
 nazije učenec, ki je v slovenščini
 najizvrstnejši.)
 *Prevec Tine, dr., advokat v Kranji.
 *Reš Janez, dekan v Kranji.
 *Ros Matej, trgovec v Kranji.
 *Šavnik Dragotin, lekar v Kranji.
 *Šavnik Sebastian, lekar in posest.
 v Kranji.
 *Zarnik Anton, župnik v Naklem.
 *Zupan Toma, gimnazij. katehet v
 Kranji.
 Bohinec Fr., župnik pri sv. Križu.
 Cebin Peter, glavne šole učitelj v
 Kranji.
 Čitalnica, društvo.
 Čuber Ernest, kaplan v Predosljah.
 Dolenc France, trgovec v Kranji.
 Frank Rihard, župnik v Tržiču.
 Gnjazda Štefan, kaplan v Senčurji.
 Golobič Anton, kaplan v Cerkljah.

Goslar Mavricij, kaplan pri sv. Križu.
 Gregorič Ign., lokalist v Trsteniku.
 Hacin Štefan v Cerkljah.
 Jan Primož, kaplan v Naklem.
 Jeraj Janez, posestnik v Smledniku.
 Judnič Janez, župnik v Senturski
 gori.
 Krčon Jožef, župnik v Predoslah.
 Kršič Jožef, posestnik v Trbojah.
 Kordeš France, v Senčurji.
 Košmerl Jurij, župnik v Senčurji.
 Kotnik Mihael, kaplan v Velesovem.
 Krašan France, gimn. profesor.
 Kunšič Anton, učitelj v Predoslih.
 Kuster Mihael, učitelj v Kranji.
 Lah Valentin, kaplan v Šmartnu.
 Maček Simon, farmacevt v Kranji.
 Mencinger Jan., dr., odvet.
 Narobe Martin, župnik v Zapogah.
 Pavlin Aleš, posestnik v Podbrezji.
 Pec Dragotin, c. k. uradnik v Kranji.
 Preželj Matej, župnik v Mavčičah.
 Račič Alojzij, učitelj v Šmartnem.
 Robič Simon, beneficijant v Olševku.
 Skul Valentin, kaplan v Senčurji.
 Strmole France, župnik v Kokri.
 Šivec Janez, župnik v Senčurji.
 Šlibar Toma, župnik v Dupljah.
 Štamear Marija, učiteljeva hči v
 Velesovem.
 Tavčar France, kaplan v Kranji.
 Urbančič Janko, grajščak v Turnu.
 Varl Jurij, župnik v Velesovem.
 Vavken Andrej, kmet, učitelj itd. v
 Cerkljah.
 Vodušek Matevž, gimn. profesor v
 Kranji.

Vomberger Blaž, župnik v pokoji
na Primskovem.
Zupaneec Aleš, posestnik v Voglah.

Žolgar Miha, c. k. gimn. profesor
v Kranji.
Štev. 63.

4. Dekanija Radolica. — *Poverjenik: Peharec Simon.*

*Bernik Lovro, žup. v Kamnigoric.
*Jerala Janez, kaplan v Bohinjski
Bistrici.
*Sajevec Janez, župnik v Mošnjah.
Avsenik Neža, rojena Tomanova v
Lescah.
Bizjak Jernej, župnik na Jesenicah.
Bononi Jožef, župnik v Radolici.
Burger Martin, obč. tajnik v boh.
Bistrici.
Čarman Fr., vojni kaplan v Mošnjah.
Eder Janez, župnik v bohinjski Beli.
Habe Janez, župnik v Ovišu.
Hauptmann J., strojar v Kranjski gori.
Jereb France, župnik v Zaspem.
Klinar France, učitelj na Jesenicah.
Koželj Anton, duhoven v pokoji na
Dobravi.
Kristofič Lovro, kaplan v Breznici,

Kunšič Anton v Radolici.
Mali Ignacij, duhoven v Ribnu.
Mesar J., župnik v bohinski Bistrici.
Mihelač R. S., bukvozev v Radolici.
Olifčič Josip, usnjarski mojster.
Peharec Simon, dekan v Gradu.
Pintar Lovro, župnik v Breznici.
Puc Alojzij, kaplan v Gradu.
Resman Janez.
Robič Jakob, posest. v Kranjski gori.
Soršak Matej, v Kropi.
Sparovec Henrik, kaplan v Kranjski
gori.
Stenovec Anton, kaplan v Begunjah.
Zabrezovnik Jurij, benef. v Kropi.
Zupan Neža, posest. hči v Smokuču.
Žan Janez, kaplan v Srednji vasi.
Žumer Jakob, posestnik v Podhomu
(Gorje).
Štev. 32.

5. Dekanija Kamnik. — *Poverjenik: Debevec Jan.*

*Fabijani o. Placid, franciškan.
*Kokalj o. Rajner, franciškan.
*Stranjska fara po Mih. Dobovšekovi
ustanovi. (Gosp. župnik je prošel,
da knjige razdeli med tri posest.
iz Dobovškovke žlahte, po njihovi
smrti pa faranom po svoji previd.)
Albrecht Leopold, župnik v Dobu.
Belar Jožef, kaplan v Vodica.
Brodnik Anton, kaplan v Komendi.
Čitalnica v Kamniku.
Črne Anton, župnik na Gozdu.
Debevec Janez, posest. v Kamniku.
Drnovšek Josip, kaplan v Mengišu.
Hiti Janez, župnik na Homeu.
Hlebec o. Bogomir, franciškan.
Höffern pl. Jovana, grajščakinja na
Brdu.

Höffern pl. Viljemina, grajščinska go-
spica na Brdu
Iglič Janez, trg. pom. v Mengišu.
Janežič Anton, trgovec v Kamniku.
Kajdiž Toma, župnik v Vodica.
Kmetič Mihael, župnik v Stranji.
Krašovec Jernej, župnik v Mekinjah.
Krsnik Jožef, c. k. okrajni sodnik
na Brdu.
Legat France, zdravnik v Kamniku.
Lomberger Jožef, župnik v Tujnicah.
Ložar Jan., posestnik v Trzinu.
Marešič Jožef, duhoven v pokoji na
Šmarni gori.
Mrvec Blaž, župnik v Nevljah.
Murnik Janez, trgovec v Kamniku.
Pavlič Kozma, administ. na Rovi.
Pleško Dragotin, sodn. adjunkt.

Pfeifar France, učitelj na Goričici.
 Samec Maks, dr. zdrav. v Kamniku.
 Suhi J., trgovec v Kamniku.
 Svetlin France, kurat na Goričici.
 Stare Mih., inžinir v Mengišu.
 Stritar Andrej, duhovnik v Mostah.
 Švajger J., grajski oskrbnik na Brdu.
 Tavčar Matej, župnik v Komendi.

Teran Janez, župnik v Zlatem polji.
 Treven Valentin, trgov. pomočnik v
 Kamniku.
 Vrančič France, kaplan v Kamniku.
 Zorec Janez, župnik v Mengišu.
 Zupančič Anton, kaplan v Mengišu.

Štev. 41.

6. Dekanija Moravce. — Poverjenik: Janez Toman.

*Jarec Jernej, župnik v Dolu
 *Mazek Lovro, kaplan v Zagorji.
 *Oblak Janez, župnik pri sv. Heleni.
 *Urbanček Janez, župnik v Krašnji.
 Barlič M., duh. v pokoji na Vačah.
 Jarec France, kaplan v Dolu.
 Kapuz Janez, župnik v Pečah.
 Koprivnikar Janez, župnik v Savi.
 Kosmač Simon, župnik na sv. Gori.
 Rome France, župnik v Čemšeniku.

Tavčar Mihael, župnik na Vačah.
 Toman Janez, dekan v Moravčah.
 Umek Ant., župnik pri sv. Lambertu.
 Urbas Anton, župnik v Zagorji.
 Vodč Jožef, trgovec na Dolskem.
 Završnik Fr., žup. pri sv. Gothardu.
 Zorec Jurij, kaplan v Moravčah.
 Zorman Anton, župnik v Kolovratu.
 Zupančič Janez, župnik v Blagovici.
 Štev. 19.

7. Dekanija Šmarje. — Poverjenik: Matija Brolih.

*Brolih Matija, dekan v Šmarji.
 *Lampe Jož., c. k. uradnik v Zatičini.
 *Stritar Janez, benefic. v Št. Vidu.
 Ankrst Tomaž, provizor v Javorju.
 Belč France, grajščinski oskrbnik v
 Zatičini.
 Držar Martin, župnik na Polici.
 Dolinar Janez, fajmošter v Kopanji.
 Jakelj Gregorij, kaplan v Zatičini.
 Kalan Rajmund, kaplan v Višnji gori.
 Knifec Srečko, kaplan v Šent-Vidu.
 Kuhel Matija, kaplan v Šmarji.

Kulavec Matija, župnik v Šent-Vidu.
 Lichtenberg Viktor, grof, posestnik
 v Prapročah.
 Lukan Filip, zdravnik v Šent-Vidu.
 Majtinger Janez, grajščinski oskrbnik
 v Zatičini.
 Mazek Anton, učitelj v Šmarji.
 Osana Anton, kaplan v Višnji gori.
 Razpotnik Jakob, žup. v Višnji gori.
 Režek Peter, kaplan na Krki.
 Rumpler Maks, župnik v Lipoglavu.
 Štev. 20.

8. Dekanija Litija. — Poverjenik: Jakob Rus, dekan.

Berčič Ivan, kaplan v Polšniku.
 Burgar Amalija, gospodičina v Po-
 ganiku.
 Celar Janez, župnik v Svibnem.

*Kobler Alojzij, posest. v Šmartnem.
 *Štrobelj France, posestnik v Litiji.
 Abzec Matija, kaplan v Šmartnem.
 Adamič France, učitelj v Šmartnem.

Dovič Janez, župnik v Doléh.
 Gestrin Leop., župnik pri sv. Juriji.
 Gorišek France, podžupn. v Javorji.
 Jerič Jožef, župnik v Doboveu.
 Lotrič Leon, kapl. v Št. Jurji.
 Masterl Anton, kaplan v Doleh.
 Oblak Jurij, zdravnik v Šmartnem.

Omahen Fr., c. k. okrajni sodnik v Šmartnem.
 Petek Andrej, župnik v Polšniku.
 Saje Mihael, kaplan v Šmartnem.
 Strah Januarj, žup. na Primskovem.
 Štupica Lovro, župnik v pokoji v Šmartnem. Štev. 19.

9. Dekanija Trebno. — *Poverjenik: Fr. Švajger.*

*Barbo-Waxenstein, grof J. grajščak v Rakovniku.
 *Košir Janez, c. k. sodn. v Trebnem.
 *Martinak Jožef, c. k. sodn. adjunkt v Žužemberku.
 *Veseli Ivan, kaplan pri sv. Trojici.
 Berear J., pos. v Kamnji (sv. Rupert).
 Blagne Anton, oskrbnik v Rakovniku.
 Grčar Jožef, kaplan v Št. Rupertu.
 Hočevar Anton, kaplan v Dobrničah.
 Jaklič Jožef, kaplan v Trebnem.
 Košir Alojzij, župnik pri sv. Rupertu.
 Marolt Jakob, župnik pri sv. Križu.
 Pazlar Matija, kaplan v Žužemberku.

Petrič Blaž, administrator v Selu.
 Poč Martin, kaplan v Št. Janžu.
 Pož Dragoslav, davkarski praktikant v Žužemberku.
 Rožnik Anton, c. k. sodn. adjunkt v Trebnem.
 Švajgar France, kaplan v Trebnem.
 Šular Janez, župnik v Trebelnem.
 Tomšič Matilda, gospica v Trebnem.
 Urbanija Lovro, administrator v Ambrusu.
 Vašič Ljud., dr., zdravnik v Trebnem.
 Windischer M., župnik v Mokronogu. Štev. 22.

10. Dekanija: Leskovec. — *1. Poverjenik: Edvard Poljak.*

*Bratkovič Franjo, dr., odvetnik v Krškem.
 *Grivec France, kaplan v Leskovec.
 *Hočevar M., posestnik in trgovec v Krškem.
 *Irkič Ivan, c. k. bilježnik v Krškem.
 *Kapler Janez, posest. pri sv. Duhu.
 *Mahkot J., c. k. uradnik v Krškem.
 *Poljak Edvard, dekan v Leskovec.
 *Rudež Dragotin, grajščak v Gračarskem turnu.
 *Tavčar Anton, župnik na Raki.
 Drenik Kunibert, c. k. uradnik v Krškem.
 Gašperlin Gašpar, župnik v Bučki.
 Jaklič Štefan, kaplan na Raki.
 Jeretin Martin, tajnik c. k. okrajnega glavarstva na Krškem.

Klobus Val., kaplan v Šentjerneji.
 Klofutar Jan, kapl. v Šentjerneji.
 Knavs Janez, vikarij v Krškem.
 Lavtar Anton, župnik pri sv. Križu.
 Mohar Peter, kaplan v Škocijanu.
 Pogačnik Janez, kaplan v Čatežu.
 Pogorelec And., kaplan na Studencu.
 Rudkovsky Jožef, vitez, c. k. okr. komisar.
 Sajč Janez, učitelj v Št. Jerneji.
 Svoboda Janez, gozdnar v Čatežu.
 Šos Mihael, župnik na Studencu.
 Voglar Jožef, kaplan v Škocijanu.
 Volk Janez, župnik pri sv. Jerneji.
 Zagorjan Martin, župnik pri sv. Duhu.
 Zajec Andrej, župnik v Dólini.
 Žark Simon, trgovec v Krškem. Št. Štev. 29.

2. *Poverjenik: Janez Lesjak.*

*Lesjak Janez, župnik v Kostanjevici.
Bric Janez, c. k. sodnij. pristav v
Kostanjevici.

Gač Vekoslav, trg. v Kostanjevici.
Grošelj Jakob, kaplan pri sv. Križu.
Kepec France, kapl. v Kostanjevici.
Kodrič Mihael, trg. v Krški vasi.

Pečar Janez, učitelj v Kostanjevici.
Podboj Jožef, c. k. okrajni sodnik
v Kostanjevici.

Šebavec Franjo, preglednik potroš-
nine v Kostanjevici.

Šetinec Fr., trgovec v Kostanjevici.
Štev. 10.

11. Dekanija: Novo mesto (Rudolfovo). — *Poverjenik: S. Vilfan.*

*Grašič Anton, kanonik v Novem
mestu.

*Langer Fr., pl. Podgora, grajščak
v Poganicah.

*Rome Jožef, župnik pri sv. Petru.

*Skubec Mihael, župnik v Poljanici.

*Vojska Andrej, dr., c. k. okrajne
sodnije svetnik v Novem mestu.

*Volčič Janez, župnik v Podgradu.

Bačnik Janez, župnik v Prečini.

Bučar Ž., dr., okrajni zdravnik v
Novem mestu.

Cirar France, vikarij kapit.

Čitalnica v Novem mestu.

Franciškanski samostan v Nov. mestu.

Grdežič Jožef, c. k. sodn. adjunkt
v Novem mestu.

Gruden Jakob, župnik pri Beli cerkvi.

Hren Jakob, c. k. državni pravdnik
v Novem mestu.

Justin Blaž, kaplan v Mirni peči.

Lapajne Janez, kaplan v Prečini.

Mohar M., uradnik v Novem mestu.

Rozina Jožef, dr., advokat v Novem
mestu.

Starč Ferd., avskultant pri okrožni
sodnji v Novem mestu.

Stavdaher o. Ignacij, gimn. katehet
v Novem mestu.

Šašel Feliks, c. k. okrajni komisar
v Novem mestu.

Tratnik Antonija, fin. kom. žena v
Novem mestu.

Vilfan Simon, prošt v Novem mestu.

Wratschko France, gimn. profesor
v Novem mestu.

Zajec Janez, gimn. profesor.

Štev. 25.

12. Dekanija: Metlika. — *Poverjenik: Anton Aleš.*

*Macun Fr., c. k. sodnij. pristav v
Črnomlju.

Aleš Anton, župnik v Semiču.

Barle Janez, učitelj v Podzemlju.

Dolžan Jernej, župnik v Radovici.

Haring Sofija, gospá v Črnomlju.

Kenda France, učitelj v Semiču.

Kapele Ivan, oskrbnik Komende v
Metliki.

Koželj Mihael, kaplan v Metliki.

Krašovec Anton, župnik v Adlešicu.

Logarjeva Ljudevita, gosp. v Semiču.

Mervec Janez, kaplan v Semiču.

Mrzel Jožef, župnik v Starem trgu.

Muhič Franjo, učitelj na Vrhu.

Pihler Jožef, c. k. tajnik v Črnomlju.

Perklet Franjo, lekarnik v Črnomlju.

Pustotnik Janez, dr., okrajni zdravnik
v Črnomlju.

Stanovnik Nik., učitelj v Starem trgu.

Šola farna v Starem trgu (plačuje
g. dr. Jur. Strbenec).

Štupar Janez, kaplan in katehet v
Črnomlji.

Šutaj Matija, župnik v Vinici.

Tomec Martin, župnik v Suhorji.

Učiteljsko društvo v Črnomlji.

Zadnik Simon, župnik na Vrhju.

Štev. 23.

13. Dekanija: Kočevje. — *Poverjenik: Josip Novak.*

*Lovšin Simon, župnik pri fari v
Kostelu.

*Novak Josip, dekan v Kočevji.

Gašperin Viljem, kaplan v Mozlu.

Jakšič Anton, župnik v Osilnici.

Kastelec Drag., c. k. sodn. pristav
v Kočevji.

Olpič Janez, fajmošter v Koprivniku.

Petrovčič France, kaplan v Kočevji.

Prijatelj Matija, kapl. v Kočevji.

Suhadobnik Ferko, kontr. v Kočevji.

Torkar Matija, župnik v Mozlju.

Vojvoda Simon, župnik v Nemški
Loki.

Štev. 11.

14. Dekanija: Ribnica. — *1. poverjenik: Martin Skubec.*

*Babnik Janez, kaplan v Dolenjivasi.

*Jereb Jožef, župnik v Dragi.

*Lesjak Jožef, župnik v Sodražici.

*Skubec Martin, dekan v Ribnici.

Abram Lavoslav, učitelj v Sodražici.

Arko Anton, posestnik v Ribnici.

Arko Jakob, posestnik v Ribnici.

Arko Janez, c. k. notar v Ribnici.

Bobek Janez, zdravnik v Ribnici.

Bralno društvo v Sodražici.

Čitalnica v Ribnici.

Janež Jurij, kurat pri Novi štifti.

Jenčič Alojzij, c. k. sod. adjunkt.

Klemenec Primož, kurat na Gori.

Kljun Janez, trgovec v Ribnici.

Pakiž Simon, župau v Jurjevici.

Pečnik Valentin, kaplan v Sodražici.

Perčič Matej, župnik pri sv. Gregoriji.

Podboj Janez, posestnik v Ribnici.

Pogorelec Anton, posestnik v Do-
lenji vasi.

Potokar Jožef, c. k. davkar v Ribnici.

Rus Janez, mlinar v Brežah.

Sušje, vaška knjižnica (za katero pla-
čuje A. Léšar v Ljubljani).

Šarabon Valentin, kaplan v Ribnici.

Zorec Anton, kaplan v Ribnici.

Štev. 25.

2. poverjenik: *Vojteh Candolini.*

*Štrucelj Juraj, c. k. pristav v Laščah.

Candolini Vojteh, c. k. sodec v Laščah.

Candolini Hinko, njegov sin, v Laščah.

Frelj Matej, župnik v Laščah.

Grjol Lovro, kaplan v Laščah.

Gruden Anton, posestnik v Retjah.

Hočevan Matija, poštar v Laščah.

Hočevan Matija, trgovec Pod-Tur-
jakom.

Lenček Blaž, župnik v Robu.

Murgelj Julij, c. k. pristav v Laščah.

Razboršek Jožef, kaplan v Dobre-
poljah.

Štev. 11.

15. Dekanija: Vrhnika. — *Poverjenik: Jožef Bonner.*

*Bartol Baltazar, župnik pri sv. Jošti.

*Bonner Jožef, župnik na Vrhniki.

*Kotnik France, posestnik na Vrhniki.

*Markič Matej, župnik v Logatcu.

Jugovec Anton, župnik v Borovnici.

Kavčič Gašpar, posestnik v Rovtjah.

Kogej Jožef, kaplan na Vrhniku.
 Lavrič Jožef, župnik v Zaplani.
 Okoren Ignacij, župnik v Podlipi.
 Podobnik Ignacij, župnik v Preserji.

Povše Fr., župnik v Črnem vrhu.
 Povše Martin, župnik v Rakitni.
 Rihar France, župnik v Hotederšici.
 Vidmar Matej, župnik v Rovtah.
 Štev. 14.

16. Dekanija: Idrija. — *Poverjenik: Janez Kovačič.*

*Kovačič Janez, dekan v Idriji.
 *Majnik Janez, župnik v Žiréh.
 *Občina mestna v Idriji.
 *Sveteč Luka, c. k. notar v Idriji.
 *Svetličič Fr., župnik v Godoviču.
 *Šlibar Martin, žup. v spodnji Idriji.
 Bezeljak France, kmet. sin v Črnem vrhu.
 Čitalnica v Črnem vrhu.
 Frelih Tomaž, cerkovnik v Žiréh.
 Golob Janez, kaplan v Črnem vrhu.
 Grbec Ljudevit, dr., rudarski zdravnik v Idriji.
 Hrovat Miha, župnik v Ledinah.
 Inglič Jakob, glavne šole učitelj v Idriji.
 Juvan Janez, beneficijant in glavne šole vodja v Idriji.
 Kavčič Matija, km. sin v Zagracu.

Leskovec Boštijan, posest. in župan v spodnji Idriji.
 Lipold Marka Vincencij, c. k. rudn. predstojnik in viši svétnik v Idriji.
 Mikuš France, rokodelski umetnik iz Zadloga v Črnem vrhu.
 Mogolič Mih., mest. kapl. v Idriji.
 Pivek Janez, župnik v Zavracu.
 Poženel Ivan, učitelj v Črnemvrhu.
 Ramoveš Jernej, kaplan v spodnji Idriji.
 Silvester Radoslav, pek v Idriji.
 Stegnar Fel., gl. šole učitelj v Idriji.
 Stranecky Jožef, trgovec v Idriji.
 Učiteljstvo c. k. glavne šole v Idriji.
 Urbas Leopold, rudarski pristav v Idriji.
 Zagorjan Henrik, kaplan v Žiréh.
 Štev. 28.

17. Dekanija: Cerknica. — 1. *poverjenik: Jakob Janežič.*

*Dolenec Henrik, dr., c. k. sodnijski adjunkt v Ložu.
 *Kaplenk Janez, župnik na Oblokah.
 *Obreza Adolf, posest. v Cerknici.
 Domicelj Anton, kaplan v Cerknici.
 Janežič Jakob, bukvozev v Cerknici.
 Kovač France, kupec v Ložu.
 Končnik Dav., kaplan v Cerknici.

Krašovec Anton, posestnik v Dolenjivasi.
 Pleško France, kaplan v Ložu.
 Škufca Anton, kaplan v Ložu.
 Švajger Martin, zdravnik v Ložu.
 Vovk Josip, učitelj v Cerknici.
 Žerovnik Toma, župnik v Grahovem.
 Štev. 13.

2. *poverjenik: France Hren.*

*Hren France, posestnik v Begunjah.
 Ahčin Anton, ekspozit.
 Kranjec Leopold Martin, c. k. kapetan in vojaški sodec v Beli cerkvi

v Banatu. (Knjige naj begunjski duhovni pastir z dotičnim županom razdeli med mladost vasi Kožljek.)
 Meden Matija, posestnik v Bégunjah.

Meden Matija, mlinar.
Meden Toma, posestnik.

Učilnica ljudska v Bégunjah.
Vidmar Andrej, posest.

Štev. 8.

3. poverjenik: Anton Potočnik.

Babnik Jernej, fajmošter na Unci.
Bernard Val., kaplan v Studenem.
Blažon Jakob, posestnik v Planini.
Deu Edvard, c. k. uradnik v Planini.
Dolence Jožef, posestnik v Planini.
Florijančič Nace, kupec v Planini.
Jeršan Anton, posestnik na Uneu.
Koren Matija, posestnik v Planini.
Kovšca France, posestnik v Planini.
Dr. Kravs Vojteh, c. k. sodn. adj.
v Planini.
Lavrič Anton, posestnik v Planini.

Lavrič Jurij, posestnik na Rakeku.
Levičnik Valentin, c. k. davkarski
uradnik v Planini.
Meglič Šimen, podučitelj v Planini.
Modrijan France, c. k. urad. v Planini.
Perenič Alojzij, posestnik v Planini.
Potočnik Anton, župnik v Planini.
„Sokol“ društvo v Planini.
Tavčar Jan., kaplan v Planini.
Žitnik Šimen, c. k. kancelist.

Štev. 20.

18. Dekanija: Postojna. — Poverjenik: Janez Hofsteter.

*Dolence Ljudevit, grajščak v Orehku.
*Gestrin Drag., c. k. sodn. pristav v
Senožečah.
*Globočnik Anton, c. k. predstojnik.
*Lavrenčič Andrej, posest. in župan.
*Občina v Razdrtem.
*Premrov Drag., posest. v Postojni.
*Razpet Martin, dr., okrajni zdravnik.
v Postojni.
*Robič Luka, c. k. davk. nadzornik
v Postojni.
Bezelj Pavel, c. k. notar v Postojni.
Blaznik Jakob, župn. v Hrenovici.
Čadež Janez, kaplan v Matenji vasi.
Čitalnica v Postojni.
Erjavec Janez, kaplan v Slavini.

Gorenjec Lavosl., kaplan v Slavini.
Klemenec France, eksposit v Št. Petru.
Lenasi Tone, kaplan v Vremah.
Lunder Janez, eksposit v Trnji.
Pašič Janez, farman v Senožečah.
Pokoren Anton, farman v Slavini.
Praprotnik Avguš., učitelj v Vremah.
Rudolf Lovro, farman v Vremah.
Stengl Vatr., trg. družnik v Postojni.
Sterle Jakob, trgovec v Postojni.
Zagorjan Ivan, kaplan v Senožečah.
Zelen Jožef, posestnik in župan v
Senožečah.
Žgur Anton, katehet in duh. pom.
v Postojni.

Štev. 26.

19. Dekanija: Trnovo. — Poverjenik: Anton Strucelj.

*Brgant Jožef, župnik v Košani.
*Brinšek Ivan, trgovec v Trnovem.
*Ličan Skender, trgovec v Trnovem.
*Mlakar Anton, eksposit v Zagorji.
Budnar Janez, župnik v Premu.
Dekleva Ivan, posestnik v Zarečju.
Drobnič Andrej, župnik v Knežaku.

Jalen Simon, kaplan v Košani.
Kacin Anton, kapl. v Trnovem.
Kranjec Matija, v Trnovem.
Legan France, kurat v Nadanjeselu.
Lukanec Jožef, eksp. v Suhorji.
Virant Janez, kaplan v Trnovem.
Zupan Matija v Bistrici.

Štev. 14.

20. Dekanija: Vipava. — Poverjenik: Jurij Grabrijan.

- *Erjavec Matija, kurat v Podkrajci.
 *Gariboldi France, c. k. okr. sodnik v Vipavi.
 *Grabrijan Jurij, kanonik in dekan v Vipavi.
 *Hiti Luka, benef. in glavne šole ravnatelj v Vipavi.
 *Kavčič France, posest. v Šent-Vidu.
 *Koder Matej, kurat v Slapu.
 *Kopitar Mihael, kurat v Rzelju.
 *Lampe Anton, kurat v Gočah.
 *Ložar Gr., dr., bilježnik v Vipavi.
 *Nakus Jožef, kurat na Planini.
 *Vidmar Jožef, kurat v Podkrajci.
 Barle Jožef, učitelj v Vipavi.
 Berčič Anton, učitelj na Colu.
 Bilec Janez, benef. v Lozicah.
 Bratož Gregorij, kupec v Šent-Vidu.
 Bukvarnica učiteljska v Vipavi.
 Čitalnica kmetijska v Podragi.
 Čitalnica narodna v Vipavi.
 Ditrih Andrej, kupčevalec v Vipavi.
 Francelj Štefan, učitelj v Šent-Vidu.
 Furlani Ivan, posestnik v Vipavi.
 Ganter Janko, učitelj na Planini.
 Goršič Ivan, učitelj v Vipavi.
 Hiti Simon, učitelj na Slapu.
 Janža Ivan, kurat v Podvelbu.
 Kete Jožef, strojar v Vipavi.
 Klinar Drag., eksposit v Šturjah.
 Knez Leopold v Vipavi.
 Košir Jakob, vikarij v Šent-Vidu.
 Lekan Janez, posestnik v Vipavi.
 Mercin učitelj v Gočah.
 Pečar Janez, kurat v Vrhpolji.
 Spazzapan Štefan, dr., advokat v Vipavi.
 Stupar Janez, kurat v Budanjah.
 Šapla Anton v Vipavi.
 Šraj Valentin, kurat v Podragi.
 Tomažič Janez, kaplan v Vipavi.
 Uršič Anton, iz Podrage.
 Vidrih Anton, posestnik v Vipavi.
 Zarnik Ivan, učitelj v Budanji.
 Žgur Anton, posestnik v Podragi.

Štev. 41.

Štev. ljublj. škofije: ustanovnikov . . .	204
letnikov . . .	647
Skupaj . . .	851

Pristavek.

Kavt Antonija, gospa. ?

II. Lavantinska škofija.

1. Dekanija: Maribor. — Poverjenik: Božidar Šinko.

a) Mesto.

- *Bohinec Jakob, spiritual.
 *Čitalnica narodna.
 *Dominkuš Ferko, dr., odvetnik.
 *Gregorec Lavoslav, dr., profesor bogoslovja.
 *Kujižnica gimnazijska.

*Knjižnica semeniška.
 *Kosar Franjo, kanonik.
 *Kovačič Martin, prof. bogoslovja.
 *Lipold Janez, dr., prof. bogosl.
 *Majciger Janez, gimn. prof.
 *Modrinjak Matija, korar.
 *Prelog Matija, dr., zdravnik.
 *Radej France, dr., c. k. bilježnik.
 *Rapoe France, notar.
 *Srnee Janko, dr. odvetnik.
 *Šinko Božidar, prof. bogosl.
 *Šuman Josip, gimn. prof.
 *Uлага Josip, dr., bogosl. prof.
 *Zorčič France, stolni prošt.
 Apačnik Martin, bogoslovec.
 Brdajs Davorin, trgovec.
 Dovnik France, bogoslovec.
 Duhač Ferd., dr., odvetnik.
 Feguš, dijak.
 Fišer Anton, bogoslovec.
 Flek Jožef, kaplan.
 Jentl Bernard, trg. pomočnik
 Kavčič Anton, vikarij.
 Košer Makso, pravdoslovec.

Kukovič Avguštin, bogoslovec.
 Lilek A., sedmošolec gimn.
 Lorber Henrik, dr., v Mariboru.
 Marko Mihael, biljež. koncip.
 Miklošič Ivan, učitelj.
 Morič Maks, trg. pomočnik.
 Novotny Eman., sodn. pristav.
 Pajek Janko, gimn. prof.
 Peharec Franjo, c. k. sodn. pristav.
 Pečko Jakob, odvet. koncip.
 Potočnik Anton, bogoslovec.
 Praprotnik France, bogoslovec.
 Rausch Fr., dr.
 Stramič France.
 Šijanec Vekoslav, bogoslovec.
 Šinko Jožef, bogoslovec.
 Sket Radoslav, dijak.
 Schreiner Enrik, dijak.
 Videc Tine, trgov. pomočnik.
 Zatler Jožef, bogoslovec.
 Zemljič Jožef, učitelj.
 Zupanič Jakob, bogoslovec.
 Žuža Janez, knezoškof. kaplan.

b) Okolica.

*Trstenjak Jakob, kaplan v Jarenini.
 *Zmazek France, kaplan pri sv. Petru.
 Burcar Božidar, kapl. pri sv. Marjeti.
 Čuček Jožef, dekan v Jarenini.
 Ermenec France, kaplan v Hočah.
 Fras Jožef, prov. pri sv. Križu.
 Hrg Lovro, župnik v Lembahu.

Jurčič Jožef, kaplan v sv. Martinu
 pri Vurbergu.
 Kosi Božidar, župnik pri sv. Kungerti.
 Prnavsl Štefan, župnik v Kamnici.
 Pukšič France, župnik pri sv. Juriji.
 Slekovec Jožef, podučitelj v Jarenini.
 Štev. 64.

2. Dekanija: Braslovče. — Poverjenik: Lavoslav Šventner.

*Balon Anton, župnik v Polzeli.
 *Šentak France, pos. na Vranskem.
 *Šventner Lavosl., trg. na Vranskem.
 Cocej Jernej, kaplan v St. Pavlu.
 Čitalnica narodna na Vranskem.
 Gradišnik L., zdravnik na Vranskem.
 Gršak Vincenc, kaplan na Vranskem.
 Koren Matija, kaplan v Braslovčah.

Križnik Gašpar, čevljar v Motniku.
 Pirš J., okrajni tajnik na Vranskem.
 Piskar Andrej, mlinar v Motniku.
 Šorn Gašper, župan v Grajski vasi.
 Vovšek Franjo, v Braslovčah.

Štev. 13.

3. Dekanija: Bistrica slovenska. — *Poverjenik: Lovro Stepišnik.*

*Hajšek Anton, župnik v Makolah.
 *Ratej France, župnik v Slovenski Bistrici.
 *Trafenik France, župnik v zgornji Poljskavi.
 Cenec Gašpar, župnik pri sv. Martinu.
 Hernah Jožef, kaplan v Laporji.
 Kandut Krištof, župnik v spodnji Poljskavi.

Kmetič Jožef, trgovec v Slovenski Bistrici.
 Krušič Jakob, kaplan v Poličanah.
 Limavšek Peter, gostiln. v sl. Bistrici.
 Stepišnik Lovro, posestn. in trgovec v Slovenski Bistrici.
 Šmon Anton, župnik v Poličanah.
 Šuta Ropert, kaplan v Laporji.
 Zajdel France, kaplan v Makolah.
 Štev. 13.

4. Dekanija: Celje. — *Poverjenik: dr. Štefan Kočever.*

*Bezenšek Jurij, kaplan v Celji.
 *Čitalnica narodna v Celji.
 *Janežič Jakob, rudninski uradnik v Grižah.
 *Jeraj Jožef, župnik v Žalcu.
 *Kapus France, trgovec v Celji.
 *Kočever Št., dr., okrajni zdravnik v Celji.
 *Krušič Ivan, gimn. prof. v Celji.
 *Občina selska v Teharjih.
 *Ogradi France, vikarij v Celji.
 *Orešek Jan., c. k. gimn. profesor.
 *Podružnica kmetijska v Celji.
 *Sovič Jožef, kaplan v Grižah.
 *Topljak Jožef, učitelj v Celji.
 *Vodušek Matija, opat v Celji.
 *Žuža Ivan, rudninski posestnik v Grižah.
 Abiturienti slovenski celjske gimn.
 Bitenc Janez, kapuc. mežnar v Celji.
 Bobisud Jakob, učitelj v Celji.

Čitalnica v Žalcu.
 Jeretin Edvard.
 Jesenko Gregor, ranocelnik v Celji.
 Jug France, rudn. služ. v Grižah.
 Koderman Filip, učit. v Frankovljah.
 Koderman France, učitelj v Vojniku.
 Kosi Tone, gimn. dijak v Celji.
 Lukežič Janez, ranocelnik v Štorah.
 „Maksimilijanum“ v Celji.
 Matoh Jožef, župnik v Galiciji.
 Novak Bogoslav, gimn. učenec.
 Pečnik Peter, kaplan na Teharjih.
 Ripšl Mavricij, trgovec v Celji.
 Rojnik Blaže, šestošolec v Celji.
 Roze France, ranocelnik v Vojniku.
 Sinković Davorin, gimn. učenec.
 Skuhala Janez, kaplan v Žalcu.
 Turin Jozef, kaplan v Celji.
 Žičkar Jožef, kaplan v Vojniku.

* Štev. 37.

5. Dekanija: Cerkevce (p. Rače, Kranichsfeld). — *Poverjenik: Albert Nagy.*

Bukvarnica farna v Cerkevce.
 Divjak France, kmet v Fravhajmu.
 Kranjec Toma, župan v Fravhajmu.
 Lednik Anton, kaplan v Cerkevce.
 Nagy Albert, dekan v Cerkevce.
 Rath France, župnik v Fravhajmu.

Soršak Matija, podučitelj v Fravhajmu.
 Sparovec And., župnik pri Lovrenciju.
 Vindiš Vido, učitelj pri sv. Lovrencu.

Štev. 9.

6. Dekanija: Gornji Grad. — *Poverjenik: Jožef Florijančič.*

*Kunej Ivan, kaplan v Ljubnem.
 *Lipold Jožef, posestnik v Mozerji.
 *Šribar Janez, župnik v Ljubnem.
 Blaž Božidar, trgovec v Mozirji.
 Florijančič Jožef, dékan v Gornjem gradu.
 Jerše Fr., uradnik v Gornjem gradu.
 Krajnik o. Atanazij, franciskan v Nazaretu.

Krener Jan., prov. pri sv. Frančišku.
 Pustoslemšek Anton, učitelj v Lučah.
 Šolčavski Franjo, dijak.
 Škoflek Jakob, učitelj v Mozirji.
 Šribar J., kaplan v Gornjem gradu.
 Tratnik J., kmet pri Novem štiftu.

Štev. 13.

7. Dekanija: Sv. Jurij (p. Luttenberg). — *1. poverjenik: Lovro Kramberger.*

Andrašič J., učitelj pri sv. Juriju.
 Bukvarnica farna pri sv. Križu.
 Čurin Jurij, kaplan pri sv. Križu.
 Kralj Janez, kmet v Ilijaševici.
 Kramberger Lovro, župnik pri sv. Križu.

Košar Jernej, posestnik v Jamni, fare sv. Jurija, na Ščavnici.
 Simončič Jan. Al., kaplan v Kapeli.
 Stranjšek Anton, kurat v Vržejah.
 Šabot Jurij, kaplan pri sv. Križu.
 Zorman Božid., učitelj pri sv. Juriji.
 Štev. 10.

2. poverjenik: dr. Anton Klemenčič v Ljutomeru.

Antolič Ivan, kaplan.
 Božič Anton, posestnik.
 Čitalnica národna.
 Farkaš Janez, zdravnik.
 Gomilšak Jožef, solicitor.
 Huber J. D., knjigar.
 Kastelec Janez, c. k. okrajni sodnik.
 Klemenčič Anton, dr., župnik.
 Koemut France, c. k. uradnik.

Kukovec Ivan, odvet koncip.
 Lapajne Janez, učitelj.
 Mohorič Ognjeslav, mlinar.
 Mravljak Anton, dr.
 Ploi, dr., odvetnik.
 Rajh Janez, kmet.
 Vojsk Jožef, kaplan.
 Zemljčič M., trgovec.

Štev. 17.

8. Dekanija: Konjice. — *Poverjenik: Jožef Rozman.*

*Knjižnica župna.
 *Kovač Jožef, kovač v Žrečah.
 *Modec Janez, župnik v Tinjah.
 *Vrlič France, župnik v Stranica.
 Arlič Janez, župnik v Žrečah.
 Brelih France, kaplan v Prihovi.
 Erjavec Peter, kaplan v Konjicah.
 Jaklič Dragotin v Spitaliču.

Jurkovič Franjo, učitelj v Konjicah.
 Kinčič Jan., župnik v Tinjah.
 Korošec Mihael, župnik v Kebalu.
 Kunej France, župnik v Čadrami.
 Lendavšek Mih., kaplan v Konjicah.
 Nemeš Martin, poštni opravnik v Konjicah.
 Petan France, župnik v Venceslavu.

Pintar Fr., provisor v Št. Jerneji.
Šepc Ivan, trg. oprav. v Konjicah.

Voh Jernej, kaplan v Konjicah.
Virk Jožef, župnik v Ločah.
Štev. 19.

9. Dekanija: Kozje. — *Poverjenik: Jan. Bošina.*

*Slomšek Janez, kaplan v Ulimjah.
Čeh Franjo, učitelj na Dobji.
Dobršek M., obč. tajnik v Kozjem.
Dvoršek Anton, župnik v Št. Vidu.
Klinec Franjo, kaplan pri sv. Vidu
pri Planini.
Koren Matija, župnik v Bučah.
Kožar Jožef, posestnik na Velikem
kamenu.
Kragl Martin, župnik v Polji.

Kureš Jakob, c. k. sodn. pristav v
Kozjem.
Marinko Jurij, župnik v Dobji.
Novak J., začasni ekspoz. na Planini.
Sredenšek Jan., župnik v Podčetrtnu.
Stuhec Jože, kaplan v Ulimjah.
Trjašek Drag., župnik v Zagorji.
Zevnik Martin, župnik pri sv. Petru
pod gorami.
Štev. 15.

10. Dekanija: Laško. — *Poverjenik: Anton Žuža.*

*Arzenšek Mat., zup. v Št. Rupertu.
*Gostenčnik Pet., kap. v Trbovljah.
*Gregelj Janez, kap. v Laškem trgu.
*Pirnat Andrej, rudninski uradnik v
Golcih.
*Ripšl Dragotin, župnik v Loki.
*Škrbec Davorin, kaplan v Loki.
*Vrečko Matej, žup. v Jurijkloštru.
*Žuža Anton, dekan v Laškem trgu.
Elsbacher Andrej, trgovec v Laškem
trgu.

Kolarič Jožef, kaplan v Trbovljah.
Kolednik Radoslav, kap. v Trbovljah.
Pečar Jožef, kaplan v Dolu.
Prekoršek Gregor, župnik pri sv.
Jederti.
Rakoše Hihael, kap. v Laškem trgu.
Škrta Jožef, žup. pri sv. Miklavžu.
Žnidaršič Urban, zdravnik v Laškem
trgu.
Štev. 16.

11. Dekanija: Marnberg. — *Poverjenik: Matija Stokles (Marnberg).*

Grosskopf Matija, župnik na Breznem.
Hajšek Jožef, provizor v Soboti.
Hirti Franjo, kaplan v Marnbergu.
Kapus Anton, c. k. adj. v Marnbergu.

Potrč Lovro, kaplan v Pernicah.
Stoklas Božidar, župnik v Marnbergu.
Žmavec Jurij, kaplan v Remšniku.
Štev. 7.

12. Dekanija: Nova cerkev (p. Celje). — *Poverjenik: Franjo Juvančič.*

*Vraz Janez, kaplan v Dobrni.
Črnoša Šime, župnik v Črešnjicah.
Dolinšek Blaž, namest. v Frankoljah.
Gajšek Dragotin, kaplan v Dobrni.
Juvančič Franjo, dekan pri Novi
cerkvi.

Klavžar France, kaplan v Št. Joštu.
Krtina Matija, kaplan v Vitanji.
Polec Franjo, kaplan v Vitanji.

Štev. 8.

13. Dekanija: Ptuj. — *Poverjenik: dr. Janez Vošnjak.*

- *Meško Jakob, župnik pri sv. Lovrenciju.
 *Simončič Janez Al., kaplan pri sv. Marku.
 Aleksič Fidel, kaplan in gospodar v Ptuj.
 Bezjak Jožef, župnik pri sv. Marku.
 Caf Jurij, beneficijant v Ptuj.
 Čitalnica v Ptuj.
 Čučko Dragotin, kaplan v Ptuj.
 Dolinšek Jožef, župnik v pokoji v Ptuj.
 Drozge A., kaplan pri sv. Urbanu.
 Frk Matija, beneficijant v Ptuj.
 Grabar Mih., župnik pri sv. Urbanu.
 Hole Jakob, župnik v Vurmbergu.
 Höchtl Drag., c. k. notar v Ptuj.
 Hržič Jožef, kaplan v Ptuj.
 Kocuvan Anton, kaplan pri sv. Lovrenciju.
 Kolenko Mar., kaplan pri sv. Marku.
 Krajnc Sebast., podučitelj pri sv. Marku.
 Kranjec Fr., župn. pri sv. Marjeti.
 Kronar Andrej, vikarij v Ptuj.
 Robič Janko, učitelj v Ptuj.
 Skraber Viktor, dr., okr. zdravnik v Ptuj.
 Stuhec Anton, učitelj v Polenškaku.
 Stuhec Jurij, župnik v Polenškaku.
 Švajgelj Dragotin, učitelj v Ptuj.
 Vošnjak Janez, dr., prošt v Ptuj.
 Vuk Andrej, vikarij v Ptuj.

Štev. 26.

14. Dekanija: Rogatec. — *Poverjenik: Anton Centrih.*

- *Lapuh Martin, kaplan v Rogatec.
 *Sorglehner Jožef, kaplan v Šetalah.
 *Stanjko A., župnik pri sv. Margeti.
 *Wolf Anton, župnik pri sv. Petru na Medved. selu.
 Burghard J., dr., dež. zdravnik v Slatini.
 Frelih Anton, župnik pri sv. Križu na Kisli vodi.
 Jaric Val., župnik pri sv. Florijanu.
 Pintar Matej, provizor v Stopercih.
 Plešnik Mihael, kaplan.
 Slatinšek Anton, kaplan pri sv. Križu poleg Slatine.
 Žurman Janez, pos. pri sv. Trojici.

Štev. 11.

15. Dekanija: Skale. — *Poverjenik: France Vošnjak.*

- Bevec Miha, kmet v Držmirji.
 Jan France, kaplan v Skalah (p. Wöllan).
 Križan Henrik, župnik v Št. Janžu v Goricih.
 Slomšek Jakob v Držmirji.
 Vošnjak France, poštar in posestnik v Soštanju.

Štev. 5.

16. Dekanija: Hoče. — *Poverjenik: Lovro Potočnik* (p. sv. Lovrenec pri koroški železnici).

- *Potočnik Lovro, duh. oskrbnik pri D. Mariji v Puščavi.
 Bralno društvo v Rušah.
 Korman Jakob, posest. v Rušah.
 Košir Janez, kaplan v Rušah.
 Pavliška Miroslav, trgovec pri sv. Lovrenciju v Puščavi.

Štev. 5.

17. Dekanija: Smarje. — dr. Jožef Vošnjak.

*Hašnik Jožef, župnik pri sv. Jurji.
 *Ipavec Gustav, dr., zdravnik pri sv. Jurji.
 *Masten J., kaplan na sladki gori.
 *Trstenjak Dav., župnik v Ponkvi.
 *Uлага Jožef, župnik v Št. Vidu.
 *Vošnjak J., dr., zdrav. v Šmarji.
 Breznik Anton, kaplan na Kalobji.
 Cilenšek Blaž, kaplan v Dramljah.
 „Naprej“, polit. društvo v Šmarji.
 Erjavec Peter, kaplan v Ponkvi.
 Ivanec Martin, dekan v Šmarji.

Jan Ferdinand, kaplan v Šmarji.
 Lenart Janez, kaplan v Šmarji.
 Orozel Jan., dr., odvetnik v Šmarji.
 Poterč Alojzij, kaplan v Šmarji.
 Skaza France, veliki posestnik v Šmarji.
 Škrjan Rok, učitelj na Kalobji.
 Tanšek Miha, posestnik v Slivnici.
 Veber Gaspar, kmet v Lokarjah.
 Zdoljšek France, posestnik v Ponkvi.
 Štev. 20.

18. Dekanija v slovenskih Goricah in njena bližina. —

Poverjenik: Dominik Čolnik.

*Čolnik Dominik, posest. na Drvanji.
 *Divjak Jožef, župnik pri sv. Ani.
 *Jančar France, kaplan pri Negovi.
 *Knez Slavoljub, c. k. bilježnik pri sv. Lenartu.
 *Kukovec J., kap. pri sv. Lovrenciji.
 *Lorenčič Andr., kaplan pri sv. Ani.
 Arnuš Fr., kaplan pri sv. Barbari.
 Borovnjak Jožef, župnik v Cankovi na Ogerskem.
 Cvetko Fr., župnik pri sv. Barbari.
 Čitalnica kmetijska pri sv. Benediktu.
 Čuček Janez, kmet pri sv. Antonu.
 Čuček J., odvetnik pri sv. Lenartu.
 Dominkuš Rajmund, učitelj pri sv. Antonu.
 Ferk France, kaplan pri sv. Jakobu.
 Ferk Jožef, učitelj pri sv. Benediktu.
 Golinar Jožef, župnik pri sv. Mariji snežnici.
 Gomiljšak Jakob, kaplan v Radgoni.
 Hanžič Jakob, kaplan pri sv. Križu na Travniku v sekovski škofiji.
 Irgolič Peter, učitelj pri sv. Lenartu.
 Klobasa France, žup. pri sv. Antonu.
 Kolbl Jan., pos. pri sv. treh Kraljih.
 Korošec Jakob, kmet pri Kapeli.
 Kocuvan Fr., zdraviloslovec v Gradcu.
 Košar Matej, kaplan pri sv. Benediktu.
 Kranjec Martin, učitelj pri sv. Trojici.

Kranjec Val., kaplan pri sv. Antonu.
 Kukovec Miroslav, posest. na Velki.
 Kurnik Janez, župnik pri sv. Petru.
 Meško Martin, kaplan pri sv. Petru.
 Milošič Miha, župnijski oskrbnik pri sv. Benediktu.
 Nedorfer Marko, kaplan v Opačah.
 Ornik France, učitelj pri sv. Rupertu.
 Pavelec Jurij, kaplan v Cmureku v sekovski škofiji.
 Pintarič France, kaplan v Cmureku.
 Poljanec Jožef, učitelj v Cmureku v sek. škofiji.
 Polič o. Bonaventura, kapucin v Dalmaciji.
 Polič Drag, učitelj pri sv. Ani.
 Rajšp Alojzij, podučit pri sv. Juriji.
 Rajšp Matej, učitelj pri sv. Juriji.
 Rautuša Jurij, kaplan pri sv. Petru pri Radgoni.
 Repa France, župnik pri sv. Jakobu.
 Roškar Fr., podžupnik v Malinedelji.
 Simončič Janez, kaplan pri sv. Petru.
 Skamlič Jaka, učitelj pri sv. Juriji.
 Srnce Alojzij, učitelj pri sv. Andrašu.
 Strah Janez, župnik pri sv. Rupertu.
 Strah Oroslav, kmet pri sv. Andrašu.
 Štifter Jožef, žup. v gornji Lendavi.
 Šijanec Janez, učitelj pri sv. Barbari blizu Kačjega grada.

Šlander Emeran, adjunkt v Radgoni.
Šribar Matija, kmet v Zetincih pri
Radgoni.

Šnen France, učitelj v Negovi.
Švarec France, kaplan pri sv. Juriji.
Trunk Blaž, kaplan pri sv. Lenartu.
Veberič Jožef, kmet v Boračevi pri
Kapeli.

Vengar Jožef, posestnik na Vukor-
skem vrhu.

Vidovič Ant., učit. pri sv. Benediktu.
Vitmajer Drag., kaplan v Pulsčavi.
Vrabelj J., kaplan pri sv. Ropertu.
Vraz Jožef, kaplan pri sv. Barbari
blizu Kačjega grada.

Zorko Drag., učitelj pri sv. Antonu.
Štev. 61.

19. Dekanija: Velika nedelja. — 1. poverjenik: Gašpar Majhenič.

*Majhenič Gašpar, župnik v Ormožu.
*Petovar Ivan, odvetnik v Ormožu.
Fric Matijaš, župnik pri sv. Nikolaju.
Goričan Ferko, usnjar pri Veliki
nedelji.

Gršak Ivan, dr., notarij v Ormožu.
Gruskovnjak Blaž, biljež. concip. v
Ormožu.

Horvat Božidar, krojač v Ormožu.
Kotnik France, orglar v Ormožu.
Magdič Anton, dr. v Ormožu,
Mavčič Jožef, župnik pri sv. Tomažu.
Petek Dav., poštar v Veliki nedelji.

Repič Martin, učitelj pri sv. Nikolaji.
Simonič Jožef, župnik v Središču.
Slekovec Matej, kaplan v Središču.
Sova Blaž, mestni posest. v Ormožu.
Šporn Jožef, podžupnik v Ormožu.
Topljak Fr., župnik pri sv. Lenartu.
Trampuš J., župnik pri sv. Bolfanku.
Vihar Filip, podžupnik pri vseh
Svetnikih.

Vrbnjak Jožef, kaplan pri Veliki
nedelji.

Žinko Jožef, podučit. pri sv. Nikolaji.
Štev. 21.

20. Dekanija: Stari trg (slov. Gradec). — Poverjenik: Anton Jazbec.

*Kos Vekoslav, kaplan v Starem trgu
pri slov. Gradcu.

*Šuc J., provizor v Slov. Gradcu.
Abram Anton, c. k. finančni komisar
v Slov. Gradcu.

Jazbec Anton, kaplan v Starem trgu.
Kajtna Rajko, kaplan pri sv. Janžu.
Ogrinec Vilelm, c. k. sodn. adjunkt
v Slov. Gradcu.

Pustinek Anton, mlinar v Št. Vidu.
Rutnik Rajko, mlinarski pomočnik
v Št. Vidu.

Smrečnik France, kaplan v Šmartnu.
Vivod Jožef, mlinar v Št. Vidu.
Walter Franjo, kaplan v Št. Ilu.

Štev. 11.

21. Dekanija: Videm. — Poverjenik: Franjo Mikuš.

*Holinger Neža, gospá posestnica v
Brežicah.

*Lenček Alojzij, posest. na Blaniči.
*Mikuš Franjo, župnik v Brežicah.

*Srebre Gvidon, dr., odvetnik v
Brežicah.

*Zevnik Martin, pos. v Malem vrhu.

Drobnič Jožef, kaplan v Pišcen.
Gajšek Janez, kaplan v Brežicah.
Janežič Janez, posest. v Brežicah.
Jozek Ljudevit, c. k. okraj. glavar.
Kavčič Jakob, knjigovodja v Brežicah.
Kunstič Ivan, učitelj v Brežicah.
Lavrenčak Vikt., zaseb. v Brežicah.

Napast Dav., kaplan v Kapelah.
 Pajmon Ant., kaplan v Rajhenberg-u.
 Planinšek Jakob, kaplan v Artiču.
 Rajec Anton, dekan v Vidmu.
 Ramor Ferdinand, župnik v Pišecah.

Ramor Janez, kaplan v Vizeli.
 Sever Jožef, kaplan v Koprivnici.
 Sket Martin, kaplan v Rajhenbergu.
 Stergar J., odvetn. pisar v Brežicah.
 Tanšek Ivan, odv. pisar v Brežicah.
 Štev. 22.

22. Dekanija: Vuzenica. — 1. Poverjenik: Anton Galuf.

*Mraz Tomaž, župnik pri sv. Lovrenciji v Vohrodu.

Pignar France, kaplan v kamnici.

*Repič Andrej, žup. pri sv. Antonu na Pohorji.

Štev. 3.

2. Poverjenik: Luka Držečnik (p. Wuchern).

*Držečnik Luka, župan v Janževem vrhu.

Nerad Miha, učitelj v Ribnici.

Medved Jakob, Ožbaldov sin v Lehni.

Ozvald Janez, postnik v Ribnici.

Miklavc Jožef, gostilničar v Ribnici.

Suhač Anton, kaplan v Ribnici.

Štev. 6.

23. Dekanija: Zaverče. — Poverjenik: Božidar Raič.

*Arnoš France, kaplan v Leskovcu.

*Trampuš Ivan, kaplan v Zavrčah.

*Hirtiš Ben., kaplan pri sv. Trojici.

*Vučnik France, učit. pri sv. Barbari.

*Kanceler Pavel, žup. pri sv. Trojici.

Hržič Ivan, duhoven v pokoji pri sv. Barbari.

*Mlinarič J., župnik v Leskovcu.

Knjižnica učiteljska pri sv. Barbari.

*Petenjaka Lav., kap. pri sv. Trojici.

Senjur Dragotin, dr. v Gradcu.

*Raič Božidar, žup., pri sv. Barbari.

Štuhec Marko, kaplan v Leskovcu.

*Rejsinger France, posestnik in trg. v Dobravi.

Vidovič Anton, pri sv. Barbari.

*Sovič Aleks., kaplan v Št. Vidu.

Zadravec J., kapl. pri sv. Barbari.

*Stranjšak Dav., župnik v Zavrčah.

Štev. 17.

Pristavek.

Knez Jaka, sedmošolec v Celji.

Kje so naslednji udje?

*Jedlička Otokar, bil v Mariboru.

Breznik France, bil v Celji.

Kolar Vincencij, bil v konjiški dekaniji.

Lorenčič Andrej, bil v Slov. Goricah.

Zupančič Davorin, bil učitelj v Gomilskem.

Št. 5.

Število v lavantinski škofiji $102 + 353 = 455$.

III. Krška škofija.

1. Dekanija: Celovec. — 1. poverjenik: Šimen Janežič.

*Čitalnica národna.
 *Einspieler Andrej, realke prof.
 *Janežič Evgen, sin † g. Antona Janežiča, profesorja.
 *Šervicelj Matej, knezoškof. kaplan.
 Ambrož Matija, mestni kaplan.
 Božič Valentin, župnik v Pokrčah.
 Čare Peter, župnik v Porečah.
 Dirnwirt Dragotin, spiritval.
 Einspieler Lambert, knezošk. tajnik.
 Fric G.
 Huter Ivan, sedmošolec.
 Janežič Jožef, mlinar v Lešah.
 Janežič Šimen, poročnik v Celovcu.
 Janežič Valentin, dr., reg. zdravnik v Brašovcu.
 Krainc Ivan, uradnik v Celovcu.
 Lesjak Valentin, župnik v Dvoru.
 Marinič Janez, Ev., župnik v Lipi.

Sv. Mohor, družba (v zamenjo).
 Nemec Jurij, kmet in srenjski svetovalec v Kotmari vasi.
 Pesjak France, trg. opravnik.
 Pintar Peter Zelanov na Strmiču.
 Poljak Gvidon, trg. knjigovodja.
 Robida p. Drag., prednik benedikt. samostana.
 Rossbacher Bernard, trgovec.
 Sommer Gregor, normalke učitelj.
 Stökl Šimen, fajm. pri sv. Lenartu.
 Šašel Martin, nunski spovednik.
 Šuster Janez, kaplan, v Grabstajnu.
 Schrey Toma, c. k. profesor.
 Weiss Peter, posestnik v Dvoru.
 Wieser Andrej, mestni kaplan.
 Zupan Janez, trg. pomočnik.

Štev. 32.

2. Dekanija: Dobrlaves. — Škrjanec Anton, duh. pri sv. Kacijanu.

3. Dule (p. Velden): Lipič Janez, mlinar.

4. Jezero (p. Kapel.) — Poverjenik: Štefan Vrankar.

Božič Ivan, zasebnik v Kortah. p. Kapel.
 Čitalnica v Kapli.
 Kenda Štefan, žup, v Železni Kapli.
 Muri Peter, posest. pri sv. Ožbaltu.

Roblek Ožbalt, posestnik na Jezeru.
 Tavšel Jožef, župnik v Obirji.
 Vrankar Štefan, župnik na Jezeru.

Štev. 7.

5. Dekanija: Pliberk (Bleiburg). — Poverjenik: Lovro Serajnik.

Bergman Val., župnik pri Fari.
 Kolenik Valentin, kmet v Pliberci.
 Lakner Janez, župnik v Koprivnici.

Leskovar Jožef, župnik v Svabeku.
 Serajnik Lovro dekan v Pliberci.
 Žrjav Matej, kaplan pri Fari.

Štev. 6.

6. Sv. Pavel. — Poverjenik: Pirec o. Franjo Sal.

*Pirec o. Franjo Sal., benedikt.
 Mlakar p. Maksim, sam. dohodničar.
 Puhar Viktor, farm. v Libeličah.

Venedig p. Herman, gimn. prof.
 Vertot J. N., fajm. pri sv. Juriji.

Štev. 5.

7. Dekanija: Tinje (Tainach, pošt. Velikovec). —
Poverjenik: Jakob Westermayer.

Westermayer Jakob, inf. prošt in dekan v Tinjah.
 Drobilnik Jurij, orglar v Medgorjah. Štev. 2.

8. Dekanija: Velikovec. — *Poverjenik: Andrej Alijančič.*

*Pavlič Valentin dr., advokat.	Koglnik Lukež v Vobrah.
Alijančič Andrej, dekan.	Krofič Mihael, fajmošter.
Gecelj Ignacij, žup. pri sv. Štefanu.	Miljar Pavel kanonik.
Kikelj Toma, kanonik v Velikovec.	Rupnik Janez, učitelj v Vobrah.

Štev. 8.

9. Dekanija: Zila (spodnja). — *Poverjenik: dr. Jernej Levičnik.*

Levičnik Jernej, dr., dekan.	Vavtižar Luka, župnik v Čačah.
Ožgan Fr., župnik pri sv. Štefanu.	Štev. 3.

10. Skočidol (Gottesthal, p. Belak). — *Poverjenik: Jan. Sumper.*

Sumper Janez, župnik v Skočidolu.	Zablatnik Ivan, provizor v Domčalah.
Vurcar Luka, kmet v Žapračah.	Št. 3.

11. Glinje (p. Unterbergen). — } Sablačan Lovro, provizor.
 } Sablačan Miha, trgovec.

12. Sovodnje (Gmünd). — *Hraševce France, okr. načelnik.

13. Gorje (Görjah p. Arnoldstein): Rup France, provizor v Gorjah.

14. Vrata (Thörl p. Arnoldstein): Müller Anton, provizor.

15. Zabnice: Ferčnik Lambert;
 Bregant Jurij, učitelj v Žabnicah.
 Wieser Janez, kaplan v Žabnicah.

Število v Krški škofiji $7 + 69 = 76$.

IV. Goriška nadškofija.

1. Gorica in njena okolica. — *Poverjenik: Andrej Marušič.*

*Golmair And., dr. knez in nadškof.	*Knjižnici bogoslovskega semenišča.
*Bensa Štefan, nadškof. kancelar.	*Marušič Andrej, gimn. prof.
*Budal Bernard.	*Tonkli Jožef, dr., advokat.
*Globočnik Janez, nadškof. tajnik.	*Valenčak Martin, c. k. realke prof.
*Hrast J., dr., vodja v semenišču.	Budal Leop. c. k. sodnijski adjunkt.
*Kavčič J., c. k. pristav v Gorici.	Čitalnica v Solkanu.
*C. k. knjižnica.	Dolenec Viktor, privatni uradnik.
*Kocijančič Štefan, bogosl. prof.	Erjavec France, c. k. realke prof.

Ferfila Franjo, trgovski uradnik.
 Furlani Jožef, kaplan v cesarjeviča
 Napoleona v Villa Vicentino.
 Goljevšček France, šestošolec.
 Gregorčič Anton gimn. dijak.
 Hrast Šimen, prefekt v mlad. se-
 menišču.
 Jeglič Andrej, vodja dež. računarije
 v Gorici.
 Jereb br. Romuald, klerik na Ko-
 stanjevici.
 Kafol Št fan, cerkveni računar.
 Klavžar Ernest, deželni vradnik.
 Knjižnica više realke.
 Komel Andrej c. k. nadporočnik za
 čitalnico v Solkanu.
 Lavrič Karol, dr., odvetnik.
 Marušič J., vodja mlad. semenišča.
 Marušič Anton, posestnik v Mirnem.
 Mašera Jožef, vikarij v Št. Mavru.
 Milač Anton, poštni uradnik.
 Moc Jožef, nadučitelj na učit. iz-
 obraževališča.

Okorn Franjo, stotnik v pokoj.
 Pavletič Andrej, dekan v Kobaridu.
 Pavlin Jožef, kmet v Vrtojbi.
 Pirec Matej, stoluc cerkve vikarij.
 Povše France, profesor, voditelj kmet.
 šole.
 Poniž Benedikt, učit. pripravnik.
 Rutar Lovro vikarij v Čepovanu.
 Semenšiče mladenško, knezoškof.
 Skočir Jožef, kaplan v Podmevcu.
 Stres Ivan, kaplan v Mirnem.
 Schafenbauer France, gimn. vodja.
 Šavnik Anton v Biljah.
 Šušteršič br. Bogdan, klerik na Ko-
 stanjevici.
 Vales Marko, kaplan v Renčah.
 Velikonja Janez, spoved. na sv. Gori.
 Vodopivec France, učitelj učit. iz-
 obraževališča.
 Žepič Fr., asistent na gospodarski
 šoli.
 Žnidarčič Andrej, gimn. dijak.
 Okrožua sodnija za kaznilnico (v dar).

Ferfolja Jožef, bogoslovec.
 Godrič Jožef, bogoslovec.
 Grbec Ivan, bogoslovec.
 Ilvar France, bogoslovec.
 Kodelja Jožef, bogoslovec.

Kodre Ivan, bogoslovec.
 Leskovec Martin, bogoslovec.
 Lužnik France, semen. duhoven.
 Mahnič Anton, bogoslovec.
 Rudež Anton, bogoslovec. Št. 62.

2. Dekanija: Bovec. — *Poverjenik: Andrej Leban* (p. Bovec, Flitsch).

Ceket France, kaplan v Srpenici.
 Flander Anton, vikarij v Srpenici.
 Gregorčič Simon, kaplan v Kobaridu.
 Hvalica Anton, vikarij v Drezenci.
 Jekše Andrej, dekan v Kobaridu.
 Kobal Peter, vikarij na Sedlu.
 Leban Andrej, previdnik v Soči.

Likar Janez, kaplan v Bovec.
 Makarovič Andrej, vikarij v Trnovi.
 Peternel Jurij, kaplan v Bovec.
 Pipan Anton, kaplan v Srpenici.
 Šmrekar Franjo, vikarij v Logu.
 Vodopivec Ljud., vikarij v Čez-Soči.
 Št. 13.

3. Dekanija: Cirkno. — *Poverjenik: Jožef Jeram*.

Čitalnica narodna v Cirknem.
 Harmel Adolf, kaplan v Cirknem.
 Jeram Jožef, dekan.
 Jereb Joahim, vikarij v Orehku.
 Kacin Andrej, župnik v Šerebljah.
 Kristan Lovro, vikarij v Otaležu.

Seljak Anton, vikarij v Novakih.
 Sitar France, kurat v Ravni.
 Strukelj Miha, kaplan v Cirknem.
 Trepal Anton, kaplan v Cirknem.
 Wester Janez, vikarij v Otaležu.
 Št. 11.

4. Dekanija: Crnice (p. Ajdovščina). — *Poverjenik: Juh Andrej.*

*Čitalnica narodna v Ajdovščini.
 Balog, bratje, v Ajdovščini.
 Božič Anton, provizor v Oselci.
 Gaberščik Šimen, prov. v Ajdovščini.
 Juh Andrej, kaplan v Črnicah.
 Logar Jakob, župnik pri sv. Križu.

Rejec Janez, vikarij v Šent Janžu.
 Rjavec Blaž, župnik v Batujah.
 Samostan kapucinski pri sv. Križu.
 Sfiligoj Anton, vikarij v Lokavcu.
 Vodopivec Janez, trg. v Kamnji.
 Št. 11.

5. Gradiska: — Bizjak Jakob, duh. oskrbnik v kaznilnici.

6. Dekanija: Kanal. — *Poverjenik: Andrej Wolf.*

*Wolf Andrej, dekan.
 *Wolf Ivan, podružnik.
 Čitalnica narodna v Kanalu.
 Črv Jan., kaplan v Ročini.
 Drašček Andrej, posestnik v Kanalu.
 Golja Jožef, vikarij v Lomu.
 Graf Tomaž, c. k. sodnik.
 Ivancič Jožef, notar.
 Juh Janez, vikarij v Lokovicu.
 Kragelj Jožef, kaplan.
 Lukežič Jan., duh. pom. v Ročini.

Makarovič Ivan, kaplan v Avči.
 Namar France, žandarem v Dalmaciji.
 Nanutti Antonin, koperator v Kanali.
 Perič France, učitelj v Ročini.
 Širca Janez, podučitelj.
 Ukmar Anton, vikarij Marija-Celjski.
 Vuga Andrej, vikarij v Kali.
 Žnidarčič Andrej, vikarij na Banjšici sv. Duha.

Št. 19.

7. Dekanija: Komen. — *Poverjenik: Blaž Grča* (p. Rihenberg pri Gorici).

*Grča Blaž, kaplan v Rihenbergu.
 Anderlič Janez, cerkovnik v Rihenbergu.
 Cotic Jernej, učitelj v Rihenbergu.
 Fabijan France, posestnik v „
 Faganel Štefan, duh. pom. v Šmarjah.
 Gabrijevčič Jožef, dr., kaplan v Rihenbergu.
 Gruntar Nace, pravoslovec.
 Hebat Miha, posestnik v Rihenbergu.
 Jug Tomaž, učitelj v „
 Kerševan Janez, posest. v „
 Kodrič Ant., posestnik v „
 Kodrič Jožef, posestnik in grajšč. oskrbnik v Rihenbergu.
 Kramar Filip, župnik v Dornbergu.
 Licen Janez, župan v Rihenbergu.
 Mozetič Štefan, kaplan v Komenu.

Makuc Anton, vikarij v Kobiljiglavu.
 Orel Lipe, posestnik v Šmarjah.
 Pavlica Jožef, posest. v Rihenbergu.
 Pečenko Ant., pos. sin v „
 Pečenko Jož., posestnik v „
 Pipan Jožef, vikarij v Vojšćici.
 Polšak France, župan v Šmarjah.
 Robič Andrej, posest. v Rihenbergu.
 Rudež Jožef, posest. v Kobiljiglavu.
 Sinigoj Andrej, pos. sin. v Dornbergu.
 Stepančič France, kaplan v Dornbergu.
 Tomažič Ferdin., kaplan v Štanjelu.
 Vuga Peter, kaplan v Štjaku.
 Žrjal France, posest. v Rihenbergu.

Štev. 29.

8. Dekanija: Tomin. — *Poverjenik: Doliak Jakob.*

*Čitalnica narodna v Tominu.
 Andrejčič J., pisar.
 Bevek Janez, vikarij v Grahovu.
 Brežan Jož., adm., v Št. Vidski gori.
 Burger Martin, cerk. v Nemški Ruti.
 Devetak Anton, pisar.
 Doliak Jakob, dekan v Tominu.
 Fischer Albertina, gospica.
 Gabersček Janez, trgovec v Tominu.
 Gabršček Andrej, trgovec v Tominu.
 Golja Jožef, kaplan v Volčah.
 Gregorčič Anton, vikarij v Libušini.
 Hvalica Anton, vikarij v Dražnici.
 Jug Anton, kaplan v Tominu.
 Kogoj Peter, učitelj.
 Kokole France, davk. kontrolor.
 Krkoč Štefan, kaplan v Podmeveu.
 Kustrin Janez v spodnji Tribuši.

Lazar Anton, vikarij v Obloki.
 Leban Ivan, kaplan v Idrii pri Bači.
 Lužnik Janez, posestnik.
 Macak Ivan, zemljomerec v Tominu.
 Močnik Luka, odv. v Stržišču.
 Pencin Drag., kaplan v Tominu.
 Pervanje Martin, kaplan v Tominu.
 Dr. Premerstein Janez pl., bilježnik.
 Rutar Anton, župnik v Volčah.
 Rutar Tomaž, župnik pri Sv. Luciji.
 Sovdat Anton, finančni komisar.
 Šorli Ivan, sedmošolec iz Podmelec.
 Štrukelj Miha, pisar.
 Uršič Anton, trgovec v Koboridu.
 Vogou Tone, pisar.
 Zarli France, c. k. kancelist.

Št. 34.

Število v Goriški škofiji $17 + 163 = 180$.

V. Tržaška škofija.

1. Trst in njegova okolica. — *Poverjenik: Čitalničin tajnik.*

*Legat Jernej, dr., škof.
 *Bučar France, trgovec.
 *Cegnar Franjo, viši telegrafist.
 *Čizman Anton, naut. akademije
 ravnatelj.
 *Čitalnica narodna.
 *Fegee Franjo, tajnik.
 *Gorup Jožef, vel. trgovec.
 *Kastelec France, trgovec.
 *Komar Vekoslav, urad. dež. glavne
 blagajnice.
 *Krsnik Ferko, trgovec.
 *Lavtmann Janez, trgovec.
 *Pertot Janez, posestnik v Barkoli.
 *Podobnik Janez, poštni uradnik.
 *Sorč Edvard, trgovec.
 *Schweiger Jurij, polic. komisar.
 *Valentinčič L., poštni uradnik,

*Vesel-Koseski Jovan, c. k. finančni
 svetovalec, častni ud.
 *Winkler Andrej, c. k. namestni je
 svetovalec.
 *Zorman Jož., župnik v Katinari.
 *Žvanut Matija, trg. pomočnik.
 Bartl Jožef, kaplan pri sv. Jakobu.
 Bostijančič Ant., žup. pri sv. Ivanu.
 Čitalnica v Rojani.
 Dekleva France, trg. agent.
 Geržel Anton, trg. knjigovodja.
 Gnjezda Franjo, katehet.
 Godina Jožef, finančni komisar.
 Jančar Jožef, učitelj v Katinari.
 Kalac Anton, dijak na nemški
 gimn.
 Kenda Anton, dejak. (Rocol. hiš.-
 št. 15.)

Legat Jan. Nep., katehet dekliške šole in škofov tajnik.
 Potočin J., trg. pomočnik.
 Remec Fr., koop. pri nov. sv. Antonu.
 Sila Matija, žup. v Rodiku.

Stavdahar Ferd., gimn. katehet.
 Šust Jan., dr., bogoslovja profesor in škofov kancelar.
 Vesel Jožef, tehtovec v e. k. dogani.
 Št. 37.

2. Dekanija: Dolina. — *Poverjenik: Jurij Jan.*

*Jan Jurij, dekan v Dolini.
 *Notar Tone, duh. pom. v Brezovici.
 Bole Franjo, obč. tajnik v Dolini.
 Fink Jožef, kaplan na Klanci.
 Juriševac Štepan, gostilničar v Milah.
 Košic Mart., učitelj v Brezovici.
 Metlika Anton, trgovec na Klanec.
 Mikuš J., farni podružnik v Dolini.

Pavli Lojze, kaplan v Borštu.
 Rekar Janez, kaplan v Barki.
 Schöpf Jožef, župnik v Rodiku.
 Šubec Prim., kaplan v Rodiku.
 Svet Ivan, kaplan v Podgorji.
 Vončina Lipe, kaplan v Dolini.
 Štev. 14.

3. Črnikal (pri Trstu). — *Poverjenik: Ambrož Poniž.*

Benko Janez, učitelj v Dekani.
 Poniž Ambrož, učitelj in poštar.

Rogač Anton, kaplan v Loki.
 Rogac Jožef, dr. bogoslovja, v Loki.
 Št. 4.

4. Dekanija: Jelšane. — 1. *Poverjenik: Valentin Pušavec.*

Afich Gregorij v Jelšanah.
 Benigar Tone, trgovec v Jelšanah.
 Čitalnica v Jelšanah.
 Gujezda Janez, učitelj v Podgrajah.
 Jenko Štefan, duh. pom. v Jelšanah.
 Kosec Fr. Seraf, župn. v Klani.
 Kraljič Franjo, župnijski oskrbnik v Golcu.

Mazek Karol, kaplan v Jelšanah.
 Pleše Jožef, trgovec v Jelšanah.
 Pirec Srečan, učitelj v Jelšanah.
 Poklukar Martin, župnik v Vodiceh.
 Pušavec Valentin, dekan v Jelšanah.
 Sovinč Anton, vikarij v Podgrajah.
 Vesel Ivan, kaplan v Jelšanah.
 Štev. 14.

2. *Poverjenik: Fr. Šabec* (p. Illir. Kastel nuovo).

*Šabec France, trgovec v Podgradu.
 *Šinkovec Jožef, farman v Nuovah.
 Brecljnik Janez, farman v Hrušici.
 Dobravec Miha, kaplan v Hrušici.

Klemenec France, kaplan v Hrušici.
 Teran France, kaplan v Pregarjih.
 Zakotnik Jožef, kaplan v Podgradu.
 Štev. 7.

5. Dekanija: Tomaj. — *Poverjenik: Jernej Brence.*

*Brtoncelj Gašpar, kurat v Avberu.
 *Črne Anton, posestnik v Tomaji.
 Brence Jernej, duh. v Dutovljah.
 Črne Jan, kaplan v Sežani.
 Dutovlje vaška knjižnica (plačuje g. Tavčar v Ljubljani.)

Kocijan Jak., duh. v Storjah.
 Skopo, (plač. g. dr. Orel v Ljubljani).
 Treven Jan., farman v Repentabru.

Štev. 8.

6. Dekanija Prosek. — *Poverjenik: Ivan Nabrgoj.*

Gorjup Ivan, pek in posestnik.
Milič Gregor, posestnik.

Nabrgoj Ivan, župan in posestnik.
Valentič Anton, učitelj.

7. Dekanija Kastav. — *Poverjenik: Jakob Volčič.*

*Volčič Jakob, kaplan.
Čitalnica narodna.

Logar Franjo, kaplan v Opatij.

8. Koper. — *Poverjenik: France Ravnik.*

Benedik Ivan, v Krnavcih.
Grossman Edvard, učitelj v Šmarji
(Monte-Istria).
Markič Matej duh. pom. v Pruškah.
(p. Kopro).

Matjan Valentin.
Ravnik Fr., učitelj jugosl. jezikov.
Sancin Jožef, kaplan v Plavijah.

9. Pazin (Pizino):

Bruner o. Julij, franciškan in učitelj.
Fabris Anton v Lindaru.
Hrovat Ivan, plov. namestnik v Novako.
Mazek o. Fakund.
Orlič Fr., plavan v Žminju.
Pfeifer o. Milko, gimn. prof. in samost. predstojnik.
Venedig o. Herman, franciškan in učitelj.
Zimerman Matija, župnik v Gradišnji. Štev. 8.

10. Borut (p. Bogliuno, Istra): Sajevec Jakob, kurat.

11. Nabrezina (Dovin): Cvek Lavoslav, učitelj.

12. Dekanija: Skeden. — *Vovk Janez, župnik v Bazavici.

Število v tržaški škofiji $28 + 80 = 108$.

VI. Sekovska škofija.

1. Admont. — *Poverjenik: Pivec o. Maksimilijan.*

*Lajh o. Korbinian.
*Matevžič o. Eginard.
*Pivec o. Maksimilijan.
*Vagaja o. Rudolf.

Rešek o. Enrik, bogosl. profesor.
Švare o. Alkuin, kaplan.
Trček o. Egidij.

Štev. 7.

2. Gradec. — Poverjenik: Jožef Muršec.

*Ipavec Benj., dr., zdravnik.
 *Klodič Anton, c. k. šolski nadzor.
 *Krek Greg., dr., prof. slav. slov. na vseučilišču.
 *Kuralt Ivan, absol. pravoslovec.
 *Melé Jan., dr., više sod. svetnik.
 *Muršec Jožef, dr., realk. profesor v pokoji.
 *Simonič France, modroslovec.
 *Švajger Gabriel, gvardijan minorit. samostana.
 Del Negro Mavrici, više sod. svetnik.
 Dreisiebner Jož., dekan Vildonski.
 Herrman M., c. k. sodnik in dež. odb.
 Hoffer Edv. dr., prof. na viši realci.
 Kitak Franjo, bogoslovec.
 Kocijančič Alojzij, kamnosek.
 Kopač J., dr., prof. v pokoji.
 Kovačič J., župnik v Feldbah-u.
 Kukovec France, bogoslovec.
 Lupšina ravnatelj v zastavnici.
 Macun Ivan, gimn. profesor.
 Misia Jak., dr., knezošk. tajnik.

Opravništvo (Oekonomat) c. k. nad-sodnije (po 5 iztis. v dar).
 Paltauf Jak., župnik v pokoji.
 Petelin J., magistr. blagajnik.
 Polak P. Alojzij, minorit. prokurator.
 Polič Drag., župnik v gradj. bolnici.
 Poznik France, tehnik.
 Regula France, odvet. concip.
 Robič Mat., dr., bogosl. profesor.
 Sarneck Franc., mestjan.
 Senior dr., zdravnik.
 „Slovenija“, društvo.
 Stanonik Jož., dr., bogosl. profesor na vseučilišču.
 Šlik Jož., župnik pri sv. Margeti na Rabi.
 Šubic Simon, dr., profesor trgovske akademije.
 „Vendija“, društvo jugsł. tehn. (v dar).
 Verbnjak Jož., kurat v dež. bolnici.
 Wallner Peter, niž. realke katehet.
 Zamuda Franc., knjigovodja v hranilnici.
 Štev. 42.

3. Vorau: Kramberger Feliks, kanonik.

4. Graden (p. Köflach): Kolenko Jožef, župnik.
5. Grafendorf (p. Hartberg): Molj Leopold, kaplan.
6. Hitzendorf (p. Gradec): Žunko Josip, kaplan.
7. Junik (Eibiswald): *Rupnik Ivan, speditér.
8. Lučana (Leutschach. p. Ehrenhausen, Steiermark): Ambrožič Blaže, učitelj.
9. Mödling: Robič Valentin, zasobni uradnik.
10. Murau: Šepec Dragotin, c. k. davk. preglednik.

Število v sekovski škofiji $13 + 40 = 53$.

VII. Udje raznih škofij.

(Kraji v abecednem redu.)

1. Aleksandrija: *Bušič Jožef, poštni vodja.

2. Bela cerkev (Weisskirchen, Banat): Krajne Ciril.

3. Bisag (p. Breznica pri Varaždinu): Vojska Lavoslav, župnik.

4. Belotinci (Prekmurje):

Kocuvan Bertolan, učitelj v Ižakovcih.	Murkovič Janko, učitelj.
Kovačič Marko, župn. v Črenševcih.	Zemljčič Štefan, kaplan.
	Žižek Marko, župnik.

5. Boleano (Botzen): Krištof Ferd., oskrbnik križanskega reda.

6. Brod (Hrvatska): Hibšar Fabijan, bilježnik.

7. Czegled: Žimnec Dragotin, inženir pri železnici (Theissbahn).

8. Dijakovar: *Strossmayr J. Juraj, škof.

9. Dunaj. A.

Rajevskij Mih. škof, častni ud.	Kulavec Jan., dr., dvorni kaplan
*Cigale Matej c. k. minist. tajnik.	in vodja viših bogoslovskih ved v Avguštiniji.
*Dolencec Matija, dr., advokat.	Levstek France, pisatelj.
*Miklošič pl. France, profesor na vseučilišču.	Radič pl. Peter, vrednik in pisatelj.
*Napret Teodor, dvorni svetnik pri najvišji sodnji.	Sežun Žiga, slušatelj na trgovski akademiji pri g. dr. Dolencu.
*Vošnjak Mihael, inženir pri vodstvu južne železnice.	Tosi Jože, dr., kanonik.
Jevnikar Jakob, pristav pri ministertvu za deželno bran.	Wiest Viktor, financ. konc. v minist. oddelku.

Štev. 13.

B. (M. Novak).

*Firbas France, pravnik.	Novak Peter, modroslovec.
*Lipold France, pravnik.	Röthel Matija, pravnik.
*Srnc Jožef, pravnik.	Zaplotnik Radovoj, pravnik.
*Turner Pavel, modroslovec.	Zelenik Jožef, modroslovec.
Jamnik Matija, modroslovec.	Žnidaršič Jakob, modroslovec.

10. Galicija: Preiss Malica roj. Gregoračeva.

11. Gutenstein (p. Wiener Neustadt): Avšič br. Manuet M. v servitkem samostanu na „Mariahilfberg-u“.

12. Hallstadt: Krišnička Dragotin, računo-vodja pri c. kr. rudn. upravi.

13. Klanec: Pristav o. Teodozij, francižkan.

14. Levov: *Chocholovšek Emanvel, zemljemerec.

15. Linz: *Conrad Sigmund bar. Eybesfeld, c. k. namestnik.

16. Lokve (pri Reki): Joz. Konič.

Abčin Franjo, dacar v Lokvah.

Durbešič Avguštin, posest. na Grob-
niku.

Konič Jos., kotarski rovarnik.

Kovšča Franjo, dacar v Dolnicah.

Majnarič Gjuro, poštar.

Majnarič Jakov, učitelj v Dolnicah.

Vilfan Ivan, poreznik v Lokvah.

17. Osek: (Andrej Kodrič).

Hržič Anton, gimn. prof.

Horvat Matija, pravoslav.

Jeras Josip, kr. inženir.

Kodrič Andrej, gimn. profesor.

Stražimir Franjo, lekarski pomočnik.

18. Permani: Pezdíč Miha, poštni opravnik.

19. Kraljevgradec (Königgrätz): *Sušnik Gašpar, stotnik avditor.

20. Porec: *Dobrila Jurij, dr., škup.

21. Praga.

Palacki Franjo, častni ud

Rieger Franjo, Ladislav, častni ud.

Matica česka.

Beseda umetniška.

Spolek pravniški.

Prvi spolek Gabelsbergerjevih ste-
nografov.

22. Promontura (p. Pola): *Mrgolič Ivan Živko, duhovnik.

23. Požega (Slavonija): } *Stare Josip, gimn. profesor.
 } Valon Jožef, tajnik pri komitat. sodstvu.

24. Reka. — Poverjenik: Blaž France.

*Blaž France, trgovec.

*Jenko Skender, trg. opravnik.

*Mazek Anton, gimn. prof.

Barčič Erazem, dr.

Čičigoj Jakob, gimn. prof.

Derencin Marian, dr.

Fiamin Ivan, dr., kanonik i župnik.

Galacija Andrej, nadzornik finančne
straže.

Komel Mihael, gl. šole učitelj.

Markovič Ivan, realk. vodja.

Slamnik Ljudovik, gimn. profesor.

Smiciklas Tade, gimn. profesor.

Zupan Janez, gimn. profesor.

Št. 13.

25. Reptišče (p. Jaska): Rožič Valentin, grājščinski rendator.

26. Sisek: Pavlica Stevo, trgovec.

27. Stridava (p. Stridau): Luci Anton, kaplan.

28. Trident: *Pribošič Janez, vojaški duhovnik.

29. Trsat: Merk o. Sofronij. — Zihler o. Lenart, vikarij. — Knjižnica o. o. franciskanov.

30. Varasdin:

*Bradaška Franjo, gimn. vodja.

*Francelj Bar., učitelj na niži realki.

Križan Josip, dr., gimn. profesor.

Sevnik Vinko, svetovalec kr. žup. sodnije.

Šviglin Janko, kr. javni bilježnik.

Valjavec Matija, gimn. profesor.

Žepič Sebast., gimn. profesor.

Štev. 7.

31. Zader: Tisen Jožef, c. k. major.

32. Zagreb: — *Poverjenik: Ferdo Kočever.*

Rački Franjo, dr., častni ud.

*Concilija Ivan, trgovec.

*Jelovšek Mart., realk. profesor.

*Kopač Jož., dr., odv. koncip.

*Kos Anton, pravdnik.

*Košček Ubaldo, mestni kaplan.

*Mazuranič Anton, gim. ravnatelj.

*Vančas Aleks., dr., zdravnik.

*Weber Adolf, bivši gimn. ravnatelj.

*Zoričič Peter, realke profesor.

Begna Franjo, pritožnik kr. sud-benega stola.

Bojer Antonin, nadporočnik 53 pol.

Kovnije nadvojvoda Leopolda.

Brezlauer Josip, račun. oficijal.

Brusina Spiro, muzejski pristav.

Bučar Josip, računarski oficijal.

Eisenhut Miroslav, stolar in posest.

Gnjezda Anton trgovec.

Gostiša Andrej, prisednik stola sed-morice.

Hrgešić Iv., pristav. kod. sudb. stola.

Jenko Edm., c. k. satnik 53. polkovn.

Klauser M., črkostavec.

Kočever Ferdo, račun. uradnik.

Križekar Edvard, nadporočnik 53.

polkovnije nadvojvode Leopoda.

Lipež Viktor, realke profesor.

Magdič Franjo, profesor.

Marn France, profesor.

Mešič Matija, profesor.

Mrazović Ladislav, pravnik.

Novak Josip, vrhovni blagajnik.

Oblak France, račun. uradnik.

Pagon Anton, račun. uradnik.

Stožir Ivan, prof. kr. vélike realke.

Šuler Franjo, učitelj.

Tomše Jan, c. k. vojni kurat.

Vakanović Jaroslav, sudb. pristav.

Velikanje Anton, pravosred. koncip.

Vidrič Lovro, dr. prava.

Vranjicani Anton, izstražni sudac pri kr. sudb. stolu.

Weis Franjo, kavarnar.

Zeiningger Bojimirj, pekar.

Žugčič Stepan, pravnik.

Jugoslavanska akademija (po 3 odtiske).

Matica ilirska po 1 odtis.

Društvo sv. Jeronima po 1 odtis.

Štev. 46.

33. Svica. Zürich: *dr. Klun Vine. Fer., dvorni svétnik v pokoji.

34. Za Rusijo. — *Poverjenik: g. Mih. Rajevskij.*

Mihael Rajevskij, škof pri ruskem poročništvu na Dunaji, častni ud.	Lamanskij Vladimir, grof Zvonovič. Rebec France, profesor.
*Bolè Davorin, profesor.	6 iztisov za društva, s katerimi je
*Slavjanski dobrodelni komité v St. Petersburgu.	Matica v zvezi književne vzajem- nosti.

Štev. 11.

V djanski zvezi književne vzajemnosti je Matica :

1. Z Matico dalmatinsko v Zadru o 1864. l.
2. „ slovaško v Turèijanskem sv. Martinu od 1864. l.
3. „ srbsko v Novem sadu od 1864. l.
4. „ gališko-rusko v Levovu od 1865. l.
5. „ ilirsko v Zagrebu od 1866. l.
6. Z Akademijo jugoslovansko v Zagrebu od 1867. l. *)
7. Z društvom sv. Jeronima v Zagrebu od 1869. l.
8. Z Matico česko v Pragi od 1866. l.
9. Z Besedo umetniško v Pragi od 1866. l.
10. Z Društvom (spolkom) pravniškim v Pragi od 1866. l.
11. S prvim društvom Gabelsberger-jevih stenografov v Pragi od 1870. l.
12. Z Družbo sv. Mohora v Celovcu od 1866. l.
13. Z Društvom anthropologiškim v Moskvi od 1866. l.
14. Z Akademijo carsko v St. Peterburgu od 1866. l.
15. Z občestvom za izdavanje narodnih spominkov v Vilni od 1869. l.
16. Z Rumjencovsko muzejo v Moskvi od 1869. l.
17. S knjižnico slavjanskega komiteta v Moskvi od 1869. l.
18. Z imperatorskim ruskim geografičkim občestvom v Sank Peterburgu
od 1869. l.
19. S Shmithsonovo ustanovo (Smithsonian Institution) v Washingtonu.
20. S srbskim učenim društvom v Belemgradu od 1868. l.
21. Z moravsko Matico v Brnu od 1869. l.
22. Z gosp. Luis Legerjem, profesorjev slovanske literature v Parizu
od 1869. l.
23. Z občestvom sv. Vasilija Vélikega v Ungvaru od 1870. l.
24. Z Matico slovansko v Pilzni.

*) Njenemu predstojništvu pošiljajo se po trije iztisi vsake knjige: eden akademijški knjižnici, dva pa, da ju slavno predstojništvo po dr. J. Muršečevi želji razdeljuje najizvrstnejšima slovanskima akademikoma, dokler ni vseučilišča v Zagrebu.

Matica svoje knjige daruje :

1. Slavni c. k. pravdniki v Ljubljani za kaznilnice (po 3 iztise).
2. Slavni c. k. nadpravdniki v Trstu za knjižnice primorskih kaznilnic (po 1 iztis).
3. Slavni c. k. okrožni sodniki v Gorici za knjižnico ondašnje kaznilnice (po 1 iztis).
4. Slavni čitalnici v S. Francesko v Kaliforniji od 1869. l. (po 1 iztis).
5. C. kr. baron Kuhnovega polku št. 17 od 1869. l. (po 1 iztis).
6. Sl. deželnemu odboru v Ljubljani za posilno delalnice od 1869. l.
7. Sl. katol. družbi v Ljubljani za knjižnico od 1869. l. (po 1 iztis).
8. Političnemu društvu „Napreju“ v Šmarji (Štaj).
9. Slovence v severni Ameriki, in sicer v roke
 - a) Prečastitemu in milost. škofu Ignaciju Mraku (Ignatius Mrak, Biskop at Marquette-Michigan North-America).
 - b) Visokočast. misijonarju Fr. Pircu (Francis Pierz, missionary cathol. at Crow-Wing, Minnesota — North America).
10. Slavni „Vendiji“, društvu jugoslovanskih tehnikov v Gradcu.
11. Vis. c. k. nadsodniki v Gradcu za slovenske vjetnišnice (po 5 iztisov).
12. Prečast. g. Paskal Vuičić, škof v Bosni.

I.

Konečni pregled Matičnih družbenikov.

V škofiji	častnih udov	ustanov- nikov	letnikov	skupaj
I. Ljubljanski	.	204	657	861
II. Lavantinski	.	102	353	455
III. Krški	.	7	69	76
IV. Goriški	.	17	163	180
V. Tržaški	1	28	80	108
VI. Sekovski	.	13	40	53
VII. drugih	4	34	99	133
	5	405	1461	1866

II.

Statistični pregled od Matičnega začetka.

M a t i c a									
od začetka to je 4. feb. 1864. leta do	imela je				smela je potrošiti		potrošila pa je		
	usta- novni- kov	letni- kov	skupaj	premoženje		gl.	kr.	gld.	kr.
				gld.	kr.				
1. jan. 1865	334	387	712	7679	22	823	06	1065	44
1. julija 1866	370	571	941	32039	60	3152	57	1191	68
1. julija 1867	385	815	1200	27765	53 1/2	2960	76	2747	46 1/2
1. julija 1868	388	698	1386	27765 3475 31240	53 1/2	3358	90	1495	73 1/2
1. julija 1869	392	1078	1470	41132	18	3769	50	2824	18
1. julija 1870	394	1209	1603	42795	02 1/2	3650	34	6008	34
1. julija 1871	405	1461	1866	52344	20	5816	66	8427	49
Skupaj .						23531	79	23760	23
Po odbitih prihodkih .								23531	79
se je sedanjega imetka preveč potrošilo (glej opombo v računu)								228	44

Matični udje v abecednem redu.

A. Ustanovniki.

(Tukaj * pomemja, da ustanovnik še ni doplačal ustanovnine; številka pa kaže stran, na kateri je tiskana deklaracija, v kateri dobi letošnje knjige.)

Arce Rajmund	51	Čitalnica v Mariboru	64
* Aroš France	72	" v Tominu	77
Arzenšek Matija	68	* " v Trstu	77
Auer Jurij	51	* Čižman Anton	77
		Čolnik Dominik	70
* Babnik Janez	61	Črne Anton	78
Balon Anton	65		
Barbo grof. Jožef	59	* Debeljak Janez	56
Bartol Baltazar	61	Debeljakova rojst. hiša	55
Bensa Stefan	74	Debevec Jožef	52
Bezenšek Jurij	66	* Divjak Jožef	70
Blaznik Jožef	51	Dobriča Jurij	82
Blaž France	82	Dolenec Henrik, dr.	62
Bleiweis Dragotin, dr.	51	Dolenec Janez	55
Bleiweis Jan., dr.	51	Dolenec Matija	81
Bohinec Jakob	64	* Dolenec Ljudovit	63
Bolè Davorin	84 51	Dolinar France	55
Boner Jožef	61	Dominkuš Ferdinand	64
Bradaška Franjo	83	Dreo Aleksander	52
* Bratkovic Franjo, dr.	59	Držečnik Luka	72
Brgant Jožef	63		
* Brinšek Ivan	63	Eger Rozalija	52
Brnik Lovro	57	Einspieler Andrej	73
Broljih Matija	58	Erjavec Matija	64
* Bertoncely Gaspar	78		
* Bučar Franjo	77	Fabijan Janez	52
Bučar Viktor	51	* Fabijani o. Placid	57
Budal Bernard	74	* Fegec France	77
Bušič Jožef	81	* Firbas France	81
Bürger Ljudevit	52	Florijanova Nikolaja	56
		Francelj Bartol	83
* Cegnar France	77	Fračiškanska knjižnica ljublj.	52
* Chocholovšek Emanuel	82	Freljh Anton	52
Cigale Matej	81		
Codelli bar. Anton	52	Gariboldi Anton pl.	52
Concilia Ivan	83	Gariboldi France pl.	64
Conrad Sigism. bar. Eybesfeld	82	* Gerča Blaž	76
Costa E. H. dr.	52	* Gestrin Dragotin	63
		Globočnik Anton	63
Čebašek Andrej	52	Globočnik Ivan	74
Čepon Anton	52	* Globočnik Janez	55
Česko Valentin	52	* Globočnik Leopold	55
Čitalnica v Ajdovščini	76	Gollmaier Andrej	74
" v Celju	66	Gorup Jožef	77
" v Celoven	73	* Gostenčnik Peter	66
" v Ljubljani	52	Grabrijan Jurij	64

* Graseli Peter	52	* Knjižnica gimnaz. v Mariboru . . .	64
Grašič Anton	60	Knjižnica semeniška v Mariboru . .	65
* Gregelj Janez	68	Kjižnicah župna v Konjicah . . .	67
* Gregorec Radoslav	64	Kjižnica bogoslovska v Gorici . . .	75
Grivec France	59	Kobler Alojzij	58
Hajšek Anton	66	Kocijančič Stefan	74
Hašnik Jožef	70	Kočevar Stefan	66
Heidrih Dragotin	52	Koder Matej	64
Hirtiš Benedikt	72	* Kokalj o. Rajner	57
Hiti Luka	64	Komar Vekoslav	77
Hočevar Martin	59	Kopač Jožef	83
Holcer Dragotin	52	Kopitar Miha	64
Holinger Neža	71	Kosar France	65
Hranilnica Kranjska	52	* Kos Anton	83
Hrast Ivan, dr.	74	* Kos Vekoslav	71
Hraševce France	74	Košir Janez	59
* Hren France	62	Köstl Gustav	52
Ipavec Benjamin, dr.	80	Košiček Ubaldo	83
Ipavec Gustav, dr.	70	Kotnik France	61
Irkič Ivan	59	Kovač Jožef	67
Jamšek Ivan	52	Kovačič Ivan	62
Jančar France	70	Kovačič Martin	65
Janežič Evgen	73	Kozler Ivan	52
Janežič Jakob	66	Kozler Jožef	52
Jan Jurij	78	Kozler Peter	52
Jarec Anton	52	Kožuh Matej	55
* Jarec Jernej	58	Krčon Anton	55
Jedlička Otokar	72	* Krašovec Jurij	56
Jelovšek Martin	83	Kreč M.	52
Jenko Skender	82	Krek Gregorij, dr.	80
Jerajeva Ivana	52	Krisper Valentin	52
Jeraj Jožef	66	* Križnar Miroslav	52
Jerala Ivan	57	Krsnik Ferko	77
Jeran Luka	52	Krušič Ivan	66
Jereb Jožef	61	Kukovec Jožef	70
Jugovec Leopold	56	* Kunej Ivan	67
Kadilnik France	52	* Kuralt Ivan	80
Kancler Pavel	72	Kušar Jožef	52
* Kaudernal France	52	Lajh Jožef	79
* Kaplenk Ivan	62	* Lampe Anton	64
* Kapler Janez	59	Lampe Jožef	58
Kapus France	66	* Langer pl. France	60
Kastelec France	77	* Lapuh Martin	69
Kavčič France	64	* Lavtman Janez	77
Kavčič Josip	74	Lavrenčič Andrej	63
Keržič Gregorij	56	Legat Jernej	77
Kleinmayer Ignac pl.	52	Lenček Alojzij	71
Klemenčič Jožef	52	Lésar Anton	52
* Klodič Anton	80	Lesjak Ivan	60
Klun Vincencij	84	Lesjak Jožef	61
* Kljun Dragotin	52	Ličan Škender	63
Knez Slavoljub	70	* Lipold France	81
Knjižnica c. k. v Gorici	74	Lipold Ivan	65
		Lipold Jožef	67
		* Lorenčič Andrej	70
		Lovšin Simon	61

Ložar Gregorij, dr.	64	* Petovar Ivan	71
Lukman Jakob	62	Pfeifer France	52
* Macun France	60	Pirc o. Franjo	73
Mahkot Ivan	59	Pirc Matej	66
Majejinger Ivan	65	Pirnat Andrej	68
Majhenič Gašper	71	Pivec o. Maks	79
Majnik Ivan	62	Pleiweis Ivana	56
Mali Ognjeslav	56	Pleiweis Valentin	56
Markič Matej	61	Pleteršnik Maks	52
Marn Jože	52	Podružnica kmetijska v Celji	66
* Martinak Jožef	59	* Podobnik Ivan	77
Marušič Andrej	75	Pogačar Ivan Zlat.	52
Masten Jožef	70	Pogačar Martin	52
Matevžič o. Eginard	79	Poklukar Jožef, dr.	52
* Mazek Anton	82	Polak Edvard	59
Mazek Lovro	58	Ponkrac Oskar	52
Mazuranič Anton	83	Potočnik Lovro	69
Meleer Raimund	52	Pregel Raimund	52
Méle Ivan, dr.	80	Prelog Matija	65
Meško Jakob	69	Premru Dragotin	63
Mežnarec Anton	56	Preša Jožef	55
Miklošič pl. Fr.	81	* Prevec Tine	56
Mikuš Franjo	71	Pribošič Janez	83
Milic Rudolf	52	Radej France	65
* Mlakar Anton	63	Raič Božidar	72
Mlinarič Jožef	72	Rapoc France	65
Močnik Matej	52	Ratej France	66
* Modec Janez	67	Ravnikar France	52
Modrinjak Matija	65	Razlag Radoslav, dr.	52
* Mos Avgust	52	* Razpet Martin, dr.	63
Mraz Toma	72	Reisinger France	72
* Mrgolič Ivan	82	Remec Primož	55
Munda France	52	Repič Andrej	72
Murnik Janez	52	Reš Ivan	56
Muršec Jožef, dr.	80	Ripšl Dragotin	68
* Nabrnik Ivan	52	Robič Luka	63
Nakus Jožef	64	Rome Janez	60
Napret Teodor	81	Ros Matej	56
Notar Anton	78	Rozman Ivan	52
Novak Josip	61	Rožič Alojzij	55
Občina mestna v Idriji	62	Rudež Dragotin	59
Občina selška v Razdertem	63	* Rupnik Ivan	80
* Oblak Ivan	58	Sajevec Ivan	57
* Obreza Adolf	62	Samasa Anton	52
Ogradi France	66	Simonič France	80
* Omerza France	56	Simonič Ivan A.	69
Orešek Janez	66	Skale Pavel	52
Parapat Ivan	56	Skodler Henrik	52
Pavlič Valentin, dr.	74	Skubec Martin	61
Pavšler Jožef	52	* Skubec Mihael	60
Pertot Jernej	77	* Skubic Anton	52
Petanjek Lavoslav	72	Slavjanski dobrotni komitet v St.	
Peternel Mihael	52	Peterburgu	84
		Slomšek Ivan	68
		Smukavec Ivan	52

„Sokol“	52	Trstenjak Jakob	65
Sorč Edvard	77	Turner Pavel	81
Sorglehner Jožef	69		
Sovan Ferko	52	Uloga Jožef dr.	65
Sovan France ml.	52	* Uloga Jožef	70
Sovan France st.	52	Urbanček	58
Sovič Aleksander	72		
Sovič Jožef	66	Vagaja France	79
Srebre Gvidon	71	Valenta Alojzij	52
Srnce Janko	65	* Valentinčič Luka	77
* Srnce Josip	81	Valenček Martin	75
Stanjko Anton	69	Vančias Alexander	83
Stare Alojzij	55	Vávru Ivan	52
* Stare Josip	82	* Vesel Ivan	59
Steiner Ivan dr.	52	Vičmar Jožef	64
Strajne, fara pri Kamniku	57	Vilhar Ivan	52
Stranjčak Davorin	72	Vitenec Andrej	52
Strbenec Jurij	53	Vodušek Matija	66
Stritar Ivan	58	Vojska Andrej	60
* Strobelj France?	58	Volčič Ivan	60
Strossmayer Jurij Josip	81	Volčič Jakob	79
Sveteč Luka	62	Volk o. Engelbert	52
Svetličič France	62	Vončina Leon	52
Sušnik Gašpar	82	Vošnjak Jožef, dr.	70
		Vošnjak Mihael	81
Šavnik Dragotin	56	Vovk Ivan	79
Šabec Franc	78	Vraz Janez	68
Šavnik Sebastijan	56	Vrečko Matej	68
* Šentak France	65	Vrlič France	67
Šinko Božidar	65	Vučnik France	72
Šinkovec Jožef	78		
Škrbec Davorin	68	Weber Adolf	83
Šlibar Martin	62	Widmer Jernej	51
Šolar Ivan	52	Winkler Andrej	77
Šrance Stanko	55	Wolf Andrej	76
* Šrbicelj Matej	73	Wolf Anton	69
* Šribar Janez	67	Wolf Ivan	76
* Štrnelj Juraj	61		
* Šuc Jožef	71	Zamejic Andrej	52
* Šuman Josip	65	Zarnik Anton	56
Švajgar Gabriel	80	* Zevnik Martin	71
Švajgar Jurij	77	Zmazek France	65
Šventner Lavoslav	65	Zois bar. Anton	52
		Zoričič France	65
Tavčar Anton	59	* Zoričič Peter	83
Tavčar Janez	52	Zorman Jožef	77
Teharje, občina	66	Zupančič France, dr.	52
* Tonkli Jožef, dr.	75	Zupanec Jernej, dr.	52
Toman Lujiza	52	Zupan Jožef, dr.	52
Topljak Jožef	66	* Zupan Tomaž	56
Trafenik France	66	Zupan V. C.	52
Trampuš Ivan	72		
Trpinec Fidel	52	Žvanut Matija	77
Trstenjak Davorin	70	Žuža Anton	68
		Žuža Ivan	66

B. Letniki.

(Številka kaže stran, na kateri je tiskana dekanija, kjer dobi letnik letošnje knjige.)

Abiturienti celjske gimnazije	66	Benigar Tone	48
Abram Anton	71	Benko Janez	78
Abram Lavoslav	61	Bercar Janez	59
Abzac Matija	58	Berčič Anton	64
Adamič France	58	Bergman Valentin	73
Afih Gregorij	78	Bernard Valentin	63
Ahačič Karol, dr.	53	Bevec Miha	69
Ahčin Albin	53	Bevek Janez	77
Ahčin Anton	53	Bezeljak France	62
Ahčin Anton	62	Bezeljak Pavel	63
Ahčin Dragotin	53	Bezjak Jožef	69
Ahčin France	82	Bilec Ivan	64
Albrecht Leopold	57	Bitenec Janez	66
Alekšič Fidel	69	Bizavičar o. Jožef	53
Alešovec Jakob	53	Bizjak Jernej	57
Alež Anton	60	Blagne Anton	59
Alež Luka	55	Blaznik Jakob	63
Alijančič Andrej	74	Blaž Božidar	67
Alojzijevišče	53	Blažon Jakob	63
Ambrož Matija	73	Bobek Janez	61
Ambrožič Blaž	80	Bobisud Ignacij	66
Ambrožič France, dr.	53	Bohinec France	56
Anderlič Janez	76	Bohinec Žiga	53
Andrašič Josip	67	Bojer Antonin	83
Andrejčič J.	77	Bole Franjo	78
Ankešt Janez	58	Boncelj Jožef	55
Antolič Ivan	67	Bonomi Jožef	67
Apačnik Martin	65	Borovnjak Jožef	70
Apih Josip	53	Bosina Janez	68
Arko Anton	61	Boštjančič Anton	78
Arko Jakob	61	Boštjančič France	53
Arko Janez	61	Božič Anton	67
Arlič Janez	67	Božič Anton	76
Arnoš Franjo	70	Božič Ivan	73
Avsenek Marija roj. Tomanova	53	Božič Valentin	73
Avsenek Neža roj. Tomanova	57	Bratož Gregorij	64
Avšič br. Manet	81	Bralno društvo v Sodražiči	61
Ažman Ivan	55	Brčič Ivan	59
Babnik Jernej	63	Brdajs Davorin	65
Bačnik Janez	60	Brecljnik Janez	78
Balog, bratje	76	Bregant Jurij	74
Barle Josip	64	Brelj France	67
Barlič Martin	58	Brence Jernej	79
Bartl Jožef	78	Brezlauer Josip	83
Barčič Erazem dr.	82	Breznik Anton	70
Begna Franjo	83	Brežan Jožef	77
Belar Jožef	53	Brežnik France	72
Belar Leopold	57	Brie Janez	60
Bé France	58	Brodnik Anton	57
Benedik Ivan	79	Bruner o. Julij	79
Benigar Anton	78	Brus Andrej	53
		Brusina Spiro	83

Bučar Jožef	83	Čitalnica v št. Vidu	55
Bučar Žiga	60	„ na Vranskem	65
Budal Leopold	74	„ v Žalcu	66
Budnar Ivan	63	Črne Anton	57
Bukvarnica v Cerkoven	66	Črne Janez	79
Bukvarnica pri sv. Križu	67	Črnoša Šime	68
Bukvarnica učit. v Loki	55	Črny Jan. Ladisl.	53
Bukvarnica učit. v Ipavi	64	Črv Janez	76
Burgar Martin	57 77	Čuber Ernest	56
Burger Amalija	59	Čuček Janez	70
Burkhard J., dr.	69	Čuček Jožef	65
Burcar Božidar	65	Čuček Jožef	70
Čaf Janez	69	Čučko Dragotin	69
Candolini Hinko	61	Čuren Dragotin	53
Candolini Vojteh	61	Čurin Jurij	67
Cebin Peter	56	Debevec Janez	57
Ceket Franjo	75	Dekleva France	78
Celar Janez	59	Dekleva Ivan	63
Cenec Gašpar	66	Derenčin Marian dr.	82
Chiades Vekoslav	53	Deu Edvard	63
Cilenšek Blaž	70	Devetak Anton	77
Cirar France	60	Dimec Avgust	53
Cocej Jernej	65	Dimec Ljudevit	53
Cotič Jernej	76	Dirnwirt Dragotin	74
Cvajar Dragotin	53	Didtrih Andrej	64
Cvek Lavoslav	79	Divjak France	66
Cvetko France	70	Dobravec Miha	78
Čadež Ivan	55	Dobršek Matija	68
Čadež Janez	63	Dolenec Andrej	55
Čarman France	57	Dolenec France	56
Čare Peter	73	Dolenec Jožef	63
Čeh Franjo	68	Dolenec Viktor	74
Čeh br. Viktorin	53	Dolinar Anton	53
Čelešnik Dragotin	53	Dolinar Janez	58
Čibašek Janez	55	Dolinšek Blaž	69
Čičigoj Jakob	82	Dolinšek Jožef	68
Čitalnica pri sv. Benediktu	70	Doljak Jakob	77
„ v Čirknem	75	Dolžan Jernej	60
„ v Črnemvrhu	62	Domicelj Anton	62
„ v Jelšanah	78	Dominkuš Rajmund	70
„ v Kamniku	57	Dovič Ivan	59
„ v Kanalu	76	Dovnik France	65
„ v Kapli	73	Drašček Andrej	76
„ v Kastvu	79	Drašlar France	53
„ v Kranji	56	Drašlar Pavel	53
„ v Ljutomeru	67	Drčar Martin	58
„ v Novem mestu	60	Drnovšek Josip	57
„ v Podragi	64	Dreisiebner Jožef	80
„ v Postojni	63	Drenik Franjo	53
„ v Ptuj	69	Drenik Kunibert	59
„ v Ribnici	61	Droblnik Jurij	74
„ v Rojani	78	Drobnič Andrej	63
„ v Solkanu	74	Drobnič Jožef	71
„ v Vipavi	64	Društvo bralno v Rušah	69
		Društvo tiskarjev v Ljubljani	53

Družba rokodeljska v Ljubljani	53	Gabrijevčič Jožef, dr.	76
Drozeg Anton	69	Gač Vekoslav	60
Duhač Ferdinand	65	Gajšek Janez	71
Durbešič Avguštin	82	Gajšek Dragotin	68
Dutovlje soseska	79	Galacija Andrej	82
Dvoršek Anton	68	Gantar Janko	64
Eder Janez	57	Garbas France	53
Einspieler Lambert	73	Gašperlin Gašpar	59
Eis-nhut Miroslav	83	Gašperlin Viljem	61
Elsbacher Andrej	68	Gecelj Ignacij	74
Eodlihar Rudolf	53	Gerber Matija	53
Epih Janez	53	Geršak Ivan, dr.	71
Erjavec France	74	Geržel Anton	78
Erjavec Ivan	63	Gestvin Leopold	59
Erjavec Peter	70	Giontini Janez	53
Ermenec France	65	Globočnik Anton	55
Eržen France	55	Globočnik Anton	53
Eržen Ignacij	53	Globočnik France	53
Fabijan France	76	Gnjezda Anton	83
Fabris Anton	79	Gnjezda Franjo	78
Faganel Štefan	76	Gnjezda Janez	53
Farkaž Janez	67	Gnjezda Janez	78
Feguš	65	Gnjezda Štefan	56
Ferčnik Lambert	74	Godina Jožef	78
Ferfila Franjo	75	Godnič Jožef	75
Ferfolja Jožef	75	Golja Jožef	77
Fiamin Ivan dr.	82	Golja Jožef	76
Fink Jožef	78	Goljevšček France	75
Finec Anton	55	Golob Janez	62
Fišer Albertina	77	Golobič Anton	56
Fišer Anton	65	Golar Jožef	70
Flander Anton	75	Gomiljšak Jakob	70
Flek Jožef	65	Gomilšak Jožef	67
Flis Janez	53	Gorenec Leopold	63
Florijančič Jožef	67	Goričan Ferdinand	71
Florijančič Nace	63	Gorišek France	59
Fortuna France	53	Gorjup Ivan	79
Francelj Štefan	64	Goršič Ivan	64
Franciškan v Novem mestu	60	Gostiša Andrej	83
Frank Rihard	56	Goslar Mavricij	56
Fras Jožef	65	Govekar France	55
Frelih Anton	69	Göck Ferdinand	53
Frelih Matevž	61	Graber Mihael	69
Frelih Tomaž	62	Gradišnik Luka	65
Fric	73	Graf Tomaž	76
Fric Matijaš	71	Grbec Ivan	75
Frk France	70	Grbec Ludovik	62
Frk Jožef	70	Grčar Jožef	59
Frk Matija	69	Grdežič Jožef	60
Furlani Ivan	64	Gregorčič Anton	77
Furlani Jožef	75	Gregorčič Anton	75
Fux France	53	Gregorič Ignacij	56
Gaberšček Andrej	77	Gregorič Matija	83
Gaberšček Janez	77	Gregorič Šimen	75
Gaberšček Sim.	76	Grjol Lovro	61
		Grkman France	53
		Grosskopf	68

Grosman Edvard	79	Ilovar Franco	75
Grošelj Jakob	60	Ioglič Jakob	62
Gršak Vincencij	65	Irgolič Peter	70
Gruden Anton	61	Ivančič Jožef	76
Gruden Jakob	60	Ivanec Martin	70
Gruštnar Nace	76	Ivanetič Martin	53
Gruškovič Blaž	71		
Guman Emilij	53	Jakelj Gregorij	58
		Jaklič Dragotin	67
Habé Janez	57	Jaklič Josip	59
Hacin Jožef	56	Jaklič Štefan	59
Haižek Jožef	68	Jakšič Anton	61
Hanžič Jakob	70	Jakopič France	53
Haring Sofija	60	Jalen Simon	63
Harmel Adolf	76	Jamnik	81
Hauptmann Ivan	57	Jančar Jožef	78
Hebat Miha	76	Janež Jurij	61
Hergešič Ivan	83	Janežič Anton	73
Herrman Mihael	80	Janežič Jakob	62
Hernah Jožef	66	Janežič Janez	71
Hibšar Fabijan	81	Jančič Jožef	73
Hirti Ivan	68	Janežič Šimon	73
Hiti Ivan	57	Janežič Valentin	73
Hiti Simon	64	Janša Janez	64
Hlebec o. Bogomir	57	Jan France	69
Hočevan Anton	59	Jan Ferdinand	70
Hočevan Matija	61	Jan Primož	56
Hočevan Matija	61	Jarec France	58
Hoffer Edvard	80	Jarec Jožef	55
Hohn Elvard	53	Jaric Valentin	69
Hohn Hugon	53	Jazbec Anton	71
Hohn Robert	53	Jeglič Andrej	75
Hole Jakob	69	Jeglič Anton	53
Horak Ivan Nep.	53	Jekše Andrej	75
Horak Slavoljub	53	Jeločnik Anton	53
Horvat Božidar	71	Jenčič Alojzij	53
Hervat Matija	82	Jenko Edmund	83
Höchl Dragotin	69	Jenko Štefan	78
Höflern pl. Johana	57	Jentl Anton	53
Höflern pl. Leopold	53	Jentl Bernard	65
Höflern pl. Viljemina	57	Jeraj Janez	56
Hrast Šimen	75	Jeram Jožef	76
Hren Jakob	60	Jeras Josip	82
Hrg Lovro	65	Jereb France	57
Hrovat Blaž	54	Jereb Joahim	76
Hrovat Ivan	79	Jereb Matej	55
Hrovat Mihael	62	Jereb Matej	55
Hrčič Anton	82	Jereb br. Romvald	75
Hrčič Ivan	72	Jeretin Edvard	66
Hrčič Jožef	69	Jeretin Martin	59
Huber J. D.	67	Jerič Jožef	59
Hudec Aleksander	53	Jeršan Anton	63
Huer Ivan	73	Jerše France	67
Hvalica Anton	75	Jesenko Gregorij	66
Hvalica Anton	77	Jevnikar Jakob	81
		Jezeršek Janez	55
Iglič Janez	57	Jozeg Ljudevit	71

Judnič Janez	56	Klemenec France	63
Jug Anton	77	Klemenec France	78
Jug France	66	Klemenec Primož	61
Jug Tomaž	76	Klemens France	53
Jugovec Anton	61	Klinar Dragotin	64
Juh Andrej	76	Klinec Franjo	68
Juh Janez	76	Kliner France	57
Jurčič Jožef	65	Kljun Janez	61
Juriševac Štepan	78	Klobasa France	70
Jurkovič Franjo	67	Klobus Val.	59
Justin Blaž	60	Klofutar Ivan	59
Juvan Janez	62	Klofutar Leonhard	53
Juvančič France	68	Kmetič Jožef	66
Kacin Andrej	76	Kmetič Miha	57
Kacin Anton	63	Knauschner Vit.	53
Kadilčeva Radevojka	55	Knavs Ivan	59
Kafol Ivan	53	Knez Janez	55
Kafol Štefan	75	Knez Leopold	64
Kajdiž Tomaž	57	Knifec Feliks	58
Kajtna Andrej	71	Knjižnica bogosl. v Ljublj.	53
Kajzelj Peregrin	53	Knjižnica ljublj. realke	53
Kajzelj Vekoslav	53	Knjižnica ljubljanske gimnazije	53
Kalac Anton	78	Knjižnica ljublj. učit. pripravljavnice	53
Kalan Matija	53	Knj. žnica učiteljska pri sv. Barbari	72
Kalan Rajmund	58	Knjižnica oo. frančiškanov na Trsatu	83
Kandut Kristof	66	Knjižnica goriške realke	75
Kapele Ivan	60	Kobal Peter	75
Kapler Josip	53	Kocijan Jakob	79
Kaprec Ivan	53	Kocijančič Alojzij	80
Kapus Anton	68	Kocmut France	67
Kapus Janez	58	Kocuvan Anton	69
Kastelec Dragotin	61	Kocuvan France	70
Kastelec Franjo	53	Kocuvan Bertolan	80
Kastelec Janez	67	Kočevlar Ferko	83
Katoliška družba	53	Kočevlar France	53
Kavt Antonija	64	Kodelja Jožef	75
Kavčič Anton	63	Koderman France	66
Kavčič Gašpar	61	Koderman Filip	66
Kavčič Jakob	71	Kodre Ivan	75
Kavčič Matija	62	Kodrič Andrej	60
Kenda Anton	78	Kodrič Anton	76
Kenda France	60	Kodrič Jožef	76
Kenda Štefan	73	Kodrič Mihael	82
Kepec France	60	Kogej Janez	55
Kerševan Janez	76	Kogej Jožef	62
Kete Jože	64	Koglnik Luka	74
Kham Jan	53	Kogoj Peter	77
Kikelj Toma	74	Kokalj France	53
Kinčič Janez	67	Kokole France	77
Kitak Vatroslav	80	Kolar Vincencij	72
Klausner M.	83	Kolarič Jožef	68
Klavžar Ernest	75	Kolednik Radoslav	68
Klavžar France	68	Kolenik Valentin	73
Klein Anton	53	Kolnko Jožef	80
Klemenčič Anton dr.	67	Kolenko Martin	69
Klemenec France	55	Koljbelj Janez	70
		Kolman France	53

Komel Andrej	75	Kraljič Miha	55
Komel Mihael	82	Kraljič Franjo	78
Konič Jožef	50	Krašovec Anton	60
Konšek Valentin	53	Krašan France	56
Končnik Davorin	62	Krašovec Jernej	62
Kopač Janez	81	Kravs Vojteh, dr.	63
Koprivnikar Janez	58	Krčon Jožef	56
Kordež Jožef	56	Kremžar Andrej	53
Korman Jakob	69	Krener Janez	67
Koren Matija	63	Kristan Lovro	75
Koren Matija	65	Kristof Ferko	81
Koren Matija	68	Kristofič Lovro	57
Korošec Jakob	60	Krišnicka Dragotin	82
Korošec Miha	67	Krašovec Anton	62
Kosec Jernej	55	Križan Josip, dr.	83
Kosec Saverijan	78	Križnik Gašpar	65
Koser Makso	65	Križan Henrik	69
Kosi Božidar	65	Krkoč Štefan	77
Kosi Tone	66	Krofič Mihael	74
Kosič Martin	78	Križekar Edmund	83
Kosmač Simon	58	Kranik Jožef	57
Košar Jernej	67	Kršič Ivan	55
Košar Matej	70	Kršič Jožef	56
Košir Alojzij	59	Kronar Andrej	69
Košir Jakob	64	Kržič o. Andrej	53
Košir Janez	69	Kržič Anton	53
Košmrl Jurij	56	Krušič Jakob	66
Kotnik France	71	Krtina Matija	68
Kotnik Mihael	56	Kuhel Matija	58
Kovač France	62	Kukovec France	80
Kovač Janez	53	Kukovec Ivan	67
Kovačič J.	80	Kukovec Miroslav	70
Kovačič Marko	81	Kukovič Avguštin	65
Kovšca France	63	Kulavec Janez, dr.	81
Kovšca Franjo	82	Kulavec Matija	58
Kozina Jurij	53	Kunej Janez	67
Kožar Jožef	68	Kunšič Ivan	71
Koželj Anton	57	Kunšič Anton	56
Koželj Mihael	60	Kunšič Anton	57 68
Köstl J. V.	53	Kureš Jakob	68
Kragelj Jožef	76	Kurnik Janez	53
Kragulj Martin	68	Kurnik Vojteh	70
Kralj Janez	67	Kuster Mihael	56
Kramar Filip	76	Kustrin Janez	77
Kramar France	53		
Kramberger Fel.	80	Lah Valentin	56
Kramberger Lovro	67	Lahajnar Dragotin	53
Krajnc Ivan	73	Laknar Ivan	73
Krajnc Leopold	62	Lamanski Vladimir	84
Krajnc Ciril	81	Lapajnc Ernestina	54
Krajnc Sebastijan	69	Lapajnc Janez	67
Kranjec France	69	Lapajnc Janez	60
Kranjec Martin	70	Lavrenčak Viktor	71
Kranjec Matija	63	Lavrič Anton	60
Kranjec Toma	66	Lavrič Ivan	54
Kranjec Valentin	70	Lavrič Jožef	62
Krajnik o. Atanazij	67	Lavrič Jurij	63

Lavrič Karol, dr.	75	Macun Ivan	80
Lavtar Anton	59	Magdič Anton, dr.	71
Lazar Anton	77	Magdič Franjo	83
Lazar Mihael	54	Mahr Ferdinand	54
Leban Andrej	75	Mahnič Anton	75
Leban Ivan	77	Majer Vincencij	55
Leben Matija dr.	54	Majtinger Ivan	58
Lednik Anton	66	Majnarič Gjuro	82
Legan France	63	Majnarič Jakob	82
Legat France	57	Makarovič Andrej	75
Legat Ivan	78	Makarovič Ivan	76
Lekan Janez	64	Maksimilijanum v Celji	66
Lenaršič Jožef	54	Makuc Anton	76
Lenart Janez	70	Malenčič Franja	55
Lenasi Anton	63	Mali Ignacij	57
Lenček Blaž	61	Mali Marjana roj. Tomanova	54
Lendavšek Mihael	67	Malnaršič Jožef	55
Lercher Jurij	54	Mandele Anton	55
Lesjak Valentin	73	Marešič Jožef	57
Leskovar Jožef	73	Marinič Iv. Ev.	73
Leskovec Boštjan	62	Marinko Jožef	54
Leskovec Martin	75	Marinko Jurij	68
Levičnik Jernej	74	Marko Mihael	65
Levičnik Jožef	55	Markovič Ivan	82
Levičnik Valentin	63	Marn France	83
Levstik France	81	Marolt Jakob	59
Licen Janez	76	Maršalek Avgust	54
Lichtenberg grof Viktor	58	Marušič Anton	75
Likar Janez	75	Marušič Jožef	75
Lilek A.	65	Masterl Anton	59
Limavšek Peter	66	Mažera Jožef	75
Linčinger Oton	54	Matjan Valentin	79
Lipež Viktor	83	Matoh Jožef	66
Lipič Janez	73	Mavrič Jožef	71
Lipold Marko	62	Mazek Anton	58
Logar France	79	Mazek Karol	78
Logar Jakob	76	Mazek o. Fakuud	79
Logarjeva Ludovika	60	Meden Matija	62
Lombergar Jožef	57	Meden Matija	63
Lorber Henrik, dr.	65	Meden Toma	63
Lorenčič Andrej	72	Medic o. Kalist	54
Lotrič Leon	59	Medved Jakob	43
Lozar Jožef	54	Meglič Šimen	63
Ložar Janez	57	Mekinec France	54
Luci Anton	83	Melcer Dragotin	54
Lukan Fil.	58	Mencinger Ivan, dr.	56
Lukanec Jožef	63	Mencinger Lovro	55
Lukažič Janez	66	Mercin	64
Lukežič Janez	76	Merk o. Sofronij	83
Lunder Ivan	63	Mervec Jan.	60
Lupšina	80	Mesar Ivan	57
Lusin Anton	55	Mesič Matija	83
Lužnik France	75	Meško Martin	70
Lužnik Janez	74	Metlika Anton	78
Macák Ivan	77	Mihelač R. S.	57
Maček Simon	56	Miklavec Jožef	43
		Miklošič Ivan	65

Mikuš France	62	Ogrinec Jožef	54
Mikuš Jožef	78	Ogrinec Vilelm	71
Milač Anton	75	Okoren Ignacij	62
Milar Pavel	74	Okorn Franjo	75
Milič Gregorij	79	Olufčič Josip	57
Milošič Miha	70	Otipič Ivan	61
Misija Jakob	80	Omahan France	59
Mlakar Maksimiljan	73	Orlič Franc	79
Moc Jožef	75	Orel Jožef, dr.	54
Močnik Luka	77	Orel Lipe	76
Modrijan France	63	Ornik France	70
Mogolič Miha	62	Orozeij Janez	70
Mohar Martin	60	Osana Anton	58
Mohar Peter	59	Osvald Jan-z	72
Mohorič Ognjeslav	67	Ožgan France	74
Molj Leopold	80		
Morič Maksimiljan	65	Pagon Anton	83
Morkič Matej	79	Pajek Janko	65
Moše Alfons, dr.	54	Pajmon Anton	72
Mozetič Štefan	76	Pakič Mihael	54
Mravljak Anton	67	Pakič Simon	61
Mrazović Ladislav	83	Paltauf Jakob	80
Mrvec Blaž	57	Papež France, dr.	54
Mrzel Jožef	60	Pašič Janez	63
Muhič Franjo	60	Pavalec Jurij	70
Mulej Andrej	54	Pavkar Henrik	54
Müller Anton	74	Pavletič Andrej	75
Murgej Julij	61	Pavli Lojze	78
Muri Peter	73	Pavlica Jožef	76
Markovič Jakob	81	Pavlica Štefan	83
Mu nik Janez	57	Pavlič Ignacij, dr.	54
Murn o. Teoderik	54	Pavlič Kozmas	57
		Pavlin Aleš	56
Nabrgoj Ivan	80	Pavlin Jožef	75
Naghič Rudolf	56	Pavliška Miroslav	69
Nagy Albert	66	Pazler Matija	59
Namar France	76	Pec Dragotin	56
Namre Anton	55	Pečar Ivan	64
Nanutti Antonin	76	Pečar Janez	60
Napast Davorin	72	Pečar Jožef	68
Narobe Martin	56	Pečnik Peter	61
del' Negro Mavr.	80	Pečnik Valentin	66
Nemec Jurij	73	Pečenko Anton	76
Nemec Martin	67	Pečenko Jožef	76
Ničman Henrik	54	Pečko Jakob	65
Niedorfer Mar.	70	Peharec Alojzij	54
Nolli Josip	54	Peharec Franjo	65
Novak Bogoslav	66	Peharec Simon	57
Novak L	68	Pekovec Jožef	56
Novak Janez	64	Pencin Dragotin	77
Novak Josip	83	Perič France	76
Novak Peter	81	Peričič Matej	61
Nowotni Emanuel	65	Perenič Alojzij	63
		Perklet Franjo	60
Oblak France	83	Perles France	54
Oblak Jožef	54	Perme Anton	54
Oblak Jurij	59	Perona Ljudevit	54

Perušek Rajko	54	Polšak France	76
Pervanje Martin	77	Poniž Ambrož	78
Pesjak France	73	Poniž Benedikt	75
Petan France	67	Potočin J.	47 78
Petan France	39	Potočnik Anton	65
Petek Andrej	59	Potočnik Anton	63
Petek Davorin	71	Potočnik Blaž	55
Petelin J.	80	Potočnik Franjo	54
Peterca o. Damijan	54	Potočnik Ivan	55
Peterlin Primož	56	Potočnik Mihael	54
Peternel Jurij	75	Potokar Jožef	61
Petrič Blaž	59	Potrč Alojzij	70
Petrovčič France	61	Potrč Lovro	68
Pezdič Mihael	82	Povše France	62
Pfeifer France	58	Povše France	75
Pfeifer Jožef	54	Povše Martin	62
Pfeifer o. Milko	79	Poznik France	80
Pignar France	72	Pož Dragoslav	59
Pihler Jožef	60 33	Požnel Ivan	62
Pintar France	68	Praprotnik Andrej	54
Pintar Lovro	57	Praprotnik Avgust	63
Pintar Matej	69	Prapronik France	65
Pintar Peter	73	Praprotnik France	54
Pintarič France	70	Preiss Malica	81
Pipan Andrej	54	Prekoršek Gregorij	68
Pipan Anton	75	Premenstein pl. Jan.	77
Pipan Jožef	76	Preželj Matej	56
Pirec Ivan	54	Pribil Jan.	54
Pirec Matej	75	Prijatelj Matija	61
Pirec Srečan	78	Pristav o. Teodozij	82
Pirš Jožef	65	Prnavsl Štefan	65
Piskar Andrej	65	Puc Alojzij	57
Pivek Ivan	62	Puhar Dragotin	54
Planinšek Jakob	72	Puhar Viktor	73
Plavec Maks	56	Pukšič France	65
Pleše Jožef	78	Pupis v tomajski dekaniji	78
Pleško Dragotin	57	Pustinjek Anton	71
Pleško France	62	Pustolemšek Anton	67
Plešnik Mihael	69	Pustotnik Janez, dr.	60
Ploj, dr.	67	Pušavec Valentin	78
Poč Martin	59		
Podboj Ivan	61	Račič Alojzij	56
Podboj Jožef	60	Radič Peter pl.	81
Podobnik Ignacij	62	Rajh Janez	67
Pogačnik Janez	59	Rajšp Alojzij	70
Pogorelec Andrej	59	Rajšp Matej	70
Pogorelec Anton	61	Rakoše Mihael	68
Poklukar Martin	78	Raktelj France	54
Pokoren Anton	63	Ramor Janez	72
Polak Alojzij	80	Ramor Ferdinand	72
Polak Gvidon	73	Ramoveš Jernej	62
Poljanec Jožef	70	Rantuša Jurij	70
Polec France	68	Ratek Lovro	54
Polec Jožef	54	Rath France	66
Polič o. Bon.	70	Rausch France	65
Polič Dragotin	80	Ravnik France	79
Polič Karol	70	Ravnikar Ludovik	54

Ravnikar Valentin	54	Sablačan Lovro	74
Razboršek Jožef	61	Sablačan Miha	74
Razpotnik Jakob	58	Sajevec Jakob	79
Rebec France	84	Sajč Janez	59
Rebič Julij, dr.	54	Sač Miha	59
Regali Jožef	54	Samec Maks, dr.	58
Regoršek France	54	Samostan kapucinski sv. Križa	76
Regula Franjo	80	Sancin Jožef	79
Rejec Anton	72	Sarnec France	80
Rejec Janez	76	Seljak Anton	76
Rekar Janez	78	Sem ničče mladensko v Gorici	75
Remec France	78	Senior dr.	49
Repa France	70	Senjur Kar., dr.	72
Repič Andrej	71	Serajnik Lovro	73
Resman Janez	57	Sever Janez	55
Rešek P. Henrik	79	Sever Jožef	72
Režek Peter	58	Sevnik Vinko	83
Ribič Jožef	54	Sežun Žiga	50 81
Ricoli Alojzij	54	Sfiligoj Anton	76
Rihar France	62	Sila Matija	78
Ripšl Mavricij	66	Silvester Radoslav	62
Rjavec Blaž	75	Simonič Janez	70
Robič Andrej	76	Simonič J. N.	67
Robič Jakob	57	Simonič Jožef	71
Robič Janko	69	Snigoj Andiej	76
Robič Matej	80	Sitar France	76
Robič Simon	56	Sinkovič Davorin	66
Robič Valentin	80	Skamlič Jaka	70
Robida o. Karol	73	Skaza France	70
Roblek Ožbolt	73	Skočir Jožef	75
Rogač Anton	78	Skopo	79
Rogač Jožef, dr.	78	Skrabar Viktor, dr.	69
Rožnik Blaže	66	Skuhala Janez	66
Rome France	58	Skul France	54
Rosbacher Bernard	73	Skvarča Janez	55
Roškar France	70	Skvarča Janez	55
Röthel Matija	81	Slamnik Ljudevit	82
Roze France	66	Slatinšek Anton	69
Rožič Tine	90	Slekovec Jožef	65
Rozina Jožef dr.	60	Slekovec Matej	71
Rozman Jernej	55	Slomšek Jakob	69
Rozman Lovro	56	Slovenija, društvo v Gradcu	80
Rožnik Anton	59	Smicklas Tade	82
Rudež Anton	75	Smolej Jakob	54
Rudež Jožef	76	Smrečnik France	71
Rudkovsky Jožef	59	Smrekar France	75
Rudolf Lovro	63	Smrekar Jožef	54
Rumpler Maksimilijan	58	Sokol Planinski	63
Rupnik Janez	45	Solčavski Franjo	67
Rupnik Jožef	74	Somer Gregorij	73
Rupp France	74	Soršak Matej	57
Rus Janez	61	Soršak Matija	66
Rutar Anton	77	Sova Blaž	71
Rutar Lovrenc	75	Sovdat Anton	77
Rutar Tomaž	77	Sovinč Anton	78
Rutnik Rajko	71	Sparavec Andrej	66
		Sparavec Henrik	57

Spazzapan St., dr.	64	Šašelj Martin	73
Spinder Nikolaj	54	Šavnik Anton	75
Spoljarič Jakob	54	Šebavec Franjo	60
Sredenšek Janez	68	Šepec Dragotin	80
Srnc Alojzij	70	Šepec Ivan	68
Stajer France	54	Šesek Ivan	54
Stanonik Jožef dr.	80	Šetina Ivan	54
Stanovnik Nikolaj	60	Šetinec France	60
Stare Ferdinand	60	Šijanec Janez	70
Stare Mihael	58	Šijanec Vekoslav	65
Stavdhar o. Ignacij	60	Šinko Josip	65
Stavdhar Ferdinand	78	Šinkovec Dragotin	38
Stegnar Feliks	62	Širca Janez	76
Steinmetz France	56	Šivec Ivan	56
Stenglj Vatroslav	63	Šket Davorin	70
Stenovec Anton	57	Šket Radoslav	65
Stepančič France	76	Škoflek Jakob	67
Stepišnik Lovro	66	Škrjanec Anton	73
Stergar Janez	72	Škerjan Rok	70
Steric Jakob	63	Škrta Jožef	40 68
Stoklas Božidar	68	Škufca Anton	62
Stökl Šimen	73	Škul Valentin	56
Stozir Ivan	83	Šlander Emeran	71
Strah Janez	70	Šlander P. Emeran	49
Strah Januarij	59	Šlibar Toma	56
Strah Oroslav	70	Šlik Jožef	80
Stramič France	65	Šmon Anton	66
Stranecky Jožef	62	Šoklić Blaž	56
Stranjšček Anton	67	Šola farna v Starem trgu	60
Stražimir Franjo	82	Šolmajer Kornelija	54
Stres Ivan Nep.	75	Šolmajer Franjo	54
Stritar Andrej	58	Šorli Ivan	77
Strgar Janez	43	Šorn Gašper	65
Strmole France	56	Šos Mihael	59
Střiba Jožef	54	Šporn Jožef	71
Strukelj Miha	76	Šchöpf Jožef	78
Stuhec Anton	69	Schrei Toma	73
Stuhec Jožef	68	Šraj Valentin	64
Stuhec Jurij (Jožef)	69	Schreiner Enrik	65
Stuhec Marko	72	Šribar Janez	67
Stupar Ivan	64	Šribar Matija	71
Suhač Anton	43	Štamcar Marija	56
Suhadobnik Ferko	61	Štiftar Jožef	70
Suhadobnik Lovrence	54	Štrukelj France	55
Suhi	58	Štrukelj Miha	77
Sušje, vas	61	Štupar Janez	61
Sušnik Jakob	54	Štupica Lovro	59
Sušnik Janez	56	Šubic Primož	78
Svetina Valentin	55	Šubic Simon	80
Svetlin France	58	Šuen France	71
Svoboda Janez	59	Šular Franjo	83
Šabot Jurij	67	Šular Ivan	59
Schaffenhauer France	75	Šumi France	54
Šapla Anton	64	Šupevec Antonija	54
Šarabon Valentin	61		
Šašelj Feliks	60		

Šust Janez, dr.	78	Učilnica v Beganjah	63
Šuster Janez	73	Učiteljsko društvo v Črnomlju	61
Šusteršič br. Bogdan	75	Učiteljsko društvo ljubljansko	54
Šutaj Matija	61	Učiteljstvo v Idriji	62
Šuta Robert	66	Ukmar Anton	76
Švajgel Karol	69	Ulčar Blaž	56
Švajger Jožef	58	Ulman Neža	54
Švajgar Martin	62	Umek Anton	58
Švarc o. Alkuin	80	Urbančič Janko	56
Švarc France	71	Urbanija Lovro	59
Šventner Jožef	54	Urbas Anton	58
Švet Ivan	78	Urbas Leopold	62
Šviglin Janko	83	Urš Peter	54
Schweiger France	59	Uršič Anton	64
		Uršič Anton	77
Tanšek Ivan	72	Vakanovič Jar.	83
Tanšek Miha	70	Valentič Anton	79
Tavčar France	56	Valenta Vojteh	54
Tavčar Janez	63	Vales Marko	75
Tavčar Matej	58	Valjavec Matija	83
Tavčar Miha	58	Valon Jožef	82
Tavšel Jožef	73	Varl Jurij	56
Tekavčič Dragotin	54	Vašič Ljudevit, dr.	59
Teran France	58	Vavken Andrej	56
Teran Ivan	78	Vavtižar Luka	74
Terjašek Dragotin	68	Veber Gašpar	70
Tisen Ivan	54	Veberič Jožef	71
Tisen Jožef	83	Več Ivan	54
Toman Helena	54	Velikanje Anton	83
Toman Ivan	58	Velikonja Janez	75
Tomažič Ferdinand	76	„Vendija“ društvo	80
Tomažič Ivan	64	Venedig o. Herman	79
Tomec Jakob	54	Venedig P. Her.	73
Tomec Martin	61	Vengar Jožef	71
Tomše Janez	83	Vesel Ivan	78
Tomšič Ivan	54	Vesel Jožef	78
Tomšič Matilda	59	Vestenek Jul. dr.	54
Topljak France	71	Vičič Jan. Ev.	54
Torkar Matija	61	Videc France	54
Tosi Jožef	81	Videc Tine	65
Trampuš Ivan	71	Vidmar Andrej	63
Tratnik Antonija	60	Vidmar Ivan	55
Tratnik Janez	67	Vidmar Matej	62
Travnar Jožef	54	Vidovič Anton	71
Trček Slavoljub	80	Vidovič J.	72
Trepal Anton	76	Vidrič Lovro	83
Treven Janez	79	Vidrih Anton	64
Treven Valentin	58	Vihar Filip	71
Triler Janez	56	Vilfan Ivan	82
Trunk Blaže	71	Virant Janez	63
Turk Hugon	54	Virk Jožef	68
Turk Jožef	54	Vitmajer Dragotin	71
Turin Jožef	66	Vivod Janez	71
Tušek Gregor	56	Vode Ivan	48
Tušek Ivan	54	Vode Jožef	58
		Vodopivec France	75

Vodopivec Janez	76	Zamuda France	80
Vodopivec Ljudevit	75	Zaplotnik Radovoj	81
Vodušek Matej	56	Zarli France	77
Voglar Jožef	59	Zarnik Ivan	64
Vogou Tone	77	Zarnik Valentin, dr.	55
Voh Jernej	68	Zatler Jožef	65
Vojak Jožef	67	Završnik France	58
Vojaka Lavoslav	81	Zbašnik France	55
Vojvoda Simon	61	Zdoljšek France	70
Vombergar Blaž	57	Zeininger Bojimir	83
Vončina Lipe	78	Zelen Jožef	63
Vošnjak France	69	Zelenec Jožef	55
Vošnjak Janez	69	Zelenik Josip	81
Vovk Ivan	59	Zemljič Jožef	65
Vovk Josip	62	Zemljič M.	67
Vovšek France	65	Zemljič Štefan	81
Vrabelj Janez	71	Zevnik Martin	68
Vrančič France	58	Ziherl o. Lenart	83
Vrankar Štefan	73	Zima Janez	55
Vranjicani Anton	83	Zimmermann Matija	79
Vraz Jožef	71	Zitterer Andrej	54 55
Vrbnjak Jožef	71	Zmrzlikar France	55
Vrbnjak Jožef	80	Zorec Anton	61
Vrhovec Blaž	55	Zorec Ivan	58
Vrtnik August	55	Zorec Jurij	58
Vertot Janez Nep.	73	Zorko Karol	71
Vuga Andrej	76	Zorman Anton	58
Vuga Peter	76	Zorman Božidar	67
Vuk Andrej	69	Zupančič Anton	58
Wallner Peter	80	Zupančič Davorin	72
Walter France	71	Zupančič Ivan	58
Wašer Rajko	55	Zupančič Vilibald	55
Weiss France	83	Zupanič Jakob	65
Weiss Peter	73	Zupaneč Aleš	57
Wester Janez	76	Zupan Janez	73
Westermayer Jakob	74	Zupan Janez	82
Wieser Andrej	73	Zupan Jožef	55
Wieser Janez	74	Zupan Matija	63
Wiest Viktor	81	Zupan Neža	57
Wilfan Simon	60	Zupan Udalrik	56
Windisch Vido	66	Žagar Dragotin	55
Windischer Miha	59	Žajdel France	66
Wolkensperg b. A.	56	Žakelj Miroslav	55
Wratscko France	60	Žan Ivan	57
Zablatnik Ivan	74	Žark Simon	59
Zabrezovnik Jurij	57	Železnikar Ivan	55
Zadnik Simon	61	Žepič Franjo	75
Zadavec Jožef	72	Žepič Sebastijan	83
Zagorjan Henrik	62	Žerovnik Toma	62
Zagorjan Ivan	59	Žgur Anton	64
Zagorjan Martin	63	Žgur Anton	63
Zajec Andrej	59	Žičkar Jožef	66
Zajec Janez	60	Žinnec Dr. gotin	81
Zajec Ljudevit	54	Žinko Jožef	71
Zakotnik Jožef	78	Žitnik Šimen	63
		Žižek Marko	81

Žlè Andrej	54	Žrjal France	76
Žmavec Jurij	68	Žrjav Matej	73
Žnidaršič Andrej	75	Žugčič Štepan	83
Žnideršič Andrej	76	Žumer Jakob	57
Žnidaršič Jakob	81	Žunko Jožef	80
Žnidaršič Urban	68	Žurman Ivan	69
Žolgar Miha	57	Žuža Janez	65

Drugi del.

Znanstvene razprave.

Dirigido por

Transistores y tubos

Turški boji v XV. in XVI. veku

s posebnim ozirom na Slovence.

Spisal Janez Parapat.

Uvod.

Izročevaje milim rojakom delo nekterih ur ne morem zamolčati dveh opombic, ki ste mi posebno na srcu. Pred vsemi prizanesite mi, blagi čitatelji! ako se vam pričujoče delo zdi nekako okorno, sem ter tje celó dolgočasno, nedovršeno. Le v vélikih obrisih sem načrtal za slovenski narod toliko žalostno a tudi slavno dobo. Marsikaj še ni prav jasno; megljena in ne do sleherne črtice izpeljana je naša slika. Natančno izpeljavo te le začete velikanske zgodovinske podobe prepuščam onim, ki bodo slikali za menoj. Če pa kdo poreče, da prav zaradi tega še ni čas za tako delo, naj pomisli, da moramo vendar kedaj začeti, ker vsega tako ne doženemo, sicer bi ostalo našim potomcem vse ali nič.

Naj tedaj to delo s svojimi pomanjkljivostimi — ktero človeško delo je pač brez njih? — roma iz rok v roke in izbuja in vnema srce k ljubezni do slovenske domovine, ktero bodemo tem gorkejšje ljubili, čem boljje poznamo njo in zgodovino njenih sinov!

V Podbrezji na bele nedelje dan 1. 1871.

Pisatelj.

Poglavitni viri in spisi o turških bojih.

Nenatisnjeni:

Listine iz dvorne knjižnice meniške ali monakovske. Listine iz zgodovinskega društva koroškega in kranjskega. Listine iz Joaneja Graškega.

Natisnjeni:

1. Joh. Weichard Valvazor: „Die Ehre dess Herzogthumbs Crain“ Laibach 1689 v štirih foliantih s 533 lepimi izvirnimi bakrorezi. Za našo deželo neumorno delo! V zgodovini sicer ne povsem verjetno, a dober ka-žipot v vrsti raznih dogodkov.

2. Jacobi Uluresti, theologi et sacerdotis carinthiaci, chronicon Avstriacum kot nadaljevanje njegovega letopisa Chronicon Carinthiacum. Ta obsega leta od 764 do 1360, prvi pa zlasti življenje cesarja Friderika IV. in dogodbe do njegove smrti l. 1493. Jakob Unrest je bil župnik v slovenski Diholci (Tehelsberg) na Koroškem in živel v drugi polovici XV. stoletja. Bil je tedaj priča in sovremenik turških napadov za časa Fride-rikovega in povsem vreden našega zaupanja. Njegova letopisa sestavljena v nemškem jeziku najdemo natisnjena v Hahnii Collectio Monumen-torum veterum et recentium etc. Brunsvigae 1724. I. st. 379—536 in 537—805. Rokopisa nekdanj v knjižnici nadvojvode Karola v Gradcu sta sedaj v c. k. dvorni. Za naše delo je važno le chronicon Avstriacum, ki ga Hammer in drugi niso poznali.

3. Chronicon breve Regni Croatiae Joannis Tomasich minoritae. Ta letopis sta videla Valvazor in Schönleben v rokopisu in mnogo rabila v delih svojih. Ležal je v auersperški knjižnici v Ljubljani, dokler ga je prvokrat priobčil Iv. Kukuljević Sakcinski v Arhivu za povjestnico jugo-slavensku knjig IX. st. 13—34. Tomašič je bil brat reda sv. Frančiška države bosansko-hrvaške in živel v polovici XVI. veka, nekaj časa menda tudi na Kranjskem. To je vse, kar vemo o njegovem življenji. Letopis pripoveduje na kratko dogodbe od smrti Atile kralja do leta 1561. Kot sovremenik nekterih dogodkajev je jako zanimiv za našo in hrvaško zgo-dovino, a ne vselej zanesljiv.

4. Joannis Dlugossi sev Longini Historiae Polonicae liber XIII. et ultimus ex bibliotheca Henrici L. B. ab Huyssen Lipsiae sumpt. J. Lud. Gleditschnii et M. G. Weidmanni. Anno 1712. Dluoš je živel leta 1415 — 29. maj. l. 1480 kot kanonik v Krakovi potem kot nadškof Levovski. Njegova poljska povestnica sega do leta 1480.

5. Ant. Bonfinii Rerum Hungaricarum decades quatuor cum di-midia recognita per J. Sambucum. Frankfurt opud And. Wechelum. Anno 1581. Bonfinij je bil rojen v Ascoli na Italijanskem l. 1427. Zаради učenosti njegove poklical ga je Matija Korvin l. 1485. na Ogrsko, kjer je spisal ogrsko zgodovino do leta 1495. in umrl l. 1502. Dluoš in

Bonfinij se nekako dopolnujeta, kolikor je poslednji bolje za Korvina, toliko hujše prvi nasprotuje.

6. Dr. F. Ilwof: „Die Einfälle der Osmanen in die Steiermark“ posebni iztisi iz Mitth. d. hist. V. Steierm. IX., X., XI. in XV. Vsakako najboljše kritično delo o turških napadih v Štirsko, ki pa tudi mnogo virov o tem predmetu navaja za ostale dežele, toraj jako koristno.

7. Braun-r (Prof. Heinrich iz Braunova): Krain und die Osmanen od. die Einfälle und Raubzüge der osm. Horden in Krain und die Leiden, Drangsale und Gegenwehr unserer Altvordern v Illirisch. Blatt I. 1831. Ta spis sega do bitve pri Budaški in ni družega kakor prepisani Hammer, ki si je v obširni knjigi: Gesch. des osm. Reiches mnogo prizadeval natanko opisati turške boje, se vé, po izvirih njemu znanih.

Drugi spisi in knjige so vestno navedeni na dotičnih mestih.

Prvo poglavje.

Turki pridejo v Evropo. — Razširjajo svojo moč. — Bolgari potolčeni. — Nesreča na Kosovem polji. — Miloš Obilič se maščuje. — Bajesid ukroti Bolgarsko in Vlaško. — Bitva pri Nikopolji, kristijani premagani. — Razmere avstrijskih dežel konec XIV. stoletja. — Turki prvikrat na Slovenskem. — Timurlenk ugonobi Bajesidovo vojsko in vjame njega. — Bajesidov naslednik sultan Mohamed I. — Turki vdrugič na slov. zemlji. — Ernest Železni zapové Ljubljano utrditi. — Sumljiva bitva pri Radgoni. — Sultan Murad II. — Slovenci pobijejo Turke pred Novim mestom.

V srednji Aziji blizo „nebeškega kraljestva“ kitajskega so živeli v starodavnem času razni turški rodovi. Olike in omike svojih sosedov, ki že od nekdanj slovó zaradi imenitnih iznajdeb, niso se veliko navzeli, bili so ropa željni, neotesani in sirovi. Boje popisovati, ki so jih imeli med seboj, ni naš namen, stvar je deloma zeló zmedena, deloma pa tudi brez važnosti za nalogo našo. Le prav na kratko hočemo povedati, kako so prišli Turki iz Azije v Evropo, kako so tukaj svojo moč vtrdili, širili in poslednjič postali, kakor nekdanj Rimljanom Hanibal ante portas, vsej Evropi strah in groza.

Pleme Hiungnov ali Turkov v širjem pomenu je bilo razcepljeno na mnogo kolén, ki so se pomikala proti zahodu. V desetem stoletju so bila že na obalah rek Amu in Sir ali Oksus in Jaksartes, ki se iztekate v aralsko jezero. Najzahodniši so bili Oghuzje med imenovanim jezerom in kaspiskim morjem. Ko se poprimejo mohamedanske vere, vzdigne se četa kakih 50000 Turčinov pod vodstvom Sulejmanovim in zamenja deželo z Armenijo.

Ali tudi tukaj jim je pretesno. Po smrti svojega voditelja odpravi se polovica v malo Azijo, kjer jim selčuški Sultan Alaeddin I. odkaže kos svetá, ker so mu v vojski krepko pomagali. Dobro so se borili potem zoper Mongole v izhodu in Bizantince v zahodu in njih moč in vpliv je rastel od leta do leta. Po smrti Alaeddina III., poslednjega sultana Selčukov, leta 1299 se je tedaj Sulejmanov vnuk Osman I. lahko izklical za neodvisnega gospoda svojega ljudstva, za prvega sultana turškega ali po njem imenovanega cesarstva osmanskega.

Za Urhana I. njegovega sina in naslednika so vzeli Turčini medlim in slabim Bizantincem po vrsti Bruso, Nikomedijo, Nicejo in kraljestvo osmansko je segalo že do Bospora. Ta sultan je napravil redno vojsko: najvažnejše sredstvo za njegove namene, ki so bili razširjenje njegovega še mladega cesarstva in obladanje lepih in rodovitnih dežel unstran Helesponta. V tej vojni si je pa ustanovil poseben oddelek samih krščanskih otrok, četo tako zvanih janičarov. Ti so postali polagoma steber turškemu cesarstvu, tudi strah in trepet vsej Evropi. Urhanove namene so posebno pospeševale zapletene homatije publega in skoraj že strohnelega cesarstva bizantinskega. Zaradi cesarske krone so si stale razne stranke v Carigradu tako ljute nasproti, da je sedaj ta, sedaj una na pomoč klicala svojega lastnega sovražnika Turčina. Tako je notranja moč izhodnjega cesarstva pešala in naposled oslabela, turška sila pa od dne do dne rastla. Najbolj potrebno se je zdelo Urhanu, da v Evropi dobi kako trdno mestice, da od onod osvojevalne mreže razstavi na vse kraje. Njegov izvrstni sin Sulejman je bil odmenjen, da izvrši ta naklep. In izveršil ga je na veselje svojega očeta. Le z majhno peščico ljudi se leta 1356. na okornih, s hlodov zbitih in z jermeni zvezanih plavih prepelje čez ozki Helespont ter naglo udari na neki slabo utrjeni grad na bregu, kake poldruge ure daleč od Kalipoli, in ga v oblast dobi.

Tako so se Turki vsedli v Evropi. Odsehnal so napadali okolico in mesto za mestom, dežela za deželo se je morala udati rastoči sili. Že naslednje leto je padel Kalipoli in vsa dežela do Marice in Erkene je postala turška pokrajina.

Urhanov drugi sin Murad I. (1359—1389) je vestno ravnal po izgledih svojih očetov. Dimotika, Adrianopol, (sedajni Edrene) najtrdnjše branišče bizantinskega cesarstva na reki Marici, in 1362 Filipopel (sedajni Felibeh) tedaj skoro vsa Rumilija je prišla Muradu v oblast. Dimotika in vo. njegovo cesarstvo je sedaj glavno ali prestolno mesto sulta do kraljestva bulgarskega, srb-laj segalo proti severu do Balkana, do kraljestva bulgarskega, srb-skega, vlaškega, bosanskega, proti zahodu do Albanczov — res mogočen vspeli delovanja še ne desetih let!

Toda vse to je bilo še premalo za dežele željnega Murada. Tudi imenovani narodi so se morali ukloniti zmagovalni sreči njegovi. Leta 1363. otepe Srbe in njihove zaveznike pri Adrianoplu, l. 1375 vzame jim trdno Niso, kralja Lazara, ki je prosil miru, pa

je primoral, da ga je spoznal kot vladarja, prečejšen davek plačeval in konjikov v vojsko osmansko dajal. Nejevoljno so nosili Srbi ta jarem in o prvi priložnosti so se ga hoteli otresti. Ta se je kmalu ponudila. Murad je imel namreč v mali Aziji opraviti, Srbi to porabijo, zgrabijo za orožje in združeni z Bulgari premagajo 20000 Turčinov, ki so napadli Bosno. A drago so morali plačati predrznost svojo. Ko sultan Azijo ukroti, obrne zmagovalne čete nevrške najpred proti Bulgarom. Pri Nikopolji potolče Alipaša bulgarsko armado, car Ivan Šišman Aleksandrovič se je moral velikiemu veziru udati na milost in nemilost. Doveden pred Murada si je izprosil življenje, a ne krone in dežele. Bulgarska je prestala kot država. Sedaj so bili Srbi na vrsti. Knez Lazar zbere okoli sebe Bosniškega kralja Štepana Tvartka, kneza vlaškega, albanškega, hrcegovinskega in drugih zaveznikov. Kar temá jih je bilo na Kosovem polji, pravijo da 200.000 mož. Turška vojska je bila neki samo peti del tako močna ko krščanska. Murad sam in sinova njegova Jakub na levi in Bajesid na desni strani so poveljniki. Na svetega Vida dan 15. rožnika po srbskih virih, po drugih 27. avgusta leta 1389 se zgrabijo. Tri dni je trajala bitva, kateri ne najdeš lahko para, in kdo bi mislil, da se bode sreča nagnila barbarskemu neverniku! Turki so zmagali. Vsa velikanska vojska srbska je bila do čistega pokončana, knez Lazar ubit in Srbija izbrisana iz samostalnih evropejskih držav! Milo obžalujejo narodne pesmi to nesrečo, ktere je kriva brž ko ne stara slovanska nesloga, vsaj jo pripisujejo nekteri izdajstvu kneza Vuka Brankoviča.

Ali tudi Murad se ni dolgo veselil krvave zmage. Še tisti večer pridere 12 junakov do njegovega šotora in Miloš Obilič mu zabode meč v srce. Če je bila smrt Muradova vladam sploh všeč, sebični politiki beneške republike ni bila prijetna, ali vsaj hlinila se je tako. Francesco Quirini je prišel sinovoma turškega sultana žalost izrazit v imenu ljudovladinem. Rekel je: „Kakor je republika iskreno ljubila njunega očeta, tako ljubi in je pripravljena ljubiti njegova sinova in državo njegovo ter ga pribrojiti svojim osobitim prijateljem!“¹⁾ Tu vidimo, da se tudi kristijanska država sprijazni z neverno, če je le srečna in mogočna in če je kaj upati, ob enem imamo pa tudi nekakošno razjasnilo, zakaj je tako nenavadno rastla moč in oholost iz Azije prišlega divjaka. —

Murada I. je nasledoval njegov sin Bajesid I., zmagovalec na Kosovem polji. Srbi so mu morali plačati davek v krvi in denarji in lahko si mislimo, kako nerad je nosil ta junaški narod sramotno breme turško, toda sam si ni mogel, drugi mu niso hoteli pomagati, sebično so slovanski knezi skrbeli le sebi ohraniti in otet, kar je bilo še mogoče. Bosanski kralj Štepan Tvartko je nameraval napraviti samostalno državo tje do jadranskega morja in proti severu do Donave in Drave. In to je nameraval o času, ko je osmalin korak za korakom osvojeval si zemljo slovansko!

¹⁾ Rad jugoslovanske akademije III. 1868 st. 95.

Nesrečo svojih bratov Slovanov je hotel obrniti sebi v prid! Res da se je s tem kraljestvo še nekaj časa ohranilo, a osveti in maščevanju tudi Bosnija ni utekla, njen konec je bil še strašnejši od drugih.

Bajesid je obrnil oči proti severu. Bulgarsko je popolnoma podjarmil, vlaškega vojvodo primoral plačati letni davek, tudi Vlaška je nehala biti samostalna kneževina in mohamedanci so imeli sedaj odprto pot na Ogersko. Kralj Sigmund se toraj vzdigne. Že leta 1387. zbere vojsko, pri kateri je bil tudi Viljem Celjski, tedaj gotovo nekaj Slovencev, in gre proti osmanom in bosanskemu kralju ob Donavi na Bulgarsko. Požge nekaj turških in vlaških čolnov, premaga sovražnika v nekaterih majhnih praskah, vzame trdnjavo malo Nikopolje in se vrne potem domú. To razljuti sultana. Zavoljo njegovega žuganja in na prošnjo stiskanega cesarja carigrškega Emanvela sklene Sigmund Bajesida prehiteti in zagrabiti ga. V ta namen povabi kralje in kneze, katerih je s svojimi četami mnogo prišlo, med njimi tudi Herman II. grof Celjski s Štajerci, morebiti tudi Kranjci, ker na Kranjskem so imeli Celjski mnogo posestva. Sešlo se je kacic 100.000 oboroženih mož, v resnici krasna armada. Komu bi se pač sanjalo, da bode tako žalosten konec storila! Turška vojska je bila neki močnejša in razdeljena na tri kampe. Prvega in drugega kristijani kmalu v beg zapodé, ko pa za begočim iskreno dirjaje ugledajo Bajesida s spočitimi izbranimi konjiki, upade trudnim in spehanim vojakom srce ter začno begati. Sedaj je postala zmešnjava splošna, težko oboroženim francoskim konjikom ni bilo mogoče ubežati lahkim turškim Sipahi, drug je bil drugemu na potu, in ko še knez srbski Štepan, prisiljeni zaveznik Bajesidov, pritisne, bila je osoda krščanske vojske določena: kristijanje so bili premagani, 20.000 jih je obležalo, blizu toliko vjetih, kralj Sigmund sam s Hermanom Celjskim vred je komaj utekel. To se je zgodilo pri Nikopolji 28. septembra leta 1396.

Glas te nesrečne bitve je pretresel sosedne dežele, ki so le prekmalu čutile roparske druhali zmagovalnih nevernikov. Bajesid je pri Nikopolji silno veliko ljudi zgubil, besen zaradi tega ukaže koj naslednji dan čez 3000 vjetih kristijanov grozovito pomoriti. Malokdo se je mogel odkupiti, vse druge so gnali v Kalipolje in potem v malo Azijo v sužnost, med njimi Schiltbergera, o katerem kmalu obširneje govorimo.

Pustimo pa za trenutek Bajesidove trume in oglejmo se nekoliko po avstrijskih deželah tedanjega časa. Veselega ni dokaj povedati. Plemenitaši so stali mestom sovražno nasproti. Habsburški vladarji so poslednja varovali, pravice za pravicami dajali jim ter podpirali jih na vsak način. S tem so si naklonili mnogo sitnosti in upornosti mogočnega plemstva, hrepenečega po vedno večem vplivu in obširniši mogočnosti. A tudi v družih ozirih ni bila doba ugodna habsburški rodovini. Čehi, Madjari, Poljaki so imeli svoje kralje, dobrih sto let od Friderika III. (umrl 1330. l.) sem ni stopil nijeden Habsburščan na cesarski prestol, prva čast

in veljavnost na Nemškem je prišla drugim v roke. Vrh tega so se uprli Švicarji avstrijskim vojvodom, Leopold III. sam je padel v bitvi pri Sempah-u 14. julija l. 1386. V imenu njegovih štirih sinov je vladal njegov brat Albrecht III. še precéj srečno in mirno avstrijske dežele do smrti svoje leta 1395. A ž njim je izginila sloga med sinovi Leopoldovimi, jeli so namreč dežele med seboj deliti in tako toliko potrebno moč slabiti. Vsakoršne roparske drhali so dežele nadlegovale in gospodarile v njih, kakor se jim je ljubilo, upor za uporom je nastajal, zmešnjav ni bilo ne konca ni kraja, kakor se bode v daljnem pripovedovanji dogodeb sleherni do dobrega lahko prepričal.

Tri dni je Bajesid počival na borišču, potem se vzdigne proti Ogerski. Na desnem bregu Donave drvijo zmage pijani in ropa željni Turkomani, Mitrovici nasproti prebrodijo slovensko Savo in kakor povodenj se razlijó po Ogerski. Celó do Bude so dospeli in blizo vse prebivalce ali potolkli ali odgnali.¹⁾ Drugi so pridrli med Savo in Dravo. Tako grozno so pokončali in opustošili dežele, zlasti Sirmijo, kjer so bili že l. 1391, pa jih je z nje odpodil z veliko žrtvijo hrabri Ivan Morovički,²⁾ da še mnogo let pozneje skoraj ni bilo ne sledu ne tiru prebivalcev in poprejšnjih lepih mest. Od teh roparskih čet se je brž ko ne odcepila drhal, ki se je spustila ob Dravi dalje in prihrula na dolenjo Štajersko pred Ptuj, prvikrat na slovensko zemljo.³⁾ Mesto si ni bilo v svesti tacega pohoda, sovražniki ga tedaj z lahka izropajo in zapalijo, prestrašene mestjane in deželane z okolice brez posebnega truda polové in odženó v sužnost, 16.000 duš, mož, žen in otrok z živino in drugim imetjem so neki odpeljali seboj, ter nekaj pustili na Grškem, nekaj tirali dalje v Azijo.

Ta napad spričuje edini Schiltberger. Kdo je Schiltberger? Ali mu smemo verjeti? Tema dvema vprašanjema se ne moremo ogniti, ker tu gre za to, da dokažemo dogodbo, o kateri nimamo do sedaj razun omenjenega nobenega družega poročila. Janez Schiltberger je bil doma v Monakovem. Na klic kralja Sigmunda

¹⁾ „(Turci) post (praelium) usque ad Budam Ungariam quasi nudatam habitatore reliquerunt.“ Ebendorfferi chron. austr. apud Pez II. 823.

²⁾ Rad jugoslov. akademije knjiga III. 1868 st. 122.

³⁾ „Vnd als der turckisch kunig das volk liess tötten vnd uns gefangen in die obgeschriben statt (Adrianopel) geschickt hett Dornach am dritten tag brach er vff vnd zog hin gen vngern vnd fur über das wasser, das da ist genant Saw, by einer statt genant mittrotz vnd hub ein gantz land vff. vnd zoch dornach in des hertzogen land zu petaw vnd furt mit im uss dem selben land Sechtzehen tusent man mit wiben vnd mit kinden mit allem ürm gut, vnd gewan die obgenant statt vnd prennt sie uss. Vnd das volk fürt er mit in hin, denn ain tail liess er in krieckenlant.“

Schiltbergers Reisen etc. herausgegeben von K. F. Neumann. München 1859 st. 56—57.

v boj zoper splošnega neprijatelja zapusti še prav mlad z gospodom svojim Lenartom Reichartinger-om rojstni kraj. Pri Nikopolji pride Turkom v pest. Tudi njemu je pretela smrt, katero je bil srditi Bajesid vjetim namenil, vendar mladost njegova — bil je namreč še le 16 let star — rešila ga je smrti, a ne sužnosti. Ker je bil pameten in spreten mladenič, vzel ga je sultan med svojo družino. Postal je potem sužen mongolskega kralja Timur a in njegovih sinov, prehodil malo Azijo, Sirijo, Perzijo, Armenijo, Sibirijo in druge dežele, skusil in pretrpel marsikaj in še le po 32 letni sužnosti se mu je posrečilo, da je pobegnil s štirimi pajdaši in srečno prišel v domačijo svojo leta 1427. Kar je mož doživel, videl in slišal, to je priprosto zapisal in svetu izročil.¹⁾ V tem potopisu beremo na navedenem mestu napad na mesto Ptuj. Sicer poročevalec sam ni bil pričujoč, vendar je lahko izvedel popisano dogodbo iz ust tacih, ki so bili priče, iz ust Turčinov, katerih jezik kakor sploh druge izhodne je kmalu popolnoma umel, vjete pa je morebiti še sam videl. Da bi nas hotel nalagati, ne moremo misliti; kateri razlogi bi ga bili pač naklonili k takemu početju? Ker marsiktere reči v obče tako pripoveduje, kakor pišejo drugi pisatelji o njih, velja to bojè tudi o napadu na Štajersko. Res, da v tem hipu nimamo razun omenjenega ni enega vira, ki bi potrdil dogodbo pred Ptujem, a tudi ni jednega ne moremo navesti, ki bi nasprotoval oni pripovedi ali omajal resničnost njeno.

Spričano in dokazano po mnogih zgodovinarjih je, da so Turki razgrajali med Savo in Dravo. Verjetno je toraj, da so jo nekatere čete, ki so še premalo naropale, udrle naprej ob poslednje imenovani reki in planile v deželo, kjer se niso nadjali širokohlačnih gostov, o katerih so menda celò že mislili, da jih je velikanska nemško-francosko-ogerska vojska Sigmundova razpršila na vse vetrove svetá. Za brambo zmožnih ljudi pa ni bilo mnogo v deželi. V nesrečni bitvi pri Nikopolji je bilo brez dvombe precejšnje število tudi Slovencev ubitih, drugi so prišli sovražniku v oblast, in kateri so utekli smrti in sužnosti, taval so na begu po neznanih krajih in niso bili še domá. Neprijatelju ni bilo toraj težavno ropati, požigati, ljudi loviti in iz slovenskega Štajerja tirati več tisoč prebivalcev, če jih prav ni bilo natanko 16.000, kakor trdi naš popotnik.

Prvikrat so bili tedaj Turki na slovenski zemlji leta 1396., kmalu po nesreči pri Nikopolji. Rodila in vodila je tega kakor vse poznejše napade želja po ropu in prelivanju krščanske krvi.

¹⁾ Potovanje Schiltbergerovo je bilo mnogokrat tiskano. Na primer: okoli l. 1550 v Frankobrodu, potem ga je izdal Panzer v „*Annalen der ältern deutschen Literatur*“ (Nürnberg 1788. 41); za njim A. J. Penzel München 1813 z obširnim naslovom. Leta 1859 je v znova priobčil to delo Neumann v Monakovem: *Reisen des Joh. Schiltberger* itd. itd.. Pred seboj imam poslednjo izdavo.

Posamesne osmalinske drhali so prihrule v nevarovano deželo, požigale mesta in sela in neoborožene prebivalce z vsem, kar so imeli, gonile v sužnost. Iz nekterih krajev so jih sicer hrabro odpodili, toda velik del Bosne tje do Drine, kjer so pridrlle do Zvornika, vso Sirmijo in Slavonijo, kjer se jim je pri Požegi vdrugeč v bran postavil Ivan Morovički, spremenile so vendar le v puščavo.¹⁾

Razdjanja in žalosti, ki ga je učinil ta napad, ne opisuje nam neben spominek, kakor v gomili vsi molčé. A v duhu nam se kažejo tužne razvaline tam, kjer so malo poprej stale prijazne vasice, lepa mesta: še slišimo mili jok onih, ki so srečno oteli sebe, pa ne svojcev in svojega prebivališča. Še vidimo brezupnost na obličji tistih, ki so na potu v njim še neznano sužnost, iz ktere ni upati rešitve, zlasti otrok je bilo mnogo med njimi. Schiltberger kot priča pripoveduje, da je Bajesid prišedši v Brusu z drugimi vred 60 dečkov poslal egiptovskemu sultanu. Tudi Babilonija, Perzija, Armenija so vidile krščanske otroke in koliko so jih pripravljali za janičarsko službo, ki so jih povile slovenske matere, kdo ve?!

Sreča Bajesidova je bila, kakor vidimo, nenavadna. Skoro vse dežele takraj Donave in grške pokrajine so se uklanjale njegovemu zmagovalnemu meču. Bizantinsko cesarstvo že blezo ni bilo večje ko Carigrad, kjer je životaril njegov poglavar. Misleč, da mu nikakor ne more spodleteti, obleže sultan naposled stari Bizanc, po katerem so hrepenili njegovi prededje ter leta sem obračali vse mišljenje in delovanje v to, da se ga vendar enkrat polasté. Stiska za obleženo mesto je dospela že visoko, njej se pridruži lakota, konec je pretil romejskemu glavnemu mestu, kar dospé novica: grozni Timurlenk,²⁾ vojskovod mongolski, je v mali Aziji. Sultan popusti Carigrad in gre nepričakovanemu sovražniku naproti. Na angorski planjavi 20. julija l. 1402 se je utrnila svitla zvezda Bajesidova. Njegova vojska je bila sicer močna do sto tisoč mož, toda Mongolov je bilo ko listja in trave. Boj je bil silno krvav in srdit, za Turčine osodepoln, Bajesid Ilderim, to je,

1) Zinkeisen's Geschichte des osmanischen Reiches. Hamburg 1840 I. 315—316.

2) Ne zastoj pravimo „grozni“, zakaj kar povestničarji pripovedujejo o besnem, nečloveškem trinoštvu njegovem, presega našo domišljijo in ne dá se izraziti z navadnimi besedami. Hoteč Džengiskanovo kraljestvo povzdigniti, razlil se je kakor povodinj po Aziji, kamorkoli je stopil, mesaril je v najstrašnejšem pomenu te besede. Morijam pri Ispahanu 1387. leta, Tus-u l. 1389., Marneziru, Seraji, Astrahanu, Damasku, Bagdadu in drugod ni enacega v zgodovini stari in novi. Pri oblegi mesta Sistan-a je bil ranjen v nogo, zato ga imenujejo Timurlenk, to je: hromi Timur. Leto 1405. je vzelo to šibo človeškega rodu iz svetá in mongolsko kraljestvo se je razsulo na vse strani kakor pesek v pustinah azijskih. (J. Schiltberger herausgegeben von Neuman v uvodu st. 36—38.)

blisk, pred katerim je malo poprej trepetala Evropa in Azija, prišel je Timurlenku v oblast,¹⁾ vojska je bila pokončana in stolno mesto Brusa izropano. Osem mesecev po tej dogodbi je smrt rešila Bajesida sramotne, nestrpljive ječe.

Po smrti njegovi so se jeli njegovi štirje starejši sinovi prepirati za prestol. Po dolgih krvavih homatijah obvlada slednjič Mohamed I., ter ga leta 1413. izkličejo za sultana v Aziji in Evropi, v glavnih mestih Brusi in Adrianoplu. Dokaj je imel opraviti, da je popravil, kar se je zakrivilo in zamudilo v letih razpora in občne zmešnjave. Pri tem pa poveljniki posamesnih turških čet na mejah niso pozabili slovenskih pokrajin. V jeseni, Valvazor pové celó dan namreč 9. vinotoka leta 1408., pridere eden teh lakomnih glavarjev s svojo trumo v slovensko marko ali stran in v metliškem okraji razsaja.²⁾ To potrjuje neko pismo od leta 1411. do vélikega mojstra nemškega reda, ki je imel v Metliki in Črnomlji posestev in cerkev. V njem beremo: Hišo v Metliki in župnijo Črnomaljsko so Turki tako razdjali, da ondašnji komptur podpore potrebuje.³⁾ Razun Metlike in Črnomlja brž ko ne nobeden kraj ni čutil nevernika, napad leta 1408. tedaj ni imel posebnih nastopkov.

Tudi od naslednjih let nam viri kaj malo pripovedujejo. Mohamed I. je pridno razširjal svojo moč in svoj vpliv, podo-navski knezi in bližnje države so se mu po vrsti uklanjali, samo Benečani so mu bili kos. Premagan na egejskem morji je leta 1416. z njimi mir sklenil, s Signundom pa se ni hotel pogoditi, ampak planil je v Ogersko in plenil in požigal vse tje do posestev celjskih grofov, do nadškofije juvavske in meje oglejske dežele. Ker je Drava v zgornjem teku mejila nadškofijo juvavsko od oglejskega patrijarhata in ker so imeli celjski grofje največ posestva na slovenski in nekaj na hrvaški zemlji, trpele so zopet največ slovenske dežele med Savo in Dravo. Teodorik, ki nam to pripoveduje, dosedaj še ni našel tovarša, ki bi potrdil ali bolje na drobno opisal dogodbé tega časa.

Ni se tedaj čuditi, da so se jeli gibati in pripravljati na spremem neljubega gosta. Po smrti bratov Viljema (l. 1406.) in Leopolda (l. 1411.) je prevzel vladarstvo Štajerske, Koroške in Kranjske Ernest Železni, poslednji vojvoda, ki je v Korotanu leta 1414. prisegel po starodavni slovenski šegi na kamenenem prestolu pod Kernskim gradom. Na dedne dežele je skrbno čul ter branil jih

1) Da je bil zaprt v železni kletki, kakor beremo po kujigah, je pač le pravlica, ker tudi Schiltberger v soglasji z izhodnimi pisatelji nič ne vé o tem, vendar ne trdimo, da Timur ni bil morebiti mož sposoben za tako početje.

2) Valv. XI. st. 389. in XV. st. 329.

3) „Das hus in der Metlig und die Pfarre zu Tchernombl sind von den Turken furheret, also das derselbe komptur einer hülfe pegeret.“ Kozina v Mitheil. d. h. V. F. K. 1863 st. 35.

pred samooblastjo cesarja Sigmunda in varoval napadov občnega sovražnika. V Ljubljani je bil večkrat, n. p. grudna meseca leta 1405., l. 1414. pri poklanjanji, meseca avgusta l. 1421. Ker se mu je poročilo, da so Turčini primahali celó do Polhovega gradca,¹⁾ poslal je iz Bolzana soboto po sv. Rešnj. Telesu l. 1416. deželnemu glavarju Urhu Šenku Ostrviškemu dva ukaza: 1. naj Ljubljancanje nemudoma napravijo nasipe, okope okoli mesta in obzidje bolje utrdijo in popravijo, ob enem naj pa glavar zahteva od samostanov, farnih predstojnikov, okoličanov in drugih, da svojim ljudem zapovedó, mestjanom pomagati apna, kamna voziti, kopati itd.; 2. plemenitaši in vitezi, ki imajo hiše v Ljubljani, naj v njih ostanejo in dobro v bran postavijo, da zavoljo njih mesto škode ne trpi; kdor to opusti, smejo mestjani z njegovim poslopjem storiti, kar bode potrebno, celó podreti ga, ako bi bilo pravilnosti obzidja na potu.²⁾ To zadnje povelje meri na one viteze, ki so svoje hiše v mestu popustili, ko je glas počil, da se sovražnik bliža, in šli na svoje trdne gradove, nekaj ker so bili ondi bolj varni nekaj pa morebiti tudi, ker so se mislili s tem umakniti sodelovanju pri zidanji in vtrjenji mesta Ljubljanskega. Ob enem mu je dal pravico nove mesnice napraviti, šolo pri sv. Miklavžu ustanoviti, potrdil deželne in mestne privilegije, razsojal v tožbah zoper plemstvo večidel Ljubljancanom v prid, kakor se je sploh hvaležnega skazoval udanim in zvestim mestom, trgom in v obče podložnim svojim ter jih osipal s pravicami in svoboščinami.

Leto 1418. si je Turek zopet izbral, da se poskusi s Slovenci, prigrmi namreč na Ogersko in Štajersko do Radgone. Tukaj je bila velika, za nas slavna bitva. Nenavadno obširno in na drobno jo popisujejo Megiser in vsi drugi za njim. 20.000 nevernikov obleže imenovano mesto, ki se prav vrlo brani. Nadvojvoda Ernest, poklican na pomoč pa preslab, čaka na pomoč iz dežel. V malo dneh je dospela. Nikola grof Frankopan pripelje 800 hrvaških in 250 kranjskih konjikov; Oton Ehrenfels, dež. glavar koroški 2700 kirasirov in pešcev, njim na čelu so stali Pangracij Ungnad, Wülfing Krajg, Miklavž in Ernest pl. Ditrihstein, Eberhard pl. Kolnic, Viljem in Janez pl. Khevenhüller in drugi. Štajerce — 2000 jih je bilo — pripeljejo Vuk pl. Stubenberg, Dieting pl. Emerberg, Ekart pl. Herberstein³⁾ in Friderik pl. Harrach, vojvoda

¹⁾ Kje je Richter (Klun Archiv f. die Landesgeschichte des H. Krain II. st. 215.) to novico našel, ne vemo. Val. XV. 330 poroča, da so Madjari prigrmeli do Polhovega gradca ter se dokaj „turško“ obnašali.

²⁾ Dr. Klun Diplomatarium Carnolicum 1855 st. 24. šte. 25. in st. 23. šte. 23.

³⁾ O Ekartu Herbersteinu vé njegov sorodnik Žiga v „Familienbuch“ (v Arch. für K. öst. Gesch. 1868. st. 310.) edino to, da je leta 1379. podpisal ženitovansko pismo brata svojega Henrika. Gotovo ne bi molčal, da je bil Ekart res pri tej slavni bitvi.

Albreht V. pošlje 3000 konjikov in 2000 pšičarjev¹⁾, tem se pridruži še neki gospod Turjaški (kteri ?) z 1000 pšičarji²⁾; vseh skupaj tedaj kakih 12.000 dobro oboroženih mož. S to trumo udari Ernest nenadoma na Turka. Bili so se srdito na obeh straneh. Eberhard Kolnic v pričo Ahmetbega popuca dva imenitna Turčina, hoče se toraj beg ž njim poskusiti. Toda naletel je, kajti Kolnic ga tako vseka, da se mu kar obilna kri prikaže. To videvši planejo sovražniki na hrabrega Kolnica in ubili bi ga bili, da ni prišel še o pravem času Frankopan s svojimi, drhal v beg zapodil, Ahmetbega pa zadavil. Sedaj upade turškim vojakom pogum. Spusté se v beg, vojvoda Ernest, ki je bil poprej sam raz konja pal, se ojači, gre za njimi in jih hudo otepe. 12.000 pešcev in 7300 jezdicev, med njimi Ahmetbeg in 16 poveljnikov, obležalo je na borišču. Ta zmaga pa je bila za kristijane jako draga, 1500 pešcev, 500 konjikov je bilo mrtvih, 300 jih je umrlo v šotoru in tretji del vse vojske ranjen. Gotfrid Ravber, Ditrih Danhavsén in Viljem pl. Khevenhüller so se žrtovali za domovino. Plen je nadvojvoda tako razdelil, da so eno polovico prejeli stotniki, drugo pa samostani in cerkve, ker v njih se je izprosila zmaga krščanski vojski.³⁾

Kakor so dogodbe tukaj popisane, imamo o njih nekatere pomislike.

1) Težko, težko je bilo 20.000 Turkov pred Radgono. Tisti čas je imel namreč sultan Mohamed I. mnogo opraviti v mali Aziji, da si je iznova pridobil v poprejšnjih homatijah zgubljena mesta. Če so bili Turčini res na Štajerskem, zapovedoval jim je le kak mejni beg, ta pa ni nikakor bil gospodar 20.000 mož močne vojske. Bilo jih je morebiti komaj 2000.

2. Ni verjetno, da je bila Radgona tistih dob že tako utrjena in močna, da bi se bila mogla več dni vspešno braniti tako ogromni sili, kakor tudi to ne, da se je v tako kratkem času zbralo 12.000 mož jež in peš iz vseh slovenskih krajev.

3. Oton Ehrenfels leta 1418. ni bil več dež. glavar koroški ampak Konrad Krajg.⁴⁾

4. Khevenhüllerji ta čas še niso bili plemeniti. O Viljemu, ki je neki padel pred Radgono, ni nič znanega. Janeza Khevenhüller-ja pač najdemo v pismu leta 1400 kot mestjana in priseženega moža v Belaku. Leta 1427. ukaže vojvoda Friderik IV. „Khefenhilerju“ mestjanu belaskemu graščino Aichelburg zastaviti⁵⁾, ta prejem Janez Khevenhüller kot oskrbnik v Vetrovski

¹⁾ Illirisches Blatt 1831 str. 3. in Lichnovsky: Geschichte des Hauses Habsburg V. 207.

²⁾ Illirisches Blatt 1831. st. 3.

³⁾ Valv. XV. 330 - 331.

⁴⁾ Hermann Handbuch der Geschichte des H. Kärnten I. 124.

⁵⁾ Hermann: Geschichte itd. I. str. 136.

blizu Belaka štiri leta pozneje reverzira. Od tega časa še le je ta rodovina plemenita.

5. Število mrtvih osmanov (19.300) se ne veže z množico oblegovalcev, katerih štejejo 20.000 mož, ker potem računu bi jih bilo le 700 uteklo, če nijeden ni bil vjet. Na prvi pogled se vidi, da vsa pripoved na-to meri, zmago in junaštvo nekterih vitezov več ko treba povzdigovati in slaviti. Ako pa še bolje natanko preberemo zgodovinarje, ki so pisali o bitvi pred Radgono, prepričamo se, da si je njih pripovedovanje z raznimi najmanjšimi nebitvenimi dostavki in spremembami podobno: njih poslednji, poglavni vir je Megiser.¹⁾ Megiser, prav za prav Kristalnik, po imenu tedaj slovenskega rodu, je zasukal marsiktere dogodbe po svoje, ter olišpal z mnogimi junaškimi deli plemenitih rodovin, katerim se je ravno hotel prilizniti in prikupiti. Pri tem poslu se ni zmenil, je li istina, kar pripoveduje, ali ne, sklicovaje se predrzno celó na druge pisatelje, da so mu morali podpirati sebične njegove laži. Kakor o drugih dogodkih, lahko se je zgodilo tudi zastran bitve pri Radgoni.

Povzemimo vse, kar smo rekli, prav na kratko. Napad leta 1418. je bil res, iz trte izvil ga tudi Megiser ni, Valvazor je videl različne to bitvo zadevajoče listine, Kristof grof Frankopan se je l. 1491 pri sodnji skliceval na junaštvo preddega Nikole pri Radgoni, in nihče mu ni nič oporekal in zgodopisec Wolfgang Lacij, ki je res da še le 150 let po tej dogodbi živel, kratko omenja, da je Nikola Frankopan vojvodi Ernestu, očetu cesarja Friderika III., pripeljal 1000 lahkih konjikov zoper Turka.²⁾ Da so se pa vse posamesne reči prav tako vršile, kakor nam jih pripoveduje Megiser, iz navedenih razlogov močno dvomimo in to tako dolgo, dokler nam jih ne potrdi kako drugo verjetniše pismo iz dogodbam bližjih časov.

Kmalu po ravnokar omenjenem upadu je umrl sultan Mohamed I. v Adrianoplu. Njegov naslednik Murad II. se brž leta 1422. loti oblege Carigraškega mesta. Ta pot sicer še ni dosegel namena svojega, vendar mu je moral cesar Janez razun glavnega mesta in okolice odstopiti skoro vse druge dežele in kraje, ki jih je ta čas še imel v posesti. Prav tako srečen je bil novi sultan ozir sosedov na severu in zahodu, Vlahov, Srbov, Albanезov, ki so poskušali iznebiti se turškega jarma: užugal in ukrotil jih je, njegovi paše pa so razgrajali po njih deželah. S kraljem Sigmundom je miroval, a ne z Benečani, ki so bili zavoľjo kupčije v ogerskih brodiščih in lukah in po otocih njemu kakor naslednikom njegovim vedno na potu. Takrat pa tudi njih otepe, vzame Salonik in l. 1430. sklene ž njimi sebi ugoden mir. V tem so roparske drhali turške v enomer napadale Srbijo, Vlaško in Sedmo-

¹⁾ Megiser: *Annales, Carinthiae* (Leipzig 1612) II. 1082—1085.

²⁾ Dr. Ilwof: „Die Einfälle der Osmanen in die Steiermark I.“ str. 29.

graško. Že leta 1425, kakor piše Tomasič,¹⁾ prideró na Slovensko. Leta 1431 ponové upad. Bilo jih je neki kakih 8000 roparskih, silno predrznih tičev, kakor jih imenuje vrli Valvazor. Ko divja zver planejo naravnost nad ubogo, slabo utrjeno Metliko. Hitro iz lesa narejeno mesto obladajo, mlado in staro, možke in ženske pobijejo, cerkve razrušijo, živino in sploh kar je bilo kake vrednosti pograbijo. Potem se vzdignejo proti Novemu mestu. Kranjski deželni glavar Ulrik Šenk Ostrviški in koroški deželni glavar Štepan grof Montfort s svojim spremstvom sta bila tisti čas ravno v Ljubljani. Ko prvi izve žalostno novico, skliče plemenitaše domače in koroške v posvetovanje, kako ustaviti se predrznemu neverniku in obleženo in stiskano Novomesto rešiti iz njegovih rok. Sklep je bil, nemudoma udariti nad sovražnika. V naglici zbereta oba deželna glavarja 4000 mož, v treh dneh ugledata Turka pred Novim mestom. Tu imá Megiser zopet lepo priliko, da se iznebi enega svojih vedno pripravljenih poklonov proti visoki gospódi. Pripoveduje namreč na dolgo in široko, kako je Ulrik Šenk Ostrviški prigovarjal deželnemu glavarju koroškemu, da je prevzel poveljstvo nad krščansko vojsko in kako je potem Štepan Montfort v obširnem govoru, (pri katerem je bil menda Megiser nazoč (!) vojščake v nemal k srčnosti in hrabrosti.

Boj se pričnè, zmaga omahuje, zakaj nobena stran se ne gane ne za ped, naposled vender opešajo Turčini, ker naši so bili pogumniši in njih topovi so učinili divjakom veliko škodo. Polovica jih je obležala, plen in rop je prišel zmagovalcem v oblast. Tako pripoveduje ta napad kranjski zgodovinar Valvazor²⁾ dodavši v XI. str. 389, da je bil eden najhujših, vendar razun Megisera ne navaja nobenega vira ali pisma, s katerim bi potrdil svojo pripoved.

Tudi s to dogodbo, kakor smo jo po starih zgodopiscih ali prav za prav le po Megiseru opisali, imamo razne težave, ktere treba poprej odstraniti, da popolnoma vse verjamemo. Že Valvazorov sopisatelj Francisci opominja, da je v letni številki pomota in da je Megiser stvar za nekaj let pozneje postavil, kakor se je res zgodila. In res leta 1431. Ulrik ni bil več deželni glavar Kranjski,

¹⁾ V: *Chronicon breve Regni Croatiae Joannis Tomasich minoritae*, Arhiv. IX. st. 16. beremo: „Anno Dei 1425 venerunt iterum Turche et intrauerunt Bosnam et Croatiam, et spoliauerunt usque ad mare, Dlamoch, Cetinam, Uernicham (Verhnika?) et transierunt in Carniolam (et) Carintam (?) usque ad aquas gradatas, que vulgo „bile vode“ dicuntur et multum abduxerunt populum.“ Kar zadeva napad l. 1425., omenja ga le on; Valv., ki je marsikaj posnel iz njega, molči o njem.

²⁾ Valv. XV. st. 331—334 s podobo bitve pri Novem mestu po popisu Megisera *Annales Carinthiae* II. 1097. Potem ravno tako Aquil. Jul. Caesar *Annales Ducatus Styriae* III. 331; Braun-r v *Illirisches Blatt*. 1831 st. 3. Zinkeisen in Hammer nič ne vesta o tem napadu.

ampak Jošt Šenk Ostrviški. ¹⁾ Tudi gledé Štepana Montforta se moti Megiser, zakaj zgodovina koroška ne pozna deželnega glavarja tega imena, l. 1412—1444. je namreč Konrad pl. Krajg opravljal to službo. ²⁾

Napad ravnokar omenjeni brž ko ne ni sanjarija, toda predstaviti ga moramo za dve leti nazaj v leto 1429., ko je bil Ulrik še glavar kranjski. Okoliščin te dogodbe pa tako dolgo ne moremo natanko določiti, dokler o njih druge listine in spominki molče.

Sicer se je pa dežela po tej nesreči o kratkem opomogla, ker je bila l. 1432. zelo dobra letina. Vagan pšenice je veljal v Ljubljani 13 soldov, katerih je šlo 20 na funt srebrá; vagan rži 2, ajde 1 repar; tovor najboljšega vipavca 30 grošev in 12 jajec 1 sold. ³⁾

Drugo poglavje.

Slov. dežele za časa Ernestovih sinov. — Grofje Celjski. — Cesar Albrehtova nevspešna vojna proti Turkom. — Grofa Celjska in Albreht se dvignejo zoper Friderika IV. — Čete prvih naskočijo Ljubljano. — Janez Hunyad. — Bitva pri Varni. — Homatije v avstrijskih deželah. — Mohamed II. vzame Bizanec. — Zmaga kristijanov pod Belim gradom. — Janez Korvin in Kapistran umrjeta. — Nove zadrege po silni smrti poslednjega Celjskega kneza Ulrika. — Kralj Matjaž. — Slovani rešijo v Beču obleženega Friderika IV. — Njegova hvaležnost proti slov. vitezom. — Zbor v Mantovi. — Kralja Matija in Jurij Podčbrad v srditem boji. — Slov. dežele se pripravljajo na pohod turški.

Po vpadu leta 1429. naši prededje 40 let niso videli Turčina, pozornost je obrnil drugam. Toda nikar ne misli, ljubi čitatelj, da je v tem času morebiti po slovenskih deželah ljubi mir kraljeval, da se je kupčija vzdignila in cvetela, veda in omika širila se. Vsega tega nič! Komaj je sirovi Azijat popustil krvavo borišče, nastopili so drugi in davorije so se pričele iz nova. Izpodkopale in oslabele so slovenske pokrajine tako, da Turek o svojem prihodu tudi potem ni našel niti dobrih trdnjav, niti vojske,

¹⁾ Vojvoda Friderik starši dovoli 20. marca leta 1429. Joštu Šenku Ostrviškemu in bratu njegovemu Lenartu vse fevde, ki sta jih posedovala po očetu Ulriku. Chmel: Geschichte Kais. Fridrich IV. I. st. 490. — Če je ta regest resničen, Ulrik že leta 1429 ni bil več med živimi. Od naslednjega leta je pa ta-le regest: Vojvoda Friderik IV. izroči v Inspruku 17. marca l. 1430 po smrti Ulrika Šenka Ostrviškega Joštu Šenku, kranjskemu glavarju, fevd Ostrvice. Dr. Göth v Mith. d. h. V. f. Steiermark VIII. st. 178.

²⁾ Hermann: Handbuch der G. des H. Kärnten I. str. 301.

³⁾ Valv. XV. str. 334.

in ako je dosegmal napadal samo dolenje kraje Štajerske in Kranjske, bile so mu sedaj okoliščine tako vravnane, da se je mogel spuščati dalje in dalje ter prav samopašno gospodariti po vpoštošenih pokrajinah slovenskih, česar se poprej ne bil predrznil. Res sicer, da so mu sreča in zmage drugod dajale veči pogum, vendar nihče ne more tajiti, da so k njegovi nestrpljivi oholosti in predrznosti veliko pripomogle žalostne razmere v naših deželah, ktere hočemo ob kratkem omeniti.

Desetega rožnika l. 1424. je umrl vojvoda Ernest Železni, zapustivši razun sopruge Cimburge in dveh hčer sinove Friderika, Albrehta in Ernesta. Poslednji je kmalu šel za očetom v večnost, starejši sin Friderik pa še ni bil 10 let star.

Do leta 1436. je vladaril njun varh Friderik IV. Tirolski, potem sta prevzela vkup dedne dežele. Po izgledu svojega očeta se je še isto leto Friderik V. napotil v sveto deželo. O njegovi nenazočnosti se je spremenilo marsikaj, kar je bila pogubljiva iskra poznejšim požarom.

V savinski dolini je cvetela že leta 1129. imenovana rodovina vitezov Soneških. Bogate dedšine, imenitne svaščine, sreča v kupčiji in druge ugodne razmere so povzdignile Soneške med najimenitnejše v deželi. Friderik iz te rodbine je po smrti grofov Heunburških dobil graščino Celjsko in mnogim gradovom na Kranjskem in Štajerskem je bil gospodar. Zavoljo obširnega posestva njegovega mu podeli cesar Ludovik v Monakovem 11. aprila 1341. leta grofovski naslov s priimkom: grof Celjski. Vedno bolj se je množilo premoženje grofov Celjskih. Po smrti poslednjega grofa Ortenburškega leta 1418. podedova Herman II. vsled pogodbe l. 1377. obširna njegova posestva. Cesar Sigmund, njegov tast, brž 29. sveč. 1420. s pismom iz Bratislava izroči Celjski rodovini izpraznjeno grofijo ortenburško in sternberško z vsemi gradovi, trdnjavami, kraji, ljudmi, sodnijami, desetini in davki, kot državni fevd.¹⁾ Ti dve grofiji ste bili neposrednje državni, kajti Ortenburški so bili odgovorni in podložni samo cesarju in državi, v posestvih svojih pa so vladali po svoji volji, imeli so tako zvana „jura regalia“ vladarske pravice, pravice namreč lova, ribštva, gozdne pravice in denar kovati.²⁾ Kar zadeva kranjska posestva, bila so večidel oglejski fevd, kar so tudi pozneje ostala, zato bremo, da jih je očak Ludovik 6. majnika 1425. l. grofu Hermanu, 16. avg. 1436. pa Frideriku v fevd izročil.³⁾

Celjski grofje so bili tedaj, kakor vidimo, skoro najbogatejši in najimenitnejši posestniki na Notranje-avstrijskem. Šteli so nad 70 grajščin po Štajerskem, Koroškem, Kranjskem, Hrovaškem in

¹⁾ Hofschatzgewölbbücher v Gradcu. I. st. 1018—1022 in 1024—1028.

²⁾ Dr. K. Tangl: „Die Ortenburger in Kärnten“ v „Archiv f. Kunde österr. Geschichtsquellen XXX“. I. polovica, st. 216.

³⁾ Hofschatzgewölbbücher I. st. 878—879.

Avstrijanskem. Vrh tega so bili v rodu z najvišjo gospodo, n. pr. z vladarsko hišo saksonsko, bavarsko, poljsko, bosniško. Friderika II. sestra Barbara je bila omožena cesarju Sigmundu, in njegov sin Ulrik II. je bil oženjen s hčerjo srbskega kneza Jurija Brankoviča, Katarino.

K vsej presvitli mogočnosti Celjskih grofov manjkalo je le še naslova: knez. A tudi to se jim posreči. Cesar Sigmund povzdigne v Pragi 30. novembra 1436. l. Friderika, njegovega sina Ulrika in naslednike njegove v kneze z vsemi dotičnimi pravicami. Kaj čuda tedaj, da je ošabnost Celjskih prikipela do vrhunca in da se je vojvoda Friderik V. vrnivši se iz Palestine uprl početju, ki se je spletlo brez vednosti njegove! Poknežena grofa Celjska in Friderik V. vojvoda so si stali odsehmal sovražno nasproti in to je rodilo slab sad za avstrijske, zlasti slovenske dežele. Hujskanje se je začelo, ko se je krški škof razprl s Celjskimi. Ker ga je vojvoda Friderik podpiral, vzdignel se Jan Vitovec, poveljnik celjski vojski, in kakor hudournik vzame grad Blankenstein pri Studencu, 2 grajščini v savinski dolini na Štajerskem, Schrottenturn pri Kranji, Kacenstein pri Begunjah, in Mokronog na Kranjskem, samo Lož so dobili vojvodovi. V tem umrje poslednji Luksenburški, cesar Sigmund, najvzdatniši podpornik Celjski rodbini, 11. grudna l. 1437. Krona česka in ogerska je vsled dedne pogodbe leta 1364. pripadla habsburški hiši. Avstrijski vojvoda Albreht V., in zet Sigmundov, postal je kralj česki in ogerski in 18. marca so ga v Frankobrodu izklicali za nemškega cesarja. Po skoro 130 letnem prestanku je cesarsko žezlo zopet prišlo k rodovini habsburški. Toda cesarstvo ni bilo mogočno in čvrsto, kakor nekdanj. Novega kralja so čakale mnoge in hude težave. Največ so mu prizadjali Turki. Sultan Murad II. je namreč prilomastil v Erdelijo. Razun Sibinja so neverniki čisto vse pokončali in pomandrili, pravijo, da so 70.000 ljudi odgnali v sužnost. Srbski despot Jurij Branković, sit turške nadvlade, pobegne na Ogersko, izročivši staršemu svojemu sinu trdnjavo Semendrijo. Tri mesece jo je junaško branil, toda poslednjič opešal, ter prostost in oči izgubil. Albreht brez podpore od strani Friderikove pokliče Madjare na boj. Počasno se je pomikala nabrana vojska proti Semendriji, dospela je sicer — a prepozno. Spusti se toraj za sovražnikom v Bosno v lastno škodo, ker tepeni so bili Madjari, da je bilo joj. Sedaj se vzdigne cesar sam. Komaj 24.000 mož je prikoledoval v dveh mesecih. S to armado prekorači Donavo pri Tüdörev-u in hoče zgrabiti Turčina, ali vojska se plaho razleti na vse vetrove. Žalosten in potrta zaradi te in družih nezgod umrje cesar še le 42 let star 27. vinotoka 1439. l. za mrzlico v Lanzendorfu v požunskem komitatu.

Po njegovi smrti so nastale nove zmešnjave, ker dedič ogerske in česke krone in avstrijskega vojvodskega klobuka še ni bil rojen. Oporoka cesarja Albrehta je velela, če bode rojen sin, naj mu bode Friderik V. kot starašina varh, njegova mati Eliza-

beta, trije Ogri, trije Čehi, dva Avstrijanca in eden Pražan naj ga podpirajo v vladarstvu, dokler sin ne odraste. Toda stanov posamesnih dežel nič ni bilo kaj volja, otroka za kralja isklicati. Ogri so se deloma koj jeli pogajati s poljskim kraljem Vladislavom I.; za njega so bili palatin Lovro Hederváry, erlavski škof Simon Rozgonyi, drugi plemenitaši, pred vsemi pa Janez Korvin, grof Hunyad, ban mejnega komitata Severinskega. Za Albrehtovega pozneje rojenega sina Ladislava so glasovali ostrogonski nadškof in primas Dionizij Szécsy, bogati magnat Nikolaj Ujlak, Ladislav Gara, Frankopan in drugi, vsem je bil duša mogočni Ulrik Celjski in njegov siloviti vojskovodja Janez Jiskra. Čehi so začasno volili dva gubernatorja, a tudi med njimi je bila stranka Ladislavu nasprotna.

V tem sta se Celjska vojskovala na Ogerskem za Elizabeto, toda nesrečno, prisiljena sta bila primirje skleniti s Friderikom. Friderik IV., ki je leta 1440. rimsko-nemški kralj postal, in njegov brat Albreht sta si bila preveč nasprotnega značaja, da bi se ne bila prav hudo razprla. Misleč, da mu je prikrajšal dedovino, ključoval je zapravljivi Albreht varčnemu in premišljenemu bratu, kjer je mogel. Skrivaj od kraja, potem očitno se je z enako mislečim, visoko letečim Ulrikom Celjskim zavezal zoper vse sovražnike „razun sv. katoliške cerkve, rimskega cesarstva in sv. krone ogerske“. To je merilo na cesarja Friderika IV., kteremu se prevzetni Ulrik nikakor ni hotel vklanяти.

Na Kranjskem se začne vojni ples in sicer, ker je bilo do 24. rožnika l. 1441. sklenjeno pomirje podaljšano do 24. aprila naslednjega leta, v drugi polovici leta 1442. Albrehtove in Celjske čete pod poveljstvom Jana Vitovca se lotijo najpoprej Ljubljane. Jurij Apfalterer je mesto tako vrlo branil, da niso nič opravili. Cesar je dal zarad tega zvestemu mestu pravico z rdečim voskom pečatiti, kar je bilo tisti čas posebno poslavljenje. Kranj so zavezniki sicer dobili, a kmalu potem izgubili. Razgrajaje in požigaje po deželi prideró do Novega mesta, pa tudi tam jim je spodletelo, ker veliko ljudi jim je bilo pobitih. Kralj pošlje Hartmana Turna s precéjšno vojsko Ljubljani na pomoč. Sovražnikov sicer ni videl več, ali pri Žavcu jim je pobral voz poln dragocenosti, ki jih je Friderik Celjski iz Soneške graščine v Stari grad poslal. Vojska je bila tedaj brez vspaha za Albrehta in zaveznika njegovega, toraj se pobota s kraljem Friderikom IV. Prvi je odstopil vse dohodke od dveh let za 6000 gold., in postal glavar nekterih gradov, grofa Celjska pa je cesar poknežil z vsemi pravicami, ki so sklenjene s knežjo častjo, proti temu, da Celjski branijo in varujejo nadpravice avstrijske. Ob enem napravijo med seboj dedno pogodbo, vsled ktere dobijo Celjski avstrijansko Istrijo, več grofij in grajščin na Kranjskem in Štajerskem, če zamrje habsburški rod; ako pa ugasne rodbina Celjska, podedovajo Habsburški celjsko, ortenburško in sternbersko grofijo. Ulrik Celjski je postal potem kraljev svetovalec.

Mir je bil tedaj med kraljem in mogočno hišo Celjsko, ker se je njeni častilakomnosti vsaj nekaj ustreglo. Pri vsej prijaznosti proti cesarju, tlela je pa v prsih Celjskih pokneženih grofov, očeta in sina, še vedno neka sovražna iskra do Friderika IV., ki se je večkrat, manje ali bolje nevarno zasvetila, leta 1451., in 1452. celo vnela v požar očitnega upora.

Poglejmo sedaj nekoliko na Ogersko. Tam ste se stranki še vedno strastno napadali. Da-si je bil novo izvoljeni kralj Vladislav že v deželi, poganjali so se mnogi za mladoletnega Ladislava, sina Albrehtovega, kar je bil vzrok, da se je prelilo veliko krvi. Papež Evgenij IV. hoče konec storiti ogerskim homatijam ter pošlje poslanca v Budo. Kardinal Julian Cesarini je z živo besedo prigovarjal kralju in magnatom, naj se pomirijo med seboj, da se bodo mogli tem krepkejše ustaviti občenemu sovražniku Turčinu. Papež je med tem pisaril do kraljev, cerkvenih glavarjev, naj križarsko vojsko na noge spravijo in s cerkvenim denarjem pomagajo. Prvemu se je posrečilo bolje nego družemu, zakaj Ogrji so se dali pregovoriti in so vojsko zbirali. Ne tako vladarji zapadnih dežel, izgovarjali so se s sitnostimi domá, s pomankanjem itd. Turci jim je bil predaleč. Samo Poljaci in Vlasi so poslali krdela pešcev in jezdecev in tó in tam prosti narod. Proti jeseni se vzdigne vojska, na čelu sta jej bila Janez Hunyád, v bitvah s Hunsi in Turčini skušeni in slavni junak, in kralj Vladislav sam.

Pri Nisi na bolgarski Moravi se 3. nov. 1443 vname hud boj. Navidezni beg Korvinov ugonobi Mohamedance, 2000 jih je obležalo, 4000 so jih vjeli. Kralj in Hunyád se obrneta sedaj proti Traciji. Veselo so jih sprejemali Slovani, zlasti Poljake, katerih jezik so umeli in spoznali jih kot rojake istega močnega stebila slovanskega. Pač niso mislili, da bodo ti rešitelji kedaj njih tlačitelji!

Balkanski sneg in zima jim ni pustila dalje, napotijo se toraj proti domu. Nepopisljivo je bilo veselje zaradi zmage. Vse države so bile po koncu in ploskale, da sedaj bije zadnja ura turškemu polomescu. Benečani, Genvezi, papež, vojvoda burgundiški ponudijo ladje. Dogovoré se, naj gre vojska kar naravnost proti Carigradu in ondi združi se z grškim cesarjem Janezom, kneza Drakul in Brankovič bodeta pritisnila s četami svojimi. Hunyádu se ves ta načrt zdi nekaj prenapet, toraj sklene z Muradom II., ki je imel res v Karamaniji opraviti, meseca julija l. 1444. v Scegedinu pomirje na 10 let. Pogoji so bili ti-le: Srbijo in Hrcegovino dobi Jurij Brankovič nazaj, trdnjave v posesti turški izročé do 1. septembra Madjarom, Vlaška ostane pod ogersko nadvlado, za vjetega Mahmuta Celebi prejmejo 70.000 cekinov.¹⁾ Resnično ugodno in častno pomirje! Ali na 10 let sklenjeno trajalo je komaj toliko tednov. Vlade in pred vsemi kardinal Julijan so sedaj na vse kripilje tiščali v Vladislava, naj vendar tako ugodnega trenutka ne zamudi, zakaj Helespont je krščansko brodovje že pre-

¹⁾ Majlath II., str. 220.

preglo, grški cesar komaj pričakuje potrebne pomoči, sultan ima mnogo posla z nemirno Azijo, leto 1444. bode pokopalo turško močnost in naposled ni vezan na storjeno pogodbo, ko gré za više namene. Hunyáda, ki se je obotavljal, pa so vabili z obljubo, da bode kralj bolgarski, ako še enkrat prime za orožje. Take in enake besede in zadnja sreča oslepé ogerskega kralja. Zanašaje se na obetano obilno pomoč raznih vlad in podonavskih knezov, prelomi mir in stopi s 24.000 vojaki v Bolgarijo. Toda glej! knezi ga zapusté, krščansko brodovje podkupi turško zlato, da popusti Helespont, in 100.000 nevernikov prigrmi nenadoma iz Azije ter se ustavi na močvirju pri Varni. Korvinov izvrstni vojni načrt ni zmogel zoper silno množico nasprotnikov. Mladi kralj se iskreno zakadi med-nje in najde prerano smrt. To zbega njegove vojščake in vsa Korvinova hrabrost ni mogla odvrniti nesreče. Ogrji so bili premagani, kralj Vladislav ubit, kardinal Julijan vsmrten na ladiji, na kateri se je hotel rešiti čez Donavo, Hunyád sam je prišel Vlahom v pest. To se je zgodilo 10. listopada l. 1444. Osodepolna je bila ta bitva za podonavske dežele, osodepolna za ogersko zgodovino.

Štiri leta pozneje zopet vidimo Korvina proti Turkom. Na Kosovem polji — žalostnega spomina — zgrabijo se. A tudi sedaj krščanskim borivcem sreča ni bila mila. Kakor pri Varni, morali so bežati in poveljnik Hunyád sam je prišel Brankoviču v oblast. Sicer je bil kmalu izpuščen in lahko bi se bilo z združenimi močmi kaj vspešnega storilo zoper splošnega sovražnika, toda vse dobre namene tega ali unega so ovirale nesloga, osebno mrzenje in pogubljiva sebičnost ogerskih prvakov, obotavljaja Friderika IV. in brezznačajnega, omahljivega kneza Brankoviča, kar naj sledeče nekoliko razjasni.

Friderik IV. še vedno ni hotel izročiti niti krone ogerske niti varovanja svojega Ladislava, da-si so ga po smrti poslednjega Jagelona Vladislava kot kralja tirjali iz varstva. Na Ogerskem se je med tem 5. rožnika l. 1446. Janez Korvin, slavljeni ljubljeneec naroda ogerskega, izklical za gubernatorja. Na Českem je zvonec nosil Jurij Poděbrad. Sam utrakvist vedel se je v verskih zmešnjavah, ki so jih zasejali Hus in tovarši njegovi in ki so mnoga leta grozno pretresale česko in sosedne dežele, tako modro, da si je pridobil zaupanje in spoštovanje pri visokih in nizkih in da ga naposled 27. aprila l. 1452. izkličejo za gubernatorja českega. Tako ste se Česka in Ogerska korak za korakom odmikali od svojega kralja Ladislava, katerega so pa na videz na vso moč tirjali od Friderika IV. Še nevarniše je bilo na Avstrijskem. Tam so se stanovi — vedno nepokojni Ulrik Celjski in lakomni Bavarec Ulrik Eizinger na čelu — kar očitno ustavili vladarju svojemu. V Wiener-Neustadtu so oblegli Friderika IV., in da ne bi ga bil pozneje toliko imenovani korenjak Andrej Baumkircher rešil, sramotno bi ga bili vjeli. Prisilili so naposled cesarja 4. sept. 1452. l., da je mladega kralja izročil stricu njegovemu, Ulriku

Celjskemu. Sedaj je bil častilačni pokneženi grof na konji. Postal je prvi svetovalec Ladislavov, prav za prav vladaril in gospodaril je sam, kakor mu je bilo drago. Okoliščine mladega kralja niso bile kar nič prijetne. Od ene strani je pritiskal denarja željni cesar tirjaje odškodovanje za trud pri varstvu in krono ogersko še zmirom pri sebi držeč. Od druge strani so bile razmere na Českem in Ogerskem prav malo ugodne novemu vladarju. V prvi deželi verske razprtije še niso bile vravnane in gubernator Jurij Poděbrad komaj pridobljene visoke časti in oblasti ne bi bil rad zopet družemu oddal. V drugi se je Hunyád sicer odpovedal gubernatorstvu, a dobro je vedel, da dežela brez njega ne izhaja. Ladislav je njegove zasluge priznal, povzdignil ga v grofovski stan, dal mnogo posestva. Janez Korvin je postal glavni ali prvi kapitan in sin njegov Ladislav ban hrvaški in dalmatinski in kapitan „v gorenjih krajih“.

Samovoljno vladarstvo mogočnega grofa Celjskega je imelo le kratko življenje. Premeteni bogatinec Ulrik Eizinger ga je izpodrinil. Razkačen je ponižani grof divjal ko lev in koval hude naklepe zoper svoje sovražnike. A tudi lakomni Bavarec se ni dolgo veselil milosti kraljeve in ljudskega nagnjenja. Tisti Dunajčanje, ki so Celjskega pred komaj dvema letoma zasramovaje iz mesta zapodili, sprejmejo ga leta 1455. z velikim veseljem in krikom. Ladislav sam si je želel bogatega strica nazaj, ker na Ogerskem se mu ni zdelo varno, zakaj „dežela je Korvinova“. Tudi je štirinajstletni mladeneč potreboval krepkega moža pri vladanji različnih in nemirnih dežel, da-si je bil za svoja leta kralj sila pameten in moder. Knez Ulrik je že poprej pokazal, da mora le njegova beseda veljati, vendar je bil še dokaj zmeren, ali sedaj je strune ostro napel. Sosebno na starega nasprotnika, ogerskega kapitana Hunyáda, je pomeril. Njega je hotel ugonobiti, naj veljá, kar hoče. In to ga je pogubilo.

Tako se je tedaj godilo v avstrijskih deželah. Zmešnjave in homatije brez konca in kraja so razjedale nesrečne pokrajine, ko doide kakor strela z jasnega novica: stari Bizanec je padel v turško oblast. Junaško se je branil Konstantin XI., toda brez vnašne pomoči je omagal in s smrtjo njegovo je po več ko tisočletnem obstanku 29. majnika l. 1453. propadlo izhodno-rimsko cesarstvo za vselej. Kmalu se je zasvetil vrh najkrasnejše cerkve carigraške sv. Sofije turški polomesec in prevzetni zmagovalec sultan Mohamed II., Muradov naslednik, izustil ošabne besede: „Kakor je le en sam Bog v nebesih, mora biti tudi na zemlji le en gospodar. Vse se mora polomesecu uklanjati“.

Pad Carigrada in žuganje sultanovo osupne zahodne vladarje in plašno premišlujejo: Kaj bode? „Premišlujejo“ pravimo, zakaj k zločnemu, junaškemu delovanju manjkalo jim je tudi v tem prevažnem trenutji potrebne krepke volje in edinosti. Beremo sicer, kako je Timotej Veroneški, kraljev kancelar, brž po nesreči Carigraški izdal pismo, v katerem poziva vse laške vladarje, naj

mahoma udarijo nad Turka, ¹⁾ toda njegov poziv je bil glas vpijočega v puščavi. Bolj srečen je bil Jurij Branković. Njemu je sporočil sultan: „Dežela, katero vladaš, ni tvoja, ampak Lazarjevega sina Štepana, toraj moja. Tvojega očeta Vuka delež in Sofijo ti odstopim; ako se braniš, pridem nad-te.“ Bežal je tedaj na Ogersko na pomoč klicat Korvina. Mohamed II. pridere v tem v Srbijo s silno vojsko in odžene blizo 50.000 ljudi, ki jih deloma v sužnost razdeli, deloma okoli Carigrada naseli, Firusbega z 32.000 možmi pustivši pri Kruševcu na srbski Moravi. Hunyád in stari Branković združena planeta na Firusovo vojsko, ter jo dobro otepeta, tega vjameta in mesti Piroto in Vidin zapalita. Ko se sultan vzdigne in Korvin vrne domú, ponudi srbski knez, da vsaj nekaj otmé, 30.000 cekinov na leto. Sultan s tem zadovoljen, sklene mir. Prav tako je storil z Benečani, ki so mu morali davek plačevati za posestva svoja v Albaniji. ²⁾

Ne dolgo potem je glas počil, da sultan silno vojsko nabira proti Belemu gradu. Žopet so bili vladarji v trepetu. A posvetovaje se o tej zadevi v Budi in Wiener-Neustadtu pokazala se je stara nesloga in vnemarnost. Osemdesetletni papež Kalikst III. je mogočno klical krščanskemu svetu: na noge! Starček Kapistran s kardinalom Janezom Karvajal-om je prehodil Avstrijo, Česko, Moravsko, Šlesko, Nemško in pridigal z gorečo besedo vojsko zoper nevernika. ³⁾ Tudi cesar Friderik se je ojačil. Poklical je v Frankobrod kralje in vladarje, da dovolijo pomoč poslati tiskani Ogerski. Njegov tajnik Enej Šilvij Pikolomini, poznejši papež Pij II., navdušil je v izvrstnem govoru vse tako, da so smrt in pogin prisegli občenemu sovražniku, da so splošni davek, velikansko vojsko obljubili itd. Ko je pa veljalo, pogoditi se, kako naj se zvršijo ti lepi sklepi, glej stara pošast sebične nesloge! Poslanci se še o tem niso mogli zediniti, kje bodo sedeli v zboru pri posvetovanji! Nemčija že tistih dob ni marala za dežele, ki jih je Turek teptal.

Kapistran zbere tedaj sam 60.000 kristijanov raznega stanú ter združi z vojsko Hunyádovo. Oba gresta obleženemu Belemu gradu na pomoč. Korvinov sin Ladislav ga je težko branil, Turkov je bilo namreč ko listja in trave, pravijo da 150.000 mož in več ko 300 topov. Meč v rokah junaškega Hunyáda in križ v rokah za vero gorečega samostanca Kapistrana popolnoma stereta turško moč 22. julija l. 1456. Divje so bežali neverci, 50.000 jih je poginilo, sultan sam ranjen. Plen je bil velik, veselje neizmerno. A ni sreče brez nesreče. Dobrih 14 dni po sijajni zmagi, pri kateri je bila pomoč Božja očitna, umrje véliki Janez Hunyád Kor-

¹⁾ Sitzungsberichte der Wiener Akademie leta 1850 str. 433.

²⁾ Hammer: Geschichte des osm. Reiches II. st. 10—12.

³⁾ Tudi v Ljubljani je bil l. 1454. in enekrat v farni cerkvi pridigal. (Richter v „Archiv f. die Landesgeschichte des Herzogthums Krain“ II. st. 229).

vin in za nekaj tednov 23. vinotoka gre za njim v večnost junaški Kapistran.

Važnih nastopkov vendar ni imela zmaga pod Belim gradom, da-si je bila tako slavna za kristijane, zakaj, kar nič ni ustavila Turčina na zmagovalnem potu. Najbolje ugodna je bila menda Ulriku Celjskemu, ker ga je rešila mogočnega nasprotnika Hunyáda, izpraznivši stopinjo, po kateri je že dolgo hrepenel: v Futaški skupščini ga res izvolijo njegovi privrženci za kraljevega namestnika na Ogerskem. Potem krene brž s kraljem proti Belemu gradu polastit se te trdnjave, a tam je smrt čakala poslednjega grofa Celjskega. Stranka Hunyádova je planila nad njega in posekala ga dne 8. novembra l. 1456.¹⁾ Kralj Ladislav poprej obetaje milost morivcem, zapové potem staršemu sinu Hunyádovemu Ladislavu, branitelju Belega grada, glavo odsekati, mlajšega Matija je seboj vzel in pozneje Juriju Podčbradu izročil. Ogerska je bila skoro izgubljena.

Obširna zapuščina celjskih grofov je bila vir hudih prepirov in bojov, ki so zadeli največ slovenske dežele. Cesar Friderik IV., česki in ogerski kralj Ladislav, nadvojvoda Albreht, vojvoda Sigmund, goriški grof Janez in drugi — vsak je nekaj tirjal.²⁾ Vsled dednih pogodeb 1. julija l. 1433. in 16. avg. 1443. l. je bil Friderik IV. pravni dedič celjske, ortenburške in sternerberske grofije. Jel se je izpočetka mirno pogajati s služabniki celjskimi. Kapitanu Vitovcu se vé da moral se je najbolje priku-piti. Dal mu je nekaj v denarji, odstopil grajščino Sternberg pri Belaku ter ga v plemeniti stan povzdignil. Oskrbniki so bili še precej voljni, tako je oskrbnik Starega grada prišlemu cesarju koj izročil celjsko grajščino in prav tako so storili ostali, le Soneški, Mehovski, Radolški in nekteri drugi so potegnili z vdovo celjskega grofa Katarino ter niso cesarju nič hoteli odstopiti. V tem pride povelje od kralja Ladislava v soglasji z vdovo do celjskih oskrbnikov, da posestev in gradov celjskih nikomur ne smejo izročiti, kakor edino le njegovemu pooblastencu. Brez ozira na ta ukaz je cesar napeljal, da mu 16. svečana l. 1457. v Gradcu zbrani razsodniki celjsko zapuščino prisodijo.³⁾

Jan Vitovec boječ se, da ne izgubi posestva svoja na Ogerskem, ako vse tako z lahka cesarju prepusti, zbere skrivaj vojaško četo in plane tako nenadoma nad cesarske, ki so bili ravno v Celji, da je cesar sam komaj utekel v Stari grad, spremstvo, pisarnico in dragocenosti pustivši Vitovcu in njegovi trumi. Osem dni so oblegali cesarja v gradu, a predno prihiti pomoč, odide Vitovec. Oprosteni Friderik IV. udari sedaj z vojsko na Kranjsko skozi Ljubljano, Kranj, kjer je bil 11—13. junija, naravnost nad

¹⁾ A. G. Supan: Die vier letzten Lebensjahre des Grafen Ulrich II. von Cilli itd. Wien 1868. str. 100.

²⁾ J. Orožen: Celjska kronika. V Celji 1854. str. 92.

³⁾ Arch. f. K. öst. Geschichtsquellen. XI. st. 144.

Radolico. Predno se še ta udá, hiti cesar proti Belaku 17. rožnika, naskoči Sternberg in ga razruši do tal. Ta čas pa Vitovec ni rok križem držal. Pridrl je s svojimi ljudmi na Kranjsko, Škofjo loko požgal,¹⁾ Kranj užugal, naposled polastil se Radolice, katero je cesarski poveljnik Gašpar Lamberg zapalil in popustil. Obnašanje celjske druhali se menda ni prikupilo deželanom, ki so se držali bolj svojega vladarja nego tujca, toraj se je jela dežela gibati. Nič dobrega sluteč vrne se Vitovec skozi Trojano urno na Štajersko. Poprej so pa še, kakor Valvazor spričuje, srditi slovenski kmetje njegove čete pri Trojani dobro oklestili. Cesarski zopet obležejo Radolico, celjska posadka se je morala udati, mestno obzidje je pa bilo razrušeno. Ko se je Friderik IV. še mudil na Koroškem, dospé novica, da je kralj Ladislav 23. nov. l. 1457. izdihnil mlado dušo. Vdova Katarina je bila skoro prisiljena, pogoditi se s cesarjem. To se je zgodilo 15. decembra. Vse gradove, zemljišča, podložne itd. razun krške grajščine je prepustila cesarju, ki jej je obljubil na vse žive dni letnih 2000 ů vinarjev dajati.²⁾ Pozneje se je grofinja Celjska odpovedala še temu posestvu in šla v Dubrovnik v samostan, drugi hočejo, da je živela pri svoji sestri Mari, vdovi sultana Murada II., v Jasovi, blizo gore Atoške.³⁾

Pravda zarad celjske zapuščine je bila tedaj srečno dognana za habsburško rodovino, a smrt Ladislavova je bila seme novih homatij, šlo je namreč za dva izpraznjena prestola kraljeva: ogerskega in českega. Mnogo se jih je oglasilo za-nju. Največ se je blezo nadjal Friderik IV., da se bode kaka stranka na Ogerskem za njega potegnila, ker vedno je še imel ogersko krono pri sebi shranjeno. Jan Vitovec, izkušeni vojskovodja celjski, je bil kakor nalašč za njegove namene. Ubogi česki plemič je postal grof zagorski, baron šternberški in ban hrvaški. Frideriku IV. se želje niso izpolnile. Madjari so 23. januarja l. 1458. mladega Matija Hunyáda izklicali za svojega kralja. Podčbrad sam mu je to novico naznanil in ob enem svojo hčer Katarino v zakon mu ponudil nadjaje se zvestega, veljavnega zaveznika, 2. marca pa se je dal voliti českemu narodu za kralja. Tako ste prišli dve svetli kroni drugima na glavo, Friderik IV., nadvojvoda Albreht VI. in Sigmund so se med tem prepirali za to, kar jim je bilo ostalo!

Slednjič so se vendar porazumeli. Friderik je dobil dolenjo Avstrijo, Albreht gorenjo, Sigmunda sta z gotovino potolažila. Toda mir ni trajal dolgo. Albreht ni miroval. Ril in ril je tako dolgo, da l. 1461. bratu svojemu Frideriku vojsko napové. Vse gnjusne prizore te bratovske vojske opisati, tukaj pač ne more biti naš namen.

¹⁾ Ker je bila Škofja loka lastnina Frižinskih škofov, pač ne vemo razloga, zakaj so se Celjski lotili tega mesta, tudi Valvazor (XV. st. 360) nam ga ne pové.

²⁾ Arch. f. K. öster. Gesch. XI. st. 148.

³⁾ Hammer: Gesch. des osm. Reiches II. st. 31.

Le toliko omenimo, da so uporniki cesarja, ki se je v tem zvezal s českim kraljem, v dunajskim gradu oblegali devet tednov, da je vrli Baumkircher dirjal v Prago po pomoč, da sta res česki kralj Jurij in njegov sin Viktorin prihitela z veliko vojsko pred Dunaj, da sta 4. decembra l. 1462 ukrotila puntarje in obleženega cesarja rešila. Pri tej priložnosti so zlasti kranjski in štajerski gospodje s slovenskimi oddelki pokazali udanost svojo do habsburške hiše. Lepo število se jih je pridružilo armadi česki. Tù so bili Turjaški, Hohenwarti, Apfalteri; Lichtenbergi, Gallenbergi, Črnomaljski, Lambergi, Semeniči, Herbersteini, Stubenbergi, Puhheimi, Jan Vitovec in mnogo drugih. Posebno Kranjska dežela je smela biti hvaležna cesarju, ker ni minulo tega leto in dan, ko jej je bil izkazal imenitno dobroto, da je ustanovil škofijo ljubljansko. A tudi tega znamenja djanske udanosti kranjskih prebivalcev ni prezrl hvaležni Friderik IV. Izboljšal in olepšal je deželni grb kranjski, da je poprečnica čez orla odsehnal smela biti zlata in da je višnjevi orol dobil mesto prejšnjega vojvodskega klobuka cesarsko krono.¹⁾ Poleg tega je ustanovil za Kranjsko in slovensko stran tri nove častne službe dednih maršalov, miznikov in točajev. Prvo je podelil Janezu, Juriju in Viljemu, bratom Turjaškim, s pismom 5. januarja 1463. l., ker so se za osvobodjenje cesarjevo hrabro obnašali.²⁾ Vrh tega jim je dal 28. svečana istega leta pravico, da si smejo v Šumberku na Dolenjskem grad in trdnjavo zidati.³⁾ Službo dednih miznikov so prejeli Andrej Hohenwarter in njegovi nasledniki tudi v zahvalo, da se je Andrej pred Dunajem za vladarja tako vrolo vojskoval, da je bil „skoro ranjen“. Tudi ta podelitev je od 5. januarja.⁴⁾ Dedni točaji naposled so postali viteza Jurij in Gaspar, brata Črnomaljska, in potomci njuni v drugi polovici leta 1463.⁵⁾

Zlobni Albreht je dobil na 8 let dolenjo Avstrijsko proti temu, da plača na leto po 4000 gold. Pravega miru pred njim vendar ni bilo, dokler ni umrl 2. dec. 1463 leta. Za Friderika IV. so se tedaj razmere na bolje obrnile, se vé da ne za dolgo časa; v oni nestanovitni, zmedeni dobi kaj tacega skoro ni bilo mogoče.

Pri tej priliki ne bode napačno, ako se nekoliko ozremo na cesarjevega tajnika Eneja Silvija, tri leta tudi škofa tržaškega, ki je postal papež z imenom Pij II. Ta neutrudljivi cerkveni poglavar se je na vso moč prizadeval, da bi sklical krščanske vladarje v posvetovanje o turškem vprašanji. Z veliko, veliko težavo je v Mantovo

¹⁾ Valv. X. st. 297.

²⁾ Valv. X. str. 298.

³⁾ Muchar: Gesch. des Herzog. Steim. VIII. st. 33.

⁴⁾ Arch. f. K. öst. Gesch. XI. st. 161. Dedni mizniki kranjski so tedaj še le od leta 1463. začeni. Plemeniti Krajg so bili koroški mizniki. Primeri sestavek: „Cesar Leopold I. v Ljubljani“ v (Koledarju Maticе Slov. za 1869. l. str. 43.)

⁵⁾ Arch. f. K. öst. Gesch. X. st. 405.

privabil laške vladarje, iz vnanjih dežel pa le poslance. Friderik IV. je domá ostal vkljub pozivom papeževim, češ, da ima v svojih deželah dovolj opraviti. Zborniki so se jako složno in polagoma shajali in donašali nič ko tožbe. Papež posreduje in prigovarja na vso moč, da ne bi težko pričeto delo splavalo po vodi. Naposled obljubijo nazoči Lahi desetino od duhovstva, dvajsetino od judov in tridesetino od svetnih prebivalcev. Nemci dovolijo 30.000 pešcev, 10.000 konjikov, vojvoda burgunški obeta 4000 peš in 2000 jež. Za poveljnika je Pij II. priporočal cesarja samega, a počasni Friderik ni bil mož za to.¹⁾

V sladki nadi, da je vendar nekaj dosegel, govoril je papež k sklepu navdušeno tako-le: „Benečanje ne bodo potem hoteli zaostati za predcedovi, ki imajo tolikanj zaslužnja za krščanstvo. Isto upamo od Francozov, Španjolcev in Portugalcev. Poljaki, zaradi Moldave mejaši turški, se gotovo ne bodo obotavljali, svojo reč braniti, Čehe dobimo za denar — kdo smé pač še dvomiti, da take sile ne premagajo Turčina, zlasti če ga Skanderbeg v Albaniji in Armenci in Karamanci v Aziji nadlegujejo? Pojdite tedaj in povejte domá, kaj smo tù v Mantovi sklenili in opominjajte gospode svoje, da o pravem času storé, kar se je tukaj obljubilo!“²⁾ Po iskrenih teh besedah sodil bi človek, da naslednje leto nobenega Turka ni bilo več v Evropi, toda grozno bi se motil, zakaj besede so ostale le besede, krščanski vladarji jih niso spremenili v djanje. Vendar je pogumni papež pod križevim praporom zbral okoli sebe krščansko množico ter vzdignil se ž njo in beneškim dožem proti zapriseženemu neprijatelju, a nemila smrt ga je v Jakinu 6. rožnika 1464. l. prerano dohitela.

V avstrijskih deželah se je med tem vnel zopet hud boj. Izvoljeni kralj ogerski Matija Korvin je namreč hotel biti kronan, toda Friderika ni bila volja iz lepa oddati krono, ki je bila še vedno v njegovi oblasti. Kralj Matjaž, kakor ga narodne pesmi imenujejo, z vojsko cesarja prisili, da jo je prepustil proti obljubi, da po smrti Korvinovi brez otrok Friderik IV. in njegov 22. marca l. 1459. rojeni sin Maks njega nasledujeta. Prijazniši je bil cesar proti českemu kralju ter ga potrdil in skrivaj zvezal se ž njim zoper Matjaža. Toda to ni trajalo dolgo. Ko namreč Pijev naslednik ostri Peter Barbo kot papež Pavl II. 1. januarja 1467. l. Poděbrada za krivoverca izkliče, izobči in križarsko vojsko zoper njega oznani, popusti Friderik Poděbrada, s katerim se je le hinavsko sprijaznil, in postane mu tako hud nasprotnik, da so njegovi poslanci v zboru Norimberskem neki izustili, raji udariti na krivoverca českega nego na starega sovraga turškega. Kakor se je devet let prej z Jurijem združil zoper Matjaža, tako se je 3. nov. l. 1468. oklenil tega zoper českega kralja obljubivši mu celó krono

¹⁾ K. Haselbach v knjigi zgodovinskemu društvu Kranjskemu posvečeni: „Die Türkennoth im XV. Jahrhunderte“ Wien 1864. st. 39.

²⁾ Schmid: Geschichte der Deutschen VI. st. 271.

česko, ki je še sam ni imel in ki bi je tudi ne bil dal, ako bi jo bil imel, ker pozneje se je kesal, da je sploh to obljubo storil. Ogerski kralj se dá slednjič papežu preslepiti, da se res vzdigne zoper svojega svaka in dobrotnika Poděbrada. „Bodi-si zoper Čehe, bodi-si zoper Turke“ pisal je papežu „vselej je Matjaž in madjarski narod pripravljen tebi služiti.“ In krvava morija se je začela na Českem in trajala do l. 1471. Vse njene okolnosti opisovati nas bi predaleč odstranilo od pravega predmeta, tedaj naj bode samo toliko rečeno, da so se v tej vojski doprinašale grozovitosti, kakor bi se jih strašnejših ne bil izmislil zakleti krščanski sovražnik, divji Turek.

Kristijanski vladarji so se ali vojskovali med seboj ali druge sebične naklepe drug zoper drugega kovali, Mohamed II. pa je ta čas pridno razširjal svojo moč. Ukrotil je onemoglo Srbijo, podjarmil razun nekterih beneških luk skoro ves Peloponez, odpodivši ali umorivši kneze klasičnih pokrajin Lakonije, Ahaje in Atike, vzel mesto Sinope na izhodnjem bregu Črnega morja, razdjal cesarstvo Trapezunt s cesarsko rodbino vred, zapodil vlaškega trinoga Drakula, nadvladal otok Lesbos. Bosna je postala turška drajna, njenemu kralju je meč vzel življenje in deželo in Hercegovina je bila prišteta turškim provincijam. Edini kralj Albanije in Epira, slavni Škanderbeg, bil je kos mogočnemu sultanu do smrti ter je 30 let junaško odvrčal od dežele svoje turške navale.¹⁾

Štirideset let so uživale slovenske pokrajine mir pred Turčinom. Kaj se je pa v tem dolgem času storilo, da se v okom pride protečim napadom oholega Azijata? Ne moremo tajiti, da se je njih vladar Friderik IV. prizadeval na vso moč izboljšati jim žalostno stanje, vzlasti v bran postaviti jih zoper nove vpade, ki so bili skoro gotovi, a izostali za toliko časa, da se je Turek drugod dobro zastavil, da bi se potem toliko vspešniše mogel lotiti roparskega svojega posla. Toda Friderik IV. zapleten v tolikošna prizadevanja in skrbi zaradi lastnega prestola, poleg tega počasen v izvrševanju čvrstih djanj, v doseg vsacega namena tolikanj potrebnih, in vrh vsega tega tudi ne malo skop v okolnostih, kjer se s srebrom urno mnogo dovršuje, pač ni imel lastnosti za to potrebnih. Valil je bremena le na posamesne dežele. Te so morale turški davek plačevati, vojščake izdržavati, mesta in trge utrjevati. Kedar pa je prihrul sovražnik, morale so se same braniti in škodo, ki ni bila majhena, povse same trpeti. Da so nadloge in britkosti prikipale do vrha, razsajale so po deželah sedaj Celjske sovražne čete, sedaj iz vseh krajev svetá stepene druhalo ogerske. Naposled so se vzdignili celó nezadovoljni podložniki zoper gospoda svojega, kar je splošno revščino in zmešnjavo še bolj zmedlo.

Cesar Friderik IV., miroljubni imenovan, nameraval je namene svoje doseči na dolgem potu zborniških obravnav. Ta pot je v nevarnih, burnih časih, ko je treba krepkega in hitrega delovanja, malo vreden, včasih celó škodljiv, kar se je pokazalo pre-

¹⁾ Hammer II. st. 95.

očitno v dobi, o kateri govorimo. Toraj vidimo, kako se za časa Friderika IV. shod vrsti za shodom, zbor za zborom. Ti so bili ali za vsako deželo posebej, ali so se poslanci vseh notranje-avstrijskih dežel shajali v glavni ali skupni zbor (Generallandtag). Kmalu se je to mnogo večkrat zgodilo, kakor je bilo sumljivemu vladarju prijetno. Predaleč bi zašli, ko bi hoteli našteti vse shode in zbore do leta 1470. V misel hočemo vzeti samo one, v katerih so se posvetovali o turških zadevah.

Leta 1461. je bil štajerski zbor v Mariboru. S privoljenjem poslanev naložil je cesar občen davek duhovstvu in svetnim. Od slehernega dvora je bilo n. pr. plačati po 3 denarje, od zemljišča po 60 in koče po 15 denarjev. Obljubil je ob enem, da v prihodnje ne bode več naložil tacega davka.¹⁾ Vkljub tej obljubi je kmalu potem tirjal velik pa nepravichen davek od cerkva itd. Prelati štajerski, koroški in kranjski so 24. marca in 11. aprila l. 1463. ugovarjali in ustavljali se tej neslišani samovoljnosti, toda zastonj.²⁾ Drugo leto po mariborskem zboru so se Štajerci, Korošci in Kranjci brez volje in dovoljenja cesarjevega sešli v Lipnici na Štirim. Ker je Friderik prepovedal obiskati ta shod, prišlo je Štajerskih poslancev komaj tretji del, Koroških in Kranjskih polovico, tedaj niso mogli vsega dognati, kakor so želeli. Vendar so Štajerci sklenili med drugimi: 1) deželni vojski naj se na čelo postavi poveljnik; 2) vsaka dežela naj se razdeli v štiri pokrajine; 3) v vsaki teh pokrajin naj pobirata po dva pooblaščenca potrebne davkarske doneske, ako ne izhajata, naj pomagajo drugi zborniki, vojni kapitan ali ves zbor; 4) štirje deželni poslanci naj hranijo nabrani denar; 5) kedar pridere sovražnik v deželo, naj vojskovod skliče vojsko in zbor 12 pooblaščenecv določi novce za vojne potrebe in vse stroške v račun postavi; 6) vojaški poveljnik sme v sili sam v vojake jemati, da je črna vojska vedno dosti močna. Štajerci so si koj izbrali vojskovodjo, 8 nabiralcev in štiri varhe denarni blagajnici. Erazem vitez Stubenberg je postal kapitan deželne vojske, vsi so mu obljubili zvestobo. Koroškim in Kranjskim stanovom pa so naznanili sklepe z opominom, naj oni enako storé.³⁾

Tudi leta 1468. in 1469. so se poslanci — odborniki treh notranje-avstrijskih dežel mnogokrat skupaj posvetovali o turških zadevah, pritoževaje se ob enem, da cesarska mesta, trgi itd. tedenski vinar zanikrno odrajujejo, da morajo ubogi kmetje celo leto prehudo tlako delati pri mestih, da zaradi zvižah in goljufij judov dežele božajo in konečno naj cesar dolgove povrne Baum-

¹⁾ Dr. F. Krones: „Zur Quellenkunde und Geschichte des mittelalterlichen Landtagswesens der Steiermark.“ Separat-Abdruck aus den „Beiträgen für Kunde steierm. Geschichtsquellen. 2. Jahrg. 1865“, str. 59.

²⁾ Archiv des Geschichtsvereines f. Kärnten 1862. str. 109.

³⁾ Dr. Krones v navedenem sestavku st. 61—63.

kircherju in drugim, da zavoljo tega ne bode dežela trpela, ki jo mislijo že napasti.¹⁾

Za obrambo posamesnih krajev je dal cesar sam mnogo povelj. V torek pred križevim dnevom l. 1448. je ukazal vsem ljubljanskim okoličanom, naj brž priteko z motikami, sekirami in drugim orodjem Ljubljčanom pomagat in popravljat mestno obzidje, ograjo, rove in okope, ki so bili bržkone poškodovani v celjskih vojskah, da bodo imeli v potrebi zavetje.²⁾ Isto jim je zabičal iz Neustadta v petek po sv. Ulriku l. 1463³⁾, morebiti ker se prvo povelje ni natanko in vsestransko izvršilo. Leta 1467. ukaže Celjsko mesto v bran postaviti; 9. dec. 1464. l. odpusti Metličanom na štiri leta polovico vseh davkov in dohodkov, ki mu gredo, da si lože napravijo trdno obzidje okoli mesta.⁴⁾ Okoli Dravburga na Koroškem so morali podložni pota graditi, z orožjem se preskrbeti in na meje ogleduhe postavljati. Tudi moliti in romati je cesar l. 1468. zapovedal, da Bog odvrne nesrečo.⁵⁾ Na njegovo prošnjo je papež Pavel II. 2. majnika odpustke razpisal za vse, ki se na slovenski marki ali strani bojujejo zoper Turčina v brambo grofije Metliške.⁶⁾ Papežev poročnik je dovolil l. 1464. prvemu škofu ljubljanskemu, Sigmundu Lambergu, pravico, turško štibro pobirati in sploh vse vrediti, kar je treba za vojno zoper Turke⁷⁾ in Friderik IV. je oklical dne 20. avg. l. 1467. v Neustadtu v isti namen 5 letni mir po deželah.⁸⁾

¹⁾ Dr. Krones v nav. sest. str. 64—66.

²⁾ Dr. Klun: *Diplomat Carniol.* 1855 str. 30, šte. 39.

³⁾ V arhivu ljubljanskega mesta.

⁴⁾ Arch. f. K. öst. Gesch. X. st. 418.

⁵⁾ V zapiseh Št. Pavlskih v Arch. des Gesch. f. Kärnt. III. st. 25.

⁶⁾ „Cum Turchi fere usque ad comitatum Medlicen Marchiae Sclavonicæ suos conatus extenderint, et hostiles per dictum Comitatum incursus facere et comitatum subigere continuo machinentur.“ Muchar *Gesch. der Steiermark* VIII. st. 60 iz c. kr. tajnega arhiva. Iz teh besedi bi skoro sodili, da metliški okraj tudi v preteklih 40 letih ni imel pokoja pred sovražnikom.

⁷⁾ V arhivu kapitlna ljubljanskega fasc. 84. šte. 7.

⁸⁾ Chmel: *Regesten Fridrichs IV.* Wien 1838—40. st. 521.

Tretje poglavje.

Neverniki razgrajajo l. 1469. po Kranjskem. — Valvazorove pravljice o tem napadu. — Turki v Furlaniji, na Krasu, v Slavoniji in na Štírskem. — Baumkircher in pajdaši njegovi. — Razne nadloge. — Skupščina v Velikovu l. 1470. — Hudi davki. — Sklepi državnega zbora v Ratisboni l. 1471. gledé brambe pred neverniki. — Poslednji grozno gospodarijo po Sloveniji l. 1471 in 1472. — Nevspešna državna zbora v Avgsburgu. — Osmani prvíkrat na Koroškem.

V poprejšnjem poglavji omenjene priprave niso bile nepotrebne, samo to napako so imele, da so bile preslabe, neizdatne, kar se je l. 1469. le preočitno pokazalo. To leto je namreč mohamedanec enekratí udaril nad uboge Slovence in gospodaril med njimi prav neslišano. Meseca rožnika navedenega leta priderejo turški konjiki — po Valvazoru jih je bilo 10.000 — iz Bosne, skozi Slavonijo, čez Kulpo in se všotoré pri Metliki. Celi teden divjajo po okolici, Metliško mesto čisto razdenejo. Iz Bosne prišli frančiškani, ki so se bili vselili v poprejšnji samostan nemškega reda, „pri treh farah“, morajo zopet pobegniti. V Novem mestu najdejo zavetje in sezidajo si l. 1472. še dandanes cvetoči samostan.¹⁾ Metličanje brez strehe se potem pomaknejo bliže k trdnemu gradu, kjer je zapovedoval Andrej Hohenwart. Ta je imel dokaj opraviti, da je begoče cesarske podložnike sprejemal in preživil.²⁾

Najpredrznéjša druhal se spusti na zahodno stran, požge Kočevski trg³⁾ in druge vasi, obrne se potem proti severu in dirja na ižansko polje, v Mateno, v Šmarje⁴⁾ in celó v Ljubljano, kjer zapali pred 7 leti v stolico povzdignjeno Šenklaško cerkev.⁵⁾

Druge trume so razgrajale okoli Žumberka do blizo Kostanjevice ter se všotorile na šentjernejškem polji. Kranjski stanovi

¹⁾ Program des k. k. Obergymn. zu Rudolfswert letnik 1868. st. 6. po letopisu samostana novomeškega.

²⁾ Glej pobotnico ces. Frid. IV. za vino in pšenico, ki jih je dal Andrej Hohenwart ces. podložnikom. — V Chmel „Regesten Frid. III. II.“ st. 585.

³⁾ Kočevarji so hitro trg sezidali in za silo utrdili, cesar ga je pa s pismom iz Gradca v petek po Velikonoči l. 1471 povzdignil v mesto in prebivalcem njegovim podaril pravice meščanske. — Ustanovno pismo v arhivu mesta Kočevskega.

⁴⁾ Chronicon Celejanum (v Caesaris Annales III. st. 154.) ima: 1469. Haben die Türken von Mötling biss auf Herrlandt (Šmarje) und Igg auch biss auf das Höflein alles verwüestet. Prav tako Valv. XV. st. 369.

⁵⁾ Catalogus Cleri Labacensis iz kterege vira, ne vemo.

so jeli naglo vojakov nabirati, iz vsake hiše po enega moža, toda veliko prepozno se dvignejo, Turčini so jo deloma memo Samobora, kjer so 8 vasi vpepelili, na dan sv. Urha 4. julija popihnil z bogatim plenom v Bosno.¹⁾ Divje čete so hotele čez Kulpo, ker je pa zaradi obilnega dežja zelo narasla, niso mogle tako naglo vjetih prepeljati čez reko, kakor so želele, toraj jih čez tisoč posekajo na mestu.²⁾ Da se njim ni posebno mudilo, priča pismo do nekega kardinala, v katerem je rečeno, da so Turci osem dni stali na obali narasle reke in da bi bili kristijani kaj lahko ne samo rešili vjete iz rok krutega sovražnika, ampak tudi maščevali se nad njim zavoljo grozovitosti njegove, ko bi se jih ne bil polastil tako hud strah pred njim.³⁾

Valvazor nam o tem napadu pripoveduje marsikaj. Tako piše XV. st. 369., da se je neki 80 letni Weih-beg v bolezni zaklel, Kranjsko napasti, ako bode zopet zdrav. To obljubo je izpolnil l. 1469. Hammer II. st. 561. pristavlja, da je težko vganiti, kdo je bil ta Weih-beg. Brž ko ne je to pravljica, katerih se ne manjka pri Valvazoru. Nadalje piše naš zgodovinar, menda da ne bi opustil lepe priložnosti, prikloniti se nekterim rodovinom, da so brata Friderik in Vuk Gallenberg, Jurij Runski, vicedom Kranjski, Viljem Turjaški, stotnik Metliški (?) in deželni glavar kranjski Andrej Hohenwart⁴⁾ koj sporočili cesarju, ki je — se ve da zopet brez vojne za slovenske tlačene dežele, — brž napovedal črno vojsko. V devetih dneh⁵⁾ so nabrali 20.000 možakov. Ker dežele niso bile nič kaj pripravljene za neljube goste, kar naš poročevalec sam spoznava, moramo pač strmeti, da se je v tako kratkem času nabralo za tadanje razmere res ogromno število brambovcev, še bolje pa, da ta močna vojna — ako je bila res na nogah — nič ni storila proti sovražniku, ki se je kakor v posmeh še osem dni mudil to stran Kupe! Cesarju poročati in po njegovem povelji ljudi nabirati, potrebovalo je tistih dob pač več ko 14 dni, toraj ni čuda, da je prišla bramba prepozno, saj je bilo Turčinu le ropanje in požiganje na mari, za to pa je bilo 14 dni dovolj. Ali je stari paša 500 zalih dečkov in toliko deklic enako oblečenih sultanu res v dar poklonil, kar naposled omenja

1) Mitth. d. h. V. f. K. 1862. st. 96.

2) Unrest st. 562.

3) „Id spatium, si tantus terror Christianorum animos non occupasset occasionem praestare populis circumstantibus poterat non redimendae tantum captivae multitudinis, sed vindicandae quoque crudelitatis exercitae.“ Zinkeisen II. st. 363.

4) Andrej Hohenwart l. 1469. ni bil dež. glavar, sploh nikoli ni imel te službe, ker Sigmund pl. Sebriah-a nahajamo leta 1466. in 17. aprila l. 1469.—1482. kot glavarja. Andrej Hohenwart je bil in ostal do smrti kapitan Metliški in potem poveljnik Celjske grajščine.

5) Hammer II. st. 133, ki brez temeljitega razloga ta napad stavi v leto 1470, trdi celo v petih.

Valvazor, o tem se ne bomo prepirali ž njim, ker nimamo razlogov ne za ne zoper to stvar.

S prihodom turškim o Duhovem britkosti in stiske slovenskih pokrajin še niso bile pri kraji, zakaj nekaj dni pozneje — 18. julija — prihrule so druge roparske druhal v prijazno Furlanijo in odgnale 1500 oseb in 28. sept. so ponavljale pod Skander pašo žalostni svoj posel z ognjem in mečem po Krasu in Furlanskem do reke Piave, učinile mnogo zla in seboj tirale 11.000 duš.¹⁾

Konec leta, ko je jelo že zmrzovati, razlije se še le prava ploha nad slovanski svet. Velikanska turška vojska namreč pridere na Ogersko v Slavonijo in Štirsko do Celja in ker se niso v bran postavili niti Hrvatje, niti ogerski kralj Matija, niti cesar Friderik IV. sam, čegar dežele so vendar največ trpele, divjala je brez skrbi: do 20.000 kristijanov je bilo ugonobljenih ali v sužnost odpeljanih.²⁾ O tej priliki so menda prilomastili v okolico Krško.³⁾

Koliko škodo so napravili Turčini to leto, težko je natanko določiti; kakor jo nam opisujejo sovremenski viri, bila je neizmerna. Dolenska stran, Kočevsko, izansko polje do Ljubljane, Kras do Gorice pomandran, trgi, vasi, cerkve, hiše požgani in razrušeni, tisoč in tisoč umorjenih in pobitih, 20—30.000 v sužnost odpeljanih, dolge vrste naropanih goved, dražega blaga, ki so jih tirali z ljudmi vred čez mejo — to je strašno in prejasno spričuje, kako zmedeno, kako nedovršeno je bilo ta čas v naših krajih.⁴⁾

¹⁾ R. P. Rubeis Appendix st. 59. omenja tudi prihod turški v Metliko in Ljubtjano, število vjetih 11.000 je bojé splošno za vse tudi iz drugih dežel iztirane.

²⁾ „Sub anni hujus extremum tempus, cum hyems validior nivibus concreta, paludes, stagna rigore magno glaciasset, Turcorum ingens exercitus, terras Hungarorum et Slavorum invadens, usque ad Ciliae regionem, Croatis transitum eorum non impredientibus, nec Hungariae Rege Mathia, depopulatus est. Sed nec Imperator Romanorum Fridericus, cujus regiones magna ex parte vastabat, aliquam opponerebatur resistantiam. Ex quo factum est, ut prope viginti millia animarum de Christianis barbaries aut trucidavit aut in miserabilem servitutem secum traduxit et incursiones postea aliquot in eadem terras innovavit: nullo mortalium resistantiam opponente.“ Dlugoss Hist. Pol. st. 454.

³⁾ „In der Zeyt kumen die Turkhen gein Churveldt und tetten aber ein grossen Schaden mit Prannt und mit Volekh verfuieren.“ Unrest st. 564.

⁴⁾ O napadu leta 1469. pišejo: Drechsler Chronicon de saracenis: „Eodem tempore (1469) multi Christianorum in Stiria et in aliqua parte Germaniae a Turcis capti et abducti sunt“; Bonfinij st. 559: „Eodem quoque anno Turci populabundi Alemaniam Stiriam invaserunt et ex omni aetate multum hominum abduxerunt“; letopis Melkiški k letu 1469: „Turci abducunt ex Slavonia 30.000 hominum“; letopis Marini Sanutov: „1469 Allemania scorgata dai Turchi fin a Goricia.“

Opravičen je bil tedaj splošni strah in trepet po slovenskih deželah. Ta je prikipel do vrha, ko se je pridružila neštevilnim nadlogam nova: Andrej Baumkircher iz Vipave in pajdaši njegovi se očitno spuntajo zoper cesarja, ker jim dolžnih denarjev ni plačal. Razgrajali so uporniki po dolenjem Štajerskem in škode mnogo napravili dolžnim in še več nedolžnim. Friderik IV. prišedši iz Rima ni skoro za ubogo ljudstvo nič drugega storil, ko — davke nakladal. Vsem homatijam, vsej nesreči pa je bila kriva njegova skopost. ¹⁾ Slovenija je bila tačas nesrečna drajna: Baumkircher je roval po njej po svoje, Turčini po svoje. V takih neslišanih stiskah prosijo dežele Friderika cesarja, naj vendar skliče skupni zbor, da se kaj stori za obrambo od dveh strani napadanega naroda. Bil je tedaj zbor sklican v Št. Vid na Koroškem. Iz Kranjskega so prihiteli ljubljanski škof Sigmund Lamberg, Jurij pl. Krajc, Andrej Hohenwarter, poveljnik v Metliki, in njegov brat, Ludvik Apfalterer in en Gallenberger. Le-ti so milo prosili, naj se jim pomaga zoper neprijatelja. Poslanci družih dežel so jim obljubili storiti, kar mogoče. ²⁾ Cesar pa je po navadi naložil občen davek vsej duhovščini, cerkvam, bratovščinam, bólnicam, samostanom, zemljiščem, mestom in trgom vseh treh dežel, tudi židom ni prizanesel.

Ker pa vendar niso vsega do dobrega dognali v Št. Vidu, pokliče cesar na 19. marca 1470 odbornike štajerske, koroške in kranjske v Breže na Koroškem. Ta skupščina se je sešla še le meseca majnika v Velikovecu, kjer je zborovala z malim preneh-ljem do srede julija meseca. Veliko gospóde je bilo zbrane. Cesar sam je predsedoval. Bili so škofje juvavski, sekavski, lavantinski, tržaški, ljubljanski, tudi mogunški; razum teh grof Lenart Goriški in neki grof nasavski. V spremstvu cesarjevem so bili grofje Rudolf Sulški, Hugon Werdenberg, Janez Eberstein, neki grof Barbo in drugi, potem mnogo boljarjev ali plemenitašev iz Štajerja, Koroške in Kranjske in precej prelatov in proštov in 10 vitezov Kranjskih. Štajerci so se potezali za to, da se cesar pogodi z Baumkircherjem. Ker se to ni moglo koj zgoditi, prenehal je zbor za nekaj časa in 30. rožnika je bila sklenjena pogodba. Toda dežele so morale za cesarja dolgove in najemščine plačati, ako niso hotele poginiti. Naložil se je namreč slov. deželam nov davek za različne stanove, tako zvani stanovsk ali telesni davek. Razdeljen pa je bil tako-le: Vsak škof je moral plačati po 40 gold., vsak opat, infulirani prošt in vsaka opatinja po 32 gl., slehern drugi prošt in kartuzijansk prednik po 16 gold., veliki mojster po 36 gold., komptur nemškega ali sv. Janeza reda po 12 gold., gvardijan po 4 gold. za-se in brate svoje, ženski samostan pa po 2 gold.; nadduhovnik po 6 gold., župnik po 1, 2 in več

¹⁾ „Das gemain Geschray war, es tat der Kayser aus Karchait wegen“. Unrest st. 564.

²⁾ Unrest st. 564.

gold. po dohodkih svojih, ravno tako vsak svetni cerkveni ključar; vsak beneficijant po 1 gold. in vikarij tretji del gold., duhovni pomočnik po 60 vinarjev, kaplan po 32 vin., vsak učenec, ki ni pri starših in je star več ko 14 let, po 7, mlajši pa 4 vin., berač in beračica po 2 vin., vsak grof za svojo osebo po 32 gold., baron po 28 gold., gospod po 24 gold., vitez po 10 gold., vsak plemenitaš, ki od posestva svojega štibro plačuje, po 5 gold. za-se, po 3 gold. za suprugo in slehernega otroka po 4 vin., udove po stanu; mestjan, ki ima posestvo, po 2 gld., vsi drugi brez posestva 1 gld.; rokodelce po 32 vin., udova njegova polovico, kmet na svojem posestvu po 1 gold., ki pa sedi na celi pristavi po 32 vin., na pol pristavi po 24 vin., itd., žene polovico tega, kar so plačevali možje; fantje, dekleta, celó dete, ki je še na prsih, po 4 vin., posli, hlapci in dekle, da si ne služijo, delalci, delalke po 7 vin., rokodelske družbe po 60 vin., bratovščine po 1 gold., židje in židovke v treh deželah vkup 4000 gold.¹⁾ Resnično splošen davek, kakoršnega poprej še ni bilo, zakaj prizaneslo se ni niti beraču niti detetu v naročji maternem! In ta krvavi davek se je najmanje porabil proti Turčinu, obrnili so ga le v to, da je cesar potolažil Baumkircherja. Kranjci so menda voljno plačali, ne tako Štajerci in Korošci, zato so stanovi teh dveh dežel na pósodo vzeli potrebni denar.²⁾ Na 8. januarja l. 1471. je bil tedaj nov zbor sklican v Gradec, in ker je bilo še vedno premalo novcev, nakladal je cesar nove davke. Vsak prelat, slehern samostan, plemstvo, cerkve, duhovščina, sploh vsi posestniki so morali brez izjeme platiti polovico štibre, ki so jo navadno vsako leto dajali deželnemu davkarju.³⁾ Ti davki so bili res neslišani. Poprej so vladarjem za razne potrebe zadostovali dohodki iz vladarskih posestev, vajdnina, sodnina, posredni davki, pridobnina, mostnina, davščina za fevd, pravica denar kovati in rudo kopati in prostovoljni darovi, ki so jih prejemale pri poklanjanji, ženitovanji vladarske rodovine in o družih posebnih prilikah.⁴⁾ Turški napadi so prisilili vladarja in stanove, da so nalagali tako nenavaden sklad bogatinu in siromaku. Ako pa vprašaš, kam so prišli leto za letom nabrani novci, ne vemo odgovora, to pa znamo, da za obrambo slovenskih dežel krvavo malo, kajti ljuti osman se je prav samopašno košatil na tužni slovenski zemlji. Hlastno so sicer prištevali naše pokrajine vélikemu rimsko-nemškemu cesarstvu, če pa vprašaš, kaj so nam neštevilni državni zbori koristili, kakošna pomoč je došla iz Nemčije stiskanim Slovencem, odgovarjajo tačasni zgodovinarji s stalno opombo pri popisovanji slehernega napada: nihče ni pomagal — nemine impediante — nullo opem ferente! —

Grozovitno razdjanje dednih dežel leta 1469. izdrami Fri-

¹⁾ Unrest apud Hahn st. 565—568.

²⁾ Hermann I. st. 182.

³⁾ Unrest st. 569 in Ilwof IV. st. 10. opazká „halbe Gült“.

⁴⁾ Hermann: Handbuch itd. I. st. 287.

derika IV. iznova, da jame resno premišljevat, kaj je storiti? Ker je bilo denarja še vedno premalo, obrne se v Nemčijo, pričakovaje od tod izdatne pomoči. Kakor po navadi zdel se mu je za to državni zbor potreben. Razpiše ga toraj 22. decemb. 1470. l. na sv. Jurija dan naslednjega leta v Ratisbono in ker je bil namen tega zbora določevati o stvari, ki zadeva ves krščanski svet, povabil je k njemu razum nemških državnih stanov tudi vnanje vladarje: papeža, kralja ogerskega, Benečane, vojvoda burgunškega in druge. Vsi so poslali namestnike, papež — na primer — kardinala Franca Pikolomini, Benečani izvrstnega Pavla Morosini. Da-si je bila sila velika, shajali so se poslanci jako složno, in zbor se je pričel še le meseca rožnika in tudi tadaj ni se lotil nemudoma predmeta svojega, ampak poslanci so se prepirali za sedeže nektore ure. Ko so slednjič srečno posedli svoje sedeže in v dolgih govorih srečo si voščili, da so vendar enkrat skupaj, razložil je Pavl Morosini z gorečo besedo turško vprašanje, povdarjal prizadevanje Beneške republike, da bi ustavila nevernega sovražnika in konečno Nemce vnmel k pogumnosti, ki je potrebna slehernemu, ki hoče ohraniti sebi življenje in svojem prostost. Kako so se zbrani zavzeli, ko cesar ni več tirjal ko 10.000 mož, katerih je potem še 6.000 mož odjenjal! Papežev legat Pikolomini je ugovarjal, da s tako vojsko nič ne opravijo, da je sramota za veliko nemško državo tako pičlo število postaviti neštevilnemu sovražniku nasproti, taka pomoč bode dežele na turški meji bolj vzbemirila nego ojačila. Toda vse zastoj! Cesar je ostal trmast.¹⁾ Po dolgem besedovanji so se vendar zedinili o naslednjih točkah: 7500 mož peš in 2500 jež naj se zbere v Gradcu in družih krajih, da jih porabijo v potrebi; poveljnika izvoli cesar sam, šest svetovalcev, ki morajo biti zmirom pri poveljniku, pa on in državni stanovi; meseca aprila l. 1472. naj začno shajati se; kdor pobegne potem, zgubi pol posestva; ako bode treba, pridruži se tej vojni druga, poslala se bode nova armada za tri leta, da reši vse pokrajine, ki so v oblasti nevernika, turškega jarma; vse druge vojske, vsi prepiri naj nehajo, štiri-letni mir naj bode v državi; ako gré cesar sam na vojsko, povabljeni so vsi ostali kralji in knezi, posnemati ga; papež bode razpisal popolne odpustke za vse, ki primejo za orožje ali križansko vojsko z denarjem podpirajo, zato naj se postavijo po cerkvah pušice za mile darove, na zboru pričujoči kardinal naj pridiga vojsko zoper nevernike in papež se pogodi z laškimi vladarji in ž njimi vred brodovje oboroži; cesar hoče papeža pregovoriti, da gre tudi on na vojsko; prvi in legat bosta druge vlade povabila, da se vdeležé, njuni poslanci bodo spravili francoskega kralja z vojvodo burgunškim in vnmali za vojsko; tudi ogerski kralj naj pomaga in o določenem času naj se snideta cesar in legat na Dunaji, ogerski kralj pa v Požunu, da se dogovoré, kaj in kako. Dobro bi bilo ob enem, da poslednji cesarski vojski

¹⁾ Zinkeisen: Geschichte des osm. Reiches II. st. 364—368.

prepusti nektare trdnjave. Poljska in Česka naj se pomirite, da tudi pripomorete po svoji moči in dolžnosti; nemški red in vsi plemenitaši naj pridejo, duhovščina pa naj vsaki teden obhaja očitne obhode, naj se posti in moli z vernimi vred; kdor pa ne moli, ne posti se in s procesijo ne hodi, naj daje vsak teden po 3 vinarje v pušico ali pa naslednji teden zamujeno delo dvakrat stori, ako noče biti izobčen. Potrebni denar naj se zloži tako-le: sleherni plačuje od prihodkov svojih po 10 odstotkov tako, da more od vsacih 1000 gold. enega konjika ali dva pešca oborožiti in leto in dan izdržavati proti Turčinu; kdor nima naloženega denarja in ne prejema davščine, naj plača od vsacih 25 gold. dohodkov po 1 goldinar, vsak rokodelcec najmanje četrti del ranjčka zá-se, za pomagáče pa po 32 vin., dninar na leto po 18 vin., hlapci in dekle od goldinarja letne plače po 2 vin. Vsi duhovniki naj z novci podpirajo triletno vojno, samostanci nižega reda naj izdržujejo na svoje stroške vojake in tudi židje tri leta po vrsti plačujejo svoje doneske.¹⁾

To tedaj se je sklenilo v sijajnem zboru Ratisbonskem, izvršilo se pa menda nikdar ni. Unrest piše, da zbrani so bili voljni dati pomoč zoper Turka, ako cesar sam z mišico in blagom stopi v vojsko. A Friderik IV. je odrinil v Norimberg, potem domú.²⁾ Kakor v Mantovi govorilo se je mnogo in lepo, storilo nič. In zakaj? Razmere niso bile ugodne. Kralja ogerski in poljski sta si bila navskriž, kralj francozki in vojvoda burgunški nasprotna, Švicarji so se uprli avstrijskemu vladarju, Čehi, Moravci in Šlezanje so si bili v laséh, cesar Friderik sam je bil počasen in tudi njemu ni bilo toliko mar za slov. dežele, — saj so bile že njegove, — kakor za kraljestvo česko, ktereга nikakor ni hotel prepustiti Matjažu, kakor mu je obetal. Vesel je tedaj sprejel poslanstvo nadškofa ostrogonskega in drugih s kraljem Matjažem nezadovoljnih velikašev, mrzel in nevoljen pa vrlega Kolovrata, ki ga je prišel opominjat, naj sedaj po smrti českega kralja Jurija Poděbrada † 22. marca 1471. l. izpolni obljubo svojo in Matjaža potrdi kot kralja českega. In ko bi se res bilo vse natanko izvršilo, kar so sklenili v Ratisboni zbrani mogočni knezi, škofje, vojvodi, mejni grofje in poslanci državnih mest in vnanjih vlad, kaj posebnega bi se bilo pač zgodilo! Kaj bi bila opravila peščica 10.000 nevkretno oboroženih vojakov proti neštevilnim lahkim konjikom in izurjenim, brzim turškim janičarom, ki so gospodovali že po vsem Peloponezu in podonavskih kneževinah! Pokazalo se je zopet prejasno, da niso marali za nas, Slovence!

V Ratisboni so, kakor smo omenili, mogočni gospodje naklepe snovali zoper zakletega sovražnika Turčina, ta pa je ta čas na desni Savini obali nekaj milj nad Belimgradom mirno zidal trdnjavo Sabač, in sicer tako pridno, da kardelo naglo nabranih

¹⁾ Dr. Ilwof. Die Einfälle der Osmanen itd. II. 13—16.

²⁾ Unrest st. 574.

vojakov, ki ga je kralj Matija poslal delo razrušit ali vsaj zavirat, prav nič ni opravilo. Lega in kraj te trdnjave je bil posebno pripraven za vpade na Ogersko, Hrovaško in Slovensko,¹⁾ ki tudi dolgo niso izostali.

Že l. 1470. so ropale turške druhali sicer ne po naših deželah — vsaj nam znani viri nič ne pripovedujejo — pa blizu slovenskih mej. Krakovski korar Dluhoš piše, da so oktobra meseca prigrmele v Erdelijo in razgrajale do Zagreba ter odpeljale nad 10.000 ljudi.²⁾ Isto poroča Drechsler.³⁾ Valvazone pa trdi, da je 4. sept. 1470. l. 8000 konjиков prihrulo v Furlanijo. Toliko hujše je bilo naslednje leto vkljub zborom v Št. Vidu, Velikovcu, Ratisboni in kmalu potem v Norimbergu. To leto so Turci celó trikrat privreli v našo domovino, ako smemo Dluhošu vrjeti. Valvazor meni, da so bile temu krive razprtije med grofi Krupskimi in Frankopani, a drugi viri nam o tem nič ne poročajo. Barbarska ošabnost in nikoli nasitena želja po plenu in nesloga in sebičnost krščanskih vladarjev so bile menda kakor doslé tudi sedaj edini studenec vseh rev in nadlog, ki so prišle nad uboge slovenske pokrajine.

S 15.000 urnimi konjiki se je vzdignil bosniški poveljnik Izak-paša in skozi Hrvaško nenadoma prilomastil na Kranjsko. Vse je z mečem in ognjem pokončal, tri mesece je divjal po deželi brez nikakoršne ovire in slednjič kakor neumno živino odgnal 20.000 kristijanov v sužnost. Cesar Friderik IV. ni kar nobene priprave naredil za obrambo. Ko Turčini naglo vjete pospravijo v trdnjave svoje, vrne se po istem potu kakih 10.000 roparjev zopet na Kranjsko, pleni in ropa po deželi do Ljubljane in odpelje drugih 20.000 Slovencev v turški jarem.⁴⁾ A to še ni bilo

¹⁾ Hammer II. st. 132.

²⁾ „Undecima die mensis octobris Turcorum exercitus in satis debili et parvo numero congregatus, per Alpes et nemora furtivis itineribus Hungariae Regnum et partem eam, quae Transylvaniensis appellatur, omnibus prae nimio terrore et subito ingressu diffugientibus nec ullam resistantiam opponentibus, ingressus usque ad Zagrabiam et Carvatiā libere grassatus, patratīs multis spoliis et caedibus decem millia captivorum utriusque sexus in miserabilem captivitatem deduxit. Quo malo inescatus, vice iterum geminata, circa festum Nativitatis Christi, Pannonicam oram, nullo opem miseris ferente — — vastavit.“ Dlugos st. 461.

³⁾ „Eodem anno (1470) Turcius exercitus in Ungaria usque ad Zagrabiam praedando grassatus circiter decem hominum millia captiva abduxit — Eodem anno Turcae in Dalmatiam Forum Julium, Stiriam excursionses fecerunt, multa ex hominibus et pecoribus praeda abacta.“ Drechsler st. 85. Poslednji odstavek meni pač le vpad leta 1471.

⁴⁾ „Turcorum Caesaris Machumeti Satrapa Isabek alias Isaac Bossnae Regnum tunc detinens, cum quindecim millibus equitum ex Bossnae

zadosti. O duhovem se Izak-paša v tretje prikaže pri Vinici na Kolpi s 15.000, drugi pravijo s 16.000 jezdec, vedeč Friderika IV. v Ratisboni pri zboru. Kakor hudournik so dirjali krvoločni divjaki vso noč, v ponedeljek zjutraj se všotorijo na Rašici in mavharje in roparje spusté okoli Turjaka do Ljubljane.¹⁾ Dim gorečih vasi je Ljubljančanom naznanil prihod sovražnikov, sicer bi bili mesto nenadoma naskočili in nepripravljeno vzeli. Tu razdeli paša trume svoje na tri kampe. Ena druhal dirja prek Save proti Kranju in Kokri, ter mimo vasi razruši tudi samostan Velesovski,²⁾ druga se spusti proti planinam, ki ločijo Kranjsko od Štajerske, plane nad Mekine,³⁾ zgrabi nune in hiti po savinski dolini proti Celju, ropa, požiga in morí, da je groza — 30.000 ljudi je izgubilo življenje in svobodo. — Eno miljo pod Celjem pri Laškem trgu se ustavi. Tretja četa pa je menda razgrajala po Dolenjskem okoli Zatičine, Mehovega, Metlike in zgubila se na sv. Rešnjega telesa dan na Ogersko in Sedmograško.⁴⁾ Pri tej priložnosti ali

per Croatiam sive Liburniam in Carniolam transgressus, inopinatam excursionem ingerens, et omnia ferro et igne vastans, tribus mensibus illic absque omni reprehensione libere immoratus, viginti millia hominum, pecorum ritu in perpetuam servitutem detrudenda abegit, Frederico Romanorum Imperatore et Austriac duce nullam super his provisionem adhibente. Nulla denique mora facta, captivis Catholicorum in arces et Civitates ditionis suae conductis, per eandem viam, qua venerat in Carniolam, cum decem millibus Turcorum regressus, et usque in Laybacum, caput Carniolae grassatus alia rursus viginti millia animarum catholicarum in servitutem impune abduxit.“ Dlugoss. st. 476.

- 1) Mittheil. des hist. V. f. K. 1862 st. 96. Rokopis v graškem Joaneju 3629 šte. 42 poroča o tem: „1471 feria tertia pentecostes (4. rožnika) Turcus Carnioliam circa Leubacum et sequenti die vallem Saunia (Savinska dolina) improuisto pro more depredatus est.“ Dr. Krones v Beiträge zur K. steierm. Geschichts. Graz 1870 st. 35.
- 2) Velesovo — nemški Michelstetten — je sila star kraj v lepi dolini ne daleč od Kranja. Leta 1238 so ondi nekteri dobrotniki ustanovili samostan za dominikanke. Več stoletij je slovel, leta 1782 je bil zatrt. V sedaj župni cerkvi najdeš izvrstne podobe in sploh marsikaj lepega. V samostanu so katakombam podobne rake pod zemljo, sicer pa razun velikih prostorov ni mnogo zanemivega — vandalska doba samostanov tudi tukaj ni brez sledú.
- 3) Ta samostan reda sv. Klare je mlajši od poprejšnjega, ustanovil ga je namreč grof Sigfrid Gallenberg nekaj pred letom 1300. Stoji v prijetnem kraju prav blizu Kannika in je sedaj stanovanje župnijsko.
- 4) „Cum vero sensisset (Izak-paša) Fredericum romanorum imperatorem apud Ratisbonam cum electoribus et principibus Alemannie agere Conventum, prioribus incursionibus inescatus, absentia etiam Frederici Imperatoris, tunc in remotis agentis, sibi subministrante vires

pri prvih dveh popadih so skoraj do tal požgali zatiški samostan.¹⁾ Tačasni opat Ulrik menda ni veliko storil za obrambo, toraj je pobegnil z nekaterimi brati. Domá ostale, ki so videli svojo lepo hišo v plamenih, privezali so trinogi svojim konjem na repe in tirali seboj.²⁾ Ko izvedó na Koroškem strašno novico, zberó se jadrno ondašnji prebivalci sosedom Kranjcem na pomoč. Krištof Ungnad Soneški in Viljem Senk Ostrviški hitita z naglo nabrano množico mestjanov in kmetov čez Ljubelj in skozi Kokro na Kranjsko. Toda Turek jih ni čakal, temveč popihnil v Bosno.³⁾

Ni nam treba popisovati na dolgo in široko strašno razdjanje in gorjé, ki so ga barbari napravili mili naši domovini, dovolj je, ako omenimo, kar so v ponedelek po sv. Vidu nesrečnega leta 1471. sporočili stotniki Celjski državnemu zboru v Ratisbono: lepa Zatičina je v prahu, Pletrije so v pepelu; Gajre, v savinski dolini dva samostana (Gornjigrad in Nazaret), v predmestjih Ljubljanskih tudi dva razdjani, Velesovo, Mekine izropane, nune odpeljane; na Kranjskem so ljuti sovražniki razrušili ali poškodovali blizo 40, na Štírskem 24 cerkvá, iz prve dežele so odgnali 10.000, iz druge 5000 duš; 5 dobrih trgov in do 200 vasi zapalili in oropali, sploh, kamor so prišli, vse so požgali in pokončali. Konečno

et ausus, cum quindecim millibus equitum, mirabili celeritate per Croatiam, in crastino Pentecostes, circa occasum Solis, usque ad portas et maenia Lyaibaci venit. Cepissetque tunc Laibacum nisi incensione villarum, quarum fumus ex muris conspectus est, se prodidisset. Postridie vero copias partitus, partem unam per Alpes, qui Carniolam a Stiria dividunt, in vallem illam praeclaram Savae, usque ad Ciliam transmisit et triginta millia animarum capta abduxit: alteram per Savum in Illyricum, tertiam per Transylvaniam ultra Danubium, cladibus omnia complens, egit.“ *Glugoss. st. 476—477.* Unrest st. 574 piše o tem napadu: „Als man zallt 1471 Jar kumen die Turekhen mit Gewalt gein Krain an Montag in den Pfingstleyertagen und kumen gein Laybach und Krainburg, und nahent zu der Kanker und zugen an das Sanndt Tall und gar gein Cyly und tetten an allen Enndten Schaden mit Pranndt, Mordt und Verführung des Volckhes, als man daselbs schatz, das woll XXX tausent Mennsch totten und verfurten.“

Celjski letopis (cronicon Celejanum) v Caesaris Annales III. st. 154 omenja k letu 1571: Haben die Turcken Igg verbrennt bis auf Presser. Item in diesem Jahr haben die Tureken das ganze Landt uberzogen und viel Volk hinweggefúrt. *Ilwof II. st. 18.*

Valvazor XV. st. 373. poroča le, da so Turci to leto prišli na Kranjsko do Iga in Preserja in da so Zatičino požgali.

- 1) Zatiški samostan cistercijski na Dolenjskem — ustanovljen l. 1135., zatrt leta 1784. — bil je svoje dni zeló imeniten in bogat.
- 2) Radič: Die Gegenúbte Albert und Peter von Sittich (Wien 1866) po rokopisu Pavla Puzel-a: Idiographia itd. st. 87.
- 3) Unrest apud Hahn st. 574.

vedó poročevalci še povedati, da Turci v treh taborih prežé na rop in mor, sultan sam z 80.000 vojaki stoji pri Belemgradu, dan hodá gori na vodi (na Savi ali Donavi?) je 60.000, v Preloki na Kolpi (?) nasproti 40.000, kar je v oziru na številke menda prenapeto.¹⁾

Meseca avgusta so obiskali tudi Hrvaško do Zagreba in o sv. Martinu Istro in Kras, divjali do Vipave in Gorice in seboj tirali 500 ljudi in mnogo živine.²⁾

Tako se je končalo leto 1471. žalostnega spomina. Naslednje leto je bilo nadaljevanje britkosti in nesreče. Meseca marca so prihruli stari sovražniki na Kranjsko, razsajali po Notranjskem in o tej priliki vpepelili Cerkniško cerkev.³⁾ Dospevši do glavnega mesta Kranjskega najdejo mestna vrata zaprta in se vtaboré na treh krajih, za sv. Krištofom v tako zvani „Jami“, kjer imajo še današnji na velikonočni ponedelk otroci veliki veselje, ker jim Ljubljancje y jamo mečejo pomeranče, smokve, rožiče, jabelka itd.,⁴⁾ potem v Šiški in na Poljanah. Trdne Ljubljane se niso lotili, ampak ropali in požigali po okolici in posrečilo se jim je, da zapalijo staro farno cerkev sv. Petra in izropajo, kakor veli napis na desni strani koj pri durih cerkvenih.⁵⁾ Slednjič so jih krogle z

1) Pismo v meniški (monaški) dvorni knjižnici (Codex bav. mon. 1585 fol. 115 z naslovom: Türeken anno Domini 1471).

2) „In mense antem Augusto sequente Marchiam Slavoniae et in Ca-lendis Novembris Istriam et Carsos, usque ad portas oppidi Goriciae funesta strage omnia faedando vastavit.“ Dlugoss st. 477. „Inn demselben Sumer sindt die Turekhen nahent peyn Agram gewesen und haben daselbs grossen Schaden gethan. Inn demselben Jar umb St. Martein Tag chumen die Turkehen an den Kast an vill Eendt und sunder was enhalb den Wippach war, haben sie vast verbert und wol V. C. Menschen verfuert, und an derselben Rays Vich mit In vertriben.“ Unrest st. 574. Valv. XV. 373 kratko omenja, da so bili Turki to leto tudi na Krasu.

3) Na vnanjem zidu je gotiški napis, ki ga Hieinger (Mitth. d. h. V. f. K. 1854 st. 55) tako-le bere: Anno Domini 1472 die dominico ante annuntiationem combusta est titularis ecclesia beatae Mariae Virginis per manus indomitorum Turcorum; slov.: Leta 1472 v nedeljo pred Oznanjenjem so kruti Turčini požgali cerkev Matere Božje.

4) Valv. XV. 373 trdi, da so to jamo Turki leta 1572 izkopali, brž ko ne, da so se varovali krogelj iz grada. Elze Th. (Mitth. des hist. V. f. Kr. 1864 st. 90,) pa je dokazal, da jame za sv. Krištofom niso Turci izkopali, ker se imenuje že leta 1418 v listinah. Da se je sovražnik skrival v njej, to je pač mogoče.

5) Anno 1472 den 3. Junius ist dieses Gotteshaus St. Petri, Pfarrkirche der Stadt Laibach, von dem Erbfeind christlichen Nahmens, den Türken abgebrannt und verheert worden, 1618. — Slov. Leta 1472. tretjega rožnika so to Božjo hišo sv. Petra, župno cerkev mesta

Ljubljanskega gradú odpodile. Ta napad je zeló podoben onemu leta 1471., a določno naznanjene letnice nikakor ne prepuščajo, oba stisniti v enega. Isto leto prideró iz Bosne v Ilirijo in strašno pokončajo vse Posavje posebno Slavonijo. Meseca septembra se pritepó v Furlanijo do sv. Daniela in po Valvazonu požgejo okoli Gorice in Tržiča (Monfalcone) mnogo vasi, 12.000 ljudi odpeljaajo in s tem še ne zadovoljni, prigrmé meseca novembra vdruáo v Istro in Goriško.¹⁾ Noben kralj, noben vladar se ni ganil za uboge kristijane, saj so bili le Slovenci. —

Videli smo tedaj, kaj so pomagale lepe besede, ki smo jih slišali v Ratisboni. Prav tak vspeh so imeli poznejši zbori v Frankobrodu, Norimbergu in Wiener-Neustadtu, prenašali in odlagali so določen sklep o tej važni stvari od zbora do zbora. Neapolitanski poslanci in kardinal France Pikolomini so resno tirjali, naj se saj že enkrat kaj stori. Cesar razpiše toraj na 21. marca l. 1473. državni zbor v Avgsburg. V tem zboru, ki pa se je pričel po navadi še le nekaj mesecev pozneje, namreč rožnika, opisovali so revščino in stisko napadanih dežel prav živo. Omenili so, koliko dežel je Turek odtrgal od prave vere, koliko sto tisoč kristijanov pod sé spravil. Vrh tega preti sedaj nova nevarnost. „Ko si je Turek ne samo grško kraljestvo prisvojil, ampak tudi vso izhodno cerkev, poleg te Bosno, Srbijo, Hrvaško in mnogo družih k ogerski kroni spadajočih pokrajin s silo vzel, in ko je potem, česar bi si ne bil pred nekaj dnevi nihče mislil, brez težave pridrl v rimsko-cesarske dežele, na Furlansko, Kranjsko, Štirska in Koroško, ter ondi pokazal nečloveško samopašnost in razuzdanost svojo in ko je te dežele, kakor znano, potem še večkrat prehodil z ognjem, ropanjem in drugo škodo in nad 60.000 duš v sužnost in večno ječo odpeljal, pomoril, potolkel in neusmiljeno trpinčil,

Ljubljanskega, zapriseženi sovražniki krščanskega imena Turčini požgali in izropali. —

- ¹⁾ Aestate anni praesentis (1472) Turcorum exercitus ex Bossna adunatus et egressus, per Illyriam, omnia circa Savum fluvium et Marchiam Slavonitanam vastavit. In mense vero Septembre in terras Patriarchatus Aquilegiensis a Venetis occupatas, descendens et usque ad Castellum sancti Danielis, excursiones in foro Julii faciens citra duodecim millia hominum, non secus quam pecora in perpetuam servitutem abegit. In mense deinde Novembre, apud Goriciam et per totam Istriam mirabili clade in sexum utrumque saeviendo, ferro et igne singula complebant: nullo Rege, nullo Principe resistentiam pro Catholicis opponente.“ Dlugoss st. 487. Valv. XV. st. 373 omenja samo, da so bili pri Ljubljani in napravili si tri šotore, Unrest pa celó nič.

Poprej omenjeni rokopis v graškem Joaneju dostavlja k letu 1472., da so bili Turci o sv. Petru in Pavlu na Dravskem polji blizu Maribora in Ptuja (in campo Drauensi in limitibus Marchpurgae et Pettau).

počil je glas, da se sedaj pridno in močno oborožuje, z mogočnim Asem-begom brati in pajdaši, da potem z vso močjo in silo plane nad sveto rimsko cesarstvo in druge krščanske dežele in pod svojo oblast spravi.¹⁾ Omenjeni Asem-beg ali Usanhasan, siloviti sultan Turkomanov „belega ovna“, bil je res najnevarniši turškemu cesarstvu. Njega se je oklenil l. 1458. poslednji cesar trapezunški David. Pri zahodnih vladarjih, zlasti Benečanih, papežu, iskala sta pomoči. Toda trohljivo carstvo je moralo l. 1461. pasti, kakor smo omenili, zaveznik sam ga je popustil. Po več manjših bitvah zadela je leta 1473. tudi Usanhasana težka roka Mohamedova: potolkel mu je namreč do malega vso mogočno vojsko njegovo.²⁾ Prisiljen je bil toraj vsaj na videz ž njim potegniti, skrivaj pa je vedno tiščal v krščanske vlade, naj mu pomagajo, a vladarji niso bili sposobni za junaško in složno djanje. Pač je papež Sikst IV. poslal leta 1477. antiohijskega očaka Ludovika k Usanhasanu, da ga pregovori, naj prime Turčina v izhodu, da se ne more obrniti proti zahodu. Przijski sultan je sicer obljubil, da se noče sprijazniti z Mohamedom in da bode mu dal toliko opravi v izhodu, da bodo zahodni kristijani lahko v miru živeli,³⁾ kar bi se bilo morebiti zgodilo, toda Usanhasan je umrl naslednje leto v občno žalost, ker nesloga in razpertije med sinovi njegovimi so le še pospešile namere Mohamedove.⁴⁾

Vrnimo se k zboru in poslušajmo, kaj se je tam sklepalo ali bolje, kaj se je govorilo. Cesar je zagotavljal, da se je s papežem združil k složnemu delovanju v tej važni stvari, namreč o obrambi dednih dežel in krotenji turške sile. In res je Friderik IV. pisal svetemu očetu Sikstu IV., naj ga podpira, kolikor mogoče. Najbolje bi bilo — piše do papeža — da napravijo laške vlade skupaj mogočno brodovje, da po pismih in poslanicah opominja nemške vladarje in kneze, da izvršijo obljube zbora ratisbonskega. Nadalje naj pošlje poročnike do francoskega, ogerskega, poljskega, angleškega, danskega in škotskega kralja, do vojvode burgunškega, do imenitniših plemenitašev českich, mogočnih velikašev ogerskih in šleskih mest, da se spravijo med seboj in pomagajo k vojski zoper Turka. Izvrsten kardinal naj pred vsemi Švicarje pomiri in sprijazni z avstrijsko vladarsko rodovino, da tudi oni pomoč pošljejo zoper občenega sovražnika.⁵⁾

Iz ravno kar navedenega posnamemo, da se je cesar prizadeval in trudil še precej, vendar kaj vspešnega storiti za dežele svoje. Videli pa bomo, da je bil njegov trud brez vspeha. Po načrtu, narejenem pred dvema letoma v Ratisboni, ravnali so se tudi v Avgzburgu. Slednjič so ga sprejeli. Ker je pa cesar tirjal

¹⁾ Chmel J: Monumenta Habsburgica I. 1. XVIII.

²⁾ Hammer: Gesch. des osm. R. II. st. 120 in Zinkeisen II. st. 347—358.

³⁾ Mon. Habs. I. 1. XIX. in I. 3. st. 636.

⁴⁾ Hammer II. st. 152.

⁵⁾ Mon. Habs. I. 3. str. 433.

od nemških mest še posebej 1000 konj, razdrle so se obravnave. Poslanci iz mest so se namreč ustavili tej tirjatvi, češ, da je nepravilna, ker nizke bolj tlači nego gospôdo. V treh shodih v Frankobrodu, Eslingen-u in Speyer-u so se posvetovali o tej zadevi. Naposled pošljejo 24. avg. 1473. l. v Strassburg cesarju vest, naj ne zameri, da ljudi domá pridržé, saj je to potrebno, „zarad velikih in naglih uporov, kakor njih veličanstvo samo vé“. Odgovorilo se jim je, da se cesar kaj tacega ni nadjal. Ker se pa ravnokar razpošiljajo vabila k novemu zborovanju v Avgzburg, naj se poslanci iz mest tam snidejo, toda s potrebnim pooblaščenjem.¹⁾

Po čudnem odlašnji vedno počasnega cesarja Friderika IV. prišel se je ta zbor še le 5. aprila l. 1474. Lepo število imenitne gospôde je bilo vkup, cesar sam, danski kralj, papežev legat, oglejski očak kardinal Marka, mnogo nemških škofov, prelatov, knezov, mejnih grofov, tudi svetovalci kralja českega, volilnega kneza saksonskega, vojvodov burgunškega, Sigmunda avstrijskega, bavarskega, badenskega, potem veliko grofov, med njimi Lenart Goriški, in poslanci iz nemških mest. Vkljub nasprotovanju nemških mest je zbor v Ratisboni za štiri leta sklenjeni deželni mir podaljšal še za 6 let in to oklical 21. oktobra. V imenu cesarjevem je govoril grof Hugon Werdenberg blizo tako-le: Pred štirimi leti so v Ratisboni premišljevale o raznih potih in pomočkih govorili o osnovi, po kateri bi najmanjši in najmogočnejši, od pastirja do kralja vsi primerno plačevali za državne potrebe. To osnovo je cesar pismeno sporočil mestom, da se po njej vedejo. Cesar je bil vselej in je še sedaj pripravljen, poštenim mestom skazovati milost in dobrote, toda mesta so dala na Dunaji cesarju nesramen odgovor in ko bi cesar iz prirojene dobrotljivosti ne bil tako milostljiv, hude ostrosti bi se jim bilo treba bati na tak odgovor. Ko je cesar prišel l. 1473. v Avgzburg, tirjal je od mest nekaj malega, namreč 1000 konj, malenkost, ki bi se ne mogla odreči kateremu koli drugemu vladarju. A tudi temu so se ustavljala mesta in v Strassburgu njemu drugič tako odgovorila, da bi imel cesar zopet priliko, ostro postopati proti njim. Toda turško trinoštvo je očitno, zakaj od zbora ratisbonskega sem so se go-dile kristijanom na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem grozne silovitosti: do 6000 ljudi je bilo odpeljanih, otroci so bili razsekani, da so potem očetje in matere njih kose in kosce pobirali po cestah, in mnogo družega grozovitega so učinili, kar bi se gotovo ne bilo zgodilo, da se je bilo koj storilo po načrtu in ne-odlašalo tako dolgo. Vse to cesarja naklanja, da hoče temu resno in brž v okom priti. Zato naj se v Ratisboni načrtana osnova nemudoma in brez ugovora sprejme in izvrši. Poslanci vseh mest prejmejo popis načrta brambovskega in mesta naj pokažejo, da so pokorna in da se nočejo cesarju zameriti. Mesta naj sama

¹⁾ Mon. Habs. I. 1. str. XXIV.

nabirajo pešcev in konjikov, kedar pa doide povelje, naj jih pošljejo cesarskemu stotniku.¹⁾

Da so poslanci nekoliko premišljevali načrt, dalo se jim je nekaj časa odloga. 14. rožnika se je obravnavalo v očitni seji. Papežev legat je hvalil pravično razdelitev davkov za turško vojsko, tako imenovani „Anschlag“ ali sklad, obrisal grozovitosti turške in v imenu papeževem slovesno zapovedal, naj zbor sprejme brambovski načrt. Proti mestnim poslancem obrnjen pa je rekel: Cesar je dal v Ratisboni 6 tednov premislila, a v treh letih dosedaj se še niso premislila. Stanovi in mesta sprejmejo slednjič sklad za obrambo naših dežel proti sili turški in to je bilo vse.²⁾ Zopet je bil zbran mogočen zbor. Veliko je obetal, lepo govoril, storil le — nič. Komaj da je potrebne komisarije za izvršitev sklepov izvolil!

Težko je krivdati samo cesarja. Močno se je trudil, vendar ne moremo tajiti, da je bil pri tem prepočasen, da ni krepko na noge stopil. Jasno je, da njegov vpliv na nemške kneze je bil preslab. Gotovo je pa tudi, da so bili ti silno zamotani v domače homatije. Kaj so se brigali za daljne slovenske pokrajine, saj Turčin še ni prišel „v osrčje Nemčije“! Kaj hočemo pa ziniti o nemških mestih? V boji zoper gospodstvo privilegiranih stanov skrbela so le za-se in svojo veljavo in svobodo, kateri so si pribojevala korak za korakom. Toliko da se niso očitno uprla brambini osnovi. Vendar česar se niso pridržnila izgovoriti na ravnost, storila so potem v djanji: roke so položila navskriž in mislila: sam si pomagaj, Slovenec, in pomagano ti bode! Največ se je prizadeval poglavar krščansko katoliške cerkve. On je glavno povelje — generale — razposlal vsem državnim stanovom nemškega cesarstva in njihovim podložnim svetnim in duhovskim, v katerem žuga cerkveno kaznovati in izobčiti slehernega, ki ne bi hotel storiti po načrtu; vsem pa, ki bodo ubogali, podeli odpustek na tri leta.

Ki je bil pa najbolje sposoben za strahovalca turškega nasilstva — ogerskega kralja Matija Korvina so vabili k zboru zastonj. Razun avgsburškega zbora poskušali so tudi na druge načine pridobiti si zaveznikov zoper nevernika. Tako se je meseca oktobra l. 1473. cesar Friderik IV. v Trierji sešel z mogočnim in sila bogatim burgunškim vojvodo Karolom nekaj zarad ženitve sina svojega Maksa z vojvodinjo Marijo, največ pa zavoljo turškega vprašanja. Mnogo se je govorilo pri tem imenitnem, od strani vojvodove sijajnem shodu, naposled je bil odgovor: vojvodi sicer hude stiske kristijanov globoko segajo v srce, vendar ne meni, da je njegova pomoč tolike važnosti in vrednosti; ako mu pa okolnosti pripusté, rad bode pomagal krotiti silnega dušmana.³⁾ In pri tem je ostalo. Vojvoda Karol je namreč nameraval odtegniti se fran-

¹⁾ Mon. Habs. I. 1. str. CVIII. — CX.

²⁾ Mon. Habs. I. 1. str. CXIII.

³⁾ Mon. Habs. I. 1. str. LXIX.

cozki nadvladi in postati rimski cesar ali vsaj burgunški kralj, ni imel toraj časa niti veselja premišljevati reve in nadloge avstrijskih dežel, ki so mu bile ob enem preveč oddaljene.

Cesar je koledoval po Nemškem, prosil in trkal pri mestih in velikaših, naj pomagajo, in slednjič prepričal se, da ne marajo za dedne dežele, da v Nemčiji ni leka ni pomoči za tlačene slovenske prebivalce. Ko je izvedel, da tudi l. 1473. ne izostanejo Turci, opominjal je aprila meseca Koroške stanove, naj se zberó okoli Viljema Šenka Ostrviškega, združeni s Kranjci in Štajerci naj mejo obstavijo in zlasti vhode v deželo skrbno obzidajo in utr-diijo, ker Turek se bliža.¹⁾ Ali prepozno! Predno se je kaj iz-datnega storilo, bil je Turek že na slovenski zemlji. V četrtek po sv. Matevžu 23. sept. je prilomastil skozi Žumberk na Kranj-sko.²⁾ Blizo Novegamesta so neverniki vjeli po Unrestu Ko-rošca Miha Cvitarja, moral jim je pot kazati. Kakor hudourniki se uderó potem skozi Mirnopeč, Trebno naravnost proti Ljubljani. Mesta se ne lotijo — saj jim je šlo le za rop; ne pa za obladanje trdnih mest — ampak dalje drvé proti Kranju. Iz istega razloga se ognejo tudi njega. Mimo Šenčurja dirjajo na urnih konjičih skozi nezavarovano sotesko kokriško in stojé že v soboto prvikrat na Koroški zemlji pred prestrašeno Kaplo. Tukaj bi bili lahko ustavili sovražnika, ker soteska proti Rebru je že naravno močno utrjena, ko bi bili imeli poleg tega druge zidane trdnjave, okope, rove itd., ktere so pozneje še le napravili. Kaplenčanje pobeg-nejo na visoke pečine poleg Bele in se branijo, kakor jim krajne razmere in lastni razum velevalo: velikanske skale namreč valé z visočine v dolino na sovražne čete. 17 Turkov in 200 konj je bilo ubitih na ta način. Pač majhina peščica proti velikemu številu napadovalcev, da-si od 27.000 še nekatere tisoče zbrisemo! Da taka bramba ni preplašila, a še ustavila ni Turčina, umé se. Kmalu je bil pri Rebru. Tu se razlijejo roparske trume na desno in levo. Ene so požigale, morile, ropale, — da z eno besedo po-vemo — divjale po junski dolini, okoli Doberlevesi, Pliberka in se slednjič vštorile na desnem bregu Dravinem blizo Brezja. Celó na somenj v Velikovec bi bili prišli nekteri širokohlačmani, toda nek kranjski Kamničan in nek domač kmet jih srečno še o pra-vem času zapazita in kos mostu podereta. Druge so prebrodile Dravo pri Mogličah in drvile ob njeni obali do Ličje vasi. V ne-deljo za rano se vzdigne največi oddelek, koraka tiho memo Ce-lovca in se ustavi pri Dhovšah. Naslednji dan se razkropé Tur-čini na razne strani. Nekteri obiščejo Blatograd, Trg, potem čez

¹⁾ Herrmann: Handb. I. str. 184.

²⁾ Janez Turs, kaplan v Korošk. Strassburgu in vrstnik te dogodbe, pri Megiseru, potem Valvazoru XV. str. 373. piše, da je bilo 9000 pešcev in 18.000 konjikov. Dvomimo, da je bilo prvih vmes, kako bi bili pač ti pridirjali v treh dneh iz Žumberka na Koroško! Tudi konjikov blizo ni bilo toliko. Unrest, tudi vrstnik, ne pové števila.

hribe Glinsko dolino in memo Šent-Vida, samostan Sv. Jurija, ¹⁾ kjer ugrabijo nekaj nun — Unrest imenuje le lepo Paskalo, — dalje Ostrvico, Weissenburg, Neidenstein, Voubre in blizo Velikovca se prepeljejo čez Dravo v Junsko dolino. Med tem so drugi konjiki južno stran teptali, da je bila groza. Vetrinje, Podvelb, Žitpolje, Podkernos so čutili krutega osmalina, čegar sled je bilo razdjanje, požiganje in mor. Kamorkoli se je oziralo oko, gledalo je plamteče vasi, oskrunjene hrame Božje, brez števila ubitih kristijanov, zlasti otrok. In ko so oholi dušmani dolge vrste vjetih ljudi — trdijo, da 2000, — vsakoršne domače živine in raznega naropanega blaga kakor v posmeh tirali mimo Celovca, ojačilo se je nekaj sto večidel kmetov, v obupnosti svoji rešiti vsaj nekaj iz rok neusmiljenega neprijatelja. Planejo toraj iz mesta nad-nj, ta beži. Ko pa vidi, da so daleč dosti od zavetja mestnega, obrne se in otepe na glanskem polji okorne kmete tako, da jih kacih 90 na mestu ostane. Pripovedujejo, da so neverniki vse te glave na kup strkljali. ²⁾ Dravo prekoračijo pri Mogličah, tamošnega oskrbnika s sinom vred seboj potegnejo, Mogliče same pa zapalijo. V sredo so bili vsi skupaj na desnem bregu Dravinem ter prenočili pri Pliberku. Ko združeni vso Junsko dolino do Laboda čisto izropajo, odrinejo dné 29. septembra proti Guštajnu, prenoče ondi blizo farovža in zapusté naslednji dan nesrečno deželo. Pred Slovenjimgradcem, kamor so drvili, ustavi se jim Egidij Schultheizinger, oskrbnik tega mesta, s 100 možmi, a drago je plačal to predrznost: ljudje so mu bili deloma razkropljeni, deloma pobiti.

Pri Slovenjemgradu napravijo šotor, v katerem ostanejo tisto noč, na jutro pa se razcepijo na dva kampa. Eden je šel skozi Vitajino v Konjice, kjer so se v farovžu v gostje povabili, drugi pa so prehodili Velenje, Šoštajn in lepo Savinsko dolino. V soboto so se trume vjetih kristijanov, katerih se je nabralo do 8000, in živine brez števila od 8 ure zjutraj do 4. popoldne počasno pomikale mimo Celja, Slovenci so sicer neprenehoma nadlegovali in napadovali Turčine, opravili pa niso nič. Tisti dan so se ustavili pri Sv. Juriji, na vzhodni strani od Celja, ter po okolici grozno škodo učinili. Pri Brežicah so stopili na Hrvaško. ³⁾

¹⁾ V tem samostanu so bivale plemenite benediktinke. O turških napadih so bežale na eno uro oddaljeno Ostrvico, kjer še sedaj kažejo na severo-zapadni strani sobe, kjer so se skrivale o takih priložnostih. Včasi jih je sovražnik pa vendar le prehitel. Herm. Handb. str. 409.

²⁾ Tako trdi Megiser itd. po Janezu Tursu, druga poročila nič ne vedó o tem.

³⁾ O napadu leta 1473. poročajo: Unrest str. 578; Valvaz. XV. str. 373—374 po Megiseru, ta po vrstniku J. Tursu; za temi poročilo Koroških stanov cesarju Frideriku IV. od četrtka po sv. Francišku S. l. 1473., ki se hrani v dvorni knjižnici Monaški (gl. Sitzungsab.

Komaj štirinajst dni so se mudili Turki na Slovenskem in kdo more naštetiti in opisati zla in škode, ki so jih napravili mili naši domovini? Največ je takrat trpela Koroška, ki je videla krutega divjaka prvikrat. Po hribih in dolih, kjer koli so razgrajali, iztrebili so skoro vse krščansko ljudstvo, deloma njih krv prelivaše, deloma peljaje jih kakor živino v grozno sužnost. Najsvetejši sakrament so teptali z nogami, zasramovali in oskrnjevali podobe Izveličarja, njegove Matere, svetnikov in svetnic, izropali in razdajali šestdeset cerkev. Tako so pisali stanovi Koroški vladarju svojemu.

Četrto poglavje.

Pismo kranjskih stanov do papeža Siksta IV. o žalostnem stanju Kranjske dežele. — Brambovska osnova sklenjena v mariborski skupščini l. 1475. — Papež vnema k vojski zoper nevernike. — Nesrečna bitka na Sotli. — Turci se razlijejo po Kranjskem. — Kralj Matjaž vzame Šabac. — Strašen polom na Slovenskem leta 1476. — Neverniki na Furlanskem in Beneškem. — Razni ukazi zaradi obrambe proti Turku.

Nepopisljive so bile reve in stiske, ki jih je napravil zaleteli neprijatelj naši domovini. Resno so tedaj tirjali stanovi Ko-

der k. k. Akademie der Wissenschaft in Wien. l. 1850. str. 632); neka opombica v Mitth. des hist. V. f. K. 1862 str. 96. Dugoš str. 499 omenja ta naval tako-le: „*Alius autem exercitus Turcorum, qui Bosnam occupaverat, Carinthiam et Styriam hostiliter ingressus, fere totam depopulatus est: infinitam hominum utriusque sexus et puerorum multitudinem in captivitatem, nullo repugnante, abigens*“. Letopis Juvavski brezimnega pisatelja (Pez SS. rerum aust. II. st. 436) pravi k letu 1473: „*Eodem anno apparuit cometa, habens caudam longissimam ad instar lanceae. Non multo post Turci Carinthiam devastaverunt per rapinas et incendia, homines interficiendo et captivos abducendo*“. Bonfinij str. 570: „*Belum — neque Turcicum unquam defuit, quando quotidianis incursionibus nunc Dalmatas et Carnos nunc Pannonos et Dacos infestabant*“. Da so bili Turki isto leto tudi na Hrvaškem, priča frater Šimen Klimentović, ki je živel blizu Zadra do leta 1513. Piše namreč v letopisu: „1473 tada prideše turci u hrvate na božić. I staše v hrvatih 15. d'n i učiniše velju zla“. Kukulj Ark. IV. str. 34. — Kar piše Hammer v Gesch. des osm. Reiches II. str. 134. o napadu l. 1473., jako zmedeno je. Prihod turški pred Ljubljano postavlja na Duhovo, v Šenčurji pri Kranji pa 25. sept. — tedaj bi bili Turčini najmanj tri mesece razgrajali po slovenskih deželah! Brez dvombe je Dugoševo poročilo napačno bral in napad l. 1473. deloma zamenjal z napadom l. 1471.

roški, naj jim cesar bolje pomaga, kakor dosehal, ker počil je glas, da sovražnik jeseni zopet pride, vsaki dan ga pričakujejo. Ako cesar ne pošlje vspešniše pomoči, ko doslé, izginila bode sv. vera iz teh krajev. Od kmetov pa naj se ne tirja črna vojska, ker zavoljo turških in drugih težav so zelo nejevoljni in mislijo sploh, da je cesar kriv vseh nadlog.

Kmetje koroški so res kmalu potem v Wolfsbergu zbranim stanovom kranjskim in koroškim sicer dostojno toda določno sporočili: ako jim bodo še dalje nakladali davke zaradi Turkov, in jih vendar ne odpodili, odškodovali se bodo sami s tem, da ne bodo več dajali urbarskega davka. Znani nam Krištof Ungnad, nazoč pri tem zboru, vabi 8. sveč. 1474. l. grofa Lenarta Goriškega in Štajerce na 20. dan marca v posvetovanje v Judenburg, h kateremu so bili pozvani razun treh notranje-avstrijskih stanov tudi poslanci iz Gorice, Avstrije, Juvavske in Bamberške škofije. Ta shod se bode vršil na povelje cesarjevo, in posvetovalo se bode zlasti, kako naj se te tri dežele združijo k skupni vojski zoper Turčina.¹⁾ Ali se je ta skupščina sešla, ne vemo.

Še bolje so tarnali stanovi kranjski. Z živo besedo opisujejo v pismu do papeža Siksta IV. žalostni stan kranjske dežele. „Ker ni bilo krščanske pomoči od nikoder — pisali so — spravil je pod sé grozoviti Turek krščansko cesarstvo (izhodno-rimsko ali grško), Bosno, Srbijo, Armenijo in druge dežele. Potem smo tudi mi povzdignili glas na vso moč, a žalibog malo se kaže, da se je slišal naš klic. In ta pomoč, ki nam je došla, dospela je prepozno, zato je pa turški sovražnik osemkrat prihrul z veliko množico v deželo, požigal po njej in upostošil jo, da se smé smiliti Bogu, Vaši svetosti in vsakemu krstu. Kaj nam je storiti, ako nam kristjanje še sedaj ne pridejo na pomoč? Nič družega, kakor da se bodemo morali mi in prebivalci Slovenske strani, Metlike, Istrije, Krasa in še mnogo drugih sosednih pokrajin, ki z nami vred enako silo trpé ali jo v kratkem doživé, vzdigniti in popustiti deželo, mesta, gradove in domovino. Ako se toraj zgodi, česar se bojimo, kje bodo pač ti revni in žalostni ljudje prihodnjic dobili podstreho in hrano? In kako bi bilo, ko bi Turke naše dežele posedel in iz njih predrzno še dalje stegal roko po krščanstvu? Vse bi potem ugonobil in razdjal. Kdor ni sam skušal ali videl britkosti, ne da se mu dopovedati niti s pismi niti z zgovornimi besedami. Kdor je pa gledal in slišal tisočerno potrebo, britko vpitje, žalostni jok ubogih vjetih kristijanov tù v deželi, kakor so videli stotniki in hlapci mejnega grofa Alberta Brandenburškega in vojvode Sigmunda Avstrijskega, ki sta jih poslala našemu cesarju in naši deželi na pomoč, ta je pač brez dvombe občutil žalost in vsmiljenje.“ — „Štiri dolga leta že traja grozna vojska in ne bode jej konec, ako nam ne prihití Bog sam z mogočno roko na pomoč. Malo čutimo, da se izmenijo za reve

¹⁾ Dr. Bidermann v Mitth. d. h. V. f. K. leto 1865. str. 15—16.

naše dežele in kar še pride, ker v toliko in toliko letih se še nič ni storilo določnega za nas, sami smo se branili. In kakošne skrbi, da ne pridemo krutemu Turčinu v pest! Zakaj baha se, da se mu mora uklanjati vsa zemlja, tedaj ne kaže druga, kakor da ga ali spodimo iz dežele ali da jo popustimo sami, ali da se mu ne udamo. Prvo je težavno ker naša moč je proti njegovi sili jako majhena. — Drugo je še težavniše, kaka grozna revščina bi nas pač čakala! Najteže pa je tretje, da bi bili namreč mi, ki se imenujemo po Kristusu, podložni zaničevalcu in sovražniku tega sv. imena.“

„Da tedaj ostanemo združeni z rimsko cerkvijo in ne bomo prisiljeni podvreči se dušmanu in da tudi sosedne dežele, nad ktere bi za nami planil Turčin, ne pridejo zavoljo nas v enake stiske, treba je, da glasno kličemo na pomoč, da bode vsaj kdo zaslišal tužni naš klic in pomagal s svetom ali djanjem, da ne bomo tako zapuščeni, ko doslej, in da nas reši iz rok sovražnikovih. Naše okoliščnosti so take, da nas propada nihče ne ubrani, ako se nam brž nemudoma ne pomaga. Če sovražniki obdajo našo deželo — česar nas obvaruj dobrotljivi Bog! — odprta jim je pot in ovirati jim ne morejo potem ne vodé ne goré, da se ne vderó v laške in nemške dežele, bati se je celó za Rim, saj so v nekaj letih privreli iz Carigrada do sem in še dalje. Vedno smo mislili, da jih bodo ustavile vsaj visoke goré, ki nimajo niti cest niti stez, in mogočne reke, katerih ni mogoče prejahati, ampak le preplavati, toda vse to jih ne ovira in nam nič ne pomaga. Da nam krščanstvo ne more očitati, da smo mu zamolčali in prikrili, kaka nesreča proti nam in drugim deželam, razložili smo vestno žalostne razmere svoje.“

„In koga bi pač pred vsemi na pomoč klicali, kakor prav sv. vere najvišega poglavarja, ki je postavljen, da pase ovčice svoje in čoln sv. Petra varno krmi, da se ne potopí, zlasti pa, da mohamedanca ne vtrdimo v veri, da se mu ni bati krščanskega meča, da ga nihče ne more ukrotiti in otepi krščansko krv!“

„Naj se pomisli grozna nečast, ki se dela Bogu. Sv. sakramente teptajo, hiše Božje razdevajo in koliko Božjih služabnikov in koliko tisoč ljudi je kruti nevernik pomoril v poslednjih letih! Kako neusmiljeno je ločil žene, može, otroke in sorodnike ter jih je — Bogu bodi potoženo! — nage, bose, lačne in žejne z zvezanimi rokami na hrbtu odgnal v večno sužnost! Kako nečloveško oskrunjajo uboge žene in device, da prežalostno vpijejo na pomaganje! Kako brezsrčno delajo s starimi ljudmi in nedolžnimi otročiči, ki jih v kosce sekajo, če jih ne morejo seboj tirati! Oj, kako grozno se preliwa krščanska krv! Oj, kaj trpé ubogi ljudje, katerim je vse pobral in požgal, kar so premogli, in ki brez strehe in zavetja ne vedó, kje bi se skrili pred grozovitim sovražnikom! Oj, kako žalostno, da morajo usmiljenja vredne matere z majhnimi otroci bežati v črni noči, v dežji in nevihti; in kar je še hujše, da dece nimajo pokriti s čem! Oj, to je mraz

in trpljenje, strah in revščina! To so britkosti, bolečine in jok! Človeško srce jih ne more umeti, nihče ne popisati, nihče ne dopovedati! — Ako se nam sedaj ne pride na pomoč z velikansko vojsko, pozneje se ne nadjamo, da nas more kdo še oteti, zakaj požrešni in besni neprijatelj ne daje nobenega odloga, ampak razširja zmirom dalje svojo moč, če se mu krepko v bran ne postavimo!“¹⁾

Tako so pisali Kranjski stanovni ali boljše Kranjskih prebivalcev besedniki papežu Sikstu IV. Res žalostno je bilo stanje naše domovine, da je prisililo njene poslance k takemu poročilu! Kterega pravega rodoljuba ne pretrese živa in goreča beseda zastopnikov Kranjskih, za svoje rojake in domovje svoje tako vnetih!

Tudi Štajerci niso molčali. V Mariboru l. 1474. zbrani so izvolili 9. grudna Janeza Savrava za poročnika svojih sklepov in prošnjâ. Naj cesarju sporoči, da so kmetje zaradi vednih napadov obupali, da so celó pripravljeni, pokorščino odreči zemljiščinim gospodarjem, Turkom pridružiti se ali pa izseliti se na Laško, Ogersko ali kamorkoli. Stanovi bodo vojsko na noge spravili prihodnje leto v nedeljo pred vnebohodom — (30. aprila l. 1475), — tudi cesar naj postavi vojno. Cesar naj izve, da so stanovni opazovalne straže na turški meji napravili, ter jih izdržujejo na svoje stroške. Kdor se vdeležuje turške vojske, varen je povsod in nihče mu ne sme storiti nič žalega. Tudi duhovščina naj kaj pripomore. Sv. Očeta, očaka oglejskega in nadškofa juvavskega bodo naprosili, da bodo odpustike razpisali za brambovce in vse, ki darujejo za turško vojno. V vsem pa jih naj podpirajo stanovni Kranjski in Koroški.²⁾

Toda kaj je Turčin maral za solze bornega kmetiča in sklepe preplašene gospôde! Tudi to leto je šel po navadnem opravljenem svojem. Unrest piše namreč, da je blizu 16.000 širokohladačmanov privrelo jeseni l. 1474. na Hrovaško, Ogersko in zgornje Savske doline in do Metlike. Okoli in okoli so vse požgali in pokončali in 3000 vjetih tirali seboj v Bosno,³⁾ med njimi tudi dva Kozijakarja iz Kravjeka.⁴⁾

Cesar je v tem potoval po Nemškem. Silovite dogodbe v dednih deželah so ga naklonile, da je razpisal skupni zbor poslancev iz Štajerske, Koroške in Kranjske na drugo nedeljo po

¹⁾ Exemplar epistole de sua persecutione turcorum misse domino pape Sixto quarto ab incolis seu terrigenis Carniole provincie sequitur admodum lamentabilis. — Nemška tiskovina iz tistega časa hranjena v monaški dvorni knjižnici Codex Teg. 967 (1474) natisnjena v Hormayer Arch. f. Geschichte itd. 1828. st. 324—326.

²⁾ Dr. Krones v naved. sestavku str. 73—74.

³⁾ Unrest str. 582.

⁴⁾ Valv. (XV. str. 374), ki kar na kratko omenja, da sta bila dva plemiča Kozijakarja vjeta. Dodá ob enem tudi, da so isto leto kobilice mnogo škode napravile žitu.

veliki noči l. 1475. v Maribor. Pozval je k temu zboru vse prelate, plemenitaše, zastopnike mest in trgov teh treh dežel, česar jim vladar poprej še nikoli ni privoščil, kakor misli Unrest, da se bodo posvetovali, kako vzajemno ustaviti se turškemu napadu, ker sporočilo se mu je, da pride Turek že prihodnje poletje v njegovo dežele. Sklenilo se je v mariborski skupščini to-le: po vseh treh deželah naj se pobira občna štibra, da se more plačevati najetim vojakom, ki naj se po mejah tako razpostavljajo, da v prihodnje Turek teh treh dežel ne bode mogel tako nenadoma napadati kakor se je doslé že večkrat pripetilo. V ta namen mora vsak prebivalec, sveteni ali duhoven, po svoji vesti dajati vsaki teden vsaj po en vinar, tudi hlapec, dekla, ki služi na leto po 2 ž, naj odraja tedenski vinar; oproščene so le ženske, ki nič ne služijo. Ta davek so dovolili za eno leto. Posebne može so odbrali, da so pobirali tedenske vinarje vsake kvatre in hranili v deželnih blagajnicah. Taki pobiravci so bili na Koroškem opat Vetrinjski, gospod Kristof Ungnad Soneški in Baltazar Višpri-janski; ¹⁾ na Štirskem Janez opat admonški, Ulrik pl. Graben in Vuk Neuenhauser in kot prisledniki Jurij iz Reichenburga, Viljem Graesel in Andrej Nerringer; na Kranjskem Kasper Črnomaljski in Jurij Turjaški, v Istri in na Krasu Jakop pl. Raunach; za Metliko in slovensko stran pa Oton Semenič. Postavili so tudi za vsako deželo posebnega vojskovodjo: za Koroško Jurija Šenka Ostrviškega, za Štajersko Reinprehta iz Reichenburga in za Kranjsko Ljudevita Kozijakarja, oskrbnika Mehovskega gradú. Deželni vojni poveljniki so imeli po 4 pribočnike in za-se po 24, pribočniki pa po 10 konjikov. Kupili in izdržavali so vse iz tedenskega davka in cesar je potrdil vse. ²⁾ S tem so do malega odstranili črno vojsko in napravili vojsko samih plačanih najemnikov, le čete 24 konjikov poveljnikovih in 40 pribočnikovih je bila domačih vitezov, kolikor jih je hotelo na vojsko. Sicer pa je plemenitaš mesto sebe poslal in plačal najemnike. ³⁾ Kako so se ti bojevali za tuje svetinje, lahko si mislimo, narodne navdušenosti zastonj iščeš, bojevanje je bilo nekako rokodelstvo.

Iz zborovih obravnav in sklepov v Mariboru posnamemo še drugo prikazen, ki nam pa ni več nova: obramba Štajerske, Koroške in Kranjske prepustila se je samo in edino le novcem in pogumnosti njih prebivalcev, kakor da so bile te dežele samostojne brez vsakoršne zveze z drugimi. In vendar so na vso sapo zatrjevali, da so te dežele del sveto-rimskega cesarstva nemškega naroda, da morajo toraj vdeleževati se pri skupnih zadevah; a kadar je šlo za to, da se njim pomaga v nesreči in sili, bil je stalni izgovor: predaleč ste. In prav je imela Nemčija in brez

¹⁾ Balt. Višpri-janski je dal sezidati gotiški kor v farni cerkvi sv. Jakopa v Belaku, kjer je umrl l. 1484.

²⁾ Unrest st. 589—590; dr. Ilwof. II. st. 32 in dr. Krones st. 74—75.

³⁾ Hermann: Handb. itd. I. st. 188.

skrbi je lahko položila roke v naročje, saj je bil Turek oddaljen in Slovenec ga bode že odpodil. Se vé, da pri tem Nemci niso pomislili, kako škodo trpé dežele, kako za stoletja zaostajajo v omiki njih prebivalci. Ko so oni krasne cerkve zidali, vednosti gojili, književnost in omiko, ko so cvetela njih mesta, napredovala kupčija in obrtnost; stal je med tem ubogi Slovenec z orožjem v roki na straži, varovaje svoje malo imetje, varovaje svojo domovino, pa tudi druge dežele vedno protečnega sovražnika, ali se je skrival v dupljinah, podzemeljskih jamah ali visoko z gradov in taborov bistro oziral se na vse strani, da bi zasledil nevernike, ki so se tú pa tam plazili kakor volkovi vedno lačni krščanskih ovčič. — Toda kam smo zašli! Le povedati smo hoteli, da so morali Slovenci treh notranje-avstrijskih dežel — in prav njih so največkrat zadevali turški napadi — sebe in ognjišče svoje sami varovati in braniti, sami plačevati najemnike in druge vojne potrebe. —

Kar je ta čas cesar storil za nas, pičlo je. Iz Andernacha je ukazal l. 1475. kranjski duhovščini, plemstvu, oskrbnikom in uedom, naj zavoljo vedne nevarnosti pošiljajo svoje in njegove podložnike v mesta, da tlako delajo in pomagajo zataboriti jih, kedar bode zapovedal Sigmund Sebriach kranjski glavar.¹⁾ Ljubljano so zopet ogradili in okope napravili okoli nje, delati so morali pri tej priložnosti nekteri vjeti.²⁾ Da je glavno mesto jako trpelo v vojskinem hrupu, zlasti da je imelo malo prebivalcev, spričuje cesarjevo povelje od peteka pred Duhovim leta 1476. do mestnega odbora ljubljanskega, da nikomur ne smejo braniti, če se hoče naseliti v mestu³⁾ in ukaz leta 1478., naj odbor prejema tudi kmete in podložnike v mesto, da bode to boljše utrjeno in da bode vsaj več braniteljev.⁴⁾

Tudi cerkveni poglavar je storil, kar je mogel. Na vso moč se je trudil, spraviti vladarje. Prigovarjal je francoskemu kralju, prekanjenemu Ludoviku XI., naj pomiri cesarja Friderika z vojvodom Karolom, ktera je isti francoski kralj sam razprl. Pisal in svaril je oba, pošiljal poslance na vse strani, a vse zastonj. 28. rožnika l. 1475. je papež Sikst IV. razglasil bulo, v kateri zopet opominja, naj se izvrši, kar se je sklenilo v Avgsburgu. Ker pa človeška moč nič ne velja brez mogočne roke Božje, zapové, naj duhovniki v prvih nedeljah kterege si bodi meseca, po vseh cerkvah sv. maše beró, litanije molijo in obhode napravijo skozi mesta in vasi. Vsa duhovščina mora biti pričujoča, pridigar pa naj ljudi opominja in spodbada k obrambi krščanske vere. Molijo naj, da se Bog usmili vseh, ki gredó na turško vojsko ali jo podpirajo z novci. Samostanci naj opravijo obhod v samostanu. Kdor

¹⁾ V mestnem arhivu Ljublj. natisnjeno v Klun Diplom. st. 42 štev. 56.

²⁾ Hoff's Gemälde vom Herzogth. Krain I. str. 85.

³⁾ V mest. arhiv. Ljublj., natis. v K. Dipl. str. 43. štev. 59.

⁴⁾ V mest. arhiv. v knjigi privilegij, nat. v K. Dipl. str. 44. štev. 62.

moli za vojake in njih podpornike, prejme tolikokrat po 200 dni odpustkov, kolikorkrat je pri sv. maši, litanijah in procesijah, kdor gre pa sam na vojsko leto in dan, ali ki še prostovoljno pošlje po enega ali dva moža nad Turka, dobi odpustek svetega leta. Vsem, ki podpirajo vojno z denarjem, ali ki se bojujejo v dednih deželah cesarskih zoper sovražnika nevernega ali na kak drug način pripomorejo k poginu njegovemu, sme spovednik podeliti popolni odpustek enkrat v življenji in enkrat v smrtni uri. Po cerkvah naj postavijo pušice, da se nabirajo milodari v ta namen. Ako se pa vojska ne spravi na noge, porabi naj se nabrani denar za druge potrebne in pobožne naprave. Vse to naj duhovniki beró tri nedelje zaporedoma z lece in tudi sicer, kedar je treba.¹⁾ To bulo so razglasili tudi v Ljubljani. V stolni cerkvi so morali opraviti litanije in slovesne obhode za srečno vojsko zoper Turke. Skof Sigmund je ukazal napraviti prepis te bule z dostavkom, da se jej je zadostilo v stolni cerkvi 24. sept. l. 1475.²⁾

Papežev klic je bil glas vpijočega v vojskinem vrišu. Vidi se, da vladarji in visoka gospôda ni dosti marala za cerkvene milosti in dobrote. Dežele slovenske so morale tedaj same gledati, kako si odpodé neprijatelja iz dežele, ki je že prežal na meji.

In res komaj se je v naglici nabrala četa po mariborskem sklepu, da bi ukrotila prekucuha Ulrika Pesničarja, ki si je bil pri Fürstenteldu sezidal dva tabora in odondot ropal po deželi, stal je (14 avg. l. 1475.) Turčin že na slovenski zemlji. Neki 12.000 mož močan je divjal in razsajal po Dravskem polji od Ptuja in Novaštitfa do Lembaha. Ko se približata štajerski in koroški stotnik, umaknejo se nepovabljeni gostje proti Šavi do blizo Brežic. Sedaj pa dospejo Kraunjei s stotnikom Ljudevitom Kozijakarjem. Na sv. Jerneja dan — 24. avg. — združijo se kardela in izvolijo za prvega poveljnika Sigmunda pl. Polheima, zapovednika radgonskega. Bilo je vkup samo 450 mož slov. junakov. Pri Bizelji blizo Sotle se zgrabijo. Morija je bila jako huda, Slovenci so se bili ko levi, naposled so omagali, nasprotnikov je bilo primerno preveč. Unrest piše, da so nesreče krivi nekteri nezvesti, ki so pobegnili iz boja.³⁾ Toda čudež bi bil, ako bi bilo 450 kristijanov premagalo 12.000 nevernikov. Mogoče tudi, da se imenovana peščica ni bojevala zoper vso ogromno silo Turško. Sploh so si zgodovinarji oziroma številke posamesnih dogodbe zelo navskriž. Valvazor po Megiseru poroča Unrestu nasproti, da je koroški vojskovodja Jurij Senk Ostrviški prvi zagrabil turško četo pri Brežicah in kakih 200 Turčinov pobil, potem pa je Ahmet paša razkačen zaradi te praske pridrl z 12.000 možmi in 5krat manjše kardelo kristijansko z zgubo 2000 svojih ljudi otepel.⁴⁾ Hammer

¹⁾ Mon. Habs. I. str. 349—354.

²⁾ Staatsarchiv. Wien, Indexb. str. 301. šte. 47.

³⁾ Unrest st. 591.

⁴⁾ Valv. XV. st. 375.

dodaja, da je 6000 kristijanov smrt storilo za vero in domovino in 124 plemenitih bilo odpeljanih v sužnost,¹⁾ Valvazor pa trdi, da je padlo 400 kristijanov, kar se že bolje vjema z Unrestovim naznanilom. Nekoliko bolj edini so viri o imenih plemenitašev, ki so v tej bitvi ali smrt storili, ali ki so bili odpeljani v sužnost ali se hrabro rešili une in te. Med mrtvimi so bili: Janez Gradeneker iz štajerske plemenske rodovine, ki je bila l. 1558. povzdignjena v baronski stan; Viljem Gall²⁾ iz rodovine, ki je imela posestva na Kranjskem in Štirnskem; Viljem Grazel iz dolnjega Štirskega; Andrej vitez Naringer tudi štajerske rodovine; poslednji Ekensteiner, menda Boštjan³⁾; Janko Keuĉaher, neki Lichtenberger⁴⁾, dva Mordaksa, eden iz Loĉa, en Tattenbach in drugi iz manj znamenitih rodovin.⁵⁾ Med vjetimi so bili: Sigmund Polheim, prvi poveljnik sam, deželna stotnika koroški in kranjski Jurij Senk in Ljudevit Kozjek; Jurij Sokovar (Himelberger) iz Koroškega, Andrej Guttensteiner iz Štirskega, Oton Semeniĉ iz Kranjskega, Mavricij Ditrichstein,⁶⁾ tudi Andrej Hohenwart⁷⁾ je bil menda med njimi in drugi. Sreĉno so predrli sovraĉne trume med drugimi ti-le junaci: Deželni oskrbnik štajerski Viljem Sauer, Źiga Mordaks in njegov sin, Andrej Weispriach ali Višpriajanski, Janez Gutensteiner, Krištof Radmansdorfer,⁸⁾ Kozma vitez Graben iz rodbine naseljene blizu Gradca, ki pa je Źe 1536. l. odmrila; Kaspar in Krištof Lamberger,⁹⁾ Osterman Turjaški — Źivel Źe leta 1500 — Jurij Rav-

1) Hammer II. st. 146. (Rokopis v graškem Joaneju, ki pa stavlja ta vpad v leto 1474.) trdi, da je bilo 120 ubitih, 200 vjetih. Tudi bavarski letopisec Schamdocher omenja velike nesreĉe štirskih gospodov in njih hlapcev pri Sotli. Krones v Beit. itd. st. 36.

2) Valv. XV. st. 375 imá Ulrika med ubitimi, Viljema pa med vjetimi, 1000 gld. so turki neki tirjali za-nj. Galli so stare rodovine, Źivela je Źe v XIII. stoletju.

3) Dr. Ilwof: Die Einfälle itd. II. st. 33.

4) Po Valv. XV. v prilogi in Mon. Habs. I. 3. st. 717 se je Lichtenberg otel. Ta rod najdemo leta 1248.

5) Valv. XV. v prilogi Źteje med mrtve tudi Jurja Hohenwarta, graškega grofa ali poveljnika Celjskega. Menda je to Andrej, ki pa je bil le vjet.

6) Valv. imenuje Martina Ditrichstein iz starodavne imenitne rodovine.

7) Tega beremo pri Valv. XV. st. 376 in v Mon. Habs. med vjetimi. Prvi dodaja, da so Turci za-nj tirjali 600 gold., kar so brŹ ko ne tudi prejeli, ker Andrej Hohenw. je kot poveljnik celjski Źivel Źe po 19. nov. leta 1503. Pokopan je v celjski Źupni cerkvi, kakor kaŹe grobni spominek. OroŹen: Celjska kronika st. 119.

8) Morebiti je ta, pozneje z grofovsko ĉastjo poslavljena rodovina iz Radolice na Kranjskem? Ako je iz Radolice, preselila se je Źe zgoďaj na Štirnsko, kjer jo nahajamo od XIII—XVII stoletja.

9) Lambergerji so stare korenine. Viljem tega imena je posedal l. 1397 Wallenburg, slov. Lipnico pri Radolici. V Begunjah na Go-

ber¹⁾ Megiser in za njimi drugi pišejo, koliko odkupnine so zmagovalci tirjali za vjete plemenite kristijane. Za Jurija Senka je bila največa, namreč 4000, za Kozjeka 2000 gold., za tisti čas res veliko denarja. Imenovana in vsi drugi vjeti so pisali v saboto po sv. Egidiju do svojih, naj jih odkupijo. Stori se je, kar se je moglo, zlasti si je trudil Šenkov sin, da bi nabral visoko odkupnino, prosil je neki pri kralji Matiji, goriškem grofu Lenartu, toda denar je došel prepozno, Jurij Šenk Ostrviški je po tolikih težavah in terpljenji žalostno končal v Carigradu.²⁾ Tudi cesar je davek razpisal za odkupnino vjetih kristijanov, koliko jih je pa odkupil, ne vemo. Da se za slovenskega kmeta, ki je prišel v žalostno sužnost, nihče ni mnogo brigal, pač ni treba dostavljati, saj o onih časih zunaj plemstva ostali niso veljali veliko.

Nasledek nesreče pri Sotli je bil, da je postal Turčin predrzniši. Kmalu po sv. Mihelju je bil zopet na Slovenskem. To pot jih je bilo samo 4500 nevernikov. Glasoviti Korošec Miha Zvitar jim je bil v drugič kažipot. Mimo Krškega, Kostanjevice udarijo naravnost proti Kranju in Radolici in prihrulijo do visokega mosta in v kraje, kjer poprej še niso bili nikdar. Radi bi bili skozi soteske šli na Koroško, toda njeni prebivalci so dobro obstavili in zavarovali vhode pri Slovenjemgradu proti Plibergu, pri Jezeru, na Ljubelu in Kórenu. Ker tedaj ni bilo v moči pridreti v Korotan, razgrajali so toliko daljše po Kranjskem. Dober mesec so se drvili od kraja do kraja, nihče se jim ni v bran postavil. Slehern si lahko misli, koliko škodo so učinili s požiganjem, ropanjem, koliko mirnih Slovencev so pobili ali seboj odpeljali v sužnost!³⁾

Ali s tem britkosti tega leta še niso pri kraju. Ko je namreč Ahmet bosniški paša, izvedel, da je na sv. Miklavža dan somenj v Muljavi, kakih 1000 korakov od Zatiškega samostana, in da bi se dalo o tej priložnosti kaj vjeti, privihral je omenjeni dan nenadoma na žegnanje. Kdor se je ustavil, posekali so ga divjaki, 4200 oseb obojega spola so nalovili in v sužnost tirali.⁴⁾

renskem so imeli tudi grajščino, drugo koleno pa Ortenek pri Ribnici na Dolenskem itd. Mnogi iz te rodovine so sloveli ali kot državniki ali kot hrabri vojaki. Komu ni znan Lambergar, ki se je skušal s Pegam-om?

¹⁾ Unrest apud Hahn. st. 591—593 in imenik ugoñobljenih, vjetih itd. v Mon. Habsb. I. 3. st. 717.

²⁾ Valv. XV. st. 375.

³⁾ „... an die hohen pruckh und an Enndt, da sy vormalen noch nie gewesen warden und versuechten an manigen Enndten an dem Gepirg, und waren gern gein Kernnden getzogen.“ Unrest st. 593, kjer nam popisuje ta vpad. Do katerega mostu da so prišli sovražniki, ni prav jasno.

⁴⁾ Radič: Gegenübte itd. st. 86. po Puzel-novi Idiografiji. Valv. XV. st. 376 dodaja, da so Turci komaj sezidani samostan požgali in mnogo

Sploh je bilo leto 1475. žalostno in nesrečno. Tako so Turki že 6. svečana pokončali celi Varadin in okolico njegovo. ¹⁾ Pridružila se je tej nesreči druga, kobilice so namreč prišle na Ogersko ter požrle razun trte vse listje in perje. ²⁾

Kdo bi bil pač mislil v početku l. 1475., da se bode tako britko končalo, ki zná, kake silne naprave za vojsko so delali pomladi! Cesar Friderik IV. je meseca majnika oklicál črno vojsko zoper Turčina. Kralj Matjaž je nabiral vojakov. Bojni načrt je bil že gotov. Iz Bude se bode napotilo po suhem in mokrem 70.000 mož, poljski kralj pridruži 4000 vojakov, vojvoda Štepan Moldavski premore do 80.000 mož, Drakul stoji med Moldavo in Erdelijo s 4000, Ladislav je obstavil glavno mesto na Bolgarskem z 200.000 (?) možmi. Benečani so poslali kralju ogerskemu za vojne potrebe 200 tisoč gold. in obljubili, da se bodo tudi oni lotili nevernika. Poleg tega je imel kralj Matjaž sila veliko vsakoršnih topov, možnarjev, pušek pušic, sulic, krampov, 340 centov smodnika, obilo živeža in drugega za vojsko potrebnega orodja. ³⁾ Tudi papež ni zaostal. Razun omenjene bule 28. rožnika razposlal je to leto 12. sept. do vseh krščanskih vladarjev vabilo, naj pošljejo poslanca v Rim v posvetovanje, kako bi se vendar enkrat Turku krepko ustavili. Po pravici toži v tem razglasu: naša zanikrnost je kriva, da krščanska reč peša od dne do dne; vse to smo sicer že pred prevideli ter opominjali po poročnikih in pismih k složnosti; da se tej grozovitni kugi v okom pride, vabili smo po očetovsko ne enkrat, temuč mnogokrat, sami smo dajali izgled, nič nismo opuščali in tudi sedaj nič ne opuščamo, kar bi hasnilo naši cerkvi: vendar se v taki nevarnosti, v taki očitni občni zadregi nihče ni vzdignil za vero, vsem je tako rekoč Božja sodba pamet zatemnila, da ne spoznajo viharja, ki razgraja jim v lastnem osrčji. ⁴⁾ Kaj se je sklenilo v rimskem zboru, ako se je res sešel, ne vemo.

Ogerski kralj je imel s početka leta 1475., kakor smo slišali, silno veliko ljudi in vojnega blaga. V jeseni je bilo vsega tega le malo. Da ni počival, vzdignil se je z 10.000 vojaki proti novi trdnjavi Šabac na desni obali Savini. Za časa ratisbonskega državnega zbora je bila sezidana in pospešila vedne napade turške, ob enem pa tudi branila čez Savo na Turško. Posadka je štela 5000 mož, kralj jo je oblegal 30 dni. Še le trideseti dan po noči

patrov odgnali v sužnost. Dluoš st. 540 omenja k letu 1475. da je poslal Matjaž poslanca do cesarja, „čegar dežele Koroško in Štirsko Turci iz Bosne pokončujejo.“

¹⁾ *Civitatem etiam Varadiensem sexta die mensis Februarii et universam Varadiensem regionem caede et igne vastavit. Arx Varadiensis aegre defensa.* Dluoš st. 540.

²⁾ „*Cladem super cladem coacervante in eum annum (1475) in Pannonicam gentem divina ultione*“ kliče (ravno tam) nekaj pristranski Dluoš.

³⁾ Mon. Habs. I. 2. st. 78.

⁴⁾ Mon. Habs. I. 3. st. 438.

jo je z vojno zvijačo dobil v pest. Neizrečeno veliko streliva so našli v trdnjavi. Kralj je koj okoli nje napravil velik jarek, da je stala kakor na otoku. Veselje zaradi tega djanja je bilo splošno po krščanskem svetu. Signoria in papež sta zmagovalcu srečo voščila in prva mu je poslala novcev, kakor smo omenili nekaj prej. Kralj Matjaž se je potem poskusil tudi nad Semendrijo. Ker je pa ni bilo mogoče vzeti zaradi poznega letnega časa, nekaj pa tudi zavoljo pomanjkanja izdatne moči, vrnil se je domú pripravljat se za na slednje leto.¹⁾

A predno je bil pripravljen, prigrmelo je kakih 4000 turških konjikov čez Donavo na Ogorskem ropaje do Temešvara. Nazaj dirjaje dospelo jih Madjari kakih 30.000 korakov pod Semendrijo ter jih ugonobijo do poslednjega, vjete oprosté in konje in dragocenosti, ki jih menda ni bilo malo kot dober plen domú odnesó.²⁾

Ker je toraj staremu grešniku na Ogorskem izpodletelo, primahal je v manj zavarovane slov. pokrajine. V večernicah sv. Marjete — brž ko ne mučenice, tedaj 11. dan meseca julija — pridere namreč 4500 turških konjikov iz Hrvaškega na Krko proti Brežicam. Ker pa niso mogli čez Savo, kjer so čakali en dan in eno noč, umaknejo se proti Pletrijskemu samostanu. Tu so ostali do četrtega dne in naskakovali pristavo, toda brez vspeha. Obrnejo se tedaj proti Novemu mestu, potem čez Bloke, Cerknico proti Postojni in naprej čez Kras v Ipavsko dolino proti Gorici. Tu jo krenejo čez Črnaverh, Žire v loško okolico, odtod deró v Polhovgradec, Vrhniko in Logatec. Nekteri prilomastijo pred Ljubljano in zapalijo cerkev sv. Petra.³⁾ Ker tukaj menda niso veliko opravili, spustili so se čez revni Kras nad Lož, požgali trg, prebivalce pa odpeljali. Ko ta druhal skoraj vso dolensko in notranjsko stran premete in dovolj nabere, odrine skozi Kočevsko in poleg Kolpe iz dežele na Hrvaško. Nekteri pa vendar še niso bili zadovoljni s tem, kar so učinili, zdelo se jim menda premalo. Prepeljejo se toraj — bilo jih je kakih 2000 mavharjev — pri Krškem mestu čez Savo in planejo na dan sv. Jakopa v lepo dolenje Štajersko. Kakor huda ura yihrajo skozi Podsredo, Planino, Reihenek pri sv. Juriji, skozi Šmarje, Lemberg, Rogatec do blizo Borla. Potem se razlijejo na Hrvaško in razgrajajo okoli Krapine do Zagreba. In zopet se vrnejo na Štirsko. Škozi Pilštajn se uderó v Kozje, Brežice, Reichenberg, Sevnico, prepeljejo se čez Savo, združijo z drugimi četami in zapustivši roparje med Sotlo in Savo odrinejo v Bosno.⁴⁾ Ko Turki naropano blago in vjete kristijane pospravijo v zavetje, prihrulijo v drugo. Sedaj je veljalo Koroški, deloma

¹⁾ Zinkeisen II. st. 370—372.

²⁾ Zinkeisen II. st. 374; Hammer II. 144—145.

³⁾ Unrest se tu blizo moti. Št. Peterska cerkev je pogorela l. 1472. kakor omenjeni napis v tej cerkvi spričuje. Morebiti je sovražnik tudi 1476. l. cerkev zapalil, da so jo pa oteli.

⁴⁾ Unrest st. 604—605.

tudi Kranjski. Bilo jih je sedaj več ko prvokrat, 8.000—10.000 krvo- in ropoželnih urnih konjikov iz Bosne, poveljnik jim je bil Walumbeg Markučević, brž ko ne poturčen Slovan, ki je tako neizmerno zlo učinil svojim bratom Slovencem. V četrtek pred sv. Kozmom in Damijanom 1476. l. je bil dan žalostnega spomina, ko so pri-lomastili na slovensko zemljo. Poleg Save so dirjali tje v visoko Gorenjsko proti Kranjski gori, odtod skozi Belopeč in Trbiž. Ker soteska ni bila obstavljena, udarijo naravnost skozi Vrata nad Podklošter. Trg zapalijo, da plamen više stoječi benediktinski samostan¹⁾ doseže in vname, 200 ljudi, ki so pribežali iz okolice v tihe, mirne prostore samostanske, zadušilo se je v dimu. Dušmani se hočejo polastiti samostana, a menihi z izvrstnim opatom se branijo junaško. Dvakrat so naskočili močno zidovje, toda zastonj. Razun zakristije in kleti je pogorelo vse. Huda rana se samostanu nikoli ni prav zacelila. To se je zgodilo v četrtek po sv. Dioniziji, ki se obhaja 9. oktobra, ali 11. okt.²⁾ V petek divjajo osmalini naprej, preplavajo pri Vetrovu (Federaun) derečo Zilo in pri Peravi pod Belakom Dravo. Pri Wernbergu ne daleč od Belaka se razdelé na dva kampa. Prvi je razsajal v Diholci, župniji vrlega našega poročnika Unresta, okoli Osojanskega samostana in v Trgu, ktere-ga je do tal požgal, le župnijska hiša, cerkev in uradnija so ostale. Naprej so drvili sovražniki kakor strela po krški dolini mimo Št. Vida in Ostrvice ne prizanašaje daljni Širnici in Glodnici, ne še daljnšema Reichenavu in Strasburgu. Pri Celovcu se ustavijo.

Druga četa med tem rok ni križem držala. Izbrala si je Velikovec, Grebenj, Rudo, Labod, Št. Pavel. Več ko pol trga so požgali Turčini, Št. Andraž naskočili, na dve milji okrog vse pokončali in poteptali, 2000 ljudi odgnali in grozno razgrajali po labodski dolini do Svineške planine. V soboto je bila prva druhal blizo Truksna, druga v Aboličah, v nedeljo 14. okt. ste se sešli pri Krivi vrbi, naslednji dan pa združeni korakali memo Celovca, ter mu kakor v posmeh zasmodili Velikovsko in Vetranjsko predmestje. Pod Velikovcem prebredejo Dravo in planejo v Junsko dolino, da tudi ondi pograbi-jo, kar se da. Pliberg, Dravberg in okolično strašno razdenejo, kakor pred tremi leti. Vso pot se nihče ni v bran postavil nepovabljenim gostom. Samo Miklavž Wildensteiner, posestnik Truttendorfa, z nekterimi oboroženimi ljudmi ni jih pustil v grad. Zastonj so naskakovali trdno grajščino, s pobitimi glavami in 40 mrtvimi morali so sramotno odjenjati. Zato so se

¹⁾ Ta samostan je ustanovil bamberski škof Oton leta 1107. Trg se zaradi te nesreče nikoli ni opomogel, obožal je in postal vas.

²⁾ To potrjuje tudi omenjeni bavarski letopisec dogodeb za Friderika IV. piše: „LXXVI jar Michahelis überzwungen dy Turkhen das ganz Lauental, Judenburg, sant Veit, Friesach vnd triben vil volks aus dem land.“ Kronos v navedenem sestavku st. 36.

pa maščevali nad ubogimi kmeti: od vrbskega jezera do Velikovca ostalo je malo celih hiš.¹⁾

Z naropanimi ljudmi in blagom so roparji mirno korakali skozi nezavarovane soteske²⁾ v Slovenji gradec, Celje, potem poleg Save do Krškega. Tu so se všotorili in ostali osem dni, razpošiljaje roparje na vse kraje, da to in uno stran Save skoraj nič ni več ostalo. Nadloge s tem pa še niso končale. Med tem, ko potrebni oddelek naropano blago in vjete kristijane napoti v Bosno, vrne se drugi skozi Kočevje, Ribnico, Bloke, Cerknico, povsod razgrajaje po več dni. Med Ložem in Postojno odpotijo se Turčini na Kras in Istro. Na dan sv. Lenarta 6. nov. se izgubé čez Grobniško polje na Hrvaško in Bosno, tiraje seboj nad 2000 glav vsakoršne domače živine.³⁾

Tako je minulo leto 1476.! Kakošen polom, kako razdjanje po Štajerskem, Koroškem in Kranjskem! Ni bilo menda družine, ki ni bilo žalovala po sorodniku, ki je ali ubit ležal ali kar je bilo še hujše v železnih verigah ječal pod oblastjo krutega neverca; ni je bilo družine, ki ni bolestno gledala na razvaline svojega

¹⁾ Unrest st. 605—608.

²⁾ Dlugoš st. 548 naznanja temu razlog, namreč, soteske so bile brez posadke, ker se jej ni plačevala dnina — praesidiis in propria, quoniam illis conventa merces non solvebatur, dilapsis. —

³⁾ Tako poroča bamberski vicedom predniku svojemu. Naslov zanimivemu poročilu je: Der Türken Inzug anno 1476. Ker je spisano koj po omenjenih dogodbah, imá zgodovinsko vrednost. Ono nam imenuje poveljnika, tudi število njegovih konjikov, namreč 10.000 kakor so mu iz Kranjskega pisali Kozijaker in drugi, ki so videli sovražne čete. Unrest na kratko pravi, da so Turki izpred Krškega mesta še enkrat obiskali Kras, bamberski oskrbnik to bolje na drobno popisuje ter dodane še dan, kedaj so zapustili slov. zemljo, in kako so ležali več dni okoli Ljubljane ter vse žito, kolikor so ga mogli dobiti, sami izmlatili in smleli, kar se je utegnulo zgoditi pri prvem napadu, meseca julija. Izvirnik je v arhivu koroškega zgodovinskega društva in še nikjer natisnjen.

Leta 1476. sta bila toraj dva vpada na Slovensko. To potrjuje tudi Valv. XV. st. 376, pisaje, da je našel v ljubljanskem rokopisu dva napada zaznamovana. Več o njima mu pa ni znano, sicer bi ju bil gotovo po navadi svoji obširno popisal.

Napad v jeseni Dlugoš tako omenja: — „copiosus Turci exercitus ex Bosnae regno, insperate in subito, sexta decima mensis Octobris adveniens (16. okt. so že odhajali iz Koroške) omnem Carneolam, Carinthiam et partem Stiriae, gravi clade populus est, Salzburgensemque et Bambergenssem Episcopatum (ki sta imela posestva na Koroškem) gravi afflictione vexavit et usque ad montes Italiae grassatus est. Multosque animarum Catholicarum catervas in perpetuam servitatem tunc abduxit, nemine resistente.“ Dlugoš st. 548.

imetja! Štiri mesece se je Turčin tako rekoč sprehajal po slov. pokrajinah, gospodaril po njih, kakor mu je srce poželelo. Koliko kristijanov je pomoril, koliko v večno sužnost odpeljal, koliko devic in žená oskrunil, da so kar mrtve obležale, koliko cerkvá, vasi in krajev je razdjál, kdo jih je štel? In razun Wildensteinerja se ni nihče ganil, nihče ustavil! Deželani, ubogi kmetje so bili zapuščeni, brez orožja. Marsikteri gospod bi bil morebiti rad pomagal in zgrabil meč zoper nesramnega roparja, toda brez dostojne podpore ne bi bil opravil nič, toraj se je zaprl v trdnem posestvu svojem. Ni čuda toraj, da so zlasti koroški kmetje godrnjali zoper gospódo in stanove, češ, da se poskrivajo v močnih gradovih, prepuščaje kmeta žalostni osodi in tako potuho dajaje ljutemu tujcu. Po pravici kliče diholški župnik Unrest, priča teh dogodeb: „Glejte ali ni res čudno, da so Turci toliko časa na dolgo in široko razsajali v tako majhenem številu in tako škodo storili, da se pa njim nobena duša ni uprla; ali ne dela Bog čudežev s kristijani!“) „Naj vendar pomisli živi človek, kako je ta mala peščica Turčinov, katerih je bilo k večjemu 8000, v treh deželah na Koroškem, slovenski strani in Kranjskem s Krasom vred hodila brez ovire in zaprek, toliko škodo storila in vendar se jej nikdo ni uprl, kakor le, kdor si je hotel oteti življenje. Le na Krasu so Turčinu po noči vzeli nekoliko vjetih kristijanov. O Bog, čas je, da krščanski meč izkrha ostro turško sabljo!“^{1 2)}

In zopet so jeli premišljevati, kako ubraniti se prihodnjih navalov turških. Koroški deželni zbor je poslal sicer može do cesarja, da ga prosijo pomoči in podpore v teh neslišanih zadregah, toda Friderik IV. skora ni mogel pomagati, saj z denarjem ne, ker blagajnica njegova je bila neki prazna in sam je moral novcev na posodo vzeti, ko je sina Maksa ženil z Marijo, hčerjo vojvode burgunškega Karola, po smrti poslednjega v bitvi pri Nancy. Nemški državni zbor pa ni hotel pomagati, kajti Turki svojih konj še niso napajali v Lehu. — Slovenske dežele so morale tedaj same ugbati, kako si pomagajo. Davek je bil za to najpripravniši pripomoček. Koroški zbor toraj razglasi, da mora vsak posestnik bodi-si duhovnega, bodi-si svetnega, plemenitega ali neplemenitega stanú, plačevati deseti vinar od prihodkov, vsak mestjan, kmet, rokodelc, hlapec in dekla pa po en vinar na teden. Pol leta so pobirali ta davek. Z denarjem so sezidali trdnjave pri Guštajnu, blizu Korena, v Zapotnici pri sv. Magdalení na malem Ljubelu in zgradili druga pota in vhode iz Kranjske, kjer še ni bilo dosehmal takih trdnjav. Kranjska je ostala odprta sovražniku, ker njene naravne meje zlasti v izhodu in jugu ne dopuščajo kaj enacega. Ostale novce so izročili nekterim stanovom, da so najeli vojakov za obrambo omenjenih trdnjav. Ker je pa denar le prehitro pošel, mrmrali so kmetje in sploh mislili,

1) Unrest st. 605.

2) Unrest st. 609.

da se gospodje bogaté ž njihovimi žuli, in Žilčanje so se očitno ustavili temu davku. ¹⁾ Ta nevolja je rodila dve leti pozneje kmečki punt na Koroškem. ²⁾

Kranjci so v službo vzeli slavnega Krištofa Lambergerja in Jurija Scheyrera ko poveljnika narodni brambi. A stanovi so menda slabo plačevali, ker kmalu sta se pritožila pri cesarji, da se jima ne plačuje niti najemnina, niti škoda povrne, ki sta jo trpela po Turcih. ³⁾

Leta 1477. so osmani oblegali Lepanto, najmočnejše branišče beneško na Grškem, in Krojo v Albaniji, Antonio Loredano pa je prvo tako branil, da so morali z veliko zgubo oblego odložiti na ugodniši čas. Ravno tako jim je izpodletelo pri Kroji. ⁴⁾ Razkačen zavoljo te sramote pošlje sultan Mohamed mavharje in roparje Benečanom na dom, ki se ve dá tudi Kranjski niso prizanesli. V poletji namreč so že pridrli na Kranjsko in v slov. stran ter napravili šotor. Iz tega so mesec dni okolico napadali in ropali, kar se je dalo. Pri Krškem mestu pa jih je neki 500 utonilo v Savi, ko so brž ko ne hoteli čez njo. ⁵⁾

A to je bila le predigra poznejših dogodkov. Oktobra meseca prilomasti Omar-beg z mogočno vojsko — pravijo, da je bilo 30.000 Turčinov — na Furlansko. Za obrambo so Benečani ravno kar dovršili vrsto okopov od izliva reke Soče blizu starega Ogleja do Gorice in dva tabora pri Gradiški in Foljani vkljub nasprotovanju goriškega grofa Lenarta kot pravega lastnika teh krajev. Tudi most pri Gorici je bil utrjen. 3000 vojakov, mislili so, da bode dovolj. A Turci se polasté mostú, predno v Gradiški še dobro vedó, da je Turčin v deželi. Omar-beg prepelje tukaj 1000 jezdecev, ostalim pa ukaže, naj drugod preplavajo Sočo in se poskrijejo. Turški poveljnik ponudi beneškemu kapitanu Geronymo Novello bitvo. Le-ta jo sprejme. Potuhnjeno se Turci v beg spusté, sin Novellov ne zmenivši se za opominovanje očetovo, dere za njimi, skritim v zasedi ravno naproti. Zjutraj dné 31. oktobra po Valvazorji se sprimejo čete blizu Majnice, na mostu in pri Lučniku ob enem. Benečani so bili hudo tepení, oba Novello sta bila ubita, beg je bil splošen. Sedaj se pa roparji razlijejo po ravninah med Sočo in Talmentom. Škedni, hiše, gradovi, krasne vile, gozdi so bili kar v enem plamenu. Tisti večer je Sabellico gledal z grajščine blizu Vidma grozni prizor med Sočo in Talmentom, vse je bilo kakor plamteče morje. ⁶⁾ 3000 korakov pred trepetajočim

¹⁾ Unrest. 609—610.

²⁾ Moj sestavek o kmečkih puntih v „Letopisu Matice Slov. za l. 1869.“ str. 98.

³⁾ Mon, Habs. I. 2. str. 894.

⁴⁾ Hammer II. str. 150—151.

⁵⁾ Unrest. st. 628.

⁶⁾ „Tardius atrocinsque sub primas tenebras ac per reliquum noctis cernere aciem unam flammaram a Sontio amne ad Ta-

Vidmom se Turci ustavijo. Potem jo udarijo čez Talment, ki je bil ta čas brez vsakršne brambe. Do Pordenone, do Treviso se strašno razgrajali in med Talmentom in Piave je bil isti grozni prizor, kakor unkraj prve reke. Nikoli se morebiti ni tresla ponosna Benecija tako, kakor ko so gledali z zvonika sv. Marka silni požar po planjavah, kakor daleč je segalo oko. Kolikor je bilo vojakov, vzdigne se zoper Turčina, a ta jih ni čakal, ampak urno peté odnesel čez Sočo, druglega ne pustivši v deželi ko razvaline in kugo. ¹⁾ Kdo more tajiti, da je nesreča, ravnokar le v obrisih načrtana, največ zadela prebivalce Goriške grofije do Vidma, ki so bili Slovenci! Koliko jih je bilo ubitih, koliko v sužnost odpeljanih, ne pové nam noben tačasni zgodovinar, saj bi jih tudi ne bil mogel šteti, ker bili so — neštevilni. Kar je požrešni ogenj učinil, to popisati moramo prepustiti drugemu spretnejšemu peresu! Le o kugi omenimo, da je ta po poročilih vseh zgodopiscev skoraj še več ljudi pomorila ko turški meč. Razsajala je tako strašno po deželi, mestih in slednjič v Benetkah, da se v poslednjem mestu véliki zbor ni mogel shajati; komaj 300, pozneje le 80 zbornikov je prihajalo k posvetovanju, ko jih je bilo treba 800, kedar so bile važne stvari, kakoršnih se prav o tem času ni manjkalo,

liamentum extensam, ut nihil medium esse videretur, quod non ignis occupasset. Quam speciem ardentiarum villarum densitas, quae circiter centum numero fuere, ausim ego affirmare nullo unquam tempore tam atrox incendium a mortalibus visum, nisi forte fabulis poetarum credendum putamus, qui portentosa illa de Phaetonte mendacia confinxere“ piše Sabellico kot priča v knjigi: *De pugna inter Venetos et Turcas ad Sontium annum str. 111.*

- ¹⁾ Hammer II. st. 151—152; Zinkeisen II. st. 375—377. Dluoš str. 563. omenja ta napad tako: „*Intestino bello, quod inter Fredericum Caesarem et Hungariae Regem Mathiam funesto Marte agebatur, Turcae cognito — nihil enim illos, quidquid ubique terrarum agebatur, Judaeis explorantibus et Turcorum Caesari mensibus singulis per literas significantibus, latere poterat — cum triginta millibus armatorum, Forum Julii hostiliter circa festum s. Michaelis ingressi, omnem illius regionem, usque ad Cumanum alias Kingilianum (Conegliano) ad novem milliaria a Trevisio depulati sunt. Triaque millia stipendiariorum, quos Veneti circa angusta et clausuras Alpium, transitum Turcorum prohibitori, locaverant, facta impugnatione et conquisitione loci trucidarunt, omnemque sexum, juxta ac pecora, captivantes, impuberibus et senibus occisis puberes, nullo ferente auxilium, in perpetuam captivitatem abegerunt.*“ Unrest. st. 629. kratko omenja, da so bili Turci v Furlaniji. Kar zadeva čas napada, moramo pač več verjeti pričam, ki pišejo, da je bil meseca oktobra, kakor koroškemu župniku Unrestu trdivšemu, da so prišli o vseh svetih. Zastran števila sovražnikov — 30.000 — segla sta Dluoš in *Diarium Parmense* previsoko.

ko so Turki tako močno pritiskali Benečane doma in v njih kolonijah.¹⁾

Nadloge in britkosti leta 1477. so konečno dovršile kobilice, ki so že nekaj let sem prihajale v neštevilnih trumah iz Ogerske ob Muri in Dravi na Štajersko, Koroško do Tirolskega in Benedek in vse požrle, kar so našle na polji.²⁾

Ko so Turčini tako ošabno gospodarili po lepi deželi naši in prijetni Furlaniji, nastale so med Friderikom cesarjem in ogerskim kraljem nove razprtije. Po smrti češkega kralja Jurija je namreč cesar delal na vse kriplje, da ne bi Čehi izvolili mogočnega Korvina za kralja svojega, ampak poljskega Vladislava, s katerim se je že zvezal zoper Hunyáda ter mu slovesno izročil česke fevde. To in lepi sprejem Janeza Bekenfloera, ki je k cesarju pribežal z vsem bogastvom, ki si ga je nabral kot nadškof ostrogonski in jagerski, razsrdi Matjaža, da cesarju vojsko napové. Tista vladarja, ktera bi nas imela braniti proti izlamu, vidimo tedaj v srditem boji med seboj, ona sta odgovorna bila za vse zlo in nesrečo, ki je zadela dežele!³⁾ Turek je plenil in požigal po Beneškem in Goriškem, madjarske druhali pa so razsajale po Štirske okoli Ljutomera in po Avstrijskem. Posredovanje papeža Siksta IV., republike beneške in ogerske kraljice Beatrice je začasno spravilo Matjaža s cesarjem. Prvega grudna leta 1477. sta podpisala pomirje, vsled kterega je moral Friderik IV. svojega „ljubega sina“ Matjaža spoznati za kralja češkega — se vé da le po imenu, ker Čehi so si že 27. majnika l. 1471. izvolili poljskega kraljeviča Vladislava, zmožnega češkega narečja, za svojega poglavarja — in poleg tega obljubiti 10.000 gold. v dveh letnih obrokih.

Kmalu potem je Korvin mir sklenil z Vladislavom proti temu, da gre obema naslov: kralj češki in da ostane Češka Vladislavu, Matija pa dobi Moravsko, Šlezijo in Lužice. Prav zavoljo te vojske med cesarjem in ogerskim kraljem je ustavila signoria poslednjemu letno podporo 100.000 cekinov, češ, da ne bi se s tem denarjem vojskoval zoper poglavarja nemško-rimskega cesarstva.⁴⁾

V tem času se je Friderik IV. mnogo prizadeval za obrambo slova. dežel in olajšanje nezdgo, ki so jih zadele v turških napadih. Toda cesar ni hotel tega doseči z djansko, denarno podporo, ker znano je, da je bil Friderik IV. vedno v denarnih stiskah — saj je še v zadnjem napadu madjarskem na posodo jemal po 60, 80 cekinov, kjer jih je le dobil — temveč le z raznovrstnimi ukazi in z dajanjem mestnih in drugih predprav.

¹⁾ Daru.: Geschichte der Republ. Venedig. Deutsch von Th. Ruprecht Leipzig 1859. II. str. 171.

²⁾ Unrest. str. 628.

³⁾ „Parturientibus proh dolor! tam horrendas calamitates Catholicorum Regum et Principum discordiis, quae Turcis animos et prosperitatem subministrabant,“ kliče krakovski korarski starosta Dlugoš st. 563.

⁴⁾ Zinkeisen II. str. 379.

Krško je postalo 5. marca leta 1477. mesto ¹⁾ in v soboto pred tretjo nedeljo v postu je trg Lož povzdignil v mesto. Da si ga zaradi mnogih turških napadov lahko vtrdijo in zataborijo — Lož so že enkrat čisto požgali neverniki — dal je cesar Ložanom pravico, da imajo somenj, ktereга so poprej imeli o sv. Mihelu na Blokah, kjer so Turci cerkev požgali; da smejo si sodnika voliti, ribe loviti v jezeru itd. ²⁾ Nekaj dni pozneje je iz Dunaja vse nove naselnike oprostil davkov na šest let. ³⁾ Naslednje leto 1. marca je ukazal kmetom okoli Slovenjega gradca, naj mešto pomagajo z okopi in nasipi ograditi, da imajo v sili zavetje. ⁴⁾ Četrtega marca je opominjal koroškega glavarja - namestnika, Bertolda Magera, da urno izvrši, kar so sklenili stanovi koroški o deželni obrambi. ⁵⁾ Aprila meseca zapové župnikom ali njihovim namestnikom pet ur okoli Gradca, naj oznanijo, da morajo ljudje tlako delati pri vtrditvi Graškega mesta, ki so pa nad tri ure daleč, da morajo pomagati z denarjem. ⁶⁾ 7. majnika pa ukaže Ipavski trg obzidati in v bran postaviti proti občenemu sovražniku. ⁷⁾ Ženskemu samostanu v Studencu na doljnem Štajerskem je ukazal, naj se nune preselijo v Bistrico, ker v samostanu niso varne pred Turčinom. ⁸⁾ Meseca rožnika je opominjal stanove in podložne Koroške, da proti neverniku napravljene trdnjave v dobrem stanu ohranijo in z vojniki posedejo, da se ljudem in deželi škoda ne zgodi. ⁹⁾ Višnji gori na Kranjskem je dal v četrtek po sv. Ulriku naslov: mesto in 9. julija poleg tega pravico cestnino pobirati po en vinar od tovara, obhajati tri sonnje, ki so bili poprej v Sent-Vidu pri Zatični — vse to, da bodo Višnjani lože svoje mesto zataborili. ¹⁰⁾ Tudi mesta Ljubljanskega se je spomnil: 27. januarja l. 1478. je zapovedal iz Gradca prebivalcem štiri milje okoli Ljubljane, da pomagajo mestjanom zidovje ob Ljubljanci zidati, gozdnarjem svojim in najemnikom svojih gozdov v okolici Ljubljanski pa, naj ne branijo mestjanom les jemati iz cesarskih host. V Ljubljani bivajočim židom je došel oster opomin, da ne utegoma popravijo in utrdijo njim odmrjeni kos mestnega obzidja od vicedomove hiše na novem trgu do stolpa tik vode; ker drugod to delajo, ne smejo odlašati, da delo ne zaostane. ¹¹⁾ S pismom

¹⁾ V graškem Joaneju.

²⁾ Ustavno pismo hranjeno v arhivu Ložkem, natisnjen v Mitth. d. h. V. f. K. 1854. st. 44—45.

³⁾ Listina v arhivu Ložkega mesta. Mitth. d. h. V. f. K. 1854. st. 45.

⁴⁾ Mon. Habs. I. 2. str. 707.

⁵⁾ Mon. Habs. I. 2. str. 843.

⁶⁾ Mon. Habs. I. 2. st. 757.

⁷⁾ Mon. Habs. I. 2. str. 902.

⁸⁾ Mon. Habs. I. 2. st. 809.

⁹⁾ Mon. Habs. I. 2. str. 876.

¹⁰⁾ Mon. Habs. I. 2. str. 915.

¹¹⁾ Chmel. v Archiv f. K. öster. Gesch. III. st. 150—151.

istega dne je opustil Krškemu župniku Primažu vse davke za novi farovž, ker so starega Turki požgali.¹⁾

Ker ni bilo denarjev, tirjal in naganjal je cesar stranke. Zlasti desetega vinarja niso radi dajali. Zato je naložil meseca aprila vsem židom in židnam na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem davek 3000 *fl.* vinarjev za vojne potrebe zoper Turka. Ta znesek so morali izročiti židoma Langu Aramu in Muschel-u Merhleins-u.²⁾ Dne 23. januarja je zapovedal cesar iz Gradca prelatom, plemstvu in mestom Kranjskim, naj povrnejo Ljudevitu Kozijakarju denar, ki ga je potrošil za ljudi in za-se v vojski proti Turku in isti dan je pisal do stanov Koroških, naj plačejo imenovanemu vojskovodji 100 gold., katerih je l. 1475. založil v turški vojski, ki mu jih pa še niso vrnil.³⁾ Ko je 30. marca zapovedal plačati Lamberga in Scheyrera, kakor smo že omenili, ukazal je 16. dne majnika meseca Kranjskemu glavarju Sigmundu pl. Sebrichu, naj iztirja brž od vseh, ki nočejo plačati ali se obotavljajo, tedenski davek za ohranitev in plačo vojakov, ki so jih lansko leto na Kranjskem najeli zoper Turke; z iztirjanim denarjem naj nemudoma plača Ljudevita Kozijakarja⁴⁾ in druge branbovce Kranjske.⁵⁾

Tudi zborovalo se je o tej zadevi. Na 25. sept. l. 1478. je Friderik IV. sklical skupni zbor Štajercev, Korošcev in Kranjcev v Gradec. Runskega opata je vabil k tej skupščini blizo tako: Ker so Turci dosle mnogokrat naše dežele napadli in veliko škodo napravili in ker kaže, da temu ne bode konca ne kraja in da se je toraj bati, ako temu ne pridemo v okom, naše dežele bodo naposled čisto pokončane in upustošene: zatoraj smo oklenili s tvojo in drugih pomočjo, svetom in podporo v bran postaviti se in ti resno priporočamo, da prideš v torek po sv. Matevžu z drugimi prelati vred k posvetovanju, kako se ubranimo prihodnjega pokončevanja. Tudi bližnje kneze smo naprosili sveta in pomoči v tej zadevi.⁶⁾

Ta zbor se je res sešel meseca novembra s pretvezo, da bode sklepal o turških zadevah, a glavni namen cesarjev je bil nazočega nadškofa juvavskega Bernarda pregovoriti, da nadškofijo prepusti ljubljencu njegovemu, bivšemu nadškofu ostrogonskemu Janezu.⁷⁾ Silne zadrege slovenskih dežel so morale tedaj podpirati

¹⁾ Archiv. III. str. 151.

²⁾ Mon. Habs. I. 2. str. 929.

³⁾ Archiv. f. K. Gesch. III. str. 142.

⁴⁾ Ljudevit Kozijek toraj ni umrl l. 1476. zavdan v turški sužnosti, kakor Valv. poroča in drugi za njim pišejo. Žiga Sebrich je umrl l. 1482. Njegov in njegove soproge Uršule pl. Savrav-ove grobni kamen je Valv. IX. str. 22. videl v stolni cerkvi Ljubljanski.

⁵⁾ Mon. Habs. I. 2. str. 904.

⁶⁾ Muchar VIII. str. 101; Krones v nav. sest. I. str. 76.

⁷⁾ Hermann: Handb. itd. I. str. 205.

sebične namene cesarjeve! To ni rodilo dobrega sadú, kakor se bomo kmalu prepričali.

Peto poglavje.

Turčini ropajo na Koroškem l. 1478. — Nasledki tega napada. — Resen opomin do cesarja Friderika IV. — Ta prosi pomoči v nemški državi. — Benečani sklenejo mir z osmani. — Cesar Friderik IV. in kralj ogerski se zopet spreta. — Turška vojska ugonobljena v Erdelji. — Turški polom l. 1480. — Ne spričana bitva pri Brežicah. — Sultan Mohamed II. umrje, Bajesid II. njegov naslednik. — Nemci zborujejo. — Slovenci in Hrvatje otepó Turke pri Onavici.

Videli smo v četrtem poglavji, kako so se Slovenci pripravljali na prihod starega neprijatelja. In res, ni se dolgo mudil. Že meseca aprila l. 1478. je razgrajalo krdelo 15.000 Turčinov po Furlaniji okoli Trziča, toda takrat ni prestopilo Soče, ampak kmalu obrnilo se nazaj. Hujše je bilo meseca julija. Ker so bili Mohamedu konjiki nepotrební pri oblegi močne trdnjave beneške Skadra v Albaniji, odpravil jih je z Iskendrom, sandžakom bosniškim na čelu na Furlansko, da Benečane domá napadejo.¹⁾ Bilo je po žetvi. Prebivalci so do malega že pospravili poljske pridelke, v zataborjenem šotoru pri Gradiški so se bili z vsemi dobro založili. Turki so prebredli Sočo in radi bi bili Benečane izvabili v bitvo. Toda beneški poveljnik Karlo Montone se ni hotel sprijeti z njimi, kakor leto poprej Novello, in ker ob enem ni bilo ničesa ropati, umaknejo se sovražniki proti Korminu, naslednji dan — 23. julija — pa se spusté proti severu v Koborid, potem poleg Soče v Bovec in Log. Tu v soteski so jim Slovenci most odtrgali in imenitnega Turčina, Hasan bega, ustrelili. Sedaj je veljala srčnost in pogumnost, ker strašne pečine, visoke strmine brez steze in pota so tukaj zapirale sovražniku uhod na Koroško. A Turci se vsega tega ne ustrašijo. Po ovinkih plezajo čez nevarne peči in stene na visočine, po katerih morebiti poprej še nobena noga ni hodila. Konje so po vrveh vlekli kviško, in njih in sebe ravno tako spuščali od skale do skale v globočino. Z vrhov so valili skale na kristjane v dolino, da so pobegnili. Tako so po ovinkih okoli Predela dospeli v Trbiž, — predrznost tako velike vojne res neslišana.

Ko je glas počil, da je Turek na Soči, planejo Korošci na noge, kakih 3000 jih gré pod poveljem nekega Matjaža sovražniku naproti. Pri Kokovi se ustavijo. Sedaj pa prisopihajo begunci s Predela s strašno novico, da je Turčinov ko listja in trave, da so že na Koroški zemlji. To preplaši zaveznike tako, da jih po noči

¹⁾ Viri število roparjev turških različno navajajo. Monaški rokopis ima 20.000, poročilo belškega sodnika 24.000, beneški zgodovinar Sabellico celó 30.000 mož.

od sobote do nedelje 2600 odnese peté. Tako vsaj poroča župnik Unrest, drugi viri o tem nič ne omenjajo. Ostalih 400 se je pridružilo 70 knapov in 130 kmetov in ta truma, kakih 600 mož močna, je pričakovala sovražnika. Se vé da ni nič opravila proti tako ogromnemu številu. Unrest piše, da so jo zajeli nenačoma in končali, 400 so jih namreč ubili, druge vjeli in malo jih je uteklo. Poročilo v miniški knjižnici pa trdi, da se je na obeh straneh pogubilo do 400 mož in da bi bilo Turkov več poginilo, da ne bi bili kmetje pobegnili. Že v nedeljo zvečer so bili na Vratih, goreče vasi in pohištva so to naznanjale.

V ponedeljek se dvignejo iz Bistrice, kjer so si napravili šotor, in gospodarijo po Ziljski dolini, da je bilo groza, ker ljudje zanašaje se na brambovce niso bili dokaj pripravljeni. Trg sv. Mohor so zapalili, cerkev sv. Daniela v gornji Zilski dolini razdžali.¹⁾ Do Kotoč so divjali, tam pa so se obrnili na desno čez Dravberg do blizu tirolskega mesta Lienca. Ondi so se prebivalci tako ustrašili, da je več žensk, ki so pričakovale poroda, kar naglo izdihnili duše samega strahu, neki kmet pa je tako tekel, da je mrtev obležal.²⁾

Tem četam so se pridružile druge, ki so pridrle iz Ziljske doline menda pri Čačah pod Dobračem v Plajberk in dravsko dolino. Pri Kelerbergu pod Paterjonom so preplavale reko, pri Molecu blizu Špitala pa šotor napravile. Od tod so se spustili roparji na vse kraje. Špital so požgali, da razun župnijske in uradniške hiše nič ni ostalo. Kakih 300 se predrzno razlije po Jezerski dolini v Sovodinj, v Malto in Kremco, drugi so razsajali okoli Milstadta, kjer so se za brambo zoper Turčina nalasč postavljene vitezije sv. Jurija kaj nevitežko poskrili, potem okoli Ožbalda, Kirhheima, Reihena celó gori do Blatniške in „krvave“ planine. Krški dolini tudi ni bilo prizaneseno. Sirnica, Grebenj, Glodnica, Staritrj so okusili brezbožnega azijata. V poslednje imenovanem kraju je vtorek ob sedmi uri zjutraj naskočil trdno cerkveno obzidje, kamor so se rešili prebivalci. Možakov sicer ni bilo mnogo, vendar so hrabro odbijali vse naskoke sovražnikov. Ljut zaradi tega začne ognjene puščice metati na cerkev in njene brambovce. A tudi to je bilo brez uspeha: osramoten je moral odlaziti v veliko veselje vrlih tržanov.³⁾ Ker tukaj nič niso opravili, hrulili so dalje, zapalili Weitensfeld, požigali in plenili okoli samostana Krškega, trdnega mesta Strasburga, Brež in po Grobniškem polji, drugi so se spustili čez puste, neobhodne gore v glinsko dolino. Na gospejsveskem polji so bili vsi skupaj ter se potem pomikali mimo Vrbe proti Zili. Med tem so bili uni, ki

¹⁾ Napis na cerkvi se glasi: „Anno Domini 1478. affuerunt Turci vastantes illam ecclesiam et multitudinem captivam duxerunt“. Hermann Handb. I. str. 201.

²⁾ Poročilo v miniški knjižnici. Clm. 14668.

³⁾ Napis na obzidji, ki to svedoči, glej Hermann Handb. I. str. 202.

so gospodarili na Podravji, prišli skozi Debrije, Molec in dravsko dolino do Sv. Martina pri Belaku. Od 9. ure v sredo do noči so korakali z naropanim blagom in vklenjenimi kristijani memo tega mesta proti Mariji na Zili, kjer je postavila glavna vojna med tem svoj šotor in kamor so dospele tudi čete od unkraj Drave. Belaška okolica na široko in dolgo je grozno trpela: vsako vasico, vsako dupljino po hribih, kjer so bili kristijani skriti, so iztaknili, živino na planinah pograbili, ljudi ali pomorili ali zvezane seboj tirali. —

V petek je bilo, ko je Iskender iz šotoru poslal vjetega kmeta s krvavo pušico v Belak vprašat, ne li bi kdo hotel rešiti vjete kristijane? Mestni sodnik Janez Höchsteter je naslednji dan napotil dva moža v turški tabor, da bi se pogajala za kristijane, ki so jih Turčini vjeli na Kokovi in v Kanalu. Ker so pa preveliko odkupnino tirjali od njih in za to, da prizanesejo vasi in cerkvi Marije na Zili, niso se mogli zediniti. Pride toraj turški poslanec sam v mesto in sklenila se je sledeča pogodba: Belačanje dadó tovor vina,¹⁾ voz kruha in 20 cekinov, Turki pa prizanesó vasi in cerkvi Marije na Zili. Obravnava zarad jetnikov se je odložila na drugi dan. Belaški sodnik je storil po pogodbi in turški poveljnik se je zaklel pri svoji duši in sabli, da hoče izvršiti obljubo svojo, ki jo je ob enem naznanil v šotoru. Posmehovaje se je reklo kristijanom: „Vi nimate pravega Boga, imate le lesene bogove in podobe in ne molite pravega Boga. Kaj dela vaš cesar? Vaših knezov je dosti, pa nas ne morejo zapoditi iz dežele.“²⁾

Ko zjutraj Belačanje pridejo, da se pogodé zavoljo vjetih, ni bilo nobenega Turka več: eno uro pred dnevom se je vojska vzdignila, cerkev in vas zapalila, moža pa, ki sta bila v šotoru zarad pogajanja, umorila.³⁾ V Rožje se je obrnil sovražnik. Tam ni prizanesel nobenemu selu, nobeni planini na visočini, nobeni cerkvi in vasi na planem. V Sent-Jakopu se je zbralo 300 duš, med njimi samo 90 mož okoli cerkve. Pol dneva so se branili, a naposled se vpehani in vtrujeni udajo s pogodbo, da smejo brez ovire oditi, ako pusté vse premoženje. Teda Turci niso bili mož beseda: vsi, ki niso utekli, bili so ali posekani ali odpeljani v sužnost, cerkev in vas pa je požrešni plamen pokončal. V Podgorjah ni hotela cerkev goreti, barbari jezo razlijejo nad podobami ter jih razsekajo. Do Mohlič prišedši niso še bili zadovoljni, vrnili so se nekteri nazaj, pravijo, — da jih je bilo 5000 — v dravsko, zilsko dolino in v okolico Celovško in pograbili, kar jim poprej ni prišlo v pest. Tako je prišlo kakih 300 kmetov iz Belaka, kamor so bili bežali pred sovražnikom, na pogorišče gledat, je li še

¹⁾ Tedaj so Turci že ta čas vino pili? ali je bilo le za njih zaveznike?

²⁾ Omenjeni rokopis Clm. 14668.

³⁾ Poročilo sodnika Belaškega Höchstetera. Sitzungsberichte der k. k. Academie der Wissenschaft in Wien 1850. str. 647.

kaj ostalo njih imetja. Turčini pa so bili skriti po grmovji in v votlinah. Ko ugledajo prišle kmete, planejo nad-nje in jih blizo sto vjamejo, drugi so zlezli na cerkev — znamenje, da ni do tal pogorela — in ostali ondi en dan in eno noč, dokler jih niso rešili mestjani. Drugi so prišli dva dni pozneje, konje poskrili, sami pa so stopili na pode ter jeli pridno mlatiti. Ljudje misleč, da so se vrnili sosedje, popusté zavetja svoja in gredó na svoj dom. Toda hudo so se prevarili, prekanjeni sovražnik jih zopet lepo število možakov in žensk pograbi in odpelje.

Ko se kruti nevernik naveliča razgrajati po krasni slovenski zemlji, vrne se proti domu s svojim ropom in sila veliko vjetimi kristijani — viri nam pripovedujejo 10.000, da celó toliko, kolikor je bilo sovražnikov. — Pri Mohličah, kjer vse pokončajo, da je ostala le neka kočá, hram in kopelj, prepeljejo se 15. avg. čez Dravo, popred pa posekajo starčke, otroke in kar ni moglo ž njimi. Drava ni mogla nesti tolike teže, utonilo je tedaj mnogo Turkov, a še več kristijanov v mrzlih valovih narasle reke. Skozi nesrečno junsko dolino jih je peljala žalostna pot mimo Slovenjega gradca in Celja na Hrvaško.

Ko so Turčini tako divjaško gospodarili po Korotanu, kranjskim Slovencem se ni dosti bolje godilo, tudi njim je turška kriva sablja učinila veliko zla in škode. Natančnega popisa o tem napadu vendar nimamo.¹⁾

Unrest nam še pripoveduje, kakošen konec je storila turška druhal. Ko se je namreč počasi pomikala proti Bosni, napadla sta jo grof Peter Zrinjski²⁾ in poveljnik iz Jajce z malo četo. Turci v zadregi stepejo vjete kristijane do smrti, drugi se oprostó in zbežé, sami pa se umaknejo v bližnji gozd, kjer so bili naslednji dan tako tepeni, da jih je od 20.000 mož komaj 5000 peté odneslo na Turčijo.

Tako je končal najhujši in največi turški napad, ki ga je doživela Koroška dežela.³⁾ Nihče se ni vzdignil za nesrečne pre-

¹⁾ Unrest piše str. 641.: „Die weyl die Turekhn zw Kernndtn warn, warn auch Turekhn zw Krayn im Lanndt, da tetten sie auch grossen Schaden.“

²⁾ M. Mesic v delu: Život Nikole Zrinjskoga v Zagrebu 1866. ne pozná nobenega Petra Zrinjskega. Morebiti je bil Nikola, a tudi o njem nič enacega ne pripoveduje. Sploh je ta dostavek Unrestov nekako nejasen ter potrebuje potrjenja od drugod.

³⁾ O njem poročajo Unrest st. 637—641, Belaški sodnik Janez Höchsteter kot priča dogodeb okoli Belaka (glej Sitzungsberichte d. k. k. Akademie der Wissensch. in Wien 1850. st. 647.) in spis nekega brezimnega sovremenika v monaški dvorni knjižnici (Cod. lat. mon. 14668 Variae hist. XV. XVI. Fol. 56—58.) vzet iz St. Emerana v Ratisboni in tukaj prvič priobčen. Ob kratkem govori o njem Dluoš str. 572. tako-le: „Cladibus et bellis civilibus, quae in Italia gerebantur, Caesar Turcorum Mahumeth exhilaratus, tempus

bivalce njene. Turčini so hodili sem ter tje na dolgo in široko, nikjer ni bilo nobenega upora. Dugoš sicer piše, da so kristijani most čez Dravo podrli, menda pri Mohličah, a kaj je to motilo sovražnika, ki je naplenil blaga in ljudi, da jih skoro ni mogel seboj spraviti! Pa kar je najbolj čudno, je to, da se vitezi in grajščaki po deželi niso nič ganili, viri naši vsaj molče o hrabrih djanjih plemstva, česar bi gotovo ne storili, ko bi se bilo kaj doprineslo, saj nam spričujejo o družih prilikah, da niso skopi, kadar velja, plemenitašem slavo popevati. V vseh deželnih zadevah so oni zvoncec nosili, pri napadu l. 1478. o njih ni tiru ne sledu. Ali se je mar tudi njih polastil turški strah, ali morebiti niso čutili v sebi dovolj moči, ustaviti se silnim hudournikom, ali jim je bilo v trdnih gradovih celó po volji, da tuje uporne kmete kroté? Skoraj, da obvelja poslednji razlog. Razkačeni zaradi ortije od strani gospôske, vedno večih davkov, vedno manjše varnosti pred zapriseženim dušmanom so se bili namreč l. 1478. spuntali kmetje, kakor smo že omenili. To ni bilo prijetno niti duhovščini niti plemstvu. Ne vémo, kaj bi se bilo zgodilo, da ni prihrul Turčin v deželo. Po njegovem odhodu pa so plemenitaši, katerih

sibi opportunum sibi praebitum non negligendum ratus, ingentem exercitum circa festum sancti Laurentii ex Bossna in Carinthiam transmittit. Qui, nullo obstaculo offensus, omnem Carinthiam ab oppido Malburgetha usque ad Villacum et prope Hraez celeriter transcurrentes, caediis, incendiis, rapinis et captivitate barbarica, cuncta foedavit. Et prope Salszburgam grassatus, cum ad fluvium Dravva pervenisset, mille trecentos homines, resistantiam illi pro ponte facientes, occidit. Et nisi pons disruptus et Dravva undis inflatus, impedivisset, in ulteriora multo processisset. Neque enim clausurae Alpium, neque concava Piciarum illis obstabant. Quo factum est, ut magna multitudo captivorum a Turcis in perpetuam servitutem tunc fuit nemine ferente opem et terrore maximo animos singulorum occupante depulsa.“ Bonfinij st. 602 piše: „At ubi quindecim equitum millia, haud procul Scodra convenisse scivit, Dalmaticos Carnosque montes superare, ac Forum Julii incurmare, agrumque late populari praecipit. Turci, Alibecho duce, Dalmatiam trajiciunt: nullum dum iter faciunt, provinciae detrimentum inferunt: equorum pernecitate longa itinera metiuntur: Dalmatiam et Carnos demum emensi, Foro-Julianum agrum invadunt, fluvios, praeter hominum opiniones, tranant, montes superant editissimos: et nihil usque adeo arduum ac difficile reputatur, quod illorum audacia adoriatur. Cum in Venetorum provinciam descendissent, tot homines cum uxoribus et liberis abduxere, ut supra quam viginti hominum millia in servitutem vindicasse dicerentur.“ Chron. Mellicense po Muharji VIII. st. 109. ima k letu 1478.: „Turci magno cum exercitu properantes circa fines Selavoniae et Carinthiae ad triginta millia hominum vinetos in paganismum abduxerunt.“

o hudi nesreči ni bilo ne duha ne sluha, prihajali iz tamnih gradov na svetlo in stikali po puntarjih, in kateri so srečno utekli turški sablji, krvaveli so pod mečem svojih gospodov. Še pozno potem so kazali v Ortenburgu, Landskronu, Ostrvici, Leonsteinu in Vetrovu jče, v katerih so zdihovali trpinčeni kmetje.¹⁾

K napadu l. 1478., v katerem so bili v Zilski dolini tudi mnogi duhovniki, ki so se brž ko ne, vsaj nekateri z majhnimi slabo oboroženimi četami okoli cerkva ali v utrjenih krajih ustavljali sovražniku, grozno umorjeni, pridružila se je druga nesreča, namreč kobilice, ki so se kakor poprejšnje leto v mogočnih trumah priteplje iz Ogorske na Štiroško in Koroško do Celovca in silno škodo napravile.²⁾ V tacih stiskah ni čuda, da so se državljanji oglašali in tirjali, naj se vendar že enkrat kaj izdatnega stori za napadane dežele, ker doslé ni došla pomoč niti od cesarja niti od cesarstva, in deželni in državni zbori so si komaj pripravnih nasvetov dajali, toliko manje izvrševali jih. V poprejšnjem poglavji omenjeni skupni zbor v Gradcu je sicer sklenil sklad za brambo, toda poslanca iz Kranjskega in Korotana je bilo tako majheno število, da se nazoči niso hoteli zavezati za nepričujoče. Zatoraj jih je Friderik IV. decembra meseca istega leta 1478. pismeno opominjal, naj tudi oni sprejmejo turški davek, h kateremu hoče tudi on pripomoči po zmožnosti.³⁾ To se je brž ko ne zgodilo, ker 10. sušca l. 1479. je cesar dal ukaz k nabiranju tedenskega vinarja za turško vojsko.⁴⁾

Kako so posamesni tiščali v vladarja ter ga v nemali k krepkemu delovanju, svedoči nam v petek pred sv. Martinom l. 1478. v Gradcu sestavljeno, sedaj v dvorni monaški knjižnici hranjeno pismo.⁵⁾ Med drugim pravi: „Tvoji podložni plemenitega in neplemenitega stanú v kneževini Kranjski in v Metliki, kateri si gospod, kličejo Te že več ko pol leta s srčnim tarnanjem na pomoč proti Turčinu, so-

¹⁾ Hermann Handb. I. str. 205.

²⁾ Unrest st. 642; Hammer II. str. 570.

³⁾ Mon. Habs. I. 2. str. 885.

⁴⁾ Hermann Handb. I. st. 205.

⁵⁾ K. Haselbach ga je v knjigi: „Die Türkennoth im XV. Jahrhundert Wien 1864“ priobčil iz Cod. germ. mon. 414 Fol. 169—179. Pripisuje ga Kranjskim stanovom, ko so bili v Gradcu pri skupnem zborovanju, Chmel. (Sitzungsb. der k. k. Akad. 1850 st. 387) nasproti neimenovanemu duhovniku. Poslednja misel zdí se nam verjetniša, ker k sklepu pisatelj piše, da bi bilo prav, ko bi ta spis kdo hotel prepisati in cesarju in svetovalcem njegovim izročiti, „kdo vé, kaj hoče Bog doprinesiti po revnem bratu!“ saj drugi, ki bi imeli govoriti, vsi molče. — Naj bodi temu kakorkoli, to nam vendar spomina vredno pismo jasno kaže, da je bila sloboda v pisanju v tačasni ustavni dobi jako obširna, zato smo posneli iz njega najkrepkejšo stavko. Ali je pa res tudi došlo na svojo adresu, ne upamo se razsoditi.

vražniku naše vere. Korošci tekajo ponižno k Tebi, da jih ne pustiš brez tolažbe. Štajerci se spoštljivo približujejo in Te pohlevno opominjajo, da se spraviš in složiš s svojimi nasprotniki, da se moreš tem krepkejši lotiti mogočnega sovražnika krščanskega imena. Zatoraj vstani iz spanja in ne dremli dalje!“

Koliko je Štirsko trpelo, ko so rovali Baumkircher in pajdaši njegovi! Nihče se ne spominja ubogih ljudi, kmetje si morajo sami pomagati, cesar naj prevdarja, kako prihodnjič v okom priti sovragu. „Domisli si“ nadaljuje pismo „kako si v cerkvi Matere Božje v Ahenu očitno Bogu prisegal pred duhovskimi in svetnimi volilnimi in drugimi knezi. Spomni se tudi častitljivega maziljenja k cesarski časti v Rimu in prisege, ki si jo storil najvišjemu škofu kot varuh rimske cerkve. Glej in pomisli, da Ti niso dali knjige v roke, ampak da so Te prepasali z mečem, da ga rabiš, kakor Te je opominjal papež Nikolaj, v to, da vero širiš, nevernike krotiš in cerkev varuješ, kateri si prvi pokrovitelj!“

Dalje pismo opominja počasnega Friderika, naj se v nemarno ne obotavlja, ampak naj v djanji stori, kar je sklenil poslednji ratisbonski zbor, ker njegovo odlašanje je že rodilo veliko škodo, in pravi: „Odpravi muke nedolžnih krščanskih otrok, ki jih krvoločni kruti Turčini vpričo staršev na plotove natikajo in ki jih je odrešila Kristusova krv! Ne spoštuj svojega blaga bolje nego Jezusovo krv! Daj ga od sebe, da si ž njim kaj prislužiš, dokler ni prepozno! Žaluj, da se tako reva godi za časa Tvojega vladanja! Lajšaj očetom in materam bolečine in tuge, ki jih vživajo sleherni dan! Sprejemaj njih, ki pri Tebi iščejo zavetja in zapajo v Tebe! Ne skrivaj se pred njimi, ki Te ljubijo, da Te ne popusté v potrebi!“

O lepih in koristnih stvaréh je lahko govoriti, o rečeh pa, ki so k tem potrebne, namreč o denarji in pokorščini, se nič ne črhne. Kar denar zadeva, naklada cesar duhovščini velike davke, jemlje cerkvam posestva, od mestjanov si izposojuje denarjev „na nikoli vračanje“ in ubogim ljudem molze krvavo zaslužene novce, češ, da jih potrebuje zoper Turka.

„Povej“ vpraša pismo dalje „kaj si opravil, ko si vojakov najel, ki so pa le Tvojim škodo delali in zveste prebivalce Tvoje obropali na telesu in blagu, da nikdar ne bodo več za rabo! — Misliš li, da ljudje ničesa ne umejo, ali da jim Bog ni dal pameti? Povedi, kje je denar, ki Ti 32 let in še več prihaja iz 4 kneževin, nekaj grofij in marsiktere grajščine? Kje so dragocenosti, ki si jih podedoval po vojvodi Frideriku?“

Cerkvenega blaga naj se nikar ne dotakne, Friderik Barbarossa naj mu bodi žalosten izgled. „Kako moreš ubogemu podložniku davke povišati, ko so mu že 20 let Tvojega vladanja zastavljene in zaprte vse ceste in pota? Kako si upaš delalcem, udovam in sirotam jemati s krvavimi žulji pridobljeno, ki si jih prav dolžan varovati nadlog in potreb! Toda Ti le grabiš in ne bojiš

se ničesa“. Dohodkov plemstva se je večidel polastil, drugi pa nimajo, kolikor tirja. Nepokorščino so napravili prav njegovi najemniki, ker so po deželi divjali po roparsko in zlasti duhovščino grozno odirali. Zakladov svojih prednikov naj se ne loti, „Bog vé, kako so vkup prišli“, saj svojega blaga ni gospod, ampak hlapec „kar imaš Ti danes, jutri drug posede“.

Friderik IV. je bil, kakor znano, stiskavec in ljubil je denar, zato ga pismo opominja, da je vse minljivo na svetu, da so bili kralj Ladislav, vojvoda Albreht, Celjski grof Ulrik tudi mogočni in bogati, a njih konec žalosten. Naj ne misli, da ljudstvo iz nepokornosti noče dati, ono le nima, toraj naj pa sam seže v žep in pomaga proti Turku, saj je to cesarjeva dolžnost. Cesar ni mogel pozabiti zadreg, v ktere so ga spravili njegovi upniki, ko so se spuntali zoper njega z drugimi nezadovoljneži vred. Zato zatrjuje pismo, da njegova nevolja ni vpravičena, zakaj če so podložni res v tej ali uni reči hudobni, zlasti ako so le nekteri taki, naj ne trpi zavoljo tega vsa dežela, ampak nepokorneži. Ali bati se je, da upor izvira od drugod. Dokler se bodo stare pravice tako malo spoštovale, dokler prihaja denar vedno slabši in so mitnice, izvoznina, vvoznina, dac za vino, sol in železo tako visoki; dokler se bode pravica tako kratila in sodniške obravnave siloma tako odlašale, pravega reda ne more biti. — Vladar naj se sprijazni in spravi s podložnimi vsemi, z njihovo pripomočjo bode premagal vruga. Če si ne pridobi ljubezni in udanosti svojega ljudstva, bolan je in brez moči. „Seboj bodeš vzel dobra dela, ki Te bodo priporočala za nebesa, za Teboj gredó pa tudi hudobna dela, ki Te bodo pogreznila v dno peklá. Ako pa drugače storiš in si tega ne zapomniš in samovoljno govoriš, da Te nihče ni svaril, zgodilo se Ti bode, česar sedaj ne pričakuješ!“

To so čvrste in odkritosrčne besede, pripravne slehernega zaspanca izdramiti. Tudi Friderik IV. se je prebudil iz svoje apatije, ali zbog navedenega pisma, ne vemo. 26. januarja l. 1479. je prosil papeža, naj konec stori vojski na Laškem ter se pomiri s kraljem francoskim, beneškim dožem in s Florentinci, ker „ljutost in moč raste Turčinu, ker vidi, da se krščanski vladarji in narodi mesarijo med seboj“. ¹⁾ Kakor leta 1473. Hugon Werdenberg imel je sedaj grof Schaffrid Leiningen nalogo, v imenu cesarjevem podpore prositi na Nemškem. Trkal je pri juvaškem nadškofu, vojvodu Sigismundu Tirolskem, pri vojvodih bavarskih Ludeviku in Albrehtu in goriškem grofu Lenartu. Tožil je in to po pravici, da cesar dolgo časa že prosi pomoči v Rimu in na Nemškem, toda še dandanes je ni prejel. Sosedni vladarji in njih dežele niso mnogo marale za to reč, zato turška sila narašča in zgoditi se utegne, da Turci dedne dežele prederó in prilomastijo v pokrajine, ktere se branijo, zoperstavljeni se Turku. Vzajemno bodo lahko

¹⁾ Mon. Habs. I., 3, st. 6.

odpobili dušmana, posamesnim to ne bode obveljalo.¹⁾ V Norimbergu zbranemu državnemu zboru pa je kmalu potem poročal za stran turške podpore med drugim to-le: Ker so se krščanski vladarji tako malo izmenili ustaviti se turški sili, nadlegovali so Turki s hudimi vojskami sosedne dežele tako, da so bile, brez vsakršne pomoči, prisiljene v svojo in vsega krščanstva škodo s Turki mir skleniti. Tem predrzniši prihajajo zarad tega in sedaj se lahko obrnejo proti nemškim deželam, kakor se je že lansko leto zgodilo (1478. l.), ko so z 20.000 konjikov prigrumeli v cesarske dežele, na Štajersko, Koroško in Kranjsko, in v teku dospeli celó do Bavarskega. Bati se je, da to poletje priderejo še dalje v nemške dežele, ker so mir sklenili z Benečani, ki so jim dajali dosti opraviti. Ako se Turkom ne bodo krepkejši uprli, kakor dosihmal, in ako ces. deželam ne doide pomoči in podpore, naj knezi vrjamejo, da bodo njeni prebivalci prisiljeni pogoditi se s sovražnikom ali pa deželo popustiti. Dolgo se tako ne morejo braniti, ker primanjkuje jim živeža in ljudi, ki jih je Turek ali pobil ali odpeljal. Dežele so tako obožale, pomandrane in upustošene, da skoro nihče ne more v njih prebivati in da je treba hrano vvažati iz družih dežel. Turčini so napadli dežele že 23krat. To je pripomoglo, da je cesar zbor sklical. In prav sedaj so Turčini zopet privreli do Kupe, ki meji Hrvaško od dednih dežel, in še so ondi in brez dvoma bodo, kedar se sedaj narasla voda vleče, prilomastili z vso silo v dedne dežele. Za tega del ni mogel cesar sam priti v Norimberg. Saj to ne bode motilo zbora, da nakloni krepko pomoč dednim deželam. To leto ne tirja cesar več nego 6000—7000 mož za največo silo, tem bode dodal iz svojih dežel 2000 vojakov. S temi upa sovražnika tako dolgo ustavljati, dokler se ne spravi mogočna armada na noge.²⁾

Cesar sam ni pričakoval mnogo od tega zbora, zato ni prišel. Težko, da se je komu le sanjalo, da bodo Nemci pošiljali vojake v slovenske pokrajine, braniti jih pred krvoločnim nevernikom. In res, zbor je dné 14. okt. 1479 kratko odgovoril: ker je zbranih premalo knezov in mestnih poslancev, niso mogli nič dognati, cesar naj toraj skliče drug zbor.³⁾

V cesarskem poročilu omenjeni mir so Benečani dné 26. jan. l. 1479. res sklenili s sultanom. Mohamed jim je namreč vzel Krojo v Albaniji in potem oblegel Skadar. Ker tega mesta ni mogel s silo preobladati, hotel ga je izstradati. Zaveznika Benečanov, papež Sikst IV. in napuljski kralj Ferdinand, sta jih zapustila v tem tako važnem trenutju. Poslednji je šuntal Turka zoper signorijo in šepetalo se je celó, da se je kralj Matjaž zavoljo Ferdinanda, čegar hčer Beatrico je imel za ženo, pomiril s

¹⁾ Mon. Habs. I., 2, str. 379.

²⁾ Mon. Habs. I., 3., str. 112.

³⁾ Mon. Habs. I., 3., st. 116.

sultanom Mohamedom. ¹⁾ Signorija brez pomoči, v glavnem mestu pa kugo, ki so jo zanesli Turci, se je tedaj udala s temi pogoji: V dveh mesecih bode izročila Mohamedu II. Skadar, Krojo, otok Lemnos, Negroponte, gorovje v Majni, Epiru in Peloponezu, vse drugo naj ostane tako, kakor je bilo pred vojsko; za slobodno vvažanje in izvažanje beneškega blaga v vse turške kraje in luke plačuje republika na leto po 10.000 cekinov in kakor poprej ostane v Carigradu beneški bajlo kot sodnik beneških podložnikov in posrednik v kupčijskih zadevah. ²⁾

Benečani so 15 let Turke zelo nadlegovali, junaško odbijali njih napade, naposled omagali, in da so si oteli kupčijo v izhodu, sklenili so sramoten mir s Turčinom ter pokazali, da sme kristijanska vlada tudi z nevernikom mir sklepati, ako gre za dobiček.

Med tem, ko so v Benetkah slovesno sprejemali silno napihnjene turškega poslanca — mestu novo prikazen — tarnali so kristijani, da so Benečani mir sklenili sebi in vsemu krščanstvu v nečast, Italiji pa v nesrečo. ³⁾

Za cesarske dežele je bil ta dogodek posebno važen in osodepoln, ker odslé so mogli neverniki tem lože še z večjo silo planiti zlasti nad uboge Slovence. Tudi Erdeliji in Ogerski je pretila velika nevarnost. Kralj Matija je bil zaradi tega ves razkačen ter sporočil nemškim vladam: ko bi bil hotel posnemati izgled beneški, davnaj bi bil dosegel isto in sicer še lože in boljše, saj mu je ponujal Mohamed Bosno in druge reči, ako mu odpre pot skozi Ogersko, toda on je ravnal kot dober kristijan in odbijal take ponudbe. ⁴⁾ Vrh tega je prišla za slov. dežele nova nadloga. Omenili smo že, da je ostrogonski nadškof Janez pribežal k cesarju, da je zavoljo tega razljuteni Korvin napadel avstrijske dežele in Friderika IV. prisilil k obljubam, ki jih pozneje ni mogel izpolniti, in da je slednjič cesar pregovoril juvavskega ali solnogradškega nadškofa Bernarda, da se je odpovedal nadškofijstvu cesarjevemu ljubljencu Janezu v prid. Svetovalci so Bernardu to odsvetovali in ko je dospel v Solnograd, preklical je svoj odstop. Razkačeni cesar hoče vkljub opominovanju papeževemu izvršiti svojo nesrečno misel. Nič prida pričakovaje pokličeta nadškof s kapitelnom vred in sekovski vladika skrivaj najhujšega neprijatelja cesarjevega, ogerskega kralja na pomoč. Ta jima jo dovoli proti temu, da mu odpreta juvavske in sekovske trdnjave in mesta po Štirskem in Koroškem s pretvezo, da hoče nadškofijo varovati pred never-

¹⁾ Zinkeisen II. str. 422.

²⁾ Zinkeisen II. 432—433.

³⁾ Dugoš str. 582 piše, da so to storili „cum suo et totius Christianitatis dedecore et malo totius Italiae“. Kralj ogerski pa trdi: „Veneti a Turcis turpissimis conditionibus et cum Christianorum jactura pacem extorserant“. Zinkeisen II. str. 440.

⁴⁾ Zinkeis. II. str. 440.

nikom. Tako so zopet turški napadi pomagali sebičnim naklepom onih mož, ki sta bila poklicana braniti Turčinom vhod v slovenske dežele. —

Prekanjeni kralj vpraša cesarja, je li smé svoje trume peljati skozi Štajersko in Koroško proti Benečanom. Ker ta ni sumil nič hudega, ni imel nič zoper to. Madjarske čete pa niso udarile na Benečane, ampak pesedle odprte trdnjave in mesta. Ptuj, Breže, Radgona in mnogo gradov je prišlo kralju Matjažu v last. Ni naš namen na dolgo in široko opisovati boje, ki so divjali po lepih pokrajinah slovenskih, zarad osebne malenkosti, ki kar nič ni zadevala niti Štajerske niti Koroške, tudi nočemo na drobno razkladati, kako sirovo so se obnašale od vseh vetrov prišle madjarske druhali, dosti je ako povemo, da so „črni“ Haugvic in njegovi vojščaki gospodarili prav po turško.

Iz Nemčije nobena pomoč, mir Turkov z Benečani in vojska v deželi — v tacih okoliščinah Slovencem res ni sijalo solnce lepe prihodnosti. Treba je bilo tedaj vse žile napenjati, da se rešijo popolnega propada. Se vé, da so morali gledati, kako si sami pomagajo. Na sv. treh kraljev dan l. 1480. se je sešel zbor Štirski v Gradcu, 2. marca v Velikovcu Koroški, in 8. marca Kranjski v Ljubljani. Kar se je v prvem sklenilo, potrdila sta poslednja dva. Cesar je poročil: Obrnil se je v Rim, do državnega zbora nemškega in na druge strani, da bi se mu bila naklonila podpora v vojski zoper nevernika, toda brez uspeha, ker drugod ne čutijo trpljenja in težav oropanih dežel. Tudi v teh kneževinah so mnogokrat zborovali, toda nič se ni dognalo. Neverniki vedno hujše razgrajajo po njih. Zato se je cesar sprijaznil z ogerskim kraljem na vse večne čase in izročil mu ogersko krono proti temu, da mu bode na svoje stroške zaveznik proti osmanlinu. A kralj je pridrl v deželo in grdo gospodaril. Pri vsem tem ga je še izvolil volilnega kneza in da-si je ta s pismom in pečatom zarotil se, cesarja slušati, prelomil je vse obljube ter poslal mu veliko množico vojakov v deželo, ktero sedaj od sv. Mihela z ognjem in ropanjem mandrajo, nič boljše ko Turek. Naj tedaj zbori pospešijo nabiranje tedenskega vinarja za turške potrebe, kakor so ga že poprej odobrili. Verh tega naj sleherni duhovskega ali svetnega stanú, ki ima v deželi dohodke in kmete, od vsacih 100 ž vin. prihodkov oboroži in izdržuje po enega konjika. Vsak plemič mora s svojimi ljudmi, pešci in jezdici, pripravljen biti za vojno in nemudoma priti, kedar ga stotnik pokliče. Po deželah mora vsacih devet mož postaviti desetega v vojsko in če je treba, vsakih pet mož šestega z orožjem in vsem, kar je treba. V vsaki deželi mora biti po en vojni poveljnik in po štirje stotniki, da po deželi ljudi sklicujejo, v redu ohranjujejo in rabijo, kjer bode sila.¹⁾ Ta načrt so sprejeli Štajerci, prav tako so storili bojé tudi Kranjci in Korošci.

¹⁾ Mon. Habs. I., 3, str. 378, 380, 383, 393.

Med tem Turek rok ni križem držal. Že pred sv. Pangracijem l. 1479. je počil glas, da je na Hrovaškem. Listi so švigali sem ter tje s to novico. Lovrenec Turjaški je pisal (od kod?) v Ljubljano Kranjskemu vicedomu, da je z veliko močjo pri „Stainnussnigk“ (morebiti Kostajnica na Uni?). Le-ta je sporočil v Tržič z opominom, naj se novica razširi po Gorenskem. Koroški namestnik jo je izvedel iz Celja ter jo koj naznanil Belačanom, belški sodnik pa svojemu gospodu na Bavarsko. V dveh dneh je bila proteča nevarnost splošno znana.¹⁾ Ta naprava je bila korak k boljšemu, da so se mogli ljudje vsaj poskriti ali pripraviti na neprijetni pohod. Meseca avgusta se je čez Savo prepeljalo kakih 30.000 osmanov na Hrvaško in čez Dravo na Ogersko. Oddelek glavne vojske prilomasti okoli svetega Jerneja v Nedelico.²⁾ Bil je somenj ondi in tedaj mnogo ljudi. Neverniki jih pri tej priložnosti veliko posekajo, drugim pograbijo, kar so pripeljali na prodaj. Naskočijo tudi stolp, v katerem je bila muta, in umoré 50 oboroženih mitničarjev. Potem so razgrajali med Dravo in Muro okoli Ptuja in Lutomera. Poslednje mesto v prah in pepel spremené in sploh tako škodo napravijo, kakor še pri nobenem napadu ne.

Glavna vojska, kateri se je morebiti pridružila ta truma, šarila je na ogerski zemlji. Z neizmernim plenom, pravijo, da je bilo 30.000 vjetih kristijanov, obrnila se je proti domu. Kralj Matjaž udari za njo, pri Jajci jo doteče. Po noči jo napade in raskropí. Njegovi vojščaki si plen razdelé in skrivaje se tri dni gostujejo ž njim. V tem se zbere sovražnik, zgrabi nenadoma Ogre in popolnoma bi jih bil uničil, da ni prihitelo 300 Hrvatov.³⁾

Meseca oktobra pridrla je druga 43.000 mož močna turška armada v Erdelijo. Pri Scase-Varoš-u 13. okt. jo primeta erdeljski vojvoda Štepan Bathor in grof Pavel Kinis iz Temešvara in tako otepeta, da je ostalo neki 30.000 Turčinov na mestu z vsemi poveljniki vred. A Madjari so drago kupili to zmago: 8000 mož in Štepan Bathor so ležali na krvavem bojišču. Veselje zaradi zmage

¹⁾ Sitzungsab. der k. k. Akademie 1850. st. 642.

²⁾ „An die Neledits“ piše Unrest str. 643, ki nam poroča v tem napadu. Ilwof: Die Einfälle der Osm. II. str. 43. meni, da je to neki hrib ne daleč med Ponikvo in Polčami, nam se zdí, da je to Nedelice nad Varaždinom ne dalječ od Ormuža, kar se tudi bolje strinja s popisom Unrestovim.

³⁾ Zinkeis. II. str. 443. Napad na Štirsko omenja tudi Abrah. Bakschay v Chronologia de Regibus Hungaris z besedami: „Turci absente rege Pannonias invadunt ad castrum usque Ferreum et in Stiriam discursant: in pagos, homines et pecora juxta desaeiunt: XXX. hominum millia cum ingenti praeda, incensis vastatisque provinciis, secum abducunt in Bossenam usque“.

in bogatega plena je bilo brez mere. Na mrljičih so na večer ti-stega dne jedli, pili in skakali kakor besni.¹⁾

Važno je bilo to za Ogersko, ker odslé so jo dalje časa pu-stile turške čete v miru, tem več so trpele slovenske pokrajine.

Pokazalo se je to koj naslednje leto 1480. Pri štajerskih Brežicah so se 29. julija prepeljale čez Savo turške trume, močne 12--16.000, Valv. trdi celó 26.000 mož. En oddelek je razgrajal na potu skozi Kočevsko, Ribnico²⁾ zlasti na Notranjskem okoli Cer-knice³⁾ in Logaca. Natančnejšega poročila o tem napadu na Kranj-sko nimamo. Več vemo o drugem, ko je na dan sv. Ožbolda — 5. avg. — prihrul na Koroško, kjer so se, kakor smo slišali, ce-sarski najemniki pulili z madjarskimi vojaki za trdnjave in mesta. Natihoma prebrodi turška druhal pri Mogličah Dravo in prenoči pri Grafensteinu. Naslednji dan se vzdigne. Tiho kakor poprej koraka mimo Triksna, Ostrvice proti Staremu dvoru. Na grob-niškem polji zasačijo neverniki dva moža in ženo in jih vprašajo, kje da so ogerski vojščaki. Ti odgovoré, da so se v nedeljo pred sv. Lorencem umaknili na Štajersko proti Neumarktu, dve miljji od Brež. To slišavši brž derejo proti Brežam. Na koroški meji se razdelijo na dva kampa in po cesti in čez hribe jo udarijo proti Neumarktu. Ondi pa so bili že pripravljeni. Ko so se namreč Turci bližali Staremu dvoru, napotil se je neki mestjan in hitel ogerski četi oznanjat to novico. Haugvic s 1500 možmi v hudi za-dregi pred Neumarktom prosi sedaj cesarsko posadko, naj jim od-pré mestna vrata, da bodo združeni laže odbijali turške napade. Sklenejo tedaj pogodbo, vsled ktere hočejo cesarski in Ogerski med seboj mirovati, dokler je Turčin v deželi. A Haugvic je kmalo pozabil obljubo svojo ter mesto sebi pridržal.

Komaj so bili Ogrji v trdnjavi, bili so sovražniki že pred mesticem. Tu so pomorili nekaj kristijanov in vlovili nektare oko-ličane. Ker so jim iz mesta preveč streljali, ostali so le eno noč in odpravili se drugo jutro, požigaje in ropaje po okolici. Pri Ju-denburgu so postavili šotor in okrepčali se za nove napade.⁴⁾ Pri Neumarktu jim je pobegnil mož, ki je moral 14 let ž njimi po svetu hoditi. Prosil je posadko, da ga v zavetje vzame, in pripo-vedoval, da se je napotilo to leto 52.000 mož iz Turčije, prvi del na Laško, drugi na Kranjsko in tretji na Koroško. Siromak je moral bojé neverniku pota kazati!

¹⁾ Zinkeis. II. str. 444—445. Kakor vé Unrest. str. 643 povedati, obiskali so Turčini isto leto v jeseni vdruživši Štajersko in sicer oko-lico Breško, Jurij grof Zagorski iz Kranjskega (?) pa jih je dobro oklestil in jim precój konj pobral in Bonifinij piše, da so to leto Turci pridrlji na Štirsko do Radgone.

²⁾ Valv. XI. st. 467.

³⁾ Valv. XV. str. 378.

⁴⁾ Mon. Habs. I., 3., str. 724.

Pri Judenburgu se vsa vojska zopet razdeli. Dné 9. avg. se spusté eni čez Zeiring v Rottenman in čez hribe v Ljubno (Leoben), potem ob Muri mimo Bruka, Gradca do Radgone, drugi divjajo okoli Judenburga, Knittelfelda ter se snidejo s prvimi pri Ljubnem. Tretja truma se vrne na Koroško v labodsko dolino čez Volsberg, Andraž, Rojansko cerkev zastonj naskakovaje v Šent Pavel. Kmetje pri Preimsu in Ladniku so se pri tej priliki hrabro obnesli ter odpodili sovražnika. Toda ne samo dolina je čutila divjost njegovo, tudi stranskim, samotnim dolinicam in vasém v gorovji ni bilo prizaneseno, n. pr. Grebenju, Haberbergu, Dekšam itd. Pri Velikovecu so se združili roparji, potem pa razprostrali proti Pliberku, čez gosposvetsko, grobniško polje proti Št. Vidu, dalje v krško dolino do Rajhenava, kjer so na planinah polovili mnogo konj. Tudi dravsko dolino do Podgorjan so grozno razdjali. Tri šotore so si tisti čas napravili na Korotanu, blizo Vetrinja, pri Timici (Timenici?) in med Truksnom in Ostrvico. Ko ni bilo skoro nič več pleniti in požigati, vrnejo se pri Mogličah čez Dravo, skozi Kranjsko in Hrovaško domu.¹⁾

Turška vojska na Koroškem je pa razposlala svoje čete tudi na druge kraje čez koroške meje. Nekatere so plenile okoli Slovenjega Gradca, druge do Marbega na Štirkem. Tudi na Furlansko so Turci pridrli²⁾ skozi kanalsko dolino in premagali 500 beneških najemnikov. Že v sredo po velikem Šmarnu so pisali iz Gorice nadvojvodi Sigmundu, da se Turci pomikajo proti Kanalu. Benečani pa, ki so pregledali svojo armado, vse skup ne premorejo več nego 400 mož.³⁾

Tudi sedaj se nihče ni krepko uprl sovražniku, ne beremo namreč nikjer, da so se vzdignili ali cesarski, ali ogerski, ali domači in planili nad Turčina. Hrabrost, če še tako junaška, le posamesnih vaščanov ali mestjanov, rešila je morebiti posamesne kraje, skupnega se vendar ni nič storilo. Tudi od vnanjih gospodov ni bilo pomoči, da-si je bil prihod turški naznanjen na vse kraje. Pisali so juvavskemu nadškofu iz Mosheima dné 10. avg., ljubljanskemu oskrbniku iz Ipave 13. avgusta, radstadtskemu poveljniku 15. avg., goriškemu grofu Lenartu 17. avg. iz Milstata, nadvojvodi Sigmundu iz Gorice 16. avg.; da so ti možje kaj storili za

¹⁾ Unrest. str. 654; Mon. Habs. I. 3., 722—725. Letopis večkrat omenjeni v graškem Joaneji poroča, da so neverniki prigrmeli na dan sv. Ožvalda na Štirkso, od Celja so se spustili na Korotan: „*trajiciens totam superiorem Styriam usque ad Rottenmann et inferiorem usque ad Raba fluvium et colles prope Marchburg in die S. Laurencii vallem Lauentinam ingressi duce Wachusch wascha.*“ Krones Beit. 1870. str. 37.

²⁾ Brž ko ne iz Kranjskega, kjer so se klatili zlasti na Notranjskem. Da bi bili prišli od Trbiža, ni verjetno, tudi tega ne pové nobeden vir.

³⁾ Mon. Habs. I., 3., st. 208.

usmiljenja vredne teptane dežele, zgodovina molči. To pa piše Caesar v zgodovini štajerski in za njimi drugi, da je bamberski vicedom v Wolfsbergu Jurij Schaumberg pri Brežicah zbral kardelo konjikov. Ker se pa ni upal ž njimi prijeti močnejšega sovražnika, ukazal je kmetom za svojimi jezdicami na konje sesti. Po noči napade turške trume s strašnim vriščem, ki so ga naredili kmetje na konjih s pavkami, trobentami in piščalami. Turci nenadoma iz spanja predramljeni mislijo, Bog vé kaka moč jih napada in pobegnejo. Jako živo in plastično nam to opisuje Trdinova zgodovina slov. naroda,¹⁾ a kritika je trezna v časih bolj nego nam je ljubo. Tako tukaj. Najprvi pripoveduje o neki slavni zmagi glasoviti Megiser II. str. 1216., ki pravi, da se je vršila na Koroškem; Valvazor XV. str. 378 ne imenuje kraja, štajerski Caesar pa že piše, da je bila pri Brežicah. Mož je menda le po vrhu bral Megisera in Valvazora in spremenil kraj, kjer so Turci prebrodili Savo, z mestom, kjer je bila nedokazana bitva. Poveljnik Jurij Schaumberg sam je sumljiv, ker ga ne najdemo med vicedomi bamberskimi.²⁾ Dokler nam na pomoč ne pridejo drugi zanesljivi viri od imenovanega Megisera, bitva pri Brežicah zgodovinsko ni utrjena.³⁾ Vsakako so tedaj Turčini gospodarili po deželah brez posebnega upora.

Strašen je bil polom. Največ ste trpeli Koroška in zgornja Štajerska, nič manje doljenja. Mnogo sel in hiš je bilo razrušenih do tal. Na tisoče so peljali vjetih in vklenjenih v sužnost, med njimi 500 duhovskega stanu. Mnogo cerkvá so razdjali, oskrunili oltarje, sv. Rešnje telo in svetinje. „Monštrance, kelihe, mašna oblačila, bukve, oltarna pregrinjala in druge cerkvene lepote je so ugrabili, Božje hiše spremenili v hleve, kjer so plesali in oskrunjali jih z nečistostjo in drugimi grdobijami. Duhovnike so žgali, vtapljali ali drugače morili in veliko jih gnali v britko sužnost. Po nekterih krajih so žene in može z družinami vred zvezali in seboj tirali. Novo rojeno deco so materam trgali, morili in metali čez plotove. Veliko množico zalih deklic so peljali v težko sužnost. Nedolžne otročiče so basali v ljuknjaste vreče, da so skozi luknje glave molili in ječali, da je bila groza. Kar je bilo močnih, odgnali so jih, slabotnim pa glave odsekali in utopili in velika žalost in revščina je bila v deželi. Ni pomagalo ne jokati se ne prositi, nihče si ni bil zvest ne na hribih ne v dolinah, niti na planinah, da ga Bog sam ni otel. Povsod je bilo na kupe ubite živali, umorjenih ljudi in ni ga bilo, da bi jih bil zagrebel. Psi in volkovi so se gostili. Po hribih so mrtva trupla ležala v vodnjakih in slabo zakopana in nastal je tak smrad, da ostalim ljudem

¹⁾ Trdina zgod. str. 73.

²⁾ Vonend Ph. v Herrschaften des Hochstifts Bamberg in K. navaja st. 76, vicedome, katerih imena je našel v listinah belške grajske uradnice. V tem imeniku ni Jurija Schaumberga.

³⁾ Glej tudi Ilwof II. str. 50 op. 2.

ni bilo prestati. Pač je bilo treba klicati s prerokom Davidom: „O Bog, tuje ljudstvo je prišlo in oskrunilo Tvoj tempelj, Tvoje ime, Tvoj narod!“¹⁾

Leto 1480. je bilo kakor 1478. za Koroško deželo najnesrečnejša doba, zakaj Turci in Madjari so jo teptali in strahovali kakor nikoli ne poprej ne pozneje. Kar je nesrečnim prebivalcem ostalo, požrle so požrešne kobilice ali je segnjilo na polji zarad neprenehoma vlažnega vremena, grozno skrčeno število živih ljudi pa je naposled še bolj zmanjšala neusmiljena kuga.²⁾

Tudi po Kranjski in Štajerski je smrt to leto veliko ljudi pokosila, ker tudi po njih je razsajal legar. V poslednji so poleg tega mnogo škode napravile kobilice, ki so priletele dan pred velikim Šmarnom in 10 dni enomér žita in travo končavale.³⁾

Ne samo zapisali so nam potomcem žalostne dogodbe leta 1480., tudi naslikali so nam jih. Tako je bila še pred kakimi 20 leti na vnanji steni stolne cerkve v Gradcu videti malana podoba, ki je kazala več obrazov iz onega leta: cerkev pred katero Turčini grdo in neusmiljeno ravnaajo s kristijani; zvezane ženske peljejo v šotor imenitnega Turka; planteče vasi in gradovi; Graško mesto s stolpi in zidovjem utrjeno; Turci z banderci na sulicah in z gorečimi bakljami pomikajoči se mestu; Turki naskokujejo zataboreno cerkev, katero branijo vojaki v železji s puščicami, sulicami in puškami. — Drug obraz je predstavljal na visokem hribu grad, kjer so odbijali naskoke turške; potem bitvo kristijanskih viteзов z neverniki, ki že beže; mnogo jetnikov dobi prostost; na desnem kraju je nekaj turških konjikov, dva trobita v dolge trobente, na-

¹⁾ Besede iz tačasnega rokopisa hranjenega v sekovskem farovžu, ponatisnjene v Hammer Gesch. II. str. 569—573. V zapisnikih bratovščine Marijne v Sekovu beremo: „Anno domini 1480. die 8. Affre Imanissimus Turcus rebus in prouisis agrum Seccouiensem inuasisse constat. Per quos predia populata, domus Incense, Populus crudeli ferro necatus atque abductus est, fumabant templa sanctorum supra in matronas commissa, virginesque incredibili dictu viciatas fuisse nemo diffitet.“ Krones v Beit. 1870. št. 37.

²⁾ „Das yetz genannt achzigist Jar was dem Lanndt Kernndtn gar eyn verderblich Jar, wann es khamen die Turekhen und khamen die Ungrischen inn das Lanndt, und khamen auch die Haberschreckh, und ward gross Pestilenntz, und was eyn unwetterlich Jar, das vill Traydt auff dem Veldt belyb und verdarb.“ Unrest str. 655.

³⁾ „In Stiria et Karinthia tempus utique lamentabile, quod rex Hungarie Mathias de Hunyád nomine Petouiam, Rakerspurg, Leybenetz, Bischofsegg et sem. Georgium prope Wildon, Lansperkh, Windwerg, Frisacum, Altenmarkch et alia obsedit et in manus suas venerant.“ Tako piše župnik Erhard Polinger na Paki v letopisu svojem omenivši tudi turški napad, kobiličji prihod in kugo. Beiträge zur Kunde steierm. Geschichtsquellen 1 Jahrg. str. 27.—28. Val. XV. str. 379 potrjuje to in bolezen na drobno opisuje.

posled je zastava s podobo Matere Božje. Nad vso podobo, ki je sedaj ni več, bil je primeren napis v vezani besedi.¹⁾

Ko so osmalini tako šarili po notranje-avstrijskih deželah in takrat sosebno nemškim krajem zapustili žalosten spomin barbarstva svojega, tudi drugod ni miroval ta ljuti zarod. Kakor je pripovedoval oni krščanski begunec pri Neumarktu, stopile so res krvoželjne turške čete na italijanske obali. Veljalo je Otrantu v Apuliji. Neprijateljske razmere med laškimi vladami so bile tega krive, Benetani so v Carigradu celó hujskali Mohameda, češ, da so Brindisi, Tarent in Otrant deli nekdanjega bizantinskega cesarstva, čegar vladar je sedaj sultan. Da Mohamed ni bil gluh za take in enake razloge, jasno je. Njegove trume so naglo obdale Otrant in doprinašale tam nečloveška dejanja, da jih pero ne more zapisati.²⁾ Dolgo si pa mesta vendar niso mogli ohraniti.

Predno so dospele turške ladije v Apulijo, jadrale so druge proti otoku Rodu z namenom rodiškim vitezom vzeti ta kraj. Toda njih véliki mojster Peter Aubusson z vitezi vred je junaško odbijal sovražnikove naskoke od 23. majnika do 28. julija l. 1480., ko so Turčini poslednjič poskusili srečo. Že so postavljali zastave na prestreljene nakope, zmaga bila je skoro že njih. V tej zadregi se zakadi véliki mojster v najhujši vojni hrup, razpne véliki prapor maltskega reda s podobo Izveličarjevo, vitezi sedaj pogumniši udrihajo in mahajo ko oroslani in kakor čudež: Turčini se umaknejo in odlazijo.

Ta dogodka je Mohamedu ogrenila poslednje ure njegovega življenja, ker ne dolgo potem, 3. maj. l. 1481., rešila je smrt krščanski svet te grozovitne šibe. Ne zastoj ga zovejo osmani „osvojevalca“, zakaj privojškoval je turškemu polomesecu v 30 letih svojega vladanja poprej nepoznano slavo. Stari Bizanc je padel, trapezonsko cesarstvo, Srbija, Bosna, Albanija, Moldava in Moreja so se mu uklanjale, Negroponte, Kefalonija, Lesbos, Lemnos, Tenedos, Imbros, Tasos in druge otoke si je prisvojil, zahodna Evropa je trepetala pred njim. Nič manje ne zasluži priimka „trinog“, zakaj on je prvi vseh vladarjev, ki so kedaj živeli na zemlji, kot državno postavlo oklical, da sme vsak, ki pride za njim na prestol, zaradi miru na svetu pomoriti svoje brate. Mohamed II. je bil začetnik turškega vpliva na evropejske države, ki je rodil silno veliko zla gledé blagostanja, vede in umetnosti sosednih dežel; za slovenske pokrajine je bil prava šiba Božja. Kristijane je črtil na smrt. Pišejo, da je v nekem razglasu l. 1470. do svojih nevercev med drugimi tako-le prisegal: „Obljubim in prisezam pri edinem Bogu, stvarniku vsega, da nočem prej zaspati, ne pokusiti okusnih jedil, niti poželeti nič sladnega, ne storiti nič dobrega, niti obrniti se na zahodno stran, dokler ne razderem in s kopiti konja svojega ne poteptam lesenih, železnih, srebrnih in nama-

¹⁾ Ilwof II. st. 51.

²⁾ Hammer II. str. 181.

lanih bogov, ki so si jih z rokami naredili častilci Kristusovi, dokler ne izbrišem iz sveta od izhoda do zahoda vseh njih pregreh.“¹⁾

Po smrti osvojevalca Mohameda se je vnel hud boj med sinovoma njegovima Bajesidom in Džem-om. Poslednji je omagal. Klatil se je s prva po Aziji, potem bežal k rodizermem. Ti so ga vlačili po Francoskem, odtod je prišel v Rim in 24. sveč. l. 1495. zavlada umrl v Napoli, še le 36 let star.²⁾ Novi vladar Bajesid II. ni bil podoben soimeniku Bajesidu I., ljubil je mir, čislal učenost in premišljevalno življenje. Morebiti ne bi bil dal zavdati bratu, ko bi ta ne bil prijel za orožje. Z Benečani je mir sklenil in jim odpustil dober del na davku, z Rodom se je pogodil in dobrovški republiki potrdil stare pravice ter davek znižal.³⁾ Vojskoval se je le, kedar je bil prisiljen. Če so pa za njegovega vladanja vendar le Turčini prodirali v naše kraje, tega ni bil toliko sultan kriv, ampak mejni plenaželjni begi, sandžaki in paše, ki so vpadali bolj na svojo roko.

Takošne reči so se vršile na Turškem. V tem času so v sveto-rimskem cesarstvu nemškega naroda po stari navadi — zborovali. V ta namen je poslal cesar l. 1480. meseca oktobra do papeža Siksta IV. dva poslanca Andreja, nadškofa Krajinskega⁴⁾ in Ljudevita pl. Angnellis. Imela sta nalogo, zboru, ki se je sešel v Rimu meseca novembra, poročati, koliko je cesar storil in še dela za krščanski svet gledé turške nadloge; da je bilo samo na Nemškem 26 državnih zborov o tej zadevi; da v nemarnost in nesloga vladarjev je kriva, ako narašča turška sila. Zaradi tega je tudi ravnokar nov zbor sklical v Norimberg, nadjaže se, da bodo državni knezi in papeževi poslanci vendar enkrat sklenili kaj uspešnega. Ob enem je tožil, da je ogerski kralj Matjaž iz Rima poslano denarno pomoč zoper nevernika porabil zoper cesarja in dežele tako opustošil, da se skoro ne morejo braniti proti Turku.⁵⁾ Ogerski kralj je obljubil cesarju, da ne bode kljuboval Benečanom, ampak da hoče pomagati, naj se le v Norimbergu krepka vojna zoper sovražnika na noge spravi, zakaj Turci napadajo nje-rove dežele in podpore potrebuje od krščanskih vlad na vsak način,

¹⁾ Zinkeis. II. str. 469.

²⁾ Hammer II. str. 277.

³⁾ Hammer II. str. 284.

⁴⁾ O tem nadškofu se je mnogo pisarilo. Imenuje se v pismih: Andreas archiepiscopus Crajanensis ali Crainensis. Da ni ljubljanski ali kranjski vladika, gotovo je. Doguano prav pa vendar še ni, kje da je bil nadškof ta mnogo imenovani cesarski poslanec Andrej. Najverjetniše je, kar piše Hicinger (Mitth. d. h. V. f. K. 1858 str. 24.) da je bil nadškof mesta Bar v Krajini na zgornjem Albanskem in da je po smrti hrabrega Skanderbega bežal pred Turčinom na cesarski dvor.

⁵⁾ Mon. Habs. I. 3., st. 50.

sicer bi moral, rad ali nerad mir skleniti s Turčinom na kvar vsega krščanstva. ¹⁾

Važnih nasledkov ni imela ta rimska skupščina. Papež Sikst IV. je razpisal 18. jan. l. 1481. odpustek za vse, ki kaj darujejo za stolno cerkev Dunajsko in zoper Turke, in 22. jun. istega leta je opominjal oba vladarja, naj se sprijaznita in združena napadeta sovražnika. ²⁾ To je bilo bojè vse.

Novembra meseca je bil zbor v Norimbergu, cesar zopet ni bil pričujoč. V njegovem imenu je govoril grof Hugon Wendenberg in živo je obrisal žalostno stanje naših dežel. Omenil je, kako so bili Turčini v poslednjem prihodu komaj dva dni hodà daleč od bavarske meje, pa tudi ni pozabil zbrane poslance opomniti surovega in nepoštenega vedenja kralja Matjaža v cesarskih deželah. Potrtega srca je zbor zaslíhal te novice in z ozirom na ogerskega kralja izrekel, da „kdor Turka podpira ali ovira brambo zoper njega, ta je sam Turek.“ Ne tako enoglasen je bil zbor, ko je šlo zato, kolikošna in kakošna pomoč naj se dovoli zoper nevernika. Cesarski poslanec je namreč povdarjal, da ni treba silne vojske, ker se ta težko in počasno na noge spravlja, teže oskrbljuje s potrebno hrano, v majhnih kardelih naj se marveč vojskuje, kedar in kjer je ravno treba, najboljše bi bilo toraj, da napravijo tabor na meji Hrvaški in Ogerski. Zbor pa je želel močnejše vojske. Zato sklène dati 15.000 pešcev in konjikov na tri leta. Kako se bode vkup spravilo to število vojakov, poslanci še sami niso vedeli. Poleg tega so se vkljub nasprotovanju cesarskega pooblaščenca poprijeli zopet sredstva, ki ni bilo vredno piškavega oreha, ³⁾ namreč odlašati in poslance pošiljati križem svet. Na drugo nedeljo v postu so povabili cesarja, naj sam pride k posvetovanju v Norimberg in naj se spravi z ogerskim kraljem. Ob enem so opominjali poslednjega, da se sprijazni s cesarjem v prid krščanstvu, isto tako kralja francoskega in nadvojvodo Maksa. ⁴⁾

Mnogo se je potem še pogajalo, posredovalo med Friderikom in Matjažem, toda vse zastonj. Gluha sta bila oba za žalostno klicanje na pomoč. Ogerski kralj je celò ponudeno pomirje od sultana l. 1483. sprejel na 5 let proti temu, da medmejna kupčija nič ne trpi. Leta 1488 je bilo podaljšano še na 3 leta. Tako je mogel kralj obrniti vso silo proti Avstriji. Na Korotanu se je za-nj vojskoval že omenjeni „črni“ Haugvic, sam pa je po Avstrijskem razsajal in Dunaj oblegel, ki mu je 1. jun. l. 1485. brez hrane in

¹⁾ Mon. Habs. I. 3., str. 272.

²⁾ Chmel Regesten II. str. 703.

³⁾ Mon. Habs. I., 3., str. 139—150. V tem zboru so Goriškemu grofu Lenartu odmerili 45 konjikov in 60 pešcev za njegovo posestvo, kot cesarskemu knezu vrh tega še 34 konjikov in 32 pešcev. Coronini. Tent. str. 414.

⁴⁾ Mon. Habs. I., 3., str. 123—128.

pomoči odprl mestna vrata. Dve leti pozneje je kapituliral vselej zvesti Wiener-Neustadt.

Da se v tako zmedenih okoliščinah tudi slovenskim pokrajinam ni godilo jako dobro, pač sleherni hitro sprevidi. Stari sovražnik jih je prav izdatno za-se porabil. Kakor koroški letopisec Unrest poroča, prigrmeli so Turci l. 1482. na Kranjsko in odgnali mnogo nesrečnih ljudi v sužnost. ¹⁾ Več nam ni znano o tem napadu, ker drugi viri ne govoré o njem. Obilniša so poročila o dogodbah naslednjega leta. Teden pred godom ss. Šimna in Jude leta 1483. so privihrali turški konjiki — kakih 7000—8000 jih je bilo — na Kranjsko v treh, ali kakor hočejo drugi v 5. oddelkih. Na sv. Gola dan se prikadí ena truma na Koroško v junsko dolino do Moglič. Ogenj in ropanje je bil kakor po navadi njih sled, zlasti mnogo moštva so polovili. Razen Moglič, Kamna in Dobrlevasi so bila razrušena vsa sela v okolici. Ker je bila Drava prevelika, niso mogli na uno stran, toliko bolje so toraj razgrajali po junski dolini. ²⁾ Med tem so na Kranjskem ostali neverniki tovaršem na Koroškem vrlo nasledovali. Trinajst dni so divjali po deželi, požigali in podirali cerkve in pohoštva, ropali in ostudne reči počenjali, da se ne dá popisati. Tudi Štajerci so čutili tisto leto težko roko in britko sabljo krutega mohamedanca, zlasti prebivalci okoli Ptujja. Ko se roparji iz vseh krajev zopet snidejo, odrinejo z 9000 vjetimi kristijani proti Turčiji. A takrat jim sreča ni bila mila. Hrvatje in Srbi s kranjskimi plemenitniki vred se ojačijo in zberó naglo 4000 konjikov in 8000 pešcev. Zapovedovali so tej močni armadi Ivan Zrinjski, Zmaj despot Vuk, sin ali pa vnuk Brankovića Jurija, grof Bernardin Frankopan, ban Gara, tudi dva Turjaška, čegar krstni imeni pa žalibože niste znamenovani. Pri potoku Onavici so kristijani pričakovali sovražnika. Ko jih turški poveljnik zasluti, pošlje jim 1300—2000 mož nasproti. Vsi so pocepali pod krščanskim mečem. Ker jih njih gospodar dolgo zastonj pričakuje, odpravi drugo krdelo na ogled. Ti izvedó od dveh vjetih Hrvatov, da so krščanski kapitani ugonobili njih tovarše. Oproščeni kristijani so potem pripovedovali, kako so Turci na drog obesili sabljo in vedeževali, ali jim obeta srečo ali nesrečo. Toda mesec je bil krvav, postal potem črn in tamen. Prikazale so se tudi tri zvezde, ki so ogenj švigale na vojake, da so si prestrašeni lase ruvali z glave in brade, na zemljo padali ali objemali drug drugoga.

¹⁾ Unrest st. 660: „In dem zwei und achtzigsten jar kamen die Turken gen Krain und tetten einen grossen schaden mit volk verfueren.“

²⁾ Narod pripoveduje, da je bil pri tej priložnosti pri Rebru oholi paša Ahmet čudovito ubit. Drugi imenujejo poveljnika Iskendra, Valv. Haussi pašo, ime toraj ni dognano. Ahmetova glava kipi pred tabrom na skalni steni na potu od Rebra v Kaplo še dandanes. Lahko je tudi kakega drugega Turčina. Virk nam je zapel o tej dogodbi lepo balado. Glej „Drobtinice“ l. 1854. str. 262.

Turški kapitan je poslal krščanskim poveljnikom pet sedlanih konj v dar s ponudbo, da jim hoče izročiti vse naropane ljudi in živali, ako turški četi ne storé nič žalega. A ti se ne zmenijo za to, ampak konje napotijo nazaj in sporočé, da nič ne marajo od njega, kakor kar si bodo pridobili z mečem. Turek še ni obupal. Poslal je drugič v krščanski tabor ljudi s ponudbo, da hoče vrh poprej obljubljenega plačati še od vsake sablje, kolikor jih šteje v šotoru, po 2—3 goldinarje ter obetal, da on in njegovi nikdar ne pridejo več na Kranjsko. Kristijane z vsem tem nezadovoljni pomaknejo se v sredo po sv. Šimnu in Judi po noči prav blizu k Turčinom. Bali so se, da vjetih ne pomore ali pobijejo, kakor jim je bilo v navadi, toraj odpravijo 6 mož, da se pogodé z njimi za vjete kristijane. Turški poveljnik jim pokaže blizu 3000 oseb, žensk, otrok sploh slabotnih ljudi, ktere je bil izbral iz množice, močne in krepke, je pa v taboru poskril, kjer so morali z listjem in odejami pokriti na tleh ležati in ne ganiti se, ako kdo ni hotel, da mu glava odskoči. Šesterim možem je bilo 3000 premalo, dodali so jim še tisoč. V tem so kristijani obhodili sovražnika in zajeli, drugi so priskočili ubogim jetnikom z veselim naznanilom, da se bliža rešitev, in z opominom, naj kličejo: „Jezus in Marija“. In zdajci se popadejo s strašnim krikom. Turci se spusté v beg, toda krščanske čete jih doidejo in posekajo. Paša ali poveljnik sam in z njim 200 odličnih Turkov so se potuhnili med vjetimi kristijani, a zastonj, Hrvatje in Slovenci so jih vjeli in poslali ogerskemu kralju, uboge jetnike pa rešili. Poleg zlate slobode so dali vsakemu še po 2—3 zajete domače živine. Krdelo kakih 300 osmanov je plavalo čez potok in bežalo kake tri milje dalječ. V neki soteski so jih naši došli in popolnoma ugonobili. Nič bolje se ni godilo drugi trumi, 500 mož močni. Od 7000—8000 Turkov, ki so zapustili Bosno, vrnilo se je prav malo domu, ravno toliko morebiti, da so neprijetno novico razglasili po Turčiji. ¹⁾

¹⁾ Napad leta 1483. je zgodovinsko dobro utrjen. O njem pišejo Unrest str. 689—690, ki 'pa šteje samo 5500 sovražnikov pri Uni; poročilo iz Brež na Koroškem pisano po sv. Elizabeti istega leta natisnjeno v Sitzungsber. der k. k. Akad. der Wissensch. in Wien 1850. I. str. 649 in pismo Bertold Mayer-a, Kranjskega glavarstva oskrbnika, do bavarskega vojvode Jurija od nedelje po vseh Svetih l. 1483. pod naslovom: „Ein andere tat vnd cristen den Sig“, hranjeno v monaški knjižnici (Cod. lat. mon. 14.668 Variarum historiae Fol. 79—82) tukaj prvič omenjeno in porabljeno. To poslednje poročilo je najboljše obširno, le škoda, da nam to kakor ono iz Brež mnogo več pripoveduje o dogodbah pri potoku Onavici nego o tem, kar se je godilo doma. Unrest, vsaj kar zadeva Koroško, je še največ zapisal. V zapiseih Šent-Pavelskih beremo: 7000 Turkov je pridrla na Hrovaško, Kranjsko, Koroško in odgnalo 10.000 duš, na Hrvaškem pa so bili potolčeni do poslednjega. (Archiv d. Geschichtsw. f. K. III. str. 29.). Letnice ni, a vse kaže,

Leta 1483. so toraj kristijani pokazali, da ne spijo, njih zmaga je bila sicer pohlevna proti ogromnemu razdjanju, ki ga je vsipal po slovenskih deželah ljuti sovražnik leto za letom skoro celó stoletje, vendar je bila prijazna zvezdica boljše bodočnosti ter dajala nov pogum opešanim jugoslovanom.

Več let potem niso bili Slovenci nadlegovani in ta je bil najvažniši nasledek krščanske zmage na Uni. Prezreti pa ne smemo, da je k temu ne malo pripomoglo tudi to, da je sultan Bajesid II. potreboval ljudi drugod, zlasti v Egiptu, in da je mir sklenil z ogerskim kraljem. Slovenci so se med tem nekoliko oddahnili, popravljali podrtije, utrjevali mesta, cerkve in tabore in tako se ob enem pripravljali na prihodnje nezgode. Tako je bila 1487. leta 15. maj. nunska cerkev Matere Božje v Studencu na Štírskem zopet blagoslovljena, ker so jo Turci oskrunili z nesramnim dejanjem.¹⁾ Leta 1489. dne 1. marca je cesar Friderik IV. Celjskemu davkarju ukazal, 80 funtov vin. trgovine odpisati vsem, ki tržujejo domá, da morejo tem bolje mesto utrditi in 16. aprila Andreju Hohenwartu, naj zarad silnega turškega ropanja ljudi nabira, za njih plačo pa razpiše v Celjskem glavarstvu štíbro, katero naj nabira on in naddijakon savinske doline. Stanovom Koroškim je zapovedal, da naj o turških napadih nikar ne silijo Št. Pavelskih podložnikov na tlako, samostanu pa, da smé pomirje skleniti s Turkom, ki je že pri „Gams u“.²⁾

Valvazor po Schönlebu piše, da so Turčini primahali leta 1488. v Hrvate, kjer so posekali 7000 ljudi, potem da so se spustili na Kranjsko, kamor so se vrnili tudi naslednje leto.³⁾ Po zgoraj navedenem bili so roparji l. 1489. morebiti tudi blizo Koroškega.

da ima letopisec v mislih l. 1483. Tudi Valv. XV. str. 379. po Tomasiču str. 22. omenja k tistemu letu dogodbe enake omenjenim in dodaja še lepo podobo bitve, toda številke njegove so pretirane, ker po njem je padlo 15.000 Turčinov, 25.000 kristijanov pa je bilo rešenih. Trdinova zgodovina slov. naroda str. 74. je naredila iz tega véliko bitvo pri Trbižu, kamor Turki l. 1483. gotovo niso prišli, še manje l. 1484., pa govori nekaj pozneje, da so jih zgrabili na meji kranjski in „hrvaški“ Slovenci, kateri poslednji vendar niso prihiteli celó do Trbiža? Drugi pisatelji n. p. Bonfinij str. 622—623., Baškaj str. 929. poročajo v prav enakem prilogu, ki se je pa vršil l. 1484. Ker se v dveh letih zaporedoma vendar eno in isto ni godilo, moramo pač bolje vrjeti pričam Unrestu, kranjskemu oskrbniku itd. nego daljnemu Bonfiniju.

¹⁾ V Joaneju Graškem.

²⁾ Po zapisnikih samostana Št. Pavelskega. Arch. f. K. III. str. 27.

³⁾ Valv. XV. str. 381.

Šesto poglavje.

Deželne razmere po smrti kralja Matjaža. — Turki tepeni pri Hrušici. — Bitva pri Belaku zgodovinsko ni dokazana. — Pogubljeni dan na kravskem polju l. 1493. — Hrvatje prosijo pomoči. — Cesar Friderik IV. umrje. — Maks I. se prizadeva zlajšati stanje slov. pokrajin. — Vkljub sklenjenemu primirju šarijo Turci po Slovenskem. — Sultan Selim I. in mir pred nevernikom. — Razne nadloge. — Velikanski brambovski načrt papeža Leona X. splava po vodi. — Cesar Maks I. in Selim umrjeta. — Siloviti Sulejman I. zasede turški prestol. — Vsestranske priprave na turški pohod. — Osmalini na Ogerskem. — Nesreča na mohaškem polju.

Dné 6. aprila leta 1490. se je Matija Korvin „dobri kralj ugarski“ preselil v večnost. Ne da se tajiti, da je bil mogočen vladar, kakoršnih tudi druga kraljestva ne štejejo na kope. Za kralja Matjaža je dospela ogerska država na vrhunec moči in slave, brez nje ali bolje rečeno, brez Matije se ni dalo računati. Zatoraj vidimo njegov vpliv v vseh imenitnih vprašanjih in prilogah. Korvin je bil kos nemškemu cesarju, s katerim se ni mogel nikdar popolnoma sprijazniti, a tudi strah turškemu polomesecu, kateremu je njegova smrt pot odprla v madjarske dežele. Da si je po njem prišlo ne malo zla tudi v slovenske pokrajine, vendar ga slovenski narod zato ni čutil, ampak brez ugovora smemo trditi, nijeden vladar ni bil Slovencu tako znan, tako popularen, v nobenem ni v zračnih visočinah ni na obalih dereče Drave in bistre Save toliko narodnih prepeval, kakor o njem: kralj Matijaž je slovenskemu narodu „vzor“ junaštva.

Ko mahnil je, je prostost dal,
Deset je padlo vselej glav.

Zakaj njegova britka sablja je bila strupena:

Od spodaj kača gor sedi,
Od zgoraj ogenj gré iz nje.

Ko nam narodne slavljaajo Matjaževo hrabrost in prekanjenost, s katero je med drugim kot menih preoblečen svojo Alenčico rešil iz turških rok, ne smemo prezirati njegovih napak in pogrškov, da se nam ne bode očitala pristranost. Njegovo nehvaležnost do tasta svojega Jurija Podčbrada smo že omenili. Kedar je hotel, zlasti v vojski, je bil sila priljuden s podložnimi, sicer pa in posebno v poznejših letih je bil jako brezobziren, sebičen, zapravljiv. A kaj hočemo dalje slikati to podobo! Pri teh in drugih slabostih ostane resnica, da je kralj Matijaž povzdignil Madjarsko na stopinjo, na kateri ni bila niti poprej niti poznej.

Kar posebej zadeva Kranjsko deželo, razodeva nam neko pismo v Inspruku pomenljivo vest, da je kralj Matjaž resno hrepenel po tej vojvodini, ki mu je bila vsakako zelo všeč ali zaradi strategične važnosti svoje proti morju ali po hrabrih vojakihi, ki so vreli iz nje pod zmagonosne zastave njegove. O neki priliki je namreč zahteval od cesarja Friderika IV., naj mu za dolžnih 200.000 gold. prepíše Kranjsko v zastavo. Se vé da cesar ni hotel nič slišati o taki kupčiji, češ, da je Kranjska del sveto-rimskega carstva nemškega naroda. To tirjatev je po smrti Matjaževi ponujaje ogersko krono, ki jo je imel v posesti, in vse gradove in drugo imetje svoje na Ogerskem. Maks je odbil to ponudbo, pa za krono obljubil mu na vse žive dni dohodke Celjske grofije in slovenske strani.¹⁾ Toda tudi tega ni bilo treba, ker stvar se je zasuknila drugače.

Po smrti ogerskega kralja se jih je mnogo oglasilo za krono sv. Štepana, slednjič je zmogel česki kralj Vladislav tekmece za kraljevo čast. K temu mu je največ pomagal Štepan Zapoljski, pred 30 leti boren stotnik, sedaj eden najbogatejših magnatov ogerskih in njegov najtrdnější podpornik. Z Maksimilijanom je novi kralj ogerski sklenil pogodbo, vsled ktere pripade po njegovi smrti brez moškega potomca njemu krona ogerska. Brata svojega Alberta je z mečem užugal, rahločutni Janez Korvin, nezakonski sin vélikega Matija Hunyada, vdal se je sam nemili osodi.

Ko so Vladislava kronali 21. sept. l. 1490. v Stolnobelgrad-u, pravijo, da je močno plakal, žalosten pomén, da je novi kralj prinesel malo djanja, a mnogo solz! In res, točila jih ni samo Ogerska, v potocih so tekale le prekmalu tudi v slovenskih pokrajinah! Že naslednje leto v jeseni je prihrul stari neprijatelj na Slovensko, a takrat so bili Slovenci deloma srečni. Kakor poroča Valvazor bilo je več tisoč Turčinov, ki so planili na ubogo Kranjsko deželo. Slovenski brambovci in vitezi slišavši to neprijetno novico zberó se jadrno in poskrijejo v gozdih tamne Hrušice na Notranjskem. Ko prideró Turčini z naropanim plenom, udarijo Slovenci nepričakovano iz zasede nad nje ter jih popolnoma potolčeje.²⁾ Škoda, da nam je ravno o tem vpadu, ki je za nas srečno izšel, tako malo znano. Prištevali bi ga drugim nespričanim pripovedkam lahkovernega Valvazora, ko ne bi slavni Žiga Herberstein sam opomnil k življenju svojega brata Janeza, da se je vojskoval zoper Turke, posebno ko so bili tepeni v jeseni l. 1490. v Hrušici,³⁾ kjer je

¹⁾ Dr. Bidermann v Mitth. d. h. V. f. K. 1866. st. 24.

²⁾ Valv. XV. st. 382, za njim Hammer II. st. 301., Braun-r v Illirisch-es Blatt 1831. st. 18, ki pa stavljata vpad po Valv. v l. 1490.

³⁾ V rodbinski knjigi piše sam, da se je Janez vojskoval zoper Turke „als die im Pierpamer wald erlegt im herbst des 1490“ „was auch zu ritter geslagen“ dostavlja neka roka. Zahn: Familienbuch Sig-

celó vitez postal. A Herberstein se moti v letnici, ker dva druga o tej zadevi bolj izvedena izvira kažeta, da se je to zgodilo leto pozneje, namreč l. 1491. Pismo tedajnega deželnega glavarja Kranjskega Viljema Turjaškega do nekega gospoda nam precéj na drobno opisuje napad l. 1491. tako le: Na sv. Mihela večer so prilomastili Turčini v Metliški okraj. Naslednji dan so se spustili, hudournikom enaki, mimo Mehovskega grada proti Novemu mestu in Hmelniku. Blizo Bele cerkve se ustavijo in všotorijo. Namenjeni so bili na Štajersko in Gorensko, toda narasla Sava in Krka niste pripustili tega. Zato so pa njih ljuto togoto okusili Presek, Kostanjevica, sploh vse Šentjernejsko polje, katero so čisto izropali in požgali. Ker so ravno kar pospravljene poljske pridelke ali pobrali ali pokončali, revščina in lakota res ni bila majhina. Nič bolje se ni godilo Notranjcem. Do „Hirsberg-a“ (morebiti Hassberg) in Prema je razposlal mavharje in roparje, okoli Šmarja, Turjaka, Cobelsberga, Dobrépolja, Nadliška, Žužemberga, Ribnice, Kočevja, po Suhi Krajini je bilo razdjanje in požiganje, ki je naznanjalo krvavo pot krutih, nečloveških mohamedancev. Ž njimi sta prišla morebiti kakor vodnika dva kristijana, ki sta bila 17 let v turški sužnosti in jim sedaj srečno utekla. Pripovedovala sta, da se je 10.000 mož vzdignilo iz Turčije. Namen njih je udariti dalje v cesarske dežele, a visoka voda je kriva, da mora sedaj Kranjska dežela toliko trpeti, zakaj nepričakovano so pridrli va-njo. Hrvatje, ki so sicer s streljanjem naznanjali prihod Turčinov, opustili so to, ker so mir sklenili ž njimi, ter jim dali vina in kruha, morebiti zato, da so jih lažje prekanili, kakor bomo kmalu povedali.

Dne 4. oktobra je bila ena četa še pri Beli cerkvi všotorjena. Velik je bil toraj strah in trepet po deželi, da Turek na posled vendar izvrši svoj kleti namen. Ako se namreč voda pre naglo odteče, prekorači Krko, naskoči in preoblada Mokronog, Ostrovrh, Višnjogoro itd. da slednjič nič ne ostane ko Ljubljana, Kamnik, Kranj in Radolica. O kratkem, piše Viljem Turjaški, bode dežela velika puščava, ako jej vladar ne pomaga in potem pride vrsta na druge. „Meni se le usmili ubogo nedolžno ljudstvo, ki je slehernó leto težko dajalo krvave žulje, sedaj pa zapuščeno od vsega sveta toliko trpi.“¹⁾ Ta poročevalec, ki zasluži vse zaupanje naše, nič ne omenja dogodbe v Hrušici, menda je še 4. oktob. ko je spisal pismo, ni vedel. Njegov vrstnik v Korotanu, marljivi letopisec Unrest, jo je pa vestno zabilježil in tako dopolnil njegovo poročilo. Ko v soglasji s Turjaškim pripoveduje

mund von Herb. v Arch. f. K. öster. Geschichtsquell. 1868. XXXIX st. 318 opomba 3.

¹⁾ V meniški dvorni knjižnici cod. lat. 14668 Variae hist. fol. 82—84. Natisnjeno je to pismo v P. pl. Radices: Herbard VIII. Freiherr zu Auersperg Wien 1862. st. 38—40 in V. Streffleur: Oester. Militärische Zeitschrift Wien 1864 V. Jahrg. st. 90—91.

turško razdjanje po Dolenskem, pristavlja, da so sovražniki privihrali celo blizu Ljubljane v kraj imenovan „Grusnitz“, kar je menda naša Hrušica. Ondi so bili kmetje zbrani, samo dva plemenitaša in šest konjikov je bilo pri njih. Spređaj in zadaj jih zgrabijo, kar jih ne zbeži v gozd, pobijejo, vjete kristijane pa oprostě. Valvazor trdi, da je bilo Turkov veliko tisoč. Mogoče. A nam se zdi, da jih ni bilo ogromno število, ker Unrest nadalje poroča, da so večje krdelo na potu proti Turčiji Hrvatje tako otepli, da je turškemu poveljniku manjkalo 2300 mož, ko je prisopihal v Bosno.¹⁾ Da je bil v Hrušici res boj med Slovenci in neverci, spominjajo holmci pri vasi Hrušici, ki se imenujejo še dan današnji „turški klanci“,²⁾ in to se je zgodilo ne leta 1490., ampak leta 1491.

K letu 1492. pripoveduje Valvazor grozne reči, ki so jih doprinašali osmani pod Ali pašo na Kranjskem, Štirnem in Koroškem. Nič nas ne mika ponavljati za njim na drobno, kako so divjaki kristijane na raznovrstne načine morili, njih glave na sušice nabadali in okoli njih skakali, kako so otročiče z glavami butali ob plotove in zidovje, da so možgani razlivali se po tleh; dekleta in žene skrunjali, zale in imenitniše pa kakor pse vezali; kako so človeški udje ležali na cestah in potih; kako so telesa umorjenih parali, ž njihovimi čevami prepasovali se in celó pekli in žrli človeško meso kakor „Hotentotje v Afriki“. Te in enake ostudnosti so uganjali leta 1492. besni Turčini, ki jih je neki bilo tačas ko listja in trave v slovenskih pokrajinah. Toda pri Belaku so jo skupili. Koroški in štajerski vitezi so ondi pokazali, kaj premore „nemški“ meč. Boj je bil krvav in za Turke osodepoln, ker 10.000 mrtvih, med njimi Alipaša sam, in 7000 ranjenih je obležalo na bojišču. To zmago so morali kristijani drago plačati, zakaj tudi njih je padlo 7000. Mnogo so pripomogli vjeti kristijani, katerih je bilo 1500 ali kakor drugi hočejo 15.000. Med bojem so namreč raztrgali vezi in sovražnika zgrabili od zadej. Divje so bežali razkropljeni Turki ob Savi v Bosno.³⁾ Čete, ki so šarile po Štajerskem in Kranjskem, kjer so pridrle celó do glavnega mesta in zapalile predmestja,⁴⁾ odpodil je Jurij Herberstein⁵⁾ z

¹⁾ Unrest. st. 751.

²⁾ Letopisec Tomašič navaja velikanske številke. Po njem je Skajn paša pripeljal 17.000 konjikov na Kranjsko, mudil se ondi mesec dni, blizu Udvena so Hrvati potolkli 9000 Turčinov in 18.000 vjetih oprostili. Arkiv. za pov. IX. st. 22. Hicinger po Apparat. Schönleben st. 86. v Mitth. d. h. V. f. K. 1854. st. 84.

³⁾ Valv. XV. st. 382—384; Megiser st. 1231—1239; za njima Hammer II. st. 304—305 tega je prepisal Braun-r v Ill. Blatt. 1831. st. 18; Trdina Zgod. st. 76—77.

⁴⁾ Valv. XI. st. 712.

⁵⁾ Njegov brat, slavni Žiga Herberstein, v rodbinski knjigi govoré o Juriju, tega ne omenja.

avstrijskimi in tirolskimi brambovci, in pri Novem mestu so bili Turki neki dobro namahani.¹⁾

Da so po smrti Matjaževi mohamedanci leto za letom nadlegovali Slovence, ni dvomiti, da se je pa leta 1492. vse tako vršilo, kakor smo ravno kar počez omenili, to dokazati je težava. Zakaj oziraje se po zanesljivih izvirih ugledamo le Megisera in Valvazorja, ki pa brez podpore od druge strani ne zaslužita po vsem naše vere. Zlasti kar zadeva bitvo pri Belaku, ki je opisana tako živo in natanko, moramo spoznati, da je blizo plod razjarjene domišljije Megiserove, kajti niti o njegovem pogumnem poveljniku Rudolfu Kevenhülleru niti o drugih pri tej priliki imenovanih junakih v tistem času ne najdemo ne sledu ne tiru.²⁾ Sicer navaja Hammer³⁾ dva osmanska zgodovinarja, ki govorita o tej pogubni bitki, temu nasproti pa diholški župnik Unrest, ki je še živel, in ki bi gotovo ne molčal o tako sijajni zmagi, kar nič ne črlna v letopisu svojem. Prav iz trte izvita menda ni bitva pri Belaku in sicer zarad tega, ker beremo tudi v zapiscih Št. Pavelskih, ki so se pa javalno sestavili že leta 1492., da je leta 1493. — tedaj negotovost v letnih številkah — 10.000 Turkov z Ali pašo vred bilo ugonobljenih na Koroškem,⁴⁾ da so pa bile vse posamesne okoliščine res takošne, kakor jih opisujejo Megiser in za njim drugi, ne moremo po zgodovinskih virih dokazati.

Bolje vtrjene so dogodbe naslednjega leta 1493. Jakub paša se je dvignil z 8000 konjki avgusta meseca. Mimo Jajce, kjer niso nič opravili, drvili so pri Ostrovici čez Uno in potem čez Kupo. Petnajst dni so razsajali po Hrvaškem, dolenjem Štirskem okoli Celja in Ptuja in po Kranjskem do Ljubljane. Mnogo kristijanov so zasačili — trdijo, da 10.000⁵⁾ — še več so pokončali.⁶⁾ Jakob Seekely s 5000 jezdec in veliko nemškimi vojaki, s kterimi ali kmalu za njimi je došel tudi kralj Maksimilijan na Štirsko, potisnil je neprijatelja iz dežele. Na krbavskem polju se mu ustavi številna vojska Madjarov, Hrvatov, Ilircev in Kranjcev, ako smemo vrjeti Valvazoru. Dne 9. sept. vojna sreča kristijanom ni bila mila. Nad 5000 jih je obležalo na bojišču, najizvrstniši plemenitaši, kakor Drenčini, Frankopani in drugi, so bili ali ubiti ali vjeti. Ban Emerik Drenčin je prišel Turkom v oblast, pri obedu so mu po-

¹⁾ Valv. XI. st. 488.

²⁾ Hermann: Handb. itd. st. 233—234.

³⁾ Hammer II. st. 305. op.

⁴⁾ Arch. st. 27.

⁵⁾ Valv. XV. st. 390.

⁶⁾ Bonfinij v Dec. V. lib. III. st. 707 piše: Bassa — confestim cum octo millibus expeditissimorum equitum per Croatiam regnicolas Germanorum infestus incursat et ad Juliam et Petoviam usque praedas facit ac Cilianum agrum continenti prope populatione deformat. — Unrest st. 794 piše, da so Turki 3500 kristijanom glave odsekali. Hammer II. st. 305—307.

stavili glavi njegovega sina in brata na mizo. Ubitim so nosove odrezali in z banom vred poslali v Carigrad Bajesidu sultanu. Drenčin ni dolgo živel v sužnosti, v treh mesecih ni ga bilo več, trdijo, da je umrl za kugo, drugi mislijo, da mu je bilo zavidano. Kranjska in Hrvaška ste silno trpeli v teh napadih. Dokaz temu pismo kranjskih stotnikov Viljema Turjaškega in Gasperja Ravbarja do kralja Maksimilijana iz Ljubljane 26. avg. l. 1493., v katerem naravnost pišeta, da so Kranjska dežela in pritikline njene Metlika, Istria in Kras v tacih zadregah in plemstvo in ljudstvo tako obožalo, da stanovi v deželnem zboru v petek po vélikem Šmarnu nikakor niso mogli odobriti niti občnega davka niti sklada, kakor se je poprej večkrat storilo. Vendar je duhovščina in plemstvo pripravljena pomagati kralju s svojimi dohodki, katerim naj se naloži štibra.¹⁾

Hrvaški stanovi so tudi poslali prošnjo do kralja. V njej se pritožujejo o nečloveški sili, ki jo trpe od turškega divjaka. Nad 70 let se mu upirajo — pišejo — zastavlja je življenje in blago. Kakor trdnjava branimo kar mogoče krščanske dežele s svojimi životi. Ko bi dopuščali, vsaki čas bi nadlegovali krščanstvo iz Hrvaške. Sleherni dan, vsako uro žrtvujemo življenje, čast in premoženje. Očetje, bratje in prijatli so nam neusmiljeno ubiti ali vjeti, žene, otroci, hčere odpeljani in omadeževani, kar je za nas največa nesreča na svetu. Dosehmal smo se branili, ker smo se nadjali, da bodo cesar, volilni knezi in drugi, kot rimskega cesarstva najviši podpečitelji in udje, pred vsemi premislili naše težavno stanje in na pomoč nam prihiteli, da bi se s tem ne ena ali dve deželi, ampak celo krščanstvo otelo grozre nesreče, ako pride Hrvaška Turku v oblast, ker od ondot lahko napada vse kristijanske dežele. Ranjki cesar je napravil načrt za obrambo, a smrt mu je prestrigla izvršitev. Ako se nam koj ne pomaga, ne moremo se ubraniti Turkov, ker boji ž njimi so nas djali pod nič, gradovi in hiše so nam deloma prazni, podložniki in kmetje odpeljani, naše imetje je vzeto, razdjano in požgano. Vendar smo doslé odbijali vsakoršne ponudbe, ki so nam jih stavljali Turki, misleči, da se bodo cesar in knezi kedaj uprli turški silovitosti, da ostanemo v zvezi s krščanskim svetom. Sedaj se pa ne moremo dalje braniti, ker do prihodnje pomladi ali poletja so nam Turki postavili obrok, do ktereга jim moramo odgovoriti in pokorščino obljubiti. Ker so v 70 letih vednega bojevanja popolnoma opešale naše moči, zatoraj prosimo za Boga in mile njegove Matere, naj nas cesar in knezi varujejo turške sužnosti, in ker je rimskega

¹⁾ Josef Chmel: Urkunden, Briefe und Actenstücke zur Geschichte Maximilians I. und seiner Zeit. Stuttgart 1845. st. 2—3. — Istega leta je bila menda tudi slaba letina zlasti v Ribniškem okraji, ker 29. okt. ukazal je Maks I. stotniku Gasperju Ravbarju, da ubogim Ribničanom posodi pšenice in rži do prihodnjega leta za seme. Ibidem XVII. st. 13.

cesarja sveta dolžnost braniti krščansko vero, naj ne dopusté, da nas iztrgajo iz kristijanskega občestva, sicer smo prisiljeni izneveriti se Božjim zapovedim. Tudi naše žene, otroci in prijatli morajo popustiti krščansko vero, naša posestva, gradove in vso deželo pa treba prepustiti Turkom. Le vaše veličanstvo more Hrvaško, toliko bogoljubnih kristijanov, naše žene in otroke ohraniti Bogú in postavam njegovim ter rešiti jih mohamedanske vere. In ker se moramo do prihodnje pomladi odločiti, je li hočemo se podvreči grozovitnim, neverskim Turčinom, in ker nam ne dovolé nobenega daljšega odloga, prosimo vaše veličanstvo, volilne in druge kneze, pridite nam do pomladi na pomoč, ali preskrbite nas vsaj s topovi in strelnim prahom, da bramo svoje gradove. ¹⁾

Iz tega pisma je dosti jasno, kako je ljuti neprijatelj pritiskal uboge Hrvate, da jim je celó čas naznanil, doklé se morajo določiti ali za sužnost in izlam ali za svoj pogin. Da so se obrnili do nemške države, ni čuda, saj je po smrti Korvinovi ogerska moč vidno pešala. Vladislav II. je pripoznaval hrvaško hrabrost v turških bojih. V diplomu, s katero se je slavonskemu kraljestvu podelil grb, pravi: „Kraljestvo ovo medju dvimi riekami Savom in Dravom ležeče, drži i brani suproti Turkom, vjekovitim neprijateljom i dušmanom kraljestva, najbliza mjesta, vodeći vjekovite bojeve i braneći se tako, da neprijatelj želeći prekoračiti granice, vsaki put natrag sa štetom susbijen biva. Poradi čega mi ovo kraljestvo punim pravom jakim štitom ili dopače zidom ugarskoga kralještva imenovati možemo.“ ²⁾ Toda pomagal ni Hrvatom, niti ko so leta 1507. odpravili poslanca do njega, da mu razloži njihov pogubni položaj in prosi, naj jim priskoči v pomoč, sicer se morajo udati ali Turčinu ali kakemu drugemu vladarju, ki jim more dajati brambo in varstvo, niti ko so mu najveljavniši knezi poročili, da jim druga ne kaže, ko pogoditi se s Turki, ker jim kralj nikakoršne pomoči ne naklanja in ne izpolnjuje, kar obeta. ³⁾

Leta 1493. dné 19. avg. je v Lincu umrl cesar Friderik IV. Štiri in petdeset let je držal vladno krmilo v rokah in veslal včasih srečno, še večkrat nesrečno. Veliko nasprotnikov ima, malo častilcev. Slovenske dežele je varoval bolje z besedo nego s krepkim djanjem. Počasen, sumljiv, odljuden in stiskav skliceval je z bore na z bore, da si sam v dnevniku svojem piše: kdor hoče čvrsto vladati v svoj prid in po svoji želji, boji naj se skupščin, stanov in plemstva. Nakladal je davke, podeljeval mestom in trgom tudi lepe pravice, a sam ni dal niti reparja za brambo napadanih dežel

¹⁾ Podpisali so to pismo brez letnice: od krščanstva doslé zapuščeni grofje, plemeniti in neplemeniti iz Hrvaške. Chmel: Urkunden itd. st. 459 – 463.

²⁾ Dano v Budimu 1496. leta. Luka Ilić v Arkiv za povjestnicu jugoslavensku V. st. 104.

³⁾ M. Mesić: Život Nikole Zrinjskoga. V Zagrebu 1866. st. 15.

in dvignil se ni, dokler ni šlo prav njemu za kožo. Pozabiti vendar ne smemo nasproti, da je Friderik IV. našel mnogo nedovršenega v dednih in državnih deželah, veliko upornosti, malo pokorščine, nasprotnikov v lastni rodovini, v domačih in vnašnjih pokrajinah, mnogotere in hude turške in madjarske navale. Kranjska mesta in trgi so prejeli od njega res ne malo svoboščine in pravic, za deželo pa je ustanovil novo škofijstvo, za kar mu gre velika hvala, ker to je bil povod, da so se razni kosovi jeli združevati v eno celoto. V tem smislu menda Friderika IV. nekteri imenujejo „očeta Kranjske dežele“.

Za časa sina njegovega Maksimilijana I. so se naše razmere obrnile nekoliko na bolje. Toda homatije na Španskem, Nizozemskem, Francoskem in v Italiji nakopale so mu toliko skrbi in posla, da tudi ni mogel vsega tako vrediti, kakor bi bil morebiti rad. Prizadeval se je vsakako izboljšati stanje slov. dežel. Kako je pospeševal po očetu ustanovljeni red sv. Jurija zoper turške napade, bomo poročali pozneje; da ta skoro nič ni storil, ni cesar kriv. V isti zadevi se je o svečnici l. 1494. sešel državni zbor v Wormsu. Sklenili so ondi občen davek od slehernega, plemenitega in neplemenitega, duhovskega in svetnega stanu. Kdor je imel promoženja 1000 in več goldinarjev, dolžan je bil plačati 1 gold. in več, kdor je posedel nad 500 gold. vrednosti, po 4 kr. in vsaki, ki je bil star več nego 15 let, po 10 vinarjev. Nabiranje te turške štibre je bilo naloženo v posamesnih duhovnijah dotičnim župnikom in dvema poštenjakoma.¹⁾

Nemško-rimski knezi po stari navadi niso preveč hiteli z obetano pomočjo, Maks I. je moral toraj potrkati pri dednih ali bolje rečeno, pri slovenskih deželah. Sklical je namreč iz Štirskega, Koroškega in Kranjskega stanove in poslance iz mest in trgov v Maribor k posvetovanju o turškem vprašanju. Njegovi komisariji Žiga pl. Polheim, Šimen iz Hungerspaha, prvi blagajnik Jurij Elaher in štajerski vicedom Lenart Ernauer so v njegovem imenu predložili skupščini nasvete o brambi zoper občnega sovražnika ter naznanili, da bode kralj pomoči iskal v „Reichu“ in drugod. Od poslancev pa je zahteval, da prihodnje poletje izdržujejo nekaj tisoč konjikov in pešcev zoper Turčina in v ta namen dovolé od 100 *fl* vinarjev po 1 *fl* naklada. Kar vojska več stane, hoče sam trpeti. Tirjal je nadalje vžitnino in dac ter obljubil tekoj vslišati prošnjo Štajercem zarad iztiranja židov iz dežele.

Skupščina je odgovarjaje tem kraljevim tirjatvam povdarjala revno stanje dežel, razne nadloge zlasti nepoštenost in odrtijo židov. Pobiranju vžitnine niso mogli pritrditi posebno Kranjci in Korošci ne, ker pri njih nikoli še ni bil tak davek. Ker je pa vladar pripravljen židove „te sovražnike naše vere“ pahnuti iz dežele, hoče zbornica v prevdarek vzeti zahtevano oboroženje. Za odpravo judov je privolila 16.000 *fl*. vin., h katerim pa naj pomorejo tudi kraljeva mesta in trgi, toda poprej se morajo odstraniti vse nove

¹⁾ Unrest st. 793.

davščine, zlasti v Korotanu nepravilno vpeljeni davek in vse za ogersko vojsko dolžne štibre. Poleg tega je skupščina primaknila še 19.000 ž. vin. ali rajš., ki jih je pa obljubila plačevati v poljubnih obrokih in s pogodbo, da se tega sklada vdeležé kraljevi kmetje in duhovščina.¹⁾

Tako se je menda zgodilo. Nabiravci tako zvane „židovske“ štibre so marljivo nabirali in o kratkem je bila skupaj odkupnina, s katero so se Štajerska, Koroška in Kranjska iznebile židovskih pijavk. Dne 19. marca l. 1496. je Maks I. podpisal pismo, s katerim so bili izgnani iz dežel. Tudi vojska je bila kmalu na nogah, a s Turki ni imela mnogo posla, vladar jo je drugje potreboval.

Kako po polzevo pa so prihajali doneski v Wormsu sklenjenega turškega davka, spričuje, da je Maks I. dne 15. aprila l. 1497. — tedaj 3 leta po zboru — moral še priporočati goriškemu grofu Lenartu, naj prigovarja podložnim svojim, da radovoljno odrajtajo blagajniku Šimnu iz Hungerspaha sklenjeni občni vinar.²⁾

Turški napadi v tem času niso zaostali. Po sv. Jerneji l. 1494. je privrelo kakih 5000 osmalinov v Hrvaško, ropalo okoli Zagreba, Samabora, Križevc in odgnalo veliko kristijanov. V Savi pa je utonilo mnogo Turčinov in vjetih. Lahko bi bili naši ugonobili jih, toda krščanski meč ni hotel rezati.³⁾ S tem še ne zadovoljni, prilomastijo v nedeljo po sv. Mihelu vdrugič skozi Hrvaško na Kranjsko. Plenijo in razgrajajo okoli Kostanjevice, Pletrij in Mokric, preplavajo Sayo in razsajajo po dolinem Štajerskem okoli Planine, Pilštajna, Šusma, Studenic, Slov. Bistrice in Zajckloštra. Ondi vjamejo kartuzijanskega prednika in dva druga samostanca. Potem krenejo proti Novištifti, ter veliko iz somnja gredočih ljudi polové in mimo Pilštajna popihnejo z bogatim plenom — nekteri štejejo 7000 kristijanov — domú. Prav blizo omenjenih krajev, kjer so se godile te prigodbe, stali so nemškega kralja vojaki in najemniki. Ta 3000 mož močna truma bi se bila lahko v bran postavila turškemu ropanju in morenju, a to blizo ni bila njena naloga. Tem več pa je nadlegovala, dražila in škodovala ubogim kmetom, ker so lenobo pasli. Sicer so se spustili za Turčini, toda vjeti so bili zasramovani zaradi dolgih drogov in čudne obleke, ki so jih imeli, drugi Turka celó še videli niso.⁴⁾

1) Dr. Biedermann v Mitth. d. h. V. f. K. 1865. st. 16. in Dr. Krones Landtagswesen itd. I. st. 79—80.

2) Chmel: Urk. itd. CLX st. 182.

3) Unrest. st. 793.

4) Unrest. st. 795. Tudi Bonfinij st. 719 omenja ta napad, za njim Hammer II. st. 307 in pristavlja po Caesar-u, da jih je cesar Maksimilijan zapodil, toda ta ni bil tisti čas na Štajerskem, ampak na Nizozemskem. Catalogus Cleri dioec. Labac. st. 138 a) pravi, da so neverniki l. 1494. sedajno frančiškansko cerkev razrušili. Ker nobeden vir ne poroča, da so ti omenjeno leto res dospeli do Ljubljane, zgodilo se je to menda l. 1493., ko so Turci zapalili predmestja Ljublj.

Tako piše odkritosrčni Unrest in potrjujejo naše pred izrečeno mnenje, da so se zoper Turke nabrani vojaki obračali za vse druge namene.

Leta 1495. je sklenil sultan Bajesid II. triletno pomirje z Vladislavom, v katero je bil sprejet tudi Maks I. z našimi pokrajinami. Odsle sicer niso zapriseženi neprijatelji s tako silo udrihali po slovenskih deželah, ko poprej, vendar mejne ropoželne druhali niso mirovale, ampak neprestano so napadale sosedne kristijane in včasih spuščale se tudi v oddaljene dežele kakor v Dalmacijo, Poljsko. Pomirje, kar zadeva naše dežele, bilo je le na papirji. Tako so bili Turci l. 1496. in 1497. na Kranjskem.¹⁾ Več nam ni znano o teh napadih. Leta 1498. so prihrumeli v Dalmacijo, razgrajali okoli Sadra, do tal razrušili Makarsko mesto s stolno cerkvijo sv. Petra vred,²⁾ prodrli v Furlanijo in na Kranjsko do Vrhnike,³⁾ nekteri trdijo da celo do Ljubljane.⁴⁾ Ali so se jim v bran postavili vojaki, ali ne, ne vemo. To je pa znano, da je 1. julija, ko je počil glas, da so sovražniki na Hrvaškem in Kranjskem, štajerski poveljnik Reinprecht iz Reichenburga razglasil povelje, naj bodo brambovci pripravljeni.⁵⁾

To je naklonilo kralja Vladislava, da se je pritožil v Carigradu, češ, da je sultan pomirje prelomil, ker so njegovi ljudje ropali po Hrvaškem, Kranjskem in Koroškem. Tirjal je med drugim, da se mu izroče vsi poslednjikrat v Korotanu vjeti kristijani in da se natanko izpolnjujejo pogoji v pomirju navedeni, zlasti ki zadevajo cesarja Maksa in poljskega kralja.⁶⁾ Padišah je podaljšal pomirje za dve leti, a ne toliko iz strahu pred ogerskim kraljem, nego zarad tega, ker jo je pomeril na Benečane. Poslal je veliko brodovje v korintiški zaliv, da jim je vzelo stari Naupakt, trdni Lepant, potem pa brž sivega Iskender-pašo z 10.000 možmi na Beneško. Benečanom namenjeno jezo in grozo so čutili tudi Slovenci.

Kakor pred 22. leti so gospodarili sedaj po lepi Furlaniji. Požigali in morili so med Talmentom celo do blizo Vicence, potem ob Soči gori in doli. Pri Gorici prekoračijo imenovano reko in drvijo kakor besni skozi Istro mimo Novegradra ter na potu še razdenejo klanski grad med Skalnico in Reko. Sicer je stal beneški poveljnik Andrea Zancani s 6000 vojaki za nasipi pri Gradiški, a ugledavši sovražnika upade mu srce in šariti ga pusti, kakor se

¹⁾ Valv. XV. st. 392.

²⁾ Kukuljević: Arkiv VII. st. 93.

³⁾ Zinkeis. II. st. 507.

⁴⁾ Sanutov letopis ima k letu 1498: „Turchi coron in Lubiana, menano via assaissima gente.“ Hammer II. st. 315 šteje 2000 Turkov. Valv. XV. st. 393 nič ne poroča, da so bili omenjeno leto res v Ljubljani.

⁵⁾ V graškem Joaneji.

⁶⁾ Dr. Ilwof: die Einfälle itd. III. st. 13.

mu je ljubilo. Še le ko so odšli Turci, poslal je za njimi nekaj stotin lahkih konjikov, ki se vé, da niso dosti več opravili, nego da so mu prinesli nekaj turških glav. Zancani je moral v preganstvo, toda kaj je pomagalo to, lep kos dežele je bila vendar puščava, ker 132 mest, trgov in vasi je bilo razrušenih, 6000 ljudi, med njimi jako veliko majhnih otročičev po 4 leta starih, odpeljanih v sužnost in janičarstvo. Reve in britkosti so bile splošne, največ pa so trpeli slovenski Furlani.¹⁾

Po različni vojni srečni mir sklenete signoria in Turčija, prva, ker ni imela novcev, druga, ker jej je pretilo iz Azije. Dne 20. avg. l. 1503. je bil mir podpisan na sedem let tudi z ogerskim kraljem. Va-nj so bile sklenjene vse krščanske države, ako bi se pa ktera ne bila skladala z njim, prosto jej je bilo, oznaniti to sultanu. Med pogoji beremo, da letnih davkov moldavskega in erdelskega vojvode kakor tudi ljudovlade dobrovaške sultan ne sme povišati, nove trdnjave na mejah se ne smejo zidati, kupčija pa, da je slobodna.²⁾

Leta 1509. je strašen potres posebno Carigrad spremenil v prah in razvaline. Janičarski punt in srditi boj med sinovi Bajesidovimi za cesarski prestol je majal stebre osmanske države že za Bajesida ter končal s tem, da je kruti Selim — kakor trdijo — dal 26. majnika 1512. l. po židovskem zdravniku zavdati svojemu očetu, ker si je za naslednika svojega želel Ahmeda, da je potem ukazal pomoriti brata svojega Korkuda in Ahmeda in pet bratrancev. Isto tako je novi sultan zapovedal 40.000 krivovercev od 7 do 70 leta deloma usmrtiti deloma v večno ječo zapreti.³⁾ Ko je tako z mečem in krvoločnostjo mir napravil v turškem cesarstvu, obrnil je oči na vnanje dežele, najprvo na novoperzijsko državo, ki se je vzdignila na razvalinah Usanhasanovega cesarstva. Naglo

¹⁾ Zinkeisen II. st. 531—532; Hammer II. st. 321 po Marini Sanuto-
vem letopisu. Poslednji piše, da so bili 1499 l. Turci tudi na
Kranjskem in Koroškem; Valv. XV. str. 393. govore o napadu v
Furlanijo, tega ne omenja. Da so posamesni reparji udarili tū in
sem tudi čez mejo Kranjsko, menda ni tako neverjetno. — Tudi
Hrvatje so to leto videli Skander-pašo in njegove pajdaše in sicer
že pomladi. Frater Šimen Klimentović namreč tako-le piše v le-
topisu svojem k l. 1499: „Tada pride skendjar baša s turci u
hrvate na 20 i prvog ijuna i vzeše ljudi sedam tisući. I živine vele
i male 1700.“ Kukulj. Archiv. IV. str. 34.

²⁾ Zinkeisen II. str. 517—519.

³⁾ Obširno v Hammer. II. str. 349—403. — O potresu je Janez Cu-
spinian v dnevnik zabilježil k letu 1509. sledeče: 14. Sept. Die
exaltationis Crucis corruerunt et submersae sunt in Constantinopoli
VI. millia domorum et tres turres circa palatium Caesaris corruerunt.
(Dne zvišanja Križa se je razsulo in pogreznilo v Carigradu 6000
hiš in trije stolpi okrog palače cesarjeve podrli). Fontes rerum Aust.
1855. I. st. 402.

si jo je prisvojil. Za njo so prišle na vrsto Mezopotamija, Sirija in Egipet s Kairo vred, ki so se morale po krvavih bitvah udati sultanu Selimu.

Ti so ob kratkem razlogi, da so po dokončanem osodopolnem XV. stoletji slovenske pokrajine več let mir uživale pred zapriseženim dušmanom. To je bilo važno za krščanstvo, zakaj sedaj, ko je turška moč rastla in napredovala v izhodu, mogle so vlade resno premišljevati, kako vendar že enkrat mogočen jez postavijo vedno silnejšim navalom predrznega in ošabnega tujca. V prvi vrsti je bil papež Julij II. Na vso moč je vnel k boju zoper polomesec vladarje in državnike, razpisaval desetine in odpustike, toda vnel ni nikogar, slehern je bil ali onemogel ali zapleten v druge homatije. Vladislav je mir s Turci podaljšal, Benečani ga niso hoteli prelomiti in so sultanu radi plačevali, da jim ni kalil kupčije, brez ktere niso mogli izhajati, vrh tega so bili tačas v vednih bojih s Francozi, z drugimi laškimi vladami, z Nemci. Kaj rečemo še le o cesarji Maksu? Kamor se je obrnil, povsod skrivne zapletke, zmešnjave, upori in vojske! Švicarji so si po hudih bitkah privojskovali neodvisnost od Nemčije, francoska kralja Karol VIII. in Ludovik XII. sta tajno, kjer in kakor sta mogla, zvijače kovarila zoper cesarja ter nejevoljna in sumljivo gledala rastočo moč habsburške rodovine. Tudi dolga vojna z Beneško ljudovlado, zoper katero so se 10. dec. 1508. l. zvezali cesar, papež, Ludovik XII., Španja in Angleška, ni imela ogromnega vspеха za Maksimilijana. Več ko z mečem je pridobil svoji rodbini na mirnem potu po avstrijskem geslu: „Bella gerant alii, tu felix Austria nibe“. Njegov sin Filip je v zakon vzel španskega kralja Ferdinanda Katoliškega drugo hčer Joano, njen brat Joan pa Margareto, hčer Maksimilijanovo. Tako so prišli Habsburgčani na španski prestol. Po smrti poslednjega grofa Goriškega Lenarta l. 1500. pripadla je Goriška grofija njemu, kakor nekaj poprej Tirolska. Z Vladislavom se je tudi pogodil zaradi dedinstva, kakor smo že slišali.

Za Maksimilijana cesarja slovenske dežele niso sile trpele pred turškimi konjskimi repi, zaželenega in potrebnega miru vendar le niso uživale. Vojske na mejah proti ljudovladi beneški so neprenehoma klicale tudi Slovence na boj. Beneški stradioti so obladali l. 1508. Gorico, Trst, Pazen, Reko in kar je cesar posedel na Krasu, v Istri in Furlaniji. Lotili so se Postojne in protili celó Ljubljani, kateri so na pomoč pritekli vojvoda Erik iz Braunschweiga z 2000 pešci in 500 konjiki, podložniki Celjske grofije in nekoliko Korošcev. Lenart Ravbar, škof ljubljanski, Kristof istega priimka, Jurij in Žiga Herberstein, Lambergar in drugi so se vrlo obnesli v tej vojni, za katero so slovenske pokrajine mnogo ljudi in blaga žrtvovali.

K tem nezgodam so pritisnile druge ne manjše nesreče. Kakor v Turčiji čutili so menda tudi na Kranjskem l. 1509. hud potres. Strašno pa je gospodinjila ta šiba Božja meseca marca dve

leti pozneje. Križanska hiša in cerkev, stanovališče vicedoma kranjskega, 8 stolpov, del mestnega, na povelje cesarja Friderika IV. napravljenega ozidja, deželna hiša in druga trdno zidana poslopja v glavnem mestu so se vsula v prah ali pa bila zelo poškodovana. Razrušeni so bili celoma ali deloma mnogi gradovi n. pr. Karnek, Kamnik, Smlednik, Škofjaloka z mestom vred, Tržiška grajščina, Klanec pri Radolici, Blejski, Postonjski grad, Polhov gradec, Turjak. V razvalinah so bili gradovi in trdnjave v Gorici, Tolminu, v Trstu in okolici njegovi, zlasti pa v Gradiški. Lepo število močnih gradov, hiš, cerkvá, celó nekaj taborov, veliko ljudi je pokončal ne zaslišani potres l. 1511. in včinił samo na Kranjskem za 200.000 gold. škode, — za oni čas ogromen znesek. ¹⁾

Tej nadlogi ste se pridružili navadni tovaršici: lakota in dragina. A vsega tega še ni bilo zadosti. Zaradi visokih davkov, še bolj pa zavoljo marsikterih krivic in nečloveškega odiranja, ki so jih trpeli podložni od svoje gospóde, spuntali so se nezadovoljni kmetje in tu moramo gledati žalostni prizor, kako se koljejo in davijo med seboj podložni in gospodje grajščaki. Leta 1503., 1513. in posebno 1515. so z debelimi črkami zapisana v zgodovini. ²⁾ Cesar bi bil rad z lepo poravnal, njegovo odlašanje pa ni bilo povoljno plemstvu, ki je bilo v hudih zadregah. Toraj postavijo stanovi Štirski, Koroški in Kranjski sami Jurija Herbersteina ko vojskovodjo puntarjem nasproti. Ta jih otepe in razkropi. Pod Rajhenburgom se prepelje čez Savo, prehodi Kranjsko in oprosti plemiče in vélike posestnike. ³⁾ Kmetje so bili sicer ukrotenjeni in pomirjeni, toda iskra upornosti je še dalje tlela na tihem.

Da v taci in enacih okolišnih ni bilo niti časa niti volje vspešno posvetovati in dogovarjati se o brambi zoper občnega staraga sovražnika Turčina, ni treba razkladati. Vendar so se ga včasih spominjali, kedar so zborovali sami za-se v deželnih hišah ali skupaj v skupščinah. Več se je govorilo in pisalo o tej zadevi, ko je izobraženi Leon X. iz medicijske rodovine stopil na stol sv. Petra l. 1513. Iz početka se je obrnil do najpogumnejših braniteljev evropejske omike proti pretečemu barbarstvu, do beneške ljudovlade in ogerskega kralja Vladislava. Signoria ni poslušala glasu krščanskega poglavarja, zamotana je bila namreč v srdito vojsko s cesarjem. Z Vladislavom so se pogajali sultanovi poslanci za primirje in ker je odlašal odločiti se konečno, nadjaše se obetane pomoči od krščanskih vlad, dohitela ga je smert dné 13. marca 1516. Naslednik mu je bil njegov sin Ludovik I. Peter Berislavič je bil tisti čas ban hrvaški. Njemu je pisal Leon X.

¹⁾ P. v. Radisc: Das grosse Erdbeben in Krain im Jahre 1511 in Valv. XV. st. 402. Cuspinianov dnevnik k l. 1511.: 26. Martii Ein Erdbyben 3, 4 tag.

²⁾ Bolje na drobno o kmečkih puntih „Letopis Matice slov. za l. 1869. str. 98—100.“

³⁾ Familienbuch Sigmund's v. Herb. v Arch. f. K. öst. S. 1868, st. 317.

kot varuh ogerskih dežel, naj skrbi za mir in red v deželah. Dne 26. marca l. 1516. mu je odgovoril, kako ga je drnula novica o smrti Vladislavovi, ker od njega je pričakoval, da reši Hrvaško, ki se še več nego tri leta komaj brani siromaštva in pogube. Sedaj mora to zopet sam, a ne bode mogel, ker po smrti Vladislava kralja ni mož za to sposobnih. Ničesa se ne nadja, Ljudevit je mlad, velikaši se ne brigajo za splošne potrebe in občno blagostanje in stanovi so med seboj nesložni. Zatoraj prosi papeža kot vsega krščanstva najboljšega in najmilostljivejšega očeta, naj pomaga deželam zlasti sedaj, ki so brez vsakršne pomoči, da ne pridejo najlepša in najjačja branišča krščanstva gadnemu dušmanu v oblast in sicer bolje zaradi „naše vnemarnosti nego njegovega junaštva“. Papež je odpisal, da nikakor ne bode dopustil, da propade hrvaško kraljestvo, „ktero je doslé tako junaško sovražnikov meč odbijala od naših glav“. Pomagal bode, ker od vseh strani pričakuje tirjane pomoči. Naj toraj še nekoliko potrpi. Večkrat je že opominjal francoskega kralja Franca I., naj brž brž pošlje novcev, da jih s svojimi vred napoti k banu. „Gradovi“ piše dalje, „na ktere so pomerili Turci, so zaradi lege tako važni, da, ako pade le eden v roke, ali Jajce, ali Knin, Klis ali Skradin, ne more se več obraniti Ogerska in Turkom je pot odprt preko jadranskega morja do laških mej, česar vendar ne bodo pripustili krščanski knezi.“)

Leon X. se je tedaj še dokaj poganjal za Hrvaško, a razun lepih besed Hrvatje niso dobili nič niti od njega niti od ostalih vladarjev. Ta francoski kralj France, na ktereга se sklicuje papež, bil je prekanjena glavica. Na videz se je z vso mladostno gorečnostjo oklenil ideje križanske vojske, ki jo je oznanoval krščanski poglavar, toda l. 1517. se je v shodu v Cambray-u dogovarjal s cesarjem Maksimilijanom in španskem kraljem Ferdinandom, da si oni trije sami brez družih zahodnih vladarjev, zlasti pa brez papeža, lotijo Turčina ter premagajo in dežele njegove razdelé med seboj. Ti prevzetni, visoko leteči naklepi so le prenašlo splavali po vodi. Papeža nikakor ni bila volja tako imenitno stvar prepuščati drugim. Ko tedaj izvé, kaj se snuje brez njegove vednosti, skliče jadrno cerkven zbor v Lateran. V tem zboru je modruški vladika z živo besedo opisoval žalostno stanje slovenskih pokrajin. Zbrani cerkveni očetje in papeževa bula 16. marca l. 1517. so klicali krščanskim knezom, naj mir storé med seboj na 5 let in dvignejo se zoper nevernika. Da pisane črke tem gotoviše vžgejo vladarje, poslal je do njih najveljavniše kardinale, da pripomorejo k temu tudi z živo iskreno besedo. Ob enem je naročil o vojni in turških razmerah izvedenim možem, da spišejo spomenico. Te-le točke posnamemo iz nje: Vojska zoper Turka mora biti splošna. V ta namen naj se krščanski knezi pobratijo s papežem; vsi vladarji naj se je vdeležé pod vodstvom nemškega cesarja in „najbolje krščanskega

1) M. Mesic: Banovanje Petra Berislavića v „Rad jugosl. akademije“ knjige III. st. 7—9.

kralja „francoskega na suhem, kralja angleškega in portugalskega pa na morji; potrebne novce — 8 milijonov, po Zinkeisen-u le 800.000 cekinov — bodo donášali radodarni knezi in plemenitaši, turški davek in desetina od duhovščine po $\frac{1}{10}$ in več tako tudi od plemstva, od mestnjanov po $\frac{1}{20}$ čistih prihodkov; armado 60.000 pešcev, 12.000 huzarjev in 4000 težkih konjikov, postavijo po primeri vse evropske vlade; zbira naj se na Laškem, iz Jakina in Brindisi prepelje v Drač v Albaniji, brodovje pa v Sicilijo in dalje v egejsko morje naravnost nad Carigrad. Ko bode premagan, bodo papež in kardinali plen razdelili po doneskkih posamesnih deželah.

To spomenico je rasposlal papež Leon X. vladarjem. Prvi je odgovoril francoski kralj. Z nasveti papeževimise je popolnoma strinjal, vendar je željo izrekel, da papež sam naj novcev pobira po Francoskem in koj za tri leta tirja desetino. Obljubil je 4000 sulic, 8000 lahkkih konjikov in 50.000 pešcev in švicarjev. Rajši bi pa videl, da gre cesar posebej z Nemci, Madjari in Poljaki.

Ne tako brž se je oglasil cesar. Tudi on ni imel nič zoper križansko vojsko, toda o izvršitvi njeni ni bil po vsem enih misli s cerkvenim poglavarjem in francoskim kraljem. Po njegovem mnjenji bi bilo treba, da se vojna kar določi na tri leta. Najprej bi cesar sam z brodovjem pod vodstvom kralja španskega in portugalskega napadel sultanove dežele v Afriki, poljski kralj pa z Avstrijanci, Bavarci, Madjari, Čehi in Moravci postavil se na Donavi ter pridruževal si Škite, Tartare, Vlahe in Moldavce. Po osvojenji afrikanskih posestev bi cesar udaril iz Afrike, Angleži, Danci in Prusi čez Algerijo, Aleksandrijo v Turčijo in združili se s perzijskem šahom, Francozje pa pridrli iz zgornje Italije v Ilirijo in Hrvaško, in s Poljaki vred vzeli Plovdivo (Philipopol) in Drinopol v Rumiliji ter se po južnih turških deželah razlili, da se v tretjem letu s cesarskimi na Grško prišlimi združijo in vsi skupaj Konstantinopol nasokočijo in v oblast dobé. Sodniki, katerim je papež prvomestnik, naj potem razdelé posamesnim knezom deleže njihove. Da se pa za vse to potrebni pomočki najdejo, svetuje, naj se kristijani seštejejo po farah ali župnijah, da postavi vsacih 50 duš po enega vojaka, denar naj se nabira po družinah za desetino in odpustike.¹⁾

Načrt je, kakor vidimo, daleč segal, zahteval je nič manj nič več, ko da se dvigne vesoljni krščanski svet zoper nevernika. Pristopila sta mu razun cesarja, francoskega kralja, laških vlad, ogerskega kralja tudi angleški kralj Henrik VIII., španski kralj, poznejši nemški cesar Karol V. Žalibog, da vladarji niso bili zmožni za tako imenitno, vzvišeno nalogo! Politika, ki je stopila v tem veku na zvita, spolzka pota sebične diplomacije, odkazovala je posamesnim vse druge, za lastni napredek in obstanek slehernega

¹⁾ Dr. K. Lanz: Aktenstücke u. Briefe zur Geschichte K. Karl V. v Monumenta Habs. II. Abth. Wien. 1857. st. 201—205 in Zinkeis. II. str. 593—604.

ugodniše steze. Oglejmo se po raznih državah! Beneška signoria je skrivaj pogodbo s sultanom ponovila ter se odtegnila dogovorom, češ, da stopi tedaj v kolo, kedar se bode res kaj pričelo. Še misli svoje o tej zadevi ni hotela razodeti, ampak podvzivala se je vse sklepe o turški vojni poročati v Carigrad. Papež je v razglasu 13. marca leta 1518. naznanil 5 letni mir in splošno vojsko združenih kristijanskih knezov ter sebi in kardinalskemu zboru pridržal obravnanje preprirov in potrebnih prememb v vojskovanji in nabiranji novcev itd. To pa ni bilo po godu Henriku VIII. Nadvlada papeževa mu je bila zoperna. Ogerska je pogodbo za eno leto sklenjeno l. 1519. še za prihodnje ponovila, sultan jej je protil, pomoči pa ni bilo od nobene strani. Španski kralj Karol I. je poslal skrivaj poslanca v glavno mesto turško, španska duhovščina se je enoglasno branila sitne desetine. Na Nemškem je Luter svoje bogoslovске stavke nabil na Wittenberško cerkev in storjen je bil začetek neskončnim zmešnjavam in prekucijam v cerkvi in državah v Evropi. Nemški zbor v Avgzburgu l. 1518. ni maral odpustikov, še manje je hotel dovoliti pomoči zoper Turka. Razdraženo ljudstvo je sploh godrnjalo proti turškemu davku, češ, da se mu na ta način le denar izmika, ki se pa potroša za druge namene. Najstanovitniši je bil francoski kralj Franc I. Slovesno je zaterjeval, da hoče nad Turčina, in je v ta namen pridno vojakov nabiral. Ko so pa volilni knezi Maksimilijanovega vnuka, španjolskega kralja Karola, izklicali za nemškega cesarja in je Francu I. s tem najtoplejša želja po cesarski kroni splavala po vodi, popustil je tudi on splošno križansko vojsko in Leonovi res velikanski naklepi so ostali brez sadu, brez vspeha.

Kaj in kako bi k temu pripomogle dedne dežele, določilo se je v Inspruku, kamor je cesar poklical odbornike iz svojih kneževin. Prišli so iz Štajerja: Žiga pl. Dittrichstein, deželni glavar, kapitan v Ptujju Lenart pl. Harrach, kapitan Runski Janez iz Reichenburga, vitez Jurij Herberstein, vojni poveljnik, vicedom Baltazar Gleinitzer, Vuk pl. Savrav, Vuk Schrott, mestjan v Gradu in Benedikt Huber, mestjan v Bruku na Muri; iz Koroškega: labodski vladika Lenart, deželni oskrbnik Vid Weltzer, Filip Weichsensteiner, Franc Tanhauser, Vuk pl. Bibriach, Janez Gleismüllner iz Št. Vida in Maks Hiltprant mestjan in pisar Velikovški; iz Kranjskega: Arnold, opat Kostanjevški, Janez Turjaški, deželni glavar, vitez Bernard iz Ravnaha, Ulrik Verneker, poveljnik v Kostajnovici, in Peter Geisler, meščan Ljubljanski. Gorico, Furlansko in Kras sta zastopala Lenart pl. Orsan in Hieronim pl. Atems. ¹⁾ Posvetovanje je začelo 21. januarja l. 1518. in končalo 24. majnika. Sklepi te odboro ve skupščine so bili, kar zadeva deželno brambo, zoper ktere ga si bodi napadovalca domovine odločilne, ker po njih se je ravnalo veliko veliko let. Ker je deželni

¹⁾ Dr. Zeibig: Der Ausschusslandtag der ges. österr. Erblande zu Innsbruck 1518. v Arch. f. K. öst. G. l. 1854. str. 205.

brambi odmenjeno posebno poglavje, hočemo ondi nekoliko več spregovoriti o brambinem redu sklenjenem v Inspruku, samo to naj povemo, da so odborniki štajerski, koroški in kranjski obljubili 100.000 gld.

Te denarne podpore cesar Maksimilijan ni potreboval, dné 12. januarja l. 1519. napotil se je namreč v deželo, iz ktere nobenega ni več nazaj. Njegov vzor je bil po izgledu Karola Vélikega osnovati vesoljno monarhijo krščansko in potem z vso silo Turke izgnati iz Evrope in svete dežele. — Neustrašen v vojski, moder v vladanji, izveden v pesništvu in prijazen umetnosti bil je v resnici velik vladar in — poslednji vitez.

Leto pozneje je šel za njim sultan Selim I. Samo osem let je gospodaril, a izkazal se vladarja in vojskovodjo, da malo taci. Z Ludovikom, s poljskim kraljem Sigmundom je sklenil premirje, Vlaški deželi naložil davke, Dubrovniku povišal mitnino, z ruskim vélikim vojvodo Bazilijem je bil v prijaznosti in Sirijo, Egipet in druge pokrajine privojskoval turškemu polomescu. Toda tudi v grozovitnih hudobijah mu je težko kdo izmed jutrovih trinogov podoben. Krvoločen in nagle jeze je ukazal podaviti svoje brate, sorodnike in na tisoče krivovere sumljivih podložnikov, celó smrt očetovo pripisujejo njemu, s kratka: pomor in pogin bilo je njegovo veselje.

Maksimilijana tedaj ni bilo več, ž njim je menda tudi mir pred Turčinom pobegnil. Njegova dediča sta bila španjolski kralj Karol in Ferdinand, oba sinova njegovega sina Filipa. Prvi je postal, kakor smo omenili, naslednik Maksov na cesarskem prestolu. Dežele avstrijske pa niso hotele sprejeti ju, da nista poprej obljubila varovati privilegije in druge pravice. Poslale so toraj može v Barcelono h kralju Karolu. Zaradi tega in nekterih drugih navskrižnih misli, ki jih je moral Karol poprej odpraviti, odlašalo se je tačas navadno poklanjanje kranjskih stanov do 4. julija leta 1520., ko so ga sprejeli v vladarjevem imenu za to odločeni gospodje: Janez Mandorfer, opravnik Ortenburški, deželni glavar Janez Turjaški, vicedom Erazem Braunwart, grof Jurij Montfort in Ulrik, opat v Šent-Pavlu.¹⁾ Ko sta pa brata 21. aprila 1521. l. razdelila dedino tako med seboj, da Ferdinandu pripadejo avstrijske dedne dežele, cesar pa sebi pridrži slovensko Krajino, Metliko, Kras, Trst, Reko in Istro, — tedaj dosedanje dele Kranjskega vojvodstva — uprli so se stanovi kranjski takemu razkosanju žugaje, da ne prisežejo Ferdinandu, ako se imenovani pokrajine odkrhnejo od Kranjske. Tako možkemu nasprotovanju se je udal cesar in vse dedne dežele prepustil Ferdinandu.

In prav je bilo, da so se naglo porazumeli, zakaj iz jutra je pretila nevarnost, kakoršna še nikdar ne. Turški prestol je namreč zasedel Sulejman I., najslavniši, najimenitniši izmed vseh osmanskih vladarjev, Evropa pa je bila po tolikih naskokih k do-

¹⁾ Mitth. d. h. V. f. K. 1865. st. 16.

bremu skoraj da nepripravljena. Prva je Ogerska čutila težko roko novega sultana. Njen kralj Ludovik, sicer mlad v letih, a star in slab na duhu in telesu, ni bil kos brzdati ohole velikaše in sebične plemenitaše ter jih ogreti k složnemu delovanju zoper starega neprijatelja. V zadregi se obrne do papeža in Benečanov, toda zastonj! Zastonj je njegov poslanec Jeronim Balbus grmel v zboru Wormskem: „Krščanska, da! krščanska mlačnost in vne-marnost je kriva, da je sila turška tako zrastle, da ne le ne moremu upati, Carigrad še kedaj preobladati, ampak da se moramo celó bati za Rim, ako koj ne pomagata ti mogočni cesar in vi knezi vojaške Nemčije — toda saj se v vas že davno pogreša stara, prava nemška pogumnost! Kaj mar niste več oni nekdanji germani, ki so bili Rimljanom v davoriji enake slave in še večje?“¹⁾ Vse zastonj, nihče ni hotel, ni mogel na pomoč prihiteti. Sulejmanovi paši so osvojili Knin, Šabač, Semlin, on sam pa Beligrad in mnogo gradov v Sirmiji. Hrvaška in slovenska zemlja ste bili zopet dani dušmanu na milost in nemilost in vse to zaradi sebične, neodkrita politike krščanskih vladarjev, ki jih ni združila složno ustaviti se navalom turškim niti skrb za krščanstvo, ki je bilo v nevarnosti, in za ktero se je mnogo delalo, delalo celó v Ameriki in drugod in v čegar imenu se je godilo to in uno. —

Še več bi bil storil mladi sultan, toda sedaj je obrnil oči na otok Rod. Ta otok je bil turškim vladarjem že od nekdanj trn v peti, ker Rodski vitezi so tam neverniku neprenehoma nagajali in vse napade njegove neustrašeno odbijali, saj so prisegli in obljubili, da ga zatirajo, kjer in kakorkoli. A lahko ni bilo Rod v pest dobiti in užugati hrabre branitelje njegove. Še le po šest mesečni trdovratni oblegi in dvajsetem naskoku dné 21. grudna leta 1522. so kapitulirali junaški Rodarji, popustili otok in osem let potem posedli Malto ter se imenovali Maltezi.

V tem času tudi Slovencem ni bilo prizaneseno. Že za Maksa I. niso mogli vtrpeti neverni dušmani, da ne bi pohodili uboge slovenske pokrajine. V jeseni leta 1511. so razgrajali po Metliškem okraji, Goriški grofiji, po Krasu in v Paznu. Več sto vojakov naših so pograbili in odgnali v sužnost.²⁾ Meseca maja leta 1522. kmalu po osvojitvi Belega grada, ko je Ferdinand potoval po Nemškem, prilomastili so na Pivko. Cvetno nedeljo planejo v najstarejšo cerkev Slavinsko, potegnejo mašnika beročega trpljenje Kristusovo izpred oltarja in njega in veliko vernih pomore. Potem so se spustili skozi Postojno, Čerknico, Ribnico, Kočevsko in Hrvaško domú. Bili so o tej priliki neki celó blizo Korotana. Narodna bramba je bila naglo skupaj, mahnila za vragom na Hrvaško, pa ga ni dohitela. Ta roparski napad je bil v treh dneh pri

¹⁾ Zinkeis. II. str. 618.

²⁾ Valv. XI. st. 376, 389; XV. str. 402, edini, ki nam poroča o tem napadu, ki je bil zgolj roparija sosednih mejnih Turčinov.

kraji, vkljub temu je prišlo več tisoč Slovencev v turško sužnost.¹⁾ Ti prigodki in vedno žalostnejše novice iz Ogerske so spodbudili nadvojvodo Ferdinanda, da je vse sile napel. Ogleduhom na turški meji je bilo odločeno na leto 1900 *fl.*, isto tako je bilo treba ondi razpostavljati vojaška krdela. V ta namen je Ferdinand, kteremu je ogerski kralj v budemskem zboru l. 1522. prepustil branitev hrvaške granice in pravice, posadke postavljati v gradove, najpoprej avstrijski armadi izvolil grofa Nikolaja Salma za prvega vojskovodjo, Žigo pl. Zelkinga, Janeza pl. Lamberga in Jurija pl. Herbersteina kot komisarje k razpisanemu zboru Dunajskemu, kjer naj bi se stanovi dogovorili zastran daljnih priprav in potrebnih novcev za vojno zoper splošnega neprijatelja. Posrečilo se je, da so v naglici nabrali 5000 gold. za plačo vojakom pri Gradišah blizu Ipave in Marani na levem bregu Talmenta blizu Ogleja. Štajerskemu vicedomu Vuku Graswein-u je bilo zaukazano, 6400 gold. kot mesečno plačo grofu Salmu izročiti za njegove čete.²⁾ Leta 1522. so bili štajerski brambovci, ki so se morali po navadi po 4 krat na leto shajati, poklicani v Gradec iz gorenje, in Slovensko Bistrico iz dolence Štirske.³⁾

Da Turek nekaj zlobnega namerava, ovadili so vohuni grofu Salmu. Dne 10. sept. l. 1522. je tedaj iz Jastravičke pisal do deželnega glavarja koroškega Vida Welzera in vicedoma namestnika koroškega Kristofa Welzera, da se sovražnik pripravlja napasti Avstrijsko, da ga je hotel s 1300 možmi in lahкими hrvaškimi konjiki, ki so bili pri banu, prehiteti in tako nesrečo odvrniti od avstrijskih dežel, da je pa v Jastravički prejel od bana vest, da paša zapoveduje 12.000 konjikom, ter misli z njimi planiti na Kras. Taki sili se ne more ustaviti, zatoraj so on in vojskovodi štajerski, koroški, kranjski in gorenje-avstrijski sklenili imenovane dezele klicati na vojsko „da-si bi jim radi prizanesli, vendar zbog posebnih razlogov in silne potrebe ne morejo drugače.“ Naj tedaj na Korotanu in sicer takraj Drave mesta, trgi, kmetije, duhovščina

¹⁾ Valv. XI. str. 54; XV. str. 421. Tudi vrstnik te dogodbe Jožef Lamberg — o katerem slišimo pozneje več — opisuje nam jo v svojem letopisu v vezani besedi pri Valv. IX. str. 52. Hammer III. str. 51. imenuje načelnika roparski druhal: Ferhabdaga iz rodo-vine Michaloghlijev, navadnih poveljnikov roparjem in požigalcem. Omenja ta napad slednjič tudi Pez: *Narratio de dissensione provincialium Austr.:* „Tum absente principe (Ferdinando) conventus provincialium in Nova Civitate cogitur, mense Majo anno 1522., ut Turcis, qui jam in Carinthiam irruptionem fecerant et homines quingentos et aliquot millia (?) abduxerant, resistatur et ordine fiat, quo pacto sint expellendi a regionibus nostris“. Ilwof: *Einfälle etc.* III. str. 21.

²⁾ Dr. Ilwof: *Die Einfälle itd.* III. st. 20.

³⁾ Dr. Krones *Landtagswesen itd.* Beiträge zur K. steierm. Gesch. IV. str. 9.

in plemstvo na noge postavijo kar največ mogoče vojakov peš in jež. Ti naj nemudoma noč in dan hité proti Metliki, kjer jih pričakuje Salm s svojimi in iz drugih krajev poslanimi četami, kterim je tudi ban obljubil svoje pridružiti. Toda hitro naj pritekó, da še o pravem času odvrnejo deželam pretečo nevarnost.

Deželni glavar je razposlal pisanje na vse strani s poveljem, naj natanko izpolnujejo vredbe Salmove, in ob enem Kristofa Welzer-a postavil za svojega namestnika koroški vojni.¹⁾

Taka ali enaka pisma so došla boje tudi ostalim deželnim glavarjem. Poleg tega se je Ferdinand menda nadjal pomoči iz Nemčije. V Norimbergu so knezi sklenili na hrvaško mejo poslati vojakov, pa le toliko in tedaj, kolikor in kedar je dolžna nemška država podpirati svojega cesarja. Iz milanskega vojvodstva je pričakoval 2000 mož, isto število iz Avstrijskega in Tirolske in ako je k temu številil na Štírskem in Koroškem dovoljenih 6000 brambovcev, mislil je, da je dovolj močen odbiti turški naval.²⁾

Te priprave vendar še niso bile takošne, da bi se jih bil Turek vstrašil, ker tudi naslednje leto 1523. je prigromela roparska druhal na Kranjsko. Zlasti Metliška okolica je silno trpela v tem in poprejšnjem letu.³⁾ Deželni komptur nemškega reda spričuje to v pismih svojih pisanih 1523. in 1524. l. Med drugim piše: „V Kranjski deželi, zosebno v Metliškem okraji, skoraj bi mislil človek, da bode zdajci Turek iz nje vse ljudstvo odpeljal v večno sužnost. Za polovico bi bil toraj že rad prodal posestva nemškega reda, toda težko je to in oskrbnik ne pušča denarja iz dežele.“⁴⁾

Vkljub vsem žrtvam in prizadevanju manjkalo je vedno za vojno najpotrebnejšega: vojakov in novcev. Nadvojvoda je tedaj 5. sveč. 1523. l. iznova ukazal, da se po vseh poglavarstvih, oskrbništvih, mestih in trgih preštejejo za vojskovanje sposobni možaki ter koj pokličejo pod zastore; 15. marca pa je razpisal občno štibro, ktere so se branili Trst, Istra in Kras, ko so jo Kranjski stanovi sprejeli. Bil je ta davek res splošen in kakor oni leta 1470. ni prizanesel nikomur. Na Koroškem je bil razdeljen tako-le: Vsak duhovnega ali svetnega stanú je moral dati od premoženja 100 rajnzkov vrednega po pol gold., od 50 gold. po 2 šilinga itd.; opati in infilirani prošti za-se po 4 gold., drugi prelati po 3 gold.; opatinje po 2 gold., prednice po 1 gold. in 4 šil.; kanonik po 2 gold., vsak župnik ali namestnik od duhovnije, ki je bila vredna nad 1000 gold. po 1 gold., od manj vredne po 4 šil.; mestjanke, udove, kmetje od imetja vrednega čez 1000 gold. po 4 šil., sleherni drug duhovnik, posel od gold. po 1 kr., rokodelec in pomagač po 12 denarjev, samostanci, nune, delalke pa po 10 den., vse ostale tu ne vrstene osebe po 10 den., kedar

¹⁾ Notizenblatt des kais. Akad. Wien 1855. st. 201—202.

²⁾ Notizenblatt itd. Wien 1858. str. 108—109.

³⁾ Valv. XI. st. 593, XV. str. 421.

⁴⁾ Kozina: Mitth. d. h. V. f. K. 1863. st. 36.

gredó k sv. obhajilu. Grajščaki so imeli nalogo, nabirati novcev pri podložnih svojih in jih oddajati v glavno mesto. Poleg tega so bile puščice nastavljene po cerkvah in pridigarjem naročeno v cerkvenih nagovorih vernike spodbadati in vnemati k darežljivosti za turško vojsko. ¹⁾

Stroški so pa daleč presegali dohodke. Grof Salm je zahteval 10.000 gold. za topničarstvo in ogleduhe in 4000 gold. za zidanje grada Maranskega. Kmečki in knapovski punt l. 1525. in 1526. na Koroškem, zgornjem Štirimskem, Juvavskem je pogoltnil sila novcev — samo Štajerska je dala v prvem letu 87.000 gold. in v drugem 35.000 gold. sklada. — Vrh tega so potrebovali še 25.300 gold. vojakom za plačo in vsaki mesec 4200 gold. za varovanje turške meje. Vlada je morala na pósodo jemati. ²⁾

Tudi deželni zbori niso rok križem držali, shajali so se v tej nevarni dobi večkrat nego v poprejšnjih časih, o skupnih zadevah so se posvetovali vkup. Meseca avgusta l. 1525. so bili v Wolfbergu. Zedinili so se v tem, da vsaka dežela pošlje po enega vojaškega svetnika grofu Salmu na pomoč. V posebni nevarnosti smé vojskovodja v soglasji z njimi tirjati iz vsake dežele od 100 gold. zlata po 1 gold. denarja in 2 pešca. Kacijanarju je bilo ukazano pridružiti se Salmu. ³⁾

Turška nevarnost je bila tudi predmet dopisovanju Ferdinanda do brata svojega Karola V. V listu pisanem v Inspruku dné 14. marca l. 1525. piše nadvojvoda med drugim: „Slišal sem, da se je francoski kralj — Franjo, ki ga je bil cesar pri Paviji 24. sveč. 1525. l. vjel in se zaradi tega obrnil do sultana — z grofom Krištofom Frankopanom pogodil, da deloma s svojimi ljudmi, deloma s pomočjo Turčinov v Bosni napade moji deželi Koroško in Štajersko in me zaplete v vojsko. Vsled tega so res prigrmeli Turki v moji imenovani deželi in ondi napravili precéj veliko škode, ki bi bila pa večja, da se nisem poprej pripravil na to.“ ⁴⁾ Ker je bilo nad 15.000 Turčinov tudi leta 1524. na Kranjskem in Hrvaškem, ko jih je nadškof Pavel Tomori otepel, jetnike jim odvezel, isto tako premnogo zastav, konj, orožja ⁵⁾ itd., ne znamo, ali je imel Ferdinand v mislih ta napad ali onega l. 1523.

Ko je počil glas, da pride siloviti Sulejman na Ogersko, zapové nadvojvoda vnovič nabirati vojakov. Janezu Kacijanarju in Kasparju Scheirer-u je bilo ukazano, 500 konjikov napotiti na Hrvaško in dež. glavarju štirskemu, Sigmundu pl. Ditrichsteinu, da

¹⁾ Arch. f. Kärnt. III. st. 28. po zapisnikih Št. Pavlskih.

²⁾ Dr. Ilwof: Die Einfälle itd. III. st. 23.

³⁾ Dr. Krones Landtags. itd. IV. st. 10.

⁴⁾ Dr. Lanz Korresp. des K. Karl V. I. str. 155.

⁵⁾ Zinkeisen II. str. 646; Valvazor ne vé nič o nobenem napadu leta 1524.

2000 Čehov, ki so jih najeli štajerski stanovi, nagloma pošlje na Dunaj in odtod na Ogersko.¹⁾

A vse to ni rešilo madjarskega kraljestva. Dne 23. aprila l. 1526. se je vzdignil sultan s 100.000 možmi in 300 topovi. Tri mesece potem je padel Petrovaradin. In dalje so vihrale turške trume. Pri Oseku so prekoračile Dravo in mesto zapalile. Na Mohačkem polji jih je pričakovala Ljudevitova vojska in 29. avg. se vname srdita pa kratka bitva v grozno nesrečo kristijanom. Nad 20.000 jih je obležalo, 2000 glav, med njimi 7 škofov in mnogo velikašev, so nakupičili pred šotorom sultanovim kot zmagovalno znamenje, kralj Ljudevit II. sam je žalostno poginil v bližnjem močvirji. Desetega septembra se je padišah sprehajal po glavnem mestu, v Budi. Sedaj si še ni hotel prisvojiti Ogerske, podpiral je toraj volitev njemu vdanega Janeza Zapoljskega, erdeljskega vojvode, v kralja ogerskega. V Carigrad vrnivši se divjali so zmagepijani roparji in požigalci po nesrečni deželi, da bi skoraj ne verjeli tačasnim pisateljem. V Pečuhu n. p. so na trg sklicane prebivalce kar posekali, v Moroth-u, poletnem gradu vladike ostrogonskega, so zavetja iskajočih kristijanov več ugonobili nego v Mohački bitvi, pri Petrovaradinu so se ljudje zataborili, sila krvi je poteklo, predno so besni Turci vtrjeni tabor preobladali. Skratka: od Donave in Blatnega jezera do Rabe, vse je bilo pokončano z mečem in ognjem.²⁾

Sedmo poglavje.

Hobordanec in Višnjagorski, prva avstrijska poslanca v Carigradu. — Njuno zaslišanje. — Slab vseh poslanstva. — Turci plenijo po Kranjskem. — Ferdinand I. ukaže cerkveno premoženje ceniti. — Razni zbori. — Sulejman oblega Beč. — Slovenci pomagajo odbijati turške naskoke. — Sultan odlazi, njegove čete razgrajajo po deželah. — Kralj Ferdinand vzame četrti del cerkvenega premoženja za turške potrebe. — Lamberg in Jurešič dospeta v Stambul. — Njuno potovanje neuspešno. — Janez Kacijanar. — Janez Ungnad. — Ogromne priprave. — Jurešič ustavi v Kiseku Sulejmanovo velikansko vojsko. — Žiga Višnjagorski brani Mari-bor. — Turci grozno palijo in moré. — Slovenci se maščujejo.

Turški nevarnosti pridružila se je po nesreči na Mohačkem polji nova nadloga. Smrt Ljudevitova je izpraznila prestol ogerski in česki, ki je vsled dedne pogodbe, sklenjene med Maksom I. in Vladislavom, pripadel habsburški rodovini. Čehi izvolijo Ferdinanda za svojega kralja, na Ogerskem in Hrvaškem se pa je njegovi volitvi v Požunu ustavila močna stranka, ki je že 10. nov. l. 1526. izklicala erdeljskega vojvodo Janeza Zapoljskega za kralja oger-

¹⁾ Ilwof: Die Einfälle III. str. 23.

²⁾ Hammer III. str. 63.

skega. Ferdinand je razpošiljal razglase in opomine ogerskemu narodu, Slavonskim prebivalcem, naj popusté uzurpartorja Zapoljskega ter se oklenejo njega, pravega, postavnega naslednika Ljudvitovega, veljakom pa je ponujal gradov, beneficij, novcev in družih priboljškov, ako potegnejo ž njim. ¹⁾

Vse je bilo brez vspeha. Zapoljski je poslal Jeronima Lackega naravnost v Carigrad. S pomočjo premedenega, priliznjeneža in čuda zvitega beneškega poročnika na otomanski porti, Ludovika Gritti-a, in z zlatom je naklonil sultana, da se je z erdeljskim bogatašem 29. sveč. l. 1528. zvezal zoper kralja Ferdinanda I. Kaj mu je bilo tedaj storiti, nego poprijeti se istega pripomočka, s katerim je Zapoljski toliko dosegel in kar v glavnem mestu turškem prestriči naklepe nasprotnikove!

Že 16. sveč. l. 1527. je naročil iz Prage ljubljanskemu škofu Kristofu Ravbarju, naj poišče pripravnega moža, da gre v Beligrad k Belibegu. Temu naj prigovarja, da ne bi podpiral Zapoljskega in v miru puščal Ferdinandove dedne dežele in posestva. Da to lože doseže, smé mu obljubiti do 6000 cekinov. Novce in pooblastivno pismo prejme v Ljubljani. ²⁾ Vladika je enajst dni potem poročil, da je dobil plemiča Blaža, bivajočega nekaj časa sem v Metliki, ki se hoče lotiti težavnega posla. Ob enem je omenil, da ban France Batjan želi vojščakov, vendar ne nemških, ampak českikh ali slovenskih strelcev. Pošljejo naj mu jih do Brežic, da jih popelje v Bihač. ³⁾ Navedeni Slovan, ki je prevzel poslanstvo k Belibegu, bil je Blaž Radošić. Imel je ob enem nalogo, v deželah, ki so bile v turški oblasti, dobro opazovati, kaj se snuje na suhem in mokrem zoper avstrijske dežele in pozvedati, ali in kakošno zvezo je sklenil Zapoljski, dozdevni kralj ogerski, s Turci, da ti lože napadejo dežele Ferdinandove. Ker je v tem umrl Belibeg in nastopil njegovo mesto Mehmed-paša, prejel je poslanec pismo do novega paše, pri katerem pa ni nič opravil, kakor smo videli: Zapoljski je postal kralj ogerski, sultan njegov pokrovitelj.

Meseca julija je pisal kralj Ferdinand I. bosanskemu begu Chosrewu, naj skrbi za slobodno potovanje poslancu, kterega misli poslati do sultana prosit triletnega primirja. Enako je poročil velikemu veziru Ibrahimu. Celó navod je načrtal, kako vesti se poslancu v Carigradu, vendar ni znano, da je ta res dospel v

¹⁾ Nekoliko tacih listin deloma izvirnih, deloma prepisanih najdeš v knezoškofjskem arhivu Ljubljanskem fasc. 8.

²⁾ Ant. von Gévy: Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Oesterreich, Ungarn und der Pforte in XVI. und XVII. Jahrhunderte. Aus Archiven und Bibliotheken. I. Gesandtschaft K. Ferdinands I. an Sultan Suleiman I. 1527. Wien 1840. st. 39.

³⁾ Gévy: Gesandtschaft. st. 41 — 43.

glavno mesto turško, vsakako ni nič opravil. ¹⁾ Zatoraj je kralj l. 1528. odpravil novo poslanstvo v stari Bizanc. Za to važno opravilo sta bila odbrana Janez Hobordanac — nekteri pišejo Hobordansky — iz Zalatkno-a in Žiga iz rodovine Višnjagorske. ²⁾

Dne 9. aprila meseca sta stopila na turško zemljo. Več ko 300 lepo oboroženih Turkov jima je prišlo do Turškega broda naproti. Povsod sta bila slovesno sprejeta, krasni sprevedi in najokusneje pojedine so jima kratkočasili in lajšali dolgo potovanje. Dne 29. majnika l. 1528. sta srečno stopila v Stambul prva poslanca kralja Ferdinanda I., prva avstrijskih vladarjev. Pomenljiv je bil ta dan, ker natanko pred 75 leti je isti dan častitljivi Bizanc ugledal Turčina v sveti Sofiji.

Potrpežljivi bralci nam pač ne bodo zamerili, ako opišemo nekoliko natančneje sprejem in delovanje prvih poslancev na turškem dvoru, saj smemo ponosno reči, da sta bila Slovana, ki sta prišla prva pogajat se za habsburško hišo.

Ko sta došla v Carigrad, najpred se poklonita velikemu veziru Ibrahimu-paši, duši vsega obravnavanja. Da nista o tej priliki pozabila z darili mečiti njegovo srcé, ni treba dostavljati. Tretji dan pride po nju 40 vitezov, cesarskih dvornikov, in ju pelje k sultanu, dva konjika pa sta držala darila sultanu namenjena. Tri ali štiri ulice, ktere sta prehodila, bile so polne radovednega ljudstva. Prva cesarska vrata so varovali sultanovi vojaki na konjih, vsi oblečeni v volni in škrlatu, med njimi sta bila tudi dva s plah-tami pokrita slona. Pri drugih so stražili cesarski gardisti jež in peš, pri tretjih pa vratarji in več nego 1000 janičarjev, njih načelnik Aga med njimi, ter so se lesketali v zlatu, škrlatu in v turbanih z zlatom in svilo všitih. Tu poskočita poslanca raz konja in pozdravita Ago in ostale janičare in Solihtare, plemiče izrejene na dvoru sultanovem. Zdajci stopijo pred nju trije paše, namreč veliki vezir Ibrahim, Ajas in Cassom beglerbeg ali opravitelj opravkov, za njimi pa Čaus-paša, prvi vojni učenik in Čapičiaga, učitelj vratarjev, držeča v rokah srebrni palici. Imenovani veljaki peljejo poslanca v dvorano, kateri so strop podpirali štirje marmelnasti stebri in ki je bila pregrnjena s tapetami in tepihi. Na-nj se-dejo prvi trije paše, njim nasproti poslanca. Velikemu veziru na levi je bil Sech, starašina turških duhovnikov, star mož z dolgo brado, poleg njega Lescherschadia, dvorni sodnik, Cassom-paši na

¹⁾ Gévay. Gesandtsch. 1527. st. 91.

²⁾ Ta rodbina, ki je po izročilu Valvazorjevem grofovski stan spremeni-la v viteški, cvetela je že leta 1164. Albert Višnjagorski je živel l. 1177. Njegova hči Sofija je po smrti svojega soproga Henrika, mejnega grofa Istrskega, 17. julija l. 1228. stopila v Admonški samostan. Bila je iskrena dobrotnica samostana Zatiškega, kakor so sploh ta ustav podpirali vsi Višnjagorski, njih poslednji je bil 1581. l. Karol, kakor trdi Valv. XI. st. 629. Imeli so razen družih posestev grad Višnjagorski.

desni pa Hussein Célebi, Theutterdar imenovan ali po naše kancelar, zraven njega dva tajnika s papirjem in črnilom, da sta zapisovala govore. V drugem pregrajenem oddelku dvoraninem je sedelo nad 20 svetovalcev. Vsakemu izmed njih sta dva služabnika podajala dve usnjati posodi, iz katerih so pili, menda — dostavlja Hobordanac v poročilu svojem — da ne bi pri zaslišanju poginili gnjusa ali žeje. Nad pašami je bilo omreženo okence, za katerim je sultan poslušal poročnika kraljeva, misleč, da ga nihče ne vidi.

Ko vsi potihnejo, spregovori prvi Ibrahim vprašaje poslanca, kedaj sta odrinila od svojega gospoda, kje sta ga zapustila, kako potovala in ali sta imela dovolj živeža? Odgovorita, da sta bila povsod prav dobro sprejeta, kakor se spodobi tako mogočnemu vladarju, da sta bila poldrugi mesec na potu. Ko pa izustita, da sta pri Ostrogonu stopila na turško zemljo, preseka jima Ibrahim besedo rekoč: „Ostrogon ni niti nemšk niti ogersk.“ Odkar je kralj Ludovik padel v boji zoper mogočnega cesarja turškega, ne poznajo nobenega kralja ogerskega. Poslanca srdito odvrneta: Vedite, da prideva od kralja Ogerske, Česke, Dalmacije, Hrvaške, Slavonije, Srbije, Galicije itd. Vsem tem kraljestvom je najin kralj od Boga postavljeni gospod. Posmehovaje ju je poslušal ošabni véliki vezir, ter ju še nadlegoval z dolgo vrsto vsakoršnih vprašanj, katerim je vrli Hobordanac dobro odgovarjal.

Naposled stopijo v sultanovo stanico. Omenjeni paše koračijo v poprejšnjem redu naprej, na pragu pa vratarji sprejamejo iz rok poslančevih služabnikov darila in jih nosijo sem ter tje, da jih sleherni lahko ogleduje. Na migljeje položijo darove na pogrnjeno klop, da tudi sultan vidi, kaj mu je namenjeno. Prvi trije prej imenovani paše pozdravijo padišaha, potem stopijo na stran, Capiči in Čaus-paša pa peljata poslanca v izbo in ostaneta pri durih. Sultan je sedel, desnica mu je bila na kolenu, leva pa visela poleg leve strani. Osorno je pogledoval poslanca. Spodobno se mu priklonita. Ibrahim in Cassom-paša primeta sedaj poslanca vsak za eno roko in peljeta najprej Hobordanca potem Višnjagorskega pred sultana, da mu roko poljubita, potem stopita na pripravljeni kraj, kjer je čakal tolmač. Hobordanac je jel sedaj pozdravljati sultana v imenu kraljevem. Ker je pa tolmač začel po svoje tolmačiti, uprl se je in tirjal, da od besede do besede to pové, kar on narekva. Véliki vezir mu pritegne in tolmač uboga. Konec ogovora vpraša Ibrahim prevzetno, kako se predrzne njun kralj imenovati se najmogočnejšega in sicer pred obličjem turškega cara, čegar varstvu se priporočajo vsi drugi krščanski vladarji? Ko je Hobordanac dokazal, navedeni kralj francoski in poljski, papež, Benečani in vojvoda erdeljski niso najmogočnejši vladarji in ko je povdarjal, da njegov kralj želi le prijateljstva s turškim cesarjem, in ako tega ne doseže, da si bode vedel drugače pomagati, reče končno Ibrahim, da ima sultan važniše opravke, ne more se tedaj dalj ž njima muditi. Naznanil jima bode uro, da razlo-

žita svoje želje. Zaslišanje je bilo pri kraji, 300 konjиков je dalo našema poslancema časten spreved v prenočišče.

Poznejši razgovori z velikim veziirom so bili brez vspeha. Značajno za tačasno turško politiko je čitati v Hobordančevem poročilu, kako se je ošabni Ibrahim po lisičje posmehoval kralju Ferdinandu in poročnikoma njegovima. Ko sta mu namreč naštela trdnjave, ki jih tirja od sultana med drugimi: Beligrad, Sabač, Salankemen, Varadin, Severin, Orzovo, Novigrad, Banjaluko, Skardon, Udvin, Jajce, Ostrovico, vprašal je veliki vezir zbadljivo: „Čuda, da ne zahteva še Carigrada.“ O drugi priložnosti je pripovedoval, kako je vojvoda Zapoljski s 36.000 vojaki otepel 40.000 kraljevih. Temu sta naša rojaka dobro odgovorila, da ne dvomita, da kralj premore toliko vojsko, toda dosle je pošiljal zoper vojvodo le po 8000 mož, Janez Zapoljski pa da ne spravi na noge 36.000, če kliče vse ljudi, kolikor jih ima s kokoši in piščeti vred.

Benečani so sedaj zopet jako sijajno razodeli kupčijsko svojo dušo, ker prav oni so bili krivi, da sta bila Hobordanac in Višnjagorski dobrih pet mesecev zadržana v Carigradu. Sumničili so ju pri velikem veziru, da nista poslanca ampak vohuna kralja Ferdinanda, sicer bi poslednji ne bil poslal vojske zoper Benečane in ne bi se pripravljaj na boj zoper turško veličanstvo. Svetovali so, naj ju pridržé, da kralj ne bode vedel, pri čem da je, v tem pa osmanske čete lahko poljubno gospodarijo po njegovih deželah. Kot pretvezo njunega udrževanja naj jima pové, da so drugi kraljevi poslanci na potu, ktere naj počakata, da odrinejo skupaj domu. Za to dobro delo so Benečani Ibrahimu obljubili 100.000 gold. in sultanu dragocén kamen, ki si ga je že davno želel. Tudi stroške za hrano in stanovanje poslancev in služabnikov njunih so prevzeli radodarni Benečani, uni pa niso zamudili z najdrajšimi jedmi kar mogoče povišati jih. Uboga poslanca mogočnega habsburščana Ferdinanda I. sta z raznimi pretvezami in izgovori tratila dragi čas v Bizancu, ko ju je težko pričakoval njun gospod, in slednjič zaslišala sultanov zasmehljivi odgovor: „Sporočita svojemu gospodu, da pridem osebnó z veliko močjo in veličastvom ter mu hočem sam izročiti zaželené trdnjave. Opomnita ga, naj le vselepo uredi in pripravi, da nas spodobno sprejme.“¹⁾

Hobordanac in Višnjagorski sta 18. sveč. 1529. dospela v Insbruk in prinesla sultanov odgovor, ktereга so z mnogim trdom še le sredi meseca julija iz turškega preložili v španski jezik. V tem pismu 8. nov. l. 1528. neznano prevzetno našteva padišah Sulejman kraljestva, dežele in bogastva svoja in pravi naposled: Kar imaš, bodi v miru in nikdo mojih Ti ne smé škodovati. Ako se moreš pogoditi z vojvodo, da nam ni v kvar, bog naju združi in sprijazni; ako pa nisi zadovoljen s tem odločilom, piši mi jasnejše

¹⁾ Iz poročila Hob. kraljevemu tajniku pisanega 19. svečana l. 1529. v Gévay: Gesandtschaft K. Ferd. an Suleiman I. 1528. st. 3—28.

in pošlji pismo dobro zapečateno in zavarovano, da drugi nič ne izvedo. Treba Ti je pisarja, ki vrlo piše in zvesto bere.¹⁾

Tak je bil konec in izid prvega poslanstva avstrijskih vladarjev do oholega Turka. Hobordanski se je potem leta 1530. v obleženo mesto Budo vtihotapil z namenom Zapoljskega prebost, a predrzneža so spoznali po meču, ki mu je bil v rokalu zašit. Vjeli so ga, brez odloga v vrečo sešili in v Donavo vrgli.²⁾ Žiga Višnjagorski je prejel 3000 gold. ranj. za pot. S tem denarjem in drugimi 352 gold. si je kupil grajščino Sibenek in trg Rateče na Dolenjskem.³⁾ Izkazal se je pozneje kot hrabrega vojščaka in umnega zvestega služabnika svojega kralja.

Tisti čas je hitel na povelje Ferdinandovo drugi naš rojak, slavni Žiga Herberstein k poljskemu kralju, da ga prigovarja k zvezi z avstrijskim kraljem. Tedaj dva Kranjca, kterima so kakor Hobordancu znanje slovenskega jezika in druge izvrstne zmožnosti pripomogle k tako imenitnim državnim opravilom.

V tem, ko so se pogajali v Stambul-u za mir in prijaznost, rogovilil je Turčin po Sloveniji in drugod po svoje. Že leta 1527. maja meseca je plenil in požigal v Metliški okolici.⁴⁾ Naslednje leto pa so sovragi obiskali Kranjsko večkrat. V petek pred drugo postno nedeljo se jih je prikradlo kakor tihotapci kakih 1000 na Kočevsko. Tri velike vasi so napadli, izropali, ljudi in živino odpeljali. Ti so bili le avantgarda, ker za njimi so tudi tako natihoma v sredo pred sv. Gregorijem prikorakali drugi, bilo jih je 2000, po Valvazorji le 1000 osmalinov. Kr.s je bil prva njih žrtva. Okoli Postojne so pokončali vse. Ravno kar imenovani zgodovinar trdi, da so tudi trg dobro in čisto izpraznili, topovi z grada so jih pa zapodili, kar mu prav radi verjamemo, saj turški mavharji niso toliko merili na trdne gradove, nego na blago in življenje ubogih podložnikov. Pod Šilertaborom v Zagorski duhovniji so, kakor piše Valvazor, naleteli na florentinske trgovce, breme so jim olajšali ter ugrabili 20 tovorov svile. Po navadi so potem šarili okoli Cerknice, Loža, Blok, Nadliška, Orteneka, Ribnice in po Kočevskem. Ves Kras je bil pomandran in opustošen in celó v belo Ljubljano bi se bili tatoma pritepli neumni sovragi, da ni postojnski oskrbnik jadrno sporočil tje, da je Turek v deželi. Brž je deželni glavar poklical bramborce, toda samo 50 konjnikov in 200 kmetov se je v naglici zbralo okoli deželnega vojskovodje Bernarda Ričana. Ta peščica ni bila kos 2000 Turčinom, ki so toraj gospodarili, kakor se jim je ljubilo. Slednjič se ustavijo pol ure daleč od Kočevskega mesta.⁵⁾ Ričan jim gre pa vendar naproti. V majhnih praskah jih nekaj pobije in naposled prisili, da se

¹⁾ Gévay itd. st. 51—52.

²⁾ Zinkeis. II. st. 703.

³⁾ Göth v Mitth. d. h. V. f. K. 1865. st. 19.

⁴⁾ Valv. XV. st. 423.

⁵⁾ Še dan danes imenujejo Kočevarji ta kraj: „Die Türkentroje“.

umaknejo proti Kulpi ne prizanašaje Poljancem in Kostelcem, katerim poberó, kar morejo odnesti. Narodni vojaki se razidejo, misleči, da se je neprijatelj vrnil domú. A temu ni bilo tako. Z več stotinami vjetih kristijanov obojega spola in z naropanim blagom jo res utrjeni in spehani pobrišejo čez mejo, 400 konjikov in toliko pešcev — Valvazor ima vseh vkup le 500 mož — se pa poskrije. Ko prilezejo naslednje jutro ubogi ljudje iz zavetja na pogorišča in priženó oteto živinico, planejo iz zakotja kruti dušmani nad nič hudega sluteče kristijane kakor požrešni volkovi med čedo in pograbijo in odženo še to, česar se poprej niso mogli polastiti. Samo oseb jim je prišlo v pest 400, kakor beremo pri Valvazorji. ¹⁾

Prva polovica leta 1528. tedaj ni bila mila Slovencem, a tudi druga jim ni bila ugodniša. V početku julija meseca se je namreč zbrala pri Bihači na Uni druga roparska truma z namenom zopet planit na toliko teptano slovensko zemljo. 4000 — drugi hočejo celó 10.000 — osmanov je bilo, ki so pri Kostelji preplavalí Kupo. In vreli in divjali so skozi Kočevsko naselbino, Ribnico proti Turjaškemu močnemu gradu. Tam nič ne opravijo. Kakor hudourniki se tedaj spusté na izžansko polje in celó do Ljubljane, kjer mimo gredé dan sv. Marjete zapalijo nekaj hiš. Prekoračijo potem Savo in grozno razgrajajo po Mengiški okolici in Dragomnu. Ker zdajci slišijo, da se zbira črna vojska, ne utegnejo udariti na Štirsko, ampak ko blisk se vrnejo nazaj in vihrajo skozi Dolensko. V diru svojem so naskakovali Višnjagorski grad, utrjeni samostan Zatiški, toda brez uspeha. Čutila je divjake okolica Trebanska, Žužemberška, Mirnapeška, Novomeška. Skozi Kočevsko so se udrlí na Hrvaško. Nikolaj Turn je med tem nabral precejšnjo vojsko iz Kranjske in sosedne Štirске in Koroške in kranjski deželni vojskovod Bernardin Ričan je urno ž njo udaril za sovražnikom. Združeni s hrvaškim banom J. Torkvatom Karlovićem zagrabijo Slovenci pri volanskem gradu begóče Turčine: 1250 jih je ostalo na mestu, 400 je bilo ranjenih, drugi so peté odnesli. Vjete ženske in otroke je ukazal pred bojem bosniški paša umoriti, nekteri usmiljeni Turki so jim prizanesli in poskrili jih, češ, da jih po bitvi seboj tirajo. Nesrečni izid njen tega ni dopustil in vjeti so bili rešeni. Pogumni zaradi te zmage se spusté Slovenci sedaj celó v sovražnikove dežele in se ondi zmaščujejo za nesreče, ki so jih doslé doživeli od Turka. ²⁾ Da se Turkom poletni vpad

¹⁾ O tem napadu poroča njegov vrstnik loški oskrbnik Baltazar Sigesstorffer v pismu do frižinskega vladike Filipa de dato četrtek pred 4. nedeljo v postu l. 1528. (glej Notizenblatt 1858. st. 355—356) Valv. (XV. st. 423) trdi, da je ves upad trajal le 3 dni. Ne moremo mu pritegniti, ker v treh dneh pač ne bil mogel Ričan svoje kardelice sklicati in marširati v oddaljeno Kočevsko deželico in oskrbnik loški naravnost piše, da bi bili lahko z izdatnišo silo trudne Turke užugali in da so zarad tega ljudje sploh nevoljni.

²⁾ Valv. XV. st. 323—424, tudi XI. st. 588, 628, 715.

na Kranjsko ni dobro obnesel, spričuje tudi jagrski vladika in ogerski kancelar Tomaž Szalahazy, ki je 29. julija 1528. l. pisal do kralja Ferdinanda, da je slišal, da Turci skoro nič niso odnesli iz Korotana — menda je hotel reči iz Kranjske — pri Ljubljani jih je bilo mnogo ugonobljenih, trepetajoči so namreč bežali, kar so mogli, ker bali so se črne vojske, Ivana Taha itd. ¹⁾ Leto 1528. je razun omenjenih turških bojev tudi o drugem obziru spomina vredno. Velika dragina je bila namreč na Kranjskem, zlasti vino, žito, sol, meso se ni dalo preplačati, beračev, sosebno italijanskih, je kar mrgolelo po mestih in vaséh. ²⁾ Vrh vsega tega se je avstrijskih državljanov polastil neznan strah pred Sulejmanom, ki so ga tisti čas imenovali trepetaje enega najimenitnejših gospodov na svetu. ³⁾ Nov in sicer hud boj je protil in Ferdinand je delal na pretege, da se dostojno pripravi na sprejem silnega sultana.

V ta namen si je izmislil dosehmaj nenavaden pripomoček. Že 8. dec. l. 1523. je izrekel, da so vse ustanove in samostani od nekdanj prav cesarska lastnina, s katero avstrijski vladarji smejo razpolagati, kakor hočejo, in da jim zbog tega ni treba nobenega papeškega ali duhovskega privoljenja. ⁴⁾ To mu menda ni obveljalo, ker še le po preteklih treh letih, v katerih se je poganjal za dovoljenje, razglasili so povelje, da morajo vsi ustavi, samostani, cerkve svoje dragocenosti, zlatnino, srebrnino, bisere in gotovino vpričo stanovskih komisarjev dati kovniškemu mojstru zapisati, tehtati in ceniti in to zaradi tega, da bi bil izvedel, koliko da je cerkvenega premoženja. Zahteval je tudi od duhovščine tretjino dohodkov za turške potrebe. Prvemu davku so se sprva ustavili štajerski stanovi iz strahu, da se kmetje spuntajo. Tirjali so nadalje, da zapisovanju dragocenosti treba pritrditi stanovom in oddano blago se mora na graškem gradu hraniti s tremi ključi, iz dežele pa ne sme nič. ⁵⁾

V tako kritičnih časih so bili deželni zbori na dnevnem redu, po večkrat v letu so bile seje. Nalog jim je bil, dovoljevati novcev in vojakov zoper Zapoljskega in zaveznika njegovega. Tako je štirski zbor meseca aprila l. 1527. dovolil 300 konjikov, 600 pešcev, 7000 ž. vin. in iz cerkvenega premoženja 31.725 gold.

¹⁾ „Turcas nullam fere praedam ex Carinthia (?) reportasse, multis ad Laybacum desideratis, trepidi enim sunt reversi citius quam poterunt, territi fama banorum, Joannis Tahy etc.“ Gevay Gesandtsch. 1528. st. 44. Trdina piše, da so Goričani, Trzinci in Mengšani pobili mnogo Turkov, največ pa da jih je poginilo pri Homški cerkvi, kjer so ondotni tabor napadli. Zgod. nar. st. 90.

²⁾ Poročilo oskrbnika loškega Notizenb. 1858. st. 356.

³⁾ V službenih pismih čitamo: „das der jezic Turann auf heutigen tag der mechtigisten herrnn ainer in der welt geacht“. Notizenbl. 1858. st. 186.

⁴⁾ Muchar VIII. st. 320.

⁵⁾ Muchar VIII. st. 359—360.

zoper Zapoljskega. Vsakemu podložniku, njegovi ženi in otrokom je bilo naloženih po 5 kr., hlapcu, ki je služil nad 6 gold., od goldinarja po eden krajcar, rokodelcu in dninarju po 8 kr. Leta 1528. januarija meseca so Štajerci zoper nevernika odobrili sklad 22.000 gold., h katerim so dali mesta in trgi četrtinko. Deželna vojska se je zbirala v Bruku, Fürstenfeldu, Radgoni in Ptuj. Meseca decembra so obljubili 52.000 gold. s pristavkom, naj kralj skrbi za izvedene vojščake, premetene vohune in hrano, potrk pri vnanjih vladarjih n. p. pri perzijskem šahu, tartarih in moskovitarjih in dobro zastavi granico.¹⁾ Tudi v Ljubljani so zborovali o svetih treh kraljih. Kralj je zahteval 10.000 gold., ako stanovom to ni po volji, naj samo oborožé kakor v beneški vojni, in če jim tudi to ni všeč, naj odobré davek poprejšnjega leta, davek od vsake glave in tedenski vinar. Poslednji nasvet so sprejeli in obljubili plačati v dveh rokih, o sv. Juriju in sv. Jakobu.²⁾

Naslednje leto 1529. je kralj tirjal od Štajerskega zbora 26.000 gold. Dovolil mu je 22.000 gold. v dveh obrokih, in žalostinke prepeval o slabem stanju štirské dežele, zraven tega pa pokazal nemške rogé vpiraje se proti kazenskim njegovim poveljem zoper „novo vero“, češ, da vničujejo deželske sloboščine, saj stanovni sami z vso ostroostjo postopajo proti luterski veri, zoper krivovero, puntarije, prekrščevalce itd. Da se verskim homatijam v okom pride, nasvetovali so štirski poslanci občen cerkven zbor ali vsaj skupščino „teutscher Nation“. — Na Nemškem sejana pšenica je šla v klasje tudi že v zboru štirskem, potem koroškem in kranjskem!³⁾

Na 8. nov. l. 1528. je pozval Ferdinand I. Avstrijance na Dunaj, da se posvetujejo, kako pripravljati se na prihod nadležnega nevernika, zakaj po ogledutih se je pozvedelo, da se silno oborožuje na suhem in mokrem in da v kratkem prilomasti v doljenje Avstrijsko, kakor je po letu z ognjem in mečem pohodil Ogersko in Kranjsko in veliko škode učinil.⁴⁾ Tudi ta zbor je sklenil sklad, vsled kterega so morali dati duhovščina, plemstvo in meščanstvo v dveh obrokih polovico dohodkov svojih nekaj iz lastnega žepa, nekaj so smeli naložiti podložnim, mesta in trga pa četrti del; tudi inostrancem in trgovcem se ni prizaneslo. Vsi ostali po mestih in trgih moškega in ženskega spola, ki niso všteti poprejšnjim, vsi obrtniki, hlapci, kopači, dninarji in ki niso bili stari nad 12 let, so morali plačevati na teden po en vinar vse leto za krščanske potrebe.⁵⁾

Naslednje leto so se zopet zbrali na Dunaji. Kralj je hotel na nogo spraviti 40.000 pešcev in 10.000 konjikov brez ogerske

¹⁾ Krones II. st. 13—14.

²⁾ Notizenbl. 1858. st. 355.

³⁾ Krones II. st. 14—15.

⁴⁾ Notizenbl. 1858, str. 189.

⁵⁾ Ibidem. st. 149.

vojske. Zatoraj je dolenje-avstrijskim poslancem na srce polagal, naj brž brž oborožé vsacega 5. ali 10. moža in s hrano preskrbé, da so koj pripravljeni udariti nad sovražnika in rešiti domovino. Sicer bi bila skupščina vseh deželnih odborov obrambo bolje na drobno, vspešno in premišljeno pretresla in vredila, toda — pravi kralj — prepozno je sklicati jo sedaj, ko se Turek že bliža.¹⁾ Za vojsko so to leto privolile Ceska 100.000 gld., Moravska 48.000, Avstrija 80.000, Štirsk in Koroška 56.000, Tirolska 65.000 (in Kranjska?); skupaj toraj 349.000 rajn. Od tega zneska je bilo namenjeno 2000 pešcem pod Kacijanarjem za 6 mesecev 48.000 gl.; 500 konjikom tudi pod njegovim poveljstvom, vsacemu za pol leta po 66 gold., vsem 33.000 gld.; 700 lahkim konjikom na hrvaški granici, vsacemu po 5 gld. na mesec, vsem za pol leta 21.000 gld.; 300 pešcem razpostavljenim po vaséh proti Turku za šest mesecev 7200 gl.; Kacijanarjevemu topničarstvu na mesec najmanje 3000 gl., za pol leta tedaj 18.000 gld. Razun teh toček je bilo drugih potreb toliko, da je kralju primanjkovalo 296.400 gold.²⁾ Posebno je Ferdinand tiščal v to, da v dednih deželah ustavi, samostani, bratovščine, cerkve in beneficije prodajajo ali zastavijo četrti del svojega premoženja in vladi novce izročé za vojne potrebe. Kralj je sicer obetal v ugodniših časih cerkvam in samostanom vse vrniti ali jih odškodovati, v oporoki 1. junija l. 1543 je to ukazal storiti gledé Koroške, ali se je pa res tudi zgodilo, ne vémo.³⁾ Vrh tega je zahteval od štajerskih in koroških prelatov, da sami brez niže duhovščine 3000 mož za 4 mesece pošljejo v vojsko. Niti prošnje štirskih prelatov, niti posredovanje tačasnega dvornega kancelarja Evzebija Freudenberga, ljubljenca kraljevega, niso mogle nagniti Ferdinanda, da bi bil preklical ta ukaz.⁴⁾

Po stari navadi je obrnil kralj oči tudi na nemške dežele. In res, v Wormsu l. 1521, v Norimbergu l. 1522. in 1524, v Eslingen-u l. 1526., v Ratisboni l. 1527., v Spiri meseca aprila l. 1529. se je govorilo mnogo o turški pomoči, toda storilo krvavo malo. Kdo bi bil pač pomagal? Francoski kralj Franc je z Janezom Zapoljskim skrivaj spletke kovaril zoper habsburško dinastijo. Njegov namen je bil po smrti ogerskega kralja Janoša brez moškega potomca na njegov prestol posaditi svojega družega sina Henrika. Iz tega razloga ni mogel biti zoper pokrovitelja Zapoljskega Sulejmana. Benečani so se sladkali Turčinu, kakor vselej mogočnejšem. Papežu na Nemškem nihče ni verjel, najhujši zoperniki katoličanstva Luter, Hutten, Melanhton, so grmeli zoper turške štibre,

¹⁾ Ibidem. st. 267.

²⁾ Ibidem. str. 268.

³⁾ Arch. des K. G. III. st. 28. Že leta 1530 je obljubil Koroški in Kranjski duhovščini odvzeti 4. del premoženja popolnoma ali vsaj deloma povrniti. V zgod. društ. v Celovcu.

⁴⁾ Ilwof III. st. 25.

ki so jih razpisovali cerkveni poglavarji. Tem strastnim reformatorjem je bil ljubši Turek nego papež.

Na videz so Nemci vendar napotili krdelo kralju na pomoč. Počasno se je pomikalo proti meji in število njegovo ni bilo v nobeni razmeri z veličastnim cesarstvom nemškega naroda. Kralju Ferdinandu ni bilo pomagano. V hudih stiskah posluži se poslednjega pripomočka: pošlje namreč svetovalca svojega Nikolaja Jurešiča naravnost v Carigrad, da premirje odkupi za vsako ceno. Pripravljen je bil sultanu dati 100.000 cekinov v dar ali kakor so se lepše izrazovali kot „pension“ in vrh tega zastavljence poslati, in to, če Turčin odstopi vse trdnjave, ali le nekatere, ali vsaj eno, ki jih je posedal popred kralj Ludovik. Ako bi se sultan tudi v to ne udal, naročeno je bilo poslancu, da mu prigovarja, naj trdnjave pusti kakor so in iz njih nikar ne napada kraljevih podložnikov. Ibrahimu je bilo odločenih 40.000 cekinov, vsakemu drugemu paši, ki bi utegnil pripomoči k premirju, po 1000 do 2000 cekinov.¹⁾

Dné 15. julija l. 1529. je pisal sultanu, da Bog varuj, da bi prijala za orožje, ker nič ne želi tako goreče, nego v prijaznosti in dobri sosesčini živeti ž njih veličanstvom. Isto tako ni opustil kralj vélikega vezira prositi njegove tehtne podpore in priprošnje.²⁾ In da se pisma gotovo ne pogubé, pisal jih je „in duplo“ ter ena oddal Hobordancu, da jih nese noč in dan, druga vitezmu Jurešiču.

Toda prepozno! Sulejman je že 10. majnika odrinil z 250.000 vojaki in 300 topovi iz Stambula, a zavoljo povodinj se je pomikal počasno proti Ogerski. Čez Dravo so naredili Turki šest mostov in toliko dni so korakali čez nje. Ogerski begi so prišli poklanjat se gospodu svojemu, 18. avg. se jim je pri Mohaču žalostnega spomina pridružil „kralj Janoš“, in naslednji dan slovesno sultanu poljubil roko in prejel v dar tri zlato-sedlane konje in 4 kaftane (turška vrhna obleka).³⁾

Jurešič, ki se ni upal skozi Ogersko, došel je v tem v Metliko na Kolpi. Komaj da je sultanu in velikemu veziru namenjeni pismi po Kamengraškem paše-namestniku odpravil v turški šotor, srečnega vspela ni bilo nikakor pričakovati, zakaj sultan si je hotel sedaj osvojiti glavno mesto Dunajsko. Dné 26. sept. se je privalila velikanska armada turška in napravila 7 taborov okoli Beča. A vse naskoke njene so hrabro odbijali krščanski vojaki, ki jih je bilo le 16.000 pod vodstvom vojvode bavarskega Filipa in grofa Nikolaja Salma. Med branitelji ni bilo malo vitezov in junakov iz Štirске, Koroške in Kranjske, ki so se pogumno obnašali. Abel

¹⁾ Pooblastivno pismo iz Linca 27. julija 1529. v Gévay: Gesandtsch. an sultan S. 1529. str. 3—16.

²⁾ Ibidem. st. 23—25.

³⁾ Sulaiman des Gesetzgebers Tagebuch itd. übersetzt von Dr. Behr-nauer, Wien 1858. str. 9—17.

Holenek, ¹⁾ poveljnik štajerski vojski, Janez Jurij pl. Purgstall, ²⁾ stotnik; Nikolaj Turn, ³⁾ kraljevi svétnik in načelnik pešcev; slavni Janez Kacijanar, o katerem hočemo pozneje nekaj več povedati, vitez Trajan Turjaški, ko svetovalec dolenje-avstrijske vlade, Erazem Obričan, kranjski vojni svétnik; Janez Abfaltre ⁴⁾, podvojskovod; Melhard Lamberg, Erazem Scheurer, Jurij Gallenberg, Viljem, Janez, Ludovik Gal in mnogi drugi so veliko pripomogli, da prevzetni Sulejman nič ni opravil pred Dunajem. ⁵⁾ Dné 14. oktobra so janičarji poslednjikrát naskočili okope, s krvavimi glavami so odskočili, sultan je zapovedal nehati in dva dni potem so Turci sramotno odlazili, „dunajska zaprtija,“ je bila pri kraju. Ni baha-rija dunajskih brambovcev, ki so peli, kakor veli narodna:

¹⁾ Rodovina, ki je imela posestev na Štajerskem. Najdemo jo konec XII. stoletja, neki Rupert te rodovine se je pod kraljem Rudolfom vojskoval zoper Otokarja, českega kralja; Sigmar je umrl na zboru Kostniškem kot vladika sekovski; Sigmund je bil nadškof juvavski l. 1494.; poslednji Holenekar Friderik je umrl kmalu po l. 1582. Zgoraj omenjeni Abel se je preselil v večnost 26. okt. l. 1545. (Schmutz Top. Lexicon II. st. 91.)

²⁾ Ta silno stari vitežki rod prišedši, kakor pripovedujejo, iz Bosne, imel je posestva na Kranjskem, Koroškem, Štírskem, Tirolskem in Avstrijskem. V raznih, zlasti turških borbah, bili so hrabri junaki Purgstalli. Eni izmed njih so bili orjaške postave in nenavadne moči. Tak je bil n. pr. Erazem, čegar podoba posneto iz grada Pobreškega tik Kulpe nam je Valv. XI. str. 146 ohranil, jaz je nisem več videl. Sigmund Friderik mu je bil podoben. Leta 1632. so postali baroni, potem grofje. Poslednji iz te imenitne in mnogozaslužne rodbine Wenzel Rafael je umrl 7. jan. l. 1817. (Schmutz. Lex. III. st. 231).

³⁾ Bogata in po več deželah razkropljena rodovina, ki je dala vladarju in domovini lepo število izvrstnih možakov. Leta 1363. nahajamo Ulrika Turna, l. 1388. Gebharda, „der Tünnär,“ l. 1543. Franca kot dednega hišnika kranjskega, ki je prejel to čast od Ferdinanda III. iz Prage 12. avg. imenovanega leta. Grofovski naslov je Turnom dal cesar Karol V. v Milanu 24. avg. l. 1541. in Maksimilijan 8. okt. 1567. v Beču potrdil. Imenitni izmed njih so: Erazem, komendator nemškega reda na dolenskem Avstrijskem in kapitan Metliški leta 1535. potem prvi poveljnik na Hrovaškem, pokopan v križanski cerkvi Ljubljanski; Ambrož 1582—1592 kranjski dež. poglavar, Ahacij, iskreni podpornik luteranske vere, Matija, glasoviti podpihovalec tridesetletne vojske. (Mitth. d. h. V. K. 1861. str. 52 itd.)

⁴⁾ Stara že l. 1165. imenovana hiša. Cesar Leopold I. je 2. januarija l. 1572. Abfalterne povzdignil v baronski stan.

⁵⁾ Valv. XV. str. 427; Hammer. III. st. 87.

„Turk še le poznal nas bo;
 Pred posekal nam bo buče,
 Pred, ko da dobil bo ključce
 Našega mesta Dunaja,
 Kjer naš cesar dóm imá.“

Dunaj se je tedaj srečno iznebil ljutega sovražnika, tolikanj hujše so čutile njegovo divjo jezo njegova okolica in sosedne dežele. Roparske čete so prestikale na desni obali Donave vse kraje od Wiener-Neustadta, skozi gorenjo Avstrijo do Linca, celó do blizu Ratisbone so se priteple nekatere druhali. Pokončali in požgali so pa besni osmalini vse, kar so ugledale bistre, škodželjne njih oči. Mesta in trge so spreminjali v razvaline in podrtine, cerkve, Božje hrame, kapele ropali in onečastili, žetev na polji in mirne vasi vpepelili, otročice parali materam iz teles ter jih metali na kolovoze ali nabadali na sulice. Po cestah in ozarah so ležala trupla devic, ki so jih oskrunjali po sili tako dolgo, da so umrle. Na tisoče je bilo ubitih prebivalcev in v sužnost so jih odgnali ali pa kar pomorili več, nego si jih osvojili pri tritedenski oblegi.¹⁾

Tudi na Štajersko so pridrli turški trinogi maščevat se zaradi nepovoljnega izida pred glavnim mestom. Patent kralja Ferdinanda I. Dunajskemu magistratu 8. nov. l. 1529. pravi, da so roparske druhali, znamenit del kneževine Štirске pokončale s preli-vanjem grozno veliko krščanske krvi, z ropanjem, ognjem in od-peljanjem premnogo ljudi mladih in starih, moških in žensk.²⁾ Kteri kraji so o tej priliki največ trpeli, ni znano.

Kranjski se ni godilo bolje, zlasti na mejah v Metliškem okraji niso imeli pokoja. Sleherni dan je lomastilo 50 do 60 kon-jikov posebno tako zvanih martolosov ali nerednih vojakov čez mejo in požigalo in plenilo, kolikor se je dalo.³⁾ A tudi dalje v deželo so se spustili omenjeno leto, pridrli so namreč do Zatičine in kar se jim prejšnje leto ni posrečilo, dosegli so sedaj: samostan so razdjali, redovniki so bili berači.⁴⁾

Pogumnost krščanskih, iz raznih narodov zbranih vojakov, deloma pa tudi pomankanje živeža, deževno vreme in nezadovolj-nost janičarov so naklonile sultana, da je opustil oblego Dunaj-skega mesta ter vrnil se domú. Zavoljo mnogih zaprek pomikale so se silne čete le počasno skozi Ogersko proti meji. Ivan Zapolj-ski, ki so ga bili 14. sept. Segban-paša in janičarji izklicali za

¹⁾ Hammer III. str. 91, Ilwof III. st. 28.

²⁾ Notizenbl. 1858. st. 272.

³⁾ Jurešič je pisal 27. avg. 1529. iz Metlike do Bernarda Cles-a, škofa tridentinskega med drugim to-le: „Es beschehen täglich ein-fall von den turckhen, die zu 50 vnd 60 phardten vnd sonderlich die Martholossen in Crabathen vnd an den Crainerischen Confin pren-nen vnd rauben.“

⁴⁾ Radise po Puzelnovi Idiografiji.

kralja ogerskega, prišel je 28. okt. iz Bude in poklonil se Sulejmanu rekoč: „Blagoslovljena bodi Tvoja vojska!“ Prejel je za to 10 kaftanov, tri sedla in vajete z zlatimi verižicami. Nebo ni uslišalo voščila Janoševga; vojska je silno trpela na potovanji. Marsikteri so zašli v močvirjih. Pri prehodih in mostovih je bila nepopisljiva gnječa in strašansko nered, jako veliko tovarne živali, konj in vozov se je pogreznilo, s kratka, nadloga je bila strašna. Dne 16. dec. je sultan došel „srečno“, kakor piše v dnevniku, v Carigrad. ¹⁾

Nevarnost je bila odstranjena, toda ne za vselej. Treba je bilo toraj iz nova napenjati vse sile, da sovražnik v prihodnje ne najde dežel nepripravljenih. Najbolj je manjkalo novcev. Najizdatniši vir, da se temu v okom pride, bilo je cerkveno premoženje. Ferdinand je tirjal od duhovščine četrti del vsega premoženja, ki naj se ali prodá ali zastavi, zneski pa izroče vladí. Tej že omenjeni postavi so se deželni stanovi ustavljali s prva, a protestantska sofistika jim je zašepetala na uho ta-le izrek: Ogromno premoženje je bilo dano posebnó cerkvi in veri v prid, toraj naj se rabi za ohranitev cerkve in vere proti Turčinu. ²⁾ Vkljub uporú duhovščine so komisarji ostro izvrševali kraljevo zapoved, cerkveno blago zapisovali, cenili, in četrti del prodajali. Koroškim prelatom, ki so se menda najresneje ustavljali, dovolil je kralj, da mesto četrtega dela naj samí dotično število vojakov nekaj mesecev preživé. Ker tudi s tem niso bili zadovoljni, obveljala je postava brez usmiljenja. ³⁾ Pri cenitvi so pa včasih komisarji segali čez mejo postavljeno v zakonu in stranke so se pritožile v Avgzburgu pri Ferdinandu. S pismom iz Prage dné 9. maj. 1531. je tedaj kralj naznanil, naj se vsakdo oglasi, kteremu se je zgodila krivica. ⁴⁾

¹⁾ Behrnauer Tagebuch itd. st. 17 in dalje.

²⁾ Muchar VIII. str. 373—375.

³⁾ V zgod. društvu korošk. v Celovcu nahajamo o tej zadevi med drugimi te-le listine: V Lincu 10. nov. 1529. Ferdinand prodá 4. del premoženja prošta Vuka in kapitela v Šent-Andrašu v labodski dolini, Lenartu, škofu labodskemu, za 1004 rajn. Osojanskemu samostanu je dal prodati posestva na gornjem in dolnjem Korotanu n. pr. za 1350 rajn. Jurju Senussen-u, za 140 ranj. Andreju Mordaksu itd.

V Avgzburgu 17. avg. leta 1530. Ferdinand prejme od Janeza, prošta Doberleveškega in nadduhovnika junske doline več zemljišč kot 4. del, ki jih je prodal za 633 gold. koroškemu oskrbniku Mavriciju Weltzer-u.

V Avgzburgu 9. oktob. l. 1530. Ferd. potrjuje, da je prejel od opatinje Eme in vsega samostana v Šent-Vidu četrti del.

V Kolinu 26. dec. l. 1531. Isti potrjuje, prejem 1000 rajn. kot četrti del od opatinje Neže in samostana v Šent-Jurji.

⁴⁾ V zgod. društvu v Celovcu.

Tudi deželni zbori niso bili brez posla. V Lincu so zborovali odborniki dednih dežel in komisarji kraljevi so opominjali Koroške pooblaščenice, naj pripomorejo, da bodo mesta in trgi več dajali za vojskine potrebe.¹⁾ V Praškem zboru 14—18. marca l. 1530 so Štajerci dovolili 20. del tega, kar so posestva vredna, od duhovščine in plemstva polovico davka, ki ga je moral vsak plačevati kraljevemu davkarju (halbe gült), ob enem so sklenili vtrditi Radgono, Maribor, Ptuj, Ormuž, Celje, Rogatec in druge kraje in odmerili posamesnim tlako. Odbori iz dednih dežel so devet dni pozneje odobrili v Slovenjem-gradu kraljeve tirjatve.²⁾

Nemci so se sešli v Avgzburgu. Kranjski poslanci jim razložé žalostno stanje Kranjske dežele, isto tako so storili poslanci Štajerski in zbor je privolil kralju ne kakor doslé za eno leto, ampak vsegdar za vsako leto ne za šest, temveč za osem mesecev 40.000 pešcev in 8000 konjikov. Državni vojaški svet je sicer nasvetoval 90.000, Ferdinand zahteval le 60.000 mož, zborniki nemški so pa imeli tehtne razloge, da niso pritegnili ne unim ne temu ampak dovolili samo 48.000 vojakov. Dve leti kasneje l. 1532. so to potrdili v Ratisboni.³⁾

Kralj Ferdinand I. bi se bil vendar raji mirno pogodil s padišahom, ki se je dokaj sramotno vrnil od Beča, nego z orožjem sprijel se ž njim. Takošen strah je bil takrat pred mogočnim Turčinom! Poskusi toraj v tretje s poslanstvom. Jožef Lamberg in Nikolaj Jurešič sta bila odbrana v to. Prvi je bil rojen v gradu Orteneku blizu Ribnice na Kranjskem l. 1489. Ko je bil star 10 let, umrl mu je oče. Že v 13. letu starosti svoje začel je služiti štirskemu dež. glavarju Ruprehtu iz Reichenberga, l. 1503 je bil ž njim v bavarski vojni. Po smrti Ruprehtovi je hotel iskreni mladeneč na Ogersko, kjer se je vnela vojska. Toda premlad moral je ostati doma. Sedemenajst let star je prišel na dvor Maksimilijanov. Na prošnjo svojo se je vojskoval zoper Benečane pet let. Leta 1513. se je oženil na Orteneku, a žena mu je umrla, ko je bil l. 1518. pri cesarji. Postal je vitez, kranjskega dež. glavarja namestnik in slednjič deželni glavar. Dvakrat je potoval na Turško, kakor bomo koj slišali. Ko se je naveličal potovanja, ostal je nekoliko časa na Dunaji, potem se je kot baron preselil na Kranjsko, kjer je trikrat oženjen umrl l. 1554. v Ljubljani. Njegova kronika v vezani besedi opisuje njegovo živahno življenje.⁴⁾

Jurešič, drugi poslanec in neustrašeni branitelj mesteca Günsa, bil je Slovan, „ki nemško ni znal niti pisati niti brati“ ter se vselej cirilsko podpisoval. Njuna instrukcija od 27. maj. l. 1530 je bila podobna oni leta 1529. Premirje naj skleneta s silnim Sulejmanom, ako ni drugače s podporo nov-

¹⁾ V zgodovinskem društvu v Celovcu.

²⁾ Krones II. str. 20—21. Škoda, da obravnave niso posnete obširneje.

³⁾ Ilwof III. st. 32.

⁴⁾ Valv. IX. str. 46—64.

cev. Sultanu sta smela obljubiti po 100.000 cekinov na leto, Ibrahimu do 10.000 gold. vsako leto, drugim postrežljivim pašem po 2000 gold. enkrat za vselej. Meseca avgusta sta zapustila Avgsburg s spremstvom 24 oseb, med katerimi se je odlikoval doktor prava in pooblaščen odvetnik Benedikt Kuripešič iz Gornjega grada, ki je šel z njima kot latinsk tolmač in to potovanje opisal v posebni knjižici.

Skozi Ljubljano potovaje v Bosno zagledala sta 17. okt. Carigrad, kjer so ju jako slovesno sprejeli. Še le deveti dan ju je pustil veliki vezir pred se. Lamberg, ki je, kakor sam piše, znal slovenski, ¹⁾ nagovoril je Ibrahima v nemškem jeziku — tako mu je bilo namreč zaukazano — Kuripešič je narekoval njegove besede v latinščini. Ker pa nikogar ni bilo zmožnega tega jezika, da bi bil prevedel v turščino, nastala je zmešnjava in vlekli bi se bile obravnave, da ne bi se bil Jurešič oglasil o hrvaškem jeziku, ki ga je umel eden turških tolmačev. Ibrahim je po navadi svoji poslanca vpraševal to in uno, vmes tudi podrobil marsiktero zabavljico, ošabno in zaničljivo opombo. Na tirjatev, da se Ferdinandu prepusti Ogerska, odvrnil je, da nima nobene pravice do nje, pravi njen gospodar je sultan, ki si jo je dvakrat z mečem privojskoval. Ferdinand se pač imenuje kralj ogerski, kje pa je to njegovo kraljestvo ogersko? ali ste mar dve tega imena? — Ko sta poslanca jela prošnje svoje podpirati z novci, odrezal se je veliki vizir, da njegov gospod ne potrebuje njunega denarja, odprl okno in kazaje na sedmero stolpov rekel, da so vsi polni zlata in srebra, kterega se še niso dotaknili, sploh sultan ne prodaja dežel in ljudi in on mu k temu ne bode nikdar svetoval, tedaj naj molčita o novcih.

Dné 7. nov. sta z veliko svečanostjo stopila pred sultana, poljubit mu roko in pozdravit ga v imenu kralja Ferdinanda. Tudi sedaj so bile zmešnjave zaradi jezika, Lamberg je nemški govoril in rad bi bil slovenski, pa menil je, da ga ne bodo uméli. Iz zadrege je zopet pomagal Jurešič s hrvaščino ali morebiti s srbsčino. A niti pri tem zaslišani niti v poznejših razgovorih z Ibrahimom nista dognala in opravila nič: Turek ni hotel izpustiti Ogerske, a tudi ni maral za premirje. Po veliki pojedinii njima na čast in po slovesu od sultana 15. nov. zadrževali so ju še šest tednov v Bizancu. Še le v četrtek pred Božičem sta odrinila in 2. sveč. leta 1531. iz Krupe kralju poročila slabi izid poslanstva svojega. V Ljubljano sta priromala 9. sveč. Jurešič je tu bolan obležal, Lamberg pa hitel v Linc k Ferdinandu s sultanovim in vezirovim pismom. ²⁾

¹⁾ Gévy. Gesandtsch. K. Ferdinand I. an S. Suleiman I. 1530. st. 71.

²⁾ Gévy Gesandt. 1530 str. 27—49. Naj postavimo tu sem naslov, ki si ga daje Sulejman v svojem pismu: „Jaz sultan sem največi, najizvrstniši in prevzvišeni cesar; v oblasti imam Grško krono, gospod sem deloma belega in črnega morja, potem Grške, Turške,

Tako je izpodletelo tudi tretje poslanstvo. Dušman je v tem šaril po stari navadi. Leta 1530. do velike noči je petkrat planil čez mejo na Kranjsko in odgnal 3000 mirnih prebivalcev.¹⁾ Vzlasti na Kočevskem je rogovilil, dalje se pa ni spuščal, menda ker se je bal slovenskih batov in krogel. Trebalo je tedaj vsestranskih priprav, ker nadjati se je bilo, da pride prej ali slej z večjo močjo. Kralj Ferdinand je delal v ta namen po zmožnosti. Po smrti vrliga branitelja Dunajskega mesta, grofa Nikolaja Salma je postavil Lenarta pl. Vels-a za vojaškega maršala vseh nemških trum na Ogerskem, Janeza Kacijanarja prvega vojskovoda na Štirnem, Koroškem in Kranjskem, Ludovika de Avallos za poveljnika španjolskim in italijanskim četam na Ogerskem in barona Janeza Ungnada za deželnega glavarja Štirskega. Nas zanimivata drugi in četrti imenovanih.

Janez Kacijanar je brž ko ne iz rodovine Kacensteiner-jeve, ki jo najdemo sred XIII. stoletja v okolici Gornjega grada, kjer so bili, kakor beremo v listini l. 1359, pokopani vsi pred tem letom umrli Kacensteineri.²⁾ Imenovali so se tako menda po gradu Kacensteinu blizu Šostanja na Štirnem, ki je bila njih last. Leta 1338. so živeli Diepold s Kacensteina in sina njegova Kecel in Friderik.³⁾ Od l. 1347. do 1367. najdemo Rudolfa tega priimka, njegov brat, brez dvoma poprej navedeni Diepold, bil je pa že l. 1358. med mrtvimi. Kakor se razvidi iz več listin, bila sta vazala grofov Ortenburških. Rudolf je avstrijskemu vojvodi Albrehtu pomagal z oboroženo četo na Furlanskem, bila je tedaj rodovina že takrat močna in premožna. Kot odškodovanje za ono pomoč je vojvoda l. 1372. njegovima štričnikoma Diepoldu in Rudolfu ponudil 200 gold. iz desetine na Raki.⁴⁾ Njuna sestra Ana, hči Diepoldova in vdova Janeza Turjaškega, odpovedala se je l. 1380. v prid svojima bratoma vsake pravice do dedšine, ako ne umrjeta brez otrok.⁵⁾ Janez Kacensteiner je živel pred letom 1423., ker v tem letu je vojvoda Ernest potrdil njegovi vdovi Magdaleni,

Karamanije, Antiohije, Male Armenije, Sirije, Iverije, Przije, Damaska, Alepa, Egipta, Meke, groba Mohamedovega, Medine, rojstnega kraja njegovega, vse Arabije, Jemna proti rudečemu morju in cele Tartarske.“ Kuripešič je pisal o tem potovanji jako zanimivo, sedaj redko knjižico z naslovom: „Itinerarium Wegraiss k. künig Mayestet Potschafft gen Constantinopel zu dem türkischen Kayser Soleyman anno XXX“ ki šteje 32 strani. Isti je tudi opisal šege, navade, vero turške dežele v knjižici: Ein Disputation oder Gespräch zweyer Stallbuben itd. Uradno poročilo je zložil Lamberg.

¹⁾ Valv. XV. str. 431.

²⁾ Urkundenregesten aus dem gräfl. Auersperg'schen Archiv. in Auersperg, opisal Th. Elze v Mitth. des h. V. f. K. 1861. st. 50—51.

³⁾ Mitth. d. h. V. f. K. 1865. str. 62.

⁴⁾ Mitth. f. K. 1861. str. 59.

⁵⁾ Ibidem, str. 65.

hčeri grofa Konrada Schernberga, od moža jej prepisana zemljišča in polovico grada Kacensteina.¹⁾ Neki drug Kacensteiner, Diepold po imenu, se je l. 1422 prepiral z juvavskim nadškofom ter plenil in požigal po njegovem posestvu. Še le l. 1433. se je njegov svak pobotal.²⁾ Krištof Kacensteiner je l. 1438. prejel od vojvode Kacenstein v fevd z obljubo, da mu bode s svojimi ljudmi zvesto služil.³⁾ Dne 22. marca l. 1476. je Jurij Kacijanar od kralja Friderika IV. v oskrbnništvo in na račun prevzel grad Wallenburg pri Radolici unkraj Save s sodnijo vred in urad gorenje- in dolenje-radolški.⁴⁾ Leta 1476. nahajamo Kacijanarje prvikrat v okolici radoliški, kje da so prebivali, vendar ne vemo. Valvazor⁵⁾ poroča, da se je okoli 1354. l. neki Jurij Kacijanar k begunski grajščini na Gorenskem priženil in grad prekrstil v Kacenstein. Iz poslednjega bi se dalo sklepati, da so Kacensteineri popustili svojo prvotno grajščino Kacenstein na Štirskem ter to ime prenesli na novo posestvo v Begunjah. Ker je pa l. 1480. Friderik Lamberg dobil Kacenstein in Šostajn, smeli bi soditi, da je begunski grad še le po letu 1480. prejel novo ime in da se toraj moti naš Valvazor pisaje, da je že leta 1354. Jurij Kacijanar priženil Begunje in Wallenburg in to tem bolj, ker iz navedenih dat je jasno, da je rodovine Kacensteinske imenje večidel bilo na Štirskem in da še le l. 1476. prvikrat najdemo ime Kacijanarjev v okolici radoliški. Kakor v marsikterih drugih zgodovinskih naznanilih poroča Valvazor tudi o pričujočem morebit napak, vsaj navesti ne moremo nijednega pisanega spominka, ki bi potrjeval njegovo vest. Ako so pa Kacensteineri različni od Kacijanarov, razpadejo vse kombinacije⁶⁾ o visoki starosti in imenitnosti predtedov Janeza Kacijanara, in najprvi, nam znani ded njegov, bil bi Jurij l. 1476.

Roditelji našega junaka sta bila Lenart in Uršula, sestra slavnega Žige Herbersteina. Imel je tri brate in sestro Marjeto. Starejši, Andrej, padel je v bitvi pri Raveni, mlajši, France, je postal škof ljubljanski, o Juriji ni nič znano. Ker je mati njih Uršula stopila v drugi zakon,⁷⁾ posnamemo, da so otroci kmalu izgubili očeta. Kje pa je bil rojen Janez Kacijanar? Voigt v spisu o Janezu Kacijanaru kaj mično in poetično pripoveduje, kako sta se Janez in France radovala v rojstnem kraju v begunski grajščini tam na znožji mogočne Begunšice, kako so velikanska narava gorenska in njeni snezniki našemu Janezu prsa širili, kako ga je napajala bistra voda in ostra sapa navdihovala k pogumnosti in nadu-

¹⁾ Muchar VII. st. 167.

²⁾ Ibidem. str. 229.

³⁾ Chmel Materialien I. str. 30.

⁴⁾ Mitth. f. K. 1863. str. 89.

⁵⁾ Valv. XI. str. 298. in str. 463.

⁶⁾ Zlasti Voigtove v njegovem obširnem spisu: der Freiherr Hans Katzianer im Türkenkrieg v Raumers Hist. Taschenbuch 1844. st. 3—4.

⁷⁾ Herbersteins Familienbuch v Arch. f. K. öst. G. 1868. st. 330.

šenemu sklepu rešiti milo domovino krutega zatiralca in vpadovalca turškega.¹⁾ Vse to je lepo, a nima trdnega stala. Valvazor, katerega navaja, nikjer ne pove, da se je Janez rodil v Begunjah in tudi nam ni znana nobena listina, iz katere bi se dalo trdno spričati, da so Janez, ali njegovi starši ali dedovi prebivali v begunskem Kacensteinu, beremo pa, da je njegov bližnji sorodnik Kristof Kacijanar, ki ga nam zgodovina imenuje l. 1530., v zakon vzel Ano, hčer poslednjega gospoda na Kamnu.²⁾ — sedaj razvaline — ki je stal kake četrte ure od Kacensteina. Iz te okoliščine smeli bi sklepati le to, da so Kacijanarji posedali Kacenstein, ali vsaj, da niso bili daleč od Kamna.

Janeza Kacijanarja prištevajo nekteri Nemcem. Dosledno: Kranjska je bila del Nemčije, toraj vsak Kranjec — Nemec. Drugi n. p. Jovij, Hass, Kirchmair imenujejo ga Hrvata. Iz tega sodimo nenapačno, da je govoril kako jugoslovansko narečje.

Prvikrat najdemo njegovo ime l. 1525., ko mu je zbor v Wolfsbergu, kakor smo omenili, ukazal Salmu na pomoč hiteti. Bil je že ta čas poveljnik vojaški. Dve leti kasneje je peljal kranjske Slovence na Ogersko. Tu je rastle njegovo kardelo, in v diru je Ferdinandu pridobil Požun, Trnovo, Starigrad, Rabo, Komarno, Ostrogon, Trenčin, Budo itd. Nikjer mu niso bili kos privrženci Zapoljskega. Predaleč bi zašli, hoteči Janeza Kacijanarja spremljevati po vseh njegovih potih, opisovati njegove mnoge bitve in boje s Turci in Zapoljevci, naštevati nezgode in težave njegove na Madjarskem, kjer mu je vedno primanjkovalo novcev in vojakov, dovolj, ako rečemo: Kacijanar je v kratkem postal čislav vojskovod, kakoršnih je Ferdinand potreboval. Vzlasti pri oblegi Dunajski se je hrabro obnašal. Kjer so oblegovalci prestrelili največ mestnega ozidja, stal je Kacijanar s svojimi in odbijal vse napade. In ko so Turci odlazili, udaril je s husari svojimi za njimi in jim pobral veliko vjetih kmečkih mož, žensk in otrok, tudi nekoliko konj, klavne živine in šest kamel je prišlo v njegovo oblast.³⁾ To obnašanje je še bolj povzdignilo slavo „drazega viteza“, kakor ga zove svak njegov Herberstein. Že l. 1528. je bil poveljnik v Komarni in Trenčinu, meseca marca naslednjega leta deželni glavav kranjski in leto kasneje prvi vojskovodja združene armade širske, koroške in kranjske. Dne 4. marca istega leta mu je kralj podelil urade in gradišča v Šoštajnu, Kacensteinu in Bischofsdorfu blizu Celja v last⁴⁾ in 1531. l. so mu štirski stanovi v priznanje njegovih zaslug za domovino poklonili darilo 100 cekinov vredno.⁵⁾

Prestopimo sedaj k drugemu možu, ki se je odlikoval ne samo na vojnem, ampak še sijajniše na slovensko-književnem

¹⁾ Raumer's Tasch. st. 5 6.

²⁾ Familienb. st. 356.

³⁾ Voigt v Raumer's Tasch. st. 63.

⁴⁾ Mitth. f. K. 1865. st. 19.

⁵⁾ Muchar VIII. st. 389.

polji, k Janezu Ungnadu. Tudi on je bil iz stare, častitljive korenine koroške. Oton Ungnad je dal Št. Pavlskemu četrtemu opatu Pilgrimu (1159—1192) dve zemljišči, da njega in ženo njegovo pokopljejo v samostanski cerkvi, njegovemu nasledniku Ulriku (1192—1222.) pa dve njivi v isti namen za svojo hčer. ¹⁾ Druzega Otona „dictus Ungnade“ nahajamo v pismih l. 1284. ²⁾ Konrad „der Ungnad“, njegove hčere, Rajnar, Šenk Ostrviški in „Offen“ iz Kostanjevice so l. 1316. prejeli od tasta svojega trdnjavo Vipavsko in Neunburg kot fevd. ³⁾ Waltenstein v gorenji labodski dolini je bilo njih posestvo. Leta 1442. je cesar Friderik IV. Janezu Ungnadu in potomcem njegovim dodal grad Soneški v junjski dolini. Odsle so se pisali Soneški in ta priimek jim je ostal nad 200 let. ⁴⁾ Krištof Ungnad je Kranjcem pritekel na pomoč, ko so jih l. 1471. napadli Turki, kar smo že slišali. Po odstopu Sigmunda Ditrichsteina od deželnega glavarstva štirskega, stopil je na njegovo mesto naš Janez Ungnad, baron Soneški, ki je bil tačas že kraljev svetovalec, kapitan in vicedom Celjski z letnimi dohodki 1000 gold. in vžitkom grada Graškega. Od leta 1530. ni se vršilo nobeno imenitno opravilo brez Ungnada, „37 let sem služil veličanstvu in veliko tisoč gold. žrtoval za njega, in ko je ogerski kralj postal, dajal sem mu celó od svoje revščine, kar so mi namreč donašali gradovi, mesta in druga posestva in vse to brez povračila“, tako je potem tožil v pregnanstvu v pismu do vojvode Albrehta pruskega. Kako se je Janez Ungnad trudil na književnem polji slovenskem, to opisovati ne spada tu sem.

Ta dva moža sta bila tedaj nekaj časa duša vsega početja domá in zunaj na bojišču. Njima se je pridružil v delovanji za domovje in vladarja vrli vladika ljubljanski, do leta 1529. tudi dež. glavar kranjski, Krištof Ravbar. ⁵⁾ Njegove veljavne besede niso pogrešali v nobenem odboru, nobeni skupščini, bil je neutrudljiv. Leta 1530. jel se je resno dogovarjati s Kacijanarjem in Nikolo Zrinjskim, očetom Sigetskega junaka, kako vspešno Turke odvracati od slovenske meje. Za ta namen se mu je zdel naj-

¹⁾ Arch. f. Geschichte und Topographie von Kärnten 1866. st. 144.

²⁾ Arch. f. G. 1863 st. 88.

³⁾ Mitth. f. K. 1865. st. 61.

⁴⁾ Tangl v Mitth. f. Steierr. X. st. 160.

⁵⁾ Njegov oče je bil Nikolaj in bil oženjen z Rotijo, hčerjo Nikole iz Jame. Samo eno sestro Marjeto je imel. Oče mu je kmalu umrl, ker mati njegove se je potem vdruživ omožila z Janezom Turnom. Krištof je postal škof 1493., do 1529. je bil dež. glavar kranjski, potem kraljev namestnik v Beču in svetovalec. Bil je ob enem oskrbnik Sekovske cerkve in komendator samostana Admonškega. Dne 26. majn. l. 1533. je povzdignil Ferdinand njega in naslednike njegove na škofovski stolici v kneze. Umrl je ta zasluženi mož 26. okt. l. 1536. in pokopan v Gornjem gradu. Geslo mu je bilo: „Spartam quam nactus es orna“.

prilavniši pripomoček, sovražnikom vzeti Kamen grad in Ključ z okolico vred, ker prav iz teh krajev so najbolj pogostoma in najlože ypadali v Hrvaško in Kranjsko. Ker je Kacijanar imel opraviti s Turci, sešli so se poslanci Ravbarjevi le z Zrinjskim, ki je bil koj pripravljen prevzeti oblego omenjenih gradov. Svetoval je vrh tega še, naj se postavijo na meje vojaške čete, da nagajajo Turkom, kakor so doslé oni delali Slovanom in tako vračajo enako z enakim. Le tako bi se dali začasno odbijati navali turški, dokler namreč ne doide večja armada, obljubljena v Avgzburgu. ¹⁾ Zakaj so bili ti dogovori brez vspeha, ne vémo. Manjkalo je brž ko ne novcev in potrebnih priprav, znameniti so pa za nas, ker nam kažejo, v kaki tesni zvezi so bili Slovenci s sosedi Hrvati.

Isto osodo imel je shod v Brežicah, kamor je na Hrvaškem stiskani Ludovik Pekri povabil tudi Kacijanarja. Bolje se je obnesel zbor odbornikov štajerskih, koroških in kranjskih v spodnjem Dravbergu 24. marca 1531. l. Pri tej skupščini je bilo nazočih 17 odbornikov, med njimi so bili vojskovod Janez Kacijanar, škof Krištof Ravbar, Krištof Welzer iz Koroške, Janez Ungnad, Erazem pl. Turn, Vuk pl. Lamberg. Za vojsko so dovolili 2500 gold. Štajerska je prevzela 1333 gold. 60 vin., Koroška 666 gld. 6 vin. in Kranjska 500 gold. Porazumeli so se, da mora biti ob mejah stalna straža peš in jež, da morajo ogleduhi dobro zasledovati sovražnika, 8000 kranjskih kmetov je treba vedno pripravljanih imeti in orožja zmožne sklicati iz vseh dežel. ²⁾

Da-si je stal popred imenovani Krištof Kacijanar s precejšnim krdelom konjikov na hrvaški meji, pridrli so vendar Turci v malih tropah na Kranjsko že l. 1530., kakor smo že slišali. Naslednje leto so ponovili napad in primahali na Pivko, toda Hrvatje s Frankopanom, na čelu pobrali so jim vjete kristijane in vse naplenjeno blago. ³⁾ Tudi Štirski niso prizanesli, ker beremo, da je v tem letu v Lutomeru veliko škodo učinil hud požar, ki so ga boje vnetili kleti sovražniki, in da so l. marca na kose razsekali prednika Zajekloštra Andreja. ⁴⁾ V obče, kakor vidimo, slovenska zemlja in prebivalci njeni v tem času niso tako zelo trpeli po Turcih ko poprej. Tolikanj večja nevarnost pa je pretila l. 1532. Sulejman je hotel popraviti hibo l. 1529. pred Bečem. V Bizancu so delali za to velikanske priprave. Kakošen strah je imela zapadna Evropa pred silnim Turkom, kaže v Rimu na svitlo izišla knjižica, ki našteva posamesna turška krдела, čete, trume, in slednjič pretirano in prenapeto pride do tega, da bode nad milijon osmalinov kakor potop poplavlilo krščanske dežele. ⁵⁾ Poslednje niso mirno pričakovale tega, kar bode prišlo, temuč pripravljale

¹⁾ Obširno Valv. V. st. 431—436.

²⁾ Krones II. st. 22.

³⁾ Valv. XV. st. 437 edini vir o tem napadu.

⁴⁾ Muchar VIII. st. 388.

⁵⁾ Naslov tej 8 strani močni knjižici je: Krigs rustunge vnd heerzug

so se za brambo na vse pretege, zlasti one, ki so bile najbliže turškim mejam in tedaj v največi nevarnosti, namreč hrvaške in slovenske pokrajine. Deželni glavar štirski je v ta namen obhodil in pregledal hrvaško granico; Gradec, Radgono, Ptuj, Maribor, Brežice, Celje, Postojno, Neuhaus pri Tržiču, Senj, Otočec, Munjavo, Starigrad, Bihac, Lankovice so popravili, utrdili s pripomočjo kmetiške tlake in preskrbeli z vsemi za vojno potrebnimi reči. V Trstu se je nakupilo 40 centov streliva in razdelilo po Kranjskem. Novcev so pobirali povsod za vojsko, po cerkvah postavljali pušice.¹⁾ Kralj Ferdinand I. in brat njegov cesar Karol V. sta vendar enkrat prejela pomoč iz Nemške države, blizo 100.000 mož pod raznimi poveljniki.

A vkljub vsem tem in drugim ogromnim pripravam, pogodil bi se bil kralj najrajše na mirnem potu. Poslal je tedaj zopet do sultana poslanstvo z nalogo, da se pobota ž njim vzaj za primirje enega leta. Ako sultan kralju prepusti Ogersko, hotel je poslednji plačevati na leto 100.000 „penzije“, če se pa ne uda temu, naj deželo poseda Zapoljski, toda neoženjen naj ostane, da po smrti njegovi pripade avstrijskemu nadvojvodi. Dne 3. maj. l. 1532. sta za ta važen opravke odbrana grof Lenart Nogarola in naš rojak Jožef pl. Lamberg odrinila iz bele Ljubljane v Višnjo goro, kjer sta prenočila. Pri Metliki 5. maja sta se prepeljala čez Kupo na Hrvaško. A prepozno je bilo!

Sultan in ž njim 200.000 mož, med njimi 60.000 požigalcev, in 300 topov so bili že na nogah, da „kralju prihranijo dolgo pot“ kakor je izustil Ibrahim. V Nisi na Moravi sta od 28. maj. čakala bližajočega se padišaha. Došel je še le 12. rožnika in Sulejman in veliki vezir sta ju tu sprejela. Morala sta potem z armado v Beligrad, Ibrahim jima je rekel, da se bode sultan že sam prepričal je li res kralj želi miru ali ne. V obleki, ki jo je jima podaril turški cesar, stopila sta pred njega. Vsa vojna je stala v taboru, sred kterega je bil sultanov šotor. Sulejman je sedel na prestolu, stoječem na štirih stebrih, ki so se lesketali dragih kamenov in biserov, poleg njega se je svetila krona. Tako je razkazoval poslancema vso svojo mogočnost, imenitnost in bogastvo, istotako francoskemu poročniku in Janezu Martinucci-u od strani Zapoljskega.

Kakor v posmeh sta bila prisiljena za vojsko korakati do Oseka. Tu sta dobila pismo sultanovo do kralja Ferdinanda, ki ga oholi Ibrahim v pogovorih ni drugače imenoval ko „majhen gospodek“ „Klains herl“. V tem listu od 17. julija piše sultan: „Vedite, da sem po milosti božji in preroka našega Mohameda z vsemi svojimi prvaki, slugami in neštevilno vojsko dvignil se iz

des wuterichen Turkischen Keyzers mit aller Ordnung vnd Zal des volcks so er zu ross vnd zu füß die Christenheit zu überziehen mit ym bryngt warhaftig beschriben.“ Roma Anno MDXXXII. z dvema drevorezoma. 8°

¹⁾ Much. VIII. st. 390.

stolnega mesta. Zdavnaj že sleparite uboge kristijane v deželah svojih, češ, da bodo udarili na Turško; leto za letom na ta način izmikate ljudem denarje, večkrat so v ta namen tudi zbori in shodi. Zatoraj sem sklenil dvigniti se zoper kralja španjolskega. Vedite tedaj, da nisem namenjen k Vam, ampak k unemu. — Ko se bližam meji nemški, nikakor ni spodobno, da popusti dežele in kraljestva in beži, zakaj dežele kraljev so kakor njih žene: ako jih zapusté možje, pridejo tujim v last, kar je čudno in sramotno. Saj španski kralj že dolgo baha, da gre nad Turke, jaz mu pa grem z vojsko že naproti. Ako je pogumen, pričakuje naj me na bojišču, ako ni, pošlje naj moji visokosti tribut.“¹⁾

Tako se je glasilo ošabno pismo zmagonosnega Turčina, a poslanca ga še nista smela nesti svojemu gospodu, ampak za armado sta morala stopinje pobirati do Bruka na Litavi, kjer so 5. sept. poslanca še le izpustili, kralju Ferdinandu poročat, kar je že vedel.²⁾

Cesarja v srcu Nemčije je hotel tedaj Sulejman pohoditi, toda ni priril do njega. Slovani, katerim se le premnogokrat očita, da niso nič ali prav malo storili za človečanstvo, za omiko v zapadu, zabranili in vničili so mu to prevzetno početje. Trdnjava Kisek (Güns), majhina sicer in neizdatna gledé obširnosti, močna in velika po junaških mišicah, ki so jo branile, ustavila je visoko leteče namene in naklepe mogočnega sultana. Nikolo Jurešič, spreten v govoru, pokazal je tu kot poveljnik 700 vojakov in 2000 moških prebivalcev, da je še spretneje sukal britko sabljo proti neverniku, ako ga je prav ko listja in trave. Tri tedne je naskakoval trdnjavo, kri je tekla v potocih, Senjan Jurešič in njegovi junaki se niso udali. Dne 28. avg. so odbili poslednji naval, potem je Jurešič častno kapituliral in prejel od velikega vezira častno oblačilo. Nemčija je bila rešena, iznosil se je pa divji Turčin sedaj nad našimi deželami. Cesar in kralj z močno armado v Beču nista porabila trenutka, toliko ko nič sta storila z onimi 100.000 Nemci, Čehi, Španjoli, Lahi. Toliko bolje so španjolski in italijanski najemniki moževali, vrnivši se domú, po Štirskem in drugod, kjer so razgrajali barbarsko, ter gradove, trge, vasi ropali in požigali.³⁾ Pač so palatinski grof Friderik, grof Lodron in mladi mejni grof Joakim Brandenburški, ki je pripeljal 2000 konjnikov in 4000 pešcev iz Kolonije, proti štajerski in ogerski meji potisnili Kasimbega, ki je pridrl z 16.000 možmi do Anize in Linca in v naglici ukazal pomoriti neki 4000 vjetih kristijanov, zaradi ktere zmage so zlasti poslednjega v Berlinu tako slavili, ko bi bil res vse Turke vničil za vselej. To je pa blizo bilo vse, kar so storile nemške čete za nas, ker razun nekterih malih kardel, niso se spustile

¹⁾ Gévay: Gesandtsch. K. Ferd. an Sultan Suleiman 1531—1532 st. 87.

²⁾ Ibidem: Wegraiss Keyserlicher Majestät Legation in 32. jahr zu den Türcken geschickt etc.

³⁾ Muchar VIII. st. 303. Voigt. st. 104.

dalje na Štirsko. Domovino dostojno maščevati, odmenjeno je bilo po večem Slovencem in njihovemu slavnemu voditelju Kacijanarju.

Pogumnost Nikolaja Jurešiča in njegovih zvestih je Sulejmanu popolnoma odvzela veselje cesarja Karola iskati na Nemškem. Prve dni meseca septembra je odrinil izpod trdnjave, kjer je bila tako nepričakovano ponižana njegova oholost in prevzetnost, in na severno izhodni strani stopil čez Štirsko mejo. Zaradi neprestanega deževja in jako slabega pota valila se je vojska počasno proti Nemškemu Gradcu. Pred njo in za njo ni bilo družega nego razdjanje in požiganje. Zataborene cerkve, kjer so se prebivalci moško branili, končal je požrešni ogenj, ki so ga zanetili besni sovražniki. Nijednega trdnega kraja niso sicer užugali, tolikanj strašnejše je trpela dežela, ki jim je bila odprta. Dne 11. sept. stal je sultan pred Gradcem.

Ko je Kacijanar pri Dunaji izvedel, da se turška sila pomika proti glavnemu mestu štirskemu, dirjal je noč in dan z 2200 večidel domačimi konjiki na Štajersko, Žiga Herberstein ga je spremljeval. Hotel je sultana prehiteti in pomnožiti posadko mestno, kajti znano mu je bilo, da ima mesto sicer dovolj topov, a le malo izurjenih vojakov. Prišedši za nekaj milj do mesta, došla je novica, da je Turek že pred Gradcem, Kacijanar zdajci sklene tudi siloma predreti sovražne trume do obzidja mestnega, ker bal se je za lepo mesto, ki bi ga mozlemini gotovo izropali, da jim pride v oblast. Toda Sulejman slišavši o bližajoči se krščanski vojski ni je čakal, ampak 12. sept. umaknil se proti jugu. Ko toraj Kacijanar dospel naslednje jutro ob 5 uri, sovražnika ni bilo nikjer, kajti ta je že Muro preplaval in pri tej priložnosti izgubil mnogo ljudi in popotnega blaga. Kacijanar je v mestu ostal tri dni, da so se spočili utrujeni vojščaki. Pripovedujejo, da je potem sovražnika dobro otepel pri Fernicu. Herberstein, spremljevalec Kacijanarjev, ne omenja nič o tem dogodku, piše pa, da je Pavel Bakič, ki je imel mnogo Kranjcev pri sebi, v slovenskih gorah pod Lipnico prijel zadnje straže in ugrabil veliko Turkov, konj in dragocenosti.¹⁾

Turki so krenili proti Svečini, kjer so zapalili grad, kakih 1000 se jih je pa 14. sept. spustilo čez Radl proti Koroški. Deželni glavar Vid Welzer je bil postavil v sotesko pri dolenjem Dravbergu 1500 mož močno posadko. Ko jo Turci ugledajo, pobegnejo čez Remšnik nazaj.²⁾ Dva dni kasneje je sultan dospel pred Maribor. Štiri dni so delali most čez Dravo. V tem je peščica hrabrih braniteljev pod vodstvom nam že znanega Žige Višnjagorskega odbila tri sovražne naskoke. Predno je bil most gotov, lotile so se nekatere nemške četice Turčinov in nagajale jim škodovala na razne načine. Tudi Bakič in njegovi ljudje niso mirovali, da so si

¹⁾ Herberstein Selbstbiogr. v *Fontes rer. aust.* 1855. st. 301.

²⁾ Arch. III. st. 29. po Št. Pavelskih zapisih.

jezo ohladili nad neverniki.¹⁾ Ti so za seboj most sežgali in vso-
torili se na Ptujskem polji. Po glinastih, jako slabih, potih
so se pomikali s težkim topovjem silno počasno. Še le 22. sept.
je sultan pri Vinici stopil na Hrvaško, kjer so Turci neznano raz-
grajali in divjali ter 30.000 duš pritirali na Turško.

Kacijanar je med tem izvedel, da se Kasim-begove razkrop-
ljene čete klatijo na meji Štirski. Da jih uniči, hiti na Avstrijan-
sko. S kakimi 4000 štirskih strelcev in husarov zgrabi 19. sept.
neutegoma sovražnika pri Neustadtu in samo 600 mož neki je
odneslo peté. Od vse 16.000 močne vojske, ki jo je pripeljal Ka-
sim-beg na Avstrijansko, bilo je v tej in poprejšnjih bitvah po-
tolčena in ugonobljena dobra polovica s poveljnikom vred, ako
ne več, le Ferif z manjšo polovico je menda srečno utekel.²⁾
Opisati grozovitosti, ki so jih učinili krvoželjni neverniki ubogim
kmetom v samotnih dolinah in nenadoma napadenim hribovcem z
ognjem in mečem, kakor tudi neusmiljeno, kruto maščevanje kr-
ščanskih zmagovalcev, naj mi čitatelji blagovoljno opusté, saj jim
je znano iz najnovejše dobe, da vojskini hrup zbuja najhujše
strasti tudi omikanejšim narodom, nego so bili Turci, iz vseh
vetrov nabrana soldateska in srditi za domovje svoje boreči se
Slovenci s početkom XVI. stoletja. —

Leta 1532. je tedaj sultanu doneslo malo slave, da-si je
Ibrahim paša kralju širokoustno pisal, da njegov gospod nikjer
ni našel cesarja in da so dežele njegove kakor njegove žene: ni
ga videti niti v unih niti pri teh. A tudi vspeh krščanskega orožja
ni bil takošen, kakoršnega bi pričakovali po velikanskih, vsestran-
skih pripravah in ogromni vojski, ki sta jo nabrala cesar in kralj.
Ko so Turki zapustili Štajersko, odrinil je prvi z večim delom
armade iz Beča, ker nič ni hotel vedeti o nasvetu, naj bi pritisnili za
sovražnikom. Vojaki, kolikor jih je prepustil bratu Ferdinandu,
uprli so se naklepu udariti na Ogersko in vsa lepa armada razšla
se je na vse kraje. „Zgrešili smo lepo priložnost, Bogu služiti in
krščanstvo rešiti trinogov“ tožil je kralj sestri Mariji, in drug po-
ročevalec piše: „Ves svet žaluje in milovanja je vredno, da se je
sešla tolika izvrstna vojska in ni kar nič opravila.“³⁾ Zakaj se je
to zgodilo? Avstrijanska je bila rešena, nevarnost za Nemčijo od-
stranjena, in slovenske pokrajine, da-si štete k nemškemu cesar-
stvu, naj si pomagajo, kakor vedó in znajo! Morebiti se je tako
mislilo? Skoraj smemo tako soditi, okoliščine to le preočitno po-
trjujejo. Kolikokrat so Slovenci na bojiščih kri prelivali za vse
druge nego za svoje namene, a domovino jim branit, priskočil ni
nikdo, vedno so stali — sami.

¹⁾ Voigt. st. 102.

²⁾ V teh praskah so poročila tako zmedena in navskrižna, da je te-
žavno pravo zadeti. Najverjetniše se mi zdi, kar piše Herberstein
na navedenem mestu.

³⁾ Voigt. st. 103.

Osmo poglavje.

Slovenci planejo v Bosno. — Sultan sklenc mir s Ferdinandom I. — Vojne priprave. — Kacijanarjeva vojska nesrečno vojuje. — Beg pri Oseku. — Kacijanar zaprt in umorjen. — Ogerska postane turška. — Ferdinand ukaže opoldan zvoniti. — Žiga Herberstein hiti v turški tabor pred Budo. — Sulejman ga ne vslíši. — Kraljeva vojska nič ne opravi na Ogorskem. — Zbora v Celju in Beču. — Slovenci se oborožujejo. — Janez Lenkovič, slaveni vojskovod. — Herbart Turjaški stopi na vojaški oder. — Turci na Slovenskem. — Rop krščanskih otrok. — Janičarji. — Krvavi davek. — Njegovi nasledki.

Sulejman sicer nič ni dosegel leta 1532., vendar so kralju Ferdinandu moči tako opešale, da sam ni mogel nadaljevati vojske, in dežele njegove so tako onemogle, da so potrebovale mirú in počitka. Kralj je toraj še istega leta meseca grudna odpravil na Carigraški dvor viteza Jeronima iz Sadra, brata branitelja Kišeške trdnjave, da sultana nakloni k miru ali vsaj k primirji. In Sulejman je bil sedaj mečega srca ko sicer tó koj naznanil, da se hoče pomiriti s kraljem, ako mu pošlje ključe mesta Ostrogonškega. Turšk čavš je bil odposlan s pogoji v Beč, sin Jeronimov Vespazijan ga je spremljal. Kjer sta potovala, sprejemali so ju po ostrem povelji kolikor mogoče slovesno, do Kacijanarja pa je Jeronim iz Carigrada 21. jan. 1533. pisal, da je sultan srdit, ker je čul, da so Kranjci udarili čez mejo do Udvinu in da pretijo dalje, naj se tedaj ogiblje vsacega sovražnega napada.¹⁾

To se je zdelo Jeronimu potrebno, ker Slovenci res niso rok križem držali, ampak nagajali so Turčinu, kjer in kolikor so mogli. Še ko je bil sultan na Ogorskem, zbere Janez Pihlar, vedoč, da je bosniški paša pri véliki armadi, viteze in kmete kranjske in na svojo srečo udarijo v Bosno. Mnogo gradov in sel vzamejo siloma, ne malo nevernikov potolčejo in odnesó precéj ropa. Turčini se hočejo maščevati in 3000 jih prigrmi na Kras. A Slovenci jim zastavijo za hrbtom vse soteske in ceste in vitez Jakop Ravnah, kapitan Kraški in Istrski, z naglo sklicanimi kmeti jih zgrabi in neki 2000 osmalinov je obležalo, 500 vjetih in ves plen odvzet. Naših ni bilo nad 800.²⁾ Ko se je Jeronim v Bizancu pogajal

¹⁾ Gévay II. Gesandtsch. 1532—1533 st. 65.

²⁾ Tako poroča Valv. XV. str. 448 po deželnih zapisnikih; Tomašič stavlja dogodjaj v leto 1531. in piše, da so Turci privreli „in pincam“ na Pivko, veliko pokončali in mnogo ljudi odgnali, Pihlar, Vuk Frankopan, Jurij Slunjski in drugi so obstavili Planino in s Knežjgorice streljaje nevernike deloma v beg zapodili, deloma pobili. Archiv IX. str. 29.

za zlati mir, tudi takrat niso mirovali Slovenci, hrepeneči maščevati se nad krutim Turčinom. Kacijanar, vojskovod z dušo in telesom, kteremu primirje ni bilo menda prav nič po volji, in vrli Žiga Višnjagorski, pridružita si drugih enakomislečih vitezov in ropa željnih Slovencev in napadeta Bosno. Do Udvena so vasi čutile srdite Slovence, zakaj sploh so bile izropane in zapaljene. Živine v velikih čedadah so maščevalci seboj tirali, Turkov dokaj posekali ali vjeli. Še nikdar jim ni Kacijanar napravil tolike škode kakor takrat, zato je bilo že ime njegovo strah Turčinom.¹⁾ Ta čin bi bil pa skoraj podrl vse prizadevanje Jeronimovo v Carigradu. Vdrugič je toraj 11. svečana opomnil Kacijanarja, naj miruje in nikar ne nadleguje turških dežel, isto naj brez odloga ukaže tudi plemenitašem hrvaškim in poveljnikoma v Senju in na Reki. V tistem smislu je pisal v glagolitici slavonskemu glavarju Ljudevitu Pekriju in Francu Batjanu, banu hrvaškemu.²⁾

V Beču so slovesno sprejeli prvega poslanca turškega in se vé, da udali se mirovnim pogojem, ki jih je bil prinesel. Kmalu sta se poslovila on in spremljevalec Vespazijan in vrnila v Carigrad. Ž njima je odrinil Kornelij Duplicij Schepper s ključi ostrogonskega mesta, s pismom kraljevim in darovi, da ž njimi in z letnimi 100.000 cekini „penzije“ odkupi primirje. Dné 20. maj. so dospeli vsi trije v Stambul. Jeronim je poklonil vélikemu veziru ključe in darila. Smehljaje je ta z glavom odkimal, naj ključe le ohrani, prijazno pa je vzel krasna darila, vredna 7000 cekinov. Po obširnih razgovorih, v kterih se čudimo goropadni oholosti turškega vsemogočnega državnika Ibrahima, pa tudi dosehnal neslišani pohlevnosti kraljevih posancev, porazumeli so se slednjič v glavnih točkah. Žaljivo, poniževalno za habsburške vladarje je bilo, kar se je govorilo o zaslišani pri sultanu 23. junija. Po navodu prevzetnega Ibrahima je Kornelij Sulejmana ogovoril takole: „Kralj Ferdinand, Tvoj sin, spoznava vse, kar imaš in premoreš, za svoje in vse svoje za Tvoje, ker Ti si njegov oče. Ni vedel, da hočeš Ogersko sebi pridržati, sicer bi se nikdar ne bil vojskoval. Ker pa ga hočeš imeti Ti, njegov oče, želi Ti sreče in zdravja in ne dvomi, da mu kot oče pripomoreš do tega kraljestva in do družih.“

Poslanca sta se potem silno izgovarjala, češ, da so darila preborna, in prosila sultana dovoljenja, da bode v prihodnje Ibrahim, brat Ferdinanda kralja — za tacega se je bil namreč ponudil Turčin in poslanca sta ga radostno sprejela — zastopnik in opravnik Ferdinandov pri turški porti in naj nazaj dá doto kraljice Marije. Jeronim je še posebno naglaševal, kako sin vélikega cesarja (Sulejmana), kralj Ferdinand, hrepeni po dolgem miru z očetom svojim in po dopisovanji ž njim in kako sin ne poseda ničesa, kar ni ob enem očetovega, ne oče, kar ni sinovega. Sultan je odgovoril in

¹⁾ Valv. XV. str. 449.

²⁾ Gévay. Gesandtsch. 1532—1533 st. 74.

Junisbeg tolmačil: „Padišah dovoli Vama mir, ki ga ni pridobilo šest poslancev pred Vama. Ne privoli ga Vama za 7, ali 25 ali 100 let, ampak za 200, 300 let ali za večne čase, ako ga sami ne prelomite. Padišah se bode obnašal proti kralju Ferdinandu kakor oče proti sinu; sultanove dežele in ljudje so sina njegovega Ferdinanda in Ferdinandove očeta njegovega. Kraljica Marija dobí doto in kar je posedla na Ogerskem.“ K temu je pristavil Ibrahim med drugimi: „Vélikí car bode prijatelj prijateljem, sovražnik sovražnikom svojega sina kralja Ferdinanda. Ako hoče cesar Karol mir, pošlje naj poslance do visoke porte“.

Tak mir je sklenil vladar z ošabnim nevernikom! V zahvalo za to milost je Kornelij v imenu kraljice Marije sultanu poljubil roko in Jeronim obleko Ferdinandov tajnik pa je pisal: „Ne vé m, kaj bi rekel ohlapnosti cesarja in kralja, ki sta poprej tako bahala, sedaj pa ponižno prosé priberačila mir“. ¹⁾ Enako poniževalnega ne pozna zgodovina habsburške rodovine.

Skoraj tri tedne so mudili poslanca v turškem glavnem mestu in še le potem odpravili s pismi do kralja in cesarja. ²⁾ Meseca septembra leta 1533. sta poročnika prinesla zaželeni mir. Kralj je urno razglasil na vse strani veselo novico. Kranjskim duhovskim in svetnim oblastnijam je iz Beča 1. oktobra leta 1533. posebno ostro zaukazal, „mir povsod ohranuj te, mirno v sosesčini živite, nikomur ne delajte škode ali nadleže, niti v večih niti v manjših trumah ne napadajte turških dežel in krajev in ne kalite miru ne tako ne tako“. Kdor bi temu nasproti ravnal, hudo bode kaznovan na telesu in premoženji „da bode tudi turški car spoznal, da mir sprejemši, hočemo ga popolnoma ohraniti in ostro kaznovati, kdor mu nasprotuje“. ³⁾ Blizo tako so mir oznanili tudi na hrvaški in slovenski granici.

Zaželeni mir je bil tedaj sklenjen. Sultan in vélikí vezir sta priljudno dopisovala sinu, oziroma bratu, kralju Ferdinandu, in do neba povzdigovala turško junaštvo v Perziji, kamor se je bil Sulejman obrnil po nesrečnem izidu vojne l. 1532. Hujskanje ob mejah pa s tem nikakor ni jenjalo. Kralj sam ni dosti upal svojemu vsiljenemu očetu, dokaz temu neprestano pripravljanje za nove vojske. Dne 13. januarja istega leta je zapovedal vtrditi Fürstenfeld, mesto Kočevsko — denar zato posoditi je obljubil Janez Ungnad, — 20. jan. pa Žužemborg na Dolenjskem, da imajo ubogi prebivalci v okolici ondi varno zavetje v turških napadih. Meseca aprila dne 6. je iz Inšpruka Mariborčanom odpustil 305 gold. davka „ker so se v poslednjem turškem napadu dobro branili zoper sovražnika, vrlo obnašali se, mesto oteli in ohranili, ob enem tudi, da se jim nekoliko odškodova“. Slovenski

¹⁾ Voigt v Raumer's Tasch. str. 117.

²⁾ Obširno Hammer III. str. 127—140 in Gévay Ges. 1532—1533.

³⁾ Natisnjen v Gévay II. str. 153—154; prepis tega ukaza v novo-meškem kapitelskem arhivu.

Bistrici je potrdil svobodščine in pravice, Celju prosti somenj. Od štirskih stanov je tirjal denarno podporo, ker stanje je jako nevarno: Turki že prežé v Obravcu, Senj in Bihač, dve imenitni trdnjavi varujeta Erazem Scheyer in Erazem Turn, kar prizadeva veliko stroškov. ¹⁾ Prvemu je dal kralj 16. sept. l. 1533. za dolžno stotnikovo plačo, za izplačevanje, hrano in obleko vojakov v Senju, Otošacu, Starem gradu, Brinjah in Jablonici, in kar je potrošil za sele, ogleduhe in za potovanja na dvor vkup 10.000 gold. in zastavil mu za ta iznesek urad v vrhniških Rovtah in 5 dni kasneje za hrabro in zvesto službo v vojski — vzel je bil namreč Obrabice in Salin — 200 gold. letne penzije iz mestnega davka Novo-meškega. ²⁾

Leta 1535. dné 30. jan. je ukazal kralj iz slovenskega Štarterja napraviti vojno pošto in sicer čez Ptuj, Gradec na Dunaj in 17. okt. istega leta zapovedal Maksu Leisserju, oskrbniku vojaških potrebščin, topov poslati v Krško. ³⁾ Dné 28. okt. l. 1536 so stanovi štirski dovolili za 6 let po 12.000 ranjžkov proti Turku, ako bi deželi ne protila nobena nevarnost. Temu so pa dostavili, kazaje na nerodno življenje po samostanih, ki so bili v tej dobi po večem luteranskim stanovom bolje pri srcu nego Turki, „naj se v službo vzamejo dobro učeni in v sv. pismu izvedeni predikanti“. Sploh so se po deželah marljivo pripravljali na prihod Turčinov. Na zahtevanje Kacijanarjevo je kraljevi zidarski mojster Janez Čerte pridno utrjeval kranjsko glavno mesto Ljubljano. Pisali so po stavbarske mojstre v Meran, Benedke, Napoli, ki so že takrat sloveli kot najboljši zidarji. Smodnika in streliva so tovorili v Ljubljano in Gradec, isto tako v bran postavili Zobelsberg, Ribnico, Senožče, Polhovgradec na Kranjskem. ⁴⁾

Tudi zborovali so na vse kriplje. Meseca nov. l. 1536 so se sešli odborniki peterih dolenje-avstrijskih dežel in iz grofije Goriške v Beču. Trajal je ta zbor do marca l. 1537. Iz Kranjske prišli Erazem pl. Turn, dež. oskrbnik Andrej pl. Lamberg, vitez Erazem Scheyer Soteški, znani kapitan Senjski, vitez Erazem Obričan, Jurij pl. Lamberg, gospod Črnelški, Janez Jožef pl. Ek, Viljem Braunsperger, župan ljubljanski, so po svedočbi Valvazorovi pri tej priložnosti svetovali, naj se Ogerska inkorporira nemško-rimskemu cesarstvu, češ, da se bode poslednje krepkejše potegnilo za nesrečno, po raznih strankah strašno pomandrano deželo, ktere Ferdinand sam ne more oteti propada. ⁵⁾ Navdušenost za véliko Nemčijo že takrat ni bila majhina! Vendar nasvet še ni obveljal.

¹⁾ Muchar VIII. str. 397 — 398.

²⁾ Mitth. d. h. V. f. K. 1865. str. 19 — 20.

³⁾ Muchar VIII. str. 407.

⁴⁾ Ibidem str. 415 — 416.

⁵⁾ Valv. X. str. 336; Krones II. str. 33. Prvi stavlja ta zbor v leto 1538., kar je zmota.

Hrvatje, raztrgani in nesložni med seboj, zbrali so se v Križevcih 1537. leta in sklenili porazumeti se, da složni udarijo na občnega neprijatelja. Ljudevit Pekri je bil izbran za poveljnika hrvaške vojske s pogodbo, da dela vse v soglasji z vojskovodom Kacijanarjem.

Koj po zboru Dunajskem sešli so se poslanci v Pragi, kjer so avstrijski naglašali hudo nevarnost naših dežel, ako ostanejo brez pomoči. Na srce so polagali českim, moravskim, sleškim in lužiskim tovaršem, kako je Turek v preteklem poletju pod-se spravil do 30 trdnjav, krajev in brodov čez Savo in odtiral kakih 60.000 kristijanov,¹⁾ kako ima že skoro v svoji oblasti vse prehode, ceste, soteske in brodeve, da roparji brez težave lahko prideró v dveh dneh na Kranjsko, v treh pa na Avstrijansko. Da je potem nevarnost velika tudi za česke pokrajine, ni treba še le razkladati. Dolenje-avstrijske dežele so sicer — nadaljevali so poslanci — tudi sedaj z vladarjem vred vse storile, da se ustavijo protečemu navalu, po dveh velikanskih vojnah so neizrečeno trpele, — zlasti Kranjska zdihuje že 20 let v večih in manjših napadih, v ropanji in požiganji ter je izgubila v bitvah tako izvrstne plemenitnike in druge pogumne može — da se oslabilene, brez druge pomoči ne morejo več zoperstavljati mogočnim vpadom, še manj pa vsej sovražni sili, zatoraj prosijo izdatne podpore, ki so jo tudi res obljubili.²⁾

Kakor vidimo, nevernik vkljub sklenjenemu miru ni miroval. Nagajal in napadal je na mejah, kedar in kjer je mogel. V tem sta se posebno skušala Kozrevbeg, bosniški poglavar, in Mohamed-paša Jahjaogli, poglavar semendrijski. Preobladale so njune čete, kakor smo slišali, do 30 trdnih mest, med njimi važni skalnati Klis, ki ga je vrli Peter Krušič dolgo časa srečno branil. Zaradi tega vračali so kristijani enako z enakim. Razun mnogih več ali manje znamenitih prasek osnovali so l. 1537. veliko vojsko, ker glas je počil ob enem, da se je francoski kralj Franc dogovoril s Sulejmanom, da hočeta oba planiti v Ferdinandove in Karlove dežele, sultan s 40.000 konjiki na Štirsko in Avstrijo, kralj pa v Flandrijo in Holandijo in dražiti tudi v Milanu, da bode Ferdinand moral armado svojo deliti na dva kampa. Od rimskega carstva ni bilo pričakovati pomoči zavoljo luteranskih homatij.³⁾

Tako so nakanili sovražniki habsburške rodovine. Toda Ferdinandu se je posrečilo, da je nabral, se vé da iz raznih dežel in narodov kakih 24.000 mož, 16.000 pešcev in 8000 husarjev, poslednji pod vodstvom Ljudevita Pekrija in P. Bakiča. Čehe je pri-

¹⁾ To omenja tudi Janez Hass v letopisu mesta Zgorelca v Lužici, ki je živel ondi od 1473—1544. M. J. Hass: Görlitzer - Rathsanalen herausg. von der Oberlausitzischen Gesellschaft der Wissenschaften. Görlitz 1870 str. 311.

²⁾ Voigt. v Raumer's Tasch. str. 136—140.

³⁾ Kirchmayer's Denkwürdigkeiten Font. rer. aust. 1855. st. 494.

peljal grof Albert Šlik, Avstrijance Julij grof Hardek, tirolske in italijanske strelce grof Ludovik Lodron, Korošce Erazem Mager, Štirce Janez Ungnad in Kranjce Janez Kacijanar, kteremu je kralj 10. junija l. 1537. iz Prage izročil nadpoveljstvo skupni vojski. Vojna sreča je bila temu možu do sedaj jako mila in kralju svojemu je služil z življenjem in premoženjem. Kakor mu je poprej posojeval novcev, vzel je za to vojno 10.000 gld. od Turjaških na posodo.¹⁾ Vojska je bila dosti močna, tudi novcev ni manjkalo. Vprašanje bilo je le, kako bode Kacijanar izhajal z različnimi trumami, ker njihovi poveljniki se niso radi uklanjali zapovedim Kacijanarjevim, ki je bil nekterim Nemec, nekterim Hrvat. Prepiri med njimi, neredno dovažanje hrane za veliko vojsko in druge neprilichnosti že izpočetka niso obetale nič prida. Poglavitni namen vojnemu početju l. 1537. je bil Osek osloboditi iz turške oblasti. Počasno so se pomikali na desnem bregu Drave. Zdajci nastane nevihta, dež lije več dni, konji stojé do trebuha v vodi in blatu, ljudje cepajo na potu glada in prehudega trpljenja. Ko so dospeli v Valpovo in pred Osek, pošel jim je skoro ves živež. Mesta se ne lotijo, ker živali in ljudje so bili izstradani in utrujeni. Kacijanar je svetoval, ali naskočiti mestno obzidje in tako prisiliti k boju Turčina, ki se je tega ogibal na razne načine, ali pa umakniti se tje, kjer bodo dobivali potrebne hrane. Poveljniki so pritegnili poslednjemu in lačna vojska se je jela klatiti po neznanih krajih sem ter tje, jemala kmetom, kar so premogli, naskakovala tudi nekatere gradove, misleča, da najde jedi in pijače. V tem so jo posamesne konjiške čete turške vedno napadale od vseh strani in naposled je tako opešala armada in zmešnjava je dospela do vrhunca: brez strahu in reda so začeli poveljniki in krdela njih begati, kjer so si nadjali zavetja in polnih bramov. Vojskovod je bil v strašnih stiskah. Kakor beremo v njegovem zagovoru, sklenilo se je nekega dne — bilo je menda 9. oktobra — naslednje jutro za rano odriniti z vso vojsko proti Valpovemu in sicer na znamenje piščalke. Ko se je pa jelo daniti, bili so v šotoru le Kacijanar, Obričan in Gašpar Ričan, kapitana husarjev; Pekri, Ungnad, Lodron in drugi so bili že pobegnili s četami svojimi. Vojskovodja je bil toraj prisiljen udariti za njimi.²⁾

Druga poročila dogodbe drugače pripovedujejo. Najprej je s svojimi ljudmi potegnil Ladislav More v bližnji svoj grad, za njim Ungnad, Nikolaj Turn, vladika zagrebški Šimen Erdöd in Pekri, pred solnčnim vzhodom se je v beg spustil Kacijanar sam. Tirolci, Čehi brez Šlika, ki je popustil krdelo svoje, Avstrijanci in Korošci so ostali v šotorih, morebiti čakaje dogovorjenega znamenja s piščalko, ki ga pa niso dali, da ne bi Turci slišali glasú.

¹⁾ Radisc. Herbard VIII. str. 53. Za ta znesek je kralj l. 1541 Engelbertu zastavil Smlednik.

²⁾ Valv. IX. str. 30—41, prepis zagovora v tajnem arhivu v Königsbergu. Voigt str. 177.

Ti so hitro izvohali stan ostalih kristijanov ter si ga hoteli obrniti v svoj prid. Kmalu krščanski vojaki čujejo ropot bližajočih se neverskih trum, naglo izkličejo Lodrona v poveljnika in v istem hipu zgrabijo turški konjiki krščanske pešce in jih popolnoma vničijo. Koroški kapitan Mager je padel, Lodron za smrt ranjen je bil vjet in kmalu potem umrl, ako ga ni dal Mohamed paša, kakor se misli, umoriti. Malo kdo je utekel in kdor je ubežal vrnil se je v strašno revnem stanju domu brez konja, okleke itd. Ves šotor, kanone, med njimi kasneje večkrat imenovana „Kacijanarica“ bile so v turških rokah. Magerovo, Lodronovo, in Bakičevo glavo so poslali kot zmagovalno znamenje na srebrnih plošah sultanu, in vjeti kristijani so morali vpreženi kakor konji peljati Kacijanarico in une topove pregrnjene z zlatimi plahtami in ozaljšane z zastavami in banderci v Carigrad. Letopisec Hass temu dostavlja, da so 300 vjetim nosove porezali.¹⁾ Jasno je iz teh in drugih listov, katerih pa niso spisale priče, ampak taki, ki so o tej dogodbi le slišali od drugih, da je Kacijanar popustil vojsko, pri kateri bi bil moral kot prvi poveljnik ostati do poslednjega trenutka.²⁾ Je li se to zgodilo iz malodušnega strahu pred sovražnikom ali samo po pomoti zaradi znamenja k odhodu, ne drzemo se razsoditi: poročila o tej zadevi so preveč zmedena. Toliko je gotovo, da prav njegova nenazočnost je bila kriva pogube ostale vojske. Čem več so si prej kristijani obetali od lepe armade, tem večja je bila sedaj njih jeza in žalost. V vezani in nevezani besedi so jo vrstniki naznanjali.³⁾ Kirchmayr zdihuje v dnevniku: „Nikoli se še ni čulo o tako sramotnem begu nemške vojske in Bog daj, da se nikdar ne zgodi!“⁴⁾ Drug kronist Kacijanarja v srdu imenuje izdajico, ker je pred bojem popustil vojsko. Ob enem nam pove, da je bil nesrečnož srednje postave, črn in trinošk do služabnikov svojih, katerih je neki mnogo sam prebodel. O Ungnadu pa piše, da je bil mlad, velik in močen mož, da se ni

¹⁾ Valv. XV. st. 450 - 452; Voigt v Raumer's Tasch. st. 177—179; Hass: Görlitzer Rathsanalen itd. str. 356.

²⁾ Voigt v Raum. (str. 179—186) priobčuje pismo Jeronima Laskega do prijateljev svojih, poročilo brezimnega do volilnega kneza saksonskega in neka druga izvestja od nov. 1537 tudi brez podpisa. Naposled imamo poročilo loškega oskrbnika Antona Turna do frižinskega škofa Filipa iz Loke 28. okt. l. 1537 (v Notizenblatt 1858 str. 357—359). Vsi ti dopisniki dogodbe niso videli, ampak o njej slišali od drugih, ki morebiti sami niso bili priče tega, kar so poročali.

³⁾ Na cerkvenih vratih in po gostilnicah nemških je bilo brati, kakor svedoči Hass Rathsan. str. 357.:

Catzianer, der her von der Ungnade und her Albrecht Slig
Weren werdt das sie alle drey hingen an einem striegk.

⁴⁾ Kirchmayr Denkwürdigk. Font. rer. aust. 1855. str. 496.

slabo obnašal do domovine, vendar se ne bode čisto opral madeža, da je bežal ¹⁾

Ferdinand je ukazal stvar na tanko preiskovati in ostro kaznovati Kacijanarja in njegove druge, ako so res krivi žalostnega dogodka. Slik in Turn sta morala v zapor. Pekri-a so peljali v Gradec in Inspruk, Ungnad je bil zaslišan v Graškem zboru in kralj ga je spoznal nekrivega, Kacijanarju pa je poslal sprevedno pismo, kakor ga je zahteval. Vsled tega je došel sred meseca grudna v Krems, kjer v zboru njegov zagovor ni našel prijaznega odmeva, marveč kralj je spoznal v njegovi pregrehi razžalitev veličanstva ter ga rekel na Dunajski dvor pripeljati in zapreti, da se v treh mesecih opraviči, sicer bode tožen skrunbe veličanstva. K temu povelju je veliko pripomogla sestra njegova Marija, zakaj cesar se je potezal za jetnika. Morebiti so jej nevoščljivi ogerski zapovedniki kaj zašepetali v uho?

Nihče se ni izmenil za Kacijanarja v ječi, toraj je pisal kralju, naj mu razodene, zakaj je v zaporu? Dalje omenivši zaslug svojih za kralja je prosil, naj mu predlože poročila in izgovore posamesnih kapitanov in poveljnikov, da se more zagovarjati in opravičiti, ako se mu kaj očita; kralj naj mu naznani, česar ni rekel in dokazal v zagovoru svojem. Zahteval je sodnikov izvedencev v vojskinih rečeh, saj še navadnega prostaka sodijo le vojaški sodniki, slednjič je ponudil poročstvo, ako ga spusté. ²⁾ Zastonj je čakal odgovora kraljevega, obrnil se je toraj do prijateljev. Osoda njegova jih je silno osupnila. Hieronim Laski je hitel s pismi Žige Herbersteina na poljski dvor, da bi se kralj Sigismund potegnil za nesrečnega vojskovoda. Vsa kraljeva rodovina je sklenila prositi milosti. A predno je odšel njih poslanec Nikolaj pl. Nibšič v Beč, zasuknile so se razmere gledé Kacijanarja. S početkom l. 1538. je ta v drugič pisal kralju list, v katerem pravi, dokler je sam napeljeval vojsko, nikdar se ni zgodila sramota in škoda, čislali so ga krščanski knezi in spoštovali celó neverniki, a pred Osekom bili so trije poveljniki, Slik českim, Pekri ogerskim in hrvaškim, on pa notranje-avstrijskim četam. Čez vso armado je imel le v nekterih rečeh pravico, sicer pa je imel v vojnem svetu le en glas, kakor vsi drugi vodje, ako se je tedaj kaj zakrivilo, zakaj bi edini on trpel za to, kar se je sklenilo skupno! Kralj naj ne sluša obrekovalcev, ki mu podtikajo, da je bil v zvezi z oskrbovalcem živeža, da vojske ni zakladal s potrebno hrano in da sta si na ta način pridobljeni dobiček delila. Tudi se nikdar ni izdajsko razgovarjal s Turčinom. Ponovil je prošnjo, naj mu kralj naznani točke v zagovoru njegovem, ki se mu zdé pomankljive, in naj ga postavi pred nepristransko komisijo. ³⁾

¹⁾ Hass Rathsannalen str. 357—358.

²⁾ Voigt v Raum. str. 204—208.

³⁾ Voigt v Raumer's Taschenb. str. 210—215.

To pismo kakor prošnje kranjskih in slavonskih stanov za Kacijanarja in Pekri-a bile so brez uspeha. Prvi se tedaj poprime družega sredstva. Po noči od 30. na 31. januarja se spusti po vrveh, ki mu jih je neka imenitna gospá v srebrnih posodah poslala v ječo, v graški jarek in pobegne na čilem konji, dolgo se ni vedelo, kam?

Ferdinand je bil v Pragi, kjer je bil Šlik oproščen, ko pri-nese sel novico: Kacijanar je všel. To je kralja skoro bolj drnulo nego nesreča pri Oseku. Bati se je bilo namreč, da hrabri vojskovod, ki je poprej toliko storil in žrtoval za kralja, sedaj srdit, ne obrne meča zoper njega, ker počel je glas, da je Turek zopet pomeril na Ogersko. V tem je došel poljski poslanec in svetoval omahovajočemu kralju, naj pomilosti Kacijanarja in sprejme njegovo ponudbo, vsled ktere hoče na svoje stroške tri mesece izdržavati 4000 husarjev, zlasti, ker se je nadjati, da bode s svojim vplivom pripomogel, da Kranjska in Štajerska povrne zgubo topovja in drugo škodo. Toda kralj se je premislil in ostal pri tem, da mora obveljati sodnijska pravica. Marsikteri niso odobrili te ostrosti.

Razposlan je bil tedaj kraljev ukaz do uradov in poveljnikov po Ogerskem, Slavoniji in Hrvaškem, prijeti „zavrženega človeka in velikega izdajico“. Prejme pa 8000—10.000 gold., kdor ga izroči živega, polovico tega, kdor ga pošlje mrtvega.

Kacijanar je bil na Hrvaškem. S Ferdinandom nezadovoljna in zbog poslednjih žalostnih dogodkov razdražena stranka se je koj oklenila slavnega vojščaka. Skoro vsi plemenitaši so se mu pridružili. Ivan in Nikolaj brata Zrinjska sta mu celó trdni grad Kostanjiški izročila v prebivališče. Novo življenje se je začelo. Iz Kacijanarjevih in Zrinjskijevih posestev so zapodili kraljeve davkarje in zbirali pridno vojne željnih ljudi, ker Kacijanar je imel neki sila novcev. Za Ferdinanda toraj na Hrvaškem ni bilo posebno ugodno. Od njega postavljena bana Toma Nadažd in Peter Keglevič nista bila kos mogočnim velemožem, prosila sta tedaj novcev in ljudi iz Štirске, Koroške in Kranjske, katerih jima pa kralj ni mogel dati. In še nevarniše bi bilo postalo stanje, da ni kralj mirú sklenil z Zapoljskim, vsled kterega je pripadla prvemu vsa Hrvaška, Slavonija in kar je posedal na Ogerskem in po smrti drugega vsa Ogerska dežela. Ferdinandu so bili znani naklepi Kacijanarja in tovaršev njegovih, ki jih sedaj niso mogli izvršiti. Razkačen zaradi tega, dal je grofa Salamanko in njegove ljudi — same španjolce —, katerim je bil Kacijanar izročen, soditi in sodniki in sodnija jih je obsodila na smrt. Te krvave sodbe se je bilo nadejati tudi slavnemu vojskovodji. Grdi jeziki so imeli dovolj prilike podtikati mu, da se pogaja z Mohamedom pašo „da postane renegat in turšk general“. Da mu je res dopisoval, spozna Kacijanar sam. Kako bi se temu čudili, saj mu ni kazalo drugače! Ferdinand ga ni hotel pomilostiti, Zapoljski, od nekdanj sovražnik njegov, sedaj ni mogel pomagati, ko bi bil hotel. Šlo mu je za

življenje! Da je pa nameraval s svojimi dopisi več nego rešiti golo življenje, ne more spričati nikdo. Istuanfi poroča, da je veliki vezir Kacijanarjeva pisma do paše poslal Ferdinandu kralju. Dokler nam pa niso znane njih besede, ne moremo reči naravnost, da je hotel izdati kralja in domovino. —

To neprijetno, negotovo stanje Kacijanarjevo ni trajalo dolgo. Nikolo Zrinjski, njegov kučigazda, dal ga je nekega dne po obedu umoriti, ali ga je celó, kakor drugi hočejo, sam umoril ter glavo poslal v Beč. To djanje kasneje toliko slavljenega junaka Sigetkega ni bilo junaško. Brata Žrinjska, ki popred nista bila po vsem prijatelja kralju Ferdinandu — sicer se ne bi bila združila s Kacijanarjem, še manje bi bila odstopila Kostanjico temu „zavržnemu človeku in velikemu izdajalcu“ — hotela sta se s tem krvavim činom, kakor sodimo mi, le prikupiti kralju, dobro vedoča, da nič ne kaže z Zapoljskim in da jima tudi zveza s Turkom ne hasne. Ako se tedaj prizadevajo nekteri zgodovinarji, oprati Zrinjska tega madeža, trudijo se zastonj. Značiti ta zavratni umor kot nekako potrebno politiško djanje ali kot krščanstvu koristno in važno delo, kakor sta storila kneza v pismu do kralja, je hinavstvo, za katerim se skriva grda sebičnost. Sovremeniki so ga splošno obsodili. Herberstein je pisal vojvodu pruskemu Albertu: Na Hrvaškem sta grofa Zrinjska Janeza Kacijanarja ubila, ko je bil mlajši zaupljivo pri njem v Kostanjici. Milostljivi knez veste za tako djanje pravo ime, toraj ga opustim.“¹⁾ Valvazor je videl na njegovi raki v cerkvi Gornjegraški kamen, na katerem je bila upodobljena basen o lesici, ki je tiča povabila v gostijo, in ga sama pozabala.²⁾

Kralj Ferdinand ni kar nič zameril Zrinjskima, ko sta mu naznanila krvavo svoje delo. Odpustil jima je to in vse druge pregreške s pogojem, da se nikdar ne bodeta dogovarjala ali pogajala z nevernikom in da ostaneta zvesta podložnika njegova. To je čudno. Sumničili bi skoro, da se stvari niso godile brez vednosti Ferdinandove, kakor kasneje leta 1551. ne, ko je Castaldov tajnik umoril meniha Jurija Utješimiča, škofa veliko-varadinskega, privrženca mladega Zapoljskega. Istuanfi nas v tem sumu nekako potrjuje.³⁾ Kje je resnica, ne moremo povedati zarad pomankljivih nam znanih virov. Vsakako bi ne bilo nehvaležno delo, globokeje pogledati v razmere in okoliščine onih nejasnih dogodeb, razgnati temo, ki pokriva Kacijanarjev tragični konec, razvozlati po zmožnosti spletke in odkriti nagibe, ki so vzročili silno smrt slavnega vojskovodje.⁴⁾

¹⁾ Voigt str. 241. V rodbinski knjigi piše o J. Kacijanarju: „Von Hansn und Niklasn graffn von Serin umb seines guetwillen vber sein vern.“ Arch. 1868, st. 331. op. 1.

²⁾ Valv. IX. str. 41.

³⁾ Istuanfi Hist. de rebus Ung. st. 218.

⁴⁾ Istuanfi Hist. de rebus Ung. st. 218.

⁵⁾ Voigt v Raumer's Tasch. st. 236—241; Mešić: Život Nikole Zrinj-

Kacijanar je zapustil soprogo Elizabeto, hčer Andreja Strmelskega in vdovo Tomana z Gradneka. Po Valvazorji ¹⁾ je imel tri sinove, Baltazarja, Lupa in Janeza, a ti so menda zgodaj pomrli, ker imenuje se nam le njegova hči Skolastika, ki se je omožila z Ulrikom baronom Eytzingom ter 28. maj. l. 1539. ženitovanje obhajala pri stricu svojem Francu, ljubljanskem škofu v Gornjemgradu. ²⁾ Tudi rodovina je čutila jezo kraljevo, ker sprva jej je Ferdinand odrekel sleherno pravico do imenja očetovega, naspoled se je vendar omečil in na Skolastiko prepisal grajščine na Štorskem in nekaj desetina na Kranjskem. ³⁾

Kacijanarjev naslednik v glavarstvu Kranjskem in poveljništvu avstrijskih in slov. čet je bil Nikola Jurešič. ⁴⁾ Niti ta niti Janez Ungnad nista mogla in nista smela pomagati Zrinjskima, ko so jima Turci požigali gradove, ker sta bila izključena iz primirja.

V tem so se naše dežele marljivo oboroževale in pripravljale na sprejem neljubih gostov. Iz zakladnic v Gradcu in Neustadtu so vozili topov, raznih pušek, sulic, sekiric, smodnika in krogel v Ptuj in od ondod v Ljubljano in važnejša mesta na Hrvaškem, v Dalmaciji in slov. pokrajinah. V Brežice so zazidali 3000 gld. Brama Hrvaške in Dalmatinske je bila izročena Erazmu baronu Turnu, kompturu nemškega reda na Avstrijskem, ki je pa že konec l. 1539. zaradi bolehnosti odstopil in l. 1541. umrl, potem Žigi Visnjagorskemu in Kegleviču. V Senj je prišel kot kapitan Janez Lenkovič. Posebna četa martolosov je bila sestavljena, da je hodila po hostah. Za prevažanje živeža, streliva in drugih vojnih potrebščin čez Muro, Dravo in Savo je bilo vicedomom Štajerske, Kranjske in Koroške zaukazano, napraviti ladij, plavov in v ta namen poklicati tesarske mojstre, ki so se pa morali skrivati v Ljubljani in drugod. Naročil je kralj tudi narisati zemljovid Kranjske, Hrvaške in Krajine in odločil risarju razun navadne plače 20 ranj. po vrhu. ⁵⁾

Leta 1540. je planila roparska druhal v Kočevsko in pokončala mesto in okolico njegovo. ⁶⁾ V istem letu so se zbrali odborniki peterih avstrijskih dežel in grofije Goriške v Beču in za

skoga st. 63—69. se trudita vsak s svojega stališča razjasniti to stvar, a pomanjkanje zanesljivih spričevalnih virov pogrešamo tudi pri njunem delu.

¹⁾ Valv. XV. str. 456.

²⁾ Herberstein v Familienbuch str. 331 in 363.

³⁾ Mitth. d. hist. V. f. K. 1865. str. 21; Voigt v navedeni razpravi str. 243.

⁴⁾ S pismom iz Beča 19. okt. l. 1537. Iz Prage mu je Ferdinand 24. aprila l. 1538. še posebno naložil, da po svoji pameti in moči brani hrvaške kraje proti Turčinu. Muchar VIII. str. 425.

⁵⁾ Povelja so iz leta 1538, meseca januarija, aprila, maja in novemb. Muchar VIII. str. 435—436.

⁶⁾ Valv. XI. str. 199. in XV. str. 457.

turške potrebe kralju dovolili polovico davka, ki ga vsak posestnik na leto plačuje deželnemu davkarju.¹⁾

To leto je rodilo nove homatije na Ogerskem, ker „kralj Janoš“ je umrl, in njegova zemlja bi bila morala vsled pogodbe s Ferdinandom pripasti poslednjemu. A temu so se ustavili varhi njegovega komaj rojenega sina in sultan. Vnel se je tedaj med kraljem Ferdinandom in neverniki boj, ki je bil nesrečen za prvega in za slovenske pokrajine. Z močno vojsko pridere Sulejman v Hungarijo, da jo siloma posede ne za mladega Zapoljskega, ampak za-se. Po vrsti so se mesta uklanjala turškemu jarmu, 29. avg. l. 1541. Buda, l. 1543. Šikloš, Pečuh, Ostrogon, Stolni Beligrad, l. 1544. Višegrad in drugi gradovi in kraji, — Ogerska med Donavo in Tiso in kar je ni bilo unkray Donave v Ferdinandovi oblasti, postala je turška.

Ko se je na častitljivem gradu budimskem zasvetil turški polomesec, pretresel se je krščanski svet. In kaj se ne bi bil! Poglej na zemljovid in videl bodeš, kako daleč v srce krščanstva je že priril oholi nevernik, spoznal pa bodeš tudi, komu je pretila sedaj najhujša nevarnost! Kakošen strah se je polastil Nemcev, spričuje zgodovina. Dežele so dovoljevale novcev in vojakov zoper Turke, pesniki so v pesmih in igrokazih navduševali rojake zoper dušmana, celó Luter jih je v nemal k molitvi in ki niso mogli sami nad krvočnega azijata, vojskovali so se doma — z lesenimi Turki.²⁾

Najžalostnejši prizor v prihodnost so imele avstrijske dežele, sosedinje mogočnega Turka. Vse sile je bilo treba tedaj napenjati, da se trden jez postavi daljnemu napredovanju turških druhali, ako že ni mogoče popolnem potisniti jih čez stare meje. Zato se vé trebalo je novcev in vojakov. Kralj Ferdinand je toraj pridno nakladal vsakoršne davke podložnim svojim. Ni bilo ga premakljivega, niti nepremakljivega blaga, niti osebe začeni od škofa in kneza do rokodelca in zadnjega posla, da ne bi moral plačevati „turško štibro.“ Izvzeti niso bili ne otroci, ne igralci, piskači, pevci, glumači, ne skakači. Iz Dunaja 5. majnika l. 1542. je zapovedal kralj, naj za to postavljeni možje na Štirskem cenijo blago, imenje, dohodke, mostnino, cestnino, gozde, prihodke iz ribštva, rudarstva, polja, vinogradov, gradov, zaslužke dninarjev, rokodelcev, delalcev. Od vsakih 60 gold. vrednosti je bilo treba plačati po 1 gold. za turško štibro. Veliki posestniki, grajščaki so morali po zneskih, ki so jim bili zapisani v zemljiščnih bukvah za vsako pesestvo, dajati novcev ali sami izdržavati vojake.³⁾

Ker je bilo še premalo denarja, poprijel se je kralj izposojevanja. Iz Beča 12. maj. l. 1541. je naročil vicedomu koroškemu, potem Vuku pl. Hodiškemu (Keučah) in Sigmundu pl. Kevenhülleru,

¹⁾ Notizenbl. 1855. str. 324.

²⁾ Ilwof IV. str. 9.

³⁾ Ilwof IV. str. 9 – 10.; Muchar VIII. str. 470.

naj vzamejo od koroške duhovščine novcev na pósodo za turško vojsko z obljubo, da se bode plačevalo 5 gold. od sto. In res je prejel od vetrinjskega samostana in opata njegovega Boštjana in družih prelatov 2000, od gurniške proštije 50 ranj. dobrega denarja, od grebenjskega prošta Jurija pa 150 gold., ki jih je zarad nesreče pod Osekom, kjer so njegovi vojaki močno trpeli, še le pridobil s tem, da je dve zemljišči prodal bamberskemu škofu Weigandu za 190 gold. V zastavo je kralj prvima dvema izročil dac v Trbižu tako, da se jima iz dohodkov njegovih polagoma plačajo izneski z obrestini vred. ¹⁾

Na večkratni opomin kranjskih poslancev, da človeške naredbe ne zadostujejo, ako jih Bog ne podpira, razposlal je Ferdinand iz Linca dné 20. okt. l. 1541. razglas, v katerem pravi, da zavoljo hudih pregreh in nesloge v veri Bog kristijane tepe s kugo, dragino, lakoto, vojsko in posebno s turško šibo. Da se odvrne ta Božja jeza, zapoveduje „naj po vseh mestih, trgih, vaseh in krajih v farnih in drugih cerkvah vsaj enkrat na teden v določenem času obhajajo očitne obhode s sv. mašo in vsaki dan ob dvanajsti uri se mora zvoniti;“ da podložni na kolenih prosijo vsemogočnega Boga, da se jih usmili in potolaži svojo jezo. Poleg tega je bilo ukazano pridigarjem in župnikom, da v ogorih svojih poslušalce opominjajo k pokori in poboljšanju življenja, gosposkam pa, naj čujejo, da se izvršuje ta zapoved. To zvonjenje zoper turško silo je prišlo v navado po vsem nemškem cesarstvu, in da-si sedaj ni več tega strahu pred Turčinom, ohranilo se je opoldansko zvonjenje še dan danes. ²⁾ V nekterih krajih zvoné že ob enajstih, po družih kakor v Kočevji zvečer o mraku, kar pa ima poleg tega še kako posebno zgodovinsko podlago.

Predno je kralj poskusil nestanovitno vojno srečo, poslal je Žigo Herbersteina in mlajšega grofa Salma v turški tabor pred Budo, nadjaje se, da morebiti vendar kaj dosežeta z dobrimi besedami in obljubami ter izprosita mir ali vsaj primirje. Dné 2. sept. l. 1541 odrineta s 46 spremljevalci iz Beča na Donavi proti Požunu, Komarni, Ostrogonu in Višegradu. Stopivša na suho pozdravi nemšk dragoman, rojen Dunajčan. Čavspaša in drugi imenitni Turki jih sprevedijo v šotor blizo Rustem-paševnega. Naslednji dan se poklonita temu paši in dvema drugima. Na malo gospojnico so bili pripeljani v drug šotor, ne daleč od sultanovega. Tu je bila gostija. Paše so sedeli na nizkih stolcih, kancelar pa kar na tléh, se vé na krasnem tepihu. Na istotaka stolička sta sedla poslanca. Sleherni je dobil prtič za čez naročje in obrisavko, sicer ne belo, vendar snažno. Osem do devet raznih jedi so prinesli v zelenih lončenih skledah in postavili na nizko, z belim prtom pregrnjeno mizico. Vsak je kar s prstom segal po tem, kar mu je

¹⁾ Izviri de dato 1. avg. in 24. dec. v arhivu zgod. društva koroškega v Celovcu.

²⁾ Mitth. d. h. V. f. K. 1864. str. 90; Ilwof IV. str. 11.

dišalo, nož in vilic ni bilo treba. Nazadnje so postavili pred vsacega na kositernih ploščekih lončeno skledico sladke vode. Spremistvo so med tem gostili sandžak begi.

Po obedu je bilo slovesno zaslišanje pri sultanu. Sedel je na zlatem stolu, poleg njega so stali vezira Rustem in Mohamed in dva dvornika z dolgima, posrebrenima palicama. Poslednja sta najprej Salma, potem Herbersteina pod pazduho prijela in peljala pred sultana, da sta mu poljubila desno roko, ki je počivala na kolenu. Na vprašanje Sulejmanovo: „Kaj pravita, kaj hočeta?“ pozdravil je Herberstein sultana in prosil, naj milostljivo ogleda darila, ki mu jih poklanja kralj Ferdinand. In zdajci prinese dvanajst slug bogato pozlačeno čašo in silno umetno uro, ki ni kazala samo ur in dni, ampak tudi premikanje nebesnih teles. Dasi so mu bila darila vseč, govoril ni mnogo, in kmalu vprašal: „Ali nimata nič več?“ Na odgovor Herbersteinov: „Sedaj nič več“ odpravil ju je rekši Rustemu. „Reci jima, naj gresta!“

Pogajala sta se potem z Rustem-pašo za mir, toda ta ga je hotel dovoliti, le, ako kralj vrne vse, kar je privojskoval, za to pa, kar ima, plačuje leten davek. Dne 10. sept. je sultan vsakemu v dar poslal po dva kaftana, pet kosov navadne svile in 5000 asper, to je 100 cekinov. V podarjenih oblačilih sta slovo vzela od sultana. Ko se je Herberstein hotel pripogniti, da poljubi sultanu roko, bolečine v ledjah tega niso pripustile. Zaklical je Rustem-paši v tej zadregi slovenski: „Za Božjo voljo pomagaj, ne morem!“ Paša ga je umel, a ne pomagal. Sulejman tudi umevši ga, pa je vzdignil roko eno ped višje, da jo je 55 let stari mož mogel doseči z ustnicami. Rustem-paša je ukazal potem poslanca peljati poleg Donave pod mesto, da sta videla brodovje na reki, pripeljane in osvojene topove, neizmerno oblegovalno orodje, rove in kamele okoli šotorov. Pri slovesu je vprašal Rustem Herbersteina v slovenskem jeziku: „Kaj si videl?“ Odgovoril je: „Mogočnega gospoda veličastvo.“ In močno se je prikupil paši. Enajstega sept. so jima izročili dve pismi v zlatih vrečicah, da ju poneseta kralju. V njih je bilo pisano: Ogerska je turška, sultan si jo je osvojil z mečem. S sodčekom vina, nekaj koštrunevine in govedine in s sladkorjem obdarovani in spremljani po čavsu in tolmaču, vrnili so se vsi v Beč — poslanstvo ni opravilo nič.¹⁾

Česar Ferdinand ni dognal s posredovanjem, mislil je doseči z mečem. Skupščina avstrijskih odborov v Lincu mu je privolila vojakov in 50.000 gold. za nakupovanje živeža. Državni zbor v Ratisboni istega leta 1541., h kateremu so avstrijske dežele odposlale 19 poslancev, med njimi iz Kranjske Erazma Scheirera,²⁾ pečal se je s prva z verskimi stvarmi, naposled je vendar obljudil

¹⁾ Herberstein Selbsb. st. 331—336; Hammer III. st. 236—238.

²⁾ Valv. X. str. 336 in XV. str. 457. Erazem Scheirer, ces. stotnik v Senju, bil je zet Jožefa Lamberga in umrl 18. sveč. l. 1547. Nagrobni kamen njegov je vzdani v stolni cerkvi Ljubljanski.

krepeko podporo 40.000 pešcev in 8000 konjikov. Tem je kralj pridružil 10.000 pešcev in toliko konjikov, Papež Pavel III. in druge laške vlade so tudi poslale svoja krдела. Dne 7. julija l. 1542. se dvigne velikanska armada ter se jame pomikati proti Oggerski, 60 dni je trebalo, da je prikorakala do Pešte. Prvi vojvoda jej je bil volilni knez Joakim Brandenburški, okoli njega osem nemških vojnih svetovalcev. Vojaki so bili različne narodnosti, Nemci, Italijani, Slovani, Madjari itd. vse vprek, kar je rodilo zmešnjav in nerednosti. In res, nevednost mnogih poveljnikov in nepokorščina vojakov, katerim bajè niso redno plačevali dnine, ¹⁾ bila je kriva, da so brezvspešno oblegovali Pešto. Oktobra meseca je bila vsa mogočna vojska tako brez vsakršnega reda, da je pobegnila in v Beč prisopihala v 7 dneh, ko je poprej potrebovala za tisto pot dveh mesecev. Na tej gonbi se jih je več pogubilo nego pred Turčinom v boji. Vtakniti so jih hoteli kasneje v posadna mesta na stroške nemške države, a Nemci se še niso poboljšali: kakor drugi sklepi splaval je po vodi tudi ta.

Nade, ki so jih stavljali kristijani v to vojno, kakor 1537. leta v Kacijanarjevo, bile so toraj popolnoma vničene. Na vsak način je bilo treba skleniti mir ali vsaj primirje. Poslanstvo za poslanstvom je hitelo v Carigrad in po ne majhinih žrtvah od strani Ferdinandove ponižal se je vendar l. 1547. sultan Sulejman, da je kralju dovolil primirje na 5 let proti temu, da plačuje letnih 30.000 cekinov. ²⁾

V tej dobi so se jeli Slovenci sosebno živahno gibati. Po važnejših trdnjavah na meji so imeli naši rojaki častna mesta. Kraljica Ana je 1540. l. Bihač sred Une združila s Kranjsko deželo in ta je prevzela brambo te trdnjave, Gall je bil ondi poveljnik, za njim Viljem Šnicenbaum in Jurij Saurau. ³⁾ Gaspar Ričan je zapovedoval na Reci, Krištof Mazgon v Paznu, Janez Lenkovič v Senji itd. Pri plačevanju davkov v krvi in blagu ne pogrešamo Slovencev in vrh vsega tega morali so si domá braniti svoje ognjišče, ker nevernik opazivši dobro priložnost za plen in požiganje, prigrmel je večkrat v njih pokrajine, sicer ne v ogromnem številu, vendar so le prehudo čutili, kamor so pridivjala turška kopita.

Leta 1543. meseca sept. so Turci plenili po Hrvaškem okoli Krupe, Sinca, Ribnika, Bosiljeva, Novigrada in zašli do Metlike. V tem se vzdigne plemstvo z narodom svojim, namreč Peter Ke-

¹⁾ Notizenbl. l. 1855. str. 388. Da je državna pomoč došla po stari navadi prepozno in da vojaki niso dobivali redne plače, potrjuje J. Ungnad, ki je takrat zapovedoval 10.000 Hircem, v pismu do Albrehta Pruskega: „Bog razsvetli srca velikih gospodov in vladarjev, da se drugače poprimejo tega toliko imenitnega početja zoper Turka“! Johannes Voigt: Briefwechsel etc. v Archiv XX. st. 222.

²⁾ Hammer III. str. 277.

³⁾ Valv. XII. str. 12.

glevič, Jurij Slunjski, knezi Blagaji in Trsatski. Ti udarijo na Turka in ga pobijejo pri gradu Otočicu sv. Jerneja dan. ¹⁾ Dve leti potem so bili Turci zopet na Kranjskem in pokončali vasi in sela okoli Kostanjevice do Krškega mesta. Na Hrvaškem so jim pri Vagatovičevem brodu precej olajšali naropano breme. ²⁾ Leta 1546. so se spustili dalje namreč skozi Kočevsko, Ribnico, požigaje zlasti okoli Orteneka, Nadliška in Blok do 4 milj pred Ljubljano. Nazaj dirjaje zajeli so jih Slovenci pri Vinici, kakih 120 mož, dobro oklestili in 20 vjeli. ³⁾ Znosili so se za to prasko leta 1547. Tu so hudo razsajali na Metliški zemlji, v okolici Semiški in Novo-meški in odgnali veliko vjetih v Turčijo. ⁴⁾ Da se niso upali dalje, gotovo niso krivi oni, ampak oboroženim Slovencem gre čast za to.

Že med pogajanjem za mir, še marljiviše pa po sklepu primirja se je kralj Ferdinand pripravljal na prihodnost. Nepristano so zborovali deželni in državni poslanci. Velike zneske so slovenske dežele žrtovale leto za letom za trdnjave in brambo granice, ker kralj je vsako leto potrošal 442.000 gld. za vojake, njih oboroženje in mnogovrstne vojne potrebe. Da je bilo pri razdelitvi sklada posameznim mestom, trgom, družbam itd. mnogo pritožeb zaradi nepravilnega, presilnega naklada, ni treba dostavljati.

Leta 1547. je bil zbor v Avgsburgu. Pričujoči so bili poslanci peterih dolenje avstrijskih dežel, da so Nemcem razložili, kako se godi našim deželam. Zbor je dovolil kralju 50.000 gold. za varovanje Krajine, razdelil pa je ta znesek tako, da je prišla skoraj polovica na mesta. Zastopniki mestni so se temu uprli rekši, da se od njih zahteva toliko vojakov, kolikor je mestjanov, in ne manje novcev, nego so vsi njih prihodki. Odgovoril jim je kralj, da prav zbog njihovega rokodelstva je treba skrbno varovati državne meje in sklepe je obveljal. ⁵⁾ Dne 16. junija l. 1555. so se sešli poslanci štirski, koroški in kranjski v Celji. Iz Kranjske so bili nazoči: Jakop pl. Lamberg s Kamna, kraljev svetovalec, namestnik deželnega glavarja kranjskega in oskrbnik deželni, Anton baron Turn Kriški, Janez Jožef pl. Ek, oba kraljeva svétnika in poslanca kranjska, Jošt pl. Gallenberg, dež. davkarski pobiralec in Lenart pl. Sigerstorf. Vladni pooblaščenci so bili štajerski glavar Ungnad, tržaški poveljnik Janez Hojos in vicedom štirski Kristof Reš. Iz sejnega zapisnika razvidimo, da so Štirci dovolili za leto 1555. 108.372, Korošci 40.000, prvi vrh tega od 100 gold. drugi od 200 gold. po enega konjika, Kranjci naposled 22.000 gold. o sv. Jerneji in sv. Martinu, vsi skupaj 36.135 manje kakor je tirjal kralj. Na pritožbo njegovo, da ste zlasti Koroška in Kranjska

¹⁾ Mešič: Zrinjski st. 93; Tomašič str. 30 piše: Turci so došli vastantes „Metlicam“ itd.

²⁾ Valv. XI. str. 241, str. 333; XV. str. 460; Mešič st. 105.

³⁾ Valv. XI. st. 390; 432, 467; XV. st. 460.

⁴⁾ Valv. XI. str. 389; 488, 529; XV. str. 460.

⁵⁾ Ilwof VI. str. 12.

premalo storile za občni prid, opomnili so odborniki, da so dežele zarad vedno hujših davkov, neprestanega oboroženja in vojske silno obožale in opešale. Brez druge pomoči nikakor niso kos mogočnemu Turčinu, in ako se pripeti kaka nesreča, naj se ne naklada njim. Vojne sile na Štajerskem in Kranjskem se morajo vsakako pomnožiti, ker vsak šterih mejnih paš premore več ljudi nego štejejo vojakov na mejah. Za te poslednje hočejo žrtovati kakor poprej tudi sedaj, a hrvaške trdnjave vzdržavati ni njih dolžnost, vendar so pripravljeni zaradi hude nevarnosti tudi za nje storiti, kar je v njih močeh. Ako se yname vojska, bode v sili dežela deželi pritekla na pomaganje; Štirci bodo priredili 2000, Korošci in Kranjci po 1000 mož. Črni vojski naj kralj postavi domačina kot poveljnika. Za hrvaške meje imenovana vojskovoda Jan. Lenkovič in Jurij pl. Wildenstein sta bila potrjena in njima pridruženih sedem podpoveljnikov. ¹⁾ Jasno je iz tega, da so večidel Slovenci vzdržavali jako drago stražo na svojih mejah in tako varovali nemške pokrajine, da so se pa branili skrbeti za hrvaške in slavonske trdnjave, ker so morali svoje sami braniti in varovati.

Naslednje leto so se sešli pooblašчени možje vseh avstrijskih dežel na Dunaji. Kralj jih je tje pozval, ker po dovršeni perzijski vojski je Sulejman njegovemu poslancu privolil primirje samo za šest mesecev. V tem zboru najdemo iz Štirske Ungnada, Jurija pl. Herbersteina, namestnika njegovega v glavarstvu, Mavricija Raknica, dva župana, mestjana Mariborskega, šest drugih in nobenega duhovnika, iz Koroške opata vetrinjskega Bernarda, Erazma pl. Windischgraca, Sigmunda pl. Kevenhüllera, Avguština Paradeisera, Lenarta Hodiškega, župana Šent-Vidškega, Andreja Magerla, Janeza Senusa iz Belaka in štiri manje znane osebe; iz Kranjske, slovenske strani, Metlike, Istre in Krasa poleg v Celjski skupščini imenovanih Miha Frankoviča, župana ljubljanskega mesta in V. Primoža Strusnika, mestnega pisarja; iz Goriškega Jurija Edlinger-a, Maksimilijana Dornberškega in Jurija Alinger a. Nalog temu shodu po mislih kralja Ferdinanda je bil hitro skleniti izdatno pomoč zoper nevernike, toda luteranstvu udamim poslancem šumele in rojile so po glavah vse druge težnje. Pri srcu jim je bil „čisti evangelijski nauk, izveličanje samo iz vere in sakrament v obeh podobah“, razgovarjati se o deželni brambi zoper Turčina se jim tedaj ni mudilo. Ko so tri dni zaporedoma na kolenih opravljali neko po njih skovano dolgo molitev, jeli so kralju razlagati na dolgo in široko svoje verske želje, žugaje, ako jim jih ne izpolni, da popusté dežele in kralj, njegovi potomci in dežele naj potem gledajo, kako se obranijo Turka. Ker je to pretenje ostalo brez uspeha, ohladili so si jezico s kljubovanjem kraljevim tirjatvam za vojaške potrebe. Dovolili so namreč le 496.612 gold. in sicer Štirska 170.000, Korotan 60.000, Kranjsko 50.000, Goriška duhovščina in plemstvo za-se 3500 gold., tedaj

¹⁾ Dr. Krones v Mitth. d. h. V. f. K, 1867. str. 31—33.

300.000 manje od zahtevanih 800.000 gold. in še to le s pogojem, da bodo sami nabirali vojakov, in plačevali jih za brambo doljenje avstrijskih pokrajin. Za vojskovoda so priporočali Jan. Lenkoviča in Jan. Ungnada, za vojaške svetovalce samo domačine n. pr. Baltazara Kacijanarja, Jurija Sigerstorfa, Martina pl. Gallensteinskega, Krištofa Mordaksa, Martina Magera. Te in druge sklepe pa je bilo treba potrditi v deželnih zborih, ker možje so se izgovarjali, da nimajo pooblastila za vse točke ali z drugo besedo: Dunajski shod 16. januarija l. 1556. je z obširnimi razpravami in obravnavami potratil skoraj dva meseca, a dognal ni ničesa.¹⁾ Isto tako je bilo jalovo posvetovanje v Ptuji meseca febr. l. 1558. Trditi smemo, da nič ni oviralo složnega in krepkega delovanja raznih zborov tako močno, ko silni verski prepiri, brez katerih si v XVI. stoletju ne moremo misliti nobene skupščine, nobenega zborovanja; ker s sleherno še tako malo privolitvijo hoteli so si odkupiti kako versko slobodo.²⁾

Predaleč bi zašli hoteči na drobno opisati zmedene zborove obravnave. Prestopimo tedaj k vprašanju, kaj se je storilo za vtrditev mest in krajev, da se turškim četam pot v Avstrijske dežele zapre ali vsaj vhod opovira. V ta namen so vtrdili Donavo, Dravo, Muro, popravili Gradec, Ptuj, Radgono, Brežice, Šent-Jurij, Maribor, Koprivnico, Varaždin, Zagreb in druge trdnjave na Hrvaškem. Vetrinjskemu opatu Boštjanu na Koroškem je bilo 20. sept. l. 1542. ukazano, naj zopet postavi nekdanje pomoli z vzdigljivim mostom in strelnimi linami na Holenburški cesti, ker bi Turci lože prodrli, ako jih ne bi bilo.³⁾ Pozorno je Ferdinand čul, da je ljubljansko mesto dobro vtrjeno. Prošnjo Ungnadovo, da smejo popraviti mestno obzidje, uslišal je koj in dal dotična povelja. Ker se menda l. 1553. ni mnogo storilo, obrnili so se Ljubljančanje zopet do velikega poveljnika Ungnada, naj bi se potegnil za nje. Dné 20. aprila naslednjega leta je ukazal vladar Ungnadu in Jakopu Lambergarju, dež. oskrbniku, Ljubljano postaviti v dober stan in bran. V ta namen je prosil ferarskega vojvoda Herkula in mantovskega Viljema, naj mu pošljeta izvedene laške zidarske mojstre. Cesar sam je za vtrjenje podaril 2000 gld., kakor piše 11. majn. l. 1554. neki Vincencij Struzinger Ungnadu. Povelja so se javalne dobro izvršila, zato se 18. dec. l. 1555. mestjani zopet oglasijo „ker trinog še vedno preti.“⁴⁾ Dné 10. aprila l. 1557. iz Beča je Ferdinand opominjal novomeški kapitel, bolje skrbeti za vojake na

¹⁾ J. Stülz: Ausschusstag der fünf niederöst. Lando in Wien 1556. v Arch. f. K. öst. Geschichtsquellen VIII. st. 157—173. imena Kranjskih pooblaščenecv ima tudi Valv. X. st. 338.

²⁾ Glej Mitth. des h. V. f. K. 1867. str. 43 in dalje; Krones Landtagswesen v Beiträge zur K. steierm. Gesch. letnik IV. str. 9 itd.

³⁾ V zgod. društvu Koroškem v Celovcu.

⁴⁾ Listine o knjižnici zgod. društva Kranjskega v Ljubljani.

mejah, zlasti gledé potrebnega živeža.¹⁾ Tudi s posojilom si je pomagal. Vetrinjski samostan mu je posodil 1000 gold., ker ni imel toliko gotovine, zastavil je nekaj zemljišč. Kralj je to potrdil na Dunaji 17. okt. l. 1543. Od istega samostana je prejel l. 1548. 1400 gold. Barbara pl. Sebach je posodila 3000 ranj. na 8 let po 8 gold. od sto. Ferdinand jej 24. marca l. 1556 odkaže dacarski urad na Vranskem, ki jej naj polagoma izplača posojilo in obresti. Dne 28. febr. l. 1546 je zahteval od koroške duhovščine, da mu v 6 tednih pošlje prepise zemljiških knjig in popis premoženja vseh ustavov, samostanov, duhovnij itd. in leto potem je tirjal od koroških prelatov več tisočev naprej. Temu zahtevanju so se uprli. V Lambrehtu se snidejo koroški in štajerski prelati in odberejo enega, da gre k avstrijskim posvetovat se, kaj storiti v tej zadevi. Izvedevši to pokliče Ferdinand opata Lamberškega v Gradec, da mu natanko pové, kaj so dogovorili. Naposled so se morali udati. Dne 31. okt. 1552. leta je razglasil, da brez vladnega privoljenja cerkvenega blaga ne smejo niti prodajati niti zastavljati niti drugače oddajati.²⁾ Kar je zadelo koroško in štirsko duhovščino, bajé ni bilo prizaneseno kranjski.

Na te in druge načine nabrane novce so nemudoma obrnili za brambo ogerske in slov. meje. Tako na priliko šlo je v Ljubljano 200 centov bakra in 10 centov kositarja, da so vlili nove topove (Beč 1. jan. 1557). Iz ljubljanske in graške orožnice so pošiljali v Zagreb in Varaždin smodnika, svinca in mnogovrstnega orožja. (Beč 19. in 29. avg. leta 1557.) In česar niso mogle dogotoviti domače tovarne, naročili so iz Norimberga.³⁾

Neprestano so se oboroževale naše dežele, neprenehoma je tudi nagajal kruti Turčin. Vendar sedaj niso tolikanj trpele slovenske pokrajine po ljutih napadih, ker bojišče je bilo tisti čas na Ogerskem in Hrvaškem. V teh vednih bojih so se odlikovali pred vsemi Slovani ban Zrinjski, Ungnad, Jan. Lenkovič in drugi. Prva dva sta — da navedeme nekaj izgledov — l. 1553. Ulamana, pašo bosanskega, Malkoč Osmanovića, hrcogovaškega pašo, in Murata, kliškega poveljnika, pobila na varaždinski ravnini in jim pobrala vso za robstvo namenjeno množico.⁴⁾

Tri leta kasneje je Sulejman odposlal vojvoda Alija s 25.000 vojske, da osvoji Siget. To se mu ni posrečilo, ker isti Zrinjski s 1000 konjiki, Lenkovič s 600 štirskimi konjiki in nekaterimi četami štirskimi in koroškimi in drugi poveljniki so pod Bobovcem, 4 milje od imenovane trdnjave, prisilili sovražnika, da je oblego opustil.⁵⁾ Leta 1557. je pridrl bosanski paša — Ferhat ga zovejo izviri — s 5 do 6000 na Hrvaško in plenil med Zagrebom in

¹⁾ Mitth. d. h. V. f. K. 1865. st. 77.

²⁾ Izviri v zgod. društvu Koroškem.

³⁾ Muchar VIII. str. 557 -- 558.

⁴⁾ Mešić Zrinjski itd. st. 138.

⁵⁾ Mešić st. 145 -- 151.

Ivaničem. Toda skupil jo je takrat oholi Turčin. Janez Lenkovič je združil slovenske oklepnike z Ivan Alapičevimi četami. Potoma mu narašča vojska. S 1000 konjiki in nekaj pešci, dobrimi junaci, udari pri sv. Heleni na neprijatelja. Z vsklikom: „V ime Božje“ planejo tako srdito nad nevernike, da se v kratkem v sramotni beg spusté. Kar so naplenili ljudi in blaga, poberejo potem pa hajd za njimi do Save. Silno veliko škodo so kristijani napravili sovražniku, skoraj polovico vojakov je izgubil, konj pa je bilo toliko, da je vsak junak prejel po dva ali tri.¹⁾

Tako se je obnesel hrabri Lenkovič, „dobrega spomina“, kakor piše Vramec v svojem letopisu, natisnjem l. 1578 v Ljubljani. Ta slovenski vojskovod je bil dveh cesarjev svetovalec. Mnogokrat se je poskusil s Turki in vselej so čutili težko njegovo roko in, kakor je spodobno Slovanu, bil je ob enem tako gostoljuben, prijazen in dobrotljiv, da ga niso mogli pozabiti na Hrvaškem in Kranjskem. Najbolje znači delovanje njegovo grobni kamen v novomeški samostanski cerkvi, postavljen po smrti njegovi 22. junija l. 1569. Na njem je upodobljen, kako s krepko ного odganja po cesarskem jabelku sikajočo kačo (Turčina).²⁾

Ni čuda, da je izvrsten postal, kteremu je bil Lenkovič učitelj v vojni vednosti. Tak učenec, ki ni delal sramote slavnemu učeniku, bil je Herbert Turjaški. Rojen je bil v Beču 15. junija leta 1529. Njegova roditlja Trojan Turjaški, svetovalec kraljev in njegov namestnik v dolenje-avstrijskih deželah, in Ana, hči Jurija Eka, poveljnika Goriškega, sta ga zgodaj poslala na klevški dvor, kjer je bil izrejen. Komaj 18 let star je prišel na meje, kjer sta se tudi njegova brata Ditrich in Vajkart korenjaško borila zoper Turke. Lenkovič mu je izprva izročil le 50 mož. A brž je pokazal Herbert, da ima zdravo mišico in srce junaško. Kmalu je bil imenovan kapitan v Senji, trdnjavi in mestu na morski granici, ktero kakor tudi slovensko je po večem Kranjska dežela oskrbovala s posadkami in živežem. Tudi v tej službi se je izkazal junaka, zlasti l. 1557., ko je po svedočbi Valvazorjevi s 340 možmi premagal 4200 Turkov.³⁾ Zarad tega čina je postal leitenant na hrvaški meji, to je, namestnik prvega vojskovodje. V mnogih manjših praskah in bojih je Turkom vtepel nenavaden strah pred Slovenci.⁴⁾

¹⁾ Mešić str. 169—170; Valv. XV. str. 465 po Vramecu piše, da je s 400 potolkel 4000 Turkov. Isto tako piše Tomašić st. 31. Lenkoviča imenuje: magnificus dominus eques auratus de podbrizye — Pobrežje, Freithurn na Kulpi, lastnina njegova. — Podobo glej Valv. XI. st. 145.

²⁾ Mitth. d. Central-Commission f. E. u. E. der Baudenk. II. st. 183.

³⁾ Valv. XII. st. 91.

⁴⁾ P. v. Radise: Herbard VIII. itd. str. 120—129.

Taki sokoli so zasedli mejo v Slovensko domovino. Težko je stalo volku planiti med čedo, vendar se je priplezal l. 1558 na Kočevsko in okolico Ribniško ¹⁾. Da njegov popravek ni hasnil Slovencev, kaj hočemo razkladati? Naslednjega leta zadnje dni januarija je Malkoč-beg iz Bosne pridiral s 6000 konjiki do blizu Metlike. Izvedevši, da jih čaka ondi oborožena množica Slovencev, prebrodi Kulpo pri Poljanah in udari s svojimi ljudmi skozi šume in gozde na Kočevsko. Dne 29. januarija so bili nemili gostje v okolici Ribniški. Požigaje in ropaje se spusté po noči čez hribe memo Nadliška in Blok na nesrečni Kras. Okoli Cerknice, Unca in v Ivanjem Selu vse vkončajo. Naslednji dan se razkropé na razne strani. Nekteri se lotijo l. 1556. sezidane cerkve sv. Mihelja nad Jakovico, vasjo v planinski župniji, kjer so bili ljudje zbrani, bodi si pri popoldanski službi Božji bodi si da so pribežali v to svetišče, kot najvarniše zavetje zoper nevernike. Hitro se zagrade, kakor so vedeli in znali. Najtrdnejši varuh pa so bile hrastove z debelimi žebli močno okovane duri. Zastonj so se Turci prizadevali predreti jih, okoličani, ki so se zatekli k sv. Mihelju, rešeni so bili. A ne tako njih prebivališča. Laze in Jakovica so bile požgane in živina odgnana. Drli so potem naprej. Pri Logacu so ubili dva kmeta in vjeli 17 oseb. Veča truma z begom vred je stala v tem pri Hasbergu, 31. januarija pa odrinila skozi gozde proti Postojni in razsajala na Pivki. V Liburnijo prišedši naskočijo Turčini o svečnici trdni Klanski tabor, toda s krvavimi glavami morajo odlaziti. Besni, ker so izgubili toliko tovaršev in blaga, divjajo kakor silen vihar čez Grobnik v Turčijo. ²⁾ Leto kasneje so Krašovci zopet ugledali ljutega sovražnika. ³⁾ Sedaj se dvigne Herbart Turjaški, plane čez mejo in vrnivši enako z enakim vpepelj mnogo vasi, in odžene 20.000 ovac. Turki se spusté za predznimi kri-

¹⁾ Valv. XI. st. 467; XV. str. 466.

²⁾ Valv. XI. st. 7, 55, 303, 391, 449, 467; XV. st. 466; njega sta prepisala Hammer III. st. 359 in Braun-r v Illir. Blatt st. 35. Valv. trdi, da je bilo 15—16.000 Turkov, kar skoraj ni verjetno, zato smo vzeli številko, ki jo nam poroča naslednji vir. Pristavlja ta zgodovinar tudi, da je Turjaški (kteri?) pri Blokah neprijatelje zgrabil in vzel 600 vjetih kristijanov. Mogoče, da so iz trdnega Turjaka skočili Slovenci nad nadlegovalce domovine, ki jim je bolje bilo za rop nego za bitve, da so jim pa pobrali toliko kristijanov, težko verjamemo. O napadu l. 1559. govori urbarska knjiga Hasberška l. 1573. Mitth. d. h. V. f. K. l. 1860 str. 22; potem isti letnik str. 53 in Tomašičev letopis str. 31: „Anno Domini 1559 Maukocebegh bassa cum multis venit carniolam, videlicet hochewje, ribnichu, et circum circa, et ultra montes in piucam, christianorum damna intulentes, alii vero pedestres expectans eos, et occupans castrum klanu, sed nihil fecerunt castello, et sic sani et uictoriosi reuersi sunt ad propria.“

³⁾ Valv. IX. st. 8, 55; XV. str. 466.

stijani, misleči, da jim odvzamejo bogati plen, a raztepeni so bili in ubita njih poveljnika Deli-Mohamed in Hasan-aga. Zarad tega vspeha osrčen je tudi Vid Halek z 1200 možmi, med njimi 300 Kranjcev, udaril na sovražnikovo zemljo in veliko škodo in mnogo plena napravil. ¹⁾ Leta 1561. dné 8. maj. je 1800 nevernikov napadlo Kostelj na Kupi. Vsled tega je deželni zbor kranjski 15. maj. ukazal, naj se konjiki preskrbé z orožjem in hrano, da pri 3. ali 4. strelu prihité Gorenci v Ljubljano, Dolenci in Notranjci v Novomesto. ²⁾ Tudi štajerskim Slovencem ni bilo prizaneseno. Dné 18. junija l. 1562 so turški graničari, martolosi, ropali in razgrajali okoli Ljutomera in veliko ljudi polovili in odpeljali. Cesarski poslanec Albert pl. Wyss se je zarad tega pritožil pri vélikem veziru Ali-paši. ³⁾ A tacih pritožeb so bili že vajeni na turški porti, toraj se niso mnogo brigali za-nje.

Dosedanji kakor poznejši turški vpadi so slovenske dežele grozno razdjali, škodo, ki so jo učinili kruti neverniki z ognjem in mečem, kdo jo more preračuniti? Toda vse nesreče, vse reve v XV. in XVI. stoletji presega rop ljudi zlasti otrok. Da so jo Turčini posebno pomerili na krščansko deco, izvira od tod, ker so osmani svojo moč in silo stavljali na odgojo krščanskih otrok za dvorne, državne in vojaške službe. Jemali so jih po sili, kjer in kolikor so jih mogli, ker prišel je čas, da se nobeden paša ali beg ni smel bližati sultanovemu prestolu brez mladih krščanskih otrok. Za Selima I. so jeli celó nabirati desetino v krvi, vsako 5. potem vsako 4. 3. 2 in celó vsako leto so namreč pobirali v podjarmenih deželah v Bolgariji, Grškem, Slavoniji, Ogerskem itd., vsacega 5. dečka v kraji, kasneje po enega iz sleherne družine, nasled kolikor se jim je ljubilo, se vé, da najlepše, najmočnejše in najpripravniše. Za bogatine je bilo dobro, ti so lahko odkupili sinove, a gorjé ubogim! Da bi oteli sužnosti dečke svoje, ženili so jih pred časom, a Turci se potem tudi zato niso menili ter pobirali tudi oženjene. Revščina, nesreča in žalostna pajdašica njena vnemarnost so dospele slednjič tako daleč, da so krščanski starši sami radi dajali otroke v sužnost, da so se iznebili težavne izreje, in da so se mladenči radostno poprijemali robstva, da dobé kruha, denarjev, lepe obleke, bogastva in visoke službe. Na ta način je postal Mohamed Sokolič l. 1565 véliki vezir. Drugi so mesto dolžnega davka dajali otroke, kakor znani Rustem, ki je dosegel najvišjo stopinjo v turški državi. Te kot desetino ali mesto davka nabrane in druge na Poljskem, Českem, Ogerskem, sosebno pa na Hrvaškem, Štirskem, Kranjskem in Koroškem naropane dečke so vtikali v dvorne učilnice in v kasarne

¹⁾ Valv. XV. st. 466—467; Radisc Herb. VIII. str. 130.

²⁾ Mitth. d. h. V. f. K. 1859. str. 88.

³⁾ V pritožbi pravi Alb. pl. Wyss, ki je prvi bil imenovan redni poslanec pri turški porti dné 17. julija l. 1563: 18. Junii Martolossi captivos a Luetenberg abduxere. Hammer III. str. 397.

janičarske. Prve so bile v Drinoplu, starem in novem seraji Carigraškem in v Peri. Carigraška učilnica je imela pet razredov. V prvem so se otroci, vsi enako oblečeni, učili brati in pisati turško, arabsko in perzijsko in nekoliko iz korana, poleg tega v razmeri s svojimi močmi z lokom streljati, s prva z manjšim ponarejenim, potem s pravim orožjem. Obrezani mladenči od 15. leta so se izurili v drugem razredu do dobrega. Tu se je odločilo, je li deček bolje sposoben za dvorno ali državno ali vojaško službo. Za dvorne službe zmožni dečki so stopili v tretji oddelek, kjer jih je bilo navadno 300—400 jako spretnih mladenčev. Manj, 60—70 jih je dospelo v šolo za državne poslove. Največo veljavo pri sultanu so pa dosegli, ki so smeli v peto učilnico — komaj 25—30 — ker odtod so peljale stopinje do najviših služeb na dvoru in v državi in postali so ljubljenci sultanovi. Kteri so bili pripravniki za vojaščino, pošiljali so jih na deželo kmetom in rokodelcem, da bi se s težkim delom poprej utrdili in jezika turškega navadili. Ta skušnja je trajala po 1—2 pa tudi več let, potem so bili odpravljani v glavno mesto. Tu so v četah 25—30 skupaj živeli precej prešerno. Sami so si morali kuhati in sila težko delati n. pr. pomagati na sultanovih vertéh, kamna, apna, drv pri zidanji nositi itd., lakota, žejo, mraz in vročino so morali trpeti. Ko je bil krščanski staršev sin 24—25 let star, krepak, in v orožji in prenašanji vsakoršnih težav dobro izurjen, stopil je še le med janičarje. Ni čuda, da so postali v kratkem strah krščanski vojski! Bilo jih je s prva 5000—6000, za Selima I. 10.000, za Sulejmana in Selima II. do 15.000, majhino število sicer, a izurjeni, disciplinirani so bili izvrstno in kos kateri koli drugi vojaški četi. Janičarji so imeli izpočetka lok s pušico, kratko puško in handžar ali malo sekiro ali nož za pasom. V prvi polovici XVI. stoletja je stopila mesto loka dolga puška, ki so jo kmalu znali dobro rabiti. Razun age in nekterih drugih manjših poveljnikov so bili janičarji pešci. Kako to, da so janičarji tako sloveli? Iz njih skrbne izreje za vojaščino izvira vse to. Najprej so, kakor smo videli, krščanske otroke, ta mlada zlahtna drevesca, siloma iztrgali iz domače zemlje ter presadili v tuja tla. Vzeli so jim vero, jezik in vsakoršen čut, ki blaži človeku otroška leta, izbrisali spomin na očetovski dom in njegove šege in navade in pretrgali vezi, ki sklepajo tako skrivnostno, tako sladko človeka z milo domovino. S kratka: vse prirojene npravne občutke so zadušili v mladih krščanskih srcih, da jih v novem okrožji spremené za drug, nov poklic. In kaj so jim dali za to? Vcepili so jim ono nepogojno, slepo udanost do novega gospoda, od katerega so strastno oklenivši se ga pričakovali vse, grozno sovraštvo do vsega, kar je bilo krščanskega, živo pokorščino do predsednikov, poleg tega pa tudi neko razuzdanost in upornost, pred katero so trepetali ne le njih nasprotniki, ampak slednjič tudi celó njihovi gospodarji. V sveti vojski zoper krščanstvo, v katerem so bili rojeni, bili so pa kakor besni.

To je storilo, da so bili janičarji, dokler jih je navdajal pravi, prvotni duh, tako silni, skoro da nepremagljivi, da so bili prva podslomba in najkrepkejši steber turškim sultanom. Polagoma je opešala njih sila. Turki so jeli namreč krščanskim staršem podrivati svoje dečke, da so prišli v janičarje, ki so morali biti krščanske korenine. A ti otroci so bili premehkužni. Že pri težkih vajah so marsikteri poginili, v vojski se niso izkazali. Tako je slabela moč slavno znanih janičarskih čet, kolikor manj je bilo med njimi krščanskih in kolikor več turških mladenčev. Naposled se je preživela odgojnica janičarska, ko je bil že poprej, l. 1637. Murad IV. odpravil nečloveško desetino.¹⁾

Turško silno državo so ustanovila tedaj krščanska deca! Žalostna majka! Kdo more sešteti naropane in na omenjeni način izrejene slovenske mladenče, ki so se potem vračali kot ljuti sovragi v domovino, ki je niso spoznali, da so ondi plenili, morili in v sužnost vlekli svoje rojake, morebiti lastne svoje sorodnike! Ni ga poročila o katerem si bodi turškem napadu brez pretresljivega naznanila, koliko tisoč ljudi so odgnali, koliko nedolžnih otročičev so iztrgali slovenskim materam iz naročja! In ta grozna nadloga je leto za letom več nego dve sto let obiskovala uboge slovenske pokrajine! Kako je kopnelo število čvrstih mladenčev, pridnih delalcev, marljivih rokodelcev, da so bile dežele kar prazne in upostošene, da so postale drajna iz raznih krajev prišlim, ki so jih deloma potujčili! V tej krvavi štibri, v hudih davkih, ki so jih morale plačevati naše dežele drugim enako in še več, v potujčenji in v vednih bojih z nevernikom najdeš, blagi čitatelj, razlog, zakaj so Slovenci za drugimi narodi, zlasti za Nemci, zaostali v blagostanju in omiki. In to jim ni v sramoto, temveč v vekovito slavo!

Raziskavanja na polji staroslovenske zgodovine.

Spisal Davorin Trstenjak.

II.

O plemenski sorodnosti Venetov v Armenii, Paflagonii, v Illyriku, kraj Adrie, kraj baltijskega morja in v Armoriki.

Srednja Azia je pradomovina narodske rodbine, ktero sedaj zemlje in zgodovinopisci obče imenujejo: arijsko. Pogorje himalajsko je središče te rodbine. Svete povesti zendskih knjig imenu-

¹⁾ Zinkeisen: Gesch. d. osm. R. III. str. 205—234.

^{*)} Prvi članek je natisnjen v „Letopisu Matice Slov.“ za leto 1868.

jejo ta prasedež: Arijana vaêdžo, to je: semenišče Arjanov, staroindijski: vêdža, semenišče. Že stari zemljepisci so Arjano razdeljevali v iztočno, v kateri so stanovali: Gandharâs, Parupanišadhâs, Parikani, Gadrozi, Drangi in druge indijske betve, dalje v severno, v kateri so prebivali: Baktrijanci, Sogdiani, Kharazmi, Kaspijci in druge perzinske betve, potem v zapadno, v kateri so imeli stanovališča medijski Hyrkanci, Parthi in Medi, in slednjič v južno, kje so bili sedeži Persinov, Harmanov Kuzov itd. ¹⁾

Ta plemena arjanska so bili bratje in sestre evropskih arjanskih narodov: Grkov, Italov, Illyrov, Keltov, Germanov, Slovano - Litovcev, Sarmatov, Trakov, Skythov itd.

Ta rodbina se je že v Azii velela: Arja, in svojo zemljo imenovala: Arjavarta, Arjaka, iz ktere je novopersinsko: Irak nastalo. Arja pomenja: čestitljiv, slaven, ehrwürdig, venerabilis, in to ime je delalo nasprotje proti drugim narodom, ki so se imenovali: Mlêkhas in Varvarikas,*) s katerim slednjim imenom so posebni črni rod Kušitov ali Aithiopov poznamenovali ²⁾

Vsa večja plemena arjanske rodbine niso samo v Azii se imenovala: Arjas, kakor postavim Medi, — Artai najstareje ime Persinov, ktero učeni Lassen ³⁾ je bistroumno razložil iz staropersinskega; areta, češčen, geehrt, temoč tudi v Evropo se preselivši njihovi sorodniki so se dičili s svojim čestitim pokolenjem, in tako zvemo, da so Traki imenovali svojo zemljo: Arja, ⁴⁾ med germanskimi rodovi najdemo: Arie, in visokoučeni Gilferding ⁵⁾ je dokazal, da tudi ime Sarmat pomenja: čestitljiv. Ravno tudi Gilferdingu se je ugodilo dokazati, da tudi ime: Veneti, Venti, prestaro poznamenovanje Slovanov je synonymon imen: Arjas, Aretas, Sarmatas, in tudi izrazuje člena čestite, slavne arjanske rodbine. Sanskritska korenika: van, iz ktere je lat.

¹⁾ Lassen, Indische Alterthumsk. I., 5 Gfrörer, Urgesch. des menschl. Geschl., str. 145 itd. Benfey, članek Indien v Ersch. in Gruberovi Encyklop.

²⁾ Iz staroindijsk: varvara je gršk βαρβαρος, korenika var pomeni to, kar slov. vr, od kod na — vreti, aufwinden, vrv, das Gewundene, das Seil, nemšk reduplikovano kakor v indijščini: wirwar, worren, verworren, toraj ljudstvo ktero je zmešan, nerazumljiv jezik govorilo, ali kakor Benfey misli, ki je imelo: verwirrtes Kopfhaar, kar je tudi lastnost kušitske plehe. Edno betvo divjih Kušitov so Indi imenovali: Padjas, die Schlechten, iz staroindijsk.: padja, primeri slov.: podli, armselig, schlecht.

³⁾ Beri: Haug, Ueber die ältesten Namen der sogenannten Indogermanen v Allgem. Monatsch. für Wissensch. in Liter. 1844 st. 785 itd.

⁴⁾ Lassen, l. c. I, b. 518, 526.

⁵⁾ Steph. Byz. vox Thrake.

⁶⁾ Gilferding, Drevnejši period istorij Slavjan v časop. „Vjestnik“ Evrop. str. 239.

veneror, venustus, Venus, venerabilis izrazuje pomene: amare, desiderare, venerari, in mi jo nahodimo v slovanščini v oblikah: van in un, primeri: uniti starosl.: ποθειν, gotinski: unjan, favere.

Iz te korenike so staroslovanska osebna imena: Van, Vaniš, Veneta,^{*)} Uneta, Uneš, Unimir, Unimysl, Ventoslav, Unegost, Vangost itd.¹⁾

Ker je dokazano in brez vse dvombe pripoznano, da so Tacitovi Veneti bili Slaveni, in ker tudi sosedni Finci in Škandinavci že od nekdanj Slaveni imenujejo: Wane, Veneje, Venelaiset, to je, zemljo Venov — Venetov, in ker po postavah in lastnostih svojega jezika Slaveni tudi Nemci imenujejo: Wenedi, Wanadi, Vinuli, Windili, Wenden, Winden, in Kelti: Vineth, Veoned, Gwineth, smemo brez vse spotike povsod iskati slovenskega^{**)} plemena, kjer ime Venet najdemo.^{***)}

Homer je prvi, kateri poslavlja Venete. On omenja, da v vojski Trojancev s Helenci je prišel prvim tudi na pomoč Pylaimenes, vodja Paflagoncev s posebnim krdelom iz roda Enetov, katero je bilo tako junaško in viteško, da je Homer imenuje: „λέσιον κῆρ“ — hrabro srce.²⁾

Da ste obliki Έρετοι in Έρετοι posebnosti grških pisateljev, je priznано od vseh kritičnih jezikoslovcev. Grški jezik ni poznal glasnika v, in ni ga menda tudi ni mogel izgovoriti, zato ga je zamenil s spiritusoma-asper in lenis, ali pa je v razvezal v vokale. Tako pišejo indijsko ime božanstva vina: Śūradēvas grški pisatelj Σοφραδεις persinsko ime kralja: Dārjavuš — Δαρειος; pomagali so si tudi z glasnikom: Oṽ ali ol, zato v grščini vidiš oblike: έσπερα = vespera, οἶκος = vikos, lat. vicus, οἶνος = vinos, lat. vinum, αἰών, lat. aevum, εἶδω lat. video, ῥᾶς lat. naves itd.^{****)} Latinskemu jeziku je glasnik v primeren, zato so prav pravilno pisali: Veneti.

Eustathij,³⁾ rodом Grk, sam izpoveda, da se je rod, ktereга imenujejo Grki Έρετοι ali Έρετοι, za njega velel: Βερετοι — to je: Veneti, ker Grki so že za Suidasa izgovarjali B kot V (βητα —

*) Veneta, ime hčeri hrvatskega župana. Rodbine Venet še živijo na Koroškem.

1) Moroškin, Imenoslov, sub vocibus.

**) Razloge različnih poznamenovanj navaja Šafařík v Slov. Starož. I. 8.

***) Jaz sem prvokrat ime Venet, Vend, Vind se trudil izpeljevati iz Keltskega: find, albus, drugokrat iz: vand, slov. vad, loqui, vendar, ker se mi dozdeva Gilferdingova razlaga naravna in verjetniša, ni me sram odpovedati se svojemu trdenju, ker v vseh svojih spisih mi je edino načelo: resnica naj velja.

2) Homer, Odys. II., 852.

****) Tako so tudi Grki napravili iz persinskega imena Vastašpas svoj Τστασπης in iz: Varkania (Wolfsland) — Τρκανια.

3) Eustath. ad Dyonis Pierg. 378.

vita). Eustathij še pristavi: „οἱ δὲ παλαιοὶ Οὐνετίαν τὴν χώραν πεντασπύλλῃ βόσκειν καὶ γλώσσαν οἰκεῖν“; toraj: Venetia.

Pomen imena Venet še je bil znan Jornandu¹⁾ (iz leta 525) ker piše: *cujus urbis (Ravenae) dudum ut tradunt majores posessores Venetii, id est: laudabiles dicebantur.*

Da se zopet vrnemo k paflagonskim Venetom, zvemo iz Homera, da je plemo Venetov stanovalo v severni Paflagonii kraj pobrežja: „Pontus euxinus“; in da je imelo v vlasti mesta: Kytör in Sesam. Paflagonci so bili po Lassenovih²⁾ preiskavah sorodni z Armenci, katerih jezik ima svojo podlago v iranščini. Homer pripoveda dalje, da so Veneti stanovali kraj divičje reke (*ἐν γὰρ τῇ Παρθενίῳ ποταμῷ*), da njihovo je bilo mesto: Kromna in pobrežje: Aigial, ali kakor Eustathij bere: Kobial. Tudi grad Erythyn (*Ἐρυθρινός*) je bil njihov. Mesto Kytör, (primeri panonski rod: *Κυττοί*), je stalo tik kite (frons) črnega morja, toda prav naravno poznamenovanje, — zaradi oblike primeri šator, sipor, prapor; Kromna je bila trdnjava, primeri staroslov. Krom, arx; Aigial in Kobial pa ste gotovo popačeni imeni v ustih grškega pevca, in pobrežje se je pri Venetih velelo: Egalo ali Igalo, kar še sedaj v jugoslovansčini pomenja, litus, Meeresufer, če pa je Kobial pravilneše berilo, nam ime razloži slov. Kobel, Berg, Hügel.

Ἐρυθρινός si je prizadeval Eustathij³⁾ iz grškega: *ἐρυθρός, ἐρυθραῖοι*, razložiti, rekši, da je grad dobil po rdeči barvi (*ἀπὸ τῆς χροῆς*) svoje ime, ker je stal na: „*ἐρυθρὸς σκοπεῖος*.“ Ali venetsko ime iz grščine izpeljevati, je nedosledno, in Eritin tudi v slovansčini pomenja rdeči grad, Rothenburg, Rothenwart iz arueru, rusk. al', srbski al' rdeč, in týn, ograjen kraj.

Strabon in Ptolomej še več imen mest, rek in gor imenujeta v Paflagoniji, ktera imajo slovenski glas, postavim: Zagora (ime gore), Sivata, Tobata, Rastia, Sekora, Titva, Olen, Elvia, Laskoria, Armen itd.

Homer hvali pri teh Venetih lepo rejo konj, in pripoveda, da je tam obilo živelo divjih mulov. Z konjerejo so se Slovani od nekdaj marljivo pečali in še sedaj, zato bi jaz iskal pradomovine Venetov v Aziji na nišanskih visokih planjavah. Niša pomenja v sansk.: Bergwiese, in tudi v slovanskih zemljah nosi to ime več krajev in plemen slovanskih.*) Kako so ti Veneti prišli na severni boč črnega morja? Jaz trdim z učenim Gilferdingom, da so pri preseljevanji velikega venetskega plemena iz

¹⁾ Jornand 29. primeri: Paul Diacon. *Histor. Longob. II., 14. Chronicon Altinum* v *Archivio storico italiano*, append. V., 103.

²⁾ Lassen v *Zeitsch. der deutsch morgenl. Gesell. X. B. str. 386.*

³⁾ Eustath. ad *Il. II. v. 855.*

*) Nis, Nisovci, prebivalci v ruskem kneževstvu: Volodimir, Nišani, županija v zemlji polabskih Slovanov, Nišava, okolica mesta Niš in reke: Nišava v Bulgariji.

srednje Azije tam slučajno zaostali; kakor tudi Veneti, ktere Pomponij ¹⁾ Mela navaja med Armenci in Kappadočani, Apollonij ²⁾ pa pod Tibareni; toraj v okrajini virov reke Halysa. Znamenito je zopet, da v onih okrajinah nahodimo imena starih mest s slovenskim licem: Zara, Zela, Ibora, Komana, Komiša.*) itd.

Ti Veneti so še se ohranili v Armeniji za zgodovinslovcu Mosesa Chorenskega ³⁾ (rojen 370. umrl 489. po Kr.), in on sporočuje iz starih domačih pisateljev, da leta 127 pred Kristom je vdrla edna betva Bulgarov v armenski dištrikt imenovan: Vanat-Vanand, toda v zemljo Pomponijevih in Apollonijevih Venetov in se tam z njimi zmešala, zato so prebivalci dobili ime: Bulgar-Vanand — Pulgar-Vend.

Betve venetske familije pa so pri svojem preseljevanji ni samo zaostale v Paflagoniji in mali Armeniji, temuč tudi na dolenjem Istru. Appijan ⁴⁾ nam imenuje Venete v sosesčini Dardanov in Sintov tje do mej Makedoncev: „*Ερετωνς και Ααρδανίας, και Σιντωνς, περιβίκια Μακεδονιον έδρη.*“

Macedonija je segala v starih časih do gore Orbelos, toda do dnešnjega balkanskega pogorja. Rod Sintov ali Sintikov stavljajo stari geografi kraj gore Bentiskos, tam se imenuje njih glavno mesto: Heraclea Sintica. Toda so Sinti stanovali na južni strani Balkana. Dardanom odločujejo stari zemljopisci okrožje od: „mons scardus“ (gora Šar), kraj reke Drina, virov Morave, in sicer je to bila gorenja Dardanija, doljenja se je vlekla kraj Haima (Balkana) do mej traških. Za Appijanove Venete nam toraj drugo okrožje ne ostane, nego od radičke gore od mesta Niš (stari: Naisos), kraj desnega pobožja Morave gor črez Jagodo do Požarevca na zapadni, in od Vidina do železnih vrat na istočni strani, s starimi mesti: Bonionia, Ratiaria in Naisos, ker dalje doli nahodimo Triballe, in v sosesčini Triballov jih tudi imenuje nek Anonymos pri Eustathiji ⁵⁾, kterih sedeže naznamlja do reke Timok. Ta Anonymos je tudi mnenja, da so ti Veneti iz Paflagonije se preselili v Trakijo, in odonod še le na jadransko pobožje. Vendar so utegnili tudi pri napadih keltskih plemen, ktera so leta 370 pred Kr. iz Galije skoz gorenjo Italijo, julske planine v illyrski polotok pod imenom Skordiskov privreli, iz gorenje Panonije na dolnji Ister porinjeni biti. Grški pisatelj Arrian ⁶⁾ je zvedel, da so Veneti svojo pradomovino v Aziji zapustili zarad vojske, ki so jo imeli z Assyrci; Assyrci pa so

¹⁾ Pomp. Mela I, 2.

²⁾ Apollon II. 378.

³⁾ Komana, Komiša na komu (mons rotundus) stoječe mesto.

⁴⁾ Glej pri Langlois: Collection des historiens de l' Armenie I, 45.

⁵⁾ Appian, Bellum Mithrid C. I. V.

⁶⁾ Eustath. ad Hom. Iliad 852.

⁷⁾ Pri Eustath. ad Dion. Pierg. v. 378.

začenjali arjanske narode pobojevati okoli 2200 pred Kristom ¹⁾ toraj kakošnih sto let pozneje, nego je Abraham živel. Takrat se je moglo začenjati preseljevanje arijskih plemen v Evropo. Gilferding to vojno stavi v leto 1270 pred Kristom, kar pa se mi dozdeva premalo verjetno, in zato rajši Krügeru prigraslujem. Bodi si temu, kakor drago, mi bi v Arrijanovem sporočilu našli vzrok in tudi približno dobo, kedar se je venetska rodbina spravila na pot v Evropo. Da je to preseljevanje trajalo več, nego edno stotino let, je gotovo, ali vprašanje ostane, po kateri poti? Gotovo ni samo črez Kavkaz, skoz velike ravnine južnoruske proti baltiskemu morju, nego tudi od Črnega morja sem skoz dunajsko dolino do boka jadranskega morja, in morebiti edino po tej poti.

Že Šafarik ²⁾ je v svoji knjigi: „Ueber die Abkunft der Slawen,“ dasiravno mu, kakor se nam dozdeva, Appijanov omenitev Venetov v sosesčini Makedoncev ni znana bila, izustil, da v cerkveni staro-bolgarščini najdeš dva jezikovska življa, ednega iz pradobe v Illyriku naseljenih Slovanov, drugega primešanega po poznejih severnih slovanskih prišlecih.

Meni se dozdeva, da so ona petera slovanska plemena, katerih omenja v Trakii Moses Chorenski, in v katerih sedeže so pozneje Gotini se naselili bili, ostanki Appianovih Venetov. ³⁾

Med Slovani živečimi na ilirskem polotoku še so žive povesti o Aleksandru velikem, zato je že Šafarik vprašal: *Datieren sich nicht die späteren Sagen der Slovenen über Alexander den Grossen von da?*, naimer, ko je sosedne Tribale pobojeval, kakor Justin ³⁾ sporočuje pisaje: *Alexander protinus superato jugo per Haemum montem in Triballos ad flumen Lygium profectus est. Syrmus Triballorum rex erat: in cognito Alexandri adventu uxores et pueros caeteramque imbellem turbam ad Danubium in insulam Peucam (v dunajskem delti) confestim misit, quo et Thracas Triballis finitimi se receperant. Nec multo post et ipse Syrmus eodem fugit. Reliqua Triballorum multitudo ad alteram insulam se contulerat eo in loco, ex quo pridie Alexander moverat, sitam. Alexander Triballos repetens, hostes ex sylvis in aperta provocatos superat 300 caesis. Te Triballe je Šurowiecki, in tudi iz prvega Šafarik imel za Slovane prisposobavaje ime Tribal k imenu: Srbal; pozneje je svoje mnenje zapustil; vendar mislim, da po nepravem. Dasiravno imena izpeljevanje je posiljeno, tako vendar Tribale lahko deneš k lužičkim: *Triebowanom*, kjer še danas stoji mesto: *Triebel*. Ime nji-*

¹⁾ Krüger, *Urgesch. des indogerman. Stammes I. Heft*, str. 34. — Moses Chorens pri Šafariku: *Abkunft der Slav.* str. 140.

²⁾ Šafarik l. c. str. 147, 148.

³⁾ Gotini so v Trakio prišli leta 220—251 po Krist. Moses. Chorens je zajemal večidel iz Alexandrinca Pappā. Temu so toraj mogle venetske betve na Dunaji znane biti in za njega še životariti

³⁾ Justin II.

hovega vladarja Syrmus zopet najdeš v imenu kneza: Sermon, ki je leta 1019. po Kristu vladal nad Slovani sremskimi.¹⁾

Ti v predhistorični dobi na severni strani Balkana naseljeni slovanski Veneti, ki so se zdržali do prihoda novih naseljencev slovanskih iz severa Evrope, so ohranili povesti o Aleksandru velikem in jih izročili novim svojim sorodnikom, kajti ni mogoče misliti, da bi se drugači te povesti sporočevale, ker med prihodom Aleksandra na obale Istra in prihodom severnoslovenskih Antov na Balkan leži blizo 800 let.

Ti so jim tudi izročili thraške pesmi o Orfeji. Orfejeva povest ima svoj začetek na gori Pangaon pri Libethri in v kykon-ski okolici. Odtod je prišla k Grkom in po njih k Rimljanom, prek čez Haemus pa k Venetom, in Tribalom, kateri so jo sporočevali od roda do roda, in zato je Bulgar Verkovič²⁾ našel Orfejev spomin v veči narodni pesmi med Slovani bulgarskimi v balkanskih planinah. V okrožji sedežev Appianovih Venetov*) in Triballov imenuje Prokop (552) množino trdnjav s čistim slovenskim licem postavim: Labutza, Skaplitzza, Klesvetitza, Vraziste, Balesina itd. Ta mesta so že mogla postavljena biti po Venetih, ker ne da se misliti, da bi nje v sredini petega stoletja iz severa prišedši Slovani v tako kratkem času kakošnih 50 let med vednim bojevanjem bili postaviti mogli. Iz plemena Appianovih Venetov je mogel izhajati slavni cesar in pravdoznanec Justinian, kateri se prvlje, nego je polatinčil svoje ime, velel: Upravda, dalje imenitni vojskovodja: Belizar. Tako tudi zastopimo, kako ime bivola bonas nahodimo po Solinovem sporočilu na pogorji rhodopskem, s katerim imenom so po Pliniji isto žival poznamenovali tudi — Panonci; in to nam je zopet nov dokaz sorodnosti Panonov z Veneti — mejaši Makedoncev.

Te Venete v zemlji Illyrov stanujoče je mogel Herodot³⁾ poznati, ker omenja, da pri illyrskih Venetih — „*τῶ καὶ Ἰλλυρίων ἔρτορες*“ — je bila enaka navada, kakor pri Babyloncili, neveste na sejem postavljati, in vse na eden isti dan omožiti, ktera navada je tudi bila pri ruskih Slovenih.

Dardani, Mysi, Sinti itd. so bili rodovi illyrskega plemena, in sicer tukaj v večini naseljena, — a potiori fit denominatio —, zato je imenoval te Venete — illyrske v razloček Venetov kraj Adrije, ktere je tudi poznal, ker pravi, da so se Synginni medijsk rod, razširjali od Istra do mej Venetov kraj jadranskega morja. Venetska plemena so toraj v pradobi stanovala na doljenjem Istru, in njihovi sedeži so segali skoz Panonijo, Norik, Karnijo, do Ravene v gorenji Italiji, in v zapadu po severnem Ty-

¹⁾ Striliter, II, 399.

²⁾ Verkovič v časniku „Moskva“ štev. 128. 13. septembra 1867.

³⁾ Jeli ne bi se pri tih Venetih smel iskati početek glagoljice?

⁴⁾ Herodot I, 196. V., 9.

rolskem do bodenskega jezera, katero se je velelo: lacus Veneticus, kakor Pomponij Mela in Ptolomej ¹⁾ povesta, in kjer še se je do današnjega dne ohranilo slovensko poznamenovanje za ladje: Lādis, ²⁾ starosl.: laď, polsko in lužičkosrbsk.: loďz.

Slovenskost adrijanskih Venetov je učenj Gilferding tako jasno dokazal, da meni le ostanejo poberki. Že v „Novicah“ sem več jih učenemu svetu priobčil, tukaj le nekoliko novih.

Dokazano je, da so v starodavnih časih baltijski Veneti adrijanskim prodavali jantar.

Stari pisatelji niso znali, kako se jantar rodi, in kje da je prav za prav njegova domovina.

Teophrast je mislil, da v Lygurijski; ali gotovo ga je zmotilo poznamenovanje jantara: *λυγκογονίον*. Tako so Grki, kakor iz Aeliana zvemo, tudi jantar imenovali, misleči, da se stvarja iz: „*λυκος οὖρον*“, — iz skalnice risa (Luchs). Tega mnenja je tudi bil Demonstrat, ker Plinij piše: *Demonstratus lyncurion* id (*succinum*) vocat, et fieri ex urina lyncum. Drugače Zenothemis, on pravi, da se veli: *langurium* — od zveri: *langurus*, ktera zver (bestia) se je znašla v hostah kraj reke Pada. ³⁾ Padus reka je tudi tekla skoz zemljo Venetov, langur toraj utegne biti venetska beseda. Nar naravniša razlaga je iz staroslov.: lang, *лѣтъ*, sylva, toraj: langur (primeri zaradi obleke: dihur), animal silvestre. Saj še Srbi radi imenujejo živali, ktere se pogostem v logu zdržujejo: lugare. ⁴⁾

Zavrniši naše bralce, ki se hočejo na tanje podučiti z zgodovino adrijanskih Venetov na Gilferdingov spis, preskočimo do baltijskih. Odkod so ti prišli v to okolico? Jaz mislim iz juga, odtrgnoviši se od dunajske in noriško-panonske betve. Zato govorijo vse stare povesti severnih Slovanov. Poljski Krak pride iz Korotanskega, Lel in Čeh iz horvatskega Zagorja, Nestor pripoveda, da so severne Slovence, kateri so enkrat stanovali ob Dunaji v Noriku, Illyriku pregnali Vlahi, to je Kelti iz podunavskih pokrajin. Surowiecki, Šafařík, Schlötzer, Mannert so spoznali, da so slovanska plemena segala v pradobi nepretrgoma od Adrije do baltijskega morja, in so obsedla ves svet med potočnim okrožjem Save, Drave, Ina, Dunaja, Labe in Visle. Schultze, Wersebe, Müller, Landau ⁵⁾ in drugi nepristranski Nemci, med Slovani: Šembera in Hanuš so spoznali, da v iztočni Germaniji so Slovani že v predhistorični dobi živel pomešani med Germani, tudi Kelti, in da ta zmes je stvarila posebno germansko-keltsko-slovansko pleme: Svabinov

¹⁾ Pompon. Mel. II., 4.

²⁾ Allg. Conversat. Lex. für das kath. Deutsch. von Bodensee.

³⁾ Primeri Plinij Hist. nat. XXXVII.

⁴⁾ Vuk, rejčnik sub voce.

⁵⁾ Obširno navedena dokazalna mesta najdeš pri Šemberi Zapad. Slovany str. 283 — 307.

(Svavov, Svebov), pod nadvladarstvom Germanov. Zato takošen bistven razloček v družbinskem življenji Germanov in Svabinov, ktereja je bistrumni Landau tudi zasledil v stavbi hramov, razdelitvi lanov (Hufen) itd. Mi toraj ne smemo prvotnih sedežev Slovanov iskati v pokrajinah Tanaisa, in dalje doli proti Maotidi, tam so izvirno stanovali Kelti in Germani, za njimi so prišli v ono okolico traška, skytska in sarmatska plemena. Vlak Venetov je bil skoz dunajsko ravnino, čez noriške planine v Germanijo, in čez Karpate in Krkonoše v ravnine Visle in Odre tje do venetskega jadra. Na najskranjših mestih so ohranili rodbinsko ime: Veneti; tako kraj reke Pada, kraj dolnjega Istra, v zapadu kraj bodenskega jezera, in na severu kraj baltijskega morja. Prav je toraj imel stari pisatelj, ko je pisal: *Heneti Asiae incolae jam in Evropa aliis permixti incolis habitabant.**)

Jeli so Veneti prišli pred Germani v Evropo to ni dognano, Gilferding misli, da so bili slednji izseljenci arjanske rodbine, meni se to ne dozdeva resnično, in bi prigasoval Surowieckemu, kateri njihov prihod pred Germani stavlja. Prihodna raziskavanja bodo tudi to temo razsvetila. —

Jaz sem si nabral v svojih študijah dosti gradiva z ozirom na jezik in vero starodavnih Slovanov, prisposobljuje oboje jeziku in veri drugih sorodnih evropskih Arjancev, ali za objavljenje svojih raziskovanj si odločujem prihodni čas, in poseben pretres.

Ker je slovenska narodnost baltijskih Venetov nedvomljiva, podamo se do armoriških Venetov. Ti so stanovali kraj atlanskega oceana¹⁾ v provinciji lugdunski denešnji: Bretagne, ni samo na kopnem ali primorji, nego tudi na otocih: Siata, Sena, Vindillis, to je venetski otok po poznamenovanji Keltov. Denešnje mesto: Vannes, bretonski: Venet in Gwenet imenovano, na najskranji strani departementa du Morbihan še opominja na njihova nekdanja bivališča na bretanskem primorji. Morsko njihovo lôko (portus) so Galli imenovali venetsko: „vindana portus“; in geografi pravijo, da je tudi mesto: Dariorigum bilo v njihovem posestvi. Prvi del besede ima prav slovensk glas, drugi nas opominja na rusko mesto: Riga in rusko besedo: riga. Znamenito je, da venetski otok po Keltih imenovan: Vindillis se denes veli: Belle Isle — lepi svetli, jasni otok, sosedni pa se je velel: Siata, ktero poznamenovanje zopet kaže na sijajno svitlo lastnost otoka. Morsko predgorje imenujejo rimski geografi: „promontorium Gôbaeum“, toda po g o b u (Rücken, Höcker, gibbus), ali pa po gubi (Bai,

*) Galina Jäthenstein piše, da je te besede izustil: „Vater der Geschichte, toraj Herodot. Ali pri njem jih ne najdem. Škoda, da virnika ne imenuje. Iz rokava jih ni stresel.

1) Caesar bell gall. II. 34. III. 9. Strabon Geog. VI. Dio Cass. XXXIX, 46.

kleiner Meerbusen). Denes se veli: Pic de Penn marche. Pristanško mesto se je velelo: Vorganium, to je: Бѣрганиѣ od: Бѣргати, werfen, anstossen. Se danas še velijo kraji ob bregu rek, kjer z ladjami zadenejo, vrženja. Drugo primorsko mesto še stari geografi imenujejo in sicer: Blavia, brž ko ne pokvarjeno za: Plavia, mesto pri katerem se začne morski plav. Uckert se prišteva Venetom otoke: Rid una, Sarnija*) in otok, ki je dobil po Caesaru ime: Caesarea.¹⁾ Več topičnih imen niso nam ohranili stari pisatelji.

Ti armorski Veneti so tudi naselbino ustanovili v Britaniji v okolici pozneje: Venedotia tudi Gwineth imenovana. Omenja še jih Einhard²⁾ v osmem stoletji, ko govori o povratku britanskih Venetov v Galijo. Od kod je prišlo to slovensko pleme v te kraje? Jeli je ga vrgla osoda sem, ko so Veneti začenjali iz Azije v Evropo se preseljevati in proti Alpam korakati? Jeli niso se kje odtrgali od onih, ki so stanovali kraj „lacus veneticus“, in gazili naprej do britanskega primorja? Ali so se morebiti odtrgali od adrijanskih Venetov, in jo rivali skoz Helvetio, kjer še v vališkem kantonu den denes slabe slavenske ostanke nahodimo, in od ondod na zapadno mejo stare Gallije? Verjetniše pa še se mi dozdeva, da so sem prišli po morji od baltijskega primorja, saj še Caesar hvali njihovo izvrstno brodarijo in trgovino. Brž ko ne so jantar privražali iz jantarskega boka na severnogališko primorje, kjer so ga Foiničani in Grki nakladali. S tem privažanjem je s časoma nastala velika kolonija, ktera si je pridobila veliko veljavnost, tako da Caesar sam jo odlično priznava pisaje: „hujus (veneticæ) civitatis longe amplissima auctoritas omnis orae maritimæ regionum earum, quod et naves habent Veneti plurimas, quibus in Britanniam navigare consuerunt et scientia atque usu nauticarum rerum reliquos antecedunt, et in magno impetu maris atque aperto paucis portibus interjectis, quos tenent ipsi omnes fere, qui eo mari uti consuerunt, habent vectigales.“³⁾ Njihove ladje so bile silno močne, kakor jih Caesar popisuje, zato so mu delali tudi Veneti velike nadloge, predno jih je mogel v vojski premagati. Res je znano, da so Slovani že od nekdaj bili izvrstni mornarji in brodarji. Vsi tedanji pisatelji hvalijo trgovinsko umnost baltijskih Venetov, in cvetočo trgovinsko mesto Volin (Vineta); byzantinski pisatelji brodarijo ruskih Slovanov po njihovih rekah, in da so adrijanski Veneti sloveli kot izvrstni trgovci, spričujejo nam dovolj rimski pisatelji.

*) Imenuje še se tudi mesto o bregu morskem: Aletum, primeri sansk.: ali, višina, srbsk. prejetovano: jalia, Ufer, ripa, litus. Alet bi toraj bilo: Brežice, Uferstadt. Suffiks: et najdeš v besedi: velet itd.

¹⁾ Glej Uckert, alte Geograph. IV, 237, 334.

²⁾ Einhard Annal. ad an. 786 ed Pertz.

³⁾ Caes. III. 8.

Trdil bi, da so Veneti že v svoji azijanski pradomovini mogli ob morji stanovati, in se z brodarijo pečati, zato ni ravno brez vsega razloga, ako njih azijanskih prasedežev iščemo ob kaspijskem morji, katero so starodavni Slovenci imenovali: hvalinsko. Kambriski Britanci so Armoriko imenovali: Letavija in prebivalce: Letewicion. Že stari kambriski interpolator²⁾ si je prizadeval to besedo iz kambriskega jezika razlagati, in sicer iz: lled, semi, in tewi, tacere, in piše: Nos illos Britones armoricos vocamus in nostra lingua Letowicion, idest semitacentes, quoniam confuse loquuntur. Ta opazka je za naše preiskavanje zelo važna, ker nam pričuje, da še je zraven staro keltskega jezikovskega življa tudi vladal neki drugi. Na rimski (romanski) samo ni mogel misliti, ker ta je tudi se znašel v britanskih narečjih, moral je toraj v jezik Armoričanov tudi jezik Venetov svoj vpliv imeti. Vredno bi bilo, ko bi kateri učenjak presodil kritično jezik prebivalcev Bretagne, posebno kraj primorja, kjer so nekdanj Veneti stanovali. Jaz sem v Zeusovi keltski gramatiki sledeče besede našel, ki so edino v nekdanji Armoriki znane, in prav slovenske, namer: bran, corvus, slov. vran od vran, niger, latvijski: varns, yen, glacies, sloven. inje, pruina, bud, victoria, slov. beda, pobeda, coant izgovori: koant, desiderare, amare, rusk: kantovat, ljubiti, yar, gallina, slov. jara, jarika, gallina pullus, gueluet, vocare česk. volat, volovat, klicati, gai, sylva slov. gaj, primeri še stavek: „ez eo ret techet“, necesse est fugere, kjer techet se vjema slov. tekati.

Znamenita je tudi ta okoliščina, da zelišče, katero Rusi imenujejo: bjelena in je bila Belbogu — Belinu posvečena so tudi stari Galli imenovali: *βελιουρια* = belinovica, in da jo Bretanci sedaj imenujejo: louzawen sañtes Apollina, Slovenec pa: travo sv. Apollonije.

Toliko sem dosedaj našel dokazalnih razlogov za sorodnost Venetov v Armeniji, Paflagoniji, v Illyriku kraj Adrije, baltskega morja in v Armoriki. Želim, da bi drugi slovenski starinoslovci v teh preiskavah še srečniši bili. *) Na koncu te razprave še priložim nekoliko vrstic o glavnem pokrivalu adrijanskih Venetov — kukuljici.

Historik Venetic Romanin (I., 15) piše, da so starodavni Veneti kukule, kakor se vidi na izobraženih starih pametnikih, rabili za glavna pokrivala. Tudi rimski satyrik Juvenal omenja kukulov v sledečih vrsticah:

Translatus subito ad Marsos mensamque Sabellam
Contentusque illic veneto duraque cucullo.

(Satyr. III. v 169. seq.)

Dozdeva se, da je beseda „veneto“ po svoji koordinaciji

¹⁾ Glej: „Zeus, Gramm. Celt.“ pag. 799.

²⁾ Bretanjski: „Gandin von Anschowe“, čegar prvo domačijo

z besedo: „duro“, appellativ, respective: synonym z besedo: „caeruleus“, vendar Juvenalov scholiast kaže na rod Venetov, kateri so si glave pokrivali z kukuljicami. Romanin omenja tudi, da so oblačila starih Venetov bila cifrasta (fimbriata) šarena in pisana, kakoršna nosijo azijski rodovi in še sedaj primorski Sloveni; glavna farba teh oblačil je mogla biti modroplava, ker je izraz „venetus“ obviknol za: caeruleus.*) Znana je, da še denes Sloveni po dolinem Štajerskem in Kranjskem čislajo oprave posebno plašče iz plave farbe.***) Romanin pripoveda tudi, da je prosti narod na veneških otocih še dolg čas nosil na glavi kukule — „kapišone“.***)) Naš slavni Miklošič ima besedo za tujko, in jej primerja lat: cucullus, cuculla novogršk: *κορυμβία*, in starogorenjenemšk: chugela. Klasična grščina te besede ne pozna, le poznejši glosatorji jo rabijo ob Hieronymovem veku. Latinskim je dobro znana, mi jo najdemo pri Martialu in Juvenalu in v cerkveni latinščini in sicer v Hieronymovih spisih. Rimljani niso kukuljice rabili za glavna pokrivala, k njim je ta oprava priromala od Venetov,****), in z opravo tudi beseda. Sicer Martial govori tudi o „santonico bardocucullu“ od: „liburnici cuculli“, ali ravno ta okoliščina pričuje, da kukuljica ni rimskega početka. Omenja je tudi Collumella, Trebellius Pollio, po katerih pisateljih zvémo, da so jo prišivali k plaščem, in celo pri Catonu najdemo: Cum tempestates pluviae fuerint, centones, cuculliones familiam oportuisse sibi sarcire. Vendar jezik latinski nima korenike za razlago besede. Ko se je v rimski cerkvi menišтво ustanovilo, in menihi s svojimi kutami zvezali kukuljice (kapuce), sta menišтво in kukuljica romala po vsej Evropi, in latinizirana beseda je prišla med Irce (Hibernenses) in v životopisu sv. Kadoka se prvokrat omenja oblačilo: cocula,

je Wolfram Eschenbachski mislil najti v mestu Gandine pri Petuji, in rdeči vitez Ither (od iter, jitra?) sta utegnili biti v heroe potisnjeni solnčni božanstvi bretanjskih Venetov, primeri moj članek: Jeli obličaji na petujskem etc. v „Letop. Mat. slov. za leto 1870. str. 20—23.“

*) „Venetus“ predstavljajo jezikoslovci latinski: v caeruleus, eisen-grau, meergrün.

**) Primeri k temu, kar g. Verdelski piše v svoji knjigi „Opis in zgodovina Trsta“ str. 100 itd. o nekdanji nošnji tržaških okoličanov.

***)) Gospod Verdelski v omenjeni knjigi tudi pripoveda, da so Primorci nosili po zimi plašč s kapuco. Pis.

****)) Po vseh krajih Venetie je polno slovenskih imen. Jaz omenim le: Stolbica, Leštica, Platišče, Tinica, Studena, Glavnik, Mira, Bor, Cebina, Livenca, Lonka, Roja itd. Znamenito je, kar Peez pripoveda, da na severni strani Westerwalda, se ponemčeni prebivalci slovanski „Hiki“ ravno tako nosijo, kakor prebivalci friulske Stolbice (glej Westermann Monatshefte 1859. str. 64). Toraj zopet zavez adrijanskih Venetov s severnimi.

dalje v spisih koncilija klovenshavenskega anno 747. V Britaniji se je beseda kukula zelo popačila, in mi najdemo oblike: gwccwll, cwccwll, cugol, cyccyllu, cwgwll, kongowl, cochl, cwfl, cwfle, cufle, cochull, cochal, cubhail cul-ladh, vse v pomenih vestis monachalis, pallium, Kapuze. Že popačene oblike te besede v novokeltskih besedah pričujejo, da beseda ni domača. Ravno tako skažena je beseda v germanskih narečjih. V teh se glasi: kogel, gugel, gogel, kugula, kugel itd. Tudi romanski jezici so to besedo zelo skazili, v francoščini jo najdemo skrajšano v obliki: coule, v španjolščini cuculla, cugulla, cogulla, provenç: cogula, portug. cugula, italj. cuculla, cocolla.*) Ko bi ta beseda bila obče blago indoevropskih jezikov, kakor Diefenbach meni, morali bi mi v nemščini najti oblike: chochel, huhel, huhula, ni pa: kugula, gogel, kogel itd.

Domače tvarine latinskega in romanskega jezika so: caputium, capucio, capuchon, iz theme: caput. V to družbo spada: kappe, kapa, čapka itd.

Kako je Diefenbach mogel k besedi: cucullus, staviti nemšk: kugel (globus) škand.: kûla, globus, dalje: keule, kolbe, česk. polsk. lužičkosrbski: kula, globus, finsk: kûla, Schiesskugel, ne umem, saj kroglja (globus) je okrogla reč, kukuljaca pa — špičasta. —

Kukul se je najprvije rabil pri Venetih, njegovo prikladnost so spoznali Liburni in Galli, kateri so bili njihovi sosedje, dalje Rimljani, in tako je s pokrivalom za glavo tudi šlo poznamenovanje za to pokrivalo po svetu.

Besedo kukul poznajo vsa slovanska narečja, starobolg. kukulj, kuklar cucullus, srbsk: kukuljica, rusk.: kukul; česk: kuklice, slov., kukma, kučma, znamenje da v besedi: cucullus ni reduplicatie, kakor Diefenbach misli. Od Slovanov so prijeli Madžari: čsuklya. Thema kuk pomenja to, kar latinsk: cac, v besedah cac-umen, cacuminatus, cacumino, zugespitzt, primeri staroslov.: kukonos, aduncum nasum habens, srbs. bolg. kuka, uncus, česk in rusk: kukla, kukulj, cacumen tecti, odkoder so si Finci izposodili svojo: kukkula, cacumen, in Rumunji po omehčanju naglasa: çucluiu, Zipfel, Wipfel, iz tega themata je jugoslov.: kukuljava, alauda, Schopflerche, avis cristata, der bewipfelte Vogel, kukmast ptič, primeri slov.: kukma, Zipfel, Wipfel, Schopf, **) dalje poznamenovanja za špi-

*) Druge popačene oblike so: kymr, huque, hug, goth, hakuls.

**) Z besedo: kuklja, kukma, kučma so v zvezi česk., rusk., polsk., lužičkosrbsk: chochol, hohol, crista avium, Busch, Schopf, in hrvatskoslov. huhor, crista, huhorjav, cristatus. Gilferding stavlja te besede k. sansk.: çêkhara, çikhara, kar isto pomenja. Posebno srbščina ima iz themata. Kuk dosti besed, postavim: kuka, uncus, kukara, idem kukinja, Spitzkugel, kukma,

časte brege: Kuk, Kukenbergen, Kuklice itd. na Štajerskem. Kukuljica je toraj: *cacuminatum tegumentum*, eine zuge-spitzte Kopfbedeckung, in kukule nosijo še den denes Rusi in karpatski Huculi, tudi božanstva na noriških rimskoslovenskih pametnikih. Rimska cerkva je vzela dostojne oprave tujih narodov med svoja cerkvena oblačila, tako dalmatiko od Dalmatincev, in kazulo še sedaj po zimi nosijo zagorske Hrvatice. Tako je tudi kukuljica, kapuca bila sprijeta za redovniško oblačilo, in kapucin je toraj kuklar, kukuljičar, kukman, kučmar. Znamenito je, kar Festus piše, da so si kukuljice spletali iz sitja (*ex scirpo*). Iz sitovine si še denes napravljajo slovenski pastirji kučme in Srbi plašče za obrambo pred dežjem.

Raziskavanja na polji staroslovenske mythologie.

Spisal Davorin Trstenjak.

III.

Črnobog.*)

Da so Slovani častili božanstvo: Črnobog, izzvemo iz nedvomljivega vira in sicer iz Helmolda. On piše v svoji: *Chronicon Slavorum*: „Es autem Slavorum mirabilis error, nam in convivis et computationibus suis pateram circumferunt, in quam conferunt non dicam consecrationis sed execrationis verba sub nomine Deorum boni scilicet et mali, omnem prosperam fortunam a bono Deo, adversum a malo dirigi profitentes; ideo etiam malum Deum sua lingua: Diabol sive: Zcernoboch, id est, nigrum Deum appellant.“¹⁾ —

Med vsemi mythologi je Schwenck prvi, kateri je v Črnobogu spoznal solnčno božanstvo. On piše: „Einen eigentlichen Gott der Nacht, oder einen eigentlichen Gott der Erde hatten die Slaven so wenig, wie ein anderes mit ihnen verwandtes heidnisches Volk. Die Nacht und Finsterniss gehören der Unterwelt, und die Unterwelt gehört der Erdmutter. Herrscht doch ein Gott, so ist er entweder eine Personification des Todes, oder der Gott der

Schopf, kukmarka, ptica z kukmo, kukast, *uncinatus*, kuk, spitziger Felsen, kukac, fibula itd., vseh teh poznamenovanjih tiči pomen rti (Spitze). Primeri še litovski *kykas*. Pis.

¹⁾ Helmold, I. cap. 43. pag. 4. ed. Steinhem.

*) Prvi članek: o simboličnem pomenu ribe itd. glej Letop. Mat. slov. za leto 1869 str. 1—24; drugi članek. Jeli obličaji na petujskem spomeniku spadajo v Appolonov ali Orfejev kultus? najdeš v Letopisu mat. za 1870. str. 1—25.

Sonne, welcher Nachts in der Unterwelt ist, und ein anderer als dieser ist auch der Czernibog nicht.“¹⁾

Simbol Črnoboga je med restrandimi kumiri (idoli) — pes. Že med leti 1687—97 bilo se je našlo več kumirov z runskimi nadpisi v Velehradu (Meklenburgu) blizo starodavne Retre — svetega grada za polabske Slované, kamor so oni potovali in v tempeljnih se shajali o vseh važniših pitanjih, osobito, kadar se je delalo o miru in vojski. —

Ali jedva do sto let pozneje došli so ti kumiri do ušes učenega sveta po delih Mascha²⁾ in Potockega.³⁾ Pa kako prime učeni svet te starine imenovane bodričke (obotritske) ali prilvičke? najdene so namer bile v domovini Bodričanov, a imenito pri Prilvici, kjer bi bila po mnenji nekih ležala Retra.

Mnogi učenjaci prvega glasa, kakor naš Dobrovsky, so sumili, jeli so istinite, dočim drugi, kakor Šafarik in Schepping so jih držali za podmetnute. A za obrano bodričkih run in kumirov vstali so važni učenjaki, postavim: Bulgarin,⁴⁾ Magnussen, Lisch, Giesebrecht, Lelewel,⁵⁾ Boll⁶⁾ in J. Kollar. Sam Jakob Grimm⁷⁾ čudi se onim, kateri brandenburškemu zlatarju pripisujejo toliko znanja nordijske, pruske in slovanske mythologie, nordijskih run in glagolske azbuke, da bi bil umel iz njih kumire z runami sestaviti, in to ne nespretno, temveč z vestim nasledovanjem.*⁸⁾ A jegov učeni brat Vilhelm izpoveda, da ti spomenici morajo nekaj v sebi imeti, kar osvedočava, ker, ko njihove snimke sumnja probuđujejo, vsaki se je očitaval za njihovo verovnost, kdorgod jih je videl svojimi očmi.⁹⁾ Tudi prezgoda umrli Hanuš ne drži obojih zbirk ednako krivih, temoč sodi, da v Potockovi je mnogo podmetnotega manje v Maschovej.

Naša raziskavanja so več nego enkrat potrdila, da so retranski kumiri in njihovi symboli istiniti, in sledeče pretresevanje bode pripomoglo z novimi dokazi.

Med retranskimi kumiri je, kakor smo slišali Črnobog predstavljen pod podobo psa, in pes ima runski nadpis: „Črnobog pas“ (glej fig. Nr. 1); na darivni Radogostovi skledi pa: Če bog, ali Či bog, okrajšno za: Černi ali Čirni. Prvlje, nego se spravimo do razlage bistva Črnoboga pogledajmo, kar so si starodavni narodi o psovi i jegovih lastnostih mislili.

1) Schwenck, Mythol. der Slaven st. 162.

2) Masch, die gottesdienstl. Alterth. der Obotriten, Berlin 1771.

3) Potocky Voyage dans quelq. part. de la basse Saxe, Hamburg 1794.

4) Myti slav. jazijčestva, Moskva 1849. st. VI.

5) Lelewel, Polska wicków srednich Poznan, 1846. str. 400.

6) Boll, Wochenblatt für Mecklenburg Strelitz 1850. Nro. 41—44.

7) Grimm Göttinger gelehrte Anzeig. Jahrg. 1835. st. 33. 326. 327.

*⁸⁾ V poznejem svojem delu Gesch. der deutsch. Sprache st. 157: piše „O verovnosti prilvičkih starin ne treba še nam sdvojiti.“ —

⁹⁾ Wilh. Grimm v Wiener Jahrb. 1828 B. XLIII. st. 1—34.

Psa so stari narodi zelo čislali zavoljo njegove velike bedljivosti in zvestosti, zato pravi nemška ¹⁾ prislovica: če psovi vsaki dan iz skleda jesti daš, ne bode ti nobeden tat v hram prišel. V svetem pismu ²⁾ se primerjajo ljudje, kateri svojih dolžnosti ne spolnjujejo, nemim psom, kateri ne lajajo. Tudi v mythologiji Persinov ³⁾ je pes imenitna in važna stvar, on se po noči, kadar nobeden človek ne bedi, postavi proti Ahrimanu — principu hudega, zato perzijske pesme psa stavljajo nad vse živali, in le človek ga v vrednosti preseže. Mislili so tudi, da duša umrlega ide pod spremljanjem psa v nebesa. ⁴⁾ Zoroaster hvali psa, in umorjen bil je človek, kateri je koristnega psa ubil. Pri Rimljanih ⁵⁾ je bil pes atribut domovnih duhov imenovanih: Lares, in podobščine teh duhov so bile oblečene s pasjo kožo. Na neki starodavni lampici ima tudi Jupiter Custos psa za atribut.

Po krščanski symboliki je pes branitelj vernih ovčic proti krivovercem. ⁶⁾ Kot symbol zvestosti se je pes rad rabljaj še v srednjem veku, in kdor je mir v deželi prelomil, moral je psa od vesi do vesi nositi.

Ne morem tukaj vseh prikladov navesti, iz katerih se prepričamo, da je pes v krščanski symboliki symbol pobožnosti, zvestosti itd., zato zavračam častitljive brave na dotične knjige. Posebna lastnost psa je njegova silna moč ovohovanja in zasledovanja (Spürkraft), zavoljo ktere je pes dobil avgursk pomen. Egiptski bog Anubis (commeator inferum) je bil od psov odkrit, zato so ga obraževali s pasjo glavo, in psa so torej Egipčani tako čislali, da so, če je pes pri kakošnem hramu crknil, vsi stanovavci za njim žalovali, in se v črnino oblekli. ⁷⁾ V veži Hephaistovi ⁸⁾ so imeli pse, kateri so celo nravno vrednost prišedših ovohali; in po Homerovem ⁹⁾ izvešči so psi celo zavohali, ako se je kakošno božanstvo približevalo.

Zavoljo te lastnosti so o psovi mislili, da on tudi nevidljive reči in bitja vidi. Znane so povesti pri Nemcih

¹⁾ Bechstein, Mythe, Sage itd. I. del, st. 120.

²⁾ Jesaia, 56, 10.

³⁾ Schwenk, Mythologie der Perser st. 5.

⁴⁾ Po Creuzeru (Symbolik I., 251) je pri Perzih pes bil tudi symbol neumerljivosti. V egiptski mythologiji pa je *κρυοκεφαλός*, pesji opičnjak symbol življenja (glej obširniše: Schwenk, Sinnbilder 208, 209).

⁵⁾ Ovid, Fast. V., 137.

⁶⁾ Hack, v kathol. Sonntagsblätter 1852. Nro. 45.

⁷⁾ Fritsch, Uebersicht der Versuche zur Entzifferung der egypt. Hieroglyph. st. 56.

⁸⁾ Aelian, zgodov. žival. XI., 3.

⁹⁾ Odyss XVI, 162.

in Slovanih, da psi smrt vidijo in nemška ¹⁾ dekleta na Andrejev večer poslušajo, od ktere strani psi lajajo, ker od one bodo prej prišli snubači.

Sedanji Parsi mislijo, da pes ve za prihodnjo srečo ali nesrečo mrtvega, in da je dobro znamenje, če pes košček kruha iz ust mrtvega vzame in pojé, hudo pa, če se mrtvemur neče bližati. ²⁾

Ali zraven te lepe symbolike symbolizuje pes zavoljo svoje velike spoljivosti (Geilheit) in požrešljivosti dajmonsk element, in pes je postal symbolom skopca in pregrešnika, nesramežljivosti in grdobe. V homerskih ³⁾ pesmih in v bibliji ⁴⁾ se beseda pes pogostem rablja za poznamovanje grdobe, in nemška beseda: Hundsfott (canis vulva) je obče poznana psovica.

Ali pes še je tudi symbol smrti in podzemeljskega sveta in hudega duha. Da pasjo tuljenje smrt naznanuje, je obča vera vseh narodov, in pri Rabbi ⁵⁾ Bechaji stoji: „naši rabbini so rekli, da, kadar psi tulijo, Elias v mesto prihaja.“

Valahi ⁶⁾ so si mislili hudega duha Pikoliča, ^{*)} kateri po noči hodi v pasji podobi, in živali že ubije, če se jih samo dotakne. Poznan je triglavni pes Kerberos pri Grkih, katerega se tudi krščanska symbolika poslužuje. Pes je tudi zapleten v bajevanje vetrovja in znane so nemške povesti o divjem lovcu (wilde Jagd), katerega oznanjujejo klivkajoči psi. ⁷⁾

Kot symbol podzemeljskega sveta je pes po nemških in slovanskih narodnih povestih varh zakladov. ⁸⁾

V Eddi se omenja pes z imenom Garmks, kateri je privezan v podzemeljski dupli imenovani: Gnupa, ^{**)} tega psa bodo na koncu sveta spustili v boj proti Asom. ⁹⁾

¹⁾ Temme, Volkssagen aus Pommern st. 347.

²⁾ Friedreich, Symbol st. 396.

³⁾ Ilias, IX, 373. Odyss. XIX, 91. XXII, 35. in na drugih mestih.

⁴⁾ Hiob 30, 1. Prov. Salom. XXVI, 11. II. Samuel, 9, 8 itd.

⁵⁾ V razlagi svoji 5. knjig Mozes. Fol. 74. column. 2. primeri: Bodenschatz, die kirchliche Verfassung der Juden 3. Theil 5. Kap. 8. 4.

⁶⁾ Schott, Walachische Märchen st. 298.

^{*)} Pikolič, Pikulik spada v slovansko litovski mythus. Kakor so Valahi iz slovanske prijel dosti besed, tako tudi povérij. Pikulik druga ni, nego posebno priime Črnoboga.

⁷⁾ Haupt, Zeitschrift für deutsches Alth. VI. zvez. st. 117.

⁸⁾ Panzer, Beitrag zur deutsch. Mith. st. 288.

^{**) V škandinavski mythologiji se tudi Tyr bojuje proti psovi Managarm, kateri je mesec požrl. Tukaj pes symbolizuje temo solnčno mrknjenje, kakor volk, kateri solnce hoče požreti. Glej moj članek: „Solnce jedeno“ v Glasniku mesca Listopada 1860.}

⁹⁾ Finn-Magnusen, priscae mith. Lex. pag. 110.

Podzemeljski indiški bog Jama (osebljeno ponočno in zimsko solnce) ima dva psa, ktera neprenehoma trgata prekletim meso iz trupla, ktero pa njim kmalo na novo zraste.¹⁾

Pes je bil tudi posvečen grški boginji Hekate (kadar je veljala kot htoniško božanstvo), in na starih spomenikih vidimo Hekato obraženo psa v krilu svojem držečo, tudi s pasjo glavo so jo predstavljali.²⁾ Tudi Hermesa kot voditelja duš so predstavljali s pasjo glavo.

Na rimskih spomenikih, na katerih najdeš umirajoče po rimski šegi obražene, tudi vidiš psa pod posteljo umirajočega. Pri Nemeih še je pes podoba hudega bitja Fylgie, symbol boga bure in vetrovja, in podoba duš umrlih.³⁾

V indiški mythologiji še psa nahajamo kot symbol boga vetrov Maruta in Sārame, in sicer so si stari Indi mislili dva psa, ednega šekastega imenovanega: Čabara,⁴⁾ in ednega črnega: Čiava, ktera sta duše umrlih spremljevala v podzemeljski svet.⁴⁾

Ako še tedaj enkrat pregledamo mnenja starih narodov o psovi, ter ga nahajamo 1. kot symbol bedljivosti pri Nemeih in Perzih, 2. kot symbol domovnih duhov pri Rimljanih, 3. kot symbol zvestosti in pobožnosti pri starih kristijanah, 4. z avgursko lastnostjo pri Egypčanih, Grkih, Nemeih in Perzih, 5. kot symbol slastnosti, nesramožljivosti, grdobe pri Hebrejcih, Grkih in Nemeih. 6. kot symbol smrti, podzemeljskega sveta**) in hudega duha pri Hebrejcih, Vlahih, Grkih, Rimljanih, Indih, Perzih in Germanih, 7. kot spremljevalca duš umrlih pri Grkih, Persih in Indih.

Kaj vé slovansko basenstvo o psovi?

Da je pes tudi pri Slovanih symbol zvestobe, pričujejo obilne slovanske prislovice. Omenjam samo polske. „Akoravno je tvoja roka psovi kost potrla, vendar bode zvesto za tebo

¹⁾ Ehrmann, Neueste Beiträge zur Kunde von Indien 3. B. st. 143.

²⁾ Creuzer, Symb. und Mith. 2. Auflage 2. B. st. 526.

³⁾ Mannhardt, Germanische Mythen 172. 216. 300. in na drugih mestih.

⁴⁾ V slovanskih narečjih nahajamo poznavanja: Kobel, Kobal, Kopov, Kobov za psa. Na Slovenskem imamo dosti rodbin z imenom Kobale, Kobav, Kobalo, in na norenskih spomenikih ime: Cobalo večkrat nahajamo. K sansk. besedam čabara, čabala, kumbara, versicolor, primeri ruski: čubari, variegatus, menda tudi slov. kobilar, avis versicolor? —

⁴⁾ Kuhn v Hauptovi Zeitschrift für deutsches Alterth. VI, 130., primeri Weber Indische Studien 2, 229.

^{**)} Gerhard (Mythologie der Griech. 24) reče, da je pes symbol „des Erddunkels“. Grški Kerberos se vjema z indiškim: Čarvara, Karbura, scheekig, in po učenih mythologih simbolizuje pisano zemljo, pod ktero duše umrlih potujejo (glej, Weber, Indische Studien 2, 298.)

klinkal. "S hudobnim značajem mi je samo znan izraz: Ti pasja noga; kakor tudi beseda „psovka“ poznamlja, da druge ogrdo-vati je kaj pesjega.

Po vseh slovanskih zemljah je tudi vera, da pes smrt vidi, toraj jim je tudi služil za symbol smrti, dalje Pohorci pripovedajo, ¹⁾ da, ako je kdo na smrt bolan, klivče pes Marant okoli hrama. Enkrat je čula ljuba žena Maranta lajati. Vsa razkačena, da bi mogla dragega moža, kateri je v hiši bolan ležal, zgubiti, vzela je puško in je na Maranta vstrelila. Pa kakor puška pokne, vzdignil se je hud veter, in je odnesel njo in moža in ves hram črez planine, da sosedje drugi dan celo to-rišča niso spoznati mogli, kjer je hram stal. Pri českich Slovanih je poznano božanstvo Merot, ²⁾ ktero so Krokove hčeri pro-sile: „naj očetovo dušo vodi po svetli cesti.“ Ta basenski ostanek toraj pričuje, da je tudi pri Slovanih, kakor pri Indih in Perzih pes bil „*Ψυχοπομπος*“, voditelj duš umrlih, in Merot, Marant ednak z indijskim Marutom, bogom vetrov. Ker so stari Slovani ³⁾ mislili, da duša iz umirajočega zleti v podobi ptiča ⁴⁾ pobožnega v podobi goloba, grešnika pa v podobi kukovice, ter je veter celo naraven nosač duš v drugi svet. Dosti povest imajo Slovenci, da črni pes čuva nad zakladi. Videl je enkrat kmet, pripoveda se, po noči denarje evesti. Gorel je naimer na njegovem travniku lep plavkast plamen. Kmet je utrgal lagotico (trobentico, Schlüsselblume), katera je na tistem mestu zrastla, na katerem se je mavra v zemljo opičila, ⁵⁾ in je hotel s to rožico zaklad odpreti, ali ko je do mesta prišel, videl je tam ležati velikega črnega psa, ki ga je hotel požreti. Toda tudi tukaj je pes symbol in čuvar podzemeljskega sveta.

Omeniti še moram, kar piše Konstantin Porphyrogenitus. ⁶⁾ On pripoveda, da so Slovani njegove dobe pse rabljali pri prise-gah, katere so darovali, ter iz bokala vode se napivši, ostanek vode na zemljo razlili. Po tem so z rokami sedla obrnili, treh jer-menov se dotaknili, in seno kvišku držali.

Kadar kdo priseže, reče Schwenck, se pozivlje na mašče-valca in kaznovalca neresnice in laži, po veri starih Slovanov pa je bil maščevalec in kaznovalec pregrehe, kakor smo zgore iz Helmolda slišali, — vladar podzemeljskega sveta s svojim hudimi duhovi. Podzemeljski svet pa je vladal Črnobog, in ker so

¹⁾ Glasnik, 1859. st. 46.

²⁾ Dr. Hanuš, Wissensch. des slaw. Myth. st. 180.

³⁾ Woycicky, Klechdy I, 16. 1, 180. 1, 209. Kralodvorski rokopolis. ed. Svoboda, st. 88. 106.

⁴⁾ Enako vero so tudi imeli stari Indi, glej: History of anc Hindu II, 370. Rodbin z imenom: Marant, Marot, je še več živih po Slovenskem.

⁵⁾ Zaradi tega se: „primula veris“ tudi veli: mavričica.

⁶⁾ Konstant Porph. I, 20 primeri še: Ignat. Diar. Vita Nicephor.

temu pse žrtovali, zato je pes bil njegov symbol. Resnično opazuje učeni Weber:¹⁾ Die Begleiter einer göttlichen Persönlichkeit participiren an ihrem göttlichen Wesen.

Iz teh samo površno omenjenih ustmenih in pismenih sporočil se toraj prepričamo, da je pes veljal v mythologii starodavnih Slovanov za attribut črnega boga, kar tudi potrjujejo retranski kumiri. Ako sedaj pogledamo na noriške rimsko-slovenske spomenike, najdemo na njih pogosto pse Komuse izobražene. Jaz priložim k temu pretresu le dve snimki. Edna nam kaže psa*) v družbi urne (glej fig. Nr. 2.) v pričevanje, da psa strežeta na smrtni svet, druga predstavlja psa samega brez drugih zavez.**) (glej fig. Nr. 3). Ali Črnobog je samo temna stran solnčnega božanstva, zato že med retranskimi kumiri je pes zmiror v zavezi s solnčnimi symboli. Na tako imenovani Radogostovi skledi je pes***) v družbi polža, grozda, kebra, človečjih obličajev in pa kronanega orla. Kronani orel, jastreb ali sokol je symbol vladajočega solnca, solnca v svoji največi moči o kresu, zato se v narodnih slovanskih pesmah in pripovedkah solnce veli: car, vladika, knez, beli Ban, in tudi Rimljani so stavili spomenike: „Invicto Deo Soli Imperatori“.

Pes z napisom: Čibog, to je okrajšano za: črnibog, je toraj symbol solnčen, in sicer solnca ponočnega in zimskega.

To pesjo glavo nahajamo tudi na drugem retranskem kumiru. Prednja stran tega kumira nam kaže prijazno človečjo podobo z obilnimi kosami (Locken) pokrito, zadnja pa pasjo.***) Na glavi te podobščine sedi zopet orel ali jastreb kronan, toda obličaji predstavljajo: Belboga in Črnoboga (glej fig. Nr. 4 in 5). Prvlje nego bodedo presodili enake zveze solnčnih symbolov na rimsko-slovenskih spomenikih, moramo v mythe starodavnih narodov pogledati, kako so v one ptiči: orel, sokol, jastreb, kragulj itd. zapleteni. Sokol, sansk: çākhuna, je solnčen symbol v indijskem basenstvu, in božanstvi Ačvinau, kar pomenja: jah-ča — osebljeni prvi jutni solnčni žari, — se velita: sokola. Tudi solnce ima priimek: sokol.²⁾ Sokol, orel itd. je tudi symbol egiptskega solnčnega boga Osirisa, kateri je obražen s

¹⁾ Indische Stud. 175.

^{*)} Spomenika se najmeta v tako imenovanem „Oswaldgraben“ pri Neu-häuslu v kanjuški (Kainach) fari kakšno dobro uro od Voitsberga na Štirskem. Pogledal sem ga sam, in po vestem slikaru dal posneti.

^{**) To sliko je že objavil Muchar v svoji Gesch. der Steier. B. I. Abbildungen Taf. VII. 5. Spomenik je najden v fari sv. Kunigunde med Marburgom in Ehrenhausenom.}

^{***) Glej Masch. I. c. fig. 44.}

^{****)} Pri Maschu, iz katere sem jo izrisati dal, najdeš podobščino fig. 11.

²⁾ Glej Weber, Indische Literaturgesch. str. 195.

sokolovo glavo na denarjih egiptskih. ¹⁾ Prichard vzrok tega symbola lepo razlaga pisaje: „Als Ursache welche man angibt, warum der Falke, Habicht, Sperber u. s. w. dem Horus und Osiris geweiht gewesen, gründet sich auf die Beobachtung des kühnen Fluges, den diese Vögel gegen die Sonne nehmen, ohne durch deren Strahlen verblendet zu werden.“ ²⁾

Tudi v germanskem mythu je bil sokol symbol solnčnega boga, ker Freya, sestra solnčnega boga Freyra ima sokolsko srajco: fjadrhrmr. ³⁾ Pri Persinih je bil jastreb ptič solnčnega boga Mitrasa, in v mitrasove skrivnosti vpeljani učeniki so se veleli —: jastrebičevci.

Grki so ga celó imenovali *ἰεραῖς* — svetec, in je bil atribut, ali kakor Homer pravi, bistri pošel Apollonov. ⁴⁾

Veliko čast so sokoli in kragulji vživali tudi pri Slovanih, in redili so jih v posebnih gajih, ⁵⁾ toraj zopet nam ne sporočnjejo samo obličaji kumirski, temuč tudi pisma, da je orel, jastreb, sokol, kragulj bil atribut solnčnega božanstva v mythologii slovanski. Kakor med retranskimi kumiri vidimo te ptiče združene s solnčnimi symboli, tako tudi na noriških rimsko-slovenskih spomenikih. Jaz predložim tukaj le nekoliko snimk, in sicer prva nam kaže psa s sokolovima ali kraguljevima perotima in kljunoma kraj urne, toraj obličaji strežejo na svet smrtni, nad katerim vlada nerazdeljivi solnčni bog — Črnobog (*glej fig. Nr. 6.* *).

Imenitniši je drug spomenek sedaj hranjen v koridoru vojaškega odgojevališča v Strassu kraj Mure na Štirskem. Na tem spomeniku vidimo leva symbol močnega letnega solnea, v srednjem trivoglatem polji psa komusa symbol Črnoboga, kateri se z levo tace dotika prevržene urne; in v slednjem polji zopet psa s petelinovo glavo in peroti (*glej fig. Nr. 7.*) Stebra spomenikova sta od zdale obležena s palmovo skorjo; **) palma je bila pri Indih symbol rodovitnosti, in atribut solnčnega boga Rama-ta, toda znamenje, da so noriških Slovanov praočetje že imeli v pradomovini svoji azijanski dovršeno bogočastje, in nje že s seboj v Evropo izobraženo prinesli. Volčica Romula

¹⁾ Schlichtegrole, Auswahl der Gemmen der Stossischen Sammlung I, 33.

²⁾ Prichard, Darstellung des egyptisch. Mythol., deutsch von Haymann str. 125.

³⁾ Mannhardt, Germ. Myth. str. 39.

⁴⁾ Odyss. XV., 526.

⁵⁾ Kralodvorsk rukopis, ed. Svoboda, str. 73, 81.

*) Spomenik je zidan nad vratami kovačeve hiše v kanjuški fari v Oswaldgrabenu. Muchar ga je objavil v omenjeni knjigi Taf. VIII., 17. 3; vendar ni celó zvesto, ker psa sta narisana brez perot. Pogledal sem sam spomenik, in zvesto po svojem slikarji dal posneti.

**) Ta spomenik ni še, kolikor meni znano nikjer objavljen. Videl sem ga sam, in snimko mi je oskrbel g. stotnik Ferenc, tadaj profesor v kadetnem ustavu po učitelji domačem risarstva.

in Rema doječa utegnili bi biti poklonjenje rimskemu vladarstvu, imeni: Lapp in Jantumar, ktera tudi na drugih mestih najdemo v obliki: Jentumar, in ktero še so ohranile kranjsko in koroško-slovenske rodbine v novoslov. obliki: Jetmar, kakor ime: Lap slov. rodovine Lap, Lapanja, Lapajne, staročaske: Lapačka, sem že na drugem mestu razložil, Lap od lapa, ungula, planta, Pfote, Jantumar; Jentumar pa iz staroslov. janto — jento, srbski: jato, agmen, caterva, toda: Jantumar, Jentumar = *Πανθοκλῆς*. Zvezo petelinove glave s psom bomo malo niže razložili.

Tretjo predstavo Črnoboga s svojim psom najdemo na kamnu vzdanim v steno kaplanije na Laškem (Tüffer) kraj Savine.*) Na tem spomeniku vidimo cvet solnčanico symbol solnca, kraj njenega stebila je naslonjen pes symbol Črnoboga in zraven stoječa možka podoba drži v desnici zanjko (Schlinge). Toraj tudi zopet na tem spomeniku, kakor na Straškem združeni symboli Belboga in Črnoboga (glej fig. Nr. 8). Kaj pa pomenja zanjka v desnici naše osebe? Našel sem po Slovenskem navado, da, kedar kdor umira, njegovi sorodniki razrezavajo motvoze, vrvi, vožeta itd. Tako hočejo zaprečiti, da smrt ne vjame duše, in ne odpelja v podzemeljski svet. Tudi po indijskih nazorih bog smrti Jama, v katerem učeni starinoslovci tudi spoznajo nočno ali zimsko solnce, priveže duše umirajočih na vrv, in jih odpelja, zato se veli: Jama, od korenike: jam, slov. jamem, fangen, binden in anbinden,¹⁾ in Kollar je bral na retranskih kumirih, da Radogost solnčni bog ima priimek Imar, kar je le druga oblika za: Jamar, kakor imam za jamem, zato staroslov.: imanije, prehensio.

Gore smo videli, da Črnobogov symbol pes ni samo v zavezi s symbolom Belboga — sokolom, kraguljem, orlom, jastrebom, nego tudi s petelinom in med petujskimi spomeniki najdemo večkrat psa s petelinovo glavo. Edno snimko sem priložil temu svojemu pretresu (glej fig. Nr. 9).***) Kako pride petelin v mythus solnčnega božanstva? Petelin je prav boježeljna žival, zato je postal symbolom boga boja pri Persinih²⁾ in

*) Ta spomenik je že objavljen pri Mucharu Abbild. Tafel. XVIII., 16., 2. precej zvesto.

1) Lassen, Indische Alterthumskunde II, 848. Sav. V., 12. 16. Grassman piše o koreniki jam: anbinden, und zwar zunächst von der speciellen Anschauung des Anbindens mit einem Seile.

**) Ta spomenik ni še nikjer objavljen, vzdani je v severno steno velike farne cerkve sv. Jurija v Petuji. Sliko zahvalim prijateljstvu slavnega starinarja Dr. Hönischa. Pod psom se vidi krilat konj končajoč se v delfina. Da ta symbol spada v kultus slovanskega solnčnega boga sem dokazal v svoji razpravi: o symboličnem pomenu delfina itd. v Letopisu Matičnem za leto 1869.

2) Schwenck, Sinnbilder članek: Hahn.

Škandinavcih, ¹⁾ pri katerih se veli: Gullinkambi, der Goldkammige, Goldkamm, Zlatogrebenjak, in kliče junake v vojsko. Tudi polabskoslovanski solnčni bog Gerovit je petelina imel za atribut, kateri je bil kakor vsi solnčni bogovi tudi bog boja. ²⁾ Petelin pa, kader dan napoči, zapoje, in postane po takem oznanovalec dneva, luči, in tako posvečena žival lučnega — solnčnega božanstva. Zato še Rusi sedaj, ko ob Ivanjem kres kurijo — stari ostanek solnčnega bogočastja, v ogenj vržejo belega petelina. Ker se bogu luči — solnca žrtvuje petelin, ter je on ravno tako symbol boga luči — Belboga, kakor pes Črnoboga, in v naši predstavi zopet imamo združene nazore švitlobe in teme. Kaj takošnega edino nahodim v bogočastji starih Slovanov, ne pozna te ozke zaveze ni rimska ni grška, ni keltiška mythologija, sledov druge pa ne moremo iskati v Noriku in Panoniji. Se ve, da Muharju in Knabeljnu in drugim skaziteljem starinoslovja vse takošne predstave velajo za gribe (Greife), in sfinkse, ker niso si truda vzeli po virih se podučiti, kakošne so si starci mislili gribe, naimer: „leoni similem, dorsum penis tectum et alis instructum. Ctesias narrat, citribuere alas versicolores et os aquilinum, oculosque igneos (glej Aelian de natura anim. IV., 27. *)

Petelin še je zraven tega symbol rodivosti, pripisuje se mu avgurska lastnost, novi razlogi, zakaj je postal symbol solnčnega boga. Da je v slovanskem basenstvu tudi bil symbol nočnega daimonskega smrtinosnega principa, sem že na drugem mestu dokazal. Slednjič še predložim svojim bralcem snimko združenega Belboga in Črnoboga, kako se najde v družbi drugih symboličnih predstav na nekem spomeniku v Sisku. **) (glej fig. Nr. 10.) znamenje, da v Panoniji in Noriku so vladala enaka religiozna načela, in da so toraj Noričani in Panoni bili ednoisti rod. Da v tej predstavi nimamo kje griba iskati, pričuje četvero-nožna žival, ktera nima levovega repa in tudi ne levovih griv.

¹⁾ Finn Magnussen Priscæ veter. Boreal. mythol. lex. pag. 133.

²⁾ Hanuš, Wissensch. des slav. Myth. str. 176.

*) Slike gribov, kakor so jih predstavljali rimski in grški umetniki, lahko pogledaš pri Millinu: Vases 2. 16., T. 3., pag. 268. dalje: Dubbois Maisonneuve Vases, pl. 75.

**) Spomenik je vzidan nad ulaznimi hišnimi vratmi hrama, kjer se opravlja zavarovalništvo. Objavil je ta spomenik že tudi g. Tkalec v svojem delu: Rimske starine iz Siska Taf. II., fig. 5. ali ni povse zvesto. Tako je risar izpustil psu kviški zafrkočeni repec. Še na edni spominek opominjam, na katerem je združen Beli in Črnibog in ta je hranjen v gradi sekovskega škofa nad Lipnico. Na kamni sta obražena dva psa s tičjim (sokolovim) vratom in kljunom sedeča kraj posode, v ktero je nasajen bršljen, symbol radosti in veselja, na vejicah bršljenovih pa stojita zopet ptiča, symbola solnčna. Glej. Muchar l. c. Abbildungen s. v. Seckau.

Gori smo slišali, da se je pri starodavnih Indih podzemeljski bog velel: Jama, da v njem vsi kritični basnoslovci spoznajo modifikacijo solnčnega boga, in da z njim se vjema Radogost Imar držeči v roki sekiro, symbol sodnika mrtvih. Priimek: Imar, Jama, to je: jemajoči, imajoči, der Greifende, Packende, Bindende je imel tudi Črnobog Polakov, čegar ime so poljski letopisci nam ohranili v obliki: Niam, in ga ednačili podzemeljskemu vladarju Plutonu. Tkany piše o njem: Niam ein polnischer und schlesischer Gott, unter dessen Herrschaft die Seelen der Abgeschiedenen standen, er bewahrte sie nach dem Tode des Leibes, und führte sie in ein besseres Land ein. Gnezen war daher durch Niams Tempel die Seelen- und Todesstadt der Polen. Darum, sagt Mone, wurden in der Nähe die Könige begraben, darum heisst Gnezen ein Nest, weil die Seelen der Abgestorbenen als junge Vögel in die andere Welt kommen. Was Gnezen in Polen das war Niemtsch in Schlesien Njam's Stadt, wie es selbst der Name bezeugt.¹⁾

V sanskritu²⁾ se rabi beseda: nijam v pomenu vezanja darilnih živali k darivnemu stebru. Nijam je iz: ni in jam — toraj: der Herunter, Hinabnehmende, kar bog umrlih tudi v istini je. Mrliču so stari Slovani kakor pri Grkih in Germanih dali denar s seboj, da je zamogel plačati mito (vectigal, donum, munus), kedar se je peljal črez smrtno reko. Menda se tako razloži nadpis: Mita na komusu retranskem.³⁾ Sicer pa je Črnobog sam bil mitnik (telonarius) na meji med nad- in podzemeljskim svetom, in tako njegov priimek: Mita menda okrajšano za: mitar, mitalec, prav naraven. Vendar je pes tudi utegnil biti darilo kakošnega pobožnjaka, in nadpis: mita, donum, vtegne to izraziti. V Vedah se Jamova psa velita: čuvaja ceste, Weg bewachend, (glej: Rigveda 10. 10.).

Tudi v ruskem solnčnem božanstvu Chorsu³⁾ (Hrsu) ktero zraven solnčnih symbolov, kakor: konjskih nog, ptičjih krempljev, kozjih rogov, ognja, žezla, človečje podobe, ima tudi pesjo glavo, vidimo tudi združene symbole svitlobe in teme — Belboga in Črnoboga v znamenje, da so pri vseh slovanskih plemenih vladali ednaki nazori, in da je tudi tam bil pes symbol ponočnega ali zimskega solnca.⁴⁾

¹⁾ Tkany, Mythol. II, 32.

²⁾ Glej: Rāmāyana I, 13. 33.

³⁾ pri Maschu fig. 64. Besedo komus, Bullenbeisser poznajo le štajerski Slovenci kraj ogerske meje in pa Hrvati. Gilferding jo razlaga iz sansk.: maç — una, pes, in s poveljavnem: ko, kakor najdemo to jezikovsko prikazen v besedah: rebro in korebro, robida in korobida, luža in kaluža, hrvatsk.: komarda, Schlächterei, sansk.: mrdh, ubijati, kopito, sansk.: puta, ungula, rusk.: kovora, pokrov, srbsk.: var, vr, pokrivati itd.

⁴⁾ Wahrmund, Relig. Moscov. Nr. 3.

⁵⁾ Da je ruski: Хоре, Chors, = slov. Krs, Kres, Krsnik, Kres-

Nadpis: Mita zna tudi ta religiozni nazor izpričevati. Ni samo pri Slovanih, nego tudi pri Nemcih ¹⁾ najdemo poverje, da duše umrlih morajo potovati črez veliko reko, ali jezero, črez katero drži ozek most. Na tem mostu čaka pes ali pozoj, kateri hoče duše požreti. Valvazor omenja nekega čudnega jezera: Mitalo v hribovji blizo Radeč, brž ko ne so si tam nekaj mislili vhod v podzemeljsko okolico, kakor polabski Slovani v Altmarku, kjer mužni kraj Dremelnik (Drömling) slovi tako, kakor acheruško jezero, in muža avenska. Ponemčeni prebivalci one okolice še sedaj šestico mrliču denejo pod jezik, da ne pride nazaj kot taves (vukodlak, vampyr). Ta dar duši služi za mito (Zollgeld) na njenem potovanji skoz jezerski mužnati svet, ²⁾ in Črnobog je toraj mitar, in jezero prav naravno dobi ime: Mitalo, kraj, kjer se mite pobirajo od duš potovajočih v svet smrti. V starotrški fari, kjer kmeti imajo dosti imen po staroslovenskih božanstvih: Perunik, Perkunik, Krakor, Kurtel, Švarožnik, Marot, Mike, itd. so tudi Mitani, Mitaleci. Znamenita je ta okoliščina, da tudi na norenskih spomenikih izobraženi psi so roda komusovega, kakor tega roda pse vidimo tudi med kumirskimi starotinami retranskimi.

Kakor smo našli ednoličnosti v mythu Radogostovem in njegovem odnošenji do ribe delfina na retranskih in noriških spomenikih, kakor slične ideje Triglavovega kulta pri severnih Slovanih in Noričanih, tako tudi v kultu Črnoboga vladajo enake razmere, enaki nazori, in ednaka symbolika, in mi imamo nove dokaze za slovenskost Noričanov in Panonov.

V podporo našega trdenja, da je po staroslovanskih mythičnih narodih ednako bil češčen bog solnca kot bog svitlobe rasti, življenja, vskrsnenja, pa tudi po svoji temni strani — kot nočno ali jesensko-zimsko solnce — kot bog teme, nehanja rasti in smrti, nam služijo ohranjena sporočila o bistvu lužickosrbskega: Flynsa.

Božestva Flynsa omenja saska kronika (Sassenchronik) iz leta 1116. Spisatelj te kronike piše, da se je zategadel velel: Flyns*) „wente he stod upp eynem Flynsstyne“, ker je stal

nik bil solnčen bog, spoznal je že učeni Šepping, in potrjuje nam resnico tega mnenja ta okoliščina, da so stari ruski letopisci ga primerjali Apollonu (glej Drevnosti, trudi moskovsk. archeol. občestva Tom I. oddelek: Materjali, str. 1. Gilferding: Xope primerja sansk: koreniki: grš, urere, fulgere, splendere. V rusčini je slov. glasnik **k** pogostem: X; zato je Nestor pisal: Xopoутани, namesto: Korutani. Izmeno glasnikov: **k** in **X** tudi najdeš v hrvaščini, primeri: huhurjav in kukurjav erispus. Xope, Chors s pesjo glavo toraj izrazuje temno nočno zimsko stran solnca, solnce v podzemeljskem svetu.

¹⁾ Kuhn, Märkische Sagen, XII. str. 19. 36.

²⁾ Schwartz, Der Ursprung der Mythologie str. 273.

*) Schwenck piše o tem imenu: „Eine slavische Gottheit mit deutschen

na kremenu — siveckamnu. Obraz njegov je bil bled, v roki je držal gorečo zôbljo (barnen blase = Fackel), na ramah stoječaga leva (upgerichten lauwe), kateri ima mrtve s svojim rjovenjem vzbuditi. Ogrnjen je bil z dolgim plaščem.¹⁾ Drugi pišejo, da je bil nag, samo opasen s pregačo, da so prednje tace levove bile položene na glavo, edna slednjih tac pa na levo ramo. Budišinski letopisi pravijo, da je četrť ure od Budišina (Bauzen) bil češčen na nekem kremenitem stolpu, kar še pričujejo brežanjek, in dole ležeče kamenje, največje so zmetali v reko Šprevo.²⁾

Kritični Schwenck³⁾ ne dvomi o slovanskosti tega božestva, in Flynsa ima za solnčnega boga, in sicer v njegovi lastnosti kot kralja mrtvih, ker solnce vsako večer stopi v doljeni svet, in ker tudi škandinavski Odhin — solčno božanstvo v tem svetu kraljuje, in v perzijski mythologiji solčni bog Mithra na mostu kraljestva mrtvih duše sodi. Vendar Flyn s ni slovansko, temoč ponemčeno ime božestva slovanskega.

Presodimo sedaj pomen njegovih attributov. Flyn s stoji na kremenu. Že ta okoliščina ga dela solnčnim bogom. Najstareje predstave solнца nahajamo pod podobo kamna, zato Anaxagoras, Demokritos in Metradotos opiraje se na stare predstave solnce imenujejo: λίθον, πέτρον, μνδρον διάπυρον.⁴⁾ Stein, Fels, glühender Steinklumpen. Iz kremena pa se ogenj izkreše, in tako še je ta kamen posebno bil prikladen za symbol solnčnega ognja. —

Zato vidimo v Emesi kamen solncu posvečen.⁵⁾ Tudi solnčni bog Herakles je imel v mestu Hyettus v Boeotii posvečen kamen.⁶⁾ Goreča zôblja je symbol luči, in smrti, ker so, kakor je znano, stari Slovani mrtve sožigali. Leva smo že tudi našli kot symbol poletnega pekočega solнца, vsi symboli Flynsovi so toraj izpričani. Bledi mrliču podoben obraz znači, da je v Flyn su bilo tudi izraženo jesensko-zimsko solnce,

Namen darf uns nicht befremden“ (l. c. 177), in na drugem mestu: Mit einem gänzlichen Verwerfen kann es nicht gethan sein. Für deutsche Namen beweist die Unterschiebung eines solchen Gottes so wenig, dass er sogar eher für das Gegentheil spricht. Hiess man den Fels auf welchem man einen slavischen Gott verehrt hatte, einen Flins, so mochte einer daraus den Namen des Gottes machen, wie man aus dem h. Hain (sventi, svati bor) einen Gott Zuttibor macht. (l. c. str. 179.) Kakor se bodemo iz dalje razprave prepričali: je „Flyn s“ nemška prestava slovenskega božestvenega imena.

1) Leibnitz script. rerum Brunswic str. 336.

2) Frenzel. 228.

3) Mythol. VII. 177.

4) Confer Xenoph. Memor. IV. 7, 7.

5) Herod. Hist. V. 3.

6) Pausan. IX. 24.

ker kot slabega starca so si Slovani predstavljali zimsko solnce, kakor smo se prepričali iz bistva boga Triglava. O tem govori moj spis „Triglav“ (v Ljubljani 1870) obširniše. Budišinski letopisec pravi, da je Flynas stal na kremenitem stolpu, jaz pa mislim, da je stal v kremenitem stolpu. Zimskega solnčnega Boga so stari Slovani častili v pečevnatih duplah. V Lužici se veli edna gora: Črnobog, na njej se kažejo peči in grmade, na katerih so klali živali Črnobogu v žrtev, in so imeli prašiva (oracula), zato se tudi edna grmada na tej gori veli: Prašica, od prašat, forschén, fragen. Kaže se v eni teh pečin dupla, kateri pravijo: uho Črnobogovo, ker je v tej dupli bil Črnobog skrit.¹⁾ Škof Pavlin pa nam pripoveda, da so tudi v Aquileji v pečni dupli (speleum) najvišje božanstvo častili, in je imenovali: solnce.²⁾ V Akvileji pa je najvišje božanstvo se velelo: Belin, in Rimljani so je ednačili Apolonu, tako je v pečevnati dupli akvilejski česčeni solnčni bog bil: — Črnin — Črnobog.

V pečino imenovano „Spitzofen“ na Koroškem je vrezan napis: *S. Saxano sacrum*;³⁾ ta napis bode se toraj mogel brati: *Soli Saxano sacrum*, ne pa: *Sylvano*,⁴⁾ kakor Muhar misli.

To berilo tudi potrjujejo spomeniki posvečeni: *Herculi saxano sacrum* *Servius Sulpicius Trophimus aedem, zothecam, culinam pecunia sua a solo restituit. idemque dedicavit Kalendis Decembris L. Turpilio Dextro Maecio Rufio cos. Eutychus serius peragendum curavit.*⁴⁾ Spomenik je bil najden „in agro Tiburtino“ v okrožji starega Rima, eden drugi spomenik: „*Herculi Saxano vexillatio cohortis prima civium romanorum votum solvit libens merito*“, pa je bil najden v nemškem mestu Bonni.⁵⁾

1) Glej Kollar, Wyklad, pag. 81—84. Štur v Časop. česk. Muz. IV. zvez. str. 466—467.

2) Vrstice Pavlinove se glasijo:

„*Quidquod et Ivictum spelaea sub antra recondunt Quoque tegunt tenebris, hunc audent dicere Solem*“.

Glej Murarovi Novus Thesaur inscript. Tom. I. pag. 28. Nr. 3. Na to pečno duplo streže tudi spominek akvilejski z napisom: *Pro salute Tiberi Claudii Macronis con. fer. nor. Sar. speleum cum omni apparatu fecit.*

3) Eichhorn, Beiträge. Theil II. pag. 69.

4) Med rimskimi napisi tudi *Silvanus* nikjer nima predikata: *Saxanus*, nego on se veli: *coelestis, Deus praesens, dominus, sanctus*. Tettus, Božanstev ktera se s črko *S* začnejo drugih ni v rimski mythologiji, kakor: *Sol, Salus, Saturnus, Securitas augusta, Serapis, Silvanus, Semela, Spes, Simo Sanguis Deus fidius, Sirona, Senenis Veillo, Suria*.

4) Gruter, pag. 49.

5) Lersch., C. M. II., 22.

Hercules Saxanus bi toraj bil „der im Felsen wohnende Herkules“, in po takem tudi zimsk solnčen bog, oslabeledo, poživajoče solnce v temnem dolnjem svetu.*)

Jeli je ta ideja izvirno grško-rimska, ali pa sprejeta iz verovanj drugih narodov, ne upam presoditi. Meni se dozdeva slednje, ker ni mi znano, da bi se grško-latinski Herakles — Hercules bil čestil v pečevnatih duplah.**)

Saxum se v staroslov. veli: петръ, petr, in pa пещь iz петь = peč; v solčavski planini: ker, gorenski: čer, in utegnil se je noriško-slovanski Sol Saxanus, Hercules Saxanus veleti tudi: Kerons, ker na Koroškem najdemo spomenike: Chaeronti augusto sacrum.¹⁾ V besedi Kerons bi se toraj našel prestari polni suffix, kakor še ga ima latvijsčina primeri: Perkhons = Perkun. Da je utegnil Hercules saxanus biti božestvo zimskega solnca, pričuje dan (calendae Decembris), na kateri mu je veža, kuhinja in zotheka (kokošinjak, gosinjak, vsaka mala komorčica za jedi) bila posvečena, ker posvečevanje se je gotovo na njegovi glavni praznik bilo preložilo. Njemu se je tedaj moglo dosti žrtev darovati, ker se mu je posebna kuhinja in komora postavila, tudi o Flynsu piše anonymus histor. eccles. siles.,²⁾ da se mu je dosti darovalo posebno izmed živali.**)

Chaeronti augusto se je bil spomenik postavil v namen srečne ekspedicije vojaških trum, toraj je Kerons mogel bedeti nad življenjem in smrtjo, in to moč in skrb ima zopet božanstvo solnca. Vredno je še tukaj navesti lepo razlago Schwenckovo: Auch der Flinz der Stein selbst, kann hier seine tiefere Begründung erhalten durch tiefere Forschung. Der Todesgott steht nicht nur auf dem Flinz, er ist selber ein Flinz, denn in ihm ist das heilige Lebensfeuer gebunden, ein Auferstehungsklaps schlägt es aus demselben, den der Tod ist das erstarrte Leben,

*) Pečevnatih dupelj je po Slovanskem več, posebno v Karpatih, vse so človečje roke izdolbile. Krolmus je tudi na Českem našel duplo Črnobogovo. Pečina sama po sebi je tudi podoba zadrevene nja (Erstarrung) in tako še jasniše postane prebivališče zimskega solnčnega boga.

**) Hartknoch (pag. 161.) piše, da so tudi prusko-litovskemu Črnobogu: Pikolu (slov. Pikulik), kateri je tudi imel blede lice in sivo brado, in v katerem tudi Schwenck: spozna solnčno božanstvo, na njegovih praznikih obilo kuhali in pekli. Ta jedila so brez dvombe bila v spomin mrtvim, vsaj še denas slovensko ljudstvo z velikimi poedinami (sedminami, kerminami) obhaja spomin mrtvih. Na dušno se tudi dušam umrlih puščajo jedi na mizah, in pagansk. Slovani so na mogile mrtvih nosili jedi in pijače. Flyns in Hercules Saxanus sta toraj mogla biti vladarja podzemeljskega sveta, ker so ju pomirovali s toliko obilnimi žrtvami.

1) Lazius, Com. in republ. rom. pag. 1211.

2) Histor. eccles. sil. cap. 2.

das tief innen das ewige Feuer birgt, und das Leben ist nur der in Feuer gerathene Tod, beide sind nur verschiedene Seiten einer ewigen Uridee, fortgepflanzt durch die Urtradition. (Lib. cit. 118.) Dr. Fried. Pichler ¹⁾ misli da je „Chaeront“ (sic!) bilo keltsko božanstvo, ker piše: Hercules ward als Felsgott, Saxanus (keltischer Name „Chaeront“ im Möllthale) auf der Koralpe verehrt. Ali špico-fenski napis niti ne govori o Herculi, nego samo o: S. Saxanu, Hercules saxanus je g. numismatiku le poznan iz epigrafičnih bukev. Tako vendar se ne sme v znanostnih zadevah vihrati.

G. numismatikarja je ime: Chaeront (?) zmotilo, da je je tako hitro v „Felsgott“ prestavil. Božanstvo solnea, in to je bil Herkul, zaboga peč in napraviti, je vendar malo predrzno. V nobeni stari mythologiji ne najdemo, da bi solnčna božestva imela kakošno vladarstvo črez pečine. Pečine so kosti in rebra zemeljske božice, in le-ta je gospodarica črez gorovje in pečovje, kar tudi potrdi frigijska Kybele, ktera se veli: Agdys, pečevnata. *) Ko bi se bilo gledalo na pomen suffixa latinskega: anus, bi se Saxanus ne bi prestavilo v „Felsgott“, ker suffix: anus izrazuje topično lastnost, in ne osebno, tako je urbanus onaj, kateri živi po navadi mesta (urbis), romanus, kateri živi v mestu Rimu, Campanus, kateri je iz provincie Kampane, toda tudi Saxanus,**) kateri prebiva v pečini, ni pa, kateri je: pečnat, skalnat, kerat.

Kerons bi toraj bil prebivalec keri. Beseda kar, ker je tako dobro slovanska, kakor keltska, da ona sama nič ne odloči, primeri še perzijsk: khârâ, saxum, kavkask': kera, lapis. Iz te besede je poznamenovanje kernskih gor, ktere Ptolomej imenuje: Karvanke to je: karvanjki od karvanjek, karat breg, primeri zaradi suffixa: brežanjek, polsk: karw, bik popravi: cornutus. Na Karvanjke opominja gorenji kamniški grad (Oberstein), kateri se veli: Karnek, to je Karnjek, Karnjak, in znano je, da so se Karvanjki veleli gore, katere nad Kamnikom dosežejo največo visokost.

Pri lužiških Slovanih, med katerimi smo posebno našli kultus Flynsa — Črnoboga še so se dolgo ohranili različni obredi, kateri opominjajo na mythus Boga Flynsa. Anton (I. str. 73) piše: Die Zeremonie, wie sie ehemals in Königshain bei Görlitz auf dem sogenannten Todtenstein vorgenommen ward, gibt noch näheren Aufschluss. Dieser auf dem Königshainischen Gebirge aufgesetzte Berg hat eine schwermüthige Lage. Zwischen zwei Felsen muss man sich schief durchdrängen, um auf die obere Fläche zu gelangen. Dasselbst zog noch zu Anfang des 18. Jahrhunderts Alles aus dem Dorfe, alt und jung mit Fackeln aus Stroh geflochten auf den Todtenstein.

¹⁾ Repert steier. Münz. str. 129.

*) Edini bog groma, kakor postavim Zeus, ima svoj sedež na rtih bregov, zato Kerons tudi utegne biti priimek Perunov.

**) Latinsk: saxum se rabi tudi v pomenu: steinernes Grabmal ital.: sasso, ravno tako, K imenu: Keron primeri starop.: Karnko, ruski Karn, Karneš itd.

Hier zündeten sie die Fakeln an, und gingen singend nach Hause, unter beständiger Wiederholung der Worte:

„Den Tod haben wir ausgetrieben
Den Sommer bringen wir wieder.“

Noch befinden sich in dem einem Steine, auf welchem einst ein Götze gesessen, und wahrscheinlich auch in der noch zu sehenden in einem Halbzirkel bestehenden Vertiefung gesessen haben mag, viereckigte Löcher itd.

V pečevnatem svetu je toraj imel bog smrti svoj sedež, tam se je končalo tudi njegovo kraljestvo, in z užganimi baklami oznanil začetek življenja mladoletnega. Ker je bakla symbol luči, je ljudstvo moglo tam obhajati zmago luči črez temo, to je: zmago jarega solnea črez zimsko, Belboga črez Črnoboga. Tudi v germanskem in grškem mythu nahodimo ednake nazore, da solnce prebiva v kamnati, *) in se v mladoletji iz nje izpusti (glej Schwartz, Sonne Mond pag. 63. 64).

Kakor je že bilo omenjeno, je po Slovanskem dosti umetno napravljenih pečer (Felsgrotten), tako v Kijevi, Ojcevi, v krakovskem okrožji, v Sandeku, Soboru pri Nitri, **) blizo Kremenice na Švicarskem v valiskem kantonu, kjer še sedaj so pokaženi ostanci slovenskih naseljencev, našli so sledove takošnih pečer, v cmureški okolici na Štajerskem. Rusi te veže imenujejo: peštore, tudi v starosl. peštora, σπήλαιον, Felsenhöhle. Mi toraj kultus o prebivanji solnčnega boga v pečeri najdemo od Akvileje do Karpatov med venetskimi, karnskimi, noriškimi, ložičkimi, karpat-skimi, polskimi in ruskimi Slovani.

Po popisu nekterih kronistov je „Flins“ tudi v rokah držal snopič latovja. Zato je tudi v tem oziru Schwenck¹⁾ dobro opazil, Ein Gott, welcher einen Büschel Aehren an einer Stange hält. und eine brennende Fackel in der andern, wird damit als der bezeichnet, welcher das Getreide durch die feurige Wärme zur Reife bringt und folglich ein Sonnengott. Nichts steht im Wege den Flinz als einen solchen gelten zu lassen, denn der Name kann am wenigsten ein Bedenken dagegen erregen, weil dieses ihm von den Deutschen gegeben worden ist von dem Orte, wo sein Bild stand. Einem Sonnengott kommt aber in der Mythologie auch

*) Kamnata skoro v vseh slovanskih narečjih znana beseda ni kje nemka. Že Rapp (System der indoeurop. Grammatik II., 127) je to spoznal pisaje: Das camino, Steinweg, hat der Italiener aus dem Slawischen: kamen entlehnt, camino bedeutet auch Camin, daher das russische komnata, und das entlehnte altfränkische kemenate; in der germanischen Sprache ist: Hamar, das zuerst Fels und Stein dann Hamer bedeutet.

**) Tudi na moravski gori „Kotavč“, na kateri je stal tempel Radogostov ste v pečino vsekani dupli, v kateri vsaki ima 30 ljudi prostora. Gotovo so tukaj Radogosta kot Črnoboga častili.

1) Shhwenck, Mythol. VII., 176.

der Löwe als Sinnbild des Lichtes zu. Eine so bestimmte Angabe, wie über den Löwen des Flinz durchaus verwerfen, würde willkürlich sein, weil es an jedem Anlasse zur Erfindung fehlte, und der verzweifelte Erklärungsversuch der Christen gar nicht gegen, sondern für ihn spricht.

Kakor mi na retranskih spomenicih najdemo zedinjeno dnevno in ponočno, jaroletno in jesensko-zimsko solnce — Belboga in Črnoboga, prijazen človečji obraz od predi — pesjo glavo od zadej, kakor vidimo na noriških kamnih isto idejo izraženo v zvezi psa s sokolovim kljunom in perotnicama, tako tudi v predstavi Flynsa. Kremen, na katerem stoji je, ker ogenj da, symbol življenja in rodivne moči. Pri Laponcih je navada, da oče nevestin, kedar se ona poroča, z oclom iz kremena ogenj kreše, ocel, kremen in goba se tudi mrličem v trugo dene, in Friedreich ¹⁾ prav umno ta običaj tolmači pisaje: Diese Handlung war bei der Trauung ein Symbol der in beiden Eheleuten verborgenen Lebens und Zeugungskraft, und der Feuerfunke sollte die Schöpfung des Dritten, des Kindes, andeuten, das in Liebesfeuer gezeugt, und empfangen wird, bei den Todten ist das Feuer ausgegangen, und das ihm mitgegebene Feuerzeug soll ihm auf dem Wege, den er durchwandeln muss, Licht geben. —

Symbol luči je tudi duplir (Fakel), in latovje, plod toplote in luči, ravno to tudi lev; blede mrliču podobni obraz božestva pa izrazuje, da je v njem ni samo ideja luči, svitlobe in življenja, nego tudi teme in smrti predstavljena. Ako so krščanski kronisti slišali, da lev Flynsov s svojim rjoenjem ima mrtve k življenju zbuditi, ter so mythično legendo Slovanov Flynsa čestečih samo na pol prav zastopili, in si jo po krščanskih nazorih tolmačili. Lev symbol jarega gorečega solnca res zbudi mrtvo naturo k življenju, pa ker je solnčni bog slovanski tudi bil sodnik mrtvih, se je on tudi smatral kot vzbuditelj umrlih od smrti k življenju, ker je duše umrlih spravljaj na svitlo stekleno goro, na zeleni travnik — v svitli raj. Onim pedantičnim dvomljivcem, kateri se ne morejo sprijazniti z združeno predstavo življenja in smrti v eni podobi, odgovori Schwenck ²⁾ prav umno: Aber könnte man einwenden, wenn auch der Sonnengott ein Herrscher der Unterwelt und ein Todtengott war, so ist er doch als Leuchtender und Wärmender, welchen die Fackel zukommt, und der das Getreide reifen macht, nicht zugleich als Todter darzustellen. Solch ein Einwand würde bei einem Bilde der schönen Kunst der Griechen vielleicht Anwendung finden, kann aber auf andere Völker nicht angewendet werden, die bei Götterbildern nicht nach einem schönen Ausdrücke strebten, sondern nur die Idee der Gottheit

¹⁾ Friedreich, Symbolik der Natur st. 135.

²⁾ Schwenck, Myth. VII. st. 177.

darzustellen zur Absicht hatten, und daher selbst Unschönes nicht scheuten. Das ganze Wesen einer Gottheit, mochten auch die Einzelheiten nicht zusammen passen, in einer Darstellung zusammen zufassen, konnte da nicht anstössig sein, wo der ganze Zweck der Form nur auf die Sichtbarmachung der Idee hinauslief.

Mi toraj v bogu: „Flynsu“, kar pomenja: kremen, kresalni kamen najdemo vse bitnosti solnčnega boga, on je to ime vtegnil dobiti prvič, ker je kamen, posebno kresalni najstarejša predstava solnca, in symbol življenja in luči, ali pa ker njegovo bivališče kot božanstvo ponočnega in zimskega solnca je bila: pečera. Miklošič navaja besedo: kremen, celo v pomenu: ardor, gorenje, žar, žestoka vročina! Kremenit, živahen, lebhaft, kar pričuje, da je kremen bil starim Slovanom symbol ognja in življenja tako, da bi se smelo misliti: Flyns je prestava slovanskega: Kres, primeri: kresati kresanje, kresivo. Kres v staroslovensčini tudi pomenja: τροπή, temporum mutatio, Sommersonnenwende, in ob tem času se še sedaj kurijo solnce v čast ogenj, *) kateri se veli kres, o tem času je solnce v svoji najpopolnši moči, v tem času dozoruje silje, zato bakla in latovje v rokah Flynsovih. Ali tudi ob kresu solnce začena pojemati, obračati se h koncu svojega tečaja, se starati, zato lev na ramah Flynsovih in obledelo njegovo obličje.

Po vseh odnošenjih moramo v Flynsu spoznati slovansko solnčno božanstvo, al se oziramo na to ali ono delovanje solnca. Ko bi imeli podobe: Solis saxani in: Herculis Saxani, bi tudi jasniše zapopadli moment solnčnega tega božanstva, ali tako nam ostanejo samo slutnje. Beseda latinska „saxum“ se tudi rabi v pomenu: Kieselstein, kremen. Kremene pa so starodavni narodi ni samo rabili za kresila, nego iz njih so si tudi delali nože in sulične špice. Besedo: saks (sax, sachs) pozna tudi grmanščina v pomenu: bodež, Degen, Dolch, Schwertmesser, in že Schwenck je omenil, da je poznamenovanje „saks“ v pomenu nož se rodilo iz prvotnega pomena: kamen, Stein, ker so si stari Grmani bodeže, nože iz kamna napravljali, primeri nemško hamar, Steinwaffe, in cheru, Degen, Messer iz: cheru, Stein, Fels, slov. kar, ker, kern, keltiški: karn, perzijski: khâra.

Mi se ne trgamo za slovenskost: „Herkula Saxana“ in „Chäronta“, ker imamo dovolj drugih dokazov za slovenskost Noričanov, da si ravno tudi naša obramba ni brez vseh temeljev. Vendar „Chäronta“ ne damo tako hitro za keltsko božanstvo veljati, in sicer iz samo tega edinega razloga, ker kern pomenja v keltščini: saxum. Kamen, peč, se veli v slov.: kar, ker,

*) Ogenj za vžiganje kresa se mora iz kremena skresati pravi slovensko ljudstvo, drugač nima prave moči.

čer,*) karn, kern, krn, bretanski: kern, kymriški: karan, karn, rupes. sabinski: (italsko narečje): herna, rupes; sorodno je hebrejsko: keren, kaldejsko: karna, syrsko: karno, arabsko: quarnum, lat. cornu, sansk. çiras, gotišk: hauru v pomenih: scopulus, rupes, angulus montis, cornu. Tako primerja učeni Diefenbach v svojem Goth. Wörth. s. v.

Ker so iz kerov si napravljali meče, suličine špice, ali pa, ker so ta orodja tako rtasta, kakor tudi peč (saxum), in rog, najdemo v sansk.: Çiri, meč, lat.: quiris, sulica, gotiški hairus, meč, staronordiški: hër, gladius, staro gorenje nemški: cheru, Steinmesser, slovanski po stopnenji glasnika z daljnimi tvarivnimi sufiksi; in sicer: malorusk.: kord, polsk.: kord, litovski: kardas, horvatski: kordec; iz slovanščine izposojeno: magjarski: kard, rumunski: koard, albanski: kord, česki: os-krd, primeri še persijsk.: kârd, osetski: kard, culter iz edno iste korenike**)

Kakor so Cheruski dobili ime po cheru, kamnu ali pa meču, tako tudi Saksi, po sachs, zato je že Schwenck dobro opazil: Die Sage lässt den ersten Sachsenkönig Askanius bei einem Springbrunnen im Wald aus einem Harzfelsen erwachsen, weil „Sax, Sachs“ eigentlich einen Stein bedeutet, und wenn der Ahnherr der Sachsen aus einem Stein stammt, so gilt das für Alle.

Da zeigt sich deutlich das Namenssinnbild, mit dem die Sage ihr erklärendes Spiel treibt.¹⁾

Meni se dozdeva, da tudi ime Kelt isto pomenja, kar Sachs, Cherusk, Hernicus (Hernici star italski rod od sabinskega: herna, rupes), Karnjec — Kranjec. Koroh, (Koro-ha, pravijo v kranjski gori: Korošici) Korošec bodi si prebivalec pečnatega, skalnatega sveta, ali pa nosač orodja iz peči, kamna, kremena, kera, kora, napravljenega. Mi najdemo v staroindijskem jeziku: çila, silex, in sulica, kala, kamenit breg, slovenski: kal imena bregov na Štajerskem in Kranjskem (črni Kal, rdeči Kal), gotiški: halus, Fels, staronordiški: hallr, lapis silex, latinski: calcullus, lapillus, toda

*) Imena krajna: Krn, ime gore, Krnuz ime mesteca pod krnom, Čerinjek ime pečevnatega kraja v moji fari, so še žive priče, da je ker, kor, čer bila obče znana beseda.

**) Sansk. korenika: çar, kr in karn, pomenja: scindere, fodere, lacere, findere, slov.: kr, zato: krt, Maulwurf, als grabendes Thier, krnog, mutilatus pedibus, krnos, aduncum nasum habens, ukernja, Thahleinschnitt, srbski: krnja, vagina, toda: das Gespaltene, krnjo, diffissus, krnjav, idem, krniti diffindere itd., zato v belski dolini najdeni: Kerons-zraven pomena, Saxanus še dopušča razlago: diffindens, der Spalter, kakošni priimek ima tudi indijski Indra.

¹⁾ Schwenck, Sinnbilder st. 466.

reduplikovano, litovski: kalnas, mons saxosus, estniški: kallo, rupes, kymriški: Kael, Hode, po analogiji kakor: der Stein im Obste, slov.: pečka iz peč, Stein, lat.: lapidulus, kymriški: celet, kelt, korniški: Kellester, silex, latinski iz starogalskega: celtes, der Celt, Kelt, Grabwerkzeug, Griffel,*) Sanskritski glasnik **ç** v grščini in keltšini zmirom odgovarja glasniku **k**, v latinščini **k**, in v staroitalskih narečjih: **h**, v staronemščini: **h**, **ch** (χ), v slovanščini pa **k** in **ch** (χ) primiri sansk.: çekhara, erinitus, česki: chochol, hrvatski: huhor ($\chi\chi o\chi o$), pa tudi: kukul, kukurjav, crispus, zato Nestor Korotane (Коротанъ) imenuje; Chorutane, in tudi po Koroškem se glasnika **g** in **k** pogostem izgovarjata kot **ch** (χ).

Končaje ta pretres mislimo, da smo svoj namen dosegli dokazati, da v slovenskem mythu ni samo bila dogmatično sprejeta edinstvo Belo in Črnoboga, nego, da je tudi ta ideja našla svoj izraz v priličnih (bildlich) predstavah, in tako v Belbogu in Črnobogu, nimamo toliko iskati dualizma, marveč dvostransko očitovanje (manifestacio) ednoistega božjega bitja. —

Ni samo podobščine na noriških rimskoslovenskih spomenikih: psi s sokolovimi, jastrebovimi ali orlovimi kljuni in perotnicami, psi s petelinovo glavo, pes v družbi rože solnčаницe, pes komus v družbi levov, palmove skorje na štraskem spomeniku, nam pričujejo ednobitstvenost Belo in Črnoboga, temoč tudi na retranskih spomenikih vidimo prijazno solnčno glavo in psa, symbol Črnoboga ozko združeno, in ravno tako ponemčeni „Flyns“ starec z bledim mrliču podobnim obrazom, z baklo in levom, nam zopet očituje ponočno zimsko in dnevno poletno solnce. V vseh teh predstavah ga najdemo kot boga luči, svitlobe, življenja in kot boga, mraka, teme in smrti; in ker so noriški spomeniki večidel postavljeni v spomin mrtvim, nam to združenje svitlobe in teme, življenja in smrti je novo poroštvo, da so te spomenike stavili členi onega naroda, pri katerih nahodimo verovanje o edinstvi solnčnih modifikacij, in že v stari dobi to edinstvo izraženo v podobščinah; in ti so bili — Sloveni. —

*) Primeri še slov. krem, krems, silex, in kremsača, sekira, toda izvirno iz kremsa napravljeno sekalo orodje. Sicer korenika krem, ravno to znači kar karn, kern, scindere.

Fig. 4.

Fig. 5.

Fig. 1.

Fig. 3.

Fig. 9.

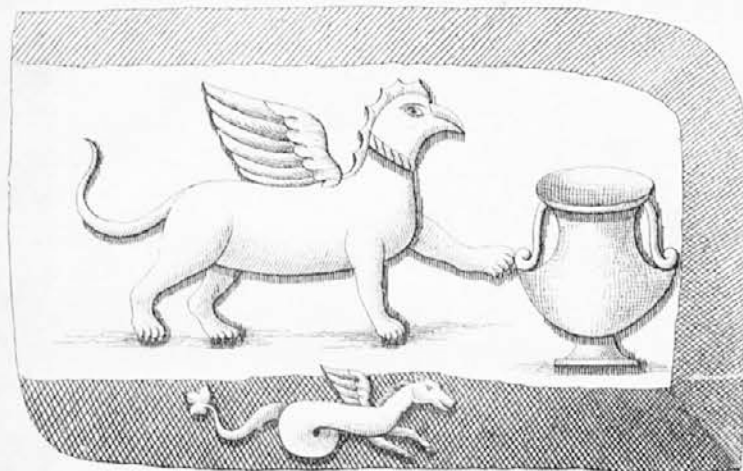

Fig. 6.

Fig. 2.

Fig. 7.

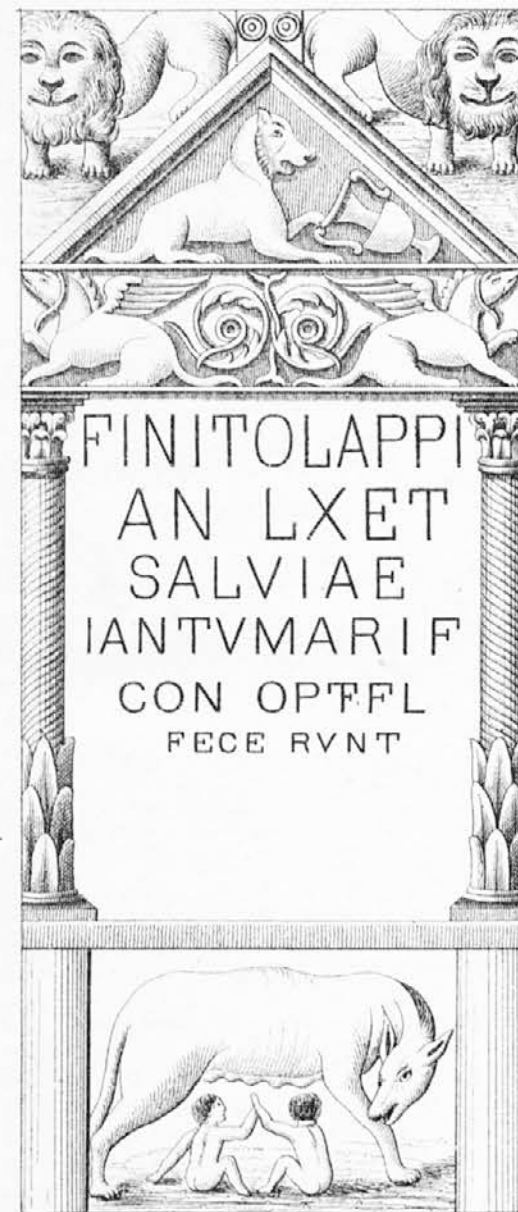

Fig. 8.

Fig. 10.

Ciganije*) v Angleškej.

(Po češčini zdélal Lasl. Gorenjec, Podgoričan.)

Anglež se je bil vselil tam, kder je zdaj, užé davno po-preje, predno se je mej razrasle angleške rodove po véliko — britanskih krajinah po nekoliko stoletijih prikral nov zárod, — zaničljiv klatsk rod, ciganski rod. A ta ljud nej kakova zvlástitost teh ali teh zaveznih kraljevin: ne v Evropi ni v Aziji, niti v Afriki; nikoli nikder na vsem božjem sveti nej nobenega osamelega, pustotnega kotička, kder bi se ne bil dim užé kadil po ciganskem taboru; morda tudi pašnika nej nikder, da bi po njem ne bil strigel ciganskih kljuset ali oslov zob. Ciganije so svoje kotle razobesili po žalujočih vejah otožnih dobov i po vitkih deblih prijetnih oliv; njih šatorišče se razsteza od zasneženih ruskih ravnij do golih španskih visočin, Himalaju s temena Andom do robatih sten; ali nobena krajina nejma tako čvrstega ciganskega obraza, takega, s kakoršnim vedností ustreza stara Anglija.

Kedor svet obiskuje le na železnem vozu, — komur je dosti do tega, da je videl vsa vélika mesta, gotovo zeló malo ali pa nič ne vé, o ciganih, o njihovem življenji na britanskih otocih. Njih običajev i njihovega značaja različenost na deželi v primirji z običaji i obraznostjo domačega selskega naroda različenost je jako zanimljiva i posebna „episoda“ vnenjega življenja. Da-si se jih angleški kmetije sploh ogibljó, bojé i zaničujó jih, vendar le ciganije v obče krasé njih poezijo. Pomladi, ko hitro lesovi ozelené i ko se je trnje obleklo v belo cvétije, človek često veliko črno liso lahko najde v temnej, zaraslej globeli; ciganije so odšli od tú: to liso je vpalil njih ogenj. Vozički — nenavadno zgrajeni, telesna zavaljenost, črnih očij čaralni žar, pravilna, če prav neprijazna krasota na obrazi, zeló zagoréla koža, kakor krokar — tako črni kodri, zamolklo petije, ki se razzgublja mej skalami i grmovijem, ponosna hoja, dostojna i svobodna, pa v teh capah, malomarnost i sovraštvo, ki ga gojé do vsakojakega dela na tem božjem sveti: vsled vsega tega so ciganije znamenito ločeni od saškega i gališkega národa. Ciganije so divji britanski Mohikani.

Takój iz početka se je krut razpor bil nazorel mej domačim národom i kočevniki, toda kmalu ga je zadušila nekova pobota, ki ciganom zagotavlja mnogo ugodnostij. Ne more se lahko reči, da bi njih život v Angliji bil kaj posebno prijetnejši nego je drugodi po sveti, to pa je resnica, da so tú svobodnejši, tako

*) Ti ljudije imajo po sveti različna imena: v Francoskej jim rekajo bohémien; Slovanije jih imenujo cigane; v Turškej i Perziji zingarri; na Nemškem Zigeuner; v Španskej zincali i gitanos; v Angleškej gypsies.

rekoč, kakor doma, i njih živo pisani kroj, njih plesi, godba, njih bivališča, vozički i kljuseta — vse to so vnenjih veselie neogibne posameznosti. Da nej ciganov, angleškemu živenuju bi nečesa manjkalo, zvlasti na deželi. Ciganije so se oklenili Velike britanije tako, kakor se bršljin okleplje drevesa, a prirodoslovec ne more popisati drevesa, da ne bi omenil njegovih lahkoživcev. —

Gotovo se nihče ne bode čudil temu, ker je ta rod, tako razkropljen i vsled vérnega občevanija do céla sprijaznjen z do mačimi običaji, — ná-se zvalil mnogih angleških učenjakov i moralistov pozornost. Po 1816. letu je John Hoyland še dosti zanimljivo pisal svoja opazovanja o živenuji angleških ciganov i gotovo bi se njegova pisma omenjala še zdaj, pa je George Borrow o tej zadevi kasneje odgrnul do céla novo polje jako imenitne iskušnje. George Borrow je od mladih let živel mej cigani i govori njih jezik, da: ciganije ga imajo za svojca, George pa je v njih družčini nasrkal se veleznogo njihovih skrivnostij. Ker je preiskaval angleških ciganov živenuje, šel je po sveti, zato da je obiskal cigane po različnih evropskih krajinah. Borrow je posedal po njihovih šatorih, grel se pri njih ognji, torej je lahko primerjal različne zvlastiti vsakojakih odrastkov te razkropljene človeške družine. Obiskal je tudi v Španskej svoje ljube bratee, pozdravljal jih v imeni njih bratov-angleških ciganov, a povsodi so ga jako vljudno i bratovski pozdravljali i sprejemali. Ni lasu na njegovej glavi se nejsa dotaknili, ni kosca mu nejsa plašča odrezali, kajti egipški sinovi nejsa kvarni si, tudi ne kradó drug drugemu.

To novo pozorišče je o njem vzbudilo sklep, da je popisal cigansko živenuje sploh, zvlasti pa španskih ciganov ali gitanov. Tega spisa prva zasluga je nedvomljivo ta, da nej brskal i nikakoršne pomoči iskal po kakovih knjigah: pisatelj razglaša le to, kar je v dvajsetih letih sam videl, izkusil i slišal od ciganov samih.

Učenost i umetelnost sti začeli puliti se za ta zaklad redkih zanimljivostij. Angleško slovstvo, gledalištvo, malarstvo i godci so znamenite vzore stvarili iz ciganskih običajev. Ali jako potrebno je to, da se vsakateri umetelnik skrbno varuje romantiške domišljije, katere zárod je doslé prebohotno živel v malomarnih izkušnjah i po nezvestih spisih. S ciganskim životom v zgodovini ali po knjigah se slabejše ne ujemlje nič drugega, nego živenuje ciganov samih, s kemi smo o prilikah v dotiki pod milim nebom. To pa je to, ker hrepenimo, da bi prodrli tajnosti ciganskega plemena, ki je samo sebi zastavica, basen. Ta národ, užé razkropljen po vsem zemskem površiji, nejma več ni svoje zgodovine, niti svoje povesti, ni svojih bogov, celó na praočete spomin mu je mrknil: ali torej ne bi pošteno bilo, ko bi v živenuje — obudili njegovo zgodovino? —

Zdanje cigansko živenuje — prav rés, da je zeló žalostno: saj menda imamo dosti krepkih pomočkov, da lahko dokažemo z njimi, kaj je krivo njihove propasti. Mnogotere okolnosti dozdelno pričajo, da bi se njih dozdanje gorjé dalo zatreti: gotovo se bode

največ sukalo o tem, da razodenemo, kako, s kakimi sredstvi bi se dala poskusiti njih pravnost, torej nujmo, preiščimo, kakovi so bili ciganije, kakovi so zdaj i kakovi bi lahko bili. Vstaja nam v sreci posebno sočutje do tega starodavnega, nesrečnega človeškega rodu, ki — da si mu je prirojena nerazkaljena krasota, zvlásti v Angleškej, vendar-le trpi i medli, zató ker ga zmérom preganja prokletstvo.

I.

Od kodi so prišli ciganije? Ko bi nam zadoščevale povesti, živoče po nekaterih krajinah, prav kmalu bi nam jasno bilo to, zakaj so dan denes ciganije tako razkropljeni po sveti. Čujmo, kaj svet pripoveduje o njih: „Njih praočetije, Egipci, ti so Mariji i njenemu božjemu detetu pomoč odrekli, ko sta pregnana pribežala v Egipet, da bi ušla kralja Heroda jezi. Žejnima: materi i detetu so zabranili, da si nejsta sméla ni kaplje vode zajeti iz velike reke Nila. Zaradi te hudobije pa je Bog kaznil Egipce. Razgnal jih je, zató da bi se revni i zaničevani klatili mej drugimi národi po sveti. A ti dozdelni Egipci nejmajo do céla nič sorodnega z Egiptom. Mnogi novejših popotnikov so v Kairu i po nabrežnih Nilskih krajinah naleteli na ciganske gruce, razseljene pod palmami. Te cigane Egipci imajo za ptujce tako, kakor jih Anglež ima v Angleškej. Vrhi tega pa so jako drugači od domačega bivateljstva vsled svoje natornosti i vsakojakih običajev.

Tem čudovitejšje pa se bode gotovo zdélo vsakomu to, ker se te egipške grehote izpovedujó, kljub slehrnemu nasprotijanju — s kratka ciganije vsi, kolikor se jih poteplje po sveti. Če jih le kedo povpraša, od kodi so, tekój mu soglasno odgovoré, da so pravi Egipci, to je, da so po krvi pravi Faraonije; a kako oholo pripovedujó o nekdanjej slavi svoje dozdelne domovine. O tej domovini basnujó to-le: „Živel je o svojem časi v Egiptu mogotec Faraon. Imel je nepregledne trume vojščakov, ki so se tepli z vsemi národi tako dolgo časa, da je kralj prisvojil si jih. Ali ko je bil zmogel svét, potožil se je i razsrdil, zató ker je vojsko ljubil iz vsega svojega srca, po zmagi vesolnega sveta pa nej znal, s čem bi si kratil čas. Napósled mu šine v glavo, da gospodu bogú napové vojsko. Poklical ga je torej, naj iz nebes pride z angelji vred i stepe se z njim i z njegovo vojsko. Gospod bog pak je odgovoril: „Nečem svoje mogočnosti meriti z močjo tega človeka“. Bog se je bil razkačil na Faraona, i da bi ga kaznil, zazijala je na njegov ukaz velika luknja na strani neizumérne gore, prihrul divj vihar na oholega kralja i pahnol ga v grozno propast z vsemi njegovimi vojščaki vred. A kader koli i kedor se še dan denes približa tej gori tisto noč pred svetim Janezom, sliši, da Faraon in njegova vojska javdajo i kolnejo v skalnatih globelih. — Ko pa je bil Faraon pogubil se sè svojimi bojnimi jatami vred, vstali so kralji vseh národov, ki so zdihovali v egipškej sužnjosti

i prhrmeli so na osamele, beziorožne Egipce, zmogli jih i pred seboj tirali i razkropili po vsem sveti. Za tega délj se zdaj cigan-ski konji napajajo v reki: Nevi, v Taji, Sekvani i Temzi i pasó ob njih, da-si bi morali piti krasno reko Nil.“

Ta povest, ki ta zárod prišteva Egipcem, nej nikoli ciganom ugasnila v možganih: prejeli so jo z vero vred od sredovekih bogoslovcev. Obča dozdevnost je prav do našega časa trdila, ciganije — da so Egipci, ki je asirski meč razkropil jih po vsem sveti. Kar se tiče tega blodečega, prokletega národa, užé takrat, ko je bil prišel v Evropo, nej znal za svojo zgodovino ne, še svoje domovine imena nej vedel.

Od kodi so prišli ciganije? Kam so namenjeni iti? — Raji bi povprašali studenca, od kodi vrvrajo njegovi valčki; raji povprašajte oblakov, kam se ženó! — Človek strmi i mora čuditi se takovej nevednosti, ali do céla se ujemlje z indiferentnimi mislimi teh klateških ljudij. Vse kaže to, da je gotovo mnogo časa minolo mej njih razkropljenjem i prihodom v omikane domovine kristijanskega sveta. Ker nejsó imeli ni najskromnejše znanosti o svojej zgodovini, torej so radi prejeli vest, ki so jim jo razodeli. Pa je tudi rés človeku moralne domovine treba tako, da, če je zapustila ga zgodovinska gotovost, — da se brezi kake obotave mora vdati domišljiji.

Nekaterim zgodovinarjem se je dozdevalo, da so v ciganskem zarodu zalotili izraelskega rodu obe pogubljeni pokolenji. Romstva*) osodnosti se vsakako mnogostranski stičejo sè židovskimi osodnostimi. Oboji — ciganije i židije so razkropljeni po vsem božjem sveti i živé mej kristijanskimi národi, s kemi se mesijo, zmesili pa se nejsó doslé; ciganiji i židije so mnogo zaničevanja zaužili doslé, mnogo preganjanja i sovražnosti. Žid bi poznal žida, če prav bi vsak bil vsak svojega izraelskega drevesa sad, sad rodu tistega, ki je užé delj časa, nego sedemnajst sto let razkropljen; cigan pa tudi pozná cigana, če prav je zmrznil kdé v švedskih zametih, i kar bi še laže bilo, da je zgorel pod tropiškim solncem. Ciganska i židovska živnost, duševnost i običajnost — vse tri so velerazlične. Židije radi živé po mestih mej guječo, zato da laže razvijajo svoje dobičkarske sprednosti; ciganije pa se najraje klatijo po deželi, po lesovih i stepah. Poleg tega se izraelski sinovi bolj i bolj prijaznijo s kristijanskim občestvom; vsaj angleški židije se ponašajo s tem, da se rodé pod angleškimi prapori: ciganije pa nejsó nikder domá, po vsem božjem sveti so raztaknjeni, a povsodi so ptujci. — Znanost pa je mej oba zaroda postavila najznatnejšo mejo. Židije so se sprijaznili sè svojim pregnanstvom i še zmérom se odlikujó sè svojo nekdanjo omikanostjo, a ciganije, razpršeni v patrijarhališke družčine, ki neprenehoma blodijo od kraja do kraja sè svojimi šatori i mršavimi čredicami, ti se enačijo stvarstvu sicer znamenitega, a blodečega ljudstva, ki se dosle nej še osvobodilo znanstvene oblačnosti.

*) Tako se imenujó ciganije sami, moški je rom, ženska pa juva.

II.

Jezik je zgodovina takim rodovom, kateri nejmajo nika-koršnih zapisanih spominkov. Ciganije imajo svojo besedo, a to edino besedo po vseh krajinah sveta govoré bezi gotovih sprememb. Po ulicah: Moskovskih i Madriških, Londonskih i Carigraških, po ogrskih paščinah i po peščenih Braziljskih pustinah je veter raz-nesel tega idijoma glasove, ali njih takovosti bitnost je povsodi tista.

Učeni jezikoslovci so preiskavali ciganščino ter našli v njej pokažene sanskriške korenine. Nemški jezikoslovec, Büttner po imeni, ta je prvi razodel svoje dozdetje, da ciganije izhajajo iz staroslavnega indijskega plemena, i ta njih izvor je kmalu razjasnil i dokazal učeni Grellmann. Človeških rodov zgodovinar — Pri-chard, ta celó nič ne dvomi o tej izvornosti, i k pojasnilom — zgodovinskim i jezikoslovnim je pritaknol še fiziologijska razjasnila. Ciganskega telesa skladba se ujema s Hindom s postavo: Prichard vsled svojega opazovanja trdi, da je ta klateški rod, da-si je v Evropi primeroma zeló rujav, vendar-le veliko svitlejše kože, nego so Hindi priproste vrste, ker teh so marsikateri črni tako, kakor so Gvijanski bivalci. Ciganije so tedaj indijski izseljenci; ali katere vrste so? Jasno je, da so najnižega razreda. — V Manuških pra-vih je nekov jako važen članek. Zakonar omenja vrsto bivateljstva iz raznih oddelkov, to so Čandali. Omenja o njih to-le: „Bivati smejo le ločeni od domačega ljudstva; za posode smejo imeti samo črepine, sicer pa jim nej pripuščenega nič drugega imetka, le malo psov i oslov, to je njih imenije. Oblačijo naj se zmérom le v robače, okrožniki naj so jim ubiti lonci, sè železom pa naj se lepitičijo; neprenehoma naj se potičó od kraja do kraja; vsak pošten človek naj se jih ogiblje: z nikomer se ne smejo pajdašiti, le sami s seboj, tudi ženiti i možiti se ne smejo z drugimi ljudmi, temuč samo mej seboj.“ — Ta razodeti vzor čandalskega živénija je gotovo obraz ubogih ciganov, razkopljenih o koruslje i dru-žine, obraz ciganov — zavutih v cunje, obogačenih z mršavimi kljuseti i psi; to je obraz tistih ljudij, ki nejma ni ene cele žlice niti celega kotla, i ki zmérom dan ali dva dneva poležkujó kdé za vasjo, potlej pa zgínó tako, kakor so se bili prikazali. — Angleških popotnikov trditve kažó, da enaki pohajalni koruslji še zdaj blodijo po Hindostanu. Stotnik Richardsohn je v Kalkuti zadel na ljudi, ki so se imenovali Bazeegarje ali Nute. Ti ubožci si živež služijo z različnimi stroji, s petijem, plesom, s tekom za stavo i sicer z razno gimnastiko. Zvlasti Nutov nekij oddelek je znamenito podoben evropskim ciganom: umenujó se Bude. Da bi jih človek povprašal, ali imajo svojo vero, tega nej treba, bezi kakovega pomislika vselej prejmo tisto vero, ki jo ima národ, mej kem si odberó šatorišče. Pohaja jih najraji céle ko-rušlje skup, sleherna družčina ima svojega vodnika; očitajo jim, da so drzoviti hudodejci. Richardsohn je njih jezik primerjal cí-

ganščini i méní, da so ciganije rastlika teh Bazeegarov, najpreje pa Budov. Ta različna dozdelnost jasno priča, če prav je čvrsto dokazan indijskih ciganov izvor, da vendar-le še zdaj ne moremo lahko trditi, katerej vrsti omenjenih Hindov jih smemo prištevati. Gost oblak še zmérom zakriva njih zgodovinsko zibel. Ali bodi-si tako, ali tako, sàj davno cigansko življenje po britanskih krajinah priča, da je Indija popreje našla Angleško, nego se je Anglija vzdignila, da bi šla iskat Indije.

Na vzroke svojega izgnanstva, na druge vzroke, ki se tičó njih izseljenja, ti blodniki nejmajo nikakovega spomina. Ciganije še ne pomnijo Indije. Obča dozdelnost trdi, da jih je sila ločila od njih narodovega pokolenija, i da so — kakor suha veja od drevesa — odčelnili se od njega i pali v divji prod svoje kobne osode, tega pa, da je kriv najstrašnejših krutežev eden, kega je zgodovina zapisala v svojo knjigo.

1408. léta je Indijo pustotil krutež, kega še zdaj pomnijo, ta je bil Timur-bej ali Tamrlan. Kedor se mu je po robí postavil, vsakedo je moral poginiti: povest pripoveduje o 500.000 umorjenih ljudéh. Kateri pa so bili vdali se zmagonoscu, postali so sužnji, mnogo njih pa tudi sužnjest nej otela novih krutih mučil, s kemi so jih morili divji vrage.

Nedvomljivo je cigane iz njih domovine pregnala ta bridko neugodna vojska.

V ciganščini so jezikoslovci našli nekoliko perzijskih besed, ali zdajna perzijska beseda, staroslavnega „zenda“ hči, prodrla je v Indijo s prvimi Mohamedovimi koraci, z Arabi, Perzijci i Afghanisti vred, ki so svojega proroka glas na rtah bridkih bodal nesli mej svet. Ta vspeh pa je bil le počasen; začel se je bil z Validom i Mahmudom, nehal pa je vsled Timurove i Nadirove zmage. Prav ta čas so se ciganije, kar kaže učenjaška dozdelnost o njih zadevah, odtrgali od svojega rodnega kolena; a na tem poti, po katerem so se pomikali iz Azije v Evropo, utegnil bi nas spremljati njih edin spomin — jezik.

Z indijskim i perzijskim korenem zdanjega ciganskega narečja se je sprijaznila gotovo še le kasneje množina besed i zvukov — slovanskih, grških i romanskih. Ciganom prvotni, vsakako jutrov jezik, je gotovo navzel se mnogo besed vseh krajin, koder so hodili; zmésil se je z njimi tako, kakor prod v njegovem begu kalí struga i koreninje. Georg Borrow prav nič ne dvomi, da se ciganije na poti iz Bolgarije v Rumenijo nejsó vstavili popreje, predno so prebrodili Donavo. Z rumunskega sveta pa se je tako, kakor iz bučelnjaka razsula ciganskih rojev množica v najzakotnejše kraje v Evropi. Nekateri so zavili na séver i odšli v ruske stepe, nekateri so si odbrali jug, vzdignili so se torej i šli tija v Špansko, — da, celó v Anglijo.

V Moldaviji i Valahiji še zdaj živí največ ciganskih rodov: po obeh se poteplje blezu 200.000 ciganov.

1417. léta so se ciganije prikazali v srednjej Evropi, 1427.

pa so se jih razne jate priklatile v Francosko. Ker so prišli iz Češke, za tega délj jih Francozije imenujô: bohémïens.

Zaradi njih nagote i grdih obrazov je Francozom v glavo šinila nujna potreba, da jim prepovedô pot v Pariz: na sodni ukaz so se raztaborili pri Chapelle-Saint-Denis. Od blizu i daleč so se le-sem zgrinjali radovedni ljudije, da bi videli, kakove so te čudovite stvari; skoro vsak cigan je imel po dva srebrna uhana, enega pa gotovo v uhu, kajti to je bajé v njih domovini običajno. Moški so bili črne kože i kodrastih las, ženske pa še zagorelejše, imele so dolge šope. Bajé, da so bili to najdivjejši ljudije, ki so jih kedaj videli Fracozije. Vendar pa so si prilisičili dovoljenje: da smejo potikati se po kraljevini.

O prihodu odurnih ciganov v Anglijo nejmamo nikakovih gotovih pisem. Vendar zgodovina priča, da so se v Angleškej prikazali pred 300 leti. Prva „episoda“ v zgodovini angleških ciganov je kruto preganjanje o kraljevanji Henrika VIII. Ohranila sta se nam dva ukaza tega gospodovalca, v keh so ciganije omenjeni, da so ljudije strašno črne kože. Ta ukaza egipškim sinovom, tako jih še zdaj imenujô v Francoskej, naznanjata, naj se poberô iz kraljevine i nikoli več ne vrnô. Mesec dnij jim je bilo odločenih, da se morajo umakniti, če pa ne, da jih vlada sama — kakor hudodejce, iztira iz kraljevine. Kedor koli pa bi se drznil ter teh pritepencev katerega pripeljal v Anglijo, odločeno je bilo, da bode obsojen na 4 libre šterlingov za slehrni prevoz. Kazni — razglašene ciganom, pa so bile nagrožene vsem takim, katere bi vlada zaločila v tej divjej družčini.

Henrika VIII. ukaza sta porodila precěj velik vspeh: neštevilne množine starega Egipta dozdelnih sinov so nagnali na barke i odpeljali jih na državne stroške na francosko pomorje. — Drugič so cigane preganjali zopet, ko je Marija Tudorova sedela na prestolu, pa o vladariji kraljice Elizabete. Kedor se je tačas pociganil, ta, trdili so, da je hudodejec, ki so ga za tega délj po zakonu usmrtili. Na slehrnem gričku so stale vislice, na vislicah pa so krokarjem neusmiljeno nastavljena bila trupla teh modernih parias.

Nekoliko let popreje, predno je Karol II. šel na prestol, obsodili so Norfolški sodniki še trinajst ciganov na smrt, ter preselili jih po tedajšnjih zakonih s tega sveta. Ali Angliji na čast je bila ta žrtva poslednja vseh žrtev, ki so jih bili krivi tistega časa neusmiljeni zakoni. Ubogih ciganov pak nejsô preganjali samo Angležije, temuč tudi Španci so jih izmej sebe izpodili 1492. l., Nemci iztirali l. 1500, Francozije pa 1561 leta. Zakon, ki je preganjal cigane, ta zakon je preklical Jurij III.

Tega prenapeto rêsnega zakona je gotovo bil ta namen, da bi to ubogo človeško pleme popolnoma zginilo z britanskih otokov; ali nej se posrečilo. Kakor bi se bili pod zemljo skrivali, zato da bi se ognili krutej smrti, tako so se ciganije prikazali tekôj vselej, ko hitro je bila mrknila moreče nevihte prva strast.

Jako zanimljivo, kar se tiče ciganov, to je gotovo to, da izpoznamo, zakaj so jih tako neusmiljeno i krvavo preganjali. Očitali so jim mnogo strastij. Srednjega veka abotna, prazna vera je trdila, da so z vragom v zvezi. A raji i boljše bi bili trdili, da so jim očitali tatvino i da zavdajajo domačemu blágu. Bezi kako-vega pomislika bi človek lahko dejal, ka so tega sumljenija krivi bili obrekovalni pisatelji sméšnih i grozovitih pripovedek o kristijanskih otrocih, ki so jih bajé nekateri židije zvabliali v svoja skrivna zakotija i pojedali. Nekateri grehi pa, ki jih imajo ciganije še zmérom, vendar-le kažó, da nekedanjih časov omenjene dozdelnosti o njih nejsó bile bezi vsakojakega pomena. Še dan denes angleški ciganije svojo znanost, vsled katere različnim domačim živalim pripisujó domnele bolezni, imenujó drabbing bawlor. To počenjajo iz različnih namenov: nekaj za tega délj, da gospodarje silijo, da jim dajó zdraviti svoje ostrupljene konje i drugo živino, za kar zahtevajo dobro plačilo; nekaj pa zató, da se preskrbljajo sè živežem, ker, če žival crkne, trdé, da je božja kazen vzela jo. Često je take moritve kriva osveta krivici i neusmiljenosti, ki so jo morali strpeti v kakem kraju. Vse čase pa i povsodi po sveti so ciganije doslé razodévali, kako sposobno delajo zeló hude strupove.

Lehko sodimo: ko so se ciganije iz početka 15. stoletija bili vdomačili v Angliji, da nejsó dolgo časa odlašali svojega naseljenja tudi po škotskih krajinah.

V škotskih letopisih nej ni enega zgodovinskega spominka, ki bi omenjal cigane pred 1540. letom. Doslé je na ugodnost nekemu Johnu Fawu, „načelniku i gospodu iz Malega Egipta“, veljalo Jakoba V. pismo, narejeno njegovega vladanja 28. leto. To pismo je bilo zopet razglašeno ob grofu Arranskem, škotskem vladarji 1553. leta. Podoba je, vsaj to vážno pismo nam kaže, da je ta John Faw bil Abd-el-Kader, kega sprijaznenost s Škotsko je škotskej vladi zdela se koristna, torej si je pridobila vdanost tega načelnika i njegovega množnega, poslušnega mu ljudstva. Vlada je résno ukazala vsem zemskim uradom, naj varujó i podpirajo egipskega grofa čest, naj so mu na pomoč, kader koli bi mu je bilo treba zoper katerega njegovih nepokornežev, — da, naj bodo kaznili vsakoga, kedor bi se utegol postaviti mu po robu — tako, kakor kakega vstajnika. 1554. leta je ta John Faw, „ciganom načelnik“, z dvanajstimi svojih ljudi vred bil zakrivil se nekové morije v Hintownu, toda pomilostili so njega i njegove pomagače. Ali sedem i dvajset let kasneje se je škotske sprijaznenosti s Fawom žrtvovalna ljubezen razpléznila i promenila v najsurovejšo krutost. Ciganije i s cigani vred so se uboji znamenito pomnožili ob politiskih i verskih burah, ki so vznemirjale Marije Stuartke vladanje. 1570. leta je vladi užé jasna bila potreba, da se mora poslužiti najresnejših pomočkov, zató da se osvobodi teh potepenih jat, ki so vse krajine tako neusmiljeno tlačile. Parlament je ustanovil kazen vsem zdravim i lenim bera-

čem, ob enem pa je določil polehkkanje nesrečnim ubožcem, ki potrebnega živeža nejsa mogli več služiti si. Žalibože, ker so v tem odloku tudi bardije, umetelniki i popotni dijaci, zató ker so se bajè radi mudili mej ciganskimi drhalimi. Ali ta zakon vsakako nej bil zmagovit, nej ukrotil strasti i lupeštva, nej zatrl razbojnikov ciganov, kajti 1603. léta so lordije za dobro izpoznali tajna posvetovanja, tičóča se résnega razglasa, ki bi vsako cigansko drhal neomajljivo preganjal s kletvijo i najkrutejšimi kaznimi. A 1609. léta je parlament razglasil, da morajo povsodi po kraljevini précej prijeti i na smrt izdati slehrnega cigana, ki ga utegnó zalotiti kdé. — Temu zakonu je na pot stopila osoda taka, kakoršna je napotije delala vsem drugim zakonom: vzbudil je ljudem v srcih usmiljenje do tistih, katerim je bil odločen na pogubo. Ne le priprosti národ, temuč tudi omikanejši občanije so po razglašeniji tega grozovitega zakona proklete cigane jemali pod streho in na pomoč bili jim, kdér, kader i kakor je bilo treba. Vlada se je zbala: strah je bilo je te dobrotljivosti do ciganov, toda ker je hotéla verna biti svojemu odloku, pretila je s krutimi kaznimi vsem dobrotnim do ciganov. Ali kljubu vsej sili, ki bi Škotska bila rada z njo preplašila svoje ljudi i pogubila cigane, vendar-le se je temu zaničevanemu ljudstvu posrečilo, da so se raztaborili po goratih krajinah. Mnogo, jako mnogo jih je poginilo v tem krutem boji. Podoba je bila: dotičnega prokletstva nastopki — da so najhujše zadeli potomce Johna Fawa, kemu je vlada tako vrlo ugajala ob svojem času. Mnogo udov tega rodú je poginilo, mnogo pobegnilo jih z drugimi cigani vred. Še 1624. léta so na ukaz resne vlade utopili neko Heleno Fawovo s trinajstimi drugimi ženskimi vred.

V letopisih stare Škotske so ciganije dosti pogosto na vrsti. Zvlasti Maibolski grad v bogatej Airskej grofiji je pomenljiv zaradi nekeve ciganske ljubezni. John, šesti grof s Cassilis i ognjen presbiterijan, ta je snubil Johano Hamiltovo, hčer najmodrejšega grofa Haddingtonu. Vzela sta se, da-si je nje srce užé delj časa hrepenelo po roci nekoga drugega. Vnela se jej je bila ljubezen do nekega Johna, Fawom iz rodu. Ta John je bival v njenega očeta sosedstvu. John Faw nej bil ni bogat, ni na glasu tako, kakor je bil njegov tekmeč, a bil je mlad, lepega obraza i bistrih mislij. Mlada lada (krasotica) je morala vendar-le zapustiti svojih praočtov bivališče i sè soprogom oditi na Donsko pobrežije. Zakonska ljubezen ju je nadarila s trijemi otroki, izmej keh je pozneje vzela hčer vladika Burnet. Če prav mati, vendar je krasna lada zmerom žalovala. Maibolski grad sè svojimi trdnimi i golimi zidovi, z ozkimi oknici i stolpiči, ki so moleli v zrak tako, kakor golobnjaki, ta grad je noč i dan zdel se jej poln najgroznejših strahov. Ni čas nej mogel ozdraviti jej britkega srca: neprenehoma je bil jej v mislih Dunbarski vitez, John Faw. Kar pa je na ti-homa govorila sama s seboj, to je izvedel njenih mislij ljubček, ne znam po kakovem odmevu. Slučajnost je bila ugodna ljubljen-

cema: grof Cassiliški je tačas bival v Angliji, a John Faw se je z ubogo ljubo pogovoril: določil jej je dan i uro, kedaj jo odpelje iz grada. Ob določenem času pridé, za spremstvo je imel nekoliko v ciganske cape zavitih tovarišev, a menda so bili res ciganije, vsaj kazalo je tako. Prikaže se gradu pred mrežastimi vrati i na znamenije svojega prihoda zapoje neko zaljubljeno pesen. Pel je bajé s tako ljubeznjivim glasom, da je dama urno prišla iz stolpa v gradu, radostno splavala ciganskemu troubadurju v naročije i po bliskovo hitro pobegnila z njim. Ali kratka je bila njiju ljubezni zmaga; precej je meč dobil svojo pravico i moč do ljubezni, ko je grof nekoliko ur po ubegu bil prišel domú. Razsrjen je planil na svojega iskrega vranca, svojim služnikom brž ukazal dirjati za njim. Užé dere iz grada. Užé je za hrbtom ubežnici, užé ima v pesti vséh petnajst oseb — prav ta trenotija, ko brodijo po plitvem Donu, po prostoru, ki mu še dan denes rekajo „ciganski brod“. V kratkem ali zelo krvavem boji so bili pobiti vsi ciganije, samo eden je otel se, ta je bil odnesel pete, da je potlej to žalostno dobrodruštvo poslavljajl s trpko pesnijo.

V angleških letopisih so vésti o ciganih prav revne: skoro živej duši nejsó bili na mari ti ljudije. Različnih grofij letopisci (kronikarji), — da, celó tistih, kdér je bilo dosti ciganov, i keh zgodovina je imela mnogo redkih posebnostij, nejsó brigali se za spominke ciganskega pokolenija. Zdaj znamo leto, da so vsled občega preganjanja ciganske rodovine angleške krajine razmerno razdelile svoje potepenosti na ugodnost. Če prav je slehernej jati odkazano bile posebno gozdno dvorišče, ki nobena druga jata nej imela nikakoršne pravice do njega, vendar-le jih je prirojeno pohajalstvo dosti kmalu zapeljalo, da so često menjali s krajinami. Po kratkej dobi hudega sovraštva i nevére jel se je Anglež zopet miriti s cigani. Da-si se kmečkega naroda pošteni običaji malo ujemljó z navadami klateškega života, vendar so malo po malo popolno svobodo prijeli ciganje po veliko-britanskih krajinah, — prejeli táko svobodo, da so smeli priti i oditi, kader so hoteli. — Dan denes se v Angleškej ciganstvo veseli posebno ugodne samosvojnosti, záto ker se domačinstvu, močnej i starej civilizaciji boljše zdí, da mirno živi s tem trmastim rodom, kega se ne more znebiti, zvlásti pa, ker nej nikakoršnega upanija, da bi kedaj znebil se svojih starih, podedovanih razvad. Za tega délj jim ni živ krst ne bráni: kdér koli, tam pa se razšatoré na pasišči; njih s plahtami pokriti vozički svobodno evliljo povsodi, koder koli jih za seboj vlačijo mršava kljuseta, a kader zopet priškripljó na staro mesto, molče gospodar prizanese vselej učinjeno škodo, ki je časi prav neznatna.

To je angleških ciganov zgodovina; zanimljivo je gotovo tudi njih živenje, sam sem izkusil njih život, ko sem nekoliko časa potepal se z njimi vred.

III.

Dan denes v Angleškej živi pet velikih ciganskih panog: Stanleys, ki se klatijo po New-Forestu; Lowells, raztaborjeni okrog mesta Londona; Coopers, ki so Windsor-Castle odbrali si za glavni tabor; Hernes, udomačeni v severnih grofijah, zvlasti v Yorkshiru, a naposled Smiths, ki so se oklenili East-Anglije.

Gotovo je malo krajin — popotnim vrednih večje pozornosti, nego je del Hampshira, po imeni New-Forest. Tù, bogme, veje najčistejši zrak v vsej Angliji. Popotoval sem po tej krajini, ko je pojemala jesen, ne zaradi svojega zdravija, temuč za tega delj, da bi se sešel s cigani.

New-Forest je o Viljemu Zmagoviteci bila krajina — opasana z gostimi lesovi, ali bila je vpornega národa domovina. Letopisci razodevljó, Viljem — da je mnogo vasij i cerkev opustotil v New-Forestu; da je pregnal naselnike, uničil krajino i prizanesel samo lesovom, zato da je zverjad pobijal po njih. Ali božja sodba mu je vzela dva sina i vnuka, ki so poginili sredi teh kruto pridobljenih lesov. Ta žalostni pripetljaj je z nekovim trpkim zavojem zagrnil Viljemovo lesovje, priprostega ljudstva vražarija pa je njegove poseke (holzschlag) i oline oživila sè strašnimi prikaznimi.

Nadejal sem se, da se tù kdé snidem s cigani; ali naletel sem le na kmete; da-si so bili dosti zagoreli i divji, vendar nejslo mogli prevariti me, da bi bil veroval, ka so ciganije.

Ker sem se bil preveril, da ciganov ne najdem ni na navadnem poti, niti na kolovoznem, krenem na pašnike, s pašnikov pa odidem po osamelih stezah mej redko bukovije i svitlo hrastino. — Korakal sem po globokem kolovoznem poti, ob katerem je rastlo gosto drevije, — kar zagledam blezu trinajstletnega mladenčka na osli, da mi jezdi naproti. Tri posebnosti so me tekój dregnile v oči: rejeni osel, mladenčkova lepota i njegovi razmršeni kodrasti lasije. Ko se srečava, lepi jezdec vstavi osla i poprosi me darú. Po olivovej, rumenkastej koži, po kodrih, črnih — kakor krokar, po otožno žarečih, krasnih očeh, po njegovem jako ljubeznjivem obrazu sem uganol, da je ud tistega rodu, po katerem hreneni moja duša.

„Ali bi me peljal v vaš tabor?“ — povprašam ga. Ubogega mladenčka plaho oko se je pooblačilo, kajti ciganije so precej v mladosti jako občutljivi, tudi so nadnavadno nezaupni i varni. „Rad bi, da bi mi tvoja mati povedeževala.“ Nečem trditi, da je to razodetje mlademu ciganu pregnalo nezaupnost, izpoznal pa je, da se mu ponuja dobiček, temu pa se ne vstavlja nobeden cigan.

Vrnem se i šla sva z mladim jezdecem po tistem poti, po katerem sem bil prišel dó njega; a toliko, da sva prodrla skozi nekovo goščavo, užé sva bila kraj divje žalostne lazi. Gol holmec, le z reso ovenčan, vspenjal se je k enemu jako lepih ostankov

opustošenega pralesa (urwald). Stoletni hrasti, keh sence so sezale po rebri strašnega holmca, raztezali so okrog sebe svoje mogočne veje. Prav ta čas je solnce zahajalo. Nič na sveti nej krasnejše, nego je pogled na ciganski tabor sredi take puste prirodne čestitosti. Šest ciganskih šatorov je bilo v polukrogu. Zapazil sem, da je bil vsak postavljen tako, da so solčni žarki lahko vpirali se vā nj. Moški i ženske so bili razstaknjeni po travi okrog ognja, na katerem so se bolj kadile nego so gorele zelene veje. Če prav je ciganom hudo prepovedano, da ne smejo zelenih vej sekati po lesovih i živih ploteh, ki v Hampshiru rastó ob osamelih i peščenih kolo-voznih potih, vendar-le nejsó pokorni tej prepovedi. — Vsi so lenobo pasli, samo da peli so; kotle so imeli razoběšene po koléh v zemljo vtaknjenih.

Nekoliko černih kuzelj je glave dvigalo iz šavija i grčalo na gorža.*) Ciganov nej nobeden ni ganol se: ti so ljudje taki kakoršni so divjaki, ki se, če prav še kaj takega vidijo, vedó tako, kakor ne bi videli ničesar. Samo dve majhni, šestletni deklici, krasni, a črni, kakor demon, ti sti dvignili se i pritekli miloščine prosit me. Mladi cigan, ki je bil pripeljal me le-sém, skr-lehal je sè svojega osla i pokimal mi, naj počakam kraj tabora, da mora popreje materi oglasiti me. Čez malo časa se mi približa nekova ženska, podobna kakovej čaralnici, — ženska taka, po kakoršnej je bajè koprnelo srce — Rembrandtovo, Téniersovo ali Davida Wilkia. Ciganski rod je gotovo najlepši na sveti; ženske, zvlasti mlade, te so čudovito popolnoma vstvarjenih obrazov; kedor koli je le enkrat pogledal jim v oči, prav gotovo tega pogleda ne pozabi nikdar, starost pa se jih, žalibože! kmalu jame poprijemati, i potlej se urno osiplje njihovega cvětija vabljiva krasota: vročina, mrazi, moreči séverni viharji, vrhi tega pa tudi vroče strasti i njih žalostnega življenja okolnosti — vse to siloma gasi blage žarke, s kemi je priroda ožarila obraze cigankam, zató da bi jih nekako odškodila, ker morajo toliko neugodnostij trpeti i pretrpeti v svojem revnem življenji. Človeka nekaj pretresne vselej, kedar pomisli, da bodo taka lepa dekleta kedaj grde babure. A vendar ima ta njih ostudnost svoje vzroke; stara ciganka je marsikatera zoperna, fantastiška, nikoli pa nej priprosta nobena.

Jako rad bi bil sam na sebi izkusil vedeževalno umenije, ki se ga giganije, zvlasti giganice vdeležijó po vseh krajinah sveta. Te vedeževalke nej imajo nekakovega vodila, mnogokrat sem se dobro prepričal, da ne poznajo pravega vedeževalnega vodila. — V sredjem veku je rés cvela priljubljena vednost, vsled katere so ljudem ogledovali roke ter vedeževali po znamenjih na njih. Ta vednost se imenuje „cheiromnatika“, ki se je ponašala, da so jej stalo koreniti zakoni, da-si je kanljiva i jalova. Rokovedežev je bilo veliko; učili so, človeška roka — da je knjiga, v katero je

*) Goržo je angleškim ciganom vsak človek, po katerem se ne pre-taka njih čestita kri.

priroda s petimi zakladnimi čari zapisala slehrnega človeka osodo i njegove lastnosti. Jaz sem do čela preverjen, ka se prvim ciganom, ki so bili prišli v Evropo, še senjalo nej o tej vednosti, Evropcem pa je bila užé v mozgu i kosteh. Da, nekaterim pisateljem se dozdevlje: ti prvi ciganije v Evropi — da so iz zgol potepinske dobičkarije trosili po svetu, da so iz Egipta domá; ti kanljivi dobrodružniki so se nadejali, da bodo prav ugodno živeli ob žuljih abotnih Evropcev, ki so nekedanji Egipet čestili zbog njegove znamenite davnosti i njegovih čudotvornostij. Cigankam i njih skrivnostnemu vedeževaniju je le prirojeni dovtip na pomoč, a ta vtíp, moram se razodeti, mnogokrat je čudovit. Imajo ostro i izvédavo oko; lisičijo se, kakor bi na roci motrile to, kar so prebrale užé v srci. Njih prekanjena vedežnost je le voščilo i nema ljudska domišljija. — Ker sem dejal, da ciganke ne vedežujejo po nikakoršnem vodilu, s tem sem hotel reči le, da nejsu ustanovile nikakovega razkladanja, ki bi se moralo zmérom ujemati z gotovimi, navadnimi znameniji človeku na dlani; tem menj pa imajo kako dedno izročilo o vedeževaniji. Ali izkušeni fisiologi uče, da se človeško življenje deli v tri posebne dobe, katerih prva je posvečena ljubezni, druga čestilakomnosti, tretja pa skoposti. Z mladostjo ciganiice govore torej o srci, odrastlim prerokujó posebne dostojnosti, starcem i babam pa zaklade; a varujó se presneto skrbno, da se ne zagovore. Ciganije trde, da so staroslavnega, mogočnega i bogatega rodú, i če prav jim je bog vzel škrlat i zlato, vendar jim je pustil modrost i nadaril jih z vedeštvom, da znajo prorokovati po zvezdah i človeškej roci. Nekateri izmej njih jako čudno razkladajo to dozdelno nadarjenost. Pravijo, da Romani užé od nekđaj radi praznujó, da ne delajo radi, za tega delj jih je previdnost navdihnila s proroškim duhom, da si s proroštvom služijo živež, ki je treba jim ga tako, kakor vsem drugim ljudem. Pa tudi rés ciganom užitek izvira iz njih vedeževanija. Na kmetih užé od davnih časov za prvo vedeštvo zahtevajo po šest penězov; kader pa premeglana bodočest le kljubuje njihovemu proroškemu očesu, gotovo jim o nobenej takej priliki ne odide kakov dodatek, ko hitro se jim posreči, da zavzetija vzbude i izvedavost razvnmó svojim žrtvam v srcih. Služnice, pestine i pastarice, te so jim najvérnejše. Vendar pa bi se zelo varali, ko bi verovali, da se njihovo vedeževanje razteza le na priprosti, neomikani svet. Poznal sem v Gravesendu neko staro ciganko, ki je mej svojimi črnimi prsti imela užé mnogo belih, aristokratiških rok i rokie.

Res nevredno bi bilo razodevati; kako i kaj mi je védeževala čaralnica v New-Forestu. Ptujcem zmérom prerokujó, popotovanije po morji i podobne primerljaje, ki se ujemljó z njih prekanjenimi nameni; pa sāj tudi, ker ptujcem v Angleškej prerokujó popotovanije po morji, to je lahko, sāj drugače ne more nihče ne v Anglijo ni iz njé. Ker pa sem se vél tako, kakor ne bi veroval takemu proroštvu, tekój je uganola, da gotovo nejsem blizu prišel zató, da bi si dal vedeževati.

Izpoznal sem za boljše, da jej razodenem svojega prihoda namen. —

„Zablodil sem“, — dejal sem, „solnce pa užé zahaja k božjej milosti: rad bi prenočil pri vašem ognji.“

Sibili se naglo obraz zavije v mračnost njé nezaupnosti.

„Saj vam nejimamo prav z ničemer postreči; vas nej daleč od tú; zablodili ste, dejali ste, s pravega pota, moj sin vam ga lahko pokaže — za majhno darilo.“

„Osem dnij blezu je užé tega, ko sem se sešel z vašimi ljudmi v Esseksu, pa ti so me jako vljudno vzeli pod svojo streho; mnogo milj daleč sem šel z njimi.“

Povedal sem jej bil nekoliko drobnostij o svojej pomudi mej cigani v Esseksu, a samo zató, da bi jo prepričal, da sem užé vaju njihovega rodú običajem i življenju.

Ciganica se lokavo nasmeje.

„Morda bi se vsakako radi pociganili?“

„Nejsam se še do céla odločil. Poleg tega pa znam, da gorži nejsu prav nič sorodni kralja Faraona krvi. Popotujem po sveti, kmalu sem tú, kmalu tú, samo za tega délj, da bi kaj izkusil, rad se v družini potičem s takimi ljudmi, ki svet poznajo.“

„Oh, zdaj pa užé znam, kaj bi radi“, — ciganka divje vskrikne, „ne znam prazno vedeževati. Porodila sem se sicer v grmovji, ali moja mati je bila prišla prav iz Egipta . . . Radi bi izvedéli, kaj navadno počenjamo, ne?“

Razodel sem se jej, da vroče hrepenim po tem, da bi poznal takó staroslavnega, tako zanimljivega mi rodú življenje.

Stara ciganica me dregne na opomin, da je treba, ka se porazgovori z vsem šatorom. Čez nekoliko minot zopet pride k meni.

„Mi smo nesrečen národ!“ — viknila je, na obraz pa se se je prikazal jej neizrekljiv boj, ki je zoperoval njenej predivnej misli i ostudnosti.“ Pregarjajo nas od kraja do kraja. Okanili so nas dosti potov tudi užé taki ljudije, ki so se nam prijazne kazali; ali ker ste, kar podoba kaže, gentleman, torej ste nam po všeči. Saj nejsmo hudobni tako, kakor trébijo, da smo, i na-dejem se, da ne boste nič nerodnega očitali našemu življenju.“

„Vi vsi, kolikor je vas rojenih v pokritih doméh, čudite se nam; ali vsakedo na tem svetu goji svojih pradedov navade. Vsi robujemo običajem. Egipci nejsu bili i ne bodo nikoli počepali mej štirimi stenami, kakor vi tičíte mej njimi: užé naši otroci nejsu vajeni temu. A pak, najemnina je zeló draga!“ —

V vsem šatoru je bilo 30 oseb: moških, ženskih, otrok, starcev i babur. Ciganije nejsu, kar se jim rado podtiče, komunisti: vsaka družina ima svoje tvoríšče, a noben šotor, noben načelnik nejma nič do drugega.

Ko sem bil stopil v to redko družčino, videl sem molčeče obraze i podobe rodú, ki me je še, ko sem mladoval, jako zanimal. Moški so bili ravni tako, kakor so smreke ravne, vitkih udov i jako različni so bili od večine angleških kmetov. Ženske imajo

navadno nizko čelo, ki se jim rado zgoda; nabere; lase razčesane, črno-svitle; roke i noge imajo hudno néžne. Skoro vsaka je imela opraskan obraz, obrunkaste roke, znamenije, da pohajajo po hostah i grmovji. Do čela popolna krasota je mej cigankam tako redka prikazen, kakor mej drugim ženstvom sploh; ali kader pa se kdé snidemo s katero, čudimo se jej i trdimo, da je božje prirode mojstersko bitje.

Neka blezu štirinajstlétna dekle me je vsega očarala; njé olivovo kožo na licih je krasila vedra rdečica, njé velike črne oči pa so se svetile, kakor dve zvezdi. Misli sem na tihoma: tega prelubeznjivega bitija katero predbitije, temu v cunje zahajenemu vzoru vsakoršne krasote ta ali ta predkinja je svojo podobno gotovo pozabila na starem bas-relifu Indom v tilih svetiščih.

Nekov pesnik cigankam oči primerja s košutinimi očmi; jaz pa menim, da ciganice vendar nejmajo tako prijaznih, ni tako plahih očij. Najsirotnejše delalke, zvlasti v Irlandiji, poobešajo oči, če jih pogleduje kedo: a juwa v svojih capah neprestrašeno strmi tudi kralju v oko: nikogar se ne boji, temuč rajša druge plaši. Kader zarudi, gotovo jej nobenkrat s krvjo lica ne polije sramožljivost, temuč rajša jeza. — Često se je užé dokazalo, ka so usta človeške lepote najgotovejše znamenije; ciganije imajo usta posebno milostno ustvarjena. — Ne moremo pa lahko umeti, zakaj se tako nadnavadno oblačijo; meni nič — tebi nič, za obleko jim je dobro vse, kar morejo kdé zmakniti ali pa kupiti prav cenó. Najrajši imajo jasne barve. Zvlastni, rodni ciganski kroj je okrog glave velik zavoj, zavezan pod brado i rdeč plašček. Varal bi se vsakdo, kedor bi menil, da njih revščina ne pozná tiste gizdavosti. Skoro vsaka ciganica, vzlasti dekleta, gizdi se rada z različnim lepoticjem. Rade ná-se obešajo široke rese, če prav raztrgane i vmazane; rade v ušesa vtičejo dolge uhane, na prste pa natičejo prstane zlate i iz obrušeni biserov. Ena navzočnih ciganic, sicer v bornej suknjici, a vendar teatralno oblečena, kazala mi je, ne malo ohola, zlat prstanček. Moškim so posebno lepoticije srebrni gumbi.

Ko sem bil stopil méd-nje, jeli so me siliti, naj sedem, to je, naj se stegnem po tratici. Imeli so samo en stolček, sedela je na njem sto lét stara juwa résnega, čmernega obraza. Trije starci, trije romi, ki jim je glave užé davno bil pobelil sneg, stekali so svoje ozeble roke nad ogenj i zdaj pa zdaj z nagorelo gorjačo popravljali skoro užé dogorele ogorke, zató da bi bili zopet razvneli se. Eden njih je bil zagnjen v zeló luknjast plašč, podobna je bil pravega sina v pustini. Neko blezo štiridesetlétni moški, ki se je odlikoval sè svojim krojem, z okroglim klobukom na glavi, na klobuci pa sè srebrnim gumbom i sicer z nekako navidezno omikanostjo, ta je ukazal, naj večerjo pripravijo. Urno je po konci planilo nekoliko ženskih, toda zeló jih je počmeril ta ukaz. Teh bitij roke nejsó pridne, nejsó delalne. Njihovih očij temni žar, krčevito stisnjena ustna, razmršeni lasje, njih srbopeto gibanje

i ročnost, s kakoršno so se ciganice pričkale mejusobno i ščeketale na otroke, ko hitro so jele kaj verdevati po šatoru, — to vse je pričalo, kako hudo se branijo vsakdanjega dela, ki se tiče njih domačnosti.

Neka stara ciganka, katerej je gotovo bila odločena skrb za-me, narisala mi je zdanjega ciganskega života zelo žalosten obraz. —

„Svoje dni, nekedarje Angleške tiste blagostne čase, kako dobro, kako po vseči nam je teklo vse! Koder smo hoteli, povsodi smo sméli šatoriti i taboriti, zemlja svojih plodov nej umikala lačnim egipskim sinovom; ali sčasoma so se ljudije prehudo pokrutili. Dan denes pa nam se hudo godi: če kateri naših konjičev ali osličev le pest trave odgrizne kdé na kakem pašniku, o, kak greh je to! Denes za večerjo imamo samo enega ježka, ki so poprej-le vjeli ga v goščavi. To je presnoto malo za toliko želodcev . . .“

Jedva je bila povedala to, užé je izdala jo, da laže, kokoš sè svojim kokodakom v enem ciganskih šatorov. Sibili je naglo zavrela kri v ciganščini je proklela vès ptičji rod. — Imamo sicer kure, ali hranimo ga za svatbo enih naših deklet.“

To je jasno pričalo, da me v svojo družbo nejsu vzeli iz nikakoršnega drugega namena, nego iz zgol dobičkarije Stisnil sem starki v dlan nekov zlat denar. Tekój je zaklicala mladega cigana, ki sem ga bil srečal na kolovoznem poti, i pošepetala mu nekaj na uho, cigan pa je urno odšel za tabor nekam, kakor da je hitel v sosednjo vas; a kinalu je prišel nazaj s črno kokošjo v naročiji. Précej je začel priprave delati, da jo speče. Ciganije perotnino do čéla nenavadno pekó. Iz zemlje izrezó primerno rušo, na tistem mestu pa izkopljó jamico. V to ugodno jamico nalomijo drobnega lesa. Po tem delu jemó pripravljati kokoš: vzemó drob iz njé i zavijó čélo s perijem vred v gosto testo iz ilovice. Tako zadélano položé na palico, v jamiči naravnano, potlej pa vse pokrijo z izrezano rušo tako, kakor s kakim pokrovcem. Ta priprava je po kuharskih spričilih izborna, ciganom pa je velika zasługa to, ker znajo tajiti svojega jela priprave. Jedva so bili zadelali svoj tajni hramček, užé je prisopihal gospodar, ki mu je bilo zmanjkalo kokoši, v ciganski tabor, i jel je hudo razgrajati. Sprejeli so ga mirno i vljudno; dovolili so mu, da smé preiskati vès tabor, zató da se do dobrega prepriča, da krivo sodi, da-si je nekolikrat stopil čez rušico, pod katero je kokoš užé parila se v dimu. — Ko hitro pa je bil odšel gospodar, dvignili so zeleni pokrov, kokoš vzeli iz ilovice, drobir je užé gorel, brž so jo torej oskubli i položili na pecilo. — Potlej je ubogi ježek bil na vrsti; tudi njega so tako spekli. To cigansko jed, pa nej, da bi jo kédó zaničeval. Oskubejo pa, ali ščetine populijo iz odimljene živali še le potlej, ko so jo bili izvili iz ilovice. —

Stemnilo se je bilo; moški, ženske i otroci so se začeli ozirati po svojem ležišču. Meni so ponudili neko staro plahto; nej-

sem pa hotel zaviti se vá-njo, sklenil sem, da prenočim pri ognji, da ne bi vgasnil. Stara šembilija je sêla k meni i dalje začela jadovati.

„Drva so užé nekoliko let draga i imenitna tako, da je groza! Nekedaj so ciganije sekali les, kakor so hotéli, robili so suho drevije, — da, časi pa časi so sekali tudi zdravo vejevije po lesu, ha, a dan denes?! Zdaj pa so gozdni zakoni nečloveški hudi, pa vendar-le dan za dnevom sekire pojó po lesovih i trebijo jih; les sečejo i režejo za tiste proklete stavbe. Mar ti ljudije nejmajo dosti prostora po svojih mestih, ker prihajajo, da plaše i da bi preplašili ptice i cigane pregnali iz njih revnega zavetija? Dan denes slehrno grmovije skrbno negujó tako, kakor gaj, ki pomaranče rastó v njem.“

Jedva sem sê svojo besedo ciganko bil malo ohladil, užé je vse trdo spalo i hreščalo okrog mene.

Krasna je bila noč i topla: na nebu je migljalo tisoč i tisoč čarokrasnih zvezd; čuk je skovikal globoko zdolaj — v lesu. Nekovo staro kljuse i nekoliko oslov je striglo travo po razmerno nizkej trati na holmci; kuzle — vsaka na svojem ležišči v travi, nastavile so uha i vlekle ná-nje précej, ko hitro je kdé zašumêlo kaj. Mesec je svoje žarke vpiral šatorom v izbuljene i rtaste strehe, katerih platno je plapolalo v rahlem vetriči. — Ta jasna noč, njé mrtvaška tihota, ta davnih praočetov životni obraz okrog tleče žrjavice ciganskega ognja sredi nasičene civilizacije, to vse je prijetno čaralo moje misli: poznaval sem ciganski život v njegovem pesniškem bitiji. —

V Angleškej pa noči nejsó rade tako tople i jasne, ali vendar žgočega solnea črni sinovi so kos spreminljivega podnebija vsakojakim zménam: dežju, meglam i hudej uri i njenim nastopkom. Da-si so ciganije kmalu pod streho, kmalu pod drevesom, če prav so često brezi neogibno potrebnega živeža, izročeni krutega vremena neugodnostim, nekoliko mesecev vsako zimo zameteni, vendar so zmérom čili, zmérom čvrsto-zdravi. Ni vlažno ni suho vreme, mile toplote premin ni tak, ni tak, ki je tako pogost na angleških tleh, nej še doslé izpodvrl ciganske čvrstosti. A toploto vendar najraši imajo, kar nam priča to, ker zmérom počepljó tako blizu k ognju, da se skoro palijo; na poti pa kljubujó neusmiljenej zimi — gologlavi, le v starih capah, ki jim neprenehoma visé na životu. Vse zaničujó i vsemu so vajeni; vselej zaspé zadovoljni, nobenkrat se jim ne cedé sline po blagostnih trenutkih, pa tudi trpke ure jim ne delajo prehude preglavice. Vendar pa sem, ko sem bil mej njimi, začutil, da v posebnem oziru koprné po stanovitem, mirnem bivaniji. Radi si mislimo cigane, da so ljudije brezi vsakojakega zatišija, ali kanimo se. Ptíči imajo svoja gnjezda, lisice svoje brloge; ciganije imajo svoje šatore i vozičke, ti pa svoje premične domove. Na sveti so domá. Prav redko kedaj pusté ptujcu, da bi smel stopiti méd-nje, smel priti v njih tabor. —

Po krasnej noči je po vremenskej navadi v Angleškej na-

stopilo otožno, jesensko jutro. Otroci so se razgubili po drva; moški so se mudili z različnim delom; največ jih je cinarjev; po angleških vaséh vsak otrok zna kričati: *Old pots and kettles to mend?* *) Kedor bi dobro ogledal prostor, ki je ciganski tabor še le zapustil bil ga, lahko bi povsodi po njem videl kosce cina i različnih drugih kovin. Ciganije popravljajo stole, brusijo nože, vežó piskre, pletó mreže, pletó koške iz vrbovega protija, ki ga režó povsodi na svojem poti i različno barvajo. Razen s temi drobnostimi se ciganije — ni stari ni mladi — ne pečajo z ničemer sicer. Kakor divjaci, tako tudi ciganije vso skrb za družino prepuščajo svojim ženam. Ta čudna stvar, ciganka, često v enem dnevi vidi i izkusi več, nego mož vés teden. Hodijo od hiše do hiše s koški v rokah, ali pa z raznimi, iz lesa izrezanimi igračami; toda to robo le zamenjújó za jelo i pilo i oblačilo. Pravo njih rokodelstvo je vedeževanje, prodajanje take pijače, ki razvne mlje ljubezen, izganjanje duhov i to, da delajo i prodajajo zdravila zoper vsakojake bolezni. Angleški jako gladko govoré, malokatera Evina hči se izneveri svoje pramatere zapeljivemu jeziku. Vsaka ciganka je pošteno rés veliko dovtipnejša, nego je njé mož, samo to je, da marsikatera njih resnega milovanja vredno beretá sè svojimi spretnostimi. Očita se jim, da razsvajajo moške i edinost razdirajo mej otroki, če jim le kaj dobička obeta to. Ciganstvu na nesrečo je dokazana resnica to, da so se te same sebi dozdne prorokinje užé več potov vdeležile kaznivih okolnostij. Še le nekoliko let je tega, ko sti se dve angleški gospé bili zaljubili v nekega mladeniča: obe sti nekovej ciganici dali mnogo novcev, zató da jima je prodala srčne ljubezni nekoliko pijače i druge čaralne robe. Ne znam, ali je bila ta roba kriva, ali kaj, da se je napósled posrečilo obema gospema, ka sti ná-se naklenili svoje strasti predmet. Njiju soproga, jedva sta bila izvedela to hibo, užé sta bila mrtva oba, ostrupljena vsak od svoje soproge.

Ciganski rod sicer nej brezi hib, ali vendar je brezi bridkih nadlog. Moški nejso pijanci, ženske pa ubežnice ne. Ciganice kaže ljudi, same pa se ne pohujšujó; razdirajo edinost mej ljudmi, same pa jako pazijo, da jih ne bi zapeljal kedo. Kedor motrí le njihovega življenja vuenjest, gotovo se mora smijati, če čuje kdé, da so poštene.

Nezakonski otroci po ciganskih taborih so redki. Kar se tiče zakonske zvestosti, ta cigane vzvišuje nad vse druge národe na sveti, nad najomikanejšé i najdivjejšé. Da si tudi je ciganu žarljivost prirojena, vendar ga nej strah, če prav vidi, da se kak zal mladenič muza okrog njegove soproge, tudi ne, če se okrog njé suče kakov bóгат gospodek, če tudi se jej ponujakak poseben dobiček: saj dobro zná, da vérna žena gotovo okani darežljivega ženina; ciganice so zale, poštene pa nejso. Njih trdokornost je oklena, neprodorljiva, neomajljiva pa vendar nej. — Zapazil sem,

*) Ali je kaj piskrov ali kotlov, potrebnih poprave?

da ima neka ciganica drag zlat prstan. Ta ju wa, še mlada i jako lepa, razvnela je bila ljubezen sinu, čegar oča je imel najet bližnji gradiček. Ubogi mladenič od same ljubezni nej znal, kdé mu glava čepí, zdal je vse svoje nahranjene novce jej, kupil tudi zlati prstan i ponudil ga jej na dokaz svojega néžnega čutija do njé: ciganica nej branila se dragocenega darú; ciganije so vsi lakomni.

Táko razvnetije bilo je prevzelo tudi nekega drugega mladovalca: o nekovej priliki je neke svojevoljne ju we čakal na osamelem kolovozi, po katerem se je nadejal, da pride iz bližnjega dvorca, i ko hitro se mu je približala, oklene se njé posuknjene telesa.

Kedor je kedaj videl uže, kako se orel dvigne, kedar se mu približa gruča otrok, lahko si misli, kako je ta mlada ciganica zbežala mu iz naročija: divje-urno je planila čez grm i še od daleč z očitki obsipala ubogega gorža. Domá je vse razodela bila svojemu možu, ki je potlej njé dobrodruštvo na nos obesil vsemu taboru i prav na široko smijal se soprogi.

Cigankina lepota ima dve zagraji: ljubezen i srd. Jeza trdokorno ciganico varuje bele kože, ljubezen pa njenega rodú moškega. — O priliki sem nekega trinajst letnega dekleta povprašal, ali bi se omožila z gentlemanom, a kaj je učinila: — pljunila je préd-me i na stran obrnila se. „Kaj pa, ko bi živega drugega krsta ne bilo na sveti, nego samo ti bi živéla na njem, pa še kdé kak mlad goržo, kaj pa potlej?“ — „Vzela bi ga, vendar pa črtila zmérom.“ —

Ciganka je dobra mati. Najrajša rodi otroke ondi, kder je sama zagledala ta svet: kde na paši pod kakim drevesom, ali pa pod orehom tam ali tam. Videl sem teh ubogih ženskih eno užé konci njenega osodnega časa v velikem šatoru, pokritem s plahto — skrpano s krpami vseh vetrov. Deset otrok različne starosti se je v šatoru gredo okrog ognja iz kamenega oglja. Uboga mati je bila bledega obraza i črnih kodrastih las, še zmerom je imela nekoliko svoje ovenele krasote. Ležala je sè svojim dojenčekom na slami, kajti ciganije nejmajó zibek. Bogme, žalosten i ginljiv prizor je bil to, kako je sredi te revščine omedleli materin obraz razjasnil roditelskega ponosa žarek, ko je sirotno otroče bilo jelo sesati skoro užé umirajoče matere prsi.

Ciganke se ponašajo s svojimi otroki: po žilah njih otrok se pretaka čestita kri, kri nekedanjega Egipta. — Nekoliko nedelj po rojstvu novo cigančé prejme zakrament sv. krsta. Vsako dobi dve imeni: eno ga razlikuje od njim sovražnega gorža, eno pa od bratov ali sester. Mati novorojenčka navadno po tri mesece nosi na hrbtu — bodi-si v starih plenicah, ali pa v ogli raztrgane plahte, i blodi z njim okrog po zimi, po snegu i dežji. Časi ga vendar priveže si na stran i revčeka zakrije s plaščem tako, kakor ptica svoje mladiče skriva pod kreljoti.

Ko je otroče dospélo četrto leto, potlej še le se začne njegovo trpenije: péš mora hoditi, mencati i mezgati za roditeljema,

plen mora biti vsakojakim neugodnostim burnega vremena. Ali ker mu potepinska kri vré po žilah, zató se dosti kmalu privadi različnim nedostatkom i svobodnega življenja dobrodruštvu i zmérom je veselo i smélo, — da, njegov muhasti obrazek i črnih očij žar se posmehuje našej neugodnosti. — Mati ciganka je v velikih skrbih za čest svojih hčerij. Pred nekoliko leti se je nekij angleški clergymán ponudil nekojej ciganskej deklici, ki je bilo pristudilo se jej potepanije, da jo vdnja za svojo služnico; ali mati se je dolgo časa branila, da je ne dáde. Ko pa je morala povedati, zakaj se vstavlja hčerinej volji, razodéla je, da se boji tistih raznovrstnih nevarnostij, pretečih lepega dekleta čestitosti, če ga materino oko nejma zmérom pred seboj. Clergyman je toraj skrbnej materi obljubil, da bode pošteno varoval jej hčer, i potlej še le je ciganka svoje ljubezni sad prepustila tega gospoda skrbi. —

Zapustil sem Stanlom tabor i prišel nazaj še le drugega dné malo pred poludnevom. Tega dné je bila nedelja. Ciganom so vse vere dobre i nobena ne. Ta vérska malomarnost je prirojena vlastitost vseh ciganskih plemen. V Turškej ciganije za mešite i polumesec tako malo marajo, kakor njih drugi bratije v Evropi za križ i katoliška svetišča ali pa za protestanske bogomolje. Podoba je, da so vselej tiste vere, katere je krajina, ki so prišli vá-njo, a njih srce nej odprto ni tej ni tej veri. V Ruskej ciganke po svojej vnenjesti kažó grško bogočestvo: okrog vratov nosijo zlate i bakrene križce; a ko jih je Borrow v njih jezici bil povprašal, kaj i kako to, razodéli so mu, da samo za tega délj, da se prikupljajo Rusom. Angleški ciganije svoje otroke nosijo h krstu: to pa je samo prekanjenost; prav malo kedaj pa so sami navzočni. Motil pa bi se vsakedo, kedor koli bi ménil: ta njih verska nenaklonjenost, če prav je strpna, — da izvira iz kakega njih staroslavnega, národnega verstva. Ciganom se še ne senja o kakih ostankih svojega verstva, tudi nejmajo ni najmanjših spominkov o svojih bogovih. Ker so bili prišli iz Indije, mogoče je, da so čestili Buddho ali Brahmo, ali pa oba, toda Buddha i Brahma sta užé kedaj izkadila se jim iz objestnih buč. V šatori vsaj nejmajo nikoli v nobenem ni najbornejše podobe kakovega indiskega božanstva. Raznotere dozdelnosti, n. pr.: véra v preseljevanje človeške duše v vsakoršne stvari, blodijo jim po možganih, toda samo tako, kakor jih spremlja minolih vekov senca. Ciganska véra, ciganska zgodovina je nepredorljiva skrivnost. Ali, če prav se ciganije ne uklanjajo nikakoršnemu božanstvu, vendar basnujó o nekovich dozdelnih božjih zakonih. Ta stara šembilija, ki sem jo bil nekako pregovoril užé, razodela se mi je o tej priliki tako-le: „Zeló poznó ste se spomnili naše vere, ko se učite, izpoznavati naše živénije; ciganije nej smo več tisti národ, kateri smo bili nekedaj. Ciganije so se zmesili z gorži, za tega délj so taki, kakoršni so ti sami, — da, še hudobnejši so. Dan denes ciganije nej smo več nekedanji národ, ne podpiramo se več vzajemno zmérom i o vsakej

priliki; dan denes skrbi vsak sam za-se, bogatejši črté revnejše; ciganije so nehali živeti po svojih zakonih.“ Teh zakonov pa so trije razdelki. Prvi razdelek vsakemu ciganu zapoveduje, da mora zmérom živeti mej svojimi brati, bivati tako, kakor popotnik, — v šatoru, a ne v hiši, i da mora strogo živeti po vsakojakih običajih svojih pradedov. Drugi razdelek se tiče zvlásti ženskih; ta jim ukazuje, da morajo biti vérne svojim možém. Tretji pa določuje, da morajo ciganije dolgove plačevati. Če nekedaj cigan nej mogel plačati svojega dolga, leto i dan je upniku bil suženj za tega délj: Sekal mu je drva i donašal vodo. Dan denes pa ciganije užé zaradi česti pošteno zadelujó dolgove; najhujše žrtve dolžnikom nejsó pretežke, da se le iznebljajo trpkih sitnostij.

Drugega dné je jata Štanlov dvignila se, da se s tega mesta premakne kam drugam. Prav res nej nič zanimljivejšega, nego je pogled na selitev teh karavan, ki nam dušo zamičejo v daljno puščó ali v prve čase človeškega pokolenija. Kar strmel sem, ko sem videl, s kako pozornostjo o takej priliki ciganije česté svoje stare i bolehave brate i sestre. Stoletno starko, ki je edina sredi tabora sedéla na stolu, posadili so na osla z največo skrbnostjo. Šestdeset let nej več spala v postelji; vsi kmetije so jo poznali, radi so jej dajali potrebne slame, — da, tudi se živežem so jo preskrbljali. Ko je bila oslepéla, ponudil se jej je nekov mladenič, da bode vodil njé osla i skrbel za njo sámó. Ciganije so se dvignili: na voziček so zložili drogove i plahte, s kratka: vsega tabora stavilo; ciganstvo — mlado, staró, ženske, otroci — vse povprek se je gnjélo za vozičkom, ustna so vsi iméli začrnéla od zrelega sadu črnega trna, roke pa vmazane od sklačenih laških orehov. Nekoliko deklet se je bilo razzgubilo po goščavi, šle so trgat laskovec (*amaranthus*) i druge gozdne cvetice, ki jih kmečka angleška mladež imenuje ciganske cvetice (*gypsies flowers*). Ta prirodni lišp si vplétajo v lase, pa tudi njih rujavemu čelu ne bi lepše pristovali biseri. Ciganije so pošteno rés najsrečnejši popotniki. Priroda je njih pratika, od njé so se naučili kasnega i žalostnega vremena vsa proroštva, opazujó starost nekaterih ptičev, kam oblaci plujó i kakova je studenčina. Kakor divjaci, imajo tudi ciganije dober spomin, kar se tiče sveta: za vsak kraj vedó. Tudi jako dobro znajo, kedo biva v tem ali tem domi. Kader pridejo v kako vas, ciganke dobro poznajo po kljuki v vratih, ali je vredno ali ne potrkati tú ali tó. Družinskih okolnostij popolna znanost, pa ker poznajo ljudske misli i običaje, to jim lajša nálog, kader morajo komu odpreti njegove osode knjigo. Skoro vsak cigan na prvi pogled za gotovo ugane vsakega unenjika namene, ki jih gojé zaljubljeni ljudijé. Angleški kmetije so naposled sklenili, da hoté mirno živeti s to nepotrebno žloto (*gesindel*) i da jim bodo senice odprte; da jim bodo odločena nekatera drevesa sè sadijem; da jim hoté dati vsak na svojem zemljišči malo prostora. Ali to je preverilo jih, da so ciganije podobni krokarjem: čem menj jim človek dá iz dobre volje, tem več si lasté pa

sè silo. Privoščite i dajte jim, kakor temu divjemu ptiču, dosta skromnega prostorca kdé na svojih skalinah ali pa na pašnikih, bogme, da se ni ne priteknó vašega zemljišča. Da jih pa utegneta preganjati, naselè se gotovo, a samovlastno kder koli na vašem sveti.

Ko smo šli mimo Southamptona, kazali so mi ciganije precej prostorno zeleno plan meju dvema kolovozoma, kder je prav o tej priliki nekoliko drugih Stanlov razstavljalo svoje šatore. — Ta pašnik bajè da je bil kupil nekij bógat cigan (imovit cigan je znamenita redkost, ali mej ubožnimi mora človek reven bogataš biti), ki je videl i znal, da ciganski národ rès svet preganja, i da Izmaelski otroci še toliko nejmajo svoje prsti, da bi na svojem sveti zaspati mogli; iz ciganske milosti je toraj ta kosce zemlje dal svojim bratom. Vsaka ciganska družčina zdaj tedaj smé tù pomuditi se nekoliko dnij, navadno samo dva, tri dni, tako malo časa pa za tega dólj, da se lahko vrsté posamezne družčine.

Ko smo bili prišli k ondotnemu velikemu lesu, pokazala mi je ena dotičnih ciganic na popašenem i razritem travniku tri gromade, ki so bile blizu druga za drugo v enem tamošnjih kolovozov, katerih se je nekoliko križalo. „Na tem poti so bili“, — omenila je, „pa naši bratije“. Z grmadami, često tudi s križi, zasajenimi v zemljo, dajó si ciganske družčine znamenija, od kodi so napósled odšli, zato da se vsled tega laže snidó, kader je treba.

Vsem ciganom so trgi i večja naselišča zavetije, zato ker v valovitem človeškem življenji najlaže razvijajo svoje različne spretnosti. Često se jim ponudi prilika, da zamené katerega svojih starih oslov ali kljuset, sploh pa so vsi dobri izkušeni konjarji. Dosti potov užé se je tega ali tega kraja ljud prevéril, kako lepo so ciganije pobarvali ubato kljuse i kako srečno hromo kobilo prodali za žrebico njenemu lastnemu gospodarju, ko hitro so za skednom bili premenili jej dlako, i da bi vsaj nekoliko časa zdéla se rejena, da so do dobrega našegetali jej rebra z vozlatim bičem. Če prav so ciganije neomikani i priprosti, vendar umó jako premeteno kaniti.

Iz takega namena se je bilo sešlo nekoliko ciganskih družin. Videl sem mej njimi na konji ponosno mlado žensko smélega, podvzetnega pogleda, skoro moške rasti, amazonski nališpano. Vsaka ciganka je otroški zaljubljena v konje, bič i lepa oblačila; ljubeznjiv pogled je rès to, kako mično gibčno se ciganica suče na svojem konjiči. Ta je bila vse slavnosti junakinja, ali nej se dolgo časa veselila svoje živoslavne zmagovitosti. Kmalu se je polastila je policija, zato ker je izvédela, da je bila okanila dve stari gospé — ter vzela jima veliko novcev.

Ko je bilo konec vražarije, vedeževanija, s kratka: ciganjenija, potlej sem bil zopet mej svojimi Stanli: moški so se trudili, da bi razprodali svoje osle, ženske pa so se vse povprek ponujale, kedo si dáde vedeževati. Odločili so se napósled, da pojdejo v Lymington.

Vljudno sem se po marsikakej izkušnji poslovil od teh ciganov; ob odhodu so mi za nevesto ponudili eno svojih hčerij,

tisto, ki je po besedah stare ciganice zá-njo bila pripravljena užé omenjena črna kokoš, če prav bi svatba bila morala biti še le čez šest mesecev. Ciganije so revni, ali zapravljivi. Posebno bahajo o svojih slavnostih, katerih krona je vselej svatba. Dvé leti pred ženitbo je slavna snubitev, mej snubitvijo i svatbo zasnuhlenca živita tako, kakor bi bila brat in sestra. Napósled se približa ženitvanski dan, imeniten dan; tega dné je neskončno žrtvovalen tudi najrevnejši cigan, a samo za tega délj, da pošteno poviša svatbeno slovesnost, ki traja vselej po tri dni. O takih hrumnih slavnostih so ciganski tabori odprti vsakoršnemu človeku. Deva, ki so mi jo ponudili, menda je bila stara blezu sedemnajst lét; osemnajst mesecev je bila užé obljubljena bratrancu, mladeniču, staremu jedva eden i dvajset lét. Ko so mi jo bili ponudili, obetali so, da bode poroka lahko kdé v cerkvi. Da-si ciganije nejmajo nikakovega verskega prepričanja, vendar jim je dosti do tega, da trdé, ka se smejo cerkvenega blagoslova i božjih obredov vdeleževati tako, kakor se jih vdeležujó drugi ljudije.

Prav ta čas je bil neke umrle ciganke pogreb v Woondfordu. Ciganije, ti večni pohajalci, katerih se vsak oddahne še le v grobu, jako skrbé za svoje poslednje bivališče. V nesmrtnost svoje duše zeló plitvo verujó, ali poštena rakev i primeren kotiček na tihem vaškem pokopališči, to je predmet njihovih poslednjih želj! Pogrebno mesto jih tako zanimlje, da si časi pa časi kateri cigan sto milj daleč od svoje smrtne postelje kdé odbere kako prijetno krajino, da hoče ležati v njej; bratom ciganom pa je tudi toliko do poslednje take naročitve, da njegovo truplo vselej odnesó na določeno mesto. — Cigan pride v svojo domovino še le, ko ga zaspó v hladno zemljo.

Ko hitro rom izdihne svojo dušo, njegovi bratije ne čakajo, temuč précej zažgó njegovo obleko i slamo, na kateréj je vgasnilo mu življenje; pristaniče, tobačnice, stare srebrne žlice, konj i osel, to pa jim je sveta zapuščina, spomin ná-nj. Takih rečij i stvarij ne dadé od sebe nikoli, le kedar jih sila primora, a tudi o takih prilikah se take podedovane robe ne iznebljajo za zmérom, raji jo zastavljajo bogatejšim bratom, i ko hitro so si malo opomogli, odkupljajo stvar za stvarjo, reč za rečjo. Mnogotere družine svojih rajskih ostanke obiščó vsaj enkrat vsako léto, i otroci se svojih mrtvih roditeljev spominjajo žalostni i iz ljubezni do njih.

Žena, ki sem njé pogreb počestil sè svojo nazočnostjo, ta ženska je bila ud Lee-ov; po vsej okolici so jej rekali, da je ciganska kraljica. Stara je bila 103 leta. Okrog njenega groba se je gnjélo kakih sto zijalcev i zijalek. Pripeljali so jo bili iz njenega šatora, tri četrť milje daleč, v koši; sedem ciganov, mrtvaški oblečenih, imela je na poti okrog svoje rakve.

Škotski ciganije so še zmerom mnogim svojim podedovanim običajem vérnejši, nego angleški. Povedali so mi Škotije, da je živel nekov star Robinson, ki je bil najpriljubljenejši godec na vseh trgeh i ob vsakej svatbi po vsem okrožji; njegova soproga, hčere i sestre so bile na glasu zaradi redke, srhopete plesalne spretnosti. Jaka različnost, vrla radost je bila očesu to, kader so te bahantke z vihrajočimi lasmi i v capah, vnemarno razobešenih po sebi, divje-ognjeno rajale po travnikih tako, kakor vihrice (wirbelwind), a ko je stari Jamie, črn i razplamenjen, kakor vrag, sè svojo godbo razgrete plesalke šegetal bolj i bolj, napósled pa njih rajanje premenil v ples.

Dan denes se le majhni korušlji cigánov potepljó po Škotskej, slehrno letó se tisti čas prikažó na tistem mestu. Moški popravljajo cinaste piskre, beretajo z glinasto posodo, s cunjami, z jajci, sè soljo, s tabakom, delajo rožene žlice i kradó le najočitejše reči. Ponašajo se najbolj s tem, ker ne kradó blizu okrog svojega tabora. Ženskimi pa je skrb za otroke na mari.

Sredi gostih lesov, mej krasnimi potoki i osamélimi škotskimi jezeri so se ciganije prerodili v dobre lovce i ribiče.

Kedar so ciganije na poti, najraje nočujó po senicah i kolnicah; čas njihovemu počitku odmerjajo gospodarji. Če pa jih noč prehití, predno so prišli kam pod streho, potegnó plahto raz voz i skrijó i skrčijo se pód-njo: moški, ženske, otroci, kakor vlak jerebic pod sneg. Po mrzlejših grofijah zimujó nekaterim goram na podnožiji, skrivajo se v slamnate kočé. Iz tega zavetija se vsako leto prikažó maja meseca, ko se mladi lososi (lachs) najraje zgrinjajo iz bistre vode svojih vodnih potočkov k gorkim valovom burnega morja. Tistega dné, kakor na čaralno povelije, vzdignó se vsi ciganije, kakor truma selilnih ptic i svoja slamnata zatišija zamené za platnene šatore, ali pa za zeleno gozdno streho. Marsikatera jata žene pred seboj, po navadi kakega bogatega očaka, tolstih ovec čredo, časi pa tudi katera po kakih dvanajst oslov.

IV.

Državno gopodarstvo (ekonomija) bi si pridobilo dosti znamenitega prida, ko bi poskusilo prerójati cigane, ter ko bi skrbélo za njih nravnost. Nekateri angleški modroslovci so ta národ primerjali s plenečega krakulja jajcem, nad katerim je najkrasnejši rajski ptíc zaman razpel svoje kreljoti. Navoslovci pa se ne mogó sprijazniti s to obupno mislijo, — ne upajo se prokleti ljudskega rodú, katerega hibe i strastne vdanosti so slučajnih okolnostij nesrečni plod.

Otroci, porojeni pod plahtami, užé od nekedaj živé ob užitku temotne nevednosti, ki je mati vsakojakega gréha. Potepinsko cigansko živénije ne pripušča ni tega ne, da bi ciganu samo na misel smela priti kaka slovstvena vednost. Cigan, ki zna pisati i brati, tak cigan je neznanski redka prikazen. — Najgrša ciganska

pega je gotovo njih strastna vdanost zlodeilstvu; ne smémo pa se prenageliti, ne smemo trditi, da je ta grda lastnost ciganskih mislij podloga. Tatinstvo, o katerem — mnogi modroslovci trdè, da je zagaten rod trpkih socijalnih okolnostij i nerazmernega razdeljenija, ki zadevlje imetek, a gotovejše je tatinstvo izrastek kobnega tolovajstva, prirojenega vsem divjakom, ki jim ga dovoljuje njih zakoni. Ciganije bezi kakove skrbi mnogo hudobije natvezujó svojej vesti, — take čine, ki jih proklinja vès drugi svét; tega pa vendar ne smémo meniti, da se morda ne česté mejusobno.

Njih družabno prerobenje najhujše zavira tista redka trdokornost, ki potomce prikleplje na njih davne običaje. Ali tudi ta zapreka hitrejšè i hitrejšè pojemlje. To nam pričajo ciganije sami; od morja do morja se v Angleškej razlega bridka ciganska tožba: „Romanije omagujó!“ Bratovska ljubezen užé umira mej njimi. Svoje dni so se prosjaci ljubili mejusobno; odkler pa užé občujó s kristijani, hira ta njih ljubezen. Nravno cigansko propast je najbolj povspešilo kruto proganjanje. Najhujše pa je ciganstvo ob tla treščil i poteptal napredek v gospodarstvu; nepotrebnih, tedaj zapuščenih pašnikov, ciganom najugodnejših prostorov, teh je dan denes zeló malo v Angleškej. Vrhi tega pa je to resnica, da se ciganije povsodi po sveti, kder jih prijaznejše sprejemljó, vdomačujó bolj, nego mej Angleškim národom. Tako se prirojeno nadéluje pot do jako pomenljivega ciganskega prerobenja, ki bode moralo mnogo hvale dajati denašnjega časa omikanosti; — da, dajati mnogo več hvale našemu veku, nego vislicam i sredovekim neusmiljenostim.

1832. léta se je bilo nekoliko blagodejnih rodoljubov v Southamptonu pogodilo, da bodo skrbéli, da se zboljša zanemarenjenih ciganov živénije. Duša te ljudoljube družčine je bil čestni George Crabb, ki so mu za tega délj dali ime, da je ciganski zavetnik. Sklenil je, da najpopreje poskusi, kako bi omajal svojih bolnikov potepinsko živénije. George Crabb je svoje nade naslanjal na dogodke, ki so neomahljivo pričali, da ciganije nejsó do čela nepoboljšljivi potepenci. Nekij tridesetletni pohajač, nadarjen z množno družino, najel je bil 1810. léta v Cambridgeskem predmestiji nekov dom z vrtom vred, zató ker je videl, da gospodarji v Angliji teže i teže gledajo, kako se ciganije klatijo po njih sveti. — Bival pa je pod streho tega domu le po zimi, po leti je vsako leto blodil okrog mej kmeti. Igral je na gosli bogatinom i kupcem pred vrati. — Kaj takega nej ni najmanjše zagotovilo, da je cigan vsaj nekoliko odpovedal se večnega žida živénju.

Blizu Stevenstona v Škotskej medlí nekoliko neprijetnih ostankov takih vasij, ki so minolo stoletije ciganije bivali v njih. V Norfolskej grofiji sem govoril z neko ciganko, katere sprog je bil načelnik enemu ciganskim taborov; ta ciganica je ob burnem vremenu na pomorji bivala v nekej bornej koči, vsak teden je pošteno plačala šiling najemnine. Ime je bilo jej Zizilla; vedeževala je i plesala okrog po sveti. Nje mož, ki mu je bila zdéla ime, da je ponočni kralj, nej mogel umreti potepinstvu. Ali tudi

ona, da-si je živéla pod streho, verna je bila običajem, navadnih po taborih: v koči so sicer bile tri luknje, toda Zizilli je bila dosti samo ena, da-si je često čutila, ka ima premalo zdravega zraka i potrebne svitlobe. Po zimi je čepela domá, kakor pajek na mréži, a ko hitro je pomlad zazelenela, vselej se je navdušeno spomnila krasnega živénija, ki ga je svoje dni izkušala po lesovih; spominjala se je, kako razkošno je na planem, kako dobrodružno pod raztrgano plahito, ki skozi njo gledajo zvézde; kako lepo je plesati okrog ognja mej drevijem. Pomlad je zapeljiv čas: tako igra pod pošteno streho zimujočim ciganom po krvi, kakor v srčici zaprtemu ptičku. Slehrno pomlad se je Zizilla dvignila i šla poiskat svoje ljudi, ki je zopet zapustila jih jeseni. Toda neko pomlad je bila odšla, nazaj pa jej nej bilo več.

Gospoda Crabba skrb se je kmalu ponašala sè srečnimi zmagami. Šestnajst nalašč odbranih ciganov je 1832. léta živélo v Southamptonu; dali so bili slovo potepenosti i pečali so se z različnimi rokodelstvi. Nekove druge tri družine, so prosile da bi po zimi smele biti ustavu pod krilom. Otroci so hodili v učilnico, tudi starejši ciganije so se učili brati. Vse je srečno teklo; ali kedor je čital v zgodovini, kako neodločno i le s pomočjo kakih okolnostij se kočujoči národ posveti nečemu, gotovo se ne bode čudil, ker tako skromna poskušnja nej do céla nič premenila v občen živéniji angleških ciganov. Pravoslovec mora vso svojo skrb obrniti na to, da bi ta potepena bitija zbral pod domačo streho.

Ciganski národ je umeteljnišk národ. Kedor pa je opazoval njegovo neomikanost i ubožno živénije, ta ne veruje rad tega. Zvlasti ženske se odlikujó z godbo i s plesom. Imajo mnogo vlastnih starih pesnij, ki so polne divjosti zanimljivih step. Kakor čaralne sence lazijo od kraja do kraja, tako se te pesni razlegajo od veka do veka, — od skale do skale, kakor neznane domovine žalostni odmev. V Carigradu ciganke, lepe ciganke po kavarnah godó na različne stroje; čaralna igra na gosli je ogrskih ciganov pónos. Teh zagorelih godcev družčine so hvalno raztaknjene po vseh vélikih mestih v Evropi, toda njih pevska umetelnost jim največ imenitnega, pesebnega dobička daje v Ruskeji. V Moskvi ciganske koncerte poslušajo po gledališčih i plemenitašem po salonih; ljubeznjivi glas marsikateré ciganice je tù užé bil izvor vse njene poznejše sreče. Grofica Tolstojeva, znamenitega moskovskega mogotca soproga, ta je bila ciganka po rodu.

Vsled takih izkušenj lahko mislimo i vprašujemo se: ali ta nadnavadni dar v petiji ne bi mogel biti posredek pravstvenega preročenja množini ciganov?

Z godbo i s plesom se najraje pečajo ciganije; tudi imajo slovstvo. Ciganščine ne smemo imeti za kako tolovajsko kodrčijo, kar se sliši, da je, prav po gosto; njé izvirek je jako slaven: učenjaki so v njej zapazili znamenite znake imenitnega sanskrita. Dolgo časa je svet menil, ciganščina — da nej tako omikana, da

bi se moglo ciganski pisati; a G. Borrow, ko se je 1838. léta mudil v Španskej, prestavil je sv. pismo v lepo romanščino: to je prva knjiga, natisnjena v ciganščini. Razen tega — ciganije doslé nejmajo še nikakovega drugega spominka — spisanega v svojem jezici; toda njih pesni i balade vrédno namestujó to pomanjkljivost. Nemški pesnik E. Geibel je ponemčil 30 pesnij španskih ciganov.

Njih život, njih dobrodruštvo i ginljivo togovanje, to je predmet njih pesništva. Opomniti pa moramo, da se navadna ciganščina znamenito razlikuje od besede, ki se je poslužujó o prilikah v svojih pesnih, basnih i romanih. Brezi vsakojakega prida bi v njihovih mislih iskali zaničljivosti do ljubeznjive svobode, s katero na vlastno škodo tako neusmiljeno igrajo gledališčarji. Cigan nikoli ne opeva tega, kar ima: svobode ne slavi s pesnimi; on jo uživa. Cigan ljubi prirodo, misli pa ima o njej do céla drugače, nego je res. N. pr.: znajte, kaj je ciganskemu bardu rekel vljudni mrjesec, ki se je z grička motal proti njemu? — „Cigan, ná, pa me vjemi!“

Ljubi bralec, da natančnejše izpoznaš ciganske misli, ná tu-le nekoliko pesnij iz Geiblove zbirke:

Tam od vrchu přichází vepř
a rychle sem přichází s kvikem,
přichází, volá hlasitě:
„Cikáne, bud' mi společníkem.“

Devče, neminuj cizince,
třeba byl ti přítelem;
na konec se tobě k hanbě
krev obarví zelenem.

Mezi vojáky utekl
kluk cikán tváře rudé,
tam zas utekl s závdavkem
a zejtra viset bude.

Přijdeš-li kol mého hrobu
po mé smrti v tretím podletí,
zašeptni jen moje jméno:
kosti mé ti na to odvěti.

Každého dne za rána vždy,
kdy vzejde jitra záře,
svých očs vodou slzavou
si umeju své tvarě.

Košilku mou na těle svém
víc nevyperu vodou tou,
však vyperu ji sám a sám
své holky krví nevěrnou.

O vodu sem je poprosil,
a vyhnali mne s krikem,
tu šel sem tamto do vrchů
a stal se loupežníkem.

Z večera se domů vracím,
smrt' se namanula k tomu;
zastavi a ptá se: „Kam pak?“
Ja řku: „Domů, brachu, domů.“

Vsi ciganije pa se ne pečajo z godbo; prave godčevske glave mej njimi so redke tako, kakor mej nami; po nekaterih krajinah vspešno goje različne umetelnosti, tudi z obrtništvom se pečajo. Posebno radi kujó. V Španskej i Ruskej se užé od neke-daj pečajo s kovaštvom sploh, ali pa vsaj s konjsko kovarijo. Kovačnico najraji imajo kdé v lesu na kakem griči. — V okro-žiji mesta Granade izdelujó razne železne reči. Popotniki tam pa

tam nahajajo špilje, po keh bivajo delalni ciganije, živoči po okajenih zemskih notrinah. Kedor bi na večer stopil v katero takih špilj, izkopanih na strani skalnatih kolovozov, lahko bi videl znamenite različenosti: okrog nakla stoji nekoliko ciklopov — golih, opaljenih rok, ki jih svetli kameneno oglje, a oglje razpihuje strašanski velik meh. Ciganije imajo vsak svoje kladvo v rokah i zvrstoma tolčejo po razbeljenem železi, tako, da neprenehoma dolgorepe iskre srše po kovačnici.

V Angliji se ciganije na svojih potih pečajo z rudoznanskim (metallurgisch) delom, v jutrovih deželah pa beretajo z dragim kamenjem i raznovrstnimstrupom.

Potepinskim, razmišljenim ciganom najmenj ugaja vojaštvo, tudi poljedelstvo jim smrdi.

Ko je bil Napoleon pridivjal v Špansko, imel je mej svojim vojaštvom mnogo ogrskih ciganov. Ali tem je v sovražnej deželi na mari bil snitek z brati veliko bolj, nego jih je zanimala vojska, ker njih ljubezen do vlastnega rodú je dosti močnejša, nego so barve različne na njih praporih. Nekoliko ciganov je o nekej drugej priliki na angleškej vojski teplo se s Francozi. Nekega dne — bilo še prave bitve, temuč le krvavo so se ruvali vojščak z vojščakom, sovražnik s sovražnikom, — tega dne sta se na morišči bila spopala dva vojščaka, eden angleški, eden pa francoski obléčen; obupno sta s poslednjimi močmi buhnila drug v drugega. Napósled francoski vojščak svojega sovražnika rani i podere, na prsi poklekne mu, i užé je imel bodalo nastavljeno va-nj, kar se premaganemu čapka zmakne z glave i divja pogleda obeh junakov se vjameta. — „Cigan“! — krikne ubožec, ki je sovražnik hotel bodak poriniti mu v prsi. Junak se prestraši i stresne: izpusti iz roke bodalo, zakrije obraz si i jame plakati. Pokleknil je pred onemoglega sovražnika, prijel ga za roko, pozdravil, da sta brata, v drugo roko vzel steklenico z vinom, pritisnil jo je k ustnom bratu, dvignil ga i odnesel na bližnji griček. Ko sta se sovražnika tepla dalje, dejal je junaški cigan: „Naj se le bijó i pokoljé ti psi, saj nejsó naše krvi. Kaj je ciganom do njih!“

Na gričku sta se ljubeznjivo razgovarjala; počakala sta, da je solnce zašlo, potlej sta se objela i poslovila drug od drugega, oba sta se vrnila — vsak v svoj tabor.

Novejši čas so zopet mnogo ciganov bili vzeli v vojščake mej angleške polke, ali izkušnja je pokazala, da nejsó bojno plemo. Potrebne srčnosti jim ne manjka, ali kazni se bojé.

Časi jih človek lahko vidi, da kdé seno grabijo ali pa žeti pomagajo; ali kaj takega je le primirljaj, zgodi se samo mimogrede. Nekega ciganskega tabora načelnik se je bil oženil s služnico bogate angleške rodovine i dobil z njo vred lepo gospodarstvo; po nekolikih letih pa je zapustil svoje lahko živénije, poci-ganil se je zopet i živil se z godbo.

Gotovo imamo samo en pomoček še, s kem bi se dale pregnati marsikatero bolezen tega ubogega človeškega rodu; ta pomoček je odgojitev. Treba pa je, da to pomislimo, ka ciganov nej mogoče dobiti v svojo last nikder drugde, nego v njih zimskih ležiščih.

Površno opazovanje nam kaže, da dan denes blezu 800.000 ciganov živi po različnih evropskih krajinah, vsi pa so hudodelstvu vdani veliko bolj, nego poštenosti; ali pa moremo dvomiti, da bi njih duh dolgo časa mogel kljubovati ljubeznjivemu poduku i modrim svetom? —

Črtica o vplivu podnebja na človeški organizem in razvitje njegovih bolezni.

Spisal dr. M. Samec.

Ljudje, ki posedajo neizmerne prostore cele zemlje, nam predstavljajo neskončno raznoobrazje, naj se že oziramo na njihove zunanje forme, kakor na njihov notranji razvitek. Začetek človeškega bivanja spada v temno starodavnost. Kako, kje in kedaj se je človeštvo začelo, je še vkljub vsem temeljitim preiskavam slovečih prirodznancev nedognano in med biblijskimi sporočili in prirodnimi vedami še bo dolga in huda vojska. Sporočila vseh starih narodov pravijo o enem rodonačelniku, ktereга zibel je bila mala Azija. Od tod so se ljudje razšli po celej površnosti zemlje, eno pokolenje za drugim in so v raznih epohah vzeli v posest razne dežele. Pri tem preseljevanji v druge pokrajine so se podvrgli drugim podnebnim vplivom, kateri so mogočno predrugačevali človeški organizem, tako da je moralo celo človeško življenje biti le borba s temi prirodnimi močmi. Človeški organizem sam se jim je prisposobljal in prinaravljival do nekake stopnje in pridobil si pri tem poseben odvtis. Ta odpečatek ali tip je izročil rodonačelnik svojim naslednikom. Tako so se začele glavne raznovidnosti človeškega telesa ali rase, kterimi nazivljemo različna plemena.

Kak vpliv ima podnebje na različnost človeških form, bomo sprevideli, ako konstatiramo lastnosti posameznih klimatov in porazmotrimo, kako delajo fizikalni in kemični zakoni na posamezne oddelke človeškega organizma.

Vsako podnebje se karakterizira: 1) po svojej temperaturi, 2) po vlažnosti ali suhosti zraka, 3) po vremenu, letnih in dnevnih časih, 4) po celotnem svojem vplivu na človeka.

Bitnost različnosti klimatov sestavlja toplota; najglavnejši vir toploti pa so solnčni žarki, kateri prinašajo luč in toploto, in jih

neravnomerno razprostranjajo po površnosti zemlje. Tam, kjer padajo solnčni žarki navpično, pogoltnjejo zemeljska tla vso toploto, in se močno razgrejejo, tam pa, kjer padajo koso, se lomijo in odklanjajo in puščajo tla hladna. Vsled tega se na ekvatorji, kjer padajo solnčni žarki perpendikularno, zemlja in voda silno razgrejejo in temperatura je tam vedno visoka. Od ekvatorja proti tečajem se solnčni žarki vedno bolj in bolj odklanjajo, padajo kosveno, zato se pa tudi temperatura od ekvatorja proti tečajem vedno bolj in bolj znižuje, tako da je na tečajih zemlja in voda z večnim snegom in ledom pregrnjena.

Na podlagi tega različnega razdeljenja toplote se razdeljuje zemeljska površnost na tri različna podnebja: 1) vroči, 2) umereni (dva), in 3) merzli klimat (dva). V sledečem bomo poskusili glavne lastnosti posameznih podnebij kratko narisati.

Površnost zemlje požirajoča toploto solnčnih žarkov se nagreje do različne stopinje in do različne globokosti oziroma na različne klimate. Od površnosti zemlje se tudi zračje ogreje, katero obdaja zemljo povsod. Zavoljo tega je tista sklad zračja najtoplejša, ki leži neposredno nad zemljo in po omeri oddaljenja od zemeljske površnosti postane vedno bolj in bolj hladen. Zračje sestavljajo plinove tvarine, ki so po celem zemlji, in v vsacej visokosti skoraj enako namešane in sicer je v sto delih zraka 20·8 delov kisloroda*) in 79·2 solitroroda (Nitrogen). Zraven tega se najde še v zračji kot navadna primes oglokislote¹⁾ 0·0002—0·003 in 0·006—0·009 vodne pare in sledi amonijaka. Tak zrak je bistvena potreba človeškemu življenju. V njem človek diše, in z dihanjem zdržuje svoje življenje. Poglavitnejši del zraka in neobhodno potreben za človeško življenje je kislorod, ki stopa v pljučih v kri, se s krvjo razteče po celem telesu, se zjedini s sestavinami krvi in telesnih tkanij, okisovaje jih in pogojeva v njih merjavanja in javljenja, ki sestavljajo življenje organizma. Prikratite dostop zraka k pljučem, ali zadržujete združenje kisloroda s krvjo, prikratite s tem obmen materije v organizmu, to je, vničite življenje. Solitrorod je indifereenten plin; on se vdihuje in izdihuje brez spremembe.

V zraku morejo pa tudi biti primešane še druge plinave

*) Oxygen. Ta izraz rabim iz več vzrokov. Enkrat zato, ker odgovarja bolje grški izpeljavi, kakor na novo skovani „kislec“. V drugo odgovarja bitju imenovane tvarine. Pri „kislec“ bi si znal kdo misliti, da je Oxygen kisel. Da bi to bilo, bi se morali vedno kisló držati, kajti pri vdihljeji dobimo okoli 200 K. C. v sebe, ali že skozi usta, ali skoz nos. Tretjič se meni zdi jako neodgovorljivo, nove in celó še slabejše izraze delati, kakor jih imajo naši sorodniki, po katerih bi se nam bilo ravnati v znanstvenih zadevah. Zato rabim jaz za oxygen — kislorod, za hydrogen — vodorod, nitrogen — solitrorod, ktere besede sem vzel iz ruščine.

¹⁾ Ogljenčeva kislina (Tušek).

tvarine, ktere izpuhtevajo pri gnjenji organskih tvarin in vsled tacihi primes se tudi spreminja vpliv zraka na človeški organizem. Zrak je pezljiva in elastična, v toploti razlezljiva in v zimi stisljiva tvar. Pri tem stiskanji in raztenjanji se niti kakšnost njegovih elementov ne spremeni in razmera kisloroda ostane ena in ista, kar ima velik vpliv na vsiljenje in oslavljenje procesa dihanja v različnih klimatih in v različnih visočah nad morskó ravnino.

Pri različnem razgrevanji zemeljske površnosti se tudi zrak neenakomerno razgreje in različno razgrevanje z ročja prouzročuje njegovo dvíženje, ktero se veter imenuje. Na ekvatorji se močno razgreti zrak hitro kviško dviguje in na njegovo mesto se privali hladnejši zrak od bolj umerenih krajev sem na razgreto prostranstvo. Iz tega izvira na severnej polobli prevagljivo severno, na južnej južno tečenje vetrov; ker se pa zemlja okoli svoje osi suče in sicer s hitrostjo do $\frac{3}{4}$ milje v eni sekundi, zavzímle sever bolj značaj severno-vzhodnega in jug južno-vzhodnega vetra. Sledni izmed njiju prinaša seboj težek, suh in na kislorodu bogat zrak. Kedar se zrak v viših skladih zopet ohladi, začne zopet zavoljo povečane teže padati. Tukaj pa naleti na zrak, ki je od tečajeve sem prišel, toraj sestavi ž njim koso ravan, in se po njej zopet proti tečajem spolzne. Iz tega nastaja drugo — ekvatorijalno tečenje zraka, ki sestavlja na severnej polobli južen, in na južnej polobli severni veter, katera pa zopet zavoljo sukanja zemlje okoli svoje osi prehajata malo po malo v jugozapadno in severozapadno tečenje. Ti vetrovi prinašajo topel, lehek, vlažen zrak, ki ima malo kisloroda v sebi. Tak zrak oslavljuje in ovira proces dihanja.

To dvoje gibanje zraka se vrši po prostem zakonu, ktereга sta prvokrat Douve in Humboldt razjasnila in sestavlja večni krogovrat, ki ne dopušča, da bi se kje koli sestava zraka bistveno spremenila, ali da bi se kje nakopičile škodljive primesi. Na ta krogotok je tesno navezano celó bitje človeškega in sploh organskega živjenja. Neenako razdeljenje kopna in morja, gor in dolin, rodovitnih ravnin in pustega pečevja, lesovja in goljave spreminjajo te glavne vetrove, in jim dajejo drugo mer. Pri vsem tem pa se ohrani glavni značaj vetra, lastnosti prinesenega zraka in njegov vpliv na živjenje človeka in organskega sveta nespremenjen. Meri vetrov in mnogoličnost zemeljske površnosti ima tudi svoj vpliv na različne razdeljenje vodene pare v zraku in na količino padajočega deževja, kar zopet preinačuje značaj ne samo enega kraja, ampak celó celega klimata. Od dvíževanja skladov zraka, zgoščevanja in ožemovanja vodenih par se razvija zračna elektrika, ki zopet mogočno dejstvuje na organsko živjenje.

Da se bode vpliv podnebja na človeški organizem jasneje pokazal, bomo najpopred najskejnejša, ako smemo tako reči, nasprotna podnebja v pretres vzeli, namreč vroče in mrzlo podnebje. Zarka klimata se razprostirata na vsakej strani ekvatorja do 30° proti tečajema. Od 9,282.060 štirjaških milj zemeljske po-

vršnosti pripada veliko več ko tretjina vročemu podnebju, in ker ležite med povratnikoma (tropa) se tudi zovete tropični. Nad ekvatorjem stoji solnce dvakrat v letu v zenitu, meseca marcija in septembra. Solnčni žarki padajo čisto perpendikularno na zemljo in se le malo od te meri odklanjajo. Zavaljo tega proizvajajo solnčni žarki na ekvatorji toliko toplote, da se zemlja v tem podnebju ležeča v istini sme imenovati vroča.

1. Temperatura je neodmorno visoka; preko dné se vzdigne toplomér do 40° in preko noči pade na 20° , sredna temperatura je od 26° — 30° . Proti tečajem se temperatura ravnomerno ponižuje, za vsacih 10° severne ali južne širote pade tudi temperatura za 10° . Zemlja se pod perpendikularno padajočimi žarki silno nagreje, in od nje se zagreje tudi zrak, ki je tukaj vedno razžaren, lahek, vlažen in ima v sebi le malo kisloroda. Tam so dnevi in noči enake po 12 ur; razlika med ponočno in podnevno temperaturo je značiteljna, znaša namreč po 20° in črez.

2. Druga znamenita posebnost vročega klimata je obilnost solnčne svetlobe. Perpendikularno padajoči solnčni žarki prinašajo zemlji razen toplote tudi svetlobe v obilji. Od silnega in jarkega solnčnega svita se vsa organska tkanja temno pobojuje, koder pa svetlobe manjka, ostanejo tudi organska tkanja brezbojna in blede. To prikazen opazujemo po leti lahko na lastnej koži, na kateri se napravijo tako imenovane solnčne pege, velik strah nečimurnosti. Vsled vpliva obilne solnčne svetlobe se odlikujejo v žarkem podnebju rastline po temnozeleni boji in tudi prebivalci po svoji temnobojnosti.

3. Tretja odlična posebnost žarkega podnebja je obilje vodenih par v zraku. Tropično morje in silno razgretó od navpično padajočih solnčnih žarkov daje neizmerno več vodene pare, kakor severno morje. To je po fizikalnih postavah čisto jasno. Ravno tako jasno je tudi, da povzročujejo te vodene pare, kedar se ohladijo, veliko deževja. Vodene pare, ki se izhlapljujejo od površnosti ogretega morja, so tople, lahke, toraj se vzdigujejo v bolj hladne zračne sklade, kjer se ohladijo, zgostijo in oblake sestavijo. Pri tem zgoščevanju nastane mnogo proste elektrike. To fizikalno javljenje elektrike in obilje vodenih par v zraku je vzrok, da se v tropičnem podnebju vsaki dan proti poldne napravijo oblaki, ki se bolj in bolj zgoščevajo in ožmejo v silne potoke deža, kterega spremljajo mogočni razpoki elektrike, in strašno gromenje, vse podirajoči porivi vetra in burje, kakoršne so v naših krajih neznane. Taka zračna javljenja ne morejo ostati brez vpliva na življenje človeka in drugih organizmov. Mi vidimo, da ima elektrika velik vpliv na gnenje in vrvež in lahko se da preračunati, da se pri nastopu gromenja začnejo mnoge bolezni celó se povrnejo stare. Najvažnejše za nas pa je to, da deževje ne razmoči samo površnosti tal, ampak da po svojem obilji, curkoma padajoče napolni vse globine, dela blatovje, močvirja, kterih nahajamo v vročem podnebju obilo, posebno na ekvatorji.

Vlažnost zemlje in zraka, toplota in svetloba tropičnih strani sestavlja jako dobrodelne uslove rastitelnosti; zatoraj se odlikujejo rastline v tropičnih klimatih po orjaških svojih razmerah, nena- vadno sočnatih steblih in listji, svetlobo in barvo cvetja, z eno besedo, to podnebje je okrašeno bogastvom, obiljem in krasoto rastlinstva, o kateri potrdenji potovalcev niti pojma nimajo tisti, ki vsega tega niso z lastnimi očmi videli. Enoletne rastline gnojijo tla, kakor razpadajo, svojimi stebli in listovjem. Od njihovega raz- krojenja se pa tudi zrak napije gnjilobnih plinov. V blatu, ki po- greba v sebi čarobno število rastlin, se rodijo mirijade povodnih živalinj, merčesa in infuzorij pri pogojih njihovemu razvitju ugodnih in najdejo zopet v ogromnih masah v blatu grob razpada. Te ži- votinje delajo razkrojaje se veliko gnjilostnih plinov, ki skupaj z vodo izparjajo v zrak, nevsahljivi vir pogibeljnih plinov za člo- veško zdravje. O kemiškeje sestavi teh organskih razkrojnih tva- rin in o njihovem fiziološičnem delovanju na človeka, so znanosti novejšega veka toliko razjasnile, da se o njihovem škodljivem vplivu na človeško življenje več dvomiti ne more. Stopivše v krv zamo- rejo na različni način pogibeljno delovati: Nekatere branijo, da ne more kislorod dostopiti h krvotočkam, in tenšajo na ta način kri, ktera vsled tega ne more več dovoljno rediti človeških tkanij; druge zopet delujejo kakor fermenti pri verveži in gnjenji, tretje vničijo možgane in nerve. V vseh treh slučajih delujejo škodljivo, jadevito. Tropično blatovje si moramo misliti kakor ogromni re- servoir organskih ostankov, služočih iztokom jadovitih izparenij. Ta izparenja so glavni vzrok, da je tropično podnebje tako pogib- eljno za človeka, in da ne more na najrazprostranejšem delu sveta najti srečnega obstanka.

4. Četrta razlika med vročim in mrzlim podnebjem obstaja v tem, da je pri vstrajno visokej temperaturi njeno povišanje ali ponižanje pravilno, da se temperatura ne spreminja tako bistro in nenadno, kakor je to pri nas navadno, in da nam menjavanje vremena in vetrov predstavlja pravilno prikazen. Na ekvatorji vzhaja solnce vsaki dan na jasnem nebu. Visoka temperatura ima nasledek, da vstaja razgreti zrak v više zračne plasti, da se izhla- penje vode pomnoži. Proti poldne se obično prikažejo na nebu temni oblaki, iz katerih se zlije potok dežja med treskom groma. V krajih zatišja pa, v katerih ni vetrov, ali pa, v katerih pihajo močni pasatni vetrovi, ki vzamejo vodeni par, kakor hitro se napravi, seboj, je vreme zopet drugačno. Tam ne pride več let ne kap- ljice dežja. Tako na primer ni v puščavi Sahari ali na peščenatem bregu Peru-a nikdar dežja, ali pa je nenavadna redkost. V drugih krajih tega pasa zopet pride dež pravilno vsaki dan, kakor na- primer na antilskih otocih ali na malobarskem bregu. Iz tega se vidi, kako je ogromna veličina dežja, kateri biva v tropičnem pod- nebj v zraku kot vodena para, neravno merno razdeljena, in kako odvisuje to razno razdeljenje deževja od krajnih uslovij. Nedostatek ali izobilnost vode v zraku ima prevelik vpliv na vso organsično

živenje in na človeka. Drobnejša razkladanja tropičnih krajnih uslovij moramo oziroma na obsežek te črtice opustiti in ogrančiti svojo nalogo na najglavnejše očrtanje značaja tropičnega podnebja in nanašanje njegovega vpliva na človeški organizem.

Imenovana glavna svojstva vročega podnebja nam zamorejo popolnoma razjasniti vpliv na človeka.

1. Ker diha človek vročega podnebja topel, lahek, redek in vlažen zrak, dobiva premalo kisloroda v pljuče, ki ne zadostuje za okisanje v organizem stopivših redilnih tvarin. Nagraditi ta nedostatek, mora človek dihati hitreje; pri hitrejšem dihanji pa se tudi pohitri krvotok. Ker ni kisloroda dovolj, da bi se energično vršili kemični procesi, iz katerih izvira toplota, je tudi telesna toplota nižja, kakor pri človeku mrzlega podnebja. Obmena materije se vrši počasneje, vse kemične sile so slabše in kemične spojine se ne razkrojajo v pri nas navadne zadnje kemične produkte, vodeno paro in ogljikovodiko (ogljeno kislino), ampak v vročem podnebju pride pri izdihu veliko več ogljikovodika (ogljeno vodenca) na svitlo, kakor pri nas praviloma. Deloma se namestuje ta nedostatek z usiljenjem delavnosti kože. Ravno vsled tega postane tudi odsebek ¹⁾ in treb ²⁾ notranjih organov bolj energična.

2. Koža stoji pod vplivom navpik padajočih solučnih žarkov, prinašajočih luč in toploto. Pod vplivom toplote se razširijo in omeščajo vsa organična tkanja človeške kože, ravno tako tudi žile ³⁾, v katerih prihaja pritok krvi silnejši. Ker prihaja vsled tega več krvi v kožo, postaja rast kožnih sestavin silnejša, koža tolstejša in z večim pritokom krvi prihaja tudi več bojilnega načela v kožo (haemoglobina). — Zavoljo tega so vsi v vročem podnebju živeči narodi temne kože in črnih las. Različni odenki barve odvisujejo pri različnih rasah od prvotnega tipa, kateri je zopet odjek krajnih uslovij. Svetloba in toplota vzbujajo v koži povečano dejateljnost; ona odsebuje več vodene pare in namestuje delavnost drugih organov. Tvarine, ki grejo sicer po drugih potih iz organizma, zapuščajo v tem klimatu organizem po koži, na primer, plinaste tvarine: vodene pare, hlapne živne kisline, deli močevine (vščavnice) in drugi produkti okiševanja belkovin.

3. V antagonizmu s kožo stojijo zlizne kožiče. Kolikor je djavnost in odsebovanje kože v tem podnebju večja, tem manj imajo zlizne kožiče opravite. Zavoljo tega je v tem podnebju absolutna množina producirane žole, slin, želodčevega in črevnega soka skoz manjša, kakor naprimer v našem podnebju; zlizne kožiče so suhe. Zavoljo pomanjkanja prebavljivih sokov hira tudi proces prebavljanja in delavnost prebavljivih organov. Iz tega sledi dalje, da se prebivalci vročega klimata instinktivno obračajo od mesenih mastnih jedil, ker bi jih sicer zaradi pomanjkanja prebavljivih

¹⁾ Odsebovanje, odločevanje, Secretion, Absonderung;

²⁾ odtoka, ločenje, izmetanje (Šulek) Excretion.

³⁾ Blutgefäss (Kurelac).

sokov prebaviti ne mogli. Ravno nasproti vlada pri njih razpoloženje in potreba uživati le rastlinska jedila, ktera združujejo mnogo vodenih kislinitih tvarin, ktere so bolj sposobne za razkrojenje organičnih tkanij in njihovega oksidiranja. Za vzbujevanje slabe prebavljajne dejateljnosti je treba dosti trpkih in ostrih tvarin. Zategadelj uživajo prebivalci vročega podnebja veliko gorčice, perca, luka, česna itd. Ker pa take in enake tvarine dejstvujejo tudi na nervno sistemo in na spolovne organe, zato se ob enem pri prebivalcih vročega klimata spolovne življenje ranejšje razvije in odživi kakor pri nas.

4. Ta nepopolnost predeljevanja jedil in obnavljanja krvnih sestavin tudi ne more ostati brez vpliva na sestavo krvi. Prebivalci vročega podnebja imajo vodoeno kri in v njej je manj krvo-toček¹⁾ in beljakovin. Pri tako nepopolnej sestavi ne more prinašati kri zadosti redila organičnim tkanjem. Najbolj trpi pri tem mišična sistema. Karkoli naj človek počenja, nikdar ne smejo mišice vstaviti svojega delovanja. Če tudi človek leži v globokem spanji, ali v težke bolezni, da se ne gibne več, vendar še ena mišica vzdržuje življenje, namreč srce. Zatoraj sme mišicam najmanj pomanjkovati redila. Najtečnejše redilo so mišicam belkovine. Ker pa ravno teh pri prebivalcih vročega podnebja pomanjkuje, zato so pri njih mišična vlakna tenka, mična, brezsilna, lahko raztegljiva. Pod istem nedostatkom trpi tudi nervna sistema; kri jej prinaša premalo živeža, posebno premalo fosfora, kateri je jako potreben k sestavi možganov in nervov, kterege je pa v rastlinski hrani premalo. Zavaljo tega se razvijajo možgani in nervi nepravilno, nedostatno. Nepopolnost v sestavi možganov in nervov nam razjasnuje nepopolno in pomanjšano dejateljnost teh organov pri prebivalcih vročega podnebja. Od različnega razvitka misli rodecih možganov odvisuje vsakako nekoliko tudi oblika, fizionomija črepinje. Velicina glave, njena oblika in črte lica pa sestavljajo tip človeka, ki se po njih ločijo v plemena. Razvitje možganov, oblika človeške črepinje in pa boja kože določuje človeške rase.

Imenovane, jako velike anotomiške in fiziologične posebnosti, ki so lastne organizmu prebivalcev vročega podnebja, nam dovolj razjasnujejo vpliv tega podnebja na človeka. Celo njegovo umstveno in pravstveno življenje je nerazločljivo zvezano s temi posebnostimi. Mislečih sposobnosti se pri njih najde le malo, one so slabo razvite in pri slabem razvitku umstvene dejateljnosti prevagujejo čez njo životne potrebnosti. Kakor smo že povedali, se zavaljo upotrebovanje trpkih, prebavljanje vzbujajočih tvarin zgodaj vname spolovno življenje in se tudi nahaja bolj intenzivno, kakor pri nas. Naravni nasledek tega je mnogoženstvo, haremi, mehkužnost, razkošnost in dalje — prezgodno iztočenje organizma in oslavljenje vseh njegovih opravljanj (impotentia), ktero zopet vzbuditi iščejo

¹⁾ ruska, blutkörperchen, Kurelav pravi krvna sražica.

zavetja pri dremaku ¹⁾, hašiši in drugih narkotičnih sredstvih. Taka narkotična sredstva zopet ovirajo umstveno in fizično dejatelnost in so pričine preranega starčestva in apatije. Pri slabem razviti mišic so prebivalci vročega podnebja nesposobni za fizično djavnost in postojani trud, ampak so leni in revnodušni.

Tega psihologičnega vprašanja smo se dotaknili le zato, ker je življenje človeškega organizma tako tesno zvezano z duševnim življenjem, da se ne morete oddeljeno obravnavati. Duševno življenje si zamoremo misliti kakor dejatelnost v organizmu skritega dejatelja, ki zamore daviti fizično življenje organizma, kakor tudi vzbujati, jačiti ga, davati mu zmožnost protidelovati okroževajočim ga škodljivim vplivom prirode, podrediti jo lastnej volji, izboljševati in popolnovati svoj organizem in oslajševati svoje življenje. Ali ta mogočni dejatelj se uspavlja in vničuje pod vničevalnim vplivom razkošne tropične prirode in zato nahajamo prebivalca vročega podnebja na tako nizkej stopinji umstvenega razvitka, tako reči v divjosti. Celó Evropejec, kateri se tjekaj preseli, zgubi svojo oblagorjeno raso, shujševa organizacijo svojega telesa. Ravno to shujševanje pa mora služiti dokazom, da se organizem pri ugodnejših okolišnih tudi izboljšati, cela rasa oplemeniti zamore.

Bolezni vročega podnebja se razvijajo pod ravno istimi klimatičnimi in krajnimi uslovi in njihovo razvitje je tesno zvezano s premembami, katere trpi organizem od vlijanja vročega podnebja. Zamoremo jih razdeliti na dve vrsti: a) v bolezni, katerih vzrok leži v organizmu samem in b) v bolezni, katerih vzrok leži v zunanjih uslovi.

a) V vročem podnebju zbole vajo največkrat organi, katerih dejatelnost je pod vplivom klimatičnih uslovij povečana. Dokazom tega nam služi, da zbole vajo pri vsakem človeku največkrat tisti organi, kateri imajo največ opravila. Tako zbolijo na primer oči pri ljudéh, kateri jih veliko trudijo pri opazovanju drobnih stvari. Povečana dejavnost katerega koli organa ni že sama na sebi bolestno stanje organa, ampak nekaka dovzetnost, za bolezni tistih organov, katerih dejavnost je povečana. Manjši vzroki, ki sicer prejdejo brez nasledka, prouzročijo tukaj bolezen. Večkrat ni mogoče med povečano dejavnostjo in začetkom bolezni najti meje. V vročem podnebju stojijo v stanji povečane dejavnosti: koža, obisti, spolovni organi in nervna sistema. Ravno isti organi tudi najčeščeje zbole vajo. Vsled tega se v vročem podnebju največkrat nahajajo sledeče bolezni:

1. Zločestne bolezni kože: a) gobe, b) pretilost²⁾ (hypertrophia), (Elephantiasis); c) mnoge osipne bolezni, d) Sifilis, v žarkem klimatu skoraj brez izjeme na koži lokazirana; 2. vnetje³⁾ obisti in

¹⁾ Opium.

²⁾ Po Kurelen.

³⁾ Kurelac: užganje, rusko: vospalenie, Entzündung.

druge hronične bolezni teh organov in izvrgla ¹⁾ (Degeneratio), 3. mlohavost (atonija) spolovnih organov (impotentia), katari in druge lokalne bolezni teh organov. 4. Bolezni nervov: a) zlohra-
nost ²⁾ (atrophia) herbtjenjače in primozga ³⁾ in melanholija.

b) Bolezni, ki izvirajo iz zunajnih vzrokov, in sicer: 1. iz velikega vpliva solčnih žarkov so: a) temna voda (Amaurosis), kurja slepota ⁴⁾ (hemeralopia) in vnetje oči, posebno tako imenovana egiptovska bolezen, kateri so vzrok jarki solčni žarki; b) sončarica ⁵⁾ (ensolatum), vnetje možganov in izliv krvi v njih, ki je posledek naravnost na glavo padajočih solčnih žarkov; c) kožne rudečine (Erythem).

2. Iz spreminjevanja temperature po dnevi in po noči:

a) Vternulost (stolbnost, tetanus, Starrkrampf), posebno rado pri ranjenih; b) pljučna vnetica, c) griže (Dysenteria).

3. Bolezni, ki izvirajo iz izparjevanja blata v vročem podnebbi pri stalno visokej gnjenji jako ugodnej temperaturi in pod vplivom solčne svetlobe in dovoljo vlažnosti, obilnosti rastlinskih in živalskih ostankov, iz česar se dela mnogo gnjilostnih plinov, kateri ostrupijo zrak in delajo škodljivo na vso prebivalstvo tega kraja in povzročujejo kužne bolezni. Takih pogibelnih plinov se dela največ iz blatovja, katerega je obilje posebno na bregovih velikih rek, kjer se napravijo tu pa tam celi otrovi samega blata, namešanega z organičnimi ostanki. Iz tal tacihi otkov se vedno vzdiguje gromada vsakovrstnih gnjilostnih in jadvovitih izparenij. Ta izparenja skupaj s krajnimi uslovji so vzrok cele pokrajine opustošujočih epidemičnih bolezni. Tako na primer mori vsako leto ob ustji Nila vzhodna kuga. Na ustji reke Misissippi, ki leži blizu na ravniku, razsaja pri vztrajajočem brezvetriji žolta mrzlica in jej sorodna prenehajoča zločestna mrzlica in disenterija. Ob ustjih Ganga, kateri leži še bliže na ekvatorji in po njegovih blatnih bregovih nikdar ne izgine indijska kolera.

Te bolezni, ki so v teh pokrajinah vztrajne (endemične), se занесajo po okuženji tudi v druge kraje. Kjer najdejo svojemu obstanku in razvitku ugodne pogoje, se naselivajo in trebijo, kedar pridejo ti nepoklicani gosti, neusmiljeno med prestrašenim prebivalstvom. Koder razsajajo te bolezni endemično, se narodonaseljenja ne množijo, ampak le bolj in bolj zginjevajo, tam prevaga število umrlih ono rojenih. Da se sploh še v teh neugodnih pokrajinah prebivalci najdejo, temu je vzrok, kakor Beckevel pravi, nenavadna rodovitnost staršev. On pripoveduje, da je eno rodbino našel, ki je štela 200 otrok. Le taka gromovita plodnost stori narodonaseljenje mogoče, da še ni popolnoma propadlo v

¹⁾ Kurelac, ruski pereroždenja;

²⁾ Dežman, Rückenmark und verlängertes Mark;

³⁾ ruski;

⁴⁾ v narodu;

⁵⁾ Sonnenstich.

večnem boji proti prirodnim neugodnostim. Nova naseljenja v teh pokrajinah so jako redka, in da bi jih tudi bilo, bi gotovo še hitrejša propadla v novih, nenavadnih zločestih okolščinah. Da so pa zares izparenja vzrok tako škodljivega delovanja zraka na človeka, se zamore dokazati s tem, da se imenovane bolezni na visočinah vročega podnebja ne najdejo, ker se taka izparenja čez neko določeno visokost vzdigniti ne morejo. Tako na primer ne pride v kastel Kairski, ki leži na visokem bregu, nikdar kuga, med tem ko v mestu Kairo skoraj neprenehoma razsaja. Največ je ta pogibeljni vpliv škodljivih izparenij v največem obližji ekvatorja; bolj ko se oddaljimo od njega, manj najdemo ta škodljivi vpliv.

4. Leger (Typhus) se v žarkem podnebju le malokdaj najde. Dalje pa, ko pridemo do gostejših narodonaselenij, ga najdemo neprenehoma pokazovati se gosteje in gosteje in v vedno silnejših formah.

5. Pljučna jetika je na ekvatorji silno redka prikazen, med tem ko pobira v drugih klimatih izobilje žrtev, največ v hladnem podnebju. Taka opazba bi zamogla biti komu mikanje, preseliti se v vroče podnebje. Ali za Evropejca, posebno severnega je to podnebje jako pogibeljno. Prenesti posebnosti vročega podnebja bi bilo treba, da bi se veliko spremenilo v organizaciji novega naseljenca, to je, on bi se moral oklimatizirati. Zato je pa potreba več časa in tudi prizanese aklimatizacija velik potres v cellem organizmu, katerega bi komaj zdrav človek prenesti zamogel, nikakor pa ne že po jetiki oslavljen. Zatoraj živi le malokter Evropejec, ki se preseli v vroče podnebje, ako ostane stalno tam, dalj ko 2 ali 3 leta. Le malo Evropejcev je znano, ki so prestali ta veliki potres v svojej organizaciji, pa še ti so se s časom popolnoma spremenili. Najlepši dokaz tem trditvam so Evropejske kolonije v vročem podnebju.

Mrzlih podnebij je dvojje, eno na južnej drugo na severnej polobli. Severno podnebje imenujemo tudi arktično, južno antarktično. Vsako izmed njiju zavzima zemljo ležečo med tečajem in 60° severne (južne) širote. Južno mrzlo podnebje je še malo izsledovano. Vse naše znanje o mrzlem klimatu se nanaša na severno mrzlo podnebje. Ali brez dvombe ste obe dve z ozirom na produkte prirode, temperaturo itd. enaki, ker ste obe dve enemu in istemu zakonu temperature in drugih dejateljev zračja podvrženi.

Od meri solnčnih žarkov, kateri prinašajo luč in toploto, zavisuje ves značaj mrzlega podnebja. Tamkaj padajo solnčni žarki jako kosveno na zemeljsko površnost in jo toraj ogrejejo le malo in tim manj, čim bliže je dotični kraj pri tečaju. Med tečajem in 70° severne širote se temperatura niti po noči niti po dné ne vzdigne nad ledišče in zemlja in morje je pokrito z večim snegom in ledom. Tam se noč in dan predolgujeta na 6 mesecev in imata med seboj po 6 tednov trajajočo zoro in mrak osvetlen burjavo, luno in snežnim bleskom. Celih 6 mesecev trajajoča noč je

vzrok brezbojnosti, bledote, venelosti vseh organskih tkanih in ima velik vpliv na razvitje celega organskega sveta. Ljudje, kateri pogrešajo delj časa svetlobo, kakor na primer delalci v rudarnah, premogovih predihih, obledijo, postanejo brezkrvni (anemični) in začnejo se na njih javljati otoki. Nepopolno, kakor zaostalo razvitje organizma se nahaja veliko večkrat v tečajnem mračnem podnebjju kakor pa v vročem, kjer je telo bolj golo čisto podvrženo klimatičnim vplivom in solnčnim žarkom. Zavoljo pomanjkanja luči se spremeni sestava krvi, ktera postane tanjša, ima manj krvotok v sebi, malo rdečega načela (haematoglobulina) in fibrina, od česar odvisuje bledi, voščeni cvet kože. Pri prebivalcih, kateri se rodijo blizu tečaja, je tudi razvitje celega organizma pomanjkljivo ravno tako, kakor duševne zmožnosti. Oni so malorasli, shudeli in slabotni. Doktor Ken v zjedinjenih državah popisuje iz dvakratnega popotvanja daleč proti severnemu tečaju vpliv mrzlega podnebjja na človeka, kakor sledi: 21. decembra. Moje in lica mojih spremljevalcev so postale nekako blede ali voščene, naše oči so upadle in občutile izvanredno jarkost . . . ali kar je še huje, kakor vse to, naša absolutna samota začela je delovati na naše нравstveno stanje. Pomanjkanje svetlobe z večno mrzloto vred deluje tlačiteljno na vse organsko življenje in dela te kraje neprebivalne za človeška in druga rastenja. Tam živi le malo ljudi mongolskega plemena: Eskimozi, Grenlandci, Fini in Laplanci, ki nosijo vsi na sebi ta polarni odpečatek. Nekteri teh narodov, ki so se bliže doli proti umerenemu pasu pomaknili in prišli v dotiko z omikanejšimi narodi, nam kažejo primer izboljšane organizacije in tudi boljšega umstvenega razvitka.

V polarnem pasu živi nekoliko belih živali: jeleni, gosi medvedi i. dr. Izmed rastlin se najdejo tu le kriptogame: mehovi in praproti. Sploh pa se še o polarnih pasih zavoljo silne težke pristopljivosti ne ve toliko, kolikor bi bilo želeli.

Zemlja ležeča med 60° in 70° severne (južne) širote ima že ugodnejše pogoje za človeško življenje. Kadar govorimo o mrzlem podnebjju, je vedno misliti na omenjeni pas.

Glavne odlične črte mrzlega podnebjja so sledeče:

1. Nizka stopinja temperature. Zima je tam huda, se raztega od oktobra do maja, solnčni žarki padajo na zemeljsko površnost koso, in ker trpi dan le kacic 5 ali 6 ur, jo tudi kratko ogrevajo. V nekterih dneh pade termometer do 35° in celo 40° pod ledišče, tako da termometer počí, ker živo srebro v njem zmrzne. Srednja temperatura po zimi je od 8° do 10°. Poletje je v tem pasu celo kratko, zato pa so dnevi daljši in okoli 60 stopinj severne širote je noč le kratek mrak. Pri tem padajo solnčni žarki veliko manj koso na zemeljsko površnost, in ker stoji sonce po leti dolgo na podnebjju, tudi močno razgreje zemljo. Zato je letni čas v mrzlem klimatu precej gorek in temperatura se povzdigne do 20—25 stopinj. Iz tega se vidi, kako ogromno velika je razlika med pozimno in poletno temperaturo v tem pasu. Spre-

membra vremena, letnih in dnevnih časov je v mrzlem podnebju dovolj postojana in pravilna, tam ne poznajo brzih gibanj termometra; prehodni časi leta, jesen in pomlad so kratki. Vetrovi vlečejo tam najbolj od severo-vzhoda in jugo-zapada.

Vetrovi so v tem podnebju hladni, prinašajo stisnjen suh, težek zrak, ki ima mnogo kisloroda v sebi. Zategadelj je proces dihanja energičen; z enim vdihom dobijo pljuča veliko kisloroda v sebe in zato ni dihanje pri prebivalcih mrzlega podnebja tako hitro in globoko, kakor pri onih v vročem podnebju. Zima stiska, vsa organska tkanja, posebno tista, ki ležé bolj na površji, kakor kožna prožna vlakna, kožne žilice i. t. d.

2. Druga odločna črta tega podnebja je pomanjkanje solnčne svetlobe. Solnčni trakovi koso padajoči ne delajo tako jarke svetlobe kakor v tropičnem podnebju. Ker se temperatura v enem in istem letnem času le nepazno spremeni, ostanejo vodene pare, katere so se v oblake zgostile, dolgo časa nepremenjene nad zemljo in zadržujejo solnčne žarke, da ne morejo do zemlje. Nedostatnost svetlobe postane še večja. Preko cele dolge zime prešinejo le malokedaj solnčni žarki oblake, turobnost v tem času in pojasu je nepopisljiva. Če tudi kedaj solnce skozi oblake prisije, odbija beli sneg njegove žarke zopet nazaj od zemlje, kar prouzročuje neprenosni blesk, kateri zopet škoduje organom gledanja. Kadar nastopi kratko poletje, se začnejo oblaki zgubljevati, solnce se skrije le malo časa pod obzorjem in se čez kacic 5 ali 6 ur zopet prikaže. Šest mesecev dolgi dan prinaša obilo svetlobe in skuša naknaditi šestmesečno pozimno temoto. Vse oživljajoča solnčna luč skuša izbrisati, kar je pozimska temota na človeku načrtala. Koža jame zgubljevati blede, voščeno barvo in dobivati nižji ton ako tudi samo deloma namreč v obliki solnčnih peg. Akoravno nosi organizem mrzlega klimata neizbrisljiv odpečatek tega podnebja na sebi, vendar ne spremenijo prirodni pogoji tega podnebja človeka tako do jedra kakor smo to v kratkem videli pri prebivalcih pasa med tečajem in 70° severne širote. Koža ne postane nikdar tako absolutno brezbojna, kakor pri čisto severnih prebivalcih. Tudi nima pomanjkanje svetlobe v tem pasu tolikega vpliva na sestavo krvi, kar se posebno vidi iz tega, da je organizem pri prebivalcih umerenomerzlega podnebja manj nedostatno razvit, kakor pri čisto severnih prebivalcih.

3. Tretja odlična črta mrzlega podnebja je količina vodene pare v zraku. Severno morje se le malo ogreje, ker padajo na-nj koso solnčni trakovi, naprotiv, ono je večno z ledom pokrito. Zato se izparja iz njega le malo vodene pare v zrak in zato tam le malokedaj dežuje, ampak nastane le sneg, kadar se zrak ohladi, ki pokriva v enomer površnost zemlje skozi celih 6 mesecev in še dalje. Zrak je v tem podnebju suh, hladen in nasproten gñenji, nima v sebi nikakih gñilostnih plinov. Ako se k hladnosti zraka pridruži še vlažnost, kar se zgodi v pomladi in jeseni, delajo hladno podnebje jako škodljivo na človeški organizem. Mrzlota ovira iz-

parivanje in s tem vlažnost zraka, opočasuje dihanje, zadržuje izhlapovanje vodene pare in oglokisloté v pljučih, ktere dve tvarini zaostajata v pljučih in ste iztočnikom mnogovrstnih bolezni. Prek poletja ne preseže temperatura nikdar 12 stopinj — kar je neugodno za naglo razkrojo organskih tvarin. Zatorej ne izhlapujejo nikjer in nikdar gnjilostni produkti v velikej množini iz zemeljskih tal. Koder je malo vodenih par, je tudi malo elektrike v zraku; vsled tega je v pasu med 60° in tečajem grom in blisk le silno redka prikazen. Nizka stopinja temperature, nedostatnost vlažnosti, elektrike in svetlobe, vse je neugodno rastiteljnosti. Tla so le malo rodovitna, nimajo v sebi organskih ostankov, so glinasta in peščenata. Akoravno je tudi v mrzlem podnebju dosti blata, nima nikake organske primesi, je čisto brez življenja (tundri). Ker pomanjkuje svetlobe in toplote, gnijejo še ti ostanki, kteri so primešani blatu, medleno. Škodljivi vpliv blata se ne da primerjati z vplivom blata v vročem podnebju. Vse bolezni, ktere izvirajo iz izparovanja, so v tem podnebju jako redke in če se tudi kedaj pokažejo, nam predstavljajo le lahke forme in kmalo zopet zginejo.

4. Četrta odlična črta mrzlega podnebja leži v tem, da so vse prirodne prikazni, letni časi, dnevne spremembe, meri vetrov in temperatura, precej stalne. Različne od tega splošnega pravila so samo zapadne pokrajine v Evropi, ktere imajo zavoljo vztrajnih ekvatorjalnih tokov, ki se v Evropi veliko više proti severu spuščajo, kakor v Ameriki ali Aziji, veliko ugodnejše in toplejše vreme, kakor vse druge pokrajine tega pasa, v kterih je zima tim hujša, čim dalj leži proti iztoku in severu. Ako bi to ne bilo res, bi Rusija bila storila nezagovorljiv čin, ko je prodala za 4 milijone tolarjev sodel severne Amerike Amerikancem. Severna stran Evrope je toraj veliko topleja in ima veliko ugodnejše podnebje ko drugi krajevi ležeči v istej široti. Med tem, ko se okoli Dronheima v Norvegiji še pšenica seje, ne more pod isto široto na hudsonskih otocih bivati nobeno človeško naseljenje.

Imenovane lastnosti mrzlega podnebja so v dostih zadevah posebnostim vročega podnebja ravno nasprotné in nam razjasnujejo dovolj vpliv mrzlega klimata na človeka.

1. V tem podnebju diha človek mrzel, stisnjen in suh zrak in ker je v zraku veliko kisloroda, dobiva človek obilo za dihanje potrebnega elementa v sebe, kteri stopi v pljučah v kri in se v žilah raztaka po celem životu in po vseh organih, kjer okisuje sestavine krvi in tkanij, obuslovljiva v njih bistri obmen materije in razvitje telesne toplote. Ker vsled energičnega okisovanja veliko kemičnih produktov nastane, ki morajo po največej množini v pljučih odsebljeni biti, zato je proces dihanja pri prebivalcih mrzlega podnebja usiljen. Dihanje toraj globoko in redko. Z usiljenjem dihanja stoji v nerazrušljivi zvezi krvotok, trip je močen, poln in redek.

2. Koža prebivalcev mrzlega podnebja, ktera stoji pod de-

lovanjem koso na njo padajočih solnčnih žarkov donašajočih le malo svetlobe in toplote, nam predstavlja ravno nasprotna javljenja, kakor smo jih videli pri prebivalcih vročega podnebja. Koža obledi, in ker ima krv malo krvotočk, ima ona blede cvet. Vsled nadostatka toplote se stisnjujejo organična tkanja, koža se grbanči; to vidimo lahko na sebi, ako nas spreleti hladna sapa: Napravi se mnogo maličkkih povzdigov, ki so nasledek skrčevanja malih mišic v koži, ki so sicer mlohawe. To prikazen imenujemo gosja koža (cutis anserina). Pri stiskanji kožnega tkanja vsled mraza se stisnejo tudi nervi, kateri jemljejo svoje pote med vlakni kožnega tkanja in sporočajo mozgu občutek mraza. Dalje se stisnejo vsled zime tudi krvne in limfatične kožne žilice, pri čemur se zmanjša njihov prosvet (Lichtung) in njihova debelost. Pri tem stisnejo te žilice iz sebe več krvi in limfe, kakor sicer in zavoljo tega pritiska kri in limfa k notranjim organom, posebno k možganom in pljučem. Povečani napor krvi k notranjim organom povzročuje večkratno krvno izlivanje v teh organih (apoplexia). Ker dobivajo možgani dosti redila, se tudi njihova dejavnost usili. Za povečano dejavnostjo pride vtrujenje in zaspanost. Izparovanje kože in druga njena dejavnost je pri prebivalcih mrzlega podnebja celó nepomenna, tím več pripada storiti notranjim organom, posebno pljučem, katere odsebujejo vodeno paro in oglekisloto in pa mokrinim (scalnim) organom, kateri imajo odsebovati razkrojne produkte beljakovin.

3. Ne samo dejavnost pljuč in scalnih organov je povečana, ampak tudi dejavnost vseh drugih zliznih kožic, katerih dejavnost smo našli pri prebivalcih vročega podnebja zmanjšano. Pomnoženo je odsebovanje vseh prebavljajnih sokov, zaradi česar se pri prebivalcih mrzlega podnebja prebavljanje lahko vrši. Prebavljajni organi delajo hitro in energično in zamorejo prebaviti znatno množino jedil. Pri tako krepkem prebavljanji se uvede v kri veliko tečnih tvarin, katere se pri obilji kisloroda hitro okisujejo in prevračajo v tkanja lastnega organizma. Kislorod, kateri deluje na tvarine organičnega tkanja, okisevaje jih, jih tudi razkroja. Razkrojine, ki so odslužile svojo dolžnost v organizmu, se izvažajo. Da pa kislorod, kateri dohaja v obilji v organizem, ne razkroja tkanja človeškega organizma, mora dobiti organizem veliko tacih tvarin, s katerimi se kislorod lahko zveže. Take tvarine so oglovodorodove spojine: tolšče in alkoholi. Kislorod se lahko spoji z njihovim vodorodom in beljakovinaste tvarine organizma ostanejo nespremenjene, katere bi se sicer morale delovanju kisloroda podati. Vsled te prirodne postave vlada pri prebivalcih severnega klimata instinktivna potrebnost posluževati se mastnih jedil, ki dajejo mnogo lahko okisevajočih se razkrojin in spirituoznih pijač, kot oglovodorodovih spojin, katere imajo veliko sorodstvo h kislorodu. Nagnjenost severnih narodov k spirituoznim pijačam ne more služiti ukorom, ker so le-te organizmu potrebne vsled klimatičnih vplivov. Ker stopi v kri veliko rdečih tvarin, katere se brzo kemično spre-

minjajo in hitro raztakajo po žilah, se razvije pri prebivalcih mrzlega podnebja toliko toplote, da zamorejo proti delovati vplivom zunanjega mraza. Zunanji zrak bi napravil življenje nemogoče, ako ne bi imel v sebi toliko kisloroda, kateri vzbuja kemične procese in s temi proizvaja toploto za organizem.

4. Ker uživajo prebivalci mrzlega podnebja veliko redilnih jedil, mastnih in mesenih, in ker je pri njih proces prebavljanja hitrejši, je tudi sestava krvi drugačna od one pri prebivalcih vročega podnebja. Kri ima mnogo krvotok, fibrina, belkovine, soli in pelje seboj tudi več kisloroda. Taka kri prinaša dovolj redila vsem organom in tkanjem in je ugodna njihovemu razvitku. Zarad tega imajo prebivalci hladnega podnebja krepke kosti, močne mišice, cvet kože je bolj belordeč, možgani in nervi, ki tudi dobivajo od krvi vse potrebne elemente za svojo življenje, se pravilno razvijejo in organizirajo. Zraven tega ni naroda v tem podnebju tako darežljiva, da bi človeku ves življenjski pred usta obesila, kakor je to v vročem podnebju, ampak tukaj je človek primoran z umom in telesom truditi se o živeži in o ugodnejšem in prijetnejšem stanju v narodi in v človeškem društvu. Vsled tega se okrepečajo in pomnožijo ne samo fizične moči, ampak tudi umstvene dejatelnosti, sposobnosti mišljenja postanejo večje. Zato so severni narodi sposobni za razvitek in za civilizacijo, oni so razsoditeljni, imajo razum, ako tudi ne najbistrejši, se odlikujejo po lepem in močnem telozloženju, oni so trdni in lahko prenašajo zimo in velik telesni trud. Njihov krepek organizem protideluje močno zunajnim klimatičnim vlijanjem, ostane dolgo čvrst in zdrav in primeri velike starosti niso v tem podnebju redke prikazni. Ali vključ dolgemu življenju in neznatnej smrtnosti prebivalcev mrzlega podnebja se tam narodo naseljenja le počasi množijo. Vzrok tega je, da je tam vsled slabe dejavnosti spolovnih organov število porodov le majhno. Trudoljubno življenje v mrzlem podnebju izziva umstveno delavnost in vse to sestavlja нравstveno osnovo rodbinskega in državljanskega življenja severnih narodov. Severni človek, stanujoč sredi sirove in bedne prirode se čuti osamelega in nezmožnega, se brezvoljno razpolaga k verovanju na nevidno pomoč in postane na ta način brezvoljno religiozen.

Bolezni mrzlega podnebja se razvijajo pod vplivom imenovanih klimatičnih in lokalnih uslovij in njihovo razvite je tesno zvezano z objasnjenimi posebnostimi organizma, katerim so zopet izvor klimatične razmere. Moremo jih razdeliti na dve vrsti: a) bolezni, katerih vir leži v organizaciji samej in b) bolezni, katerih vzrok leži v zunajnih vlijanjih.

Najhujše in največkrat zbolijo v tem podnebju organi, kateri imajo največ opravila, in ti so: organi dihanja, prebavljanja, možgane in scalni organi. Po tem takem najdemo v mrzlem podnebju največkrat sledeče bolezni: 1) vnetje dihalnih organov, kateri sopejo hladen zrak. Po delih, kateri propadejo bolezni, imenujemo posebno: a) pljučno vnetico (pljučnico), b) vnetje dušnika in duš-

nic (trachea und die bronchien, po Vuku). 2) vnetje prebavljalnih organov: a) vnetje želodca (želodčica?), b) vnetje čev (čevica? jaz bi si ne upal tako reči, tudi v ruščini nisem našel grškeje analogne nomenklature), 3) vnetje možganov in opnic¹⁾ in krvo izlivanje v možganih (apoplexia); 4) nekaj form nervnih bolezni; 5) Bolezni skalnih organov: a) vnetje ledvic, b) vnetje mehurja, c) vnetje mokročnikov²⁾, d) Brighthova bolezen in e) kamenec³⁾ ledvic in mehurja.

Bolezni katerim je vzrok hladno podnebje samo, so: 1. Ostri⁴⁾ in hronični revmatizem (protin), vnetje poprsnice⁵⁾ in trebušnice⁶⁾, ki odvisujejo od rezke spremembe temperature; 2. Očesne bolezni, katerim je izvor slepilna belota snega, izmed teh največkrat vnetje oči, božja slepota⁷⁾ (ruski: temnaja voda) in mrena (črna mrena, cataracta nigra, belmo, grauer staar); 3. Zmrzjenje različnih delov telesa vsled velike zime; 4. sifilis s sekundarnimi in terciernimi pripadki razstroji gostokrat v tem podnebji organizem; 5. škorbut, zlatenica, rahitizem so v tem podnebji goste bolezni, katerim je vzrok to, da morajo ljudje dolge zime prebiti po vlažnih, temnih soparnih stanovanjih. Take razmere ne morejo ostati brez vpliva na dihanje, katero nima dosti kisloroda v porabo, ampak mnogo družih škodljivih soparin. Vsled tega se ne more kri normalno obnavljati in to provzročuje griže in že imenovane bolezni. 6. Legar (typhus) se javi v mrzlem podnebju le po mestih in gostejše obljudenih krajih. 7. Osipne⁸⁾ bolezni: koze, garje, škrlat i. dr. so sicer svojstvene vsem podnebjem, ali v severnih straneh so nevarnejše. Posebno koze (ospa) se razprostranjajo za okuženjem po celih pokrajinah, koder še cepljenje ni v navadi. Tako na primer je ospa zanesena že za carinje Katarine II. v Kamčatko proizvedla med Kamčadali tako opustošenje, da leže zdaj cele pokrajine, ktere so bile dotle dovolj obljudene, celó puste in nenaseljene. 8. Bolezni, katerim je izvor izparovanje iz blata, se tukaj ne nahajajo, ker zima njihovu razvitku ne ugaja.

Med mrzlim in vročim podnebjem leži pas zemlje, ki zavzima na vsakej polobli zemljo ležoe med 30 in 60 stopinje severne in južne širote. V tem podnebju se skrajnosti obeh že imenovanih klimatov stiknejo. Od ekvatorja sem se razteza vroče podnebje s pomalem se poniževajočo temperaturo, od tečajev sem pa se razteza hladno podnebje, od ktereга proč se temperatura po-

¹⁾ Vabdelič pravi: opna = hirnhaut;

²⁾ Urether po Šuleku;

³⁾ Lithiasis, steinkrankheit.

⁴⁾ acut;

⁵⁾ Pleuritis, brustfellentzündung.

⁶⁾ Peritonitis, bauchfellentzündung.

⁷⁾ amaurosis, mož, od ktereга sem slišal to besedo, ne vem, ali je rabil teleologično, ali ne.

⁸⁾ Osip, ausschlag, ruski in hrvaški po Sladoviču.

lagoma vzdiguje in sredi med tečajama in ekvatorjem se strneta oba klimata in se izjednačita. V tem pasu se zlivajo posebnosti in protivna svojstva vročega in mrzlega podnebja v eno sredino med obema držeče podnebje, katero strinja v sebi dobre in koristne lastnosti obeh, obdrži pa tudi nekaj škodljivega od vsakega podnebja. To podnebje imenujemo srednje ali umereno. V tem ne padajo solnčni žarki nikdar tako perpendikularno na zemeljsko površnost, kakor v vročem, in nikdar tako koso, kakor v mrzlem podnebju. Iz tega izvira tudi srednja temperatura. Še bolj se nam razjasni značaj umerenega podnebja, ako pristavimo, da se v njem sreča ekvatorijalno tečenje zraka z tečajnim, in da se v njem vrši postojana borba med njima. To borbo potrjuje neprestano spreminjevanje vetrov in vremena, brzo padanje in vstajanje termometra, kar je ravno posebnost umerenega podnebja, katero se zavoljo tega tudi imenuje pas spreminljivega vremena. Tukaj se temperatura v enem in istem dnevu večkrat znatno spremeni in le malokdaj stoji celi dan na enej in istej stopinji. Najznatneje pa se spreminja temperatura spomladi in jeseni. Letni časi so v tem podnebju malo rezko označeni in temperatura enega časa preide polagoma v temperaturo drugega. Vetrovi se gostokrat spreminjajo; glavnejša tečenja so pa vsigdar južna in severna. Vsaka sprememba v meri vetrov predružači bistveno sestavo zraka in dobi s tem vpliv na organsko življenje. Sever prinaša seboj suh, hladen, na kislorodu bogat zrak, suši in je jako škodljiv osebam bolnim na prsih. Jug je vlažen in topel, povspešuje zunanje bolezni. Spomladi se temperatura rada spreminja, ker se zavoljo tajanja ledu in snega in izparovanja vode zrak hitro ohladi. Po letu se vzdigne temperatura najvišje v mesecu juliju (do 30°) in vreme je stanoviteje. Jeseni, okoli jesenskega ravnodenstva se jamejo vetrovi in temperatura zopet spreminjati. Ta čas nastopi jesensko deževje, za katerim pride brez odloga zima. Po zimi je temperatura najmanj spremenljiva; najnižje pade v mesecu januariji (do -20°). To je splošni značaj spreminjevanja vremena v našem podnebju.

Kakor različne so klimatične razmere našega podnebja, tako neskončno velika je tudi različnost v rastlinskih in živalskih formah, ktere se v tem pasu nahajajo. Med tem, ko sta si mrzli in vroči klimat v svojih prikaznih čisto nasproti, zjedinjuje naše podnebje svojstva in posebnosti obeh podnebij v sebi. Naše podnebje nam reprezentira nekako izjednačenje nasprotnosti, ima vse lastnosti obeh podnebij, ali v različnih časih in v veliko manjši meri. V našem podnebju ni nobenega organa dejavnost usiljena in zatoraj se razvija več organizem pravilno, ravnomerno in svoječasno. Ravno ta ravnomernost v razvitku vseh organov nam predstavlja dovršnost človeškega organizma. Pri Evropejcu živečem v umerenem podnebju vidimo na blizo dovršeno organizacijo, v katerej ni najti nikake skrajnosti, nič zapoznelega ali prehitelga. Tak organizem je sposoben za dovršeno fizično in umstveno razvitje. V dokaz tega omenimo le to, da je umereno podnebje naseljeno od samih obra-

zovanih narodov, kateri predstavljajo celo človeštvo, njegovo politično in umstveno življenje.

Bolezni, katere nahajamo v umerenem podnebju, so jako različne, ali pak tiste, katere nahajamo v obeh skrajnih podnebjih. Kolikor je en kraj bolj podoben vročemu ali mrzlemu podnebju, toliko bolj razsajajo v njem bolezni dotičnega klimata. Jeseni in spomladi se pokažejo bolj kataralične in revmatične bolezni, po zimi pa vnetja. Po leti se razprostranjajo vsled izparovanja gnjilostnih plinov epidemične bolezni: kuga, kolera in dr., katere razsajajo najbolj po mestih, ki imajo pomanjkljive higienične razmere in po nizko ležečih krajih.

Med boleznimi, katere se najgosteje nahajajo v umerenem podnebju, moramo imenovati različne forme nervnih bolezni in razne prikazni razstrojstva umstvenih sposobnosti. Nervstvo se nahaja pri prebivalcih umerenega klimata v usiljenj dejavnosti in zatoraj tudi večkrat zbolí. Legar se v umerenem podnebju nikoli ne zgubi kot sporadična bolezen. V velikih mestih in jako obljudenih krajih postane legar epidemična bolezen, ki tirja tim več žrtev, čim slabše so vredjene higienične razmere. Kadar zaleze legar v kasarne in vojaške tabore, stori on več žrtev, kakor cele vojske. Tej bolezni in njenemu razprostranjenju se zamore le v okom priti, ako se popravijo higienične razmere.

Nekaj iz ruske zgodovine.

Studija Ferdinanda Kopa.

(Iz češčine poslovenil Andrejčekov Jože.)

Dne 5. prosinca 1762. leta ob sedmih zjutraj oznanovali so vsi zvonovi Petrogradski smrt carovne Elizabete.

V rokah Katarine, sopruge vélicege Petra, izdihnila je po dolgi mučilni bolezni dušo. V tem trenutku pa, ko je čutila bližati se smrt, prosila je, da bi jej prinesli malega Pavla Petroviča, poljubila ga je ter izročila s slabimi a še jasnimi besedami v nežno varstvo materino Katarini, podávši jej blede, z mrtvaškim hladom vže pokrito roko. Na njen miglje pristopili so dvorniki, ki so bili nazoči pri poslednjem boru carovne, bliže k postelji; hotela jih je ogovoriti, pa strašan kašelj jo je napadel in za minuto pozneje ni bilo Elizabete več.

Vélika kneginja Katarina bila je v veliki stiski. Edina njena prijateljica, ta močna bramba proti surovosti Petra, njenega soproga, ni živela več, nihče je ni mogel, slabotne žene, več varovati pred napadi in zalezovanjem vsem strastem vdanega dvora, nikjer ni našla tolažbe, a vedela je dobro, da njen soprog vse

ljubljenca Elizabetine a slednjič tudi teh nekoliko dvornikov Katarininih takoj odstrani.

Katarinin soprog, véliki knez Peter, je bil mož nevsakdanje zmožnosti a jako mirnega in dobrega čuda; ali zgodaj prepuščen kot carevič sam sebi, ni imel prilike izobraziti um in svoje sreče, da bi postal sposoben vladar tako ogromni državi; svoj čas si je kratil v krogu lizunov, a ko se je po nekem potovanji, obiskavši svojega strica Friderika II., Pruskega kralja, povrnil na dvor Petrogradski, ni sanjal o ničemur, nego o gardi in njeni ustanovi, ter ni nehal prej, da mu je bila dovoljena garda, sestavljena iz 100 mož najetih v Holštinu, ki so bili po vzoru pruskih granatnikov oblečeni in oboroženi. Pečaje se ž njihovo uravnavo, vajami in vedno popravo, razum tega vdan pijanstvu in razuzdanosti, da je večkrat ob ves razum prišel, ni mnogo maral za krasno in ljubeznjivo svojo soprogo, ki je v svoji bujazni mladosti izkipevša, po mladostnem ognji in strastni ljubezni trpinčena, težko prenašala takovo neobčutljivost hladnega soproga.

Povest nam pravi, da je Katarina zarad te mlačnosti zelo užaljena, iskala zavetja pri drugem, zvestejem ter jej popolnoma vdanem srcu; ta povest, opiraje se na zgodovino, nam dalje pravi, da je Katarina vzplamenela z neutolažljivo strastjo za krasnega, brhkega in pogumnega mladenča; bil je to grof Poniatowski, poslanec kralja Poljskega Avgusta III. na dvoru Petrogradskem, sin Krakovskega kastelana, ondi ljubljence Karla XII., Švedskega kralja, óni Poniatovski, ki je bil 27. srpana 1764. leta na enem izmed najviharnejših poljskih zborov za poljskega kralja izvoljen; óni Poniatowski, ki je bil kot poslednji poljski kralj po zanjkah Katarine II., svoje nekdanje ljubimke, s trona pahnjen ter iz Warszawe v Petrograd odgnan, kjer je 12. svečana 1798. leta po velikih nadlogah umrl.

Vélikemu knezu je bilo povedano, da njegova soproga Katarina skrivaj ljubi grofa Poniatovskega, ki jej njeno ljubezen tudi povrača; akoravno pa Peter ni nikdar iskal dokazov ter jih tudi ni nikdar našel, vendar se je tako izpozabil, da je, ko je nekdanj pozno po noči, po mnogih razuzdanostih, izvedel, da Poniatovski biva pri Katarini, s palico v roci v sobo svoje soproge prilomastil, a čeravno jo je samo v postelji našel brez kakošne sledi po domišljenem ljubimcu — vendar jo je brez vseh dokazov — vpričo svojih spremljevalcev neusmiljeno s palico natepel. Lehko si je misliti, da se je v kneginji vnelo strašno sovraštvo proti soprogu ter mu je prisegla maščevanje, ktero izvršiti si je postavila za nalogo svojega življenja.

Komaj je carovna Elizabeta zatisnila oči, gnjelo se je vse k vélikemu knezu, da bi mu skazali čast in spoštovanje.

Kakova premena pa se je naglo zgodila s Petrom! Dostojno in s carsko mogočnostjo je sprejel voščilo dvornikov, prisego gard in uradov. Za nekaj ur, spremljan od obilnega dvorstva, prejezdil

je ulice glavnega mesta ter metal denar med neštevilno gnječo ljudstva, ki ga je povsod z vriskom pozdravljala.

Neizmerno ljubeznjiv in prijazen je bil proti vsem car Peter III., a pustil je v začudenje vseh črtene ljubljence svoje umrle tete v njihovih uradih in častnih službah.

Proti svoji soprogi se je védel prijazno in vljudno. Čestokrat jo je obiskoval, zabaval se ž njo a mnogokrat jo poprašal za svet v državnih zadevah.

Vsi njeni prijatelji so se zelo čudili tej nenadni spremembi ter se veselili; edino carovna, ta zvita in previdna gospá, ni se dala premotiti; ona ni odjenjala od svojih sklepov, pozna je dobro Petrove lastnosti, ter bila prepričana, da ni resnična in stanovita ta prijaznost, ter nima v soprogoi naravi nikakoršne temeljite podlage.

Car pa je vzbujal vedno večo nado; njegova ljudomilost, dobrota in prizadeve, seznaniti se z vsemi napravami v veliki državi, so zbudile navdušenost, bile so pogón nikdar pričakovanega napredka ter vdihnile novo življenje v vsaki oddelek zemske uprave, v že zarjevela kola vlačččega se državnega stroja.

Tajna kancelija, ustanovljena po Aleksiju Mihaloviču, očetu Petra vélikega, strah in groza vseh ruskih podložnih, inkvizicija, ki je na tihem in brez vse odgovornosti sodila in obsojevala, bila je odpravljena.

Car je obiskoval sodnijske dvorane ter bil nazoč pri izreku sodnikov. Vsaki dan ob določeni uri smel je vsakdo k njemu priti; on sam je preiskoval tožbe in pritožbe ter sam izvrševal pravico v strašilo vsem zanikernim in podkupljenim predstojnikom in sodnikom.

Po takovem početju priznali so celó njegovi neprijatelji, da si s takovim ravnanjem mora pridobiti ljubezen vsega ljudstva.

Pa to se ni zgodilo. Eden stan, takrat in skoraj vedno najveljavniši v ruski zemlji, bil je njegov najpoglavitniši neprijatelj.

Peter je bil zelo svobodomiselen.

Kot zvesti privrženec Pruskega kralja, dovolil je svoji holštinski gardi a vsem Nemcem, katerih se je mnogo naselilo v Oraniji, svobodno opravljanje evangeliške službe božje, vzdrževal je sam nekaj pridigarjev ter obiskoval njih svetišča, dajaje s tem na znanje očitno zanemarjenost ruske cerkve.

S tem je vzbudil sovraštvo patrijarha in nevoljo vseh popov, a ko se je konečno, vpeljuje nove, češ da bi s tem dosegel obečni prid, popolnoma duhovščine dotaknil, zahrumeli so popje glasno nad njim, a ž njimi vsi prebivalci.

Naproti temu pa si je pridobila Katarina s hlinjeno pobožnostjo, podvrgši se z največo resnobo zvanjim obredom ruske vere, kakor tudi z velikimi darovi, ki jih je prinašala cerkvi in njenim služabnikom, ljubezen duhovščine, kar je imelo tudi do prebivalcev veliko vpliva.

Zvita Katarina je bolje presodila, nego vsi njeni prijatelji, prijateljše in neprijateljše Petrove.

Car ni dolgo ostal zvest nalogi, ki jo je tako dobro izštudiral. Prej nego je preteklo leto, vdal se je še z večjo strastjo svojim starim običajem, in kakor prej tratil je svoj čas s svojimi ljubljenci v razuzdanosti; pil je in kvartal ter se zabaval sploh z rečmi, ki se ne spodobijo za vladarja.

Grofinja Voronzova, bivša njegova ljubimka, se je zopet prikazala; sprejel jo je z veliko slovesnostjo ter jo vkljub pravičnemu srdu in strmenju dobro mislečih v carski palači nastanovil.

O Petrovij ljubezni trdno prepričana, postala je nesramna v svojih zahtevah, in v svoji ošabnosti se je tako smelo vèdla, da nam je zgodovina malo takovih primerljejev zapustila.

Bilo je meseca rožnika 1762. leta.

Car je napravil v slavo sklenjenega miru s Friderikom II. velike slovesnosti, ki so se imele končati s prelepim umetalnim ognjem, k kateremu so bili pozvani diplomatični zbor in vse osebe iz dvora.

Katarina je sedela zraven soproga na vzvišanem mestu, pričakovaje z ostalimi začetek umetalnega ognja. A čeravno je bilo vže vse pripravljeno, ter se je čakalo samo na carov miglje, vendar ta ni hotel dati znamenja, in videti je bilo, kot bi še kake znamenite osebe pričakoval.

Tu se nakrat prikaže grofinja Voronzova, a stopaje med množico, ki se je spoštljivo umikala na stran, pozdravila je lahno pokimaje z glavo carovno ter sedla na drugo stran poleg Petra, ki je ljubimko z veliko radostjo sprejel, in sedaj še-le je dal znamenje zanetiti ogenj.

Katarina je jela nevolje in jeze glasno jokati se, da so lahko vsi slišali, in zapustivši slovesnost, odšla je naravnost domú. Poslanci in domačini so nevoljno zmajevali z glavami; car pa se ni dal motiti, ne pečaje se za nikogar, imel je oči in sluh samo za grofinjo, s katero se je v najbujnejšem razkošji ves čas slovesnosti neprenehoma zabaval.

Grofinja pa ni bila s tem ponižanjem carovne zadovoljna. Bojé se njenega maščevanja in dobro poznavša Petrovo nestanovitnost, prizadevala si je na vso moč, da bi carovo mlačnost, katero je svoji sprogí tako nesramno in očitno pokazal, v vedno sovraštvo spremenila in tako dosegla cilj, da bi namreč mogla s Petrom deliti prestol.

Ko je bila Katarina še velika kneginja, kazala je veliko nagnjenost k grofu Šoltikovu, ki je bil zarad tega — če prav po krivem obdolžen — od kancelarja Bestuševa v London, pozneje v Hamburk izgnan. Takrat se je mnogo govorilo o tej skrivni ljubezni, in zlomiselci so trdili, da je prišel carevič Pavel Petrovič po nasledku te ljubezni na svet, zarad česar je moral Šoltikov zapustiti dvor.

Te nesramne, nepotrjene, da, lažnjive, le v buticah skaženih,

škandalov vajenih dvornikov izmišljene povesti poprijela se je sedaj radostno grofinja, da bi na njeni podlagi izvršila peklenški načrt pogubiti Katarino.

Brez vse prizanašbe pripovedovala je nekega dne caru vse, kar je vedela o tej povesti, nepozabivša naslikati jo z najčrnejšimi barvami, kakor se je ravno njenim nameram prilagalo; dala si je to potrditi po pričah, ktere si je bila vže poprej v ta namen pridobila, in prisilila je razjarjenega cara, da bi skrivaj ukazal poklicati Šoltikova iz Hamburka ter ga z obljubami in grožnjami prisilil, da bi očitno pripoznal to, kar je bila grofinja caru razodela.

Pa še tisto uro so pozvedači te namere Katarini razodeli.

Takoj pokliče svoje povernike, grofa Pama, stotnika Cirila Razemowskega, kneza Wolkowskega, nadškofa Novgorodskega in kneginjo Daszkovo.

Posvetovanje je dolgo trpelo. Konečno so sklenili, opomniti Šoltikova, da bi se takoj odpravil na Angleško. Še tisto noč je hitel povernik v Hamburk, ki je nesel grofu lastnoročni list Katarinin, v katerem mu ona z živimi barvami slika nevarnost, ktera se kuje grofu; in ta je s priporočilnimi listi do najviših oseb in dobro z denarjem preskrbljen na mah odpeljal se na Angleško, in ko je drugi dan potem prišel kabinetni kurir iz Petrograda v Hamburk, da bi grofa s silo ali z dobrim pripeljal na Rusko, ni ga našel več in moral je s praznimi rokami nazaj.

S tem so bile uničene spletke grofinje; ker pa je bila jako drznega duha, ni poznala nikakoršnih težav, da bi dospela k zaželenemu cilju; Katarina se mora naj velja kar hoče odstraniti, in da bi dosegla svoj namen, upotrebovala je najprostejša sredstva. Po tisočernih opravljevcih in neštevilnih izvedalcih, ki so vsako gibanje carovino opazovali, posreči si jej izvohati, da se večkrat Katarina, spremljevana od kneginje Daszkove in svoje zveste strežajke, oblečena v čisto prosto meščansko obleko, v najetem vozu v oddaljeno predmestje glavnega mesta vozi, ondi pri priprosti hiši obstane in vanjo smukne, kjer jo postarana žena sprejme in jej majhino enoletno dete podá, ktero carovna poljubljuje in ljubeznjivo objemlje.

Po noči v črni temi so šli po starko. Pripeljali so jo k grofinji Voronzovi, ki jo je začela na drobno izpraševati; starka se je branila kaj priznati; grozilo se jej je s knuto. Strahú premagana začela je pripovedovati, da jej je strežajka carovne, Katinka Ivanova pred nedavnim dete izročila v odgojo, in da večkrat dve dami k njej pridete, da bi videli punčiko in jo poljubkovali. Razun precejšnje plače za hrano dobila je neki varuhinja vselej znamenito darilo.

Potem se je pregledalo otrokovo perilo in po nesrečnem naključji se je pripetilo, da je bila v neki plenici všita cesarska krona s pismenkami K. A. (Katarina Aleksievna).

Grofinja je veselja poskakovala.

Peter je bil po tem poročilu hudo razjarjen. Hotel je takoj

dati Katarino zapreti ter jo postaviti pred sodnjo komisijo; temu se je uprla grofinja. Svetovala je caru, naj bi jo dal brez velicega vrišča na tihem iz Petrograda odstraniti, ter ga opomnila, da bi jo zaprl v Petrov Dvor, kjer se more potem vse čisto na tihem izvršiti.

Car je uslišal svojo ljubimko, in izvršitev ta je bila odložena na slavnost sv. Petra.

Katarina pa je vse v najkrajšem času na tanjko izvedela. Vedno raztoče sovraštvo proti soprogu gojé in krvavega maščenja proti njemu navdihnjena od one dobe, ko jo je bil pri umetnem ognji pred vsem dvorom tako gnjusobno razžalil, začela je snovati načrt sama od sebe, trdno prepričana, da se sme le takrat dobrega vspeha nadjati, ako to prej ko prej izvrši.

Zvedevša, da jo hoče dati car zapreti, koj se je lotila dela. Za osem dni je bila slavnost sv. Petra. Do takrat je moralo biti vse izgotovljeno.

Dala je poklicati svoje povernike, med katerimi sta bila najpoglavitnejša nadškof Novgorodski in knez Wolkowski. Celo noč so se posvetovali, izhajajoče solnce je skončalo zbor. Vse je bilo osnovano in pripravljeno. Najpoglavitnejše reči pa je manjkalo — denarja.

Vže po smrti Elizabete spravljala je Katarina denar skupaj, ukvarjaje se z velikimi namerami. V ta namen se je obrnila v London k bivšemu angleškemu poslancu na Petrograjskem dvoru o posodilu; pa vkljub njegovim prizadevam ni se hotelo posrečiti; vsak se je branil posoditi carovni 100.000 rubljev brez možne vednosti in dovoljenja.

Sedaj pa je bil vže poslednji čas, da bi si pridobila garde in podkupila njihove samogoltné poveljnike. Vse je bilo uničeno, če ne pride denar v najkrajšem času.

Govori se, da se je obrnila Katarina v svoji zadregi do francoskega poslanca, kateri je vedela, da mu je dovoljen neobmejen kredit pri najprvem bankirji v glavnem mestu.

Poslanec je slutil, čemu carovna potrebuje denar, bil pa je v največih zadregah, prevdarjaje, ali bi izpolnil carovnine prošnje, ali ne. Konečno sklène. Napiše list, zapečati ga ter oddá poverniku Katarininemu z dodatkom, ako carovna nekoliko teh vrstic v listu načrtanih lastnoročno podpiše ter njemu pošlje, bode jej takoj izročen zahtevani denar.

Carovna odprši list bere:

„Ukazala sem oddavatelju teh vrstic, da bi Vam sporočil moj pozdrav ter Vas prosil, da bi mi brž ko brž poslali ono reč, ktere nemudoma potrebujem.“

Katarina hudo razžaljena, vrgla je list proč, pa poverniki so jej prigovarjali, naj bi oholost in ponos iz nimar pustila ter sprejela ponudbo poslančeve, če tudi pod omenjenim pogojem.

Pa carovna ni slušala teh svetov, rekoč, da raji vse poskusi, nego da bi bila odvisna od francoskega poslanca.

Zapiski o življenji Katarininem, izdani konec minulega stoletja v Parizu, pripovedujejo, da je ta pogumna gospá vendar denarja nabrala, ter dodavajo, da se je pri njej oglasiti dal bankir iz Gdanska, ki jej je dal 100.000 zlatih. Denar je neki skupaj spravil grof Poniatowski, in prišel je ravno o pravem času. Katarina je izročila bankirju dolžni list, ter ga opomnila, da bi za uro Petrograd zapustil. Grof Orlov, najnovejši in najpriljubnejši povernik carovnin, bil je poslan k francoskemu poslancu, da bi mu sporočil, da carovna njegove podpore več ne potrebuje, poslanec pa je potem Petrograd zapustil ter se odpravil na Dunaj, da ne bi bil priča prigodjajev, kter je vedel, da morajo zdaj zdaj bruhniti na dan.

Denarja je bilo dosti, del armade je bil ž njenimi častniki pridobljen carovni, in vsakdo je čakal znamenja — tu se nakrat pripelje car, ustavi se v palači svoje soproge, ter jo prijazno povabi, da bi ga spremila na sprehod.

Da ne bi nezaupnosti vzbudila, ni se mogla izogniti temu povabilu, šla je za carom z malim carevičem na roci — ne daleč pa je stal Štepan, njen strežaj, in pogled na-nj bilo mu je povelje, da ne bi pustil carske kočije iz oči.

Komaj je bila carovna v kočiji, šlo je v diru proč.

Za navadni sprehod zdela se jej je pot zelo dolga; peljali so se vedno dalje in nihče ni mislil na vrnitev.

Konečno je vprašala, kam se peljajo.

Car se je nasmejal in rekel: „Praznovali bomo slavnost sv. Petra v Petrovem Dvoru in vi boste po ruskem običaji domača gospá in gostiteljica. Spremim vas tjakaj sam, da bi vas ondi vpeljal, ter bi imeli dosti časa delati potrebne priprave in vse v red dejati, kedar z gosti pridem“.

To je bil ves pogovor. Peter ni več odgovoril, čeravno mu je soproga neprenehoma vprašanja stavila.

Ta dolgočasna pot je bila slednjič končana. Petrov Dvor, óni prijetni letograd, bil je danes prej podoben ječi nego carskemu gradu, kjer je bilo rajišče neposiljenih plesov in radovanek. Holštinski granatniki so obstopili vhod, in kamorkoli se je človek ozrl, lesketali so se bodaki. Nekoliko neznanih gospej, ki so bile izmed spremstva grofinje Voronzove, oglasilo se je k postrežbi; pa videlo se je, da so bile dane carovni prej zarad pozvedovanja, nego v postrežbo.

Z največo vljudnostjo vpeljal je car svojo soprogo v letograd, da bi jej notranjo opravo razkazal, in opomnil jo je, naj bi si sama izbrala sobe, v kterih hoče prebivati.

Bistrost Katarinina prozrla je v trenutku sprogov namen in nevarnosti, v kterih se je nahajala, ter si izvolila nekaj sob pri tleh, ki niso nikakoršne sumljivosti mogle vzbuditi.

Lokavo se posmehovaje bil je car s to izvoljbo zadovoljen, poslovil se je prav prijazno ter se odpeljal jako zadovoljen z vspehom

svojega namena, — v isti kočiji v Oranijo, glavni sedež svoje razuzdanosti.

Kmalopotem je zapazila Katarina dva velikanska granatnika, ki sta pred njenimi okni z orožjem na straži stala in kakor se je dozdevalo, jako skrbno na-njo pazila.

Pa tudi ta bart je bila carovni sreča ugodna.

Ko je sobe pregledovala, zapazila je skrivne tapetove duri, skozi ktere se je prišlo v majhino čúmnato, koje edino okno je odpiralo pogled na vzhodno stran grada, pod oknom je bil pretók združen z Nevo. Na drugi strani pretóka širil se je gozdič.

V tej čúmnati se je nastanovila Katarina, da bi se mogla prosto svojim mislim vdati.

Zgodovina nam ni zapustila natančnih poročil o bivanji Katarininem v tem gradu, o njenih opravilih, kako se je ravnilo ž njo in konečno o njenem oproščenju iz zajetja. Zapiski „Vie de Catharine II.“ pravijo, da se je 9. malega srpana 1762. leta ob dveh po polnoči posrečilo Katarini ubežati iz zajetja. Drugi spis „Poslednji kralj Poljski“ to dogodbo obširneje popisuje. Pripoveduje, da je bil carovni vdani strežaj, Štepan, svoji veliteljki pri ubegu pripomočen. Ko je našel okno čúmnate ter videl, da ob pretoku ni straže, približal se je v čolnu oknu in dal carovni znamenje o svoji nazočnosti, ktero je ta po neki dami, dani jej v postrežbo, ktero je z obljubami in velikimi darovi za svoje namere si vedela pridobiti, vže prej izvedela; carovna z malim čarovičem je srečno prišla črez pretók, kjer je nekaj zvestih čakalo jo, ki so naloživši jo na nosila urnih korakov odpravili se skoz gozd, dokler niso dospeli proti jutru k vozu, v kterega so Katarino posadili ter ž njo v največem diru proti Petrogradu podili.

Med tem, ko se je to godilo, vršile so se — in o tem imamo temeljita poročila — v Petrogradu v krogu vernih ali zarotnikov carovninah priprave k njenemu osvoboditju.

Najprej se je ravnilo o tem — in na to se je tudi vse opiralo — kako bi se dala in mogla pridobiti vojska. Stotnik Razemowski, grof Orlov in Bibikov pokazali so pri tem največo delavnost. Najprej se jim je posrečilo pridobiti popolnoma Ismailovsko gardo. Oborožili so jo, da bi bila gotova, kedar bi bilo treba; Orlov in Razemowski hitela sta z oddelkom kozakov v Petrov Dvor, da bi carovno siloma osvobodila. Nadškofu se je vse poročilo in obljubil je tudi najizdatnejšo pomoč.

Nekoliko vrst od Petrograda srečal je Orlov carovno pripekljavšo se, ki je ob sedmih zjutraj dospela v mesto ter se odpravila naravnost v kasarno Ismailovske garde, ki jej je bila popolnoma vdana.

Vriskaje so jo sprejeli. Vojaci prinesó mizo, postavijo na-njo stol, pogrnejo vse s pregrinjalom ter posadé na-nj Katarino.

S tega vzvišenega mesta začela je carovna s tresočim glasom in solzami v očeh govoriti:

„Vojaci! vam in vaši vernosti se zaupam. Car me je hotel

dati z mojim sinom vred, vašim bodočim vladarjem, to noč usmrčiti. Ušla sem njegovi krutosti z ubegom, da bi k vam prihitela. Obvarujte me, obvarujte svojega bodočega cara, ki si doslé ni svest svojega življenja“! *)

Umolkne.

Za trenotek je vladala smrtna tihota.

Nakrat pa, kot bi bil najbesnejši vihar prišel svoj vrišč, nastal je hrup in krik: „naj pogine okrutnež! Živela carovna in naš carovič“!

Prinesli so sv. razpelo in pri zvenčanju orožja prisegli so vojaci carovni zvestobo.

Tej so sledili vojaci Simonovske in Preobaginske garde, po enakem govoru razdraženi zoper Petra. Vojaci so prisilili častnike, da so tudi ti prisegli zvestobo. Samo prapornik Išaplov in poročnik Puška sta prisego odrekla. Bodaki granatnikov so bili namerjeni na prsa nesrečnikov. Carovna pa ju je obvarovala ter poročila, da bi se ta čas zaprla v ječo.

Tudi vojaci garde topničarskega polka niso hoteli nasledovati izgleda svojih tovarišev.

Grof Orlov jih je skušal pregovoriti. Oni so se trdno protivili, rekoč, da to le takrat storé, kedar jim njih poveljnik, general Villebois, k temu privoli.

Orlov se takoj z nekoliko častniki k njemu odpravi.

„Carovna vem veli“ — ogovori ga, „da bi prišli neutegoma s svojim polkom v kasarno Preobaginske garde“.

„Je mar car mrtev, da mi carovna zapoveduje“? praša general predrzno.

Orlov ponavlja glasno še enkrat carovnin ukaz, in njegovi tovariši položijo roké na svoje meče, da bi potrdili njegove besede.

Villebois obljubi, da uboga, prej pa hoče govoriti s carovno.

Katarino najde obdano z množino ljudstva in vojaštva, ki so iz vsega grla kričali ter jo za samovladarico vse Rusije oklicevali.

„Zakaj ne pridete na čelu svojega polka, da bi svojo carovno in caroviča, svojega bodočega gospoda, varovali preganjanja okrutnega Petra“? praša ga z ljubeznjivim glasom, ki je bil vselej tako ginljiv ter je vsacega očaroval.

Villebois se je izgovarjal, skušaje carovno prepričati, na kako napačna pota je zašla, in kako nepravilno ravna, podpira samo upor proti lastnemu soprogu in od Boga postavljenemu vladarju.

Jezno mu seže v besedo: „Nisem vas dala poklicati, da bi me dolgočasili s svojim sovétom, temveč da bi mi povedali, kaj ste sklenili“?

Osupnjen po teh krepkih nepričakovanih besedah, še bolj nemara z ozirom na nebrojne bodake, ki so mu na prvi migljaj

*) Njene lastne besede.

grozili prebosti ga, odvrne padši na kolena in celovaje roko carovni: „Pripravljen sem slušati, Vaša Milost“!

„Sedaj vas zopet poznam, hrabri general“! vsklikne Katarina laskovo. „A sedaj pripeljite svoj polk, da mi zvestobo priseže“.

To vse se je zgodilo o dveh urah. In v tem kratkem času stala je Katarina na čelu obilne vojske in neštevilne množice ljudi, ki so jej z vriskanjem sledili.

Carovna se je najprvo odpravila v cerkev. Spremljevana od svojih vernih in od dveh stotnij gard, stopala je počasi po ulicah, napolnjenih zvedavega ljudstva, proti cerkvi, kjer jo je sprejel nadškof Novgorodski v praznični obleki, peljal jo k velikemu oltarju, posadil jej cesarsko krono na glavo ter jo med zvonjenjem vseh zvonov in vriskanjem ljudstva kot samostalno vladarico Ruske države z imenom „Katarina II.“ blagoslovil, razglasivši obrati caroviča Pavla Petroviča za njenega naslednika.

Slavni „Te Deum“ končal je ta spomina vredni obred.

Najvročejša želja Katarinina se je vresničila. Po končani službi božji odpravila se je v palačo umrle carovne Elizabete in tu so prisegli najvišji uradi; med tem je ukazala vojakom svojih gard obsaditi mestna vrata, trdno ukazavša, ne pustiti nikogar z nikakoršnim izgovorom iz mesta, niti v mesto, da bi ta veliki dogodjaj ostal tajen po okolici glavnega mesta.

Samo enemu meščanu, bivšemu vlasenkarju (barokarju), rojenemu Francozu, po imenu Bressan, ktereга je vezala hvaležnost do cara Petra, posrečilo se je, preriti se v selski obleki skozi straže ter hiteti k caru, ki se je ravno mudil v Oraniji.*

Med tem se je posrečilo grofu Orlovu pridobiti Katarini polk ruske pehoté, ki je bil ravno na poti v glavno mesto. Grof izvedevši to sede na konja ter hiti v družbi samo enega častnika od konjištva polku naproti. Dobro uro za Petrogradom ga sreča, ko je ravno počival, porabivši ta čas v pripravo in znaženje obleke in orožja, da bi v redu in dostojno mogel iti v mesto. Poveljnik njegov, polkovnik Alzopkjev, ni ničesar vedel o tem, kar se je zgodilo tačas v mestu. K temu se je dal Orlov privesti in jel mu je na kratko pripovedovati, izgovarjaje pa poslednje dogodjaje Petrogradske, popisoval je surovost in okrutnost carovo, ljubeznjivost in dobroto carovnine, in skončal je svoj govor z zagotavljanjem, da je vže carovna na čelu vojski, ki šteje 20.000 mož.

Polkovnik je bil osúpnjen in prestrašen.

Po kratkem premisliku odvrne, da jo mahne naravnost v Petrograd, in kedar se ondi prepriča o grofovih besedah, da si ne bode niti trenotek pomišljeval, oddati svoj polk carovni.

S tem odgovorom zadovoljen hitel je Orlov zopet nazaj v mesto, da bi sporočil Katarini vspeh svoje ježe, ukazavši prej polkovniku, da bi brez vse pomude s polkom proti mestu se napotil.

Katarina dobro končavša svojo nalogo, delala je sedaj potrebne priprave, da bi sprejela polk. Na čelu generalnega štaba,

v naglici sestavljenega, ozaljšana z velikim redom sv. Andreja, oblečena v uniformo garde, hitela je polku naproti.

Carovna je oblekla uniformo, ki jo je imela ravno pri rokah, ne gledé na to, ali je bila z vsemi znaki častnika preskrbljena.

To je opazil mlad častnik jezdine garde, ki je carovno spremljala.

Smelo stopi iz vrste, približa se carovni in odpenši svoj naramek podá ga carovni, opomnivši jo, da na njeni uniformi manjka tega častniškega znaka.

S prijaznim nasmehljajem sprejme Katarina naramek in dá si ga po častniku pripeti.

Pri tej priliki pogledala je bliže gibčnega in krasnega častnika. —

Bil je to Potemkin, poznejši vladar njenega srca.

Car Peter ni imel o teh dogodjajih niti najmanjšega slutja. Zgodaj rano tistega dne, ko je bila Katarina za samovladarico Rusije v Petrogradu oglašena, odpeljal se je Peter z grofinjo Voronzovo v Petrov Dvor, da bi bil družega dne nazoč pri slavnosti sv. Petra ter h krati obsodil svojo soprogo. Med potjo so se nekoliko ustavili in vsa družba se je odpravila na lov, kjer se je do popoldne zabavala.

Po končanem lovu peljali so se veselo v radostni nadi radovanek, za katere so se delale v Petrovem Dvoru priprave, naravnost v omenjeni letograd, kar je carov generalni pobočnik Chudovič, katerega je bil car naprej poslal, da bi njegov prihod naznanil, iz Petrovega Dvora caru naproti pridirjal, ter mu sporočil, da je carovna to noč iz letograda ubežala ter caroviča sábo vzela.

Petra je to sporočilo jako osupnilo. Ni hotel verjeti in zmaheval je z glavo; Chudovič je moral svojo vest nekolikokrat ponačljati. —

Konečno je sklenil.

Dá povelje, naj se vozi dalje. Z neizmerno razsrdenim obrazom zlezel je iz kočije v Petrovem Dvoru, dal stotniku, kateremu je bila izročena straža pri carovni in ki mu je sedaj oznanil njen beg, zaušnico, ukazal ga vreči v ječo ter hitel v sobe carovnine.

Tù je sam vse preiskal, pa ničesar ni našel. Osebe, ki so bile dane carovni v postrežbo, je sam izpraševal; vse so enoglasno trdile, da ne morejo ničesar razjasniti; rano ni bilo carovne več ni caroviča, in žena, ki mu je bila dana za varuhinjo, bila je zvezana ter imela usta zamašena. Ta žena je pravila, da sta jo po polnoči dva moža napadla, ki sta jo zvezala, jej usta zamašila, da ne bi mogla kričati, potem pa caroviča iz postelje vzela ter izginila.

Car je bil v obupu.

V svoji jezi je zaklical: „Vedel sem, da je ta žena vsega zmožna. V mojo pogubo se je osvobodila.“

Zastonj so si prizadevali pozvedeti — vsaj v duhu — kam

bi bila ubežala; nihče pa ni slutil, da zapoveduje o tem trenutku v Petrogradu 20.000 možem izborne, bojaželjne vojske.

Med tem se je približal večer.

Tù pride selak uprašen in póten ter zahteva govoriti s carom, kteremu mora naznaniti važne reči.

Peter ga je sprejel ter poznal Bressana, ki mu je vse pripovedoval, kar se je bilo v Petrogradu zgodilo.

Car se je pri tem poročilu jeze tresel, zdaj je prebledel, zdaj ga je oblila rdečica. V prvem trenutji ni vedel, kaj hoče početi v tem kritičnem stanu.

Tù stopi kancelar Voronzov v sobo.

Slišavši vse te povesti, reče, da še ni nobene nevarnosti, ako se hitro, resno in odločno ravna.

„Pojdi tedaj takoj v Petrograd, in opomni Katarino, da bi se povrnila k svoji dolžnosti.“

Kancelar izpolni ukaz.

Z vso mogočo zgovornostjo skušal je carovni dokazati, da je nepravilno ravnala.

Ko je svoj govor skončal, nasmijala se je Katarina prijazno, in kazaje na svoje dvornike, ki so z maščevanje sršočim pogledom stali okoli nje, odgovori mu:

„Pogledite, gospod kancelar, krog sebe, nikakor jaz, temveč volja naroda vzela je caru krono, in moja lastna, kakor tudi nevarnost mojega sina me je k takovemu dejanju primorala.“

„Tedaj naj me blagovoli Vaša Milost tukaj obdržati“, zakliče kancelar dobro poznavši jezo in zlost cara, svojega gospoda.

„Tudi brez vaše prošnje bilo bi se to zgodilo“, odvrne carovna; „kajti z vašo in vaših sorodnikov pomočjo se je zgodilo, kar se ne dá več premeniti.“

Zastonj je pričakoval car kancelarja s poročili iz Petrograda.

Obdan z bedujočim ženstvom in nesposobnimi dvorniki, sprehajal se je brez soveta in utéhe po drevoredu na vrtu, zdaj s temi zdaj z unimi mislimi se ukvarjaje. Konečno sklene. Reče ukazati svojim holštinskim granatnikom, da bi brez pomude iz Oranije na Petrov Dvor prihiteli; vedel pa ni, čemu mu bode ta peščica vojakov.

V tem trenutku obupa prišel je k caru stari poljni maršalek Minnich.

Še le pred kratkim časom se je vrnil iz Sibirije, kamor ga je bila carovna Elizabeta poslala v pregnanstvo, in takoj po njegovi vrnitvi dal ga je Peter k sebi pozvati, da bi mu povrnil krivico in trpljenje, ktero mu je ljudska hudobija nakopala, ponudivši mu poveljstvo nad vso rusko vojsko.

„Sem vže prestar, da bi Vaši Milosti mogel izdatno služiti“, odgovoril je častitljivi starček. Dovolite, da poslednje dni svojega življenja po tolikih nadlogah smem prebiti v naročji svoje družine.“

„Dá, to se zgodi, moj dragi učitelj in prijatelj“, odvrne Peter ganjen. „Ali s svojim svetom mi moraš priti na pomoč,

kedar koli ga bodem potreboval, in zato moraš biti blizu mene“.

Podaril mu je krasno palačo v Oraniji ter mu določil doslužnino, primerno njegovemu stanu in dostojnosti.

Komaj je Minnich izvedel, kaj se je prigodilo, oblekel je uniformo maršalka, postavil se na čelo holštinskih granatnikov ter hitel ž njimi naravnost v Petrov dvor.

„Sire!“ odgovori Minnich cara, „stari vojak je poiskal še enkrat svoj meč, da bi poskusil njegovo ostrino na bučah upornikov. Danes pride vojska in jutri jo pomaknemo v Petrograd. Garde so le zvojene; ko zagledajo Vašo Milost, odložé orožje ter nam pomorejo k zmagi nad našimi neprijatelji“.

Car je bil s tem načertom porazumljen. Dal je vse pripraviti k odhodu in hotel se je sam postaviti na čelo svoji ne ravno preštevilni vojski.

Ali — edina noč je zadostovala — in njegovo krasno započetje, ki bi mu bilo gotovo k kroni zopet pripomoglo, bilo je uničeno po prigovarjanji žensk in dvornikov. K temu je došla družega dne rano vest, da je carovna z 20.000 možmi na poti.

Ženstvo je javkalo ter se pripravljalo na pot v Oranijo, car je bil podoben trsu, ki ga veter maje, in ni se mogel nikakoršnega namenata poprijeti.

Tu stopi še enkrat stari Minnich pred cara.

„Niti trenotek se ne smé izgubiti,“ pravi resno; „plevel se mora populiti, preden se vkorení. Sedaj se moramo vdariti, ali pa nikoli. Pozneje bo zmaga dvomljiva.“

Car pa je zmajeval z glavo ter naznanil svoj namen, da pojde v Oranijo.

„Za boga! tega ne učinite, Milost!“ zakliče Minnich; „ako se nočete bojevati tukaj zoper upornike, ne čakajte jih v Oraniji. Še stoji Krona pod vašim poveljstvom. Tam dobomo obilno posadko in znamenito brodoge. Od tam se vam posreči pokoriti nezvesti Petrograd.“

Ta sovét je sprejel končno po dolgem prevdarjanji omahljivi Peter.

Proti volji Minnichovi podelil je generalu Lièvre-u poveljstvo v trdnjavi Kroni ter ukazal, naj bi se pripravili dve ladiji, na katerih se je hotel odpeljati car s svojim dvorstvom.

Pa Minnichov modri sovét prišel je vže prepozno. Caru ni bila sreča ugodna.

General Lièvre je bil tiho in čmrno sprejet. Iskra upora je bila vže vržena med posadko in prišla se je tudi brodoge.

Admiral Galicin, sozarotnik, prišel je v Krono, kakor hitro je izvedel o prihodu Lièvre-ovem. General ga je prijazno sprejel, zagotovil ga, da pride car v kratkem času v Krono, in končno mu je pripovedoval o upor, ki se je vnel v Petrogradu.

Galicin se je vèdel, kot bi bil neizmerno osupnjen, in čeravno je bil oskrbljen s carovninimi ukazi, vendar je [zatrjeval] generalu, da pride ravno iz svojega letograda, da pa mu velevala

sila, nemudoma se odpraviti k svojemu brodogradu, da bi zabranil vsakršne nezgode.

Lièvre je pohvalil admirala zaradi njegovega namena, in po jako iskrenem slovesu, pri katerem mu je prevarjeni general obljubil, da sporoči caru admiralovo vdanost in gorečnost, sta se ločila.

Galicin je brž brž sklical pomorske vojake, oznanil jim odstavljeno cara, razdelil med nje denar in vódko ter jih pregovoril, da bi zajeli novega poveljnika trdnjave. Mornarji s tem podkupljeni hodili so po ulicah kričé: „Živela carovna!“ mnogo vojakov posadke od častnikov podučeni se jim je pridružilo, in neprevidni general, ki bi bil moral dati izdajavskega Galicina zapreti, bil je sedaj sam zajet in zaprt. Admiral pa se je polastil trdnjave v imenu carovne.

Nekoliko ur potem so se prikazale carove ladije. Pa Galicin je vže prej preskrbel, da ne bi mogle priti ladije k trdnjavi.

Posadka je bila v orožji, topničarji so stali z netilniki (luntami) pri nabitih topovih.

Kakor hitro se je prva ladija na streljaj približala, zaklicala je na-njo straža.

„Car!“ glasil se je odgovor.

„Ni več cara!“ odgovorila je straža.

Peter stopi na palubo, spusti s sebe plašč, da bi mogel pokazati straži svoje rede in znake, ter zakliče: „Vojak, ne poznaš svojega cara?“

„Ne poznam!“ zavpije vojak in za njim so ponavljali vsi na bastijah stoječi vojaci: „Ne poznamo cara, živela carovna Katarina!“

Na to pristopi častnik ter pové v imenu poveljnika, da bo ladija, ako takoj ne odjadra, brez vsega usmiljenja uničena; prestrašeni car se je hotel umakniti, pa pobočnik Chudovič ga zadrži in peljaje ga k obgradi ladije pravi: „Sire, za Boga vas prosim, idite za mano, voda je plitva, z golim mečem prebrodiva do brega. Nobeden Rus se ne predrzne, da bi ustrelil po sveti osebi svojega cara.“

Minnich je pritrdil, izdrl meč in kliče: „Vojaci poznajo svojega starega poveljnika, oni ne bodo streljali po možu, ki jih je tolikokrat peljal k zmagi“ hotel je prvi skočiti v vodo. Car pa nesreče potr ti ni privolil. Jokaje se gre v kajito. Na njegovo povelje izdrle se se kotve in ladije so odplavale.

Prekrasna noč je nasledovala tako vihnemu večeru. Car, Minnich in Chudovič gledali so žalostno in molčé zvezdnato nebó.

Tu pristopi krmár ter praša, kam naj ladije obrne.

Car ne odgovorivši dá mu znamenje, naj odstopi.

„Maršalek“ — zakliče konečno po dolgem zamišljenji — „čutim, da sem tvoj sovét, ki je bil vedno meni v pospeh, prepozno ubogal. Govori sedaj, prijatelj, ki si čestokrat tolikere nevarnosti premagal, govori, kaj naj storim.“

„Samo eno sredstvo še znam, Milost,“ odvrne Minnich. „Hitimo najprej v Reval, kjer je oddelek vaše vojske. Poveljstvo se

izroči vernemu možu. S to vojsko jo vdarimo v Pomorje, kjer je tudi oddelek naše armade. Postavite se, Milost, njej na čelo, sklenite z vsemi državami mir, prosite Prusko in Švedsko pomoči, ki vam pri teh okolištinah gotovo ne bode odrečena, in zastavim svojo sivo glavo, da smo o šestih ali osmih tednih kot zmagovalci v Petrogradu.“

Car pritrdi, ali čuté se utrujenega, odpravi se v svojo kajito, kjer razodene grofinji Voronzovi, ki ga je povsod spremljevala, vojni načrt maršalkov — in družega dne rano je ukazal, da bi ladije odplavale v Oranijo.

Minnich in Chudovič sta bila s to nestanovitnostjo Petrovo globoko v duši razžaljena.

„Vaša milost išče lastne pogube,“ dejal je Chudovič; „Katarina se ne dá preprostiti.“

Nepomenljiv smeh bil je odgovor in opoldne dospele so ladije v Oranijo.

S solzami v očeh in z vdanostjo, ki je pri vseh največe začudenje vzbudila, sprejeli so cara njegovi verni Holštinci, ki so se takoj po njegovem odhodu in Petrovega Dvora vrnili v Oranijo.

Ti stari mustačasti granatniki objemali so njegova kolena, poljubovali mu roke ter ga prosili za Boga, da bi jih peljal nad upornike, prisegaje, da so pripravljeni žrtovati življenje v brambo njegove osebe.

Minnich je hotel porabiti ta ganljivi prizor.

„Naj bode zmaga ali smrt na čelu teh vernih!“ zaklical je. „Peljite jih, Milost, proti upornikom! Jaz popeljem prednjo stražo, in le čez moje truplo dospé sovražnik k vam.“

„Nočem biti vzrok prelivanja krvi,“ odvrne lehkomišelní car, in niti prigovori Minnihovi niti prostovoljno žrtovanje Holštincev ga niso mogli pripraviti, da bi kaj določnega sklenil.

Med tem se je pomikala Katarina s 10.000 možmi pehote in 2000 kozaki proti Petrovemu Dvoru.

Jako pozorno, prilastovaje caru več poguma, nego ga je v resnici imel, stopala je dalje, in pri majhni vasi Krasnoe-Karpaku se je ustavila ter poslala Orlova s kozaki, da bi ogledal carov položaj.

Pazno se je Orlov bližal, pa našel je le nekoliko seljakov oboroženih z okleški, katerim je bila izročena straža letograda.

Kozaci so jih prisilili k vpitju: „Živela carovna!“ in nastanovili so se v Petrovem Dvoru.

Na to se je odpravila Katarina na pot ter se ustavila drugič pri samostanu sv. Jurija, kjer jej je bil izročen carov lastno-ročni list, v katerem se je car izgovarjal, da mu je žal svojega nekdanjega obnašanja proti njej, in konečno se jej je ponudil kot sovladar.

S zaničevanjem vrgla je Katarina list stran, ukazala posla zapreti ter se odpravila na pot.

Med tem je car še vedno omahoval v svoji nestanovitnosti.

Zdaj je dal nasedlati konja ter hotel pobegniti na poljsko mejo. Zdaj ga je zopet dal odsedlati ter razrušiti nasipe, ki so jih bili v naglici nasuli, izgovarjaje se, da hoče pokazati svoj miroljubni namen, da ne misli na odpor; zdaj je zopet sedel in jel pisati tarnajoči in tugopolni list, v katerem je svojo soprogo milosti prosil ter jo nagovarjal, da bi ga pustila v Holštín z letno pénzijo.

S tem listom je poslal grofa Ismailova k Katarini. Katarina je z onim zaničevanjem zavrgla pismo, kot prvo; poslala pa je ta bart posla nazaj s poveljem, da bi car takoj razpustil vso vojsko, in da bi se brez ovire podvrgel.

Ismailov je hitel k caru, ki ni vedel, kaj hoče početi. Dolgo se je mudil z odgovorom.

Grof si je prizadeval na vso moč pregovoriti ga, da bi sprejel Katarinino ponudbo, in ko car še ni nič odgovoril, začel je ta nezvesti služabnik svojega gospoda pripovedovati, da vé iz gotovih virov, da se dá po brezpogojni vdaji cara spor med njim in soprogo k popolni zadovoljnosti obeh poravnati, sicer pa se je bati, da ne bi prišlo po dolgem kljubovanji carovo življenje v nevarnost.

To je pomagalo; Peter je ubogal grofov sovět.

Brez vse gotovosti za svojo osebo in svoje verne, brez vsega pogoja, nemaraje za ostre opomine maršalka, sedel je v kočijo ter peljal se s svojo ljubimko in Chudovičem, ki ni hotel svojega gospoda zapustiti, naravnost v Petrov Dvor, v roke svojim neprijateljem, domišljevale si ta ubogi, strahú in plašljivosti omehkuženi vladar, da gane s prostovoljno udajo sree Katarinino.

Ali ta je dihtela le po maščevanju. Komaj je zaslišala, da se car bliža, izposlala je kozake, in ti obdavi kočijo spremili so jo v Petrov Dvor, ki je bil napolnjen z vojniki gard.

Tu se ustavi kočija.

Grofinja Voronzova je stopila prva iz nje. Komaj pa se je njena noga dotaknila tal, zgrabili so jo vojaki ter jo odpeljali v temno ječo. Taka se je tudi zgodila s Chudovičem, ki se je sicer hladnokrvno z mečem v roci surovim beričem v bran postavil, pa kmalo je bil premagan.

Caru so odpeljali v eno izmed najslabših sob. Tukaj so mu siloma pobrali vse znake carske dostojnosti ter ga slekli do srajce.

Tako so ga pustili dvé uri.

Med tem časom je prišel grof Panin. Ukazal je, naj dadó caru obleko nazaj, ter ga zagotavljal, da ostane le kratek čas zaprt, potem pa se lahko odpravi po svoji želji v Holštín, ako podpiše list, katerega mu je grof podal.

Z grozo, gnjusom in preklinjevanjem svoje omahljivosti in zaupanja v Katarinino velikodušnost čital je list, v katerem je med drugim stalo:

..... „V kratki dobi svojega vladanja sem sprevidel, da se moje moči s to težo ne morejo boriti. Država bi bila po zanemarjenosti, ktere je bila kriva moja slabost, v nič prišla — in

mene bi bila doletela večna sramota pred svetom. — S tem proglasujem tedaj slovesno, brez posiljenja, pred rusko državo in pred vsem svetom, da se odpovém ruskemu tronu, in da se ne bom nikoli z nikakoršnim vzrokom mešal v vladne zadeve te države. Nikdar več se ne povrnem na Rusko niti sam niti s pomočjo, naj mi jo ponudi kdorkoli hoče. To prisegam slovesno pred živim Bogom in pred vsem svetom, in lastnoročno podpišem to odstopno listino.“

Jeze ves prevzet vrgel je Peter ta sramotivni spis grofu v obraz.

„Reci Katarini, da raji umrjem, nego bi podpisal, in da grozovitnejši z manoj ravna, nego hiena.“

Panin odide.

Uro pozneje je bil nesrečni car obdan z obilnim oboroženim spremstvom ter odgnan v Robšo, carski grad, dvajset vrst od Petrograda oddaljen.

Še bi se bil lahko otel.

Častnik, ki je vodil spremstvo, obnašal se je proti njemu jako spoštljivo in pozorno.

Ko je car tožil, da mu slabo prihaja, velel je pri krčmi postati, poročil kozakom, da bi konje odsedlali, in še straže ni postavil k izbi, v kateri je počival car.

Kacih trideset korakov za krčmo se je širil gozd. Krčmar se je zgruzil caru k nogam ter ga prosil, naj bi mu zaupal, da skliče seljake, dosle njegove verne podložne, ki poskusijo s kosami in vilami oboroženi na prvi njegov migljež osvoboditi cara, ter ga tudi gotovo osvobodé.

Nagel sklep, in Peter bi bil otet, kajti Petrograd je bil skoraj brez vse vojske, in v glavnem mestu je imel car še mnogo prijateljev, ki so čakali naglega in pogumnega ravnanja, in Petrograd bi bil zopet v carovih rokah.

Pa osoda je drugače sklenila. Car se ni dal pregovoriti in šel je prostovoljno v ječo.

Velikansko delo se je posrečilo. Katarina je bila carovna, njen nasprotnik je bil kot jetnik v njenih rokah.

V triumfu moški oblečena vrnila se je v glavno mesto na čelu gardinega polka, ki je bil, kot bi se vračal iz boja ter bi bil pridobil veliko zmago, ozalisan z jelovimi vejicami. Ljudstvo je padalo pred Katarino na kolena, razni uradi in duhovstvo bili so pri vhodu njene palače zbrani, da bi jej svoja voščila javno izrekli.

Bliskom je skočila s konja ter prednje in najveljavniše osebe poljubila na levo lice, kar je bilo znamenje največega spoštovanja, katero se je takrat na Ruskem osebam visocega stanú skazovalo.

Sedaj je začela Katarina razdavati darove svojim vernim. Panin je postal prvi minister. Orlov general, stotnik Razemowski je dobil red Aleksandra Něvskega, kneginja Daszkova red sv. Ane v brillantih. Tudi privrženci carovi so bili pomiloščeni; samo Chudovič je izgubil svoje rede in častništvo ter bil pregnan v Si-

birijo. Grofinja Voronzova je bila obsojena k smrti gladú, na velike priprosebe dvornikov pa je bila poslana v Tobolsk.

Prvi ogenj je minul. Ljudstvo in vojska ste se predramili iz omamljivega navdušenja. Vse je godrnjalo, mornarji so očitali gardam nezvestobo in izdajstvo, da so za denar in žganje prodale cara; te pa so one ravno s tem dražile.

Nastali so prepiri in tepeži, in iz njih prelivanje krvi.

Tudi iz Moskve so prišle neprijetne novice.

Carski namestnik je sklical tamošnje polke in ljudstvo, prečital jim ukaze, vsled katerih je Katarina zasedla tron, ter končal z besedami: „Živela Katarina!“

Pa nihče se ni vdeležil tega slavoklica, vse je ostalo v žalostnem, temnem molčanju.

Tiho so se vrnili vojaki v kasarne, ljudstvo v svoja stanovanjšča.

Zarotnike je to jako osupnilo. Bilo je ustanovljeno, da se mora vsakako odstraniti mož, ki še uživa ljubezen pri ljudstvu in vojski.

V Robši, kjer je bil car zaprt in kjer je bila majhina posadka, zdel se je car še nevaren, in zato so ga odpeljali po noči v Chopro, na posestvo stotnika Razemowskega, kjer so ga kozaci stražili.

Šest dni je bival car v tej samoti, ne vidé razun svojega strežaja nikogar, nego poveljnika kneza Baratskega, še mladega moža, ki pa je bil carovni popolnoma vdan.

Sedmi dan ob enajstih zjutraj dal se je oglasiti general Orlov s svojim pobočnikom Jeplovom, da bi, kakor je rekel, caru radostno vest sporočil.

Car ga je sprejel.

Po skazani časti vzel je Orlov listino, katero mu je bil prej Panin predložil k podpisu, ter prosil Petra, da bi jo podpisal. Pa komaj jo je car zagledal, raztrgal jo je na kose ter jo vrgel generalu pod noge.

„Zelo žal mi je tedaj, da mi ni ugodna sreča“ — pravi Orlov — „spremiti Vašo Milost do Revala, kjer vas čaka carska ladija in vaših daljnih povelj. Blagovolite pak pomisliti, da Njihovo Milost našo najmilostivišo carovno vaš odpor nemilo užali, in predrznem se, dati Vaši Milosti eno uro premisleka.“

„Ni treba časa k premišljevanju,“ odvrne ježno car. „Katarina se bo še zarad tega pokorila, da z mano, svojim gospodom in soprogom tako nečloveško ravná.“

„Tedaj račite dovoliti, Milost,“ pravi hinavsko Orlov, „da bi prej, nego odidem, smel prositi, da bi mi bilo dovoljeno z Vašo Milostjo obedovati, ker me je carovna, trdno prepričana, da Vaša Milost njeno prošnjo izpolni, preskrbela s slaščicami, dobro vedóč, da ne morete tukaj v tej samoti nič dobrega za prigrizljaj dobiti.“

Ubogi car pogrešaje vže davno dobrih jedi in steklenico dobrega vina, katero je neizrečeno ljubil, sprejel je ponudbo. Po

kratkem sprehodu, na katerem je Orlov mnogo novega pripovedoval, sedli so k mizi; k obedu je bil tudi povabljen generalov pobočnik in knez Baratinski.

Po ruskem običaji se je pilo pred jedjo mnogo likéra, car je pil neprenehoma, in Orlov ni prejenjal v svojem zanimivem pripovedovanji, ktero je bilo caru všeč.

Brez vse nezaupnosti, nadjaše se kmalo sprave in rešitve iz ječe, bil je car najboljše volje, kateri so zraven sedeči pritrjevali.

Nesrečni car ni slutil, da je s poslednjo steklenico vina, ktero je izpraznil na zdravje skorajšnjega miru in sprave, izpil tudi primešanega strupa, ki je začel kmalo svoj učinek kazati.

„Ti si me ostrupil, malopridnež!“ zarjove Peter; „tu imaš plačilo za svojo nesramnost!“ in treščil je v nj steklenico, ki je ravno napolnjena pred njim stala.

„Mleko! mleko! za boga, mleko!“ klical je beže k durim. Zvesti strežaj prihiteli.

Car se mu zgruzil v naročje, ter kliče obilne solze pretakaje: „Ni jim bilo to dosti, da so me pripravili ob krono, sedaj mi hočejo tudi življenje vzeti!“

Steklenica je le nekoliko zadela Orlovo glavo. Pogumno in naglo poskoči, iztrga cara strežaju iz naročja, katerega pak knez pahne iz sobe, nato vrže pobočnik Jeplov vladarju prtič okoli vratu ter ga jame daviti.

Strah pred smrtjo dodal je Petru nadnaravne moči; treščil je Jeplova ob tlá ter bežal zopet k durim. Pa Orlov in knez Baratinski sta ga zadržala, krepko ga objemši. Jeplov je potem naredil iz prtiča novo zadrkuljo, in kmalo potem je ležal tu nesrečni car premagan po strupu in lokavem umorstvu kot mrlič.

Ruski car je poginil v rokah knežovskih in vitežkih malopridnežev.

Njegovi verni Holštinci so mu kmalo sledili. Katarina jim je dala orožje pobrati ter ukazala, da bi bili v Kroni na ladije odpravljeni. Ali barbarski Galicin dal jim je trohnelo ladijo, ki se je takoj potopila, ko je komaj iz pristaje prišla. Le nekteri so se rešili s plavanjem na bližnje morske skale; tam pa so poginili; nečloveški Galicin jih je pustil ondi brez vse pomoči.

Spektralna analiza.

(Sestavil Dr. M. Samec.)

Ko je Isaac Newton leta 1675. predložil akademiji Royal Society svojo večno znamenito razpravo o razkroji bele solnčne svetlobe, si pač še nihče ni mogel misliti, da bode njegov izrek: „Svetlobni trakovi, kateri so različne boje, so tudi različne lomljivosti,“ izvor tako daleč segajočih preiskav in tolike pomenljivosti. Kakor se pa večkrat pripetí, da ostane enkrat najdena istina brez praktične pomenljivosti in eksistira v vednosti le kot interesantna stvar, tako je bilo tudi z Newtonovo znajdbo. Skozi celo 18. stoletje je bil edini Thomas Melville, kateri je nadaljeval Newtonove preiskave. On je prvi opazil, da se temni plamen rumeno poboji, ako se dene vá-nj kterakoli natrijum-ova spojina. Leta 1827. je opazoval John Herschel, neumrljivi astronom, temne plamene, v kterih je izhlapil različne tvarine. Pri tem se je vsaki plamen drugače pobjil; rdeče, ako je djal v temen plamen stroncijum, zeleno, ako je položil vá-nj baker ali borovo kisloto itd. in je že tačas izrekel pomenljive besede, da se dá iz boj, ktere podelujejo razne tvarine temnim plamenom, sklepati, da so v predmetu, s kterim eksperimentiramo, določene tvarine, ako še v tako malej množini. Fox Talbot, kterega imajo nekteri za iznajditelja fotografije, je preiskoval rdeči plamen umetnega ognja v gledališči ter pravi, da je videl prelep spektrum z mnogimi svetlimi črtami, kterih je največ ležalo v rdečem delu spektruma (stroncijum) in eno modro črto, ktero bomo pozneje tudi za stroncijum karakteristično spoznali. Fox Talbot je prišel še bliže resnici, kakor njegovi predhodniki na tej poti preiskovanja, ker je že izrekel namisel, da daje ena in ista tvarina zmiraj ene in iste črte. Rumeno črto, ktera se vidi skoraj v vsakem spektrumu solnčne svetlobe, je imel za znamenje vode v zraku, kar se pa pri poznejših preiskavah ni obistinilo. Okoli leta 1845. se je profesor Miller bavil s spektralnimi preiskovanji posebno temnih plamenov, o kterih so se sežgale lužnine (alkalije). Najnovejše, najtemelitejše in najbolj zanimive rezultate spektralnega preiskovanja pa imamo od fizikarja Kirchhoffa in kemikarja Bunsena, ktera sta prava znajdeca spektral-analitične metode, ker sta isto s potrebno znanstveno ostrastjo izdelala in jej dala s tem sigurno podlago, na kterej zdaj stoji.

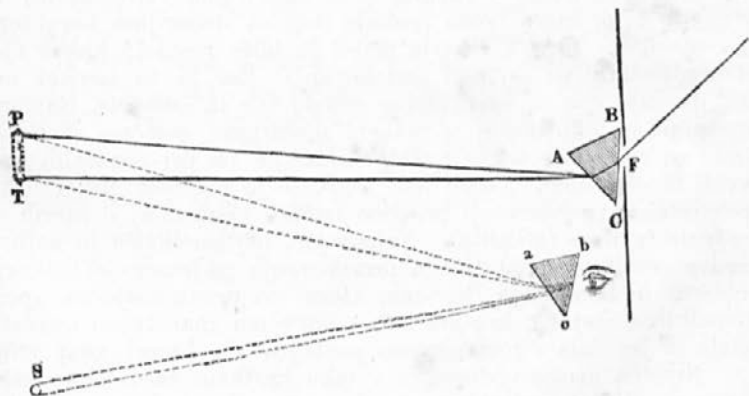
Nijedna druga vednost ni v tako kratkem času toliko zanimivega in občno koristnega na dan spravila, kakor spektralna analiza. Z njeno pomočjo se niso samo tvarine na zemlji preiskovale in bolj natanko določile, ampak že od leta 1860. sem so našli že štiri doslé neznane elemente, kateri so bili deloma še čisto neznani, z drugimi zarad velike kemične sorodnosti zamenjeni. Ali ne samo, da smo dobili po spektralnej analizi določnejši vgled v

kemično sestavo naše zemlje; še več: ž njeno pomočjo zamoremo prekoračiti meje našega planeta in zamoremo z največo sigurnostjo spoznati sestavo ozračja solнца in stalnic. Da, še več: povspešilo se je, zagrinjalo odtegniti znad tajnosti astronomije, meglenic, in ne samo njihovo kemično sestavo, ampak celó njihovo fizikalno razmerje določiti, teles, ktera so tako daleč od nas, da bi potrebovala solnčna svetloba, ako stori vsako minuto 42.000 milj, 25.000 let, da pride do nas, kar daje daljavo meglenic do nas okoli 33.000 biljonov milj. Vsled spektral-analitičnih preiskav zamoremo zdaj za gotovo reči, da nima solnčno ozračje, ktero leži 20 milijonov milj od nas, nijedne druge tvarine v sebi, kakor naša zemlja in da je v stalnicah, od kterih je najbliža 4 bilijone milj od nas oddaljena, železo, natrijum in še druge kovine, ktere se tudi na naši zemlji nahajajo.

Še bolj čudno pa je to, da nas je spektralna analiza učila, da vladajo v solnčnem ozračji neprenehoma hudi viharji, da ni ozračje nikdar mirno in da se zamore ž njeno pomočjo celó hitrost teh zračnih tokov na solncu preračuniti in hitrost določiti, s ktero se solnce stalnicam bliža ali od njih oddaljuje.

Prvi začetek spektralne analize je, kakor smo že povedali, Isaac Newtonova znajdba. Ako namreč stopi solnčna svetloba, naj že bodo neposredni solnčni trakovi, ali pa reflektirana svetloba, skozi ozko špranjo v temen prostor, se napravi na nasprotni steni podolgasta, po razmeri oddaljenja stene od špranje, večja ali manjša lisa. Ako pa postavimo za špranjo trirobat kos stekla, tako imenovano prizmo, zagledamo prekrasno prikazen (glej pod. 1). Celi

Pod. 1.

zvezek solnčnih trakov, ki pridejo pri špranjici F v temno sobo in tukaj zadenejo na stekleno prizmo ABC , se nekako razpršijo, zlomijo, in na nasprotni steni se vidi prekrasna podolgovata podoba PT , sestavljena iz različnih boj. To podobo imenujemo solnčni spektrum (šara). Pri prehodu solnčne svetlobe skozi trirobato

prizmo, ktere en kot, tako imenovani lomni kot znaša $60 \quad 63\frac{1}{2}^{\circ}$, se solnčni trakovi odklonijo od meri, v kterej so padali skozi špranjo na stene temnega prostora, dokler še ni bilo prizme za špranjo, in se pri tem lomljenji tudi razdelijo na več baž trakov, na več manjših zvezčkov solnčnih trakov, kteri se vidijo kakor barve. Barvo imenujemo svetlobo določne lomljivosti.

Solnčni spektrum obstoji iz 6 različnih boj, ktere se vrstijo druga za drugo, kakor sledi: rdeča, pomarančasta, rumena, zelena, modra, indigasta in na drugem koncu vijoličasta. Ena boja prejde polagoma v drugo in dotikajoče se sestavljajo skupaj razne bojne odtenke.

Da je solnčna svetloba sestavljena iz boj, ktere skupaj zopet solnčno svetlobo sestavljajo, se vidi isto tako v pod. 1. Ako pogleda okó skozi drugo prizmo *abc* na solnčni spektrum *PT*, se vsi trakovi različne lomljivosti (barve) v prizmi zopet lomijo in sicer tako, da sestavijo zopet belo solnčno svetlobo, ktero vidi v *S* kot podobo pri *F* vstopivšega zvezčeka solnčnih trakov.

Da se sestavi iz boj solnčna svetloba, ni potreba, da se snide vsch šest boj solnčnega spektruma, ampak zadostujejo tri. Ako pustimo trakove samo ene določene lomljivosti zopet skozi drugo prizmo stopiti, vidimo, da se sicer zopet prelomijo, ali da ostanejo v drugih svojih lastnostih nespremenjeni. Če pustimo na primer pomarančasti del spektruma parti na drugo prizmo, vidimo na nasprotni steni zopet le pomarančasto liso. Iz tega je videti, da se ena in ista vrsta svetlobnih trakov ne dá več razkrojiti, ali pa, ako hočemo tako reči, da so trakovi ene in iste boje enotni.

Po redu, v katerem se vrstijo boje druga za drugo v spektrumu, se vidi, da se najmanj lomijo rdeči trakovi; že bolj odklonjeni od prejšnje meri so pomarančasti, potem rumeni, zeleni, modri, in najbolj vijoličasti. To vidimo razločno ne samo na spektrumu, ampak vsak se tega lahko sam prepriča s čisto priprostim poskusom. Vzame se podolgovat kosček belega papirja. Polovica se namaže na primer z rdečo, druga polovica pa s pomarančasto bojo. Ako držimo ta kosček papirja v temnej senci pred triroboato prizmo in pristrežemo podobo, ki se napravi na belej steni za prizmo, vidimo, da ne ležite obedve boji vštice, ampak pomarančasta nekaj više ali niže kakor rdeča, kar je odvisno od položaja prizme. Ako vzamemo dve boji, ki ležite še dalje narazen v spektrumu, na primer rdečo in modro, vidimo to prikazen še razločneje. To nam je priča, da se pri prehodu različnih bojnih trakov skozi prizmo nekteri trakovi bolj lomijo kakor drugi.

Sredstvo, ktero storí mogoče, da občutimo svetlobo in vidimo boje, je ves svetski prostor prešinjajoča nepezljiva in nevidljiva, neskončno lahko gibljiva, do zdaj le še domnevana tvarina, ktero imenujemo eter*) (vzduh). Kar občuti uho pri melo-

*) Fizikarji najnovejših časov trdijo, da eterja ni, ampak da je to, kar se je doslé imenovalo eter, tudi navaden zrak, ki napolnuje, se vé da, jako redek, vse svetske prostore.

dičnih pesmih slavčkovih ali pa kar občuti pri bučenju viharjev in pokanju smrtonosnih instrumentov našega stoletja (napredka!), je nihanje (kačanje r.) zraka; kar nam oko do zavednosti prinese, kedar vidimo gibati se mirijade infuzorij v kapljici vode ali švig-niti strelo skozi neskončne nebeske širjave, so le nihljeji eterja. Kolikor tenjši je eter od zraka, toliko več je treba nihljejev, da jih mrežnica občuti. Med tem, ko še dá struna glas, ako le še šestnajstkrat v sekundi nihne, se še le gledanje začne, ako napravi eter 433.000.000.000.000 nihljejev v enej sekundi. Čem nagljeje je nihanje zraka, tem viši je glas. Da se poviša glas za eno oktavo, je treba, da se število nihljejev podvoji. Najviši glas, katerega še zamorejo slišati človeška ušesa, prouzroči 4000 nihljejev v enej sekundi. Pri vidu je to drugače; rdeči trakovi, kateri se pri prehodu skozi triobato prizmo najmanj zlomijo, napravijo v enej sekundi 433.000.000.000.000 nihljejev. Trakovi pa, kateri sestavljajo na drugem koncu spektruma ležečo vijoličasto barvo, napravijo v enej sekundi le 753.000.000.000.000 nihljejev. Iz tega se vidi, da zamore uho slišati 6 oktav, da pa oko še ene videti ne more. Da še zamore človeško uho slišati glas, katerega naredi manj ko 16 nihljejev v enej sekundi, in glas, katerega naredi več ko 4000 nihljejev, kakor je na primer netopirjev glas, ktera zamore le malokteri človek slišati, je iz slovečih opazovanj dokazano.

Nekaj enacega je pri svetlobi opazovati. Zvunaj rdečega konca spektruma ležijo svetlobni trakovi, katerih sicer ne vidi nobeno človeško oko, katerih eksistencijo pa zamoremo dokazati. Ako napravimo v temnej omari pred vboklim zrcalom, kakoršnokoli, na primer električno luč, ktere trakovi grejo skozi stekleno posodo, z raztopljino joda v žveplo-oglorodu napolnjeno in ktera je za vse svetlobne trakove neprehodljiva razun tistih, kateri ležijo unstran rdečega konca spektruma, vidimo, da imajo ti trakovi znamenito lastnost, da so izmed vseh drugih najgorkejši. Gorišče omenjenega zrcala leži tastran raztopljine in je čisto temno. Ako se pa vá-nj dene kaka gorljiva tvarina, na primer smodnik, se vžge, kar nam je dokaz, da zbira gorišče le toplotne trakove pred zrcalom ležeče luči.

Na vijoličnatem koncu spektruma ležijo trakovi, ki sicer tudi niso vidljivi, ki pa kemično delujejo. To nam kaže sledeči poskus: V laterno, v ktere je v vsakej od štirih strani drugačebno steklo vtakneno, denemo kakoršno koli luč. Zvunaj te laterne imamo stekleno posodo, ktera je napolnjena z vodorodom in klorom, dve tvarini, kateri ostanete v temi nespremenjeni, kateri se pa v svetlobi, ali pri kemičnem učinku tako naglo zvežete, da se steklo v prah zdrobí, ker se temperatura silno hitro poviša. S pomočjo te laterne se zamore vsaka boja posebej poskusiti o njenem kemičnem delovanji; modri trakovi plamena zamorejo le skozi modro steklo do steklene s plinama napolnjene posode zvunaj laterne. Ako laterno počasi sučemo, pridejo vse boje druga za drugo pred posodo. Modri, kemično delajoči trakovi zamorejo le

skozi modro pobarvano steklo, ne pa skozi rdečo ali katero drugo. Kadar pride toraj pri sukanji laterne modro steklo pred posodo, se pri razpoku steklene posode zvežeta z veliko silo obadva plina v spojino, katere vodena raztopljina se solna kislota imenuje.

Jako zanimivo je zvedeti, da kemično delajoči trakovi niso po vsej zemlji enako razdeljeni. Najpoprej so na to prišli fotografi. V Londonu, kjer je le malokedaj solnčnato vreme, je fotografija v enej minuti narejena, med tem ko se potrebuje na primer v Mehiki za fotografovanje celih 25—30 minut. Potovalci, kateri so hoteli posneti starinosti v Yukatanu, so morali opustiti črno kamro in prijeti za papir in svinčnik. Jako čudno se jim je zdelo, kako da je treba pri tako intenzivnej svetlobi toliko časa, da se posrebrnjena plošča počrni, kar stori pri nas svetloba v enej minuti. Začeli so delati skušnje v raznih krajih in ob raznih časih in opazovanje je pokazalo, da se spreminja kemično delovanje svetlobnih trakov ne samo v teku enega dne velikokrat in rezko, ampak celó v enej uri. Kadar se v tropičnem podnebju naberejo oblaki in se iz njih vlije dež, pade kemična dejavnost solnčne svetlobe skoraj na nič. Dež kmalu zopet preneha in kemična dejavnost doseže zopet pravilno stopinjo. Iz tacih opazovanj se je sklepalo, da se je plošča pri fotografovanji predolgo prepustila vplivu solnčne svetlobe.

Ako primerjamo spektrum električne luči s solnčnim spektrumom, najdemo veliko razliko. Da je zares ta razlika, še Newton ni vedel, ker je pustil, da je luč vpadala skozi okroglo lukno na prizmo v temni prostor. Pri tem se pokrijejo razni deli spektruma in mi ne vidimo več samo en spektrum, ampak vidimo jih več, kateri se pa deloma krijejo. Še le Wollaston, ki je rabil ozko špranjo pri svojih preiskovanjih, je našel različnost solnčnega spektruma od družih. Drugi enotni plameni, na primer električni plamen, dajejo nepretrgana bojnata spektra; ena boja prejde polagoma v drugo, in v njem se ne vidi nič kakor boja. Ako pa pogledamo solnčni spektrum, najdemo v njem veliko ravnih, ko pajčevina tenkih črt, katere ležijo v raznih krajih v spektru. Fraunhofer se je s temi črtami bolj na tanko pečal in jih naštel 576. Tolstejšim izmed njih je dal imena prvih pismen od A v rdečim do H v vijoličnatem koncu. Posebno važno za ves nauk o spektralni analizi je strogo določena, nespremenljiva lega teh črt v spektru. Kolikorkrat pogledamo v spektrum, s katero koli prizmo si ga naredimo, lega posameznih črt druge proti drugi in proti posameznim bojam ostane vedno nespremenjena.

Fraunhofer je tudi dokazal, da se te črte zmiraj v solnčni svetlobi nahajajo, toraj tudi v spektru reflektirane svetlobe.

Še eno drugo opazko imamo od Fraunhoferja. On je namreč našel, da so spektra zvezdic stalnic, katere imajo svojo lastno od solca neodvisno svetlobo, tudi temne črte, v spektru samosvetle, in da se črte jilovega spektruma ne vjemajo s črtami solnčnega spektruma. Iz te opazke je storil Fraunhofer že leta

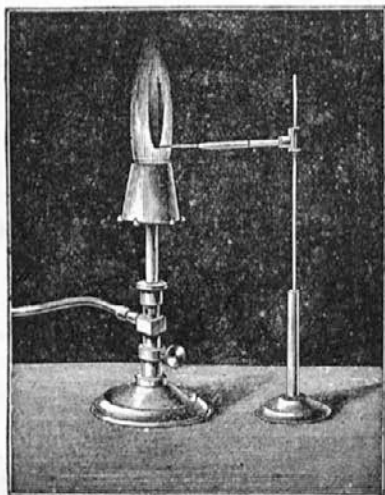
1814. pomenljivi sklep, da mora nekaj biti in sicer zvonaj našega zračja, kar pogojeva spremembo črt v spektru. Poznejše preiskave so dokazale, da je imel Fraunhofer prav.

Vsaka trdna ali tekoča tvarina daje, ako se do žarenja razgreje, nepretrgan spektrum. Ako vzamem na primer platinino žico, in dam teči skozi njo močen električen tok, začne žica izprva žareti rdeče. Ob tem času izžarja platina samo rdeče trakove. Da je tako, se znamo prepričati na dvojni način. Ako pogledamo rdečežarečo žico skozi katero drugo kakor žarečo steklo, je ne vidimo, ker ona ne pošilja od sebe drugih kakor rdeče trakove. Ravno tako vidimo, da rdečežareča platina, ako jo pogledamo skozi trirobato prizmo, ne napravi popolnega spektruma, ampak samo rdeči del. Če povišamo vročino, nastopijo trakovi večje lomljivosti, dokler se na koncu odpošiljajo tudi trakovi največje lomljivosti (vijoličnati), in zdaj vidimo platino tudi skozi modro, vijoličnato itd. steklo žareti in ako si denemo zdaj prizmo pred oči, vidimo ves nepretrgani spektrum.

Oglje, katero napravim, da žari, ako dva ošpičena kosca od njega v laanec Grove-jeve iz 60 elementov obstoječe baterije sklenem, daje tudi nepretrgan spektrum. Ravno to velja tudi o drugih tvarinah.

Celó drugače se kažejo plini, ako se razžarijo. Da se ta prikazen tem razločnejše vidi, se rabi v podobi 2 narisani tako imenovani Bunsenov gorilnik. V njem se nameša sveteči plin z zrakom. Obadva plina dajata temen plamen. Ako položimo v ta plamen na platininej uhlici katero tvarino, se ona v vročini izhlapi. Ako vzamemo na primer natrijum, vidimo, da postane plamen rumen in ostane tako dolgo rumen, dokler natrijum popolnoma iz plamena ne izgine. Poskusimo to početje z litijumom, se pobarva plamen karminovo rdeče. Selen daje plamenu modro, baker in borova kislota zeleno bojo. — Vsakteri element, ali tudi, kar napravi isti učinek, jegove spojine, podeli, ako se v temnem plamenu razžari, temu plamenu posebno, temu elementu lastno bojo, katero vidimo brez vsacega pripomočka. Takošno bojenje plamena se tudi že praktično porablja. Umetavni ogenj

Pod. 2.

(ognjicanje) ni nič drugega, kakor z različnimi solmi namešan smodnik, katere soli izhlapijo v vročini gorečega smodnika.

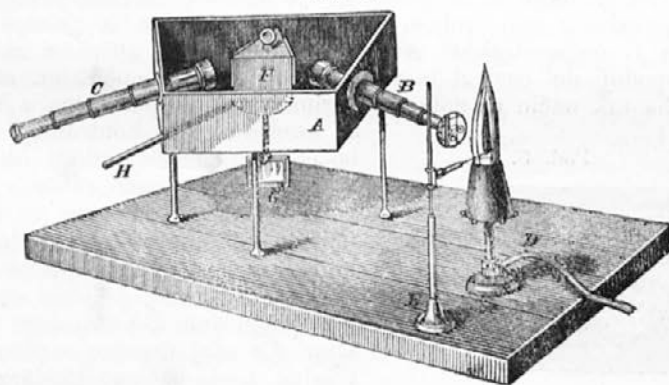
Boja, katero dobimo na ta način od nesvetečega plamena, se ne spremeni, ako se vzame plamen različne vročine. Plamen gorečega žvepla je najhladnejši, na blizu 1800° , ali ipak ga poboji kalijum ali jegove soli rumeno; plamen oglorodovega oksida ima 3000° , vodorodov plamen $3000-4000^{\circ}$. Najvročejša plamena, ktera do zdaj poznamo, sta vodorodov plamen in električna iskra $8000-10.000^{\circ}$ C. V kterega koli od teh plamenov denemo kalijumovo spojino, vsaka se vsled te tvarine le rumeno in nikdar drugače ne poboji.

Kakor kalijum in jegove spojine, daje tudi vsaka druga kemična prvina temnemu plamenu kterekoli vročine vedno eno in isto bojo. Litijumove soli pobojijo vsaki plamen rdeče, bakrove soli zeleno itd., naj so te tvarine v navadnih razmerah trde ali kapljive ali plinave.

Zdaj smo še le prišli do podlage, na kterej stoji vsa veda spektralne analize, kajti zdaj vemo, da se zamore pritomnost plinove tvarine še le spričati tačas, ako je v stanji žarečega plina.

Za opazovanje bojenih plamenov so znašli učeni te vede troje zvonajno različnih, v načelu pa identičnih strojev, kateri se imenujejo spektroskopi. Najpreprostejša oblika spektroskopa, kakoršnega sta rabila Bunsen in Kirchhoff pri prvih svojih preiskovanjih, kaže podoba 3. *D* je Bunsenov gorilnik, s kterim se dobi

Pod. 3.

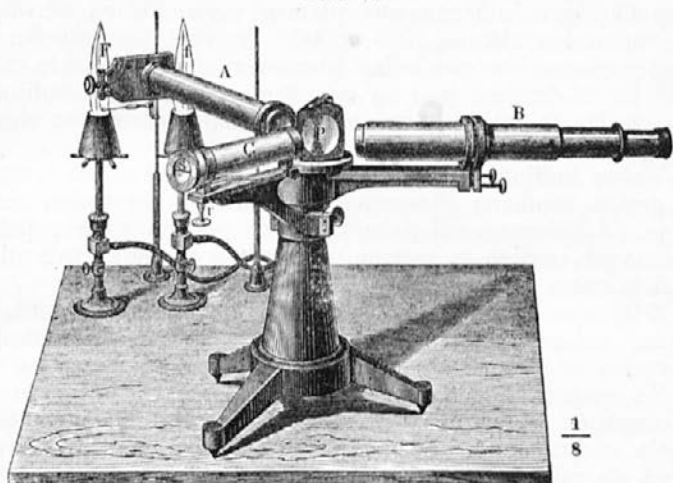

nesveteč plamen; v njem na uhlici leži tvarina, ktera se hoče preiskovati. Trakovi tega bojenega plamena padajo skozi ozko špranjico v cev *B*. V njej je leča, ki napravi, da padajo trakovi vzporedno na votlo s žveplooglorodom (CS_2) napolnjeno stekleno, trirobato prizmo *F*, v kterej se napravi spektrum bojenega plamena, kterega gledamo z daljnogledom *C*.

Podoba 4 kaže drugi spektroskop, kateri je zdaj obče v rabi in sicer zavoljo tega, ker ž njim ob enem gledamo lahko spektra dvéh plamenov. Njegova sestava je sledeča: *F* in *f* sta dva plamena. Njuni trakovi grejo skozi ozko špranjjo v cev *A* in stopijo

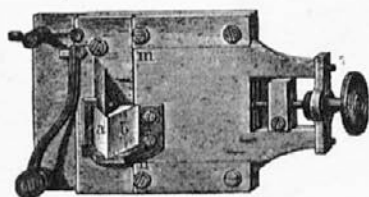
v prizmo P , v kateri napravijo dva spektruma drugega nad drugim. Kako je to mogoče doseči, kaže posebni oddelek tega spektro-

Pod. 4.

 $\frac{1}{8}$

skopa v podobi 5, ki kaže vso špranjo. Da se trakovi obéh plamenov ne zjedinijo in ne pomešajo, je pristavljena mala prizma ab , koja pokriva z enim robom polovico špranje; za to prizmo stoji plamen f , čegar trakovi se v prizmi lomijo in združeni zavzamljejo spodnji del cevi A in v prizmi P spodnji spektrum sestavljajo. Na tak način se zamoreta primerjati dva spektruma, s čemur

Pod. 5.

se preiskovanje kontrolira. Ako hočemo na primer vedeti, ali je v tvarini, katero imamo ravno v roki, natrijum ali ne, denemo na malej uhlici iz platine nekaj navadne kuhinjske soli (Cl Na) v plamen F in vidimo v zgornji polovici obzorja z daljnogledom B natrijumov spektrum. Če zdaj denemo v plamen f tvarino, katero hočemo kemično preiskati, se napravi v spodnji polovici obzorja drug spektrum, kterega moremo lahko z zgornjim primerjati. V cevi C je škala v millimetrih, ktere podoba pada na prizmo P , se tam zlomi, in po prehodu skozi prizmo za orientiranje v spektrih služi.

S popisanim spektroskopom so se vršile vse dosedanje preiskave pozemeljskih tvarin. Solnčni spektrum se vidi kakor krasen bojisan trak, na katerem leži po črez veliko kakor pajčevina tankih Fraunhoferjevih črt.

Druga spektra posameznih elementov nam kažejo na temnem dnú le nektare črte, ktere ležijo na raznih krajih v spektru in

so tudi različnih boj. Tako na pr. nam kaže natrijumov spektrum le eno rumeno črto. Iz tega sklepamo, da daje natrijumov plamen le eno vrsto trakov od sebe, da je njegova svetloba enobrojna ali monohromatična. Trakovi žarečega natrijumovega plina so vsi ene in iste lomljivosti in njihov spektrum obstoji iz samo ene rumene črte. Kalijumov spektrum ima tri črte, dve rdeči in eno vijoličasto; Litijumov eno rdečo in eno rumeno. Nobeden spektrum ni drugemu podoben, akoravno obstojé vsi iz bojisanih črt, ktere so v raznih delih spektruma porazdeljene in nam posebno naravo svetlobe razodevajo, ktero izžarjajo te tvarine kot žareči plini.

Zamogel bi kdo vprašati, ktere prednosti ima spektralna pred kemično analizo? Kaj nam pomaga, ako vémo, da daje natrijumov plamen eno rumeno črto v spektrumu, da so črte stroncijumove drugačne itd., saj zamoremo te elemente tudi po kemičnej poti spričati? Spektralna analiza nam stori mogoče kterokoli tvarino spričati še tedaj, ako nismo zarad neizmerno majhne količine po kemičnej poti prišli do nobenega rezultata. Občutljivost spektralne analize, posebno pa reakcija na natrijum je tolika, da zamoremo z njeno pomočjo jegovo pritomnost dokazati v vsakem prašku. Natrijum se najde v vsem zračji v neizmerno maličkih delcih. Več kakor dvé tretjini zemeljske površnosti krije morje, ktero si imamo misliti kot raztopljeno kuhinjske soli (Cl Na). Voda izhlapije v enomér in vzame tudi sol v podobi najdrobnejšega prahu seboj v zrak in ga odloži zopet na razne predmete v zračji. Zavoljo tega se še dobi reakcija na natrijum, ako se ploskne z rokama, ako se prašna knjiga obriše; vsakokrat se temni plamen porumeni. Ako se platinina žica, ktera je ležala kje v kacej škatlji, dene v temni plamen, se vidi, da je bila natrijumasta. Čez nekaj časa postane plamen zopet temen, ker je natrijum izhlapil. Ako leži ista žica zopet nekaj časa na mizi, in se potem zopet v nesveteči plamen dene, se zopet plamen porumeni. Ako žico oslinimo, dobimo zopet natrijumovo reakcijo, kar nam je dokaz, da imajo sline natrijum. Vesoljna pritomnost natrijumovih spojin je delala prejšnjim preiskovalcem veliko skrbi; mislili so si, da izhaja ta reakcija od vodene pare, ker si niso mogli misliti, da bi še ktera druga tvarina bila tako vesoljno razprostranjena. Še le spektralna analiza je dokazala, da podelijo natrijumove spojine nesvetečemu plamenu rumeno bojo.

Kovina litijum, ktera boji plamen lepo karminovordeče, je bila doslé le v štirih redkih mineralih znana. Spektralna preiskovanja pa so pokazala, da je ta kovina splošno razprostranjena in da daje mnogo teles plamenu rdečo bojo. Da se tako dolgo rdeča boja plamena ni zapazila, je krivo to, ker je bila pritomnost litijuma v spektrumu od natrijuma in od drugih tvarin pokrita. Kakor hitro se je pa svetloba plamena s prizmo v njene različne dele razkrojila, ni mogla razlika litijuma od drugih enacih tvarin več skrita ostati.

Vsaka sestavina ima v spektrumu svoje črte, ktere leže

vedno na istem, strogo določenem mestu. Nijedna črta ne ovira druge, in rdeča črta litijuma se po svojem prostoru odlikuje od rdečih črt, katere daje n. pr. tudi cesijum in stroncijum. Litijum ni samo sestavina mineralov, ampak najde se tudi v živalstvu in rastlinstvu. Spričan je v pepelu, n. pr. grozdja, v čaji, v krvi, mleku, kavi in mišičnem mesu. Morebiti, da se še bode dokazalo, da ima litijum veliko nalogo v živalskem organizmu. Tudi v meteorih se je našel, v morji in mineralnih vodah. Tabak ima precej litijuma v sebi; ako se le nekaj pepela od cigare otrese, je zadosti, da se razločno vidi v spektru litijumova rdeča črta.

O natančnosti in občutljivosti spektralne analize nam priča tudi sledeči primer: natrijum se zamore še spoznati, ako ga je le $\frac{1}{3.000.000}$ milligramov v preiskanej stvari.

Ako se pomeša več kemičnih elementov in v zmes v nesvetečem plamenu izhlapi, so videti črte vsacega posameznega elementa v spektru na svojem mestu in se zamore spoznati iz njega.

Hlaplivejši elementi kažejo poprej svoje črte, in začenjajo te že zginjevati iz spektruma, se prikažejo še le druge manj hlapljivih stvari.

V začetku tega sestavka smo rekli, da so se našli s pomočjo spektralne analize od leta 1860. sem štiri dosle neznani elementi, vsi kovine. Prva dva je našel Bunsen. Enega je imenoval rubidijum, drugega cesijum. Obadva podelita nesvetečemu plamenu vijoličasto bojo in imata druge kemične lastnosti s kalijumom skupne, tako da jih do tačas niso mogli kemiki razločiti. Ako se pa primerjajo njihova spektra, se vidi, da dajejo vsi trije elementi v sredi skoraj nepretrgan spektrum, katerega svetloba proti koncu pojema. Za rubidijum so najbolj karakteristični dve vijoličnati in dve rdeči blizu rdečega konca v spektru ležeči črti; za cesijum pa dve temnomodri, kateri ležita v modrem oddelku spektruma. Od kar je Bunsen imenovani dve kovini našel, so tudi drugi kemiki na-nji zadeli na različnih krajih. Našli so ji tudi v mineralnih vodah, kar še utegne za zdravilstvo pomenljivo postati. Rubidijum je še vrh tega dokazan v roni, tabaku, kavi, čaji, kakao. Cesijum je sestavina posebno dveh mineralov, namreč lepidolita in petalita.

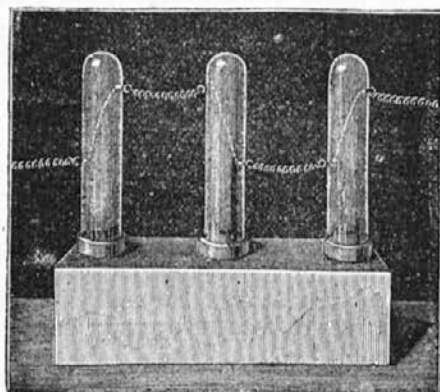
Tretji element je našel leta 1861. Crookes v Londonu in ga imenoval talijum zavoljo lepe zelene boje, katero podeli ta prvina temnemu plamenu. Jegov spektrum nam kaže samo eno zeleno črto.

Četrty element sta našla leta 1864. Reich in Richter, profesorja na montanskej šoli v Freiburgu in mu dala ime indijum zavoljo modre boje, katero podeli nesvetečemu plamenu.

Ne samo trde stvari izžarjajo posebno svetlobo, kadar so plinave, ampak tudi brezbojni plini, kakor n. pr. kislorod, vodorod, solitorod, ogljikislota itd., ako jih z električno iskro razgrejemo, ktera daje največ vročino, katero do zdaj poznamo. Električna

iskra se vidi v vsakem plinu, skozi katerega švigne, v drugačnej boji. Tak eksperiment si zamoremo predočiti, kakor to kaže podoba 6. Prva od treh steklenih cevi je napolnjena z vodikom, druga s solitorodom in tretja z ogljikoviklo. Cevi so med seboj zvezane z bakreno žico. Ako pustimo, da vdari električna iskra skozi cevi, se nam kaže v cevi, koja je z vodikom napolnjena, v rdečej boji; v cevi s solitorodom se poboji električna iskra rumeno in v ogljikoviklo modro.

Pod. 6.

vodoroda ima tri črte, eno rdečo, koja je tako intensivna, da obě drugi skoraj popolnoma zakriva; eno zeleno-modro in eno indigo-modro. Prva, rdeča vodorodova črta se pokaže vsigdar, kadar spustimo električno iskro skozi vlažen zrak. Pri tem se razkroji v zraku neprenehoma pritonna vodena para v svoje sestavine vodo- in kislorod. Popolnoma suh zrak ne kaže omenjene rdeče črte, naj spustimo električnih isker skoz-nj, kolikor drago. Na ta način zamoremo spektralno analizo tudi porabiti za merjenje zračne vlažnosti.

Prezanimivo je videti, da se tri vodorodove črte popolnoma v svojej legi vjemajo s tremi Frauenhoferjevimi črtami. Rdeča črta leži na ravno tistem mestu, kakor črta *C* v solčnem spektru, zelena se vjema s črto *F* in modra z *G*. Pozneje bomo videli, da nam je lega teh trěh črt v vodorodovem spektru dokaz, da je vodorod v atmosferi solnca.

Oglorodove spojine delajo različna spektra. Po največ so sestavljena iz mnogo, toda natanko določenih različnobojnih črt.

Poznanje oglorodovega spektruma ima tudi že praktično važnost, namreč pri izgotavljanji jekla. Jeklo se razločuje v tem od železa, da ima manj ogloroda. Da postane iz železa jeklo, se mora oglorod odpraviti. To se zgodi tako, da se piha močen zračn tok skozi raztopljeno železo. Kislorod se zveže z oglorodom v plinov oglorodoksid, koji pri vrenji železa zbeži in nad razžarjenim železom s plamenom zgori. Ako se opazuje spektrum tega plamena, se vidijo v njem oglorodove črte tako dolgo, dokler je še kaj ogloroda v železu. Kakor hitro pa črte otemnijo, je iz

železa postalo jeklo in nastopil je trenutek, da se neha zrak gnati skozi tekoče železo.

Tudi od težkih kovin, n. pr. od zlata, srebra, bakra, železa itd. se zamorejo dobiti spektra; treba je le to, da se spremené v žarečo paro. Ker so tališča težkih kovin jako visoka in še veliko viša vrelišča, ne zadostuje nobena druga vročina, spremeniti jih v žarečo paro, kakor vročina električne iskre. Ako si napravimo oba pola iz kovine, katero hočemo spektralanalitično preiskati, in pustimo iskro preskočiti, se zgodi dvoje. Prvič se odtrgajo majhni delci od kovine in žarijo med poloma, in drugič žari tudi zrak med poloma. Ako tedaj iskro s spektroskopom opazujemo, ne vidimo samo spektrov kovine, ampak tudi spektra vsake posamezne sestavine zraka; mi vidimo na primer spektrum vodoroda, kisloroda, solitrorda. Ako pa hočemo dobiti čist spektrum, to je spektrum kovine same, moramo ta eksperiment napraviti v brez-zračnem prostoru.

Spektra kovin so jako komplicirana; vsa so sestavljena iz mnogo svetlih črt, katere pa vedno in pri vsakem poskusu zavzimljejo eno in isto mesto v spektru.

V sledečem hočemo celo na kratko razviti zanimivo istino, ktera nam bode pri preiskovanji kemije solnca in drugih zvezd na pomoč. Istina je namreč, da imajo nekatera prozorna telesa, ne samo plini, ampak tudi tekočine in trde tvarine lastnost, da ne pustijo skozi sebe trakove vsaktere lomljivosti, ampak da si nekatere svetlobne trakove iz vsega zvezka trakov izberejo in v sebi obdržijo, posrkajo. Če preiskujemo na to prikazen eno in isto luč z različnimi tvarinami, dobimo razna spektra, manj ali bolj pretrgana, ktera imajo na bojisanem dnú različno veliko in širokih temnih pasov, črtic in prog. Ta prikazen je pri enej in istej tvarini jako konstantna, in ostane še tudi tedaj jako odločna, ako upotrebimo trebalnega sredstva še tako malo. Zarad velike občutljivosti tega poskusa nam je on ugodno sredstvo, po sledečej metodi razne tvarine spektralanalitično spričati: Tvarino, katero hočemo preiskati, denemo v stekleno posodo z vzporednimi stenami pred špranjo spektroskopa. Svetlobni trakovi, katere preiskovana tvarina posrka, manjkajo v spektru in mesto jih najdemo temne črte in proge. Ta metoda spektralanalitičnega preiskovanja ima tudi veliko praktično važnost. Da je tako, nam bode pokazala sledeča prilika. Ako denemo raztopljino krvi v stekleno štiriobato posodo, pred špranjo spektroskopa, vidimo v spektroskopu različne temne trakove. Podoba 7 nam predstavlja 2 različna spektruma. Prvi a) je spektrum tako imenovane oksidirane, s kislorodom nasičene krvi. On ima samo eno temno progo. Drugi b) pa je spektrum desoksidirane, kisloroda oropane krvi z dvema progama.

Celó drugačen pa je spektrum krvi, v kateri je, ako tudi le malo, oglorodoksida in ta istina je velike važnosti, ker je imenovani plin jako strupen. Po zadušenji z oglorodoksidom se zamore vzrok ostrupljenja lahko najti, ako ostrupljenčevo kri na oglorod-

oksidov spektrum preiščemo. V najnovejšem času se je tudi našlo, da se zamore tudi ostrupljenje po višnjavej kislini (Blausäure) spektralanalitično spričati.

Pod. 7. a)

Pod. 7. b)

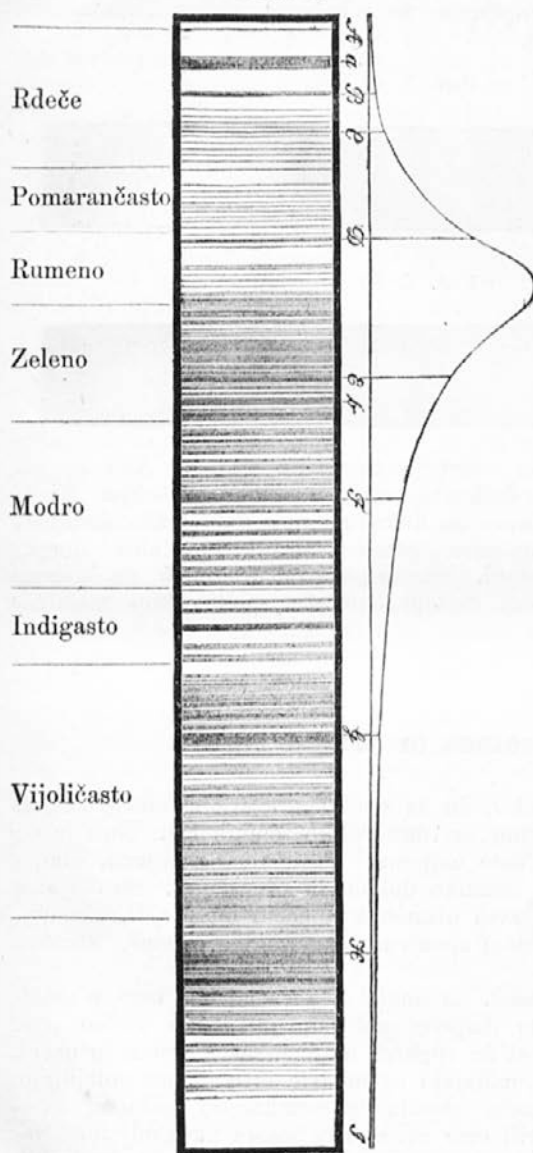
Tudi v sodniškem oziru je ta istina važna. Ako se na primer najde kje kaka rdečkasta pega, nastane vprašanje, ali je ta pega od krvi. Kar bi se na kemičnej poti dalo težko dokazati zaradi premajhne količine ozirne tvarine, to je celó lahko doseči po spektralanalitičnej metodi. Ako se pega od predmeta, na katerem se drži, ostrga in v vodi raztopi, pokaže spektroskop razločno krvne srbalne črte.

Kemija solnca in drugih zvezd.

Že poprej smo rekli, da daje solnčna svetloba, ako gré skozi trirobato prizmo, spektrum, ki ima veliko temnih črt. Tudi je že bilo povedano, da je te črte najpoprej Fraunhofer zapazil, njihovo lego druge proti drugej natanko določil in preračunal. Širokeje iz med njih nosijo imena prvih pismen v abecedi od *A—H*. Fraunhofer je tudi narisal solnčni spektrum s temnimi črtami, katerega vidimo v podobi 8.

Fraunhofer je našel, da imajo črte vselej isto lego v spektru in da so relativne daljave pod eno in drugo vedno iste. Fraunhofer je preiskoval že spektra meseca in venere in je našel, da se v njenih spektrih nahajajo ravno iste črte, katere potrjujejo, da se imenovana planeta svetita v reflektirani solnčni svetlobi, in da v teh spektrih črte ravno ista mesta zavzimljejo. Nasproti temu pa je našel, da so v sirijeve in v spektrih drugih stalnic črte, katerih ni v solnčnem spektru in da je tudi nekaj tacihi črt, katere imajo stalnice s solncem skupno. Tako na pr. kažejo spektra Prokijona in Kapele znano dvojno črto *D*. Že tačas je sklepal Fraunhofer iz teh opazovanj, da je vzrok teh črt iskati

Pod. 8.

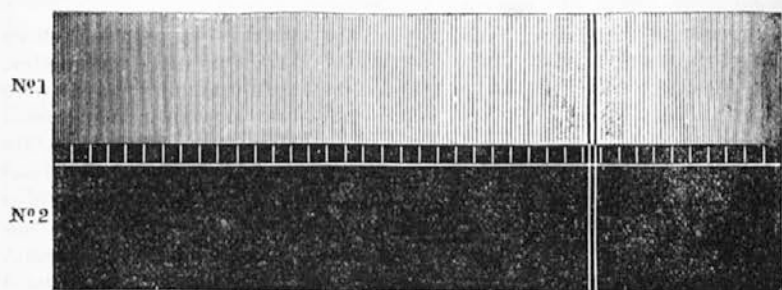
v solneju in v stalnicah samih in da so te temne sence v spektrih nasledek absorpcije (srebanja) nekterih trakov v solnčnej atmosferi.

Zdaj nastane vprašanje, kako se naredijo take sence v solnčnem spektru? Fraunhofer je že l. 1841. zapazil, da ležijo dve natrijumove črte ravno na istem mestu, kakor dvojната črta D v solnčnem spektru. Podoba 9 nam kaže solnčni (1) in natrijumov (2) spektrum in mi vidimo, kako ste dve natrijumovi črti le nadaljevanje dvojnate črte D solnčnega spektruma. Kirchhoff je prvi, kateri je temne črte solnčnega spektruma razjasnil, in svojo pomisel vtrdil z neovrgljivimi dokazi. Leta 1861. je poslal razpravo o solnčnem spektru akademiji znanosti v Berlinu, v kateri piše: Preiskovati koincidenčijo natrijumovih črt s črtami D v solnčnem spektru sem si napravil svetel solnčen spektrum in sem djal pred špranjo spektroskopa natrijumov plamen. Pri tem sem videl,

da so se temne črte D spremenile v svetle. Bunsenov gorilnik je pokazal natrijumove črte v nenavadnej jarkosti. Videti, za koliko bi se smela svetloba solnčnega spektruma pomnožiti, da še natrijumove črte ne zginejo očesu, sem pustil polno solnčno svetlobo

iti skozi natrijumov plamen v špranjo, in sem pri tem k svojemu začudenju videl temno črto *D* izvanredno svetlo pokazati se. Zatem

Pod. 9.

sem namestil solnčno svetlobo z Drummmondovo lučjo, ktere spektrum kakor spektrum vsakega žarečega, trdega ali tekočega telesa nima temnih črt. Ako sem to luč vodil skozi natrijumov plamen, so se pokazale v spektru temne črte na mestu natrijumovih črt. Te prikazni se lahko razumejo, ako vzamemo, da posrka natrijumov plamen vse trakove, kateri so iste lomljivosti, kakor trakovi, kateri iz plamena samega izidejo, da je pa plamen za vse druge trakove prozoren.“

Kirchhoff si je v resnici napravil umetno solnčno svetlobo; v njegovem bojišanem spektru ste bili dve temni črti. Ta prikazen se zamore demonstrirati s pomočjo električne svetilnice. Najpoprej se vrže nepretrgan spektrum žarečih ogelnatih polov na steno. Ako se potem dene nekaj natrijuma v spodnji pol, ki je nekoliko izdolbljen, izhlapi natrijum in izžarja njemu svojstveno rumeno svetlobo. Rumeno svetlobno ogrinjalo, katero pokriva belo žareče ogelnate pole, pusti skozi sebe vse vrste trakov izjemno teh, ktere samo odpošilja in poprej nepretrgan spektrum ima zdaj dve črni črti, kateri ležite natanko na istem mestu, kjer je bila poprej rumena natrijumova črta. Žareča natrijumova para je vse „D“ trakove zadržala, za druge je popolnoma prozorna. Ako bi ne bilo nobenega žarečega, trdega telesa, kakor v našem primerljivi ogelnate osti, vsled katerih nastane nepretrgan spektrum, bi bili dve svetli rumeni črti na temnem ozadju videti; na poboje nem spektru pa, ktere svetloba je veliko večja, kakor svetloba rumenih črt, se vidite v primeru z drugimi deli spektruma temni.

Iz teh opazovanj je Kirchhoff sklepal, da vsak žareč plin brez izjeme svetlobne trakove posrka, kateri so tiste lomljivosti, kakor oni, ktere plin sam odpošilja, in da mora toraj spektrum vsacega žarečega plina biti ravno naroben, t. j., da se jegove svetle črte spremenijo v temne, ako grejo trakovi skozi plin od luči, ktera je dovolj svetla, da napravi za-se nepretrgan spektrum.

Resnico te pomisli dokazati, se je Kirchhoff-u posrečilo tudi z ozirom na druge tvarine. Ako je pustil skozi litijumov plamen

pasti solnčno svetlobo, je videl, da nastopi temna črta na mesto litijumove rdeče, in da je precej pokazala se rdeča, ako je zadržal solnčno svetlobo. Tudi zastran kalijuma, kalcijuma, barijuma, stroncijuma velja isto pravilo.

Ta opazovanja so peljala do spoznanja kemične sestave solnca in drugih zvezd, teh v ogromnej daljavi od nas ležečih teles.

Omenili smo že, da je rabil Kirchhoff Frauenhoferjeve črte za primerjalno škalo, da je lego kovinskih črt natanko zmeril. Pri tem pa je zapazil, da so bile na vseh mestih, kjer so ležale od njega zaznamovane črte železa, v solnčnem spektru temne črte. Ravno tako, kakor spadajo natrijumove črte z dvojnato črto *D*, ima vsaka železova črta, katerih sta Kirchhoff in Angström naštel do 450, svojega temnega reprezentanta v solnčnem spektru. Na ravno tistem mestu, na katerem leži železova črta, ima solnčni spektrum temno črto, kolikor svetlejša je prva, toliko temnejša je druga; je bila svetla črta kovine strogo omenjena, je to tudi ozirna Frauenhoferjeve in nasproti.

Nikakor ne more biti naključba, da se vjema več sto svetlih železovih črt s temnimi črtami solnčnega spektruma. Temu mora biti kaj vzrok. Kirchhoff je preračunal po računu verjetnosti delino, ktera izrazuje, kolika je verjetnost, da so vse te koineidencije le čin naključbe, in najšel to verjetnost še manjšo od $\frac{1}{1.000.000.000.000.000.000}$, ali z drugimi besedami: ne dá se dvomiti, da imajo vse te črte skupen vzrok; to je, da je železo sestavina solnčne atmosfere.

Ko je bila vsled teh poskusov pritenost železa v solnčnej atmosferi dokazana, je veljalo zvedeti, ktere druge pozemeljske tvarine bi še bile v njej, ktere bi sečinjavale po absorpciji tudi druge Frauenhoferjeve temne črte. Na to mereče preiskave so obelodanile, da so v solnčnej atmosferi še druge tvarine. Na kolikor je dozda znana kvalitativna sestava solnčne atmosfere, najdemo v njej sledeče elemente: natrijum, kalcijum, barijum, magnezijum, železo, hrom, nikel, baker, cinek, stroncijum, kadmijum, kobalt, vodorod, mangan, aluminijum, titan; manjkajo, ali so pa le v celó majhnej količini zastopane v solnčnej atmosferi sledeče prvine: zlato, srebro, živo srebro, rubidijum, cesijum, kalijum, svinec, antimon, arsen, litijum, silicijum, berilijum, cer, lantan, didym, rutenijum, iridijum, paladijum, platina, talijum.

Ako se zaznamvajo vse temne črte v solnčnem spektru, ktere odgovarjajo svetlim črtam navedenih prvín, ostane še veliko črt v Frauenhoferjevem spektru, ktere se ne morejo spoznati za črte pozemeljskih tvarín. Tako na primer ne vémo, kateri tvarini odgovarjate črti *A* in *B*.

V solnčnem spektru je pa tudi veliko tacih črt, katerih ne napravijo kovinske pare v solncu, ampak ktere še le nastanejo v našem zračji. Brewster je že leta 1833. zapazil, da se prikažejo v solnčnem spektru nove črte, ako se solnce horizontu bliža in ima jegova luč več našega zraka prehoditi. Za tega del je on trdil, da nastanejo te črte vsled absorpcije v našem zraku.

V toliko poznamo do zdaj kemično sestavo solnca, tega 20 milijonov milj od nas oddaljenega telesa. S pomočjo spektralne analize smo pa tudi o fizikalnih zadevah na solncu zvedeli v desetih letih več, kakor so nam astronomi v stoletjih ponuditi zamogli. Zopet je kemik in fizik Kirchhoff, kateri je najbolj odgrnil preprogo iznad tajnosti solnčnega telesa.

Da si zamoremo temne črte solnčnega spektruma razjasniti, moramo vzeti, da pregrinja solnčna atmosfera sveteče jedro, katero daje samo za-se nepretrgan spektrum. Najverjetnejše je, ako si mislimo, da obstoji solnce iz kapljivega, razbeljenega jedra, ktereга obdaja atmosfera nekoliko niže temperature.

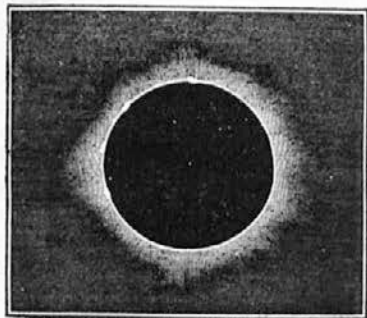
Ta pomisel o kakšnosti solnca je v soglasji z Laplacejevo hipotezo o začetju zvezdovja. Ako je masa, ktera je sedaj v posameznih telesih planetne sisteme koncentrirana, v prejšnjih dobah sestavljala nepretrgano meglo, neskončne prostornosti, po ktere nakupičenji so nastala solnca, planeti in meseci, so morala vsa telesa v svojem začetku ravno takošna biti, kakor je še dandanes naše solnce. Geologija nas uči, da je bila nekđaj naša zemlja žarečeteškoča in isto tako moramo vzeti, da so bila tudi vsa druga telesa nekđaj ravno iste lastnosti. Zavoljo različnosti mase posameznih teles so se zaradi neprenehnega izžarevanja toplote vsa telesa ohladila do jako različne stopinje. Med tem ko je postal mesec že mrzleji ko zemlja, je še solnce vedno belo žareče. Zemeljska atmosfera, ktera ima zdaj tako malo elementov v sebi, je morala imeti nekđaj veliko bolj komplicirano sestavo; v njej so se morale najti vse v žaru hlapne tvarine. Slično mora biti še danes solnčna atmosfera sestavljena.

Preiskave zadnjih dvéh let so nam še bolj natanko odkrile znamenite lastnosti solnčne atmosfere. Ob solnčnem mraku se po kažejo na solnčnem obrobju rdeče plamnate prikazni, ktere se vzdigujejo od obroba do ogromne visokosti 80.000 do 100.000 milj. Tem povzdigom so dali imé solnčne protuberancije. V majhnem kažejo to prikazen podobe 10 in 11, ktere so izdelane po fotografijah vzetih ob solnčnem mraku leta 1860., prva ravno po nastopu mraka, druga pa malo pred trenutkom, ko se je solnce zopet prikazalo. Javljenje tacihi plamnatih povzdigov priča, da se razteza solnčna atmosfera na nekterih mestih še daleč čez navadno vidljivi solnčni obrob. Pomenljivo je tudi to, da se na fotografijah še vidijo nekatere protuberancije, ktere odpošiljajo svetlobne trakove take lomljivosti, ali pa tako medle, da so brez učinka na mrežnico.

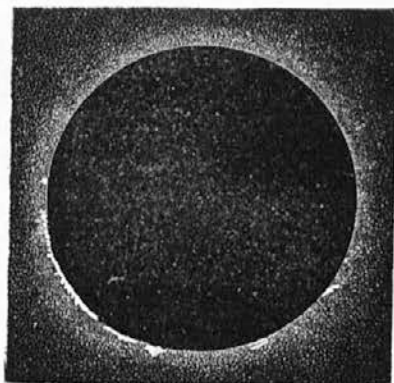
Po veliko brezvspešnih poskusih se je 20. oktobra 1868. l. Norman Lockyeru posrečilo spektroskopično opazovati eno solnčno protuberancijo. V njenem spektru je našel tri svetle črte, od kterih je ena natanko spadala s solnčno črto C, druga z F, in od kterih je ležala tretja blizu D. S tem je bilo v prvi vrsti dokazano, da obstojé protuberancije iz žarečega plina. Ob ravno tistem času (18. avgusta 1868. l.) je tudi francoski fizik v Guntooru v Indiji, kamor ga je francoska akademija poslala solnčni mrak opa-

zovat, videl v spektrumu protuberancije iste tri črte, kakor Lockyer. Megle so mu branile, da ni mogel po izstopu solnca izza meseca nadaljevati opazovanj. Ali že drugi dan je našel on kakor Lockyer, da spadate dve omenjenih črt z vodorodovima črtama *C* in *F*. Ta

Pod. 10.

Pod. 11.

opazovanja so dokaz, da so solnčne protuberancije sestavljene iz žarečega vodoroda. Lockyer je še na dalje tudi dokazal, da je solnce okoli in okoli od žarečega vodoroda obdano, in da so protuberancije le lokalna nakupičenja vodorodove atmosfere, kateri je dal ime hromosfera in ktera sega do visokosti 6000 milj.

S porabo nekoliko širje špranje in pobojenega stekla v špranji, posebno temnordečega, se je Hugginsu, Lockyeru in Zöllnerju posrečilo videti podobo protuberancij in hitre spremembe opazovati, ktere se ž njimi godijo. Zöllner je fotografoval protuberancije, ktere je opazoval 1., 2. in 4. julija leta 1869. Zares je čudovito, kako hitro spreminjajo te velikanske plamnate prikazni svojo podobo in intenzivnost. Lockyer je videl eno, ktera je bila do 35.000 milj visoka in ktera je v 10 minutah brez vsake sledi zginila.

Velikanska nakupičenja žarečega vodoroda, ktera ravno tako brzo zginejo, kakor hitro nastanejo, pričajo, da se v hromosferi godé neprestano najsilnejša dviganja; pričajo, da so tam zračni toki in vihre, ktere nastanejo kakor na zemlji vsled lokalnega ohlajenja, ktere se pa z najhujšimi orkani na zemlji še primerjati ne morejo. Da je tako, o tem dajejo spektroskopična in teleskopična opazovanja sigurno vest. Vsled neprestanega premikovanja atmosfere nastanejo prikazni, ki so bile kot faktum sicer že dolgo znane, ali doslé še nerazjasnjene; to so solnčne lise in pege. Astro-nomi so si mislili, da so pege luknje v svetlobnem povitku solnca, skozi ktere se vidijo temna mesta solnčnega telesa. Kirchhoff pa je dokazal, da mora solnčno telo biti beložareče. Silovitih viharjev

v hromosferi se vdeležujejo tu in tam tudi zgornje plasti solnca samega, ktere obstojé iz žarečih kovinskih par. Ako ima zračni tok svojo mér kvišku, se večkrat dogodi, da vtrga tok plasti žarečega plinavega solnčnega površja seboj in ga nese visoko gori na kako protuberancijo. Ako se v tem trenutku pogleda na spektrum protuberancije, se vidijo v njem svetle črte železa, natrijuma, barijuma i. dr. Ravno te svetle črte se tudi pokažejo v spektru solnčnih lis ali svetlih mest na solncu, ktere se v bližini solnčnih peg nahajajo. Lockyer je videl enkrat meglo magnezijumove pare visoko na enej protuberanciji viseti.

S pomočjo spektralne analize se zamore celó mér zračnih tokov v solnčnej atmosferi sigurno določiti. Ako se namreč pare kvišku vzdigujejo, postanejo bolj redke in jim odgovarjajoče svetle črte bolj ozke. Ako pa tečejo kovinske pare proti solnčnemu jedru, se stesnujejo, vsled česar se njihova gostota poveča in v spektru solnčnih peg, kakor se taka mesta imenujejo, postanejo natrijumove, magnezijumove in barijumove črte bolj temne in široke, kakor Fraunhoferjeve črte teh kovin v navadnem solnčnem spektru.

Burjavin spektrum.

Prikazen burjave je s prikaznijo zemeljskega magnetizma tako tesno zvezana, da je vsigdar, kadar nastane burjava, magnetična igla nekako vznemirjena. Leta 1867. in 1868. je preiskoval Angström spektrum burjave in je našel, da je skoraj popolnoma monohromatičen. Spektrum obstoji iz samo ene svetle črte, ktera leži na levi strani od nam že znane grupe kalcijumovih črt. Poleg te črte se še vidijo druge, ako se poveča špranja v spektroskopu, ktere so pa jako nerazločne in se raztezajo tje do Fraunhoferjeve *F*.

Spektrum burjave zadobi še neko posebno, skoraj bi rekli kosmično pomenljivost, ako vzamemo na misel še eno Angströmovo opazko od leta 1867. Ob zvezdnotej noči je gledal s spektroskopom na firmament in našel sledi tiste črte, ktero kaže burjavin spektrum. Vsakako pa je pomenljivo in čudovito, da ne spada burjavina črta z nobeno drugo ktereji tvarini pripadajočo.

Še bolj zanimive, kakor kemična sestava solnca, so fizikalne lastnosti zvezd. Vse, kar nam je o tem predmetu znano, imamo od dvéh neutrudljivih anglikanskih mislecev, Huggins in Miller, ktera sta premagala vse ovire, ktere so se njunim preiskavam nasproti postavile.

Mesec in planeti, kteri svetijo le z izposojeno svetlobo, ne razkrivajo spektroskopu kemične narave svoje tvarine. Ako pogledamo na mesecev spektrum, ne vidimo nič drugega, kakor solnčni spektrum, kar nam je dokaz, da se sveti mesec le v reflektiranej svetlobi. Kakor nam dokazujejo tudi že astronomi, je mesec se-

stavljen iz samih že vtrjenih tvarin, tako, kakor na primer površnost naše zemlje. On nima vode, ne vegetacije, ampak le golo skalovje. Leta 1865. je ugasnil zadnji vulkan na njem, kar nam priča, da teka mesec le še kot brezvoden kristal v svetskem prostoru.

Mesec nima atmosfere. Da bi jo imel, bi se morale ktere Frauenhoferjeve črte v njegovem spektru spremeniti, ali pa nove nastopiti, kar se ne zgodi. Tudi astronomi trdijo, da nima mesec atmosfere. Opazovanja Hugginsa in Millerja sta menda to vprašanje končno rešila. V ta namen je Miller 4. januarija leta 1865. opazoval spektrum ene zvezde ravno v hipu, ko se je za mesečevem obrobom skrila. Ako bi imel mesec atmosfero, bi se bili morali svetlobni trakovi zvezde tako odkloniti, da bi bila zvezda še vidljiva, ko je že za mesečem zginila, ravno tako, kakor še vidimo sonce, ko je že zatonilo. Ker so svetlobni trakovi različne boje tudi različno lomljivi, bi morali rdeči trakovi, kateri so najmanj lomljivi, najpoprej nevidljivi postati, in spektrum zvezde bi bil moral počenshi od rdečega konca sem polagoma obledeti. Kaj takega pa se ni videlo. Ves spektrum je zginil ob enem; mesec toraj ne more imeti atmosfere.

Jupitrova atmosfera ima nekaj plinov, kateri so tudi v naši atmosferi, nekaj pa še drugih. Vsakako pa je v njej vodena para, ktera je prej ko ne tudi sestavina saturnove atmosfere. Marsova atmosfera je našej slično sestavljena.

V zvezdah stalnicah, ktere so tako daleč od nas, da potrebuje luč na tisuče let, da pride do zemlje, je dokazal Huggins sledeče prvine: vodorod, natrijum, magnezijum, kalcijum, železo, bismut, tellur, antimon, živo srebro.

Fizikalne razmere zvezd stalnic so jako enake z fizikalnimi lastnostmi solnca; one so solnca drugih sistem, in obstojajo, kakor centralno telo naše sisteme iz beložarečega jedra, ki daje nepretrgan spektrum in ktero je obdano od žareče atmosfere, ki ima v sebi kovinske pare in vodorod. Spektra posameznih zvezd stalnic so med seboj različna, ker je tudi sestava njihovih atmosfer različna. V obče pa se iz vseh dosedanjih preiskáv lahko sprevidi, da so po vsem svetskem prostoru, na kolikor seže vá-nj naše znanje, iste prvine razprostranjene. Tako najde Laplacejeva teorija o postanku kosmosa v spektralnej analizi močno podporo.

Meseca maja 1866. l. se je objavila znamenita prikazen. V sozvezdji krone je hipoma prisvetila zvezda druge vrste, ktera je bila dotle nepoznana. Huggins in Miller sta preiskala spektrum neznanega prišleca in sta našla, da je bil različen od spektruma vsake druge zvezde stalnice. V njem so bile poleg temnih črt tudi svetle in od svetlih črt ste dvé koincidirali s črtama vodoroda, kakor to kaže pod. 6 v drugej spektralnej tabli.

Kakor hitro se je ta zvezda prikazala, ravno tako hitro je zopet obleдела.

Spektroskop je razjasnil vzrok te prikazni. Zvezda se je,

ako se smé tako reči, razgorela, in vodorod je začel kipeti. Ali je pa bila tudi vzrok vročina ktereга družega nebeskega telesa, ali pa kemična razstrojba v zvezdi samej, ni bilo mogoče določiti. Svetle črte so priča, da se je morala ta zvezda tekoč vžgati.

Naše solnce, ktero spada v vrsto spremenljivih zvezd, je obdano, kakor smo že slišali, od atmosfere žarečega vodoroda. Ali ni mogoče, da bi tudi na njem nastala kedaj taka erupcija vodoroda, kakor na zvezdi v kroni. O nasledkih take dogodbe se ne more dvomiti.

Ako se vročina na solneu vsled take dogodbe le osemstokrat poveča, kar smemo vzeti, bi naša zemlja tako hitro izhlapila, kakor hitro izhlapi kaplja vode v žarečej peči. Verjetnost, da bi kedaj naš planet tak konec vzel, je pa vsakako le majhna. Ako se je kedaj poprej že taka katastrofa dogodila, kakor nam to geologija dokazuje, se je moralo to zgoditi v neizmernej nekdanjosti.

Kakor solnčna svetloba, tako ima tudi svetloba zvezd stalnic nevidljive, kemično delajoče trakove, in Hugginsu se je posrečilo, spektrum sirijev fotografovati. Ta zvezda, ktera je 60krat večja in svetlejša od solnca nam pošilja, ker je do 60.000.000.000.000 milj od nas oddaljena 6.000.000.000krat manj svetlobe, kakor solnce. Ali ipak je mogoče kemično intenziteto trakov narisati, kateri so sirija pred 21 leti zapustili.

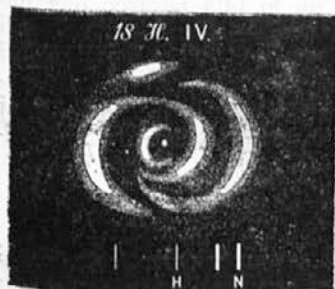
Kemične in fizikalne lastnosti meglenic.

20. avgusta leta 1864. je nameril Huggins svoj spektroskop prvokrat na meglenico, ktera je ležala v sozvedji drakona. Svetloba največih teles je jako majhna in znaša komaj $\frac{1}{1500}$ do $\frac{1}{2000}$ od svetlobe, ktero daje $\frac{1}{4}$ milje oddaljena sveča. Huggins je našel v spektru te meglenice na temnem dnu tri svetle črte. S tem je dokazano, da obstaja meglenica iz svetečih plinov.

Podobe meglenic so jako različne in jako mnogovrstne. V pod. 12 in 13 ste vpodobljeni dvé meglenici, kateri spadate v vrsto

Pod. 12.

Pod. 13.

nerazločljivih meglic, to je, v vrsto tacih, v katerih se že z najboljšim daljnogledom ne more videti nobena posamezna zvezda.

Huggins je našel, da spada najsvetlejša izmed treh črt megličinega spektruma, pod. 14, z najsvetlejšo črto solitorroda, in najslabejša z zeleno F vodoroda.

Pod. 14.

Spektrum žarečih prvin.

Spektrum meglenic.

Srednja pa ne koincidira z nobeno črto ktere koli znane enojne tvarine. Če tudi se najde v spektru le ena solitorrodovih in le ena vodorodovih črt, se ipak smé trditi, da so meglenice sestavljene iz žarečih plinov solitorroda in vodoroda. To je s prepričalnim poskusom dokazal Huggins. Ako namreč svetloba žarečega solitorroda vedno bolj in bolj oslabi, ostane naposled v njegovem spektru samo ena črta, ktera ne zgine več, in ktera koincidira natanko z ozirno črto megličinega spektruma. Ravno to velja o vodorodovej črti. Smé se toraj sklepati, da so meglenice iz solitorroda in vodoroda sestavljene.

Huggins je preiskoval tudi druge meglenice, o katerih so astronomi trdili, da so sestavljene iz nebrojno veliko posameznih zvezd. Ali tudi take meglenice so kazale v svojem spektru ravno tiste tri svetle črte in z najboljšim spektroskopom mu ni bilo mogoče v enej ali drugej meglenici ktero zvezdo razločiti. Huggins sklepa iz tega, da niso meglenice sestavljene iz zvezd, ampak da so le kupi žarečih plinov.

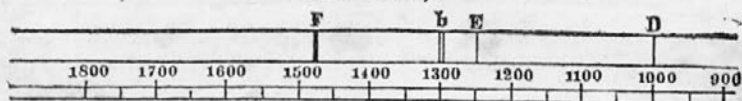
Tudi tu Hugginsova znajdba stoji v soglasji z Laplacejevo teorijo o početju naše solnčne sisteme, da je bila namreč ona nekdanj nepretrgana megla neizmerne daljave, po ktere nakupičenji so nastala nebeška telesa, solnce, mesec in planeti, kateri so bili izprva le kupi žarečega plina, ki so se pa v teku časa po izžarivanju manj ali bolj ohladili. Meglenice so ostanki nekdanje skupaj se držeče nepretrgane vesoljne megle in v njih vidimo v bitji bivajoče solnčne sisteme.

Kemija in fizika kometov.

Še večje ugankje za astronome, kakor meglenice, so kometi; Huggins je nekoliko teh čudnih prikazni preiskal in je prišel do znamenitih rezultatov, kateri pa ta po vesolstvu blodeča telesa še

bolj zagonetna delajo, kakor so doslé bila. On je opazoval dva majhna kometa, která sta se prikazala leta 1867. Vsak izmed njiju je dal medel nepretrgan spektrum, v katerem so bile videti svetle črte. Bolj natanko je študiran tako imenovani Brorsenov komet, ki pride vsacih $5\frac{1}{2}$ let. Njegov spektrum kaže tri svetle riže, od katerih je srednja med *F* in *C* ležeča najsvetlejša. Ta opazovanja so v nekoliko rešila vprašanje o kakšnosti kometov. Oni so žareče plinave mase, vsi samosvetli in le nekteri jihovi deli reflektujejo solčno svetlobo. Kometi so toraj sestavljeni iz žarečih plinov. Kteri so ti plini, še ni dognano. Riže v spektru kometov imajo zavsem drugo lego, kakor svetle črte v spektru meglenic, kakor se to vidi iz podobe 15, in se tudi ne vjemajo s črtami ktereга koli drugega elementa.

Pod. 15. a)

Pod. 15. b)

Oglorod. Spektrum maslenkinеga olja.

Pod. 15. c)

Komet II. leta 1868.

Pod. 15. d)

Brorsenov komet leta 1868.

Pod. 15. e)

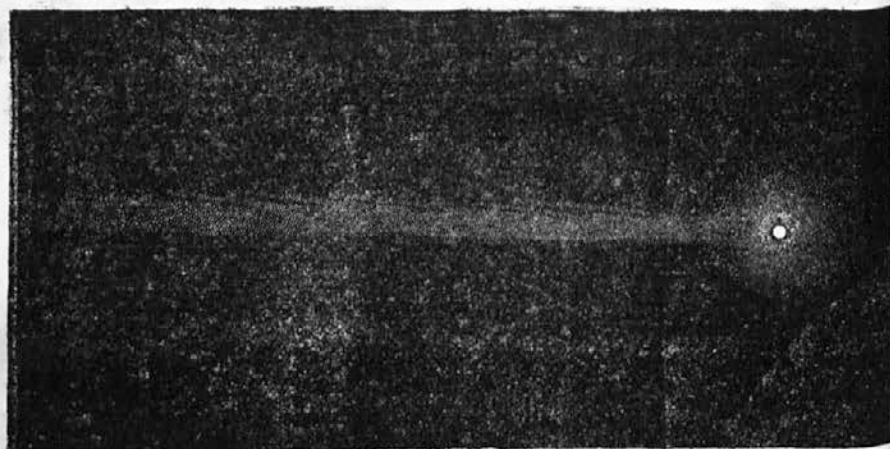
Oglorod. Spektrum oljetvornеga plina.

Leta 1867. se je prikazal še drug komet. Ta komet, katerega oblet traja tudi $5\frac{1}{2}$ let, je opazoval 13. junija Kinnecke. Jegova teleskopična prikazen je upodobljena v podobi 16. Jegova glava

Pod. 16.

Komet leta 1867.

je bila svetla, okrogla od bledejšje meglene odeje obdana lisa. Rep kometov je bil v zvezi le z obrobom glave, ne s središčem. Spektrum tega kometa je kazal tudi tri svetle riže, ktere so bile proti rdečemu koncu spektruma svetlejše. Te riže so zavzimalle čisto druga mesta v spektrumu, kakor one v Brorsenovem kometu (d), in so se še manj vjemale z natanko omejenimi črtami meglenc. Ko je pa Huggins prilikoval kometov spektrum s spektri pozemeljskih elementov (pod. 14), je našel k svojemu začudenju, da ima on očividno sličnost s spektrumom oljetvornega plina (C_2H_4). Ta sličnost je videti v pod. 15 b) in c). Je ta komet zares iz ogloroda? Popolna enakost spektrov ne dá o tem dvomiti. Ali v katerem stanju v kometu je ta element, ki je med vsemi tvarinami najmanj hlapljiv? Ali kot čisti oglorod, ali kateri plinav oglovodnorod? Zadnja pomisel je vrjetneja. Za tem še nastane vprašanje, od kod da pride visoka temperatura, ktere je treba, da se naredi spektrum, ki nastane še le tačas, ako se oglovodorodove spojine z vročino razkrojajo. Huggins je našel, da, ako se v plamen oljetvornega plina piha kislorod, se plamen zeleno-modro poboji in potem daje spektrum, ki je kometovemu spektrumu očividno podoben. Morda se vrši sežig kometa zavoljo tega, ker se vsled solnčne vročine kometova materija s kislorodom ali ktero drugo tvarino zveže.

Za zdaj še ni mogoče o kometih izreči določne misli; morda

bode mogoče preiskovalcem, kadar se zopet kateri komet prikaže, zvedeti o njem zanimive rezultate.

Da je oglorod v svetskem prostoru, se vidi iz tega, da se je v različnih meteorih dosti tega elementa našlo. Jako zanimiva postaja ta opazka s tem, ker se je našlo, da so pota nekterih kometov identična s potevi periodično pokazavajočih se zvezdnih utrinkov. Med obema prikaznima mora na vsak način biti tesna zveza in brž ko ne so utrinki kosi zgoščene kometove materije.

Kometi so ogromne velikosti; ali ipak imajo tako malo materije, da se dá njena množina težko določiti, in da, ako se bliža kateremu družemu nebeškemu telesu, ga niti najmanj v njegovem teku ne moti. Tako na primer je šel leta 1776. komet skozi med trabanti jupitrovimi, kateri se v svojem teku prav nič zato zmenili niso, med tem ko je komet popolnoma iz svoje drage padel. Znano je tudi, da je naša zemlja 30. junija 1861. l. šla skozi rep prekrasnega kometa in da še mi o tem nič vedeli nismo.

Teža kometa mora biti jako majhna, tako, da bi imel ves komet kakor je Huggins preračunal, prostor v klobukovem vzglavji, ako bi prišel pod pritisk, kakoršen vlada na zemlji. Rep od kometa l. 1861. je bil 30,000.000 kilometrov dolg, kometa leta 1843. pa 180,000.000 kilometrov, premér njegove glave pa 180.000 kilometrov. Njegovo težo ceni Herschel na nekaj lotov.

Da pa zamore tako ogromno redka materija se solnčno svetlobo reflektovati, je dokazal Tyndall. On je djál v brezračno stekleno cev $\frac{1}{100}$ grana, tako rekoč nepezljivo množino allyljodidove pare in je v temi pred to cevjo pustil švigati električne iskre. Vsa cev je bila videti kakor z gosto, modrordečo meglo napolnjena. V svetlobi pa je bila videti cev celó prazna. Zatoraj trdi Tyndall, da zadostuje nekaj uncij allyljodidove pare, da se napravi komet velikosti Donatijevega kometa leta 1843.

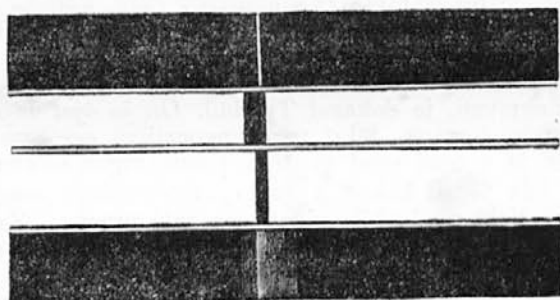
H koncu te razprave naj še bode omenjena ena najdba, ki presega vse to, kar smo do zdaj povedali. Že v začetku smo rekli, da je mogoče s pomočjó spektralne analize ne samo silovite burje videti in njihovo hitrost in njihovo mér meriti, ampak tudi tek stalnic v svetskem prostoru z največo sigurnostjo določiti. Princip, na katerem slonijo vse te preiskave, je jako prost. Vsakdo vé, da nastane to, kar imenujemo luč, tako, da zadevajo nihljejí eterjevih valov na naše okó in da so različne barve nasledek različne hitrosti nihanja, ravno tako, kakor odvisuje visokost glasa od števila glasovnih valov, kateri pridejo v določenem času v naše ušesa. Doppler pravi, da se mora barva in intenzivnost svetlobnega vtisa — visokost in moč glasú povišati, ako se sveteča ali doneča tvarina bliža. Ako se v prvem slučaju luč očesu bliža, pride v istem času več svetlobnih valov v okó, ravno tako, kakor postaja glas močnejši, če se ušesu bliža. Da pa postane glas tudi viši, ako se ušesu bliža, je Talbot eksperimentalno dokazal. On si je dal na hitro letečem lokomotivu delj časa en in isti glas trobiti. Če se je lokomotiv bližal, se je slišal glas viši, če se je pa oddaljeval, pa

nižji. To je dokaz, da se glasovni valovi pomanjšajo, ako teče doneče sredstvo s veliko hitrostjo v meri tekočih glasovnih valov. Zastran svetlobe se ta pomisel ne dá eksperimentalno vtrditi, ker ni mogoče nikteraj luči dati hitrost, ktera bi ne bila zginljivo majhna proti hitrosti svetlobnih trakov. Da pa tudi tukaj velja Zöllnerja pomisel, se smé sklepati iz Talbotovega poskusa.

Ako se bliža z veliko hitrostjo ktera zvezda našej zemlji, se zmanjša dolgost njenih svetlobnih trakov ali z drugimi besedami, zvezda se vidi v drugej barvi. Ako na pr. leti proti našej zemlji zvezda rdečebojna, se nam bo videla pomarančasta, ali če še hitreje teče, rumena.

Kako se bode ta zadeva poznala v spektru? Zöllner se je ravno v tem oziru trudil z opazovanjem sirijevega spektruma. Ko je 15. junija 1868. l. gledal na sirijev spektrum, je videl, da se je njegova srednja vodorodova črta razširila proti rdečemu koncu spektruma, kakor to kaže pod. 17. Tri mesece pozneje pa je videl, da je širokeja postala proti vijoličastemu koncu. Nanašaje se

Pod. 17.

na od Talbota izrečeni zakon je Zöllner moral trditi, da se je sirij v prvem slučaju zemlji bližal, v drugem pa od nje oddaljeval. On je celó jako bistroumno izračunil hitrost približevanja in oddaljevanja in našel, da se je sirij v vsakej sekundi za 27 milj zemlji približal, v drugem slučaju pa za 19 milj od nje oddaljil.

Po tej poti je zdaj mogoče te neizmerno daleč od nas ležeče zvezde po vseh potih v nebeških prostorih zasledovati in celó hitrost njihovega tekanja izračunati.

Tretji del.

Lepoznanski spisi.

Adamante.

(Po M. Jokai-u, poslovenil L. G. Podgoričan.)

I.

Priroda v svojej molčljivosti, v močnej tihoti priroda je knjiga, popisana z nevidljivimi črkami: brati jo znajo le tisti, kateri jo sveto odpirajo, odpirajo — bogočestno. — Mogočne prirode molčanje je vzvišeno, skrivnostno umenje, umljivo samo tistim, kateri umó svojega srca tleko.

Bral sem to knjigo, premišljal njé umenije: izpoznal sem, človek v stvarstveni državi — da je malost, da je legak, kakor najmanjši drobinec (atom).

Blodil sem po pustih stepah, kamor je orel sè svojim pleonom prileteval z daljnih gor, — nekoliko kamenov, nedvomno nekdanjim spominkom ostankov je ležalo sem ter tija, rastla je trava, rastle bodičevije po njih; tù sem se naučil, človeška slava — da je divja blodnjava.

Mesec je svetil, tiha, hladna je bila noč; vzkomaral sem skalam na najvišo čér, prav sam sem bil, ničesar nejsem slišal, le svojih stopinj odmev sem čul . . . videl sem migljajoče zvezde, — videl, kako se je rimske ceste belkasta svitloba vjemala z modrim nebom i Sirius (pasja zvezda), kako čaralno je gorel. Vse, vse je oznanjalo: Mogočen je Gospod! Videl sem zvezde, da so se utrinjale, — videl, da je vsaka najsvitlejša bila malo popreje, predno je mrknila.

Molčljivost je večni svétnik, sàj duša tudi molčljivo govori sama s seboj Kader človek blodi po globokem lesu, često išče, kako bi venkaje prišel tam, kder nej nikakovega izhoda, i če v goščavi slučajno naleti na kako zapuščeno kočó ali sperelo, ogorelo drevo, ali na prazen studenec, zdí se mu, kakor bi tù naseljeni duh pripovedal o dogodbah i redkostih, ki so se pripetile na teh prostorih, — zdí se mu, da pripoveda o potepinskih lupožih, ki so jesenske noči svoje trudne ude ogrévali pri gorečem drvi, — da se pomenkuje o tihih pevcih, opevajóčih milostne deve, ki so vodo hodile zajemat iz dotičnega vreca, — vzdí se mu, da govori o krutih bitvah, v katerih so junaci povéhrali v gromado, ki je zdaj zelena gomila. Zdí se nam, da vse to sami slišimo, — zdí, kakor bi bili v spaniji čuli struno na hrpi, da je zapéla a vendar se ne izbudimo; senja se nam dalje o čudovitej pesni, ki jo poje čaralnic i vražičkov zbor; vihrica pišče skozi duri, a nam se senja o strašnem poti v hladnej i deževnej noči po gostih lesovih méj nevarnim močvirjem, ko pa se prebudimo, veseli smo, ker je to bilo le prazen sen.

Vse tiho je povsodi; solnce ogleduje svoj obraz na neskončnej mirnej morskej površini. Nikder se ne vidi pomorije, na jasnem nebi nej ni najmanjšega oblaka; le zdaj pa zdaj ob vročini popoldne človek ima priliko, da vidi, kako „fatamorgana“ (luftspiegelung) čaralno igra na površini; delajo se čudoviti obrazi krasnih mest, meglenih palač. Trenotje — a vse se razkadí.

Obe solnci ste na svojem tiru neprenehoma v tistej davnej, tihej krasoti — eno na nebi, eno v morskem zrkali. Obe se prikazujete o tistem času — pa zopet skup odidete v zatop; noben človeški glas ne pozdravlja njiju vshoda, noben zvon ne poje o njijunej ločitvi, nihče se ne veseli njiju krasnih žarkov, nič ne zelení ni ne cveté v njijunej svetlobi; neblagoslovljene potujete po sinjej pušči dalje.

Po gladkem morji plujó razhrebane barke ostanki, pluje črna po buri pohabljená barka, na katerej se vidijo pozlačene arabeske. Jadriilo, na kem visí potezilo i zeló raztrgana plahta, še zmérom stojí. Krmilo raztreščeno leží na strani; z galerije visé razpleznjenih vrvij i mačkovih verig ostanki. Bohotna morská trava krije predalo, za shrambo odločeno leskečím, lasturam. Pozlačena podoba, ženska, antiški izrézana, zališa ladiji prednji del, na enej strani njene razrušine pa se še lahko bere beseda „Circe“.

Razhrebana barčica bolj i bolj razpada. — Jadrilu na podnožiji ležite trupli mlade ženske i moškega. Oba krije vsled solnca obledel, dragocen plašč. Da ju ne pogoltnó valovi, ki so druge vse prejeli v svoje naročije, tega ju varuje oplahitano bruno. Drug drugemu sta v naročiji — iz blelih obrazov jima tudi po smrti gleda bolest, hude, strašne smrti bolest. Podoba je, da je moški svoje najdraže bitije držal v naročiji, ko je hreščeče bruno — oba usmrtilo s tistim padcem. Ženska ima glavo nazaj podvito, moškemu glava pa počiva na njenih prsih.

Vrhi jadrila sedí zeleno-rdeča papiga, poslednje živoče bitije vseh stvarij, kolikor je bilo jih na barki. Kimlje z glavo, trepeče s perotnicama i kliče: „Adamante, Adamante!“ — kliče bolestno, kliče otožno v širo tihoto. Zdaj pa zdaj zleti k mrličema, cuka ju za obleko i žalostno kričí, s hripavim glasom: „Adamante, Adamante!“ Leta k mrtvecema, kakor da bi rada probudila ju; ko svojo košato operjeno glavo vpíra v njiju ovenili obličji, žari iz njenih očij nekov razum, neko sočutije, presunljiva bolest. Pa kmalu se zopet dvigne v zrak, viče i sede na svojo staro mesto — na jadrilo, ter pazno ozira se v samotno daljavo.

* * *

Angleški mornarji pripovedujó čudovite dogodke o izmišljenem morskem strašilu, ki ga imenujó „letečega Holand'ana“; to strašilo vsakej barki, katera se snide z njim, učini kako škodo. „Leteči Holand'an“ — kakor duh, tako se loteva barek. Megljene postave se sučó po barki, kakor bi zvrševala navadno mornarsko službo. Na palubi stojí kapitan, njegovi zamolkli ukazi se slišijo,

tudi se čujó potezila, kako se drgnó i kako škripljó oplahšana bruna, ali barka ne pluje po vetru — na vodi nej nikakoršne sledi za njo. „Leteči Holand'an“ je strašna prikazen, meglena prikazen, meglena postava, ki ne more najti miru nikder. Kedor „letečega Holand'ana“ sreča, tisti naj bode pripravljen na buno ali pa pogin: ali pride v pest morskim tolovajem, ali pa bode vse moštvo na barki neprizanesljive zlatenice žrtva — s kratka: zgódi se kar koli, njega čaka strašna osoda. Za tega dólj se približa malokaterej ladiji, nikoli pa ne takim, katerih kapitanije so praznovorni, — takim, ki po oceanu blodijo brezi kakovega namena. —

* * *

Adamante? Kakó je ptuje to ime ušesu!

Adamante, tvoje truplo ovija smrtna molčljivost.

Kaj pravi neizumljiva osodna knjiga o Adamanti, o njenem imeni, o tem mladostnem obličiji, v kega je smrt zarila temne črte, — kaj o barki, ki ima Circino oprsije na svojem čelu, i ki je igrača vetru i valovom i torej neprenehoma blodi po moriji? —

II.

Tomaž Kinn se je bil oženil v dva i sedemdesetem letu svojega živénija. Če se človek mlad oženi, priča to, da hoče živeti, če pa si stara kost žensko obesi na vrat, znamenuje to, da se pripravlja na smrt. Mladenič se ozira v krasno bodočest, starac pa čaka mirne smrti. Ali često je narobe. Človek, ki je sklenil pokojno živeti, vdáde se strastnemu živéniju — smrt pa je delež tistemu, ki se je senjalo mu o zlatej bodočesti.

Tomaž Kinn je bil v popolnej moškej starosti, ko ga je neki večer iz spanja izbudil nekovega dojenčka jok. Odprè svoje z vinsko trto gosto prepreženo okno i v svitlobi večernih zvezd zagleda lepo spleten košek, v košku pa najde blezu poluletno dete — skrbno zavito.

Kinn se nej hudoval nikoli na nikogar. Žalost nej bila njegova sestra — nikoli se nej repenčil na svojega bližnjega, varoval se je graje i razpora sè svojimi tovariši; če ga je kedo razžalil kedaj, tekój je odšel, ni živega krsta na sveti nej črtil. Če je kedo prišel k njemu s kakovo prošnjo, uslišal je vsakega človeka précej, če ne, pa gotovo nej mogel utješiti ga. — Pa saj je svoje dni tudi sam bil reven najdenec, ki nej imel ničesar drugega, nego dobrega Boga i pot po širem sveti, toda bogatel je i bogatel, da je napósled do dobrega obogatel. Rednik ga je odločil kupčiji, ki je edina pot do bogastva takim, kateri prihajajo na svet brezi rojstnih pravic, brezi slave i stoletnim prednikom imen. Sè svojo železno potrpežljivostjo, s prirojeno poštenostjo i sè zrelim razumom si je pridobil to, kar drugih čaka užé ob njih rojstvu: bogastvo i imenitnost. Boginja sreča mu je bila ugodna; vsa njegova podvzetija je spremljal božji blagoslov. Njegove beretije, te je zmérom venčal nadnavaden dobiček, znamenite so bile na daleč

i široko; njegovim nasvetom je svet veren bil tako, kakor kakemu oraklju. Domá je Kinn bil vzorno dobrotljiv i ljubeznjiv; najmanjšej postrežbi menil je, da je dolžan večno hvaležnost, i srečen se zdel biti sam sebi, če je kedo kako dobroto prejel od njega. —

Kinn dvigne dete i poleg njega ležečo medno deščico. Na deščici je bilo zapisano tó-le: „Dete je staro poluleta, krščeno je užé, ime mu je Adamante.“ Otroče se je jokalo, Kinn ga je zibal v naročiji i pel mu tako dolgo časa, da je zaspalo. Potlej ga je na láhko položil v svojo posteljo i pazno odel, sam pa je vso noč neprenehoma roki mel si od same radosti i gori i doli hodil po sobi. Kader se je zganiło dete, sklonil se je k njemu i poslušal, ali spi. — —

Drugega dné je predirjal vse mesto: kogar je srečal, vsakomu je povedal, da so ga nebesa nadarila z angeljčkom, kateremu iz srca mu vzeveté poslednja životna nada i kega bode ljubil tako, kakor bi bilo njegovo dete.

Tomaž Kinn je doslé svobodno živel i brez družine. Njegova mladost je bila otožna, trlo jo je pomanjkanije, tudi v prvej moškej starosti je moral boriti se sè skrbmi. Prirodni zakon je tak, da tisti, katerim je ljubezen do ljudstva nálog, da ostajajo svobodni samoljube strasti, katere mati je ljubezen. Sè svojim zdržljivim vedenjem je mej krasnim spolom vzbudil mnénije, da utegne biti neprijatelj ženstvu. Vsled njegove prenapete skromnosti je bilo kazno, da ne bode nikedar drugač. Po štiri i pedesetem letu svoje starosti se nej upal ni pomisliti, da bi ga utegnilo ljubiti kako srce; dvomil je, da bi sploh v vsem svojem bistvu mogel imeti kaj, kar bi utegnilo vzbuditi kake duše vdanost. Nikoli noben ženski obraz nej prevzel njegovega srca, da-si so bile gospodičine i gospé, ki se je vklanjal jim, ali blezu le tako, kakor čestimo angelje, — nestrastno, kakor bi bile vstvarjene le zató, da se jim čudi svet, a ne za tega délj, da bi jih objemal.

Kinn je bil še mlad, ko so mu osepnice popačile obraz. — Obraza nej imel tedaj neprijetnega le takrat, kader se je ledena resnost brala na njem. Kinn je znal vse to. A bil je miren, bogočesten, nej bil čmeren; hud nej bil na nikogar, če prav je vse videl i znal. Jako dobro je slišal, kader so ga dekleta, ki se jim je neukretno priklonil, glasno zasmehovala za hrbtom.

Vendar pa je na sveti živéla stvar, ki je osoda bila odložila jej, da jo bode ljubil starec. A nej moglo biti drugače. Bógat je bil, njegovi dnevi, tako si je domišljal sam, pa so bili užé sešteti. Treba je bilo najti koga, da bi mu izročil imetek, ki je navrhovatil si ga v pedesetih letih. Mladostna ljubezen traje nekoliko tednov — mesecev, ima začetek i konec. Ljubezen mej soprogom i soprogo ne znamo, kako dolgo traje. Otroci svoje roditelje ljubijo vsaj tako dolgo časa, dokler so otroci — roditeljska ljubezen pa traja do smrti, ne mara še dalje. —

Tomaž Kinn je napósled vendar našel svojo srečo, našel jo je v ljubezni. Po dveh letih je Adamante imenovala ga svojega očeta, pozneje se je zibala mu na kolenih i poslušala basni, ki je pripovedoval jih jej; potlej se je naučila pisati Kinnovo ime, v sedemnajstem leti pa je bila lep, mirnodušen zaklad svojega rednika.

A kako je bila krasna! Moškim je bila na gréh, kader je bila v cerkvi, zató ker se nejsó obračali v oltar, temuč v njene oči.

Tomaž Kinn je bil ta čas star sedemdeset let, glavo je imel bélo, kakor sneg. — Njegova rejenka je uživala enolično odgojo, nej znala ni kaj je hudo, ni kaj dobro. Takó svoje otroke odgajajo vsi dobri roditelji, ki želé, da bi njih otrók duše bile čiste i poštene. Nedolžnosti nej po všeči nikakoršno hinavstvo.

Deva, ki je preživéla sedemnajsto pomlad, čuti, da jej kri urnejše béga po žilah, — čuti svojega srca prodkejši tleket, — vse njé bistvo imajo v lasti čutije, katerih si ne zná svetliti i ki jej rudečico poljó v obličje. Bolesti ne čuti nikakoršne, temuč raduje se, a zakaj, tega sama ne zná. Izvor je odprt — toda ne dáde se vstaviti, ali pa devica iz njega zajemlje život ali smrt, to je neuganjljiva skrivnost ženske bodočesti.

Kinn je poznal, da ga rejenka ne ljubi več tako, kakor ga je ljubila popreje. Ker je poznal človeštvo, torej je vedel, da je prišel čas, ko zvézda, migljajoča nad neznanim nedolžnim svetom, jame bledeti, zató ker je pridani la močnejšega čutija svitloba — i misel: Adamante nej več nedolžna, ta misel je začela plašiti ga.

Nekega dné jej razodene, da nej njé oča, temuč da je le njen krušnik. Sedemdesetletni Kinn je ta pot prvikrat omahnil. — —

Poslé se je Adamante odevala z baršunom i sè svilo, nosila je na sebi bisere i demant, — i mogoški se je vozila okrog. Po štirikrat na dan je promenila svojo toaleta — veselil jo je svet, radovalo živénije.

Kinn je imel dobre misli, ali nesrečne. Bal se je, da ga Adamante utegne zapustiti, z njo vred pa mrkniti edino bitije, ki je bilo duša vsemu njegovemu živéniju. Premišljaj je, ali dobro. Kak bogatinec je nej mogel vzeti, kajti živa duša nej znala, ali ima kaj, ali nejma nič; kakemu revežu pa tudi nej bilo, da bi bila dala svoji roci, zató ne, ker je bila vajena bogastvu i všečesti.

Tomaž Kinn je bil dva i sedemdeset let star, ko se je oženil. Povprašal je Adamante, ali bi hotéla do svoje smrti uživati to srečo i bogastvo, v kem se koplje, — ali bi hotéla ostareti pri njem, ugajati njegovim željam, v bolezni pa streči mu tudi . . . ljubiti . . . ga Dekle je obljubila; saj Kinn je bil tako pošten moški, da ga nej kmalu takega na sveti, poleg tega pa je bil še njé dobrotnik — i imovit. A tega devici nej nihče povedal, da je greh ženski to: roko dati moškemu, ki nejma nikakovega sočutija do njega v svojem srci, — da iz tega izvira

najstrašnejša kletev, s kakoršno si le človek more omadežati glavo, i da vsled takega zedinjenja se zasmehujó božji zakoni.

III.

Tomaž Kinn je bil užé pol leta oženjen, i kakor se mu je zdélo — srečno. Njegove soproge krasoto je slavil vés svet, njena ljubeznjivost je bila balzam, vonjavo hladilo srcu soprogovemu, ki je ob konci svojega živénija poznal pozemske blagosti užitek.

Kader človek, ki je vse svoje živénije boril se s pomanjkanjem i skrbmi, nenadoma časo — polno radosti i razkošija pritisne k svojim ustnom, — kader njegova duša, njegovo srce jame uživati veliko srečo, s kratka: vse to, kar mladostno domišljijo čara: resnično tisti trenotek je krasen prehod iz tega živénija v drug život.

Vse razkošije, kolikor si ga je človek pritrudil v sedemdesetih letih svoje starosti, — malo časa uživati, a potlej umreti! — O sanje, sanje!

Kinn je svojo soprogo neznanski bliščeče oblačil. Adamante se je — še poluotrok, srčno veselila slepilnega leska, sredi kega so jo ljudije čestili takó, kakor káko boginjo. Nikakoršna želja se nej porodila v njej, da bi se jej ne bila vresničila tekó, ko hitro je mož bil zaslutil jo. Kinn je bil popreje tako varčen, oženjen pa je z obema rokama neusmiljeno razsipal novce za najpotratnejše veselice svoje soprozi, ki je v lesku novega razmerija i mej stanovitim vrščenjem glušečih razkošnostij pozabila na vzore svoje mladosti, — na vzore, ki so, dokler nej še poznala, kako demant leskeče, tako čaralno razvijali se jej v srci.

Nekega dné je v zbirki redkih imenitnostij zagledala tiste redke vrste krasno papigo, ki zna oponašati človeške glasove i ki ima táko prirojenost, da mora človek meniti, ka to ptičije telo človeško dušo krije v sebi.

Adamanti je neznanski dopadala ta žival, gospod pa je nej hotel prodati za nobene ceno. Kinn je čutil svoje soproge goreče kopernenije; videl je, káko smehljanije se je zibalo jej po obličiji; izkušal jo je tako dolgo časa, da mu je razodela svojo skrivnost. Drugega dné je pa papiga bila užé v njenej izbi. Toda razvajenih ljudij radost nej stanovita. Minolo je nekoliko nedelj, Adamante je bila zopet žalostna i nemirna. Njena zamišljenost, njé medleča rudečica na obličiji nej mogla zatajiti se skrbnemu soprogu. Nečesa jej manjka, ménil je natihoma, po nečem koprní zopet, nej pa se upal ziniti ni besedice o tem, zató ne, ker se je bal, da morda ne bi mogel vstreči njenej želji. A rés je Adamante neko željo gojila v svojem srci; toda nej je razodéla svojemu móžu, ta pa je nej mogel uganiti, če prav si je neumorno glavo belil z njo.

Slehnri dan je bila bledejša i otožnejša, vse je bilo jej dolgočasno, često je oči imela vse zajokane. —

Neko noč Kinn nej mogel spati; zdélo se mu je, da v po-

stelji svoje soproge čuje globoko ječanje i vzdihovanje — kakor kakega človeka, ki se sè smrtjo bori. Smrtno prestrašen plane s svoje postelje i šine k postelji svoje soproge. Adamante je spala, njenih prsij prodko kipenije je kazalo, kako grozni so obrazi njenih sanj, i ustna so se jej odprla, telo se je začelo tresti jej.

Jela je v spanji govoriti tako-le:

„Čuj volkodlakovih perotnic plehtanje, ta pogled na zvezdato nebo, taista bela zvezda tam gori je moja, ona-le rudeča pa tvoja . . . Odstopi, odstopi, če ne, zgorim. Proč, proč, ne gledí vá-me, tvoje oči so črne, kakor pekel, i goré, kakor duše prokletcem. Čuj čuka . . . prokletstvo, prokletstvo, gorjé meni! Zlo-dejca sva, idi skrivaj se! — Ne le-sém, ne sem, tù naju vidi Bog, i tù, i tukaje, proč, proč, Agathodémon!“

Bridkega potu srage so obilo igrane spečej Adamanti na čelu; dihal je na kratko, časi je celó zapiralo jej sapo, kakor ob zimničnih bolestih. Kinn je ménil, soproga — da je bolna, torej bi jej bil rad pomogel. Ko je odtrznil duri, zakliče mu nekij znan glas naproti: „Tiho, tiho, Agathodémon, noč molčí“. — To je bila papiga! — — —

Kinn se je stresnil. Kedo je ta Agathodémon? Teda j tudi temu ptiču je znano to ime. Kedo neki je to? Pekla ga je negotovost: tiho stopi k ptiču, rad bi bil še več izvédel. Ptič pa je začel peti neke vesele škotske pesmi napev.

„Kedo je ta Agathodémon“? — povpraša Kinn; menil je, da bode ptič umel njegovo vprašanje. A papiga je glavo zarila pod perotnico i mežala.

„Loro! Loro!“ — vikne vá-njo s prijaznim glasom i z drhtečo roko ptiča gladi po glavi. Papiga pa se vskošati; oglasila se je tako, kakor bi bila vrata mrgodnila, vzdihne jame piskati čez nekoliko minot, oponašati goreče poljubke, konci svoje igre pa je zahreščala tako strašno, kakor da se je tisoč i tisoč oken sesulo tisto trenotije. Utripljočega srca je Kinn poslušal ptiča. Papiga je začela zopet poljubljati; napósled pa je utrujena šaljivo resno vskriknila: „Agathodémon, ti hudobni duh!“

Kinn omahne na blazinjek, kajti polotile so se ga strašne strašne misli. V duši se mu je kresal grozovite slutnje blisek.

Ptič je zopet začel svojo igro. Dvakrat je s kljunom poknil prav tako, kakor bi kedo petelincea nategnil na samokresu, i kriknil je: „Ne, ne umiraj, ne umiraj, saj te ljubim!“ — zmérom pa je v tem vzdihal i napósled vskriknil ime: „Agathodémon!“

Kinn je v nesvesti si véhral v posteljo i jokál, kakor dete. Napósled je zaspal. Spal je dolgo časa, kajti ko se je bil izbudil, už je bilo poludne; Adamantino obličije, to je bilo prvo, kar je zagledal o svojem vzbujeniji. Prišla ga je bila Adamante budít; séla je kraj postelje, sè svojo mehko roko gladila mu čelo i povprašala ga, kaj se mu je senjalo.

„Hudo se mi je senjalo,“ — odgovoril je Kinn, „prav hudo kajti od samih solz je vajsница še zdaj mokra.“

„Razodeni se“, — dejala je smešno Adamante, „povedi, kaj se ti je senjalo, da ti razjasnim sanje.“

„Slišal sem mrliča, da so govorili,“ — dejal je Kinn, „čul sem volkodlaka, da je plehtal s perotnicama, čuka pa sem čul, da je skovikal, govoril sem s ptičem, a ta mi je razodel neko tako žalostno dogodbo, da so mi solze vdrle se po lici: dobro, da je to bil le sen!“

Adamante je jako hladno strpela svojega moža resni, motreči pogled. —

„To znamenuje“, — dejala je prešerno, „da si krasno po poludne obodoval“, — i ljubeznjivo preširna je starcu poljubek pritislila na čelo.

Kinn bi bil kmalu veroval, da so sanje igrale z njim. Sâj nej imel slutnji nikakoršne podloge, ki bi bila nočnega prizora resnico pričala. Izkušal je skrivnostno papigo, papiga pa je nablebetala mnogo kodrčij, a tega, kar je pred nekolikimi urami bila pohabotala, še opomniti nej hotela. Ko hitro jej je Kinn v misel vzel ime: Agathodémon, vselej je odvrnila: „Filon, Filon!“

Po poludne je Kinn šel z dóma; prišel je domú še le pozno po noči, ker je vse spalo užé. Prvič so ga prijatelji ta pot videli žalostnega i v skrbéh. Prišlo mu je na misel vprašanje: Zakaj človek vendar ne umrje, ko je užé star, ko ga nihče več nejma rada, temuč še prilesten je vsakomu, — ko nej ničesar več, kar bi ga vezalo na ta svet. V take misli vtopljen je prišel domú — žalosten, nemiren. Utrujen je sél na blazinjek, sivo glavo je spustil mej dlani i podvprto imel tako. V tem je njegove gospe zaljubljeni ptič zakričal: „Ali starci ne mrjó?“

Prestrašen plane Kinn po konci; a kaj bi ne bil, ker je svojo misel slišal na glas izgovorjeno. Tedaj, tedaj tudi drugim se užé čudovito zdí to, ker tako dolgo časa živim.

— — — — „Če smrt ne pride sama, — pošlje se lahko pó-njo —“, — omenil je ptič. —

Kinn je čutil, da mu kri ledení v srci.

„Tomaž rad pije čaj, premesi se mu zelenega sladkora!“ —

„Pravični Bog!“ — stavec obupno jekne. „Slonokoščena krabica sè sladkorom . . .“

„Ker stavec neče spati, dáde se mu trikrat nožu na rti.“

Groza je trla Kinna, da se je tresel, ko je poslušal te besede. Ko je ptič bil nehal govoriti, véhral je k postelji svoje soproge; kolena mu nejso hotela biti več poslušna, sapa mu je zastajala.

Adamante je spala, glavo sè svédranimi lasmi je imela zavito v vajšnice, beli roci je držala zadej na glavi, njiju prstije so bili zariti v goste kodre. Spala je tako mirno, kakor spi le ženska, katerej se senjá o angeljih.

Tomaž Kinn se je vés tresel, le roka, ki je spečej soprozi pod vajšnice bil segnul z njo, ta je bila krepka i pokojna; še večja groza se ga loti; zatipal je nekovo krabico — gladko, svitlo, i

varno je potegnil jo ženi izpod glave. Stopi k svetilnici, odpre krabico i najde v njej lepo belo šupo.

„Moj Bog, moj Bog!“ — jekne starec.

V tem se Adamante zgane, razpre svoje naročije i šepne: „Agathodémon“.

Ves obupen je Tomaž pobegnil v svojo izbo.

Zjutraj je ležal v postelji i boril se s smrtjo. Smrt pa nej hotela usmiliti se ga. Lekarjeva skrb je otela mu živénije.

Ko je zopet oči odprl, uže je bil jasen dan. Solnce je prodiralo skozi zelene zavése, na vrtu pa so ptiči zvrgoleti. Kinn dvigne glavo i povpraša: „Ali se denes ne razdaní, kako dolgo časa bode še tema? Odprite okna, ali pa luč naredite, jaz nejsem rad v temi“.

Kinn nej umrl — ali oslepel je.

IV.

Tako je Kinn živel še mesec dnij. Slehrni večer je vzlezel na posteljo z mislijo: da ga po noči umoré. Smrti se nej bal. Koprnel je po preselitvi v večno živénije. Vsako jutro, ki ga je dočakal, slehrno jutro mu je bilo bridkejše, vsak dan mu je bil večne noči i teme dan.

Množni njegovi prijatelji, ki so ga obiskovali, nejsa mogli prehvaliti njegove soproge, katera je bila črno oblečena i ki je po noči i po dnevi bedela pri njegovej postelji, — i katere hladno roko je Kinn po gosto imel na svojem čeli.

To je bila Adamante.

Kinn je slišal njé pogosti jok, njé molitev. Čutil je na svojih ovenelih, suhih rokah ognjene poljubke, i uže se je začel bati, da je oblaznel, ter da ne more izumiti, zakaj mu soproga ne pusti umréti, ker bi smrt celó obema bila dobrodejna. Kaj bi toraj še rada? —

Nekega dné mu Adamante razodene, da je slišala o nekovej krajini v Indiji, kdér je bajé tak studenec, da njegova voda pogled daje slepim; rekla je Kinnu, da bi se napotil tija kaje i poiskal tisti studenec, ki bi ga obudil v novo živénije, v tako, da bosta oba srečna, kakor sta vže bila.

„Kogar veseli na moriji umreti, naj le ide tija“, — dejal starec. „Ha, pa tudi dobro!“ Kinn je prodal vse svoje imenije, zamenil je svojo imovino za zlato i drago kamenije, pustil soprozi vrvarnico, — mesto, kder je živel i posloval dva i sedemdeset let. V Kadiksu si je najel barko „Circe“. Ta je bila odločena, da ga odpelje v Indijo. Od tega časa nej ni živa duša več nič slišala o Kinnu.

V.

Nekega večera so mornarji v luki mesta Kadiksa pripovedali si svoja vzajemna dobrodruštva. Eden navzočnih mornarjev je prav za gotovo trdil, da se je bil sešel z „letečim Holand'anom“.

Dejal je, da bi lahko prisegel, da je res bilo to. Videl je prav razločno, kako je veter barko gnal pred seboj; po barki je po vsej rastla morska trava; jarbola je bila ovita s čudovitimi rastlinami. Na palubi sti ležali strašni postavi v pisanej obleki; to sta bila dva mrliča bledih obrazov i izbuljenih očij. Ni živa duša se nej upala približati barki, i précej bodoče jutro je mej brodniki bila vstala zlatenica, ki se je polatila tretjine moških.

Taka se pripeti vsakomu, kedor po nesreči naletí na „letečega Holand'ana“. Ladijestaji na stopnice iz mramora je hodil sedet nekij slep berač; slehni večer so ga videli tû, ljudem se je posebno smilil. O tihih večerih je poslušal mornarje — njih pripovedke, a sam nej o nobenej priliki zinil ni besedice. Kedar pa je vihar bučati začel, zavlekel se je na obalo, z vso silo kričal v ječeče morje i kamenije i pesek metal v penaste valove.

O deževnih nočeh so ga videli na najstrmejših skalah ob ladijestaji, da je klečal i krčevito pesti povzdigal proti nebu.

O takih urah nej nihče upal se biti blizu njega, nihče nej mogel poslušati kletvine — strašne tako, da so lasije vstajali človeku; živa duša nej mogla strpeti ročenija, ki je bruhalo starcu iz ust. Kedor je slučajno slišal kedaj njegovo kletev, gotovo je nej zabil vse svoje živčnije.

Kader pa se je vihar vpokojil, pomiril se je tudi berač; hodil je okrog ribičev i povpraševal, ali je morje kako truplo vrglo na obalo.

Kedar pa je bilo to, ogledal je vsa trupla, pretipal njih obličija, roke i prstane na njih, napósled pak je obupno kriknil: „Še zdaj ne, še zdaj ne“!

Vprašaniju, koga išče, odgovoril je vselej: „Svojo soprogo, ki je s svojim ljubcem všla“.

„Čudovito,“ — omenil je eden mornarjev konci svoje pripovedi o „letečem Holand'anu“; na jarboli je sedel krasen ptič, ki je s hripavim, a kreplekim glasom kričal v daljavo: „Adamante, Adamante“!

„Vsemogočni Bog“, i — vskliknil je berač, drhteči roci povzdignil k nebu i mrtev zgrudil se na zemljo.

Solnce je prav ta trenutija kazalo svoje poslednje zlate žarke. — Daleč tam po morji blodi razrušena barka, igrača valom i vetru!

Pisma o vedah in umetnijah.

(Spisal A. J.)

I.

10. prosinca 1871.

Svet se meša! To lahko zapaziš, ako le količkaj daleč pro-dreti skušaš s svojimi dušnimi očmi. Oziraj se po našej širjej domovini! Oh, kako napet je rod zoper rod, kaka navzkrižnost

med vladajočimi in vladanimi in kaka nasprotnost med cerkvijo in državo! Viši red se spodbija z vsemi silami, gospodariti ga hoče niži, ter se napenjati in šopiriti nad njim; podpihovanje, sovraštvo, in obrekovanje ti štrli naproti iz vsacega kota in ti ranuje že tako krvaveče srce. Kaj pa, ako povzdigneš svoj pogled in se povznesesh čez meje? Človekoljubna duša, pravoljubeče srce se mora zjokati nad vso revo tlačéčo narode! Omika, oh, ali je to njen sad? Reke krvi napajajo zemljo, goreči plameni žarijo nebo, strašno gromenje stresa svetovje, za njim in pred njim pa se čuje jad in stok prerevnih Adamovih otrok! Ali se tu kaže omika, človekoljubje? —

Obrni proč svoje oko, zakrij si oči, zatisni ušesa in odleti na drugo stran! Pojdi tje, kamor bijejo serca vseh pravovernih, tam boš našel tolažbe ranjenemu sreču, tam v večnem mestu, v podnožji mirnega stola sv. Petra, si boš opočil.... oh.. oh.. ni tako! Tudi tukaj se tepta pravica, tepta in oklepa v grozne verige; viharji razsajajo skušaje vgasniti presvitlo luč, koja je žarila in razžarila vesoljni svet; burja divja preteča vlomiti presvitli križ, od kodar se je raztekal in se še razteka blagor vsem delom sveta. In svet? Ti nehvaležni svet, ti se grozno smejaš! Ti spačeni svet praviš, da se vse to godi v smislu prostosti, v luči olike, na postavnih tleh! Ti modruješ in obrezuješ svoje pero v opravičevanje groznega djanja! Toda stoj — spoznal boš svojo slepoto, da bi je le prepozno ne! Klical boš v obupanju, hribje padite na mene, gore pokrite mene — čas se bo grozno maščeval nad teboj!.....

A, dragi moj! kam sva zabredla v svetej nejevolji? Spustiva svoje solze, naj tečejo in namakajo revno umazano zemljo — morebiti jo kaj operó in obvarujejo, da ne bodo, upajva bolji zanamci, izrekli nad nami skozi in skozi pogubitne sodbe! Beživa od groznih prizorov, zapriva se v samotno izbico, zatopiva se v globočino svojega duha in poslušajva, kaj nama bo on povedal! Morebiti bo on podelil hladilnega leka najnim bolečinam, zdravil za bolni sedanji čas. Poskusiva in če se nama posreči, potem stopiva na visoko goro, vzemiva v roke trobento, trobento velikansko, da se bo njen glas razlegel in razlegal po vesoljnem svetu, ter oznaniva nevarnemu bolniku, kje naj išče zdravil, kakošnih naj vživa! na katero pot naj jo krene, da se zopet vredi, to je, popravi prekucnjeni red zunaj sebe in tudi v sebi — kajti oboje stoji v tesnej zvezi — in se ne bo več reči moglo: svet se meša!

II.

18. prosinca 1871.

Človek! — kaj si vsega v tej besedi ne misliš! V vesoljstvu najviše bitje, s svojim umom gospodareč vso naravo, obvladajoč vse drugo žitje; sprehaja se med neizmerno oddaljenim svetovjem, vtaplja se v osrčje zemsko, divjim potokom in rekam odkazuje tir, mogočno pluje po hrbtu morskem; streli vzame škodilno moč, besnega tigra uniči s pritisom najmanjega prsta. Od kod si boš razlagal

vso to njegovo moč? Kje jo je dobil? Ali se je mar iz lastnega nagiba povzdignil tako visoko in je bil prej v enej vrsti z vso drugo naravo? Ali se je razvil v sedanje žitje vsled naravnih moči in ni nič drugega, nego vrhunec v razvoji naravinem?

Ako je to res, loči se on le po stopnji ali gradualno od narave, v njem je le eno samo bistvo; res potem naj se le ponaša, da mu je ta ali ova štirinožnica ali štiriročnica sorodna, nad katero se je le vsled svoje lastne moči tako visoko povzdignil! — Smejaj se, ljubi moj, smejaj na vse grlo! Ti si nekaj modroslovca, a tudi one misli so izrekli „preimenitni“ sloveci! Ha, ha, ha! In veš ljubi moj, nekteri tudi jako milujejo, da smo mi tako trdosrčni in se tako malo brigamo za živali, kojim bi vendar morali privoščiti nekoliko svoje odgoje, ter jih počasi pripeljati na tako visoko stopinjo, kakor smo že mi! Meni se le čudno zdi, da se niso že davno poprijeli tega dela. Še bolj čudno se mi pa zdi, da že niso davno šli vsi, prav vsi, k nevednim ljudstvom in tam pričeli svojega misijona v imenu svoje olike! Kako vendar to delo pripuščajemo možem učečim njihovim razjasnilom ravno nasprotno nauke! Če jim je kaj za resnico, katero po svojih mislih imajo, naj jo gredo razširjati! in naj ne pripusté učiti laži! Ali aj, aj! Darovati življenja zločnost, stradati, potiti se, vedno trepetati v nevarnosti... a, to ne gre. Tukaj se mora uživati, „post mortem nulla voluptas!“

To so nekatere črtice, tako rekoč glavni obris podobe zvane materijalist; žalibože da je tacih sedanji čas polno, ako ne teoretičnih, pa praktičnih. Reveži, kako imajo duha oklenjenega! Rad bi on zletel, povzdignil se do neba, a ne more tičeč v samej neprezirnej stvari! Pa, kaj govorim o duhu? Vsaj ga one baže ljudje, ali modroslovci ali prirodoslovci ali kaj so vse, ne poznajo in ne pripoznajo. Vsaj nočejo vedeti, da bi bil duh samostojna substancija oživljajoča in vpodobljajoča naše telo. Toda, ko bi le količkaj pogledali človeška djanja, sramovati bi se morali sami pred saboj, tako neumno ravnaajo. Poglejva jih midva in boriva se proti temu groznemu volku sedanjega časa.

Ali ne zapazimo v človeku dvojnih prikazov? Prosto se določnejš; vse vtise prišle od zunaj sprejmeš, ali odbiješ; nagonom slediš, ali ne slediš; a nasproti so tudi neprosti prikazi v tebi. Prosti in neprosti prikazi so si direktno nasproti, česar nikdo ne taji; in kdor je le s prvimi modroslovskimi stavki znan, tudi ne bo tajil, da vsak prikaz izvira iz svojega vzroka, da vsaka delalnost zahteva svoje delajoče, da delajoče v svojej delalnosti razodeva svojo kakost, svoje lastnosti in da toraj, kakoršno delajoče, taka delalnost in narobe, kakoršno delalnost, tako delajoče: prosta prva, prosto drugo — neprosta prva, neprosto drugo. Iz tega sklepamo, da mora tudi v človeku biti dvoje delajoče, prosto in neprosto, toraj bistveno, kvalitativno ali essentično različno, sebi v vsem ravno nasprotno. Neprosto je truplo, prost je duh.

Dalje: stvar je lenjiva, to smo se učili v fiziki; ne more sama iz sebe proiti iz miru v pregibanje, ne sama iz sebe iz pre-

gibanja v mir. A mi čutimo nekaj v sebi, koje se pregiblje in je djavno samo iz sebe, ne le samo zmiraj dela iz lastne moči, ampak tudi truplo vlada po svojej volji. Toraj mora to nekaj biti našemu trupu ravno nasproti.

Res je, materijalisti govore tudi o resnici. A čegava pa je resnica? Kdo se živi od nje? Mar telo? Naj poskusijo, meni se zdi taka poskušnja prenevarna. Telo se živi s tvarinskimi stvarmi, zato je tudi samo tvarinsko vpodobljeva se hrani svojej; zato pa, ker je tvarno, se tudi spreminja in se razdrobi v svoje dele, ono pogine. — Ali ima resnica tudi kaj tvari v sebi? Ha, ha, boš rekel, kako naivna vprašanja mi stavi? Resnica je tvari nasprotna, nesostavljena, nespremenljiva, enotna! Ker je pa nekaj v nas glo-meče po resnici, da jo vživa in vživa svojo edino hrano, mora to nekaj tudi vpodobiti se resnici, biti mora nesostavljeno, enotno, nespremenljivo. In bitje imajoče te lastnosti se nazivlja duh. — Duh je toraj prost, enoten, nespremenljiv, a telo sestavljeno, zato neprosto, spremenljivo.

Ako je toraj taka velikanska razlika med duhom in telom, med duhom in naravo, ali se je mogla narava sama do duha razviti, ter mu podeliti lastnosti, kojih nima? Nikakor ne! Te resnice se vendar lahko spoznajo — žalibože, da se dan danes tako zane-marjajo. Le to velja, kar se zmeri, stehta! Onega pa ne spoznajo, ki meri in tehta! Le to velja, kar se vidi, ter otipa — a kaj vi-šega, nadnaravnega, nadčutnostnega ni! In ali more biti kaj bolj neslanega, kakor izreki: razkrojil sem že mnogo teles, a v nobenem nisem videl duše! Pregledal sem že vse prostore nebeške, a nikjer še nisem zapazil Boga! „Dicientes se esse sapientes, stulti facti sunt. Qui commutaverunt veritatem Dei in mendacium et servierunt creaturae potius, quam creatori.“

Da, stvari služijo, ne pa stvarniku! Oni zbožnujejo „moč“, ter vse razlagajo iz „ove večne moči“, vsled ktere se mora vse tako vršiti, kakor se vrši. I kaj pa je moč, kake so njene lastnosti? Toraj ni duh samostojna substancija, ampak le moč, ktera je tudi immaterielna, toraj tvarnemu trupu nasprotna, samo svoje lastne, samostojne bitnosti nima. Ako je duh le moč delajoča v tvari, delati mora enako ovim močem! Naravne moči delujejo zmiraj v enem smeru, zmiraj isto in morajo ravno tako delati. Težnja vleče vedno proti središču, zmiraj to dela in ne more nič družega. Toda duh dela na vse strani, dela kar hoče in kakor hoče, ter napreduje v svojem delovanji; eden in isti jaz mislim, hoče, ljubi, sovraži, veseli se in žalosti etc. — Moči delajo vselej le na tvari in učinijo premikanje posameznih tvarinskih delov: tako magnetizem, elektrika, težnja etc.; a duh se peča z resnico, z idejami, čednostmi, kaj imajo pač te s tvarjo skupnega? In duh se povzdigne zdaj do solca in se vtopi v istem hipu do morske glo-bočine, on zrè v prihodnost in vzleti nazaj v daljno minulosť, ne derže ga nobene meje, ni prostora ni časa. Kaj pa moči, ali niso navezane na gotov prostor in na gotov čas? Toraj, ali se more

duh prištevati močem? Ne, on je samostojna substanca, ne potrebujoča v svoje žitje nobene druge; zato pa tudi lahko obstoji brez trupla, koje rabi le v sredstvo za više namene.

Da, reveži zaslepljeni ne pripoznavajo duha, ampak le „moči“; žalibog pa, da ne spoznajo ove „Moči“, ki vzdrži vse svetovje s svojim mazincem, ki vlada vse svetovje z migom svojih trepalnic in ki ga more zrušiti z duhom svoje sape. „Evanuerunt in cordibus suis et obscuratum est insipiens cor eorum.“ Le tvar in tvar jim je vse, zraven pa govoré o vednostih in umetnostih! A neizrečeno se blamirajo že s samim poimenovanjem (da na iščem in ne navajam družih brezštevilnih dokazov v tem obziru) „proste vede in umetnije.“ Prostost in tvarnost se meče vse v en koš — kako je to nespametno, nelogično, nefilozofično sem že pred omenil!

Te zmešane stvari se nosijo po glavi in [trosijo med ljudstvom — ali bi bilo mogoče, da bi ne bil ves svet narobe? Da bi ga vendar razsvetlila luč prave resnice!

III.

22. prosinca 1871.

Dandanes govori svet mnogo o lepoti; ni ga morda človeka, da bi ne bil te besede že sto in stokrat porabljeval; — zato naj še jaz kaj malega spregovorim o lepoti; toda poskušal bom le iz nje dokazati, da ima človek duha. Ktere so bistvene lastnosti na lepih stvareh, n. pr. pri telovnih stvareh, pri kojih se razločuje več delov. Ni težko odgovoriti: somernost, soglasje, vrejenost. Kdo pa more zapaziti te lastnosti? Gotovo le zmožnost sposobna primerjevati in razsojevati. In kdo primerja, ter razsoja? Mar ne bistvo prosto, koje samovoljno progleduje posamezne dele, iskaje zveze med njimi? Mar ne bistvo zavedajoče se, da išče zvezi, zavedajoče se svoje delalnosti. Kajti, ko bi ne bilo prosto, ne bi mogle samovoljno pregledovati raznih delov, in ko bi tega ne moglo, ne bi moglo najti razmerij in zvezi raznih; — ako je pa to, mora se tudi zavedati svoje delalnosti, kajti prostost in samosveste v tesnej zvezi, kjer je ena, tam je tudi druga. In čegave ste te lastnosti? Gotovo ne tvarine, ampak le duhovne, kar je razvidno že iz prejšnjega.

Toraj ko bi ne imeli duha, ne spoznali bi lepote! Živali je ne poznajo, ker nimajo poznavajočega faktorja, duha. Ali pa morebiti ni lepota ova, kar sem rekel? ali je ona le kaj čutnega? Ali je morebiti lepota ona lastnost stvari, vsled ktere vplivajo na naše čute primerno in zlagaje se z njihovim fiziolozičnim strojstvom?

Tako sicer nekteri sensualisti razlagajo, a midva, dragi moj, ne smeja tako daleč zabresti — ker potem moral bi biti tudi med lep zaradi svoje sladkote, mazila lepa zaradi dišave. Temu se morda čudiš, toda sledi naravnost iz rečenega stavka — in ne vem vzroka, zakaj bi se ena in ista lastnost (namreč vplivanje na čute primerno in zlagaje se z njihovim fiziolozičnim vstrojstvom) imeno-

vala enkrat lepa, v drugo pa čutno prijetna. In v tem slučaju bi tudi živali morale vedeti, kaj je lepo — prašam pa, ali je kaj bolj absurdnega od te misli? Da v taka protislovja ne zabredemo, trditi moramo, kar smo dokazali poprej.

Toraj tudi tukaj se je pokazalo, kako kratkovidni so vsi taječi duha. Oni delajo z duhom, ali bolje prav, duh dela v njih porabljuje telo v pripomoček; duh povzdigne telo, sicer le naravnin del, visoko nad naravo tudi najbolj razvito — a ne poznajo delalca, v tami ga iščejo hodé od protislovja do protislovja. Le tvar in le tvar vidiijo, le va njo se zaverujejo, le njej služi posebno sedanji svet. Duha zamori, vklene v okove, spusti pa divje, naravne nagone, sledi jim, kamor koli ga vlečejo od padca do padca.

Ko bi tako delali le posamezni, bi že še bilo, a kuga se je razširila tudi med množico, od tod žalostni prikazi sedanjega veka vkljub hvalisanej omiki, izobraženosti! Prelepi sad se kaže v družini, v državi. Ali je čudno? Ne! Iz zmešnjav v teoriji pridejo zmešnjave v prakso; iz blodnje v učenji izvira blodnja v življenji. Ko bi spoznali, kaj nosijo v sebi, namreč nekaj vikšega, mnogo imenitnejega nego telo, drugače bi ravnali. Kajti velikanske so posledice izhajajoče iz enega ali drugega nauka.

Ako je le tvar, ni je večnosti, s smrtjo zgine vse življenje; vsaj razpade tvar v svoje dele, iz katerih obstoji, in ako je to res moralna zapoved ni absolutne veljave — prelomi se lahko, ako le kolikaj nasprotuje telesnemu blagoru. Potem naj gospodari sebičnost, moč, zvijača, a abotnija je pravica, ljubezen i poštenost. Ali ni to grozno? Ali bi mogla ostati sledé tacim načelom družina, država, da, človeški rod? — Toda, dragi moj, sam pomisli in poglej po svetu? Jaz ti bom raje razvil nekoliko posledice izvirajoče iz nasprotnega nauka.

IV.

2. februarija 1871.

Poglejmo danes človeka stoječega v svitljej luči, poglejva ga sestavljenega iz dveh delov: telesa in duha. Duh in telo sta združena v eno osebo, in tako tesno spojena, da se v vseh delih človeških izrazuje ta sestava. Toda duh v človeku ni koj razvit, razvija se počasi, ako vplivajo va-nj drugi že razviti duhovi — duh je toraj pogojen v svoje delavnosti, sam pred seboj se razodeva pogojenega, odvisnega, zato mora tudi v bitji pogojen, odvisen biti, kajti kakoršno žitje, takošno bitje. Ako je pa pogojen, odvisen, mora ga nekdo pogojevati, mora žiti pogojitelj, od kojega zavisuje, in sicer nepogojeni pogojitelj, kajti inace bi se sukali v večnem kolobaru, in vendar zahteva razum, da mora biti prvi vzrok, iz kojega volje vse izvira, toraj pogojitelj, ki vse pogojuje, in od kterega vse zavisuje v bitji. Nepogojeno bitje pa mora biti in žiti od večnosti, vzrok svojemu bitju mora nositi samo v sebi, kajti inace bi ne bilo nepogojeno, ampak pogojeno. Dalje mora biti to bitje osebno, samosvestno, prosto — kajti vse te lastnosti

ima naš duh, in od kod bi jih bil dobil, ako bi mu jih ne bil dodelil vzrok, izvor njegov. Je toraj Bog samosvestni, prosti, večni, in zato tudi neizmerni, vsemogočni, vsevedoči, v kratkem rečeno, neskončno popolni. On nas je vstvaril iz ničesa, kajti le ta način našega pričetka se lahko modroslovno opraviči in potrdi, drugačnega mora zavreči naša pamet. Dokazovati, kako nesmiselne so trditve o večni materiji ali tvari, v emanaciji iz absolutnega bitja in drugih, mislim, bi bilo čisto odveč.

Ako nas je pa Bog vstvaril, dal nam bitje, ali ne bo on tudi za nas skrbel v žitji? Ali bi mogli mi živeti, vzdržati se v bitji, ko bi on ne hotel vzdrževati ga? Kako bi mogli doseči svoj namen, ko bi nas on ne podpiral, on ne vodil? Če nimamo v svojej volji vzroka svojega bitja, kako bomo imeli v svojej roki svoje žitje. Toraj on, ki nas je postavil v življenje, on mora za nas skrbeti. Reka izvira iz studenca, ko bi se posušil studenec, posušiti se mora tudi reka; uho vzrokuje sluh, ko bi ne bilo ušesa, ne bilo bi sluha. Kakor tukaj, tako tam.

In iz tega nauka, kake posledice izvirajo za praktično življenje?

a) Dva reda sta v stvarjenji, naravni in nadnaravni, drugi je viši od prvega; zato se mora naravni ravnati po zahtevah nadnaravnega; nikdar naj se prvi ne pospešuje na škodo družemu, nikdar naj se više ne ceni — inace je podkopen pravni red, nastati mora razglasje, prekucija. Oba se konkretno izjavljata: *α*) v posameznem človeku, a tudi *β*) sploh v človeštvu.

α) V posameznem človeku naj toraj duh gospoduje nad telom; dobro duhovno, to je absolutne veljave, naj se vsikdar više ceni od dobro telovnega; duh naj gospodari, telo hlapčuje — in človek bo dosegel srečo. Sreča počiva v srcu, v našem notranjem soglasji je ona doma, to soglasje bo pa v nas donelo, ako damo duhu, kar je duhovega, in telu, kar je telovnega. Gorjé, ako se prekucne naravni red, ako se sužuje duh, ter vladajo le slepi telovni nagoni, slednji privodijo človeka do pogubnega brezna, telebijo ga va-nj, da si polomi svoje ude za vselej! Kajti soglasje je razdrto, sreča je preč, obup gloje srcé in ga zgloje. To uči skušnja, izgledov ti ne bom kazal.

β) Sploh v človeštvu sta dva reda: cerkev in država. Cerkev se peča z duhovnimi interesi, država bolj s telovnimi; cerkev mora peljati vernike proti nadnaravnemu, večnemu njihovemu namenu, država proti naravnemu, časnemu. Kteri namen je važnejši? Gotovo nadnaravni, naravni je le pripomoček v dosego višega, zato mora naravni, časni namen le na onej poti ležati, ki pelje do unega, nikdar se ne smemo sledé naravnemu oddaljevati od nadnaravnega, kajti zabredli bi v mlakužo, koja bi nam bila v pogin. Zato pa tudi država ne sme nasprotovati cerkvi, ako hoče skrbeti sama za-se in se ohraniti. Če se postavljuje nad cerkev, ter jo hoče obvladovati, prekucne pravni red, zagreši se proti večnim postavam, koje se ostro maščujejo prej ali pozneje, a gotovo!

Hočeš li zgodovinskih dokazov? Odpri le oči in poglej v sedanjost, videl boš, kaj je ondi, kjer se zanemarja, popolno prezira, ali kar naravnost zatira viši duhovni namen.

b) Ker nas je vse en Bog vstvaril, zato smo vsi bratje med seboj! Bratje so si dolžni medsabno ljubezen, medsabno podporo. Bogatin stopi v hišo svojega revnega brata, pomagaj mu iz hudih stisk! Ti mogočnej zakaj zaničuješ priprostega moža, ali ne veš, da zaničuješ svojega brata? Poberi se proč mednarodno sovraštvo! Ljubezen naj vlada čez in čez; za vse naj veljajo enake postave, enake pravice! Vzajemno naj se vsi podpirajo v izolikovanji, na poti do časnega in večnega blagra!

c) Ker vlada previdnost Božja nad teboj, ne boj se, kedar te stiskajo reve in nadloge. Oči vpiraj v svoj viši namen, porabljevaj vse pripomočke, kar ti jih dajo na roko čas in okoliščine, da srečno do njega pripluješ v barčici svojega življenja; ohrani mirno srce, tudi v najviših viharjih, ker soštetni so lasje na tvoji glavi in ne eden ti ne bo odpadel brez volje Onega, ki biva nad zvezdami; posebno reveži ne zavidajte bogatih morebiti zatopljenih v sedanjost, toda ne brinečih se za prihodnost. „Vanitas est, diligere quod cum omni celeritate transit, et illuc non festinare, ubi sempiternum manet gaudium.“ Zato so oni veliki reveži, vi pa ste bogati, če imate le pravi namen pred seboj, dobro vedoč, da Vam v dosego pomaga stvarnik vaš. In sploh trpeč pomisli zlati izrek: „oportet te transire per ignem et aquam, antequam venias in refrigerium.“

To so načela, koja bi gotovo blagor izlila v posameznega, v družine, narode, države, ko bi le tudi veljala in se izpeljevala v življenji, ne pa ostala sama načela — ne bilo bi sedanjih homatij sramotečih vse človeštvo, ne teptale bi se stare pravice! A, kaj se hoče; da bi svet le za časa spoznal svojo krivdo in se obrnil na bolje pot!

V.

8. februarija 1871.

Unidan sem šel po opraviilih v bližnje mesto; opoldne sem jo zavil v gostilnico se okrepčat, kjer sem naletel na mnogo izborne gospode vse vravnane po šegi 19. veka, bodi-si od zunaj, bodi-si od znotraj. Mnogo so se menili in modrovali in si napivali. Jaz sem na strani sedel molčal ne brinil se za njihove pogovore. Iz zamišljenja so me izbudile besede: vera, resnica, koje sem čul izgovarjati. To me je spodbodlo, da sem se gospôdi bliže primaknil, kajti vera in resnica mi niste malomarne stvari. Posebno eden gospodov je mnogo govoril in pravil, da je vsaka vera dobra in prava in več enacih stvari. Take nespanetne misli so me v srce zbudile, poprosil sem, naj mi dovolijo par besed ter djal:

„Gospôda, motite se! O tem vinu je le ena sodba resnična: ono je rdeče, zasmehovali bi trdečega, da je črno. — O snegu je le res, da je bel, nasprotno trdečega bi poslali v blaznico; krop

je le vroč, ne mrzel! — Toraj o enej in istej stvari, ako se pregleduje iz ene in iste strani, je resnična le ena sodba. Enako more in mora o Bogu, o njegovej zvezi z nami in o naših razmerah do njega le ena sodba, le en nazor resničen biti. Ker nam pa ravno v te stvari pogled odpira vera, zato more le ena vera resnična biti in sicer ona, ki nam te razmere kaže take, kakoršne so v istinitosti, v objektivnosti. Vse druge vere s to se ne zlagajoče so, kratko povedati, lažnjive. Iz tega, gospôda moja, sledi, da le ena vera more biti dobra, vse druge pa slabe!“

Gospodje so nekako osupnili čuteći, da imam prav, spogledali so se in eden mi reče: „Kaj ne, ta edino dobra, ker edino resnično vera bi bila katoliška?“ Lahko veš, da sem to z veseljem, s prepričanjem potrdil. Toda kako se zavzamem začuvši iz nasprotnikovih ust porugljiv smeh: „Kako pa, da je edino ta in ravno ta prava? Zakaj ne ta, ali ona, ali ova? Morebiti so vse napačne — kdo nam je porok, da smo zadeli pravo? Zato je najbolje, da si vsak zbira in zbere, zavračuje in zavrže po svojej volji!“

Dalje se nisem menil — a ta odgovor mi še zdaj šumi in brni po ušesih. Toraj ne vemo, ali smo v resnici ali v blodnji? Še vedeti ne moremo, ker ima vsa človeška vednost le relativno gotovost; toraj vse, kar sem ti napisal v prejšnjih listih, vse to je le od danes do jutri? Ves ogenj plapolajoč v mojem sreču za vero Kristovo, gori morebiti le za prazno, abotno stvar? Ali niso to strašne, obupljive misli?

Umiriva se, ljubi moj, in poglejva stvar pri mirnej krvi. Obrniva se do zgodovine in poglejva v glavnih črtah razvoj človeški glede onega vprašanja, koje je za vse najviše, prvo, koje si stavi vsakdo in ga je reševalo že tolikanj modroslovcev — namreč: od kod in kam, ali sploh o Bogu in človeku.

Stara ljudstva so o tem kaj različno mislila. V verskem oziru jih lahko ločimo v poganstva in judovsko.

Poganska so drla nagloma v нравni propad. Indi so imeli svoje bogove; njihovi nauki, kakor sploh pri vseh ljudstvih, so tem čistejši, čem starejši, kolikor bolj so napredovali v času, toliko bolj nazadovali v verskem oziru. Črtili so ubozega pariya, in mučili grje od sužnja, a častili krute živali, ter se jih ne dotakniti upali. — Perzi so molili sonce, luno, zvezde, po božje častili ogenj. — Egipčani so sicer mogočni v stavbah, toda majhni v verskih pojmi. — Feni so darovali svojemu molohu človeška življenja.

In Grki? Ti so imeli bogov poln Olimp, ktere so si mislili v pogostem prepiru in boji. Tatje so častili svojega boga, nečistniki svojo boginjo! Bogovi so zavidali zemljanom srečo, da, bogovi so zapeljevali device zemske! To je bila splošna ljudska vera, a nič bolja ona njihovih modroslovcev.

Nastajale so zapored razne modroslovsko šole: joniška šola pospešujoča politeizem in ateizem; pithagorejska učeča, da po smrti hodi duša po živalskih truplih, ter meneča, da je sploh šte-

vilo posebne važnosti v vesoljstvu; zraven elatična šola, koja se je razdelila na dvojce: v panteistično in atomistično; Parmenid je zasejal seme skeptიცizma, koji je bujno vzrasel v šoli Zenovej. Modroslovje se je zmiraj bolj spačevalo, čisto hrepenenje po resnici zginjevalo, da grški zofisti niso več gledali na zadržaj, ampak le na zunanjo obliko, ti so posebno napeljevali k ateizmu in skeptიცizmu; iz njihovega semena je vzrasel kaj žalosten sad, popačili so nprav, spodkopali društvo. Njim nasproti se je postavil Sokrat, on in njegova še večja naslednika, Platon in Aristotel so zopet povzdignili modroslovje, občudovati jih moramo, tako visoko so se povzdignili s svojim razumom — a vendar, kako si tudi ti trije nasprotujejo, kako ti lové in drvé po temini sami nevedoči, imajo li resnico ali ne. Zraven njih so bili prenapeti Ciniki in sensualistična cirenejska šola trdeča, da ga ni razločka med dobrim in slabim, ter iskajoča le razkošja, njen hedonizem je ostrupil vse daljnje modroslovje, njen strup je posebno razširil Epikur s svojo šolo: dobro je vse, kar prinaša razkošje, a slabo, kar dovaja bolest, le vživati in vživati, to je vsa nprav. Ravno nasprotno so učili zopet Stoiki: krepostni je zmiraj srečen, krepost edina sreča — modri je zmiraj vesel: naj pogine družina, naj umrjé prijatelji, naj bo v nevarnosti država, naj se maje svet, modri se ne spremeni, on ne čuti in ne občuduje ničesa. — Dalje se je razvijala nova akademična šola, njeni udje so trdili, da nič ne vemo in še tega (namreč, da nič ne vemo) ne gotovo; drugi so trdili, da le gotovega nič ne vemo; k tej šoli se prišteva Cireron. Rimljani se dolgo niso poprijeli modroslovja, sovražili so ga; Ciceron ni bil sicer prvi rimski modroslovec, a vendar je prvi modroslovil v latinskem, toraj svojem narodnem jeziku. On je mislil in mislil, študiral grške modrijane — a ni mogel priti iz labirinta, spoznal je z mnogo družimi, da o tem, kar je Božjega, nas more le Bog poučiti.

To je kratka zgodovina modroslovja pred našo čero; šola je podila in pobijala šolo; kar so eni postavili, podrli so drugi; človeški duh se je pehal in pehal priti do resnice, toda zastonj — spoznalo se je, da človeško znanje je kaj majhno, omahljivo, podobno dnevnej muhi. V teh šolah je bilo le malo izvoljenih, kojih nekteri so sicer lepo učili, a s svojim življenjem vse pokvarili. In ljudstvo? Padalo in padalo je v čutnosti, valjalo se po mlakuži! O revno človeštvo — ti težiš po resnici, a ne najdeš je! Ti govoriš v visokih besedah, govor lahan in krasen ti leti čez ograjo tvojih zob, a le laž in laž zakrivaš va-nj! Ti častiš svoje velike može, a zakaj? Zato, ker oblačijo zmote v lepo odejo, zato ker se trudijo vse žive dni, da privlačijo na dan zmoto za zmoto, in te vklepajo v njeno robstvo; zato, ker ti prazne, svitle pene prodajajo za čisto zlato!

Kaj pa judovstvo? Ono ima najstareje zgodovinske knjige, sv. pismo. V teh so prelepe misli o Bogu, stvarjenji, človeku. Bog neskončno, nadzemeljsko bitje, osebno, vsemogočno — on je vstvaril iz nič vse, kar je — s svojim mogočno besedo in voljo vzdržuje in

ohranuje vse stvarjenje v bitji, ter ga vlada — posebno dobrotljiv oče je človeku, kojemu je podelil neumrljivo dušo, ter ga poklical v vdeleževanje svoje blaženosti; da pride do tega namena, dal je postave posebno judovskemu ljudstvu, koje si je izvolil izmed vseh družih v svoje ljudstvo; spolnujočim jih je obljubil srečo, nespolnujočim hude kazni. In res, kadar je bilo ljudstvo verno, vživalo je polno srečo, nepremagljivo je bilo nasproti sovražnikom; kakor hitro se je pa izneverilo pravemu Bogu in zabredlo v malikovanje, udaril ga je Gospod s šibo svoje jeze, ter ponižal do tal. Pošiljal mu je preroke, da so ga budili in klicali k pravovernosti — ti možje so napovedovali prihodnje reči, posebno veliko pripovedovali o Rešniku in natančno naznanili čas in okolišine njegovega rojstva in življenja; v potrditev svoje besede so delali čudeže — kar se vse bere v ovih starih knjigah.

Toraj kak razloček od poganskih ljudstev! Koliko čisteji nazori. A vendar je ljudstvo padalo in zabredlo na napačna — pota, — razvile so se posebno tri razcepljene stranke: farizeji, sicer pravoverni, a držeč se le črke in zunanosti, zašli so od pravega duha; saduceji, nekako podobni epikurejcem in eseni — te tri verske stranke so se sovražile med saboj, kakor noč in dan; zavijale so svete knjige po svoje in pačile čisti nauk, ter tako dokazale, da človek res ne more resnice ohraniti iz lastne moči, ampak nehotе in nevede zabrede v pomote in zmote.

Toda, kakor se je prerokovalo, prišel je čas, v katerem bi moral nastopiti Rešitelj — inace se svete knjige lažejo. Da so bile te knjige res pisane v času, v katerem se trdi, to je gotovo, in ko bi kdo tudi tega pripoznati ne hotel, pripoznati pa vendar le mora (kajti imamo nedvomljive, zgodovinske vire za to), da je bil hebrejski tekst že pred našo èro v Aleksandriji prestavljen v grščino — in ako se je res spolnilo, kar je v njih povedanega, prerokovanega, kaj moramo reči? Ali je to človeško delo? Gotovo ne! Toraj? ..

A stopiva dalje. V začetku naše dobe toraj so si nasprotovale poganske in judovske šole, vsaka je trdila svojo, vsaka menila imeti resnico, komu toraj verjeti? Kdo uam pokaže pravo? Stara zgodovina kaže nepristranskemu preiskovatelju, da bi morala biti resnica pri judih — toda tri razcepljene in razkosane stranke! Ktera ima prav? Morebiti nobena? Ali bo Bog svoje ljudstvo zapustil, pustil, da vgasne resnica? Ne! Vstane nov prerok v času in okoliščinah, kakor je bilo povedano pred sto in sto leti. On začne učiti, razlagati stare knjige, pojasnovati ter določneje izraževati prejšnje stare nauke. On govori o Bogu neskončnem, svetem, o njegovej ljubezni do stvari, v človeku, neumrljivej duši, koje je vstvaril Bog in namenil za večno srečo, ako spolni njegovo voljo.

Ali se mu sme verjeti? Morebiti laže? Ta prerok se imenuje poslanca Božjega, da, Božjega sina prišlega iskat, kar je bilo zgubljeno, rešit v sužnosti oklenjeni človeški rod. Svoje izreke

on pričuje s čudeži in prerokijami. S čudeži? Da, kakor jih pripoveduje novo sv. pismo in tudi mnogi neverski pisatelji, in kojih niso tajili vrstniki Kristovi in spisatelji njegovega življenja. Prerokoval je konec svojega življenja, razdjanje Jeruzalemskega mesta, in stalno razpršitev Judov med vsa ljudstva. On je obljubil sozidati cerkev, dati jej svoj nauk in jej pomagati nauk ohraniti čist, da ga bo mogla nepopačenega oznanovati vsem narodom; zato je pa tudi ne bodo premagala peklenska vrata, vkljub najhujemu preganjanju bo stala zmiraj svitla v bliščobi resnice.

Prašam, kdo more delati čudeže? Mar ne samo oni, kojemu je pokorna vesoljna stvaritev in komur on pripusti? Že vsled tega moramo verjeti Kristovim besedam, kajti laži Bog ne bo podpiral. Ako bi se pa kdo kaj spotikoval nad čudeži, pa pogledjmo prerokije, vsaj nam te dokazujejo isto, kakor čudeži. Ali so se spolnile? Kaj pravi zgodovina?

Kristus je umrl na križu zapustivši le 12 izvoljenih učencev svojih, revnih, neučenihi. Ko bi bil Kristus le človek, gotovo bi bilo poginilo njegovo delo, kajti judom se je dozdeval njegov nauk pohujšljiv in poganom neumen; aposteljni so bili nezgovorni, plašljivi — nemogoče, da bi oni kaj opravili! A vendar so! Gospod je vstal, šel v svoje kraljestvo, poslal jim svojega sv. Duha, ter jih navdušil in okrepil. Z orožjem sv. križa so šli podjarmit svet neznaajoči družega nego Krista križanega! Mogočno je bilo rimsko cesarstvo — vso svojo moč je obrnilo proti tem dvanajsterim. — Bliskali so se meči, boj se je vnel, kri je tekla v potokih, na tisuče je bilo umorjenih — toda ne nevernikov, ampak vernikov, spoznavalcev Križanega; a vendar premagali so vse sile rimskega cesarstva! Od kod ti nasledki — kje so njihovi vzroki? Ali se ne bere tu očito viša moč delajoča v revnem človeštvu?

Judovstvo je že padlo, prelepo mesto razdijano vkljub in zoper voljo rimskega poveljnika — judje so zgubljivali in zgubili svojo domovino.

Preganjanje je ponehvalo — le Julijan je napol še zadnje sile — osramotiti je hotel Krista prerokovavšega, da bo razdijanje Jeruzalemskega mesta trajalo. On ga je hotel nalašč sozidati — kako so se pač judje veselili poprijeli dela! Toda na onem kraju je jel bruhati ogenj, požigal je delalce, uničeval vselej pričeto delo. Od kod to na kraju nevulkanskem in ne bljujočem ni prej ni pozneje. Čegav prst je tukaj?

Rim je bil premagan, zasedli so njegov prestol kristjanski cesarji. Toraj nobene zunanje sile ni potrebovalo krščanstvo v svoje razširjevanje, ampak le prostega, umnega prepričanja. A zraven surovih moči so se kristijanstvu ustavljale tudi duhovne že koj v prvih stoletjih. Može izurjeni v dialektiki, izučeni v orientalskem modroslovju so napadovali cerkvene nauke z uma bistrim mečem — a zastonj so butali ob skalo, kajti še ostreje uma meče je imela cerkev v svojih očetih; ti so razdrli vse nasprotno zanjke s svojimi modroslovskimi vedami in z vzletom svojega uma. Nji-

hova dela še zdaj slovó, svitle zvezde so v literaturi cerkveneje — toda, kje so dela nasprotnikov? Zginila so, kakor tema pred lučjo.

Komaj se je cerkev nekoliko vtrdila, kar prideró divje čete iz severa, spodbijejo stebre rimskemu cesarstvu, uničiti grozé vse, kar je do zdaj lepega zmislil in vstvaril človeški um. A cerkev je vzela vede in umetnije v svoje varstvo. Ni jih le rešila pogina, ampak razvila, dala jim pravo jedro, ž njimi ukrotila divja srca in spremenila tigre v jagnjeta. Smilili so se jej revni nevedneži živeči se o lovu in vojski, ter darujoči svojim malikom; podjarmiti si jih je hotela, toda ne, kakor Aleksander azijska ljudstva z mečem, ampak s prepričevalno besedo. Iz Rima so šli poslanci besede Božje, poslanci omike v Galijo in Anglijo, od tod v Nemčijo z biblijo v enej roki, s Homerjem v drugej. Vstanavljali so šole, zidali cerkve in samostane; razvijali jezike, slikarijo, kiparstvo in sploh vse vede in umetnosti. — Res, da se je jutro odtrgalo od Rima v neznanski blodnji — zato je pa tudi propalo, zgubilo življenje, ker ni bilo več spojeno s središčem življenja, z Rimom.

Pridrli so divji Arabci z mečem v roki razširjevaje svojo vero po Aziji, Afriki in Evropi na zahodu in vzhodu. Tresla se je Evropa pred njimi — le katoliška cerkev se jih ni bala, vedoča, da jo brani Vsemogočni.

Vkljub vsestranskim napadom je vrlo napredovala katoliška vednost, razvijala se je školastična filozofija. Papeži so najiskrenejše podpirali ves napredek; v Karthagi, Rimu, Bologni so že v sedmem stoletju ustanovili akademijo, in papež Silvester II. je že v 10. veku ustanovil stolice za astronomijo, matematiko in geografijo. V kratkem rečeno: v cerkvi so cvetle vede in umetnije, brez cerkve bi bila Evropa Bog vedi kje; kaj so storili samostani za omiko!

Cerkev je imela še zmiraj dosti sovražnikov. Napadati so jo začeli nemški cesarji, posebno Hohenstaufi — a cerkev je mirno napredovala in razširjevala svojo resnico po vsem svetu. Vsled političnih vplivov so v onem času papeži onemogli — a vkljub temu je cerkev rasla med nemškimi in slovanskimi rodovi.

Pride 16. vek in ž njim Luter. Ta se je vpri cerkvi, spodkopoval je društvena tlá, vpor in vstajo in grozo razsejal po severju — teptala so se lepo zasajena tlá, spodbijali prestoli, morili nedolžni, uničevali spominki umetnostni. Kri se je pretakala skoro po vsej Evropi, razlegal se je bojni krik posebno po zahodnih deželah Evropskih. Kdaj je cerkev delala kaj takega, res, da se je kak ud njen zapozabil, ter je z mečem razširjal vero v sveti križ, a cerkvi ni bilo to všeč, ustavila je, kakor hitro je mogla, vsakoršno tako počenje. Po luteranstvu je res cerkev precej zgubila — a pridobila si je polja drugod. Našli so novi svet, Ameriko — revni divjaki, človekožrci so prebivali v njej. Ali bodo sami ti brez omike, brez resnice? Ne, ne, resnica je za vse ljudi! Toraj na delo! Vneti misijonarji so šli, a ne vklepat v robstvo

revnih divjakov, ne jih zatirat in kopat zlatá, ampak izobraževat jih. Veselo so stavili v nevarnost svoje življenje, le da bi pridobili brate veri, in z vero omiki, ter človeštvu! Kje razun katoliške cerkve se dobi kaj enacega? Cerkev je mirno, ne spodkopovaje najdenih razmér sejala svoje seme po vseh delih svetá in ga še.

Nove zarotbe so se vnele zoper cerkev v 17. in 18. veku; panteisti Spinozza, Schelling, Fichte, Hegel so se borili proti njenim naukom, enako Loke s svojimi nasledniki senzualisti; vse vednosti (ako se smejo tako imenovati) so se obrnile proti njej, da bi jo uničile. Posebno na Francoskem so se vravnala skrivna društva, zaprseženi sovražniki zoper cerkev in zopet so nastale prekucije, morije, hudodelstva, gnjusobe v sramoto vsemu človeštvu — vse zato, da bi se cerkev uničila!

In v 19. veku? Vse se bori zoper cerkev, duhovna in fizična sila. Kakor pred mnogokrat, tako bi se tudi zdaj moralo reči: „Cerkvi že klenka mrtvaški zvonec!“ Toda kakor prej, tako tudi zdaj smemo reči, da ljudje napačno računijo, kajti ne opazijo pri cerkvi nekega neskončnega faktorja, zoper kojega vse človeško v prah sprši. Cerkev ne pogine — vresničile so se dozdaj in se bodo odslé besede Kristove — kar nam tudi prav lepo potrjujejo judje povsod raztreseni brez domačije. Kaj se toraj iz tega razvidi, ljubi moj? Kaj ne, katoliška cerkev je Božja vstava in gorjé vsem, kterikoli se bojujejo zoper njo.

Cerkev je toraj v verskih rečéh vedno učila, ter razvijala stari od zgoraj jej razodeti nauk — ona je podpirala vse, kar vstreza človeškemu duhu; vede in umetnosti; imela je milijone nasprotnikov, učeče danes bev, jutri mev, borile so se zoper njo vse mogoče sile — toda ona je ostala, sovražniki pa so cepali, tisuč na njenjej desnej in deset tisuč na levej. Kaj moramo pač iz tega se učiti? Ali toraj ne moremo vedeti, kje je resnica?

Te misli so se mi vnele v možganih in prašal sem se, ali je mogoče le količkaj dvomiti, kje je resnica? Resnična misel je ona, ki se vjema z objektivnimi razmerami, te pa gotovo niso danes take, jutri take! Svet se je gotovo le na en način pričel, a ne na sto! Občni namen svetovja je gotovo le eden, a ni jih sto! V svojem spoznanju je toraj človek navezan na objektivnost, on se mora po njej ravnati, a ne nasprotno zahtevati. In spoznavši prvo resnico, ter pripoznavši jo, pripoznati mora vse daljne posledice, ter jih počasi razvijati in natančneje razumevati. Resnica, dalje, ni samo za enega, ampak za vse in ker je ona absolutne veljave, mora se razširjati med vse ljudi. Resnica bo toraj zmiraj ista od vekov do vekov. To vidimo pri cerkvi — nasprotno pri vseh nasprotujočih zoper njene nauke.

Kdor to le malo pogleda, ne more več dvomiti, kam naj se obrne, česa naj se drži v nevarnih časih. Le cerkev ima pravo; njo podpira očividno roka Vsemogočnega — vsi zunaj cerkve imajo toraj nepravo. V množini sebi nasprotnih naukov ne more človek več razznati, določiti se, kam bi se obrnil, komu bi pritrdil, komu

odtrdil? Ni čuda, ako se mu vrine misel, ni je resnice, vsaj objektivne ne, k večemu le subjektivna, toda še ta le enodnevna. Ni čuda, da se pripoznava stavku, vse vere so enako dobre! kar je še mnogo smešneje, kakor, ko bi djal: vsak denar enako veljá, sold toliko, kolikor cekin! vsaka obleka je enake cene, strgana, ali pa cela!

Ako je toraj resnica le v cerkvi gotova, res je, kar sem ti pisal v prejšnjih listih in ti skušal umno dokazati, namreč bistven razloček med duhom in stvarjo, kajti to uči cerkev in resnične so tudi vse posledice, ktere sem ti kratko obrisal.

VI.

15. februarija 1871.

Zadnjič sem ovrigel vse nauke sploh namerjene proti cerkvenim pokazavši ti zgodovinsko in iz zdrave pameti, da resnica je le v cerkvi in toraj pri onih, ki se vjemajo ž njo. Ti mi navajaš posebno en vir sedanjemu materializmu, namreč prirodozlovje sploh hiteče brzih korakov do vrhunca svojega razvoja; prašáš me, kaj jaz o tem mislim, kako bi jaz zavreči mogel njihove nauke in nazore, češ, da ni nič družega, kakor stvar s svojimi večnimi zakoni! ali kako bi se mogel vpreti njihovim ugovorom proti svetemu pismu, koje se ne vjema z njihovimi rezultati.

Kar se tiče prvega dela tvojega vprašanja, rešim ga prav lahko in kratko. Prašam le: kaka naloga je prirodozlovcem? Mar ne opazovati prirodo in njene prikaze, ter iskati zakonov, vsled kojih se prikazi razvijajo. Njihov nauk je toraj le nauk iz skušnje — modroslovska pitanja ne segajo v njihovo okrožje, in kaj, ako ne modroslovsko je pitanje: Od kod priroda, ter njeni zakoni? To rešiti niso kompetentni; kolikorkrat o tem govore, prestopaje meje svojega okrožja, iz njih ne govori več prirodozlovec, ampak modroslovec.

Kar se pa tiče posebej geologov ali astronomov in Mozesove pripovedi o šestdnevnem stvarjenju, naj bi se pazilo na sledeče:

a) Kar zadeva sv. pismo, vedi, da nas hoče ono le v verskih stvaréh podučiti, ne pa o stvaréh pripadajočih v prirodozlovje, teh se le včasih povrhom dotakne, kadar se jih ravno mora. Sveto pismo se tudi v teh opazkah ne more motiti — le razlagati se morajo prav te opazke. Kajti sv. pismo ne govori geologično, astronomično ali fizikalčno, ampak v duhu narodov svojega časa. Sv. pismo uči, da je Bog vse iz nič vstvaril, vse svetovje in toraj tudi zemljo — zoper kar prirodozlovje ne more in ne smé ugovarjati. V daljem popisovanju se pečá le z zemljo, kako se je razvijala in razvila — a ne gleda njenega osrčja, njenih notranjih prekućij, ampak le površnino, ker hoče le pokazati, kako se je vredila za človeka. Najpred je bila pusta, potem se je pa v šestih daljnih ali krajih dobah (kakor se hoče „dan“ razumeti) dovrševala in dovršila. Zemlja se je pokrila z vodo, nastala je svetloba in gorkota, naredilo vzdušje, vzdignila se suha zemlja iz morja, začela so rasti zelišča;

potem se je zemlja tako vredila, da je dobivala luč in gorkoto od solnce, napolnil se je zrak s pticami, voda z ribami, nepopolnim živalim so sledile popolne in na zadnje je vstvaril Bog človeka. Zoper to ne more niti geologija, niti astronomija kaj ugovarjati. Da pa vzame sveto pismo ravno šest dni, to je verski namen zaradi praznovanja sedmega dneva.

b) Kar zadeva vednosti, smejo se s svetim pismom primerjati le gotove, neovrgljive istine, nikakor pa hipoteze; a ravno slednjih se geologija nikdar ubranila ne bo; morala jih bo porabljevati tem več, čem globokeje se zataplja v minulosť. Ali pa ni nespametno iz takega omahljivega stališča še biti proti verskim resnicam, proti razlagi v sv. pismu. Ako se dobé kake težave, videzna nasprotja, gotovo le posameznik premalo vé, da bi jih mogel rešiti. In sploh, kje je pa kaka naravna vednost, da ne bi bilo mogoče sto in sto ugovorov, in vkljub temu ne zgubi vednost kaj veljave. Zakaj se pa to ravno pri sv. pismu, pri verskih resnicah godi? Vsaj se je tolikrat pokazalo, da so bila vsa taka orožja nična; le par zgledov:

Plutonisti so kričali zoper biblijo, češ, ona laže učeč neptunizem. Toda 1) plutonisti še niso svojih naukov dognali do gotove istine in odkar se je jela razvijati kemija, posebno od tega časa jim zmiraj huje na pete stopa neptunizem, kojega dozdej še niso vednostno spodbili; in 2) ali sv. pismo res neptunizem uči? Ono le pravi, da je bila zemlja z vodo pokrita, a kaj je bilo znotraj, zato se ne meni; da je bila pa voda pri raznoju zemljinem precejšen faktor, trdite obé teoriji.

A, ugovarja astronomija, sv. pismo imenuje zemljo središče vsega zvezdovja, solnce največje, luno za njim največje zvezdo — kar je vendar preočita zmota. Toda povedal sem že, da sv. pismo ne govori astronomično in popisuje le svet v razmerju do človeka; in ali ni človeku zemlja res središče, iz zemlje se solnce in luna vidite največji zvezdi; solnce razsvetljuje zemljo po dnevi, luna po noči — to je važno za človeka in to pové sv. pismo; za drugo naj skrbé astronomi, za kar so tudi poskrbeli.

Enako bi se razlušili vsi ugovori. Predaleč gredo prirodoslovci, a predaleč gredó čisto tudi bogoslovci opiraje svoje vednostne nazore z izreki sv. pisma, kar je jako napačno razvidno že iz tega, kar sem zgoraj omenil. Sploh naj se pomni:

1) Enostransko razlagano sv. pismo ni še sv. pismo samo, in omejeno prirodoznanstvo še ni nikakor resnični sistem narave same. 2) O naravoslovju naj le govori strokovnjak v tej stvari, ne pa površnjak; strokovnjakov, mož prvih na tej poti je dosti zvestih katoličanov. Enako naj pa tudi sv. pismo le strokovnjak, exeget, razlaga, a ne ošaben prirodoslovec nalašč iskajoč najneumnejih razlag.

Ker sem ravno pri prirodoslovju, naj ti še omenim, kaj se je godlo od te strani zoper pripoved o posebnem stvarjenju človeka in o izviru vseh od enega para. O tem bi bil kar molčal,

ko ne bi bil ravno te dni čital, da so v novopečenem Rimu odstavili necega učitelja ravno zato iz službe, ker je ovrgoval „affentheorijo“, in da njegov naslednik ni vedel bolje pričeti svojega posla, kakor s podukom, kako se razvije opica v človeka. Jaz hočem v tem oziru le malo besedi spregovoriti; škoda, da nimamo slovenskih knjig v tem oziru še nobenih, kar ti jaz povém, sem posnel le iz nekterih nemških — a upajmo, da s časom dobimo tudi kaj domačih.

Toraj človek ni bil posebej vstvarjen, izvil se je iz nižjega organizma! Duh človeški bi bil le organična, toraj naravna moč, ne samostojno bistvo! Kako nasprotujejo te misli zdravemu razumu, omenil sem že v enem prejšnjih listov — s tem je že ovržena vsa „affentheorija“.

A živali tudi mislijo, razsojajo, one so zvijačne i. dr. — toraj morajo imeti duha. Kdor se je učil dušeslovja, ne bo tega trdil. Kdaj se kaže v živali prostost, kdaj samosvest, kdaj druge više duhovne delatnosti? Kar je temu podobnega izvira od drugod; v vsako delovanje jih določi njihov organizem ali pa predstave združujoče se v nove celote, vzajemno se zbujaajoče, one vplivajo na premičnice, od tod na mišice in na zunanje pregibanje. Zato nahajamo pri drugej vrsti žival druge merajoče določitve (ker je namreč drugačen organizem), a pri istej vrsti isto, vse se v njej vrši le objektivno, žival se tega ne zaveda — zato ker nima duha. Nektere živali se naučé izgovarjati kake besede, dokaz, da imajo glasila primerna za govor; zakaj pa ne govoré? Zato, ker nimajo kaj povedati, kajti ne mislijo in to zato ne, ker nimajo misleče moči, duha. Pa kaj bi o tem veliko pisaril, ker tega nobeden ne misli, ako ni ravno zmešanih možganov. Le par opombic še gledé prej omenjenih vprašanj.

a) Prirodoslovci se kar naravnost križajo: eni mislijo, da vsak rod človeški mora imeti svojega prvega očeta, a drugi trdijo, da so se vsi rodovi prav lahko razvili iz iste, niže stvari. Ktera je prava? Obé trditvi skušajo vednostno dokazati, toda ne gre! Nobena ni prava. Res, ako postaviš skupaj kavkazca in zamorca, v kojih so znaki dotičnega rodú popolno izraženi — kak razloček! toda stavi med obá še srednje člene in videl boš, kako počasi, skoraj nerazločljivo se spremeni kavkazec v zamorca, sprememba se ti ne bo več čudežna dozdevala. Še zdaj se lahko opazuje, kako Evropejca prestroji n. pr. v Amerikanca amerikansko podnebje, amerikanska zemlja i. dr. Ako se pa več ne zgodi v takej meri, kakor poprej, to izvira iz sledečih vzrokov:

1) V razvoj sedanjih tipov sta delala dva faktorja, namreč prvotni tipus in podnebje; a en faktor zdaj odleti, namreč prvotni tipus, toraj tudi posledek ne more biti po vsem prejšnjemu enak.

2) V starosti se obraz človeški več ne spreminja, stalen je; a zoper vso logiko bi bilo iz tega sklepati, da se tudi v mladosti ne spreminja. Enako se je vzrast človeškega rodú v mladostnej dobi bolj spreminjevala, dokler se ni ustanovila, ter vtrdila — in

stalno še spreminjevati, ni ravno tako lahko. — Kako se včasih med seboj razločujejo ljudje iste družine, istega naroda; zakaj bi se ne mogli povečšati pri vsem rodu človeškem bivajočem v tako različnih krajih, med tako različnimi vplivi?

Toda, ugovarja se zopet, kakor pripoveduje sv. pismo, napolnila se je v kratkem vsa zemlja z ljudmi — kako bi se mogli v kratkem času tako pomnožiti iz enega para (dvojice)?

O tem daje najnovejša zgodovina dobre zglede. Na neki otok se je rešilo mnogo Angležev iz potopa svoje barke in vzrastlo je tam v teku 80 let 12.000 ljudi iz samo štirih mater. In Burdach pravi: V Evropi zredi vsak par počez 4 otroke, ako je bil v začetku le en človeški par, kar se pač utegne misliti in ako se je pomnoževal le v tej meri, bivalo bi na zemlji v tisuč letih še enkrat toliko ljudi, kakor zdaj. Da, geometrične progresije čudno naraščajo!

Naj ti zadostuje ta površni obris, zadovolji se s temi malimi vrsticami. Lahko razvidiš, da vsi ugovori zoper nauke sv. katoliške cerkve so nični in zginejo pred solncem bistrejega pogleda. Res, ugovori so včasih jako učeni videti, a v prirodoslovju se kmalo vstvari navidežno učen obraz, toda le navidežno; ta učenost le pokriva spodaj se skrivajočo ničnost. Iz tega tudi lahko razvidiš, kaj velja trditve „Mozes je star goljuf,“ kakor sem jo že jaz sam slišal. „Sed sapienti sat.“

VII.

19. februarija 1871.

Razum človeški dela in išče — svoje vede zmiraj bolj izobrazuje, dovršuje, razširjuje; vse to podpira cerkev, podpirajo njeni služabniki, učenjaki — a v teh stvaréh cerkev nič dogmatičnega ne določi, kajti njej je viši, nebeški namen; ona mora le skrbeti, da je čista pot vodeča do nebeških višin, v naročje našega Očeta. Tukaj mora skrbeti za čistoto in tudi skrbi — vsak nauk mora zavreči, katerikoli se ne sklada z njenim naukom. Ali pa more to storiti, je li sposobna? Toliko učenih mož nadkrilovajočih druge v njihovem vzletu je že prestrigla, ali izbrisala iz svoje srede — od kod ima to pravico? Kako, ima li ona sama resnico in je ne more skaliti?

„Errare est humanum“, glasi se stara prislovica, o njenej resničnosti pač ne bo dvomil nobeden. Človek ne le težavno do resnice pride, ampak tudi pridobljena mu lahko uide. Kolikokrat pač more z absolutno gotovostjo trditi, da je pogodil pravo? (Se vé, da mislim tukaj razumno mišljenje). Zmotljivost nam priča stari, priča novi svet. V V. pismu sem ti dokazoval, da je cerkev Božja ustanovitev — o čemur, menim, več ne dvomiš. Ako jo je pa Bog ustanovil — (vsaj se je ustanovitelj spričal, da je res Božji sin) — ali mar ni prišel v okom tej človeškej pomanjkljivosti? On je prinesel resnico na svet, gotovo zato, da bi se ohr-

nila za vse čase — in če bi bil prihod njegov zastoj. Ustanovil je cerkev, da naj združi v sebi vsa ljudstva v vseh časih in iz vseh krajev, ter naj jim oznanjuje resnico prineseno iz nebes. Ali bi bila pa cerkev mogla doseči namen, ko bi on ne bil poskrbel za sredstva, da se resnica ohrani neskaljena? In če bi bil on hotel namen doseči brez dotičnih pripomočkov; ako je pa namen vsakako hotel doseči, moral je tudi hoteti sredstva za nj in ako jih je hotel, gotovo jih je tudi dal. Res, obljubil je, v svojem duhu ostati pri njej do konca svetá, ter jo varovati zoper vse zmote. Ako je obljubil, mar ne bo spolnil? On je zvest v svojih obljubah in ni človek, da bi se lagal in spreminjal v svojih sklepih.

Toraj je dolžna in tudi sposobna ohranjevati, braniti resnico zoper vse kaleče jo modrijane. In res jo je ona ohranila čisto — niso jej mogli škodovati vsi nasprotniki. Splošen zakon se glasi, da resnica se vzdrži zmiraj, zmiraj se bolj krepi, kajti ravno ona pripomore v razlago in razjasnjenje mnogih tmin; toda pomota in laž se obdržite le malo časa; čem dalje stojite, tem bolj jima ginejo tlá izpod nog, ker pride zmiraj več neovrgljivih dokazov njima nasprotujočih. In glej! Kje so nauki cerkvenih nasprotnikov? Razraščali so se in naraščali preté zadušiti vse drugo, a kakor pene so zginili pri prvem pihu resnice, enako tmini pri prvem pogledu solnčnem. Toda cerkveni nauk je stal in stoji vsak dan trdneje; in tudi kateri se ne more vednostno opravičiti? Pokaži mi enega!

Naj ti omenim, kako sem se vlani smejal. Kričali so namreč neki listi, češ, vednost in vera ste si ravno nasprotni. Neko društvo pa je razpisalo darilo nad 100 gold. in obljubilo onemu, kdor si upa to le v enem njenem nauku dokazati. A nikdo se ni oglasil do današnjega dneva. Ali ni to smeja vredno?

Toda cerkev uči nauke, kojih razum ne more umeti, ona predava skrivnosti in tacih se poprijeti se boji in ne smé razum. Nasproti temu vprašam:

a) Ali mar razum v svojem vzletu ne dobi nobenih meja? Res on mora iziti iz gotovega, pozitivnega stališča, od tod razvijati vse posledice do katerikoli meja le jo more kreniti; nobene misli ne smé pripoznati, ako mu zato ne dajejo povoda že pripoznane; tako hodé si bo pridobil sicer trdno znanje. Toda ali ne prifrčí nikjer do meja? Že pri naravnih stvaréh on le vé, „kaj“ se vrši in „zakaj“ — toda „kako“ mu je kaj temen; kajti on vidi le prikaze in iz kakosti prikazov sklepa o njihovem vzroku. Povzdigne se v nadčutni, duhovni svet. Tukaj spozná natančneje le svojega duha in sklepa iz njega, kakošen mora biti večni, nepogojni, absolutni duh — a gibati se mora zmiraj v kategorijah časa in prostora, toraj ne more spoznati življenja brezčasnega, izvenprostornega bitja. Ali more on, omejeno bitje, popolno spoznati neomejeno? In ali nam Neskončni ne more kaj razodeti, česar ne umemo popolnoma? Naš razum lahko pripozna kaj bolj temnega, ako mu to pripoznanje dobro pojasni druge prikaze, kojih si

inače ne bi mogel razložiti — da le nima v sebi nasprotja ali absurdnih posledic. Kolikokrat se to pripeti v človeškem življenju?

b) Vemo, da je te nauke Bog razodel in so toraj gotovo resnični. Če pa verjamemo Bogu, najvišemu razumu, ali je to zoper naš razum? Kaj je pametnejši, verjeti svojemu zmotljivemu razumu, ali Božjemu nezmotljivemu? Sploh pa se pri vseh skrivnostih (zato, ker so resnične) lahko razderejo vse oporeke in vsi dozdevni nasprotljaji; in ako se tudi ne more dokazati, da mora ravno tako biti in ne bi moglo biti drugače, dokaže se vendar zadostno, da je lahko tako.

Ako je toraj le v cerkvi resnica, kaj se bo pa reklo o vseh slavnih modroslovnih sistemih? Če se ne vjemajo s cerkvenimi nauki, niso resnični, in če niso resnični, so lažnjivi. Ravno v modroslovju se pokaže, kako daleč jo utegne zabresti človeški duh napačno porabljevaje svoje moči; svojo blodnjo imenuje potem vednost. Vednost? Kaj pa je to? Res lepo ime, toda ni je zunaj cerkve. Zakaj? Zato ker je tudi zunaj nje ni resnice; vednost hoče spoznati le resnico, le resnico dobiti — in če izgubi svoje ime. Oh, koliko so si toraj ljudje prizadevali osnovati veličanske sisteme ter dokazati, da se trudijo za laž in da vsako oddaljenje od cerkve pripelje nehoté v večje ali manje blodnje. Pred Kristovim rojstvom ni to nič čudnega — a, da se še zdaj vkljub vsem dokazom resnica išče tam, kjer je ni, to mi ne gre v glavo. Tako blizo imajo pravo, a nalasč ga hočejo drugod iskati — toraj se morajo zgubiti. Težavno zidajo mogočna poslopja, a ker jih zidajo na pesek, pride povodenj, spodkoplje jih, da se zgrudijo na tla in žalostno spričujejo slabost človeških rok.

Ali se toraj res vera in vednost izključujeta? Nikakor ne! Kar pomanjkuje modroslovju zaradi človeške omejenosti, to mu dodá Božje razodenje. Veliko resnic spozná človeški um sam iz sebe, prepriča se moralčno o njihovej istini — to prepričanje še bolj potrdi in očisti vera. Vera pokaže resnice, do kojih se duh sam ne bi bil povspel — te modroslovje lahko pokaže v zvezi z družimi, ter jih skuša zmiraj bolj pojasnovati. Toraj vera podpira modroslovje, da more na-njo se oziraje više priti, kakor samo sebi prepuščeno; modroslovje pa verske nauke, pozitivno dane zopet pojasnuje in razumuje. Zato bo modroslovje jako cvetlo in se dvignilo visoko, ako se ozira na vero, nezmotljivo voditeljico, toda zabredlo bo, kadarkoli bo skušalo vero spodriniti.

To pregledavši moramo reči, da vera je najdraži zaklad bodi si učenim, bodi si priprostim. Brez nje bi tičali še v grdem poganizmu — kjer njo zametujejo, tam se bližajo zopet poganizmu! Toraj za vero dajmo svojo srčno kri, ako bo treba!

VIII.

23. februarija 1871.

Modroslovje vpliva sploh na življenje in oboje na umetnosti. Kolikor čistejši so modroslovni nazori, kolikor bolj se po njih ravna

vse življenje, toliko lepše bodo tudi umetnije; nasproti pa tudi umetnije blažijo človeška srca napajaje jih s svojo lepoto.

Umetnijam namen je lepo; a kje je lepota domá? Devica, mladenec, pomlad, cvetica, v vsem tem biva mnogo lepote — toda ta lepota hitro zgine! Ko bi toraj lepota imela svojo domovino le v naravi, kako bi bila vendar nestalna, omahljiva! Ali nima boljšega domovja? Ima ga — nadčutni, nadnaravni svet, neizginljive, večne resnice, duhovno kraljestvo, to je njena domačija, tu je domá lepota, lepota večna.

Ker se pa v vseh svojih delih izrazuje, ali vsaj izrazovati moral ves človek, izrazuje se tudi v umetnji. Duh mora namreč poiskati lepo idejo, ter jo viliti, vtisniti v podobo vzeto iz čutnega, telovnega sveta; lepa ideja naj bo v lepej podobi in lepa podoba naj zadržuje lepo idejo — prva je ideja oziroma na ceno, vrednost namreč, druga podoba. Podoba utegne biti sama na sebi popolnoma, a mrtva je, ako je ne oživlja duhovni zadržaj, povzdigne in dvigne v nebeske visočine.

Toda, katere ideje so pa lepe? To pokaže modroslovje in sicer нравno modroslovje. Kolikor više se povzdigne modroslovje sploh, toliko više vzletí za njim tudi umetnija — kolikor čisteje, resnici bližje je modroslovje, toliko čisteje, krasneje bodo tudi umetnije. Dokazal sem ti že pred, kje je domá prava, neskalsena vednost o nadčutnih, duhovnih stvaréh, namreč v cerkvi, zato mi moraš tudi pritrditi, da bo tudi cerkev najbolje določila, kaj je lepota in vodila umetnijo po najbolj varnej, gotovej poti. A rekel boš: Od kod pa toliko lepote v umetnosti Grškej?

a) Grške umetnije so cvetle v času, v kojem je tudi modroslovje najbolj cvetlo in se približevalo resnici, ter še ni bilo popolno spačeno grško življenje. b) Zapisano ima človek v srcu нравno postavu — res pisava se je po padcu človeškem nekako zabrisala, da jo more človek kaj težavno brati in si jo včasih popolno napačno razlaga. A vendar je mogoče, da si človek, približevaje se resnici z umom tudi to pisavo bolje oživi — od tod prihaja, da je lepo mogoče tudi v poganstvu. c) Ako se Grki tudi ne morejo prekositi v zunanjej obliki, vendar njihove ideje jako zastajajo za idejami izraženimi v krščanski umetnji, kar se tiče čistote in množine.

Jaz bi bil o tem kar molčal in ti še teh malih misel ne podal, ko bi se zoper lepo tolikokrat ne zagrešilo ravno sedanji čas.

Poglej gledišča! v njih bi se moral gojiti in izobraževati pravi lepi okus, blažiti bi se morala srca, ter navduševati in navdušiti za prelepe idealne namene! Toda, ali se godi to sedaj? Umetnija ni več prosta, marveč služi spačenemu življenju, spačnim nagonom; ona ne povzdiga src k sebi, marveč sama se ponižuje iz svojih čistih višin v temne, umazane nižave, kjer se ognjusi in skvari do cela; umetnija služi le dobičku in res je, kar je že davno rekel Schiller: „Der Nutzen ist das grosse Idol der Zeit, dem alle Kräfte fröhnen und alle Talente huldigen sollen. Auf

dieser groben Wage hat das geistige Verdienst der Kunst kein Gewicht und aller Aufmunterung beraubt verschwindet sie von dem lärmenden Markt des Jahrhunderts.“ Da, zgine, le semtertje se pokaže še kaka lepša cvetka, dokler tudi nje ne obrije mrzli sever. Le čudim se, da zoper mnoge glediščine predstave ni že davno oporekal ženski svet — vsaj se tam tako rekoč zasmehuje ono, kar je najdraži in najlepši ženskin zaklad. „Sed sufficit.“

Kaj pa kiparstvo in slikarstvo? Tu se nekteri jako bojujejo za nage podobe. Ravno vlani sem bral v slovenskem listu, da naj bodo umetnije moralične in v ravno istem listu tudi čital gorko zagovarjanje nagih podob! O ironije — res izvrstna morala to! A sklicujejo se na Grke. Toda Grki so jeli nektare podobe neoblečene delati še le po času slavnega Phidija, toraj v času, v kojem je gnjilo grško življenje in ž njim umetnija. In še v tem času so tako delali le podobe nesramne Venere in njej spadajočih osebnosti; Junona, Diana, Cerera etc. se ne nahajajo nikdar takošne. Mislim pa tudi, da od onega časa smo vsaj nekoliko že napredovali v modroslovju in pravoslovju! In zakaj bi segali v nečiste vire, ker imamo čistega blizo. Da take podobe niso lepe, dokazuje že istina, da se nepopačen človek od tacič v gnjusom odvrne; — kar se pa studi, vendar ne more lepo biti, kajti lepo si vendar pridobi srca in z njimi ljubezen vseh! Zato kličem, proč s takimi nauki, poprimimo se čiste resnice, ktero nam podaja sv. cerkev v vsakem oziru!

IX.

28. februarija 1871.

Da, zmešani svet, poprimi se čiste resnice s svojim umom, izrazuj jo v svojem življenju, ravnaj se po njej v vseh okoliščinah in zagotovim te, odbežale bodo od tebe grde prekucije začenske se v tvojem razumu a od tod izšle v vse življenje. Le resnica, čista, neskajjena, kakoršno ohranjuje cerkev, le ta te utegne obvarovati, da samega sebe ne uničiš v divjem boju; le ta utegne zopet vtrditi majajoča se tlá pod tvojimi nogami! Toda gorje ti, ako se je ne poprimeš te rešiteljice hitro, dokler je čas, kajti omahljiva tlá se bodo prekucnila popolnoma, in padel boš v brezno, ter tam poginil! Toraj zmešani svet, veš kako zdravilo ti napišem? Čuj: „Veritas liberabit te!“ Ako ga hočeš rabiti, ozdraviš, inace pogineš!

To, dragi prijatelj, naj bo za zdaj zadnje pismo. Prosim, preberi vsa s potrpežljivostjo, ohrani za-se, ako najdeš kako dobro zrnice; odpusti pa mi mojo pomanjkljivost in premajhno natančnost! Z Bogom!

Pesni.

(Zložil A. Podgorjanski.)

Oj ljube gore ve!

Pozdravljene bodite mi
V odeji zali, rožnati,
Oj ljube gore ve!

S podnožja vam studenci vro
I rast poživljajo z vodo,
Oj ljube gore ve!

Vže dole kinča rajski cvet,
I darek vaš obnovlja svet.
Oj ljube gore ve!

Nižave sin pa k vam hiti,
Ker doli duh se mu mori.
Oj ljube gore ve!

Svobodno vetrič gor šumi;
Dolinske megle gori ni.
Oj ljube gore ve!

I skače prosto gorski rod;
Ljubav se druží gor povesod.
Oj ljube gore ve!

Sreča hladilo išče sin
I duhu pot z nižav temin.
Oj ljube gore ve!

Gor išče mira sladkega
Ter čaka rose iz neba.
Oj ljube gore ve!

Al, kako da solzi oko
Zmir tudi vam tako zelo,
Oj ljube gore ve?

Kaj, zdihe roda slišite,
Vam solze znane so gorke,
Oj ljube gore ve?

Zato tedaj ste žalostne,
I vaše tuži to verhe.
Oj ljube gore ve!

Oj rodu brišite solzé,
I razvedrite mu srcé,
Oj ljube gore ve! — —

Kedaj, kedaj pač pride čas,
Da vas obsije zorni kras,
Oj ljube gore ve!

Hitimo pomladi naproti!

Hitimo, hitimo pomladi naproti!
Sprejmimo dostojno prekrasno nevesto!
Približala zopet se nam je v krasoti,
Spolnila obljubo nam svojo je zvesto.

Vriskaj srce od radostnega vnetja
In poskakuj prerodil se je svet!
Čuješ, kak v gozdih odmevi se petja
Ptčjega milo razlegajo spet?

K stvarniku vzdiga se nježna zahvala:
 Ker jim je pustil v neskončni dobroti
 Spet se vrniti v priljubljene kraje
 In jim prepevati tisučkrat slaje.
 A tebi v pozdrav, ti čuteče srcé,
 Prekrasni naturni akordi doné.

Kak sladko odmeva s čarobne višine
 V milino topeči se slavčkov glas!
 Kak to povzdiguje, prebuja to nas, —
 Budi hrepenenje i nove nazore!

Kak bujno razvija se speča narava! —
 Kot v letih cvetočih še deva prezala
 Dije v čarobno-vabeči miloti:
 Tak v cvetnem se krasu blišči zelenjava.
 Glej! travnik je zelen, zelene so gore,
 Zeleni so hribi, zelene doline.
 Vse stvarstvo zdaj diha največo radost,
 Ker v njem se vzbudila je nova krepost.
 Otožnost i mlačnost je zginila zdaj,
 Ves svet se spremenil v prijazen je raj. —

Potoček srebrni med poljem šumlja,
 Vá-nj starček zre milo; mu potok solza
 Se vlije po licu od časa že velem;
 Spominja cvetočih, prekrasnih se dní.
 Oh nikdar mladost več mu ne zažari.
 Al glej na obrazu mladenčevem smelem
 Brezkončna pomlad ti naproti puhti.

Kaj srce ne boš tudi ti poskakvalo
 In vriskalo glasno, ker pomlad je tu?
 Zdaj vživaj radostno sladčico miru,
 Bodočo pomlad že znabiti boš spalo!

Torej hitimo, dokler je še čas,
 Občudovati tu zemeljski kras,
 Živeti tu v božji neskončni dobroti,
 Hitimo, hitimo pomladi naproti.

Srcé mi je v gorah.

(Po Robert Burns.)

Srcé mi je v gorah, srce mi tu ni,
 Srcé mi je v gorah, v zelen' tratici,
 V zelenem okraju loviti srné
 Srcé mi je v gorah, zmir žene me tje.

Oj z Bogom planina, oj severna stran,
Domovje ti zvestih i hrabrih ti stan,
Kod kdaj sem jaz hodil in kjer sem ostal,
Sem hribce planote jaz ljubil vsilimal.

Oj z Bogom ve gore, tak smeje, drzné,
Oj z Bogom doline, ve tak zelené,
Oj z Bogom tu gori, ti gozdič viseč
Oj z Bogom ti slap tak bobneče doneč.

Srcé mi je v gorah, srcé mi tu ni,
Srcé mi je v gorah v zelen' tratici,
V zelenem okraju loviti srné
Srcé mi je v gorah, zmir žene me tje.

Hrepenjenje po domu.

(Po Peppertu.)

Aj, rahli, rosni snežniki,
K' vas solnce žar zlati!
Koljkrat, o ko bi vedli vi,
Srcé k vam koperni.

Zeleni jezer, zvezto te
Varuje ven'c lesóv;
Kdaj ohladiš, zaziblješ me
Spet zlati lesk valov?

O gorski rog, o sladki don,
Močán, takó topeč,
Za bol premil, za slast prepóln,
Le bol i slast preveč!

Tak pojem, ko večerni svit
Med rožami žari,
Ah in takrat solzim jaz skrit
In srce hrepeni.

Lovčevo slovo.

(Po Eichendorfu.)

Kdo je tebe krasni log,
Vsadil tu tako visoko?
Da, hvaliti mojstra roko
Čem, dokler doni mi zvok,
Oj zdravstvuj ti krasni log!

Čuj, svetá odmev globok!
Same zgor paso se srne,
In trobé se lovec vrne,
In razlega se v okrog:
Z Bogom, z Bogom krasni log!

Kar sklenili smo, o log
Častno čemo spolnovati,
Stari zmir zvesto ostati,
Dokler zadnji vtihne zvok.
Bog te vari, krasni log!

Ditiramb.

(Po Miroslavu Schillerju.)

Nikdar, verujte, ne pridó bogovi
Nikdar sami.

Komaj obišče me Bah radujoči,
Znajde se Amor že tud' smehljajoči,
Z njima se Febus v krasoti žari.

Vsi bližajo se in gredo vsi nebeški,
Z bogovi se dom napolnuje človeški.

Kak podvorim naj sin zemski, povejte,
Neba zdaj zbor?

Dajte mi svoje brezsmrtno življenje!

Revno, bogovi, je svetno dvorjenje.

Dvignite k svojmu Olimpu me gor!

Le v Jupitra domu veselje kraljuje;
Od nektarja naj mi srce poskakuje!

Čašo podaj mu! Oj Heba natoči
Pesniku le!

Z roso nebeško očesi mu zmoči,

Taval ne bode da v Tartara noči,

Menil, da v neba bliščobi je že.

Nebeški studenec šumlja lesketaje
In mirno srcé, oko bistro postaje.

Biser.

(Po S. A. Mahlmannu.)

Naj okol tebe hrušé, naj nevihte zemlje bučijo!

Bodi v kipenji valov, bodi v vrtincu krepak!

Zoper kričanje bedakov in množice želje nezmerne

Krepko oroži srcé, hrabro bojuj se junak.

Toda samega sebe pred vsem brzday! — Popolnosti

Iskati na svetu nikar, vstvari si v prsih jo sam!

Ako priboril si enkrat blagi si mir osrečalni:

Božja pomaga ti moč srčno nevihte prestat'.

Ako pa vendar te zgrabi vrtimec i moraš vtoniti,

Solncu zatoni enak, lep in oblažen, kot to.

Moja Zvezdica.

(Spisala Lujiza Pesjakova.)

Ljubi bralec, tudi jaz se ti zopet letos bližam in ti hočem povedati nekaj, kar se mi je prigodilo. Morebiti me vže poznaš od lani in po nekaterih mojih pesnih, znabiti si mi celó vže malo nagnjen, kajti pesni se jako rade sreč prikupijo, in potem me blagovoljno sprejmeš; ako sem ti pa še neznana, nič ne dé, seznanila se vže bova, vsaj po svojem čutji — če tudi tukaj v priprosti obliki — hočem razgovarjati se s teboj, in govorico, ki iz srca izvira, umeje vsak, komur čudapolno to Božje darilo bije v prsih; drugi pa, katerim namesti njega neka suha, neobčutljiva reč teži nedrije, naj ne sežó po mojih spisih, dà, največe veselje mi stvoré, ako jih ošabno na stran položé. Poslušaj me tedaj, ljubi bralec, veselí se z menoj, in ako ti bo pri tem, kar ti povém, solzica včasi priigrála v okó, ponašaj se ž njo, kajti ti si po njej isti, do katerega se veselí obrača ne samo pesnik, ampak kateremu človek ko sočutnemu bratu smé tudi podati prijateljsko svojo rokó. —

Bila sem pred nekimi leti v mali vasí N. in sama ne vém, kako me je osoda tja pripeljala; stanovala sem pri kmetški ženi, ki je sama skorej tako revna bila, ko jaz, uboga njena gostinja. Tudi tega ne vém povedati, kako se je primerilo, da sem postala taka sirota, saj se mi je vendar nekedaj vse drugače godilo, v lepih, prostornih sôbah sem prebivala, na mehkih klopéh slonela, svilno obleko nosila in vedela nijsem, kaj je glad, mraz in skrb in vse to neštevilno trnje, ki nenehoma trepinči in bôde reveža; ali zdaj sem ga izpoznala, živela sem v sredi njega in do živega ranjena sem se borila z gladom, z mrazom in s tisočnimi skrbmi.

Toda kaj mi je bilo tega mari? — noč in dan mi je najlepša zvezdica brlela, Emica, moja hčrka je pri meni bila in njeni nasmehljeji so me obilo poplačali za vse, kar sem v revščini imela prestatí. Dà, dà, ljubi bralec, ne čudi se preveč, zvezdica mi je ta hčrka bila, in da me bolj umeješ, hočem ti naznaniti pésen, ki mi je, ko mi je detece bilo poslano, nehoté vzhajala v srci.

Takó-le se glási:

A ena, najsvetlejša vmes,
Hlepela je po zemlji
V planjavah krasnih cló nebes.
V planjavah krasnih cló nebes.

In detece je ljubo
Postalo néba zlati cvet,
Se poslovalo gori
In rómalo na revni svet.

Izlekla oblačilo
Demantno svoje je svetlò,
Ter rajše si izbrala
Človeško krilce priprosto.

In rádost o presladka
Kakó izrekla tebe bom?
Prisrčno, milo dete
Prišlo je k meni na moj dom!

Sprejelo zavriskavši
Ga srečno moje je srce,
Katero v njem pozabi
Britkost življenja in gorjé.

Prijazno se smehljajo
Ko nič se tukaj ne smehljá,
In čudo nij, ker plámen
Oživlja svetli jih nebá. —

Če tudi otročiček
Po bitji je, ko drugi vsi,
Jim vendar nij podoben,
Vse druge saj ima oči.

Kako te ljubim, zvezda,
O ne zapusti me nikdar —
Vtonila bi v temini,
Ko bi ugásnil mi tvoj žar!

Z mrzlo besedo nijsem v stanu popisati, kakó lepó je bilo to dete; kakó zórno ste cveteli okrogli lici, katerih lepoto je vsaki nasmehljaj po najbolj neznih kotajnicah poviševal, kakó žlahtno je bilo čelo, in očíj! téh tako nij moči popisati, kakor čudežev nebéških tudi ne narisa dostojno noben človeški popis, samó to sem ti v stani povedati, dragi bralec, da so se še ljubeznjiviše, še bolj prijazno smehljale ko ustnici in lici, če sem pogledé v njih lepoto vglobila in kakor od čistega jezera jih nijsem mogla odtrgati od njih, ampak tem več sem jih ogledovala, čem bolj se mi je kakor pri jezeru zdelo, da zmiraj še globokejše vá-nje vidim in da raste in raste čarovna njih krasota. Kaj ne, ljubi bralec, da sem pri takem detetu tudi v revščini bogata bila, in da mi verjameš, da ne bi bila menjala z nobeno kraljico?

O kakó sem molila k Bogu, ko sem ga hvalila in dušo pred njim v prah uklanjala, kakó sem bila prepričana njegove milosti, ko sem zagledala Zvezdico, po kateri sem doživela predčutje blazenstva. Naj modrijani in učenjaki napenjajo vso svojo modrost, naj skušajo z učeno besedo vas prepričati o bitji Neizmernega, slaba le bode njihova poskušinja v primeri sè prepričanjem, katero vas premaga, ako angeljska nedolžnost v vaši podobi svoje ročice steza vam naproti, ako ljubo dete in celó vaše dete sè sladko govorico izgovarja vaše imé.

Štiri leta je Emica stara bila, starost, ko so otroci takó neizrekljivo ljubeznjivi, ko so še vsi angeljci in vendar začenjajo nebéške misli izlivati v človeško besedo. Radovala sem se hčerke vès dan; nasititi se nijsem mogla njenih pogledov in zamaknjena sem poslušala besedice, ki so me oblažile popolnoma. Lastnega spanja sem pozabila, ker skoro moči mi nij bilo z očími zapustiti speče dete; izvedela sem, da na zemlji lepšega nij od spečega otroka in da se pókoj v najbolj trpečo dušo vrne, če jej je dovoljeno paziti na lahke, mirne dihhlaje in ogledovati, kakó se dete v spanji smehljá in sè tem očividno potrjuje staro pravljico, da otrokom angeljci godejo v sanjah.

Kar se tiče življenja, res se mi je prav slabo godilo, vézla in šivala sem nenehoma in vendar komaj toliko zaslužila, da Emici nij manjkalo ničesar in da tudi jaz nijsem preveč pomanjkanja trpela. Veči zaslužek bi bila gotovo imela, ko bi se bila lotila težkih del, toda moje roké so bile tako čudno mehke, da se nijso

mogle privaditi srpa in motike, in umele so le šivanko urno sukat. Kakó malo se pri tem delu zasluži na kmetih, kjer so potrebe tako majhene, to je znano, in Bogá sem hvalila, ko se je bogata gospá iz mesta preselila v svojo grajščino, katera je stala na holmcu pol ure od naše vasi.

Šla sem k njej in jej ponudila svojo postrežbo. Ostró me je ogledovala in takoj izkušala, ali res umejem, kar sem jej pravila, da znam. Sédla je in spletati sem jo morala po zadnjem listu „Bazara“, z njenimi lastnimi in drugimi kitami jej glavo ovenčati, in sem ter tja sem še pripela kodrice, ki so bili njeni po dragem denarji. Zadovoljna se je ogledovala v zrcalu in prinesla mi potem neko obleko, da sem jej „garnituro“ prešla po novem okusu. Pazila je brez počitka na moje prste in zavoljo tega so se mi skoro roké tresle in bolj okorna sem bila kakor po navadi. Vendar jej je bilo moje delo po všeči in rekla je: „Tukaj ostani in dobrega zaslužka ti ne bode manjkalo.“

„Hvalo, hvalo, milostljiva gospá, in kedaj smeve priti?“ „Smete? kedó še pride sè teboj?“

„Hčerka moja, Emica, ki vam bode gotovo všeč, mila gospá!“ pristavila sem ponosna in srečna.

„To se ne bo nikakor zgodilo, otrók ne morem videti in še manj jih slišati; ako se nočes ločiti od deteta, ne sprejemem te v svojo hišo.“

„Rajša od življenja kakor od Emice,“ sem zavpila in solzé so mi zakalile oči, kajti srečna sem vže bila v mislih, da mi bode sedaj moči dostojno skrbeti za ljubo mojo Zvezdico. V malo trenutkih sem vže preštela, koliko veselja jej bom mogla pripraviti, in gorjé! vsa sreča je šla po vódi!

Poslovala sem se težkega srca in vže podala na pot, kar me gospá nazaj pokliče rekoč: „Ker si res pripravna in mi umeješ zadostiti, dovolim, da vsako jutro k meni prideš in da se smés zvečer spet domóv vrniti. Pol goldinarja ti plačam na dan.“

Kedó je zdaj bil bolj zadovoljen nego jaz, pol goldinarja na dan! táko bogastvo, in vse porabiti le za svojo hčerko! Vže sem videla Zvezdico v leskečem krileu, katero jej je lepo pristovalo, in živeti kot mlada princesinja. Domóv gredé sem zidala tisoč zlatih gradov in pri tem početji sem osupnila žalosti, ki mi je srce težila, da bom morala namreč vès dan Zvezdice pogrešati; „a zvečer in po noči jej bom blizo in grešno bi bilo, ko se ne bi poprijela priložnosti, drago hčerko za vselej obvarovati revščine.“

Drugi dan ob osmih zjutraj sem nastopila službo in pri vsem svojem bogastvu se mi je gospá prav v srce smihila, kajti zdelo se mi je, da bolj nenatvornega nij na zemlji, kakor žena, ki otrók ne ljubi, v nasprotji je sama sè seboj in tajilka najsvetejših čutil. Ob šestih, ko sem, hvala Bogú, smela končati delo, posodilo mi je hrepenenje peróti, da nijsem šla, ampak tako rekoč letela proti ubogi kočí, ki je hranila vse moje bogastvo. In glej, glej, kaj sem videla? Ugledala sem nekoga, ki mi naproti teče; še bolj pohitim

in nevedé na cesti poklekнем, roke razpnem — in Emica, moje veselje, moje vse, leži mi na srci! Veselja zavrisnem in zapojem ter se oblažim pogleda ljubljenske. In ono! ono, presladko moje dete me boža, sklenc drobni svoji ročici meni okrog vratú in me imenuje z najslajšimi imeni. Zdaj me pogleda resno in vendar rajsko smehlja se ter vpraša: „Kaj ne, mamica, da več ne pojdeš od dóma, ampak zmeraj ostaneš pri svoji Emici?“

„Zmeraj, zmeraj ostanem pri tebi“ — in vendar sem drugo jutro zopet šla in zopet sem vés dan po svoji Zvezdici hrepenela. —

Vsak večer — ako je vreme pripuščalo — mi je Emica naproti prihitela in nenehoma pripovedovala, kaj se je godilo vés dan, da je pridna bila, staro Jero lepo bogala in se prav nič nij jokala; da se je nageljček na najinem oknu vže malo bolj razcvetel, da rdeča barva vže skozi peresca gleda in da začenja vonjati, da je veselje; da je rumena koklja zopet znesla jajčece, katero je bilo jako lepo in belo, da je staro Jero prosila, naj ga jej podari; jajčece je hotela mamici nesti in da se ne bi ubilo, prav trdó ga je prijela, ali gorjé! lupina se je strla in rumena juha jej je čez prste tekla! Jera je nij kregala, da je takó nerodna bila, le posvarila jo je in rekla jej, da se jajčece mora sicer varno in vendar rahlo prijemati; drugikrat bo vže vedela ravnati ž njim. Povedala mi je dalje, da je kaša opoludne jako dobra bila, a takó vroča, da je jela vže malo jokati se, kajti prav lačna je bila in vendar je morala brezi konca čakati, predno jo je mogla jesti. Da je po južini po navadi na posteljici zaspala in da nij pozabila prstek pomočiti z blagoslovljeno vodo in se pokrižati; sama pri sebi je mislila, da bi le prav dolgo spala, da ne bi treba bilo takó dolgo čakati mamice. Da je hitro, ko se je probudila, hotela mami naproti iti, ali Jera jej tega nij pripustila, kajti mati so prepovedali pred šesto uro od dóma iti. Da šeste ure nij hotelo biti in da se jej je zdelo, da je zvonik pozabil naznaniti zaželeno uro. Vsa pripravljena je vže stala na hišinem pragu z rutico na glavi, da je vže bilo neizrekljivo vroče, da jo je pa Jera vedno motila in jej dala celó rožni venec in gumbe svojega ošpetelja, da bi se ž njimi igrala. Trikrat je vse jagodice rožnega venca preštela in svetle gumbe od vseh strani občudovala pa le nij hotelo šest odbiti! Potem je Jera prinesla še pratiko, jej vse svetnike imenovala in vremenska znamenja razložila. Prazni obód kaže jasno in prekržani oblačno vreme; po rokovi se pozná, ali bode mrzlo, in po znamenji, katero je glavniku podobno, ali pojde dež; puščica naznanja grom in nežne male kroglice pomenijo točo; pri ónem znamenji, ki kaže veter, se skoraj vidi, da sever piše in najlepša je zvezda, ki stanovitno vreme sè seboj pripelja. Zdaj je vendar bila šesta ura, takoj je spustila na tla rožni venec, gumbe in vse svetnike in stekla je na cesto. Ali Jera je vpila za njó, da mora počasi hoditi, če ne, bodo mati hudí, in ubogala je, a ko je mamico zagledala, nij mogla drugače, teči je morala in jo poljubiti kar najprej mogoče.

Takó mi je Zvezdica vselej pripovedovala dogodbe vsega dneva in jaz sem jo očarana poslušala. V naročije sem jo vzela in nesla nekaj časa; zdelo se mi je, da jo moram zmeraj bolj in bolj pritiskati na srce in je ne smém nikoli več iz naročija izpustiti. Tudi Emica me je vedno božala in poljubovala, a nazadnje vendar rekla: „hodila bom zraven tebe, saj sem ti pretežka in kaj ljudijé porekó, ako se tako veliko deklè dade nositi? A domá, ko bove sami, bodeš me zopet pestovala, kaj ne mamica?“ In šli sve zdaj počasi in domá stoprv pravo veselje vživali; radovali sve se ko angelji v nebesih in ravno takó čista in velika je bila najina sreča ko njihovo veselje, kajti deteti sve bili: mati je pri ljubljénki ravno takó otročja bila, ko prisrčna njena Zvezdica!

Izložila sem vse, kar sem iz grajščine prinesla in sama sebi pritrkala. Kakó so se Zvezdine oči blisketale, ko so zagledale košček pogače, ali lep okusen sad in bel kruhek! Da se je Emica vseh teh dobrih rečij mogla delj veseliti, sve kuhali; male lončke in kozice je po mizi nastavila, in pogačo in kruhek sem morala prav drobno zrezati, da je iz nju skuhala juho in pečenko. Včasi sem jedi celó sè koščekom sladkora nasolila in vselej je izdihnila rekoč: „o, da bi tudi naša sol bila tako dobra, nič družega ne bi jedla ko kruh in sol.“ In izvedavega obličja je vselej pristavila: „pokusi, mamica, meni se juha še zmeraj malo neslana zdi,“ in solila sem jo tako dolgo, da je soli zmanjkalo. Stara Jera je tudi morala pokusiti dobro jed in celó rumeni koklji je postregla sè sladkorom na cvetoči ročici.

Nekega dné je tuj kramar v grajščino prišel in mej sto rečmi tudi malo povito punčiko na prodaj ponudil; popadla sem jo in več je nijsem izpustila iz rok, če tudi se je gospá zaničljivo nasmejala in rekla, da bi boljše bilo, dragi denar porabiti za potrebnjše reči. Nepopisljivo je bilo Emičino veselje, ko sem jej punčiko prinesla; boječe jo je od konca prijela in komaj upala se je dotakniti — brž ko ne se je še vedno spominjala žalostnega dogodka z jajčekom — ali kmalu se seznanil z njó in jo krsti za „Zorico“. Opraviti je zdaj imela dovelj, kajti treba je bilo „Zorico“ na novo poviti in jej na podnožnici posteljico iz starih rut napraviti, zdaj jo pestovati, v naročji zibati in „spančkaj mi dete“ zraven peti in naposled spečo hčerko v posteljico položiti. Sopniti si skoraj nij upala in le tihoma je v sôbi po prstih stopala, da se sladka „Zora“ nij prekmalu probudila. Zdaj jo je morala spet pred hišo na solnce nesti, kajti nemirna je bila v temni izbi in kaj rada „lučko“ gledala. —

Odslé mi je Emica vselej sè punčiko prišla naproti in včasi mi vže od daleč migala in kazalec na ustni pritisnila, naznanjaje mi, da naj tiho bom, ker je „Zora“ po poti zadremala, toda ko je bliže prišla, je skrbna mamica sama svoje dete probudila, kajti zdržati se nij mogla, da ne bi glasno zavrisnila in meni naproti hitela.

Takó je pretekel mesec, napravila sem Zvezdici vže novega

perila in celó dve pisani krilci. Z veseljem sem mislila na prihodnje mesece, v katerih bi toliko prihranila, da bi drv za zimo in gorko odejo za Emico kupila in še toliko imela, da bi po zimi vsega hudega obvarovana bila. Nedelje so bile zdaj dvojni prazniki za-me, ob petih zjutraj sem k maši hitela, iz cerkve hitro domóv tekla Zvezdico napraviti in ob osmih sem po navadi hodila v grajščino, ali po končani „toaleti“ me je gospá takoj poslovila in vës dan sem smela živeti blizo svoje sreče. Ko je ob nedeljah Ema šla spat, vselej je vprašala: „Ali bode jutri zopet nedelja?“ — „Jutri ne, srčice moje,“ sem jej odgovorila, „ali po zimi ne bom hodila v grajščino in zmeraj bo nedelja.“ — „O, da bi kmalu prišla zima“, izdihovala je Emica in pristavila „tako jutri moram v pratiko pogledati, ali mi skoro „rokovico“ kaže; da bi le vže mráz bil!“ — In hrepeneli sve po temoti in mrazu, kakor se sicer hrepení po luči in po cvetji.

Nekega večera, ko sem domov hitela, pride mi Zvezdica naproti le počasi gredoč in „Zorice“ nij imela v naročiji. Ko jo doidem, me po navadi poljubi ter začne britko jokati se. To me je v srce zbudlo in prestrašena sem jo ogledovala; dete je bilo vse drugačno, lici ste žareli in ročici ste bili ledeni. Do smrti ustrašena sem jo vzela v naročije in hotela jo zmotiti, ter jo vprašam, kje je danes „Zorica?“ — „Domá.“ — „Ali je več némaš rada?“ — „Dà,“ mi je klaverno odgovorila in kmalu je po poti zaspala. Mirno je zdaj bilo moje dete, le včasi so utripali drobni udje in prsi so težko dihale. Sama ne vém, kakó sem domóv prišla; vedno sem mislila, da se moram iz hudih sanj probuditi. Takoj sem Zvezdico na posteljo položila in pazila na vsak dihljej; pogostoma se je probudila, vodice zahtevala, po dolzih požirkih jo pila in kmalu spet za četrť ure zadremala. Noč je bila brezkončna, „da bi le dan bil,“ mislila sem sama pri sebi „precej bo detetu odleglo; o, zakaj, zakaj li sem hodila v grad, zakaj Zvezdico le trenutek samó pustila, saj bi bila tudi domá toliko zaslužila, da dete ne bi bilo stradalo in zbolelo ne bi bilo nikoli, ko bi ga bila noč in dan sama varovala.“ Jera me je tolažila rekoč, da ne bo nič hudega, da je dete gotovo „uročno,“ ker ga ljudje zmeraj gledajo, in žrjavice je ugasila v kozarcu vodé in detetu čelo ž njo umila in drožij mu na cvetoči nogi privezala, jaz pa sem bila mutasta priča vsega, mislila, videla in čutila nijsem drugega, ko da je moje življenje, moje vse strto ležalo pred mano. In Jera je rekla: „postelja je tudi pretrda; ko bi dete mehko blazinico imelo, gotovo bi ga tudi glavica manj bolela.“ Druzega zdaj nijsem mislila, ko Zvezdici boljšo posteljico napraviti, ali od kodi vzeti v svoji revščini? Čelo sem uprla v roke in pri tem začutila svoje lasé, ki so bili veliki in mehki, in zdaj stoprv sem Bogú hvalo izrekla, da mi jih je dal; in kaj storim? — primem za škarije in pred mano ležé odrezane črne moje kite, kinč, za kateri

me je dostikrat gospá v grajščini zavidovala; o kaj je meni bilo mari zá-nj, vse, lastno srce bila bi dala iz telesa, ko bi bila ž njim mogla pomagati detetu! Ležalo je zdaj na blazini napolnjeni z mojimi lasmi, a vendar je glavica žarela in nemirno jo je sem ter tja obračalo. Roki in nogi so zmeraj mrzle bile in nagnjena sem se držala nenehoma nad Emico, kajti mislila sem, da je gorkota, katera pride iz maternega srca, najmočnejša na zemlji, in toraj si tudi za trenutek nijsem upala od ljubljenske odmakniti se. Moliti sem hotela, a mogoče mi nij bilo, zmešale so se mi misli; molitvice, sama sebe in vse razen svoje nesreče sem pozabila.

Ne vém, koliko dnij in nočij je to trpelo; zá-me je minolo vse in le po skelečih srčnih bolečinah sem čutila, da še živim. Neko noč se je Emica iz vročine za trenutek probudila in se mi nasmehljala s šibkim glasom rekoč: „Vidiš, mamica, koliko svetlih otrok me obdaja in mi miga, naj ž njimi grém, peroti mi hoté dati in tudi snežnobelo krilice, a jaz ne pojdem, rajša sem pri tebi, kajti tako me vendar ne bodo ljubili, kakor me ljubiš ti.“ — „Nihče, nihče, moje dete, te ne bo ljubil, kakor te ljubim jaz, nihče ne na zemlji in tudi v nebesih ne; gori ljubezen obsega z enako mero vse, a jaz ne ljubim družega ko tebe, jaz živim samó tebi, ti si zá-me sreča in blaženstvo in moj duh še misliti ne more, da bi te mogla zgubiti. Dél si mojega srca, ali ne čutiš, kako krvaví vže zdaj, ko te vidi trpeti, kaj bi stóprv bilo, ko bi z angeljci šla in srce moje ne bi moglo iti s teboj in tudi živeti ne?“

Jera, ki je zdaj prišla, je pomenljivo zmajevala z glavo in videla sem, ko je solza za solzo tekla po vélem obličji. „Jera, Jera!“ sem zavpila, „kaj ne, da bode zopet boljše, saj si rekla, da ne bo nič hudega, o poglej, kako lepó je moje dete, kakó rožnati ste lici!“ — „Vendar se mi nevarno zdí in bodi pripravljena, uboga mati, da se vrne, od koder je prišlo.“ —

O dragi bralec, ko ti bi mogla popisati, kar sem čutila, kako se je vse stemnilo pred mano, kako se je obup v najstrašnejši podobi moje duše polástil! — „Ne, nikakor ne! to ne bode, Bog tega pripustiti ne more, saj sem le človek in le človeško morem trpeti. Smrti svojega deteta ne prepustim, naj se le bliža, tukaj sem, videli boste, kedó bo močnejši ali blede smrt, ali mati, ki vse svoje moči napné v žareči ljubezni do deteta!“ — „Nikar ne govóri takó, rajša se pohlevno podvrži temu, kar je Vsegamogočni sklenil v svoji modrosti. A znabiti bi vendar še zdravnik pomagati mogel!“ — „Zdravnik? kateri zdravnik? — nikoli nijsem slišala od njega; o nemila, trdosrčna žena, zakaj mi ga vže popred nisi imenovala?“ — „Saj ga pri nas tudi nij, ali tri ure daleč v vasí M. stanuje ranocelnik, katerega pa nihče rad ne kliče, kajti zelo neprijazen človek je in tudi od njegove umetnosti nij slišati veliko.“ — „Vendar mora priti, morebiti bo pomagal; pojdi, pojdi, ljuba Jera, pó-nj, pripelji ga in ne zaméri, da sem te nemilo in trdosrčno imenovala.“ — „Kaj neki misliš, kakó bi mogla iti zdaj v temni nóči tako daleč in posebno nocoj, ko se hudo vréme bliža in vže

grmi v daljavi; a jutri, hitro ko se bo dan zaznal, hočem ti željo izpolniti in se na pot podati, kajti verjemi, da tudi jaz bi stvorila vse, da ljubeznjivo Zvezdico ohranim zemlji.“ — Jutri, jutri, kedaj bo še jutri, kakó je moči čakati, ako se nocój more dobiti pomoč. Če ti nočesh iti, pojdem sama; — prej ne bi se bila za trenotek od posteljice odmaknila, a zdaj jo zapustim prostovoljno za dôkaj ur. Bog mi bode dete varoval in tudi ti boš pri njem, kaj ne da, ljuba, ljuba Jera! — Povrnem se prej, ko bi ti polovico poti stvorila.“ — „Za Božjo voljo ne bodi nepametna, kako neki bi mogla iti ti, ki še poti ne vësh? — „Iti moram! — — dopovej mi, kje stoji vas M.“ — „Proti jugu pojdi na ravnost po cesti do znamenja, kjer se pota križajo; na levi je ozka stezica zmeraj ob bregu Bistrice, nevarna je, celó ponoči, a več ko uro bliže je po njej do M., kakor po veliki cesti; ta stezica se zavije na velik most, ki drži čez pôtok in ko boš tam, imaš le še nekaj stopinj do M. Bog naj te spremlja, ker se vže zadržati ne daš; zavolj Emice ti ni treba skrbeti; pogleda ne obrnem od njé, dokler se ne vrneš. Da bi le takó temno ne bilo, a zdaj treskanja nij več slišati in znabiti ti sveti luna po strmi, nevarni poti.“ —

Pokleknila sem še enkrat pred svojo Zvezdico, jo še vroče poljubila, z britkimi solzami porosila, drobno njeno ročico za blagoslov si položila na čelo, Bogu jo priporočila in nastopila neznano, dolgo pot. —

Proti jugu sem šla in tako hitro ko mogoče, le včasi, ko mi je hotelo sape zmanjkati, zadrževala sem stopinje. Kmalu sem skozi temino videla belo znamenje in podala sem se na ozko stezico na levi. Zraven mene v globočini je drla šumeča Bistrica; kakó sem jo zavidovala, da je mogla v silovito hitrem teku vse upore premagati! Debele kaplje dežjá so jele padati, veter je tulil in gromelo je vedno glasneje, a kaj so bile strele, nevihta in treskanje proti srčnemu boju, v katerem so se borili britkost, skrb in obup! — Luna mi nij svetila po nevarni poti, a bliski so me skoro oslepili in kmalu se je iz temnih oblakov utrgal hud naliv, ki je stezó takó upolzil, da sem se mnogokrat z rokami mogla poprijemati skalnih robov, da se nijsem v potok pogreznila. Roké so mi krvavéle a še čutila nijsem bolečin in naprej, le naprej sem hitela ter borila se sè sovražnimi elementi. Materna ljubezen jih je napósled premagala, kajti po skalni stezi sem prišla na zaželeni most in na gladko, široko cesto; črni oblaki, ki so do zdaj nebni svod zakrivali, so se pretrgali in lunin svit mi je pokazal prve hiše vasi M. Ravnokar je ura na stolpu farne cerkve bila, polunoči menda, kajti slišala sem mnogo udarcev, a štela jih nijsem, polunoči ali poludné, to mi je bilo vse enako, hrepenela sem le po uri, v kateri bi me zopet moja Zvezdica sprejela v vsi svoji bliščobi in neizrekljivi ljubeznjivosti. Temno je bilo vse v M., če je morda tudi marsikatero okó še bedelo in pazilo na hudo uro, ki se je ravno v daljavi izgubljevala. Kedó mi bode zdaj povedal, kje najdem zdravnika? — O moj Bog, ko bi se bila zastonj za toliko časa ločila od Zvezdice, ko

mi ne bi nikedo hotel odgovora dati?! — Kaj vidim, tam se sveti luč, plamen vidim v neki svetilnici, gorjé! zdaj je izginil za hišami — hitro, hitro za njim — tukaj brli in pred mano stoji ponočni čuvaj in se pokriža; morebiti misli, da se mu strah kaže? — „Mož, ljubi mož, jast nijsem pošast, obupna, nesrečna mati sem, ki vas prosi, pokažite jej, kje najde pomoči. Kje stanuje zdravnik?“ — „Pomoč zdaj v polunoči! pustite ga pri miru do jutra, ako ga nočete ujeziti; vse bode zastonj in ako mu tudi z zlatom plačate stopinje, ne premakne se iz počitka.“ — „Z menoj mora iti, kajti moje dete je bolno, moje dete — umira! — ali umejete kaj je to?“ — „Jaz ubogi sirovi čuvaj umejem vašo žalost in vašo skrb, toda učeni gospod ne bode maral zá-njo. Pozvonite tam-le, če hočete, v tretji hiši stanuje, precej pri tleh, poskusite v imenu Božjem svojo srečo, ali dvomim, da vas usliši.“

In pozvonila sem dva-trikrat, boječe trkala na vrata in na okno ter z najbolj ponižnimi besedami v hišo prosila, a odprl mi nij nihčé. Vendar nijsem nehala, ampak tako dolgo in neutrudljivo sem z glasom obupa prošnjo ponavljala, da se je okno odprlo in ostrí moški glas mi veleval, naj se v hipu poberem. Proseče sem sedaj svoje želje razložila in v imenu večne milosti in vsega, kar je ljubega na zemlji ali v nebesih prosila, naj gré z menoj in pomaga mojemu do smrti bolnemu otroku. „Kje stanuješ?“ je vprašal. „V N., saj nij daleč od tukaj. Peljala vas bom skrbno, in sè svojim življenjem vam hočem poplačati dobroto, katero mi bodele skazali.“ — „Ha! ha! ha!“ se je zasmel, „blizo je v N.! po nobeni ceni zdaj ne grem tja, to je zadnja moja beseda!“ — In z močjo je okno zaprl in mene pred milim Bogom samo pustil v obupu. „Vse zastonj! — zastonj sem dete samo pustila v smrtnih težavah in neusmiljenež ti, ti praviš da si človek? — a kolikor bolj neusmiljen se mi kažeš ti, toliko milejši mi bode Bog! Nazaj toraj z zadnjim uporom močij!“ —

Brezi konca se mi je zdela pot, in britkost in boleost ste mi rastli pri vsaki stopinji. „Kaj, kaj bo z detetom, kakó ga najdem?“ Nij je besede, da bi popisala, kakó mi je bilo težko in tesno pri srci! Zavest me je včasi skoro zapustila in noge so mi že odpovedovale, pa misel na drago Zvezdico, ki je morebiti ravno zdaj mamice iskala sè pogledi, znabiti pogrešala roke, ki jo je poprej nenehoma božala, bila mi je podpora, sè katero sem se hrabro ubranila slabostij, ki so me hotele obhajati. Vže se je začelo jasnuti v izhodu ali gosta megla — nasledek hudega vremena — je pokrivala hribe in doline in pogledom branila nekaj stopinj pred sabo videti. Sem ter tja se je megla vzdigovala in pošastne podobe so nastajale iz njé, krog mene so plesale velike bele žene in slednja je majhen dete za roko vodila in ga seboj kvišku vlekla. Za njimi so rastle druge iz potoka, letaje zraven in krog mene in mislila sem, da nikoli več ne uidem strašni tej družini. Komaj, komaj ste mi nogi utrujeno truplo še nosili, a hvala Večnemu, tukaj je bila znamenje — in pod podobo izveličarja sem sebe nakljub zgrudilo

se in za nekaj trenutkov izgubila zavest svoje nesreče. A hipoma me je izbodlo v srci, vstala sem in grajljivo si očitala neodpustljivo svojo slabost. Omahovala sem dalje in dospela na dom neizmernega svojega blaženstva in prestrašne svoje sedanje nesreče. Tiho, tiho je bilo vse po veži, tiho po stopnicah, gotovo moje dete spi — pred vratmi najine sobe je čepela koklja, a tiho in klavrna se me je ogibala, tiho sem rokó na kljuko pritisnila, sôpstí sem si komaj upala, tiho sem vrata odprla in — — gorjé, gorjé! — mrtva pred mano leži Zvezdica! — — — — —

Vse moje čutje se je zedinilo v srci, mislila sem, da me zaduši bol a vendar se mi je boleč krik iz nedrij izvil, zavpila sem: „Emica!“ in — — „tukaj sem mati“ mi odgovori sladák otročji glas in cvetoča, živa Zvezdica me boža z mehкими ročicami. „To si denes dolgo spala mamica, in vsa objokana si!“ — „O, da bi me bila probudila!“ sem rekla in porosila ljubico z blagimi solzami. —

Sanje je bilo vse, dragi bralec, kar sem ti povedala in sladka resnica je le moja Zvezdica, katera me bode, ako dá milostljivi Bog, skozi vse življenje spremljevala ter mi milo obsevala pot. Pri koncu sem in želim iz vsega srca, da bi se meni in tebi in slehernemu tako srečno sešlè težke sanje življenja, kot one, v katerih sem toliko trpela, in da bi se po njih v mehkiem naročiji luči in ljubezni vriskaje k blaženstvu probudili. Bog te obvaruj, ljubi bralec, rokó ti podám v slovó in upam, da se kmalu spet najdeva. Bodi mi prijazen tudi v prihodnje! —

Mačeha in pastorka.

(Ukrajinska pripovedka; poslovenil Andrejčekov Jože.)

I.

Krasen je snežni labud na jezerovem zrcalu, krasna je jasna zvezda na višnjevem nebu, krasna je mlada rožica na cvetni gredici: ali nad vsemi krasnejša je zala hčérka Vladimirova; veličastneje stopa, nego imenitni labud, veselejše žari, nego svitla zvezda, bolj je rdeča, nego razviti popek. Kedar je Milica zapela, utihnil je gaj, razvneti in tugujoči slavec je z vsem srcem, polnim ljubezni, pil v zatišji mile glase, a ko je Milica dopela, zletel je slavec še po daljni odmev k skali; jutranja roža je obledela, kedar se jej je bližala Milica. Ljudjé so jedva verjeli, da se je rodila po človečjem načinu — kot bi bila v raju se razevela. Kdor jo je pogledal, nikdar se ni nasitil tega krasnega pogleda, kot bi bil v odprto nebó zrl. Bila je nedosegljiva, kot veličastna luna, kot daljno morje in visoko nebó.

Davno so vže pokopali Miličino mater in stari Vladimir se je oženil z lepo Polanko. Mlada žena se od rana do večera ukvarja s popravljanjem obleke, enako gosi po kopeli — oblači se v krila z zlatom obšita, — lišpa se z rdeče-svilnato robo, in kamor pogledaš, sami diamanti, samo zlato.

Mlada Milica se ne lišpa; dva, trije plemeni bogatih las vijó se v kito, dve, tri poljske cvetice nagibajo se oskromno k jasnemu čelu. Ona kakor jagnje kraj pávinje skakljá, ako gre sè svojo mačeho. Mlada žena jeze gine; zloba jej je srcé ovila, kot strupena kača, ona v duši zvijače kuje, da bi odstranila krasno pastorko.

II.

Temno je okoli, — črna noč. Samo na dvoru gospodarjevem je luč, v sobi mlade žene. Na pernatí postelji počivaje, boječe posluša laskave besede čarodejke vražarice. Zastonj jo je bila k sebi pozvala.

„Oko imam tedaj žrčeče, lasé enake čarovnej vili, glas ljubeznjiv; v čem je še Milica krasnejša?“ šepče sama saboj, pokrije si lice z belo rokó ter se nasloni na mehko blazinico.

„Ne plači, ne zdihuj, moja dušica,“ prilizuje se jej vražarica; „kakor igrače v detskih rokah imam vsa sredstva v svoji moči, da storim iz tebe sijajno gospó.“

„Nuj, pomagaj hitro, ni mi moč tu dalje živeti!“

„Le malo poslušaj prej: niti žrčeče okó, niti rožina usta, niti ljubeznjiv glas, niti veličastna hoja ne dela nas krasnih; osobna krasota, razlita po licu, to je naravina lepota; dokler te ni — krasota neha biti krasota; lice je samo lice, oči so oči, o lepoti pa še ledu ni, — a takova krasota je, kakor trsje, kakor pena v luži, kakor perota v zraku ranjena. Čestokrat si videla prosto poljsko cvetko, ktero obišče zali metulj; kako krasna se nam zdi! pa veter zaveje, zmaje kronico cvetke, vjame metulja, in cvetka je postala zopet žalostna.“

„Baka, jaz umrjem pri tako dolgem vvodu.“

„Le čakaj, ljuba moja. Ta letni obraz ima dásti globoke cene; le v prirodi sem zajemala modrost; zastonj mi niso osiveli lasje. Tebi lahko podarim krasoto — dá, še veliko večó od krasne Milice.“

„To ti je mogoče? Baka! ljuba moja, zlata moja, golobica moja! O ko bi vže bila krasna!“

„Ne bode ti treba velike žrtve; naj umrje Milica in umirajoči pokriješ lice s tem čudodelnim prtóm: vsó njeno krasoto on otóre, kot pepel rajske cvetke, — pa se uniješ s toplim mlekom, obrišeš s tem prtóm, in krasnejša bodeš od nje.“ Žena izpuli prt iz rok čarodejki, poljubi starkó, odide v svojo čumnato, in težko da je pred ranom zadremala.

Sanjalo se jej je o nebeški krasoti, ona je sè solncem v družbi A lahno se je iz sanj izbudila: premišljuje, kako bi izpeljala nedolžno devojko!

III.

Čisto, brezoblačno je nebó nad Ukrajino; visoko sveti solnce na nebu. V Ukrajini je popolna spomlad; po drevesih je kakor nalito cvetja, log se raduje in bregovi odmevajo ob črstem potoku; lahki veterci ziblje valček na jezeru. Kakor strela švigne škrljanček k nebesu radostno žvrgolé, da doní, kot srebrni zvonček, spodbujaje okoli k molitvi; vsaka travica, vsaka cvetka diše ter kima škrljančku z glavičo.

Bila je sv. Trojica. Po krasnem obloku vozil se je beli oblaček. To je bil angelj božji, da bi porosil zevajočo zemljo in mater. Oblaček je obstal nad Ukrajino. Angelj spenši roki, spusti se na lahkih perotih k solzni zemlji, plače solze radosti, po okolici zašumi, mnogotero okó zarosi solza, in nad Ukrajino se vznaša blagi odmev; oblak se je skríl; angelj zginil.

Zemlja je puhtela veselje, porošena kakor nevesta v radostnih solzah.

Vse je pelo, veselilo se: pajek je prenehal presti mreže; volkulja je pozabila na rop ter se veselo igrala v mladem žitu; dá, celó kača je vpognila pred človekom svojo strupeno glavo, ter se trezna greje na solncu.

Pravili so, da bi tudi človek moral nehati od dela ter se pečati s tihimi, nepregrešnimi opravki. Ne, ljudske strasti predejo mrežo lokavstva in pogube zvodljivo in gotovejše od tarantule: ljudje so požrešnejši od lačne volkulje, strupenejši od strupene kače.

Mačeha poljubi pastorko odpravlja je jo v cerkev, od doma do cerkve pa ste bili dve milji.

Miljena krasotica Milica pa sedí v pozlačenem vozu za pisanim oknicem.

Kozak Makar zažvižga „fi!“ — in brzonoga konja zdirjavši z dvora zavila sta v drugo stran. Dolgo je trajala pot. Davno bi vže bila v cerkvi, cerkve pa še videti ni, o kako dolga ste pa! Solnce je vže zašlo, vže so se gore dotikale, kola pa so po stepi vršala v neizmerno daljavo.

„Kam me pelješ?“ praša Milica Makara.

Makar, kot bi bil nem, zopet mahne z bičem in konja drvita dalje.

Vže se je temnilo; zlato solnce se nagiba k zapadu. Stepni ptiči se spravljajo na nočni rop v velikanski svoji državi, trepetaje s perotami, pa zopet se naglo spusté doli, kot bi se bili zadeli ob nedostižno solnce.

Vgasnilo je solnce. Sama gora je vže bila za vozom potujočih.

Tu je prihajalo tesno kot v ječinem zidovji ubogi Milici, groza jo je obhajala.

Voz je dirjal dalje in dalje. Z gor je pihljal hladni veter; mlado listje dobov in javorjev pa je šumljalo. Miličino srcé je žalostno vtripalo, kakor ptič v roci suroveža. Oddihava si tudi

žalostno gozd, kot bi donel ginljivi glas mrtvaškega zvona zašlemu solncu.

Voz se je vstavil; Milica stopila ven: stari Makar se jej približa. Objokana Milica zgruzila se mu je k nogam; molivša, bila je podobna Veneri — „oh povej mi vsaj, kam sva zašla in kaj se ima zgoditi?“

„Ne zdihuj“ odvrne kozak, „tvoja mačeha mi je ukazala odpeljati te. Prokleta bodi; ona je mislila, da more kozak dvigniti svojo roko nad tako dobro devojkco; vidim, da ni bila v vojski, ter ne pozná službe kozaške; sè studom se od nje obrnem — nočem duše z grehom očrniti. Bog te obvaruj, Milica, ostani tukaj, to je gora Kievská in hiše ni daleč okrog; tu je mnogo raznih jagod in velicij gob — ne umrješ gladú; odvrni misli od doma mačeh: tam ti samo po življenji strežejo, in pa mene ne trešči v revščino.“

Makar sede na voz — za kratka zginé.

Uboga Milica je sama med gorami in gozdi v nočni dobi; ubožica. Po gori se klatijo volkovi in lesni medvedje; po gori se plazijo ljute kače, vijó se gadje, zvisčijo mrzli kušarji — strašno je na gori. Noč pa je temna in temna! Vže je polnoč blizo, čas volkovom na rop, čas duhov, to je ravno doba, ko čarodejke goró preletavajo, da bi izruvale bajevno rožo. Milico je groza obšla, tresla se je kot ósika; koraka dalje, praprot se jej lomi pod nogami, suhe veje šušče, bodeči trn se jej v nežno nogó zadere, kakor biseri jej kapajo solze po licu. Milica se zgruzi, tako vroče še nikdar ni k Bogu molila, tako goreče še nikdar zlati križec k ustom pritiskala. Spomnila se je na sveti spomin svoje matere; ta jej je bil vedno uteha in brez strahu je smelo dalje korakala.

Čudna je moč molitve! Kedar vas Bog skuša z nesrečo, molite iz dna svoje duše, in našli boste pokoj. Milica posluša — in kakor rešivni angelj beži k mestu, odkoder je slišala bolešno javkanje in s hukajočim glasom dvigne se nad njeno glavo velika sova; tu najde ogoreli votli panj in smelo se bliža volku. V daljavi zagleda ogenj in z radostnim vsklikom dojde tjekaj. Bila je v človeški družbi ter sedla v čisto prosto sobico k štirim kozakom, k štirim Ivanom.

Vsi so bili rodni bratje. Za slavo so bili vsi v boji, mnogo so dobili zlata, še več pa ran, in ko je bil boj končan, izvolili so raji živeti v Kievskih gorah, nego pri nevljudni mačehi. Zjutraj, preden so se razšli po zabavah, pripovedovali so o prestalih vojskah, in odmolivši odpravili so se vsak na drugo stran. Z osupom so slišali povest Miličino o njeni nesreči in z enim srcem so jej govorili: „bodi pri nas, kot naša sestra, noč in dan te hočemo čuvati. Če hočeš videti mačeho pri svojih nogah, kar ukaži svojim služabnikom.“ Razšli so se.

Milica je poljubila svoj križec, in koj je bilo tako mirno, kot v samostanski celici.

IV.

Kaj dela mačeha? Nestrpljivo čaka lenega Makara, dà, vže se jame zlobiti, da bi bil mogel vže trikrat iz cerkve priti; vso noč reva ne zadremlje, niti stari Vladimir: vse čaka Milice iz cerkve, pa od nikodar nič. Proti jutru še le odpró se vrata in Makar preplašen pripoveda, kako se je v stepi nekaka zlost konj polotila, tu so se mu splašili in sam Bog vé, kam koliju je povsod divji dir konjev zanesel. „Ko sem uboga konja upokojil, v obupu sem preiskal stepo, ali žalibog, ničesa nisem našel, razun tega prta.“ Tu podá Makar oni čarodejni prt Bakin ženi Vladimirovi.

„Ah moj Bog, to je pravi prt naše hčerke, tega si za vselej pred obličje razprostrem, bode mi njej v spomin; o, kako sem jo ljubila, kakor svoje lastno dete, kot svojo sestro,“ — žaluje mačeha — poljubljuje prtič; „jaz sem se vedno skrivaj bala, dà, marsikdaj se mi je živo tako rekoč zlo slutje pred oči stavilo, da jo kakova nesreča dohiti; odpravši jo danes z bogom, bilo mi je, kakor bi mi nekaj reklo, ne pusti je, ne pusti je!“

„Ti si naprej vedela najino nesrečo, draga moja,“ govori Vladimir, — „dà, tudi mene so sinoči čudne sanje vznemirjale.“ Nežno objame ženo in iz krotkega očesa se vdere silni tok solzá. Dvorstvo se je razbeglo na vse strani Milice iskat. Vse je bilo zastonj; proti obedu pride eden izmed včerajšnjih konj, ves zmešan — brez vsega, o Milici pa ni duha.

Mačeha se je zaprla v svojo čumnato, postoji pred zrealom, poljubljuje Miličin prtič, pa vže se ne solzi, vže ne zdihuje. Umila se je s toplim mlekom in nestrpljivo zgrabi prt, da se obriše.

Hoj, kakova spremena! Jedva bi bil vrabec se strehe zletel, tako se je žena spačila. Z nova se omije, — tarna. Usta so se jej skrivila, gubanic ima, kar je le mogoče, rumena je, kot jesensko listje — hoče skočiti doli, hoče se vtopiti, pa vendar bi jo svet videl. Hotela je v lastni hiši zgoreti — pa tudi to je strašno; reva se je mučila.

Dušo jej tisočera smrt obdaja in globoko vzdihá, kot bi se bil vže poslednji trenotek življenja približal. — Vladimir pa je vže družega lekarja k njej pozval, da bi otrl bolestne solze. Nikogar ne pripusti, samo ko se je baba približala, jedva bi bila kot besna na-njo planila. Ta pa jo tolaži: „ne tarnaj, moje dete, iz vsega ti morem pomagati.“

V.

Z jutranjo zoro se je Milica prebudila, svojo vročo glavo je povlačila sè studenčnico in odmolivši podala se je za goro iskat bratov. Jutro je bilo polno krasote; pekoče solnce je prodrlo listnato osenčje mladega dobovja in jesenov; žarki so zlato pre-sevali šumo lomé se na osolzenih cvetkah, kakor zlate nitke so se lesketali in bilo je, kot bi pri vsakem lesketanju teh čarovnih nitek vselej vonjejši duh prostirale. Sivi jazbec veselo poskakuje

med orehi: zračni zbor je pel svoje radovanke; na eni strani so žvižgali drozdi, ondi kosi, tam škrjanci, najblagoglasneje med vsemi pa se je vznášalo žvrgolenje slavčevo. Nad goró se suče bistri jastreb. Kako veličastno je to delo vesoljnega svetá!

Krasna je njiva in gora.

Zatopljená v to veličanstvo stala je Milica dolgo — nikogar ni našla. Kako bi se siroti zljajšalo, kako bi jej od srca teža odpala, ko bi le edino solzo imela. Med tem kot bi iz zemlje vzrastla — stoji pred njo čarodejka, suhega obraza, v roci drzé bajevno šibo, košek v roci in v njem tikvo.

Videli smo takove babice, ki po vseh krajih Rusije potujejo, da bi se poklonile v svetišču Kievskem.

„Ti greš k božji službi?“ prása jo Milica.

„Dà, moje dete.“

„Pa od daleč?“

„Oh od daleč, cvetka moja, mila moja, — naravnost iz Gorkova.“

„Pa peš?“

„Dà, peš, dušica; bila sem zeló bolna, vže sem stala kraj groba, sedaj hočem svojega utočišča v Kievu iskati — Bog mi bodi milostiv, in otmí mojo dušo, — komaj sem nekoliko okrevala, oslajbljena sem se odpravila na pot; na cesti trpim glad in žejo. Gledi, včera zvečer sem pozno po noči zgruzila se slabosti in tako sem v strahu pod goró prenočila.“

„Ti si lačna? le z mano j pojdi, bodem te okrepčala — hočem ti kakor detetu streči,“ opominja jo ljubeznjivo Milica. In brž se zasuče v svitli sobici, in starka se je najedla do sitega.

Na pot pa ni hotela ničesa vzeti.

„Z Bogom, krasotica nebeška — moje bližnje zavetje; z Bogom, moje dete, da boš pomnila obdarovane, vzemi ta prstan; vzemi ga, golobica; ta prstan imam še po babici; on te obvaruje vsega zlega.“

„Če ti je res nad vsem najdraži — tedaj ga ne morem obdržati,“ — brani se Milica, „Bog obvaruj, da bi se zoper gostoljubje pregrešila.“

„O kako se braniš — nu, vzemi ga na svojo nežno rokico, gledi, kako se ti podá, kot vlití.“

Milica je bila žena! . . . Za nedolgo se jej lice rumení, ugasuje oni božji plamenček čarovnih, temnomodrih oči, srcé vže redkeje bije, — kakor bi kamen težil njena prsa; ona snema prstan s prsta, on vže ne gré tako rad doli; kakor gad se jej je ovil krog prsta; Milica se zgruzi tugovaje.

Po gorah je zavel tihi vetrič, zašumel samo z vejami, veja dotaknjena z bajevnim nadehom kot bi bila vpičena stresla je deblo in iz debla je završčalo, da se je pesek v oblakih valil. Starka se je vzdignila, bilo jej je lahko, lahko na skok. Veter jo je stisnil v naročje, skril jo v listje in kot žvižg vzdignila se je nad palačo Vladimirovo.

Oj pogubivna moč se poigrava — sodijo bratje Ivani, proviši se do svoje kočé.

Zagledavši leteti črni zavoj vetra, posedli so s konj in privezavši jih, odšli so v sobo.

Tu je počivala Milica mrtva; bila je kot dremajoča nebeščanka, ni jej pobledelo lice; zastonj so jo bratje budili, dolgo so pri njej molili.

Omahnile so jim roké, sklonili so glave, sè šepetajočimi ustmi brez slov plakali so solze kot pri grobu — plakali so solze bogumile, katerih ni nikdar kruta smrt privabila v okó vojaško.

Zastonj smo pozvali njej v zabavo dobrodružno mladež — šepetali so bolešno; ne bodo te, sestra, branili več čestni pravoslavni kozaci; zavezali smo se pri smrti, ponižati mačeho pred tvojimi očmi, nego raji umreti, vse je preč —

Pa kako je krasna, — k poljubovanju, v vsakem trenutku zaljša in tako ljubeznjiva po smrti! O ne zagrebemo te, svetnica, ne položimo te v lono hladne zemlje — greh bi bilo to veličastnost pokriti s travo. Stekleni grob ti kupimo in pod kristalovim pokrovom te razpostavimo — naj tožeči slavček celuje to kraso ter jej poje sladke nadgrobnice! Naj se solnce sè svoje višave poraduje nad njenim pogledom, mile lune svit naj jej bode večno svetilo in milo duhteče cvetke naj svoje glavice priklanjajo, da bi videle nebeško kraso — minolo, umrlo tuge.

Kako ljubeznjiva je bila v življenji! čudili so se bratje, pokladaje kristalov pokrov na rakev ter ronili srčne solze. —

Štirje junaški kozaci, utrjeni v brezčutji po bojnem vrišču, ki niso znali, kaj je solza v človeškem življenji, kaj zdihovanje tajnih občutkov, katerih niso obmehkužile nobene muke, ki niso zdihovali na polji Krimskem — ki so mogli sè smehom na obličji umirati, proklinjaje svoje neprijatelje — blodili so v milostnem razvnetji pred deklinim truplom.

Daleč za Dnjeprom je neprostopna pustara; javori in praveki dobi prepletajo se ter delajo silno kljubovaje živo steno. Nikogar ostra sekira jih ne zmore; ne prodere jih nobena strela. Med tem mogočnim gradom prirode raduje se cvetoča loka. Sredi njive je stražil kraljev dob, ded Kievskih dobov; deset ljudi ga ni obseglo; pod senčnato njegovo krono more se vsa stotnija kozakov skriti z zvestimi konji. Na tem dobu počiva stekleni grob in v grobu spava krasni sanj angelska Milica; pod dobo na vse štiri strani svetá počivajo umrli bratje Ivani.

VI.

Beže leta, v večnost beže — ne ustaviš jih. Odsedlaj kozak čerkezkega konja; preleti kozak stepe! Blagor tebi! sokoli te ne preganjajo in čas ne pospeši tvojega koraka. Milost, kozak, dobremu vranecu, pusti ga oddehniti si. Vjeme te bliskourni čas — še ne zapaziš ga. Tako prejde mladost!

Želi si ljud spomladi: prišla je v cvetji; vže je vroče poletje; pa tudi poletje je odsumelo, kmalo-li dozori plod? in jesen vam prinese rumeni cvet. A zopet je pusto v prirodi. Blaženi bodi

odpočinek pod snežno skorjo. Neprenesljiva zima! odpotuješ-li, priklieš li spomlad? . . . Tako je minolo leto — in mi smo se natrudili gledaje v temno bodočnost; tam-le je nekaj, kakor strup se črni. Gledi, kako raste, kako se bliža, vže je pred nami; — temni grob! Komaj se ogledaš — nakrat — prošel si pot življenja!

Preletelo je petdeset let Miličino rakev. Petdeset let; pol veka, je-li res? . . . O, na kakovih perotah so bežali. Nesrečni jih ne preživi, srečni jih ne užije! Milica pa je nepokvarjena v kristalovem grobu v polni krasni. Po celi dan se uklanjajo bistri sivi orli — letaje ne mislijo na lov mrtvih kozakov, bedi nad njimi angelj in oslepil je oči orlom; zvečer prileti slavček, da bi zapel grobno pesem, še le ko se je bilo solnce nasmijalo razlivši rumeno zarjo po angeljskih licih, umolknila je pesem slavčeva, nastale so šumeče pesmi pihljajočih gor opevaje Milico krasotico.

Sin kievskega vojvode Černuša, mladi in krasni sinek, visoke rasti, črnolas, smelega hoda, zvučnega glasa, bil je med Kievskimi mladenči pravi cvet. Le eno zrno ne uide letečemu sokolu, le eden konj ni smel zabloditi pod Černušino roko. Celi kozak bi bil — pravijo dobri ljudje, ali oče ga je hotel pogubiti: zakaj ga vadi v takovem dirjanji?

Černuša pa sede na konja, pošepče nekaj vrancu in vranec je z vsako žilico trepal. Gledite, on jezdi s tovariši na lov. Konj se pod njim spenja, reska, skače v stran — Černuša pa sedi kakor prikovan. Konj pozna dobrega voditelja, — in po bliskovo leti po Kievskih ulicah. Tako ne jezdarijo njegovi tovariši; pa tudi oni so hrabri kozaci, tudi pod njimi so čerkezki konji, tudi oni so krasni, tako kot zvezde pri jasnem mesecu.

Popustil je brzde letečemu čerkezanu, polegel se je prah v kolobarjih za sijajnim društvom. Njih oklepje se je žarilo v solnčnem lesku, in dragi kameni so se bliščali na prekrasni obleki Černušini. Prijetno je bilo gledati ga; ljudje snemajo čapke in čest skazovaje mogočnemu gospodu globoko se priklanajo, dekleta pa se radostno posmivajo.

Vže so dospeli kozaci za grad — obrnili se na pobrežje Dnjepra . . . Tu je ustrelil mladi vojvoda na divjo kozo, ranjena skoči v goro, strelec za njo, dalje v šumo, ona pa vse preleti. Vže so izgubili sled Černušini tovariši; edini Černuša sledi ranjeno, gora je gosteja in gosteja, komaj se je konj proril onemogel. Černuša skoči sè zvestega konja in izderži meč, naglo si je proklestil pot do loke. . . .

Na loki, v sredi zeleno-jasnega loga je stal trohljivi staroleti dob, na dobu se je svetila rakev, pod dohom so počivala štiri ljudska trupla, malo poznatna. Bilo je videti, da vže več let tukaj počivajo; po trohnelih kosteh se je vila rahla trava. Kriva kozačka je zarjevela v rokah kostjakov. Približa se Černuša stekleni rakvi in pogledavši va-njo, skoraj ostrmi, kako se je mogel kedo drzniti svetega kradeža — odnesti svetnico iz cerkve. Prikloni se, sneme čapko, spusti svoj meč ter jame moliti. Pozabil je ranjene divje kože — prvič mu je zablodil s ceste čerkezan.

Med tem so se pridrvili Černušini strelci, začudeni so položili na tla rakev; ki se je lesketala v bujnem zelenju. Prekrasna, kakor jasna zora počivala je v njej zala Milica, rdečica je poigravala na njenem licu; usta so bila na smeh, slova, kot bi hotela govoriti; roké so bile zložene križem na prsih, na prstu desne roke pa se je bliščal prstan.

Černuša je blagoslovil sebe, spregovoril nekeve skrivnostne besede — snel prstan z Miličine roke ter ga spustil na tla; kjer se je prstan trave dotaknil, zgorela je trava.

Tiho se prebudi Milica, dvigne se iz groba in nedolžno kakor otrok pošepeče! „Kako dolgo sem sanjala ta krasni sanj!

Jaz nisem bil s Černušo ondi, in ne morem vam več povedati, kaj sta si vse pravila.

Zvečer je vže sedela Milica na vojvodinem domu. On in sin sta ljubila Milico, in vse je streglo njeni mogočnosti. Kozak je vže pogнал tretjega letuna in četrti je dospel k Vladimirovemu gradu, da bi mu naznanil veliko radost ter ga prosil v imenu vojvode, da bi blagoslovil zvezo s sinom bogatina Kieveškega.

VII.

Kako si veličasten, stari Kiev! dobri grad, sveti grad! Kako si krasen, sijajin, moj sivi dedek!

Kar je solnce med zvezdami, kar ljudomili vladar narodu: to je Kiev med mesti.

Na višini stoji opasan sè zelenimi vrti, ovenčan sè zlatimi kuplami in križi cerkva; ob tvojem podnožji se široko razliva živi tok slavnega Dnjepra; bože, kako razkošje! Slišite ljudje dobri, govorim vam o Kievu in vi ne pretakate solz radosti? gotovo niste moji rodaki.

Pa toliko je tam božjih hramov, toliko ponižnega leska! Vstopite v zbor Sofijski — Tu so trume pobožnega naroda: tu se prepeva; tu se daruje: drugokrat si pogledamo kieveške znamenitosti tudi Jaroslavov grob, grško mozaiko, in mnogo mnogo. — Sedaj pa se ozrimo na to svatbo. Cerkev je v samem ognji od množine sveč in luči. Pri oltarji sta Černuša in Milica. V krogu sorodniki Ne daleč od njih stoji podprt stari Vladimir; kakor sneg je obelel; — poklekivši zahvali boga, da mu je še dovolil pred sklepom življenja videti izgubljeno hčer. Ko so se svatje odpravljali, razlegel se je po cerkvi divji krik in nekova ženska se je zgruzila na tla — to je bila pozabljená mačeha; ni mogla prenesti krasote pastorkine, umrla je zavisti.

V Kievu pa so dolgo po noči donele pesmi svatovske, dolgo so plapolele luči, nu — te pesmi so vse po malem umolknille, luči druga za drugo pogasnile, vse umira, zadremlje Kiev samo slavni Dnjeper se še žalostno vleče, samo nebeška svetila obletavajo svete hrame.

Pesni Lujize Pesjakove.

I. Vijolice.

Spomládi sem enkrat na njivo šlà,
Ker ljúbe so vijolice vže cvele;
Sem sédla v solnce doli k njim na tlà —
Vijólice bile so lépe.

Peresca so zelêne jih objele
In kapljice, tak čiste kot srebró,
Svetlé so kakor luči v njih žarele —
Vijólice bile so lépe.

Sem urno cvetje trgala mladó
In presne vence splekala dišeče,
A hipoma — pomagaj mi nebó —
Vijólice bile so lépe.

Čutila, videla oči sem žgeče
In segle kot plameni do srcá
Sedaj so mi — vijólice živeče! —
Vijólice bile so lépe.

Ne vém, kdaj pomlad mila je prešlà,
Ko tja na solnčno njivo sem hodila;
Sem li še živa? — ali sem mrtvá? —
Vijólice bile so lépe.

Ne vém, kdaj so zvenéli cveti vsi?
Oj čisto vse sem reva pozabila!
Le modrih, modrih spomnim se očij —
Vijólice bile so lépe.

2. Borisu Miránu.

Vsa pohlevna se uklanjam
Sili tvojega duhá,
Kot se tica nagne orlu,
Ki v višinah je domá;

Kot poniža cvet se revni,
Ako ga prevzame moč
Čarojasnega ozvezdja,
Ki prešinja temno noč.

A če tudi previsôko,
Nedosežno mi stojíš,
Hrepenljivo vendar vleče
Dušo tja, kjer ti živiš!

O kakó poslušam rada
Govorice tvoje glas,
O kakó se mi priljubil
Tvoje je besede kras!

Meni zdí se, kot da veje
 Čisti zrak planin ljubó,
 Kot, da gozdno sládsko petje
 Mehko boža mi uhó,

Kedar milo in soglasno
 Brat sè brati govoriš,
 Domovino tebi drago
 Z vsako črko poslaviš;

In morjé vsega blaženstva
 Se razširja pred menoj,
 Ko prijateljsko pozdravlja
 Plameneči duh me tvoj! —

3. Miramare.

(Malajska oblika.)

Občudovala Miramare,
 Mogočno tvojo sem krasoto; —
 Umetnost stavila oltárje
 Na vso natvorno je lepoto.

Utišnila si v misli svoje
 Mučenca sliko sem trpečo; —
 Nagnilo se osrčje moje
 Na blazno ženo je tožečo.

Mogočno tvojo sem krasoto
 Utišnila si v misli svoje, —
 Na vso natvorno je lepoto
 Nagnilo se osrčje moje.

Mučenca sliko sem trpečo
 Pravični Kliji izročila; —
 Na blazno ženo je tožečo
 Molitev moja se izlila.

4. Predčutje.

Predčutje, o skrivna nam moč ti neznana,
 Katera prihodnje odgrinjaš gorjé,
 Od kod neizmerna je groza ti dana,
 Ki revno zbog tebe trpi jo sreé?

V dvorani visoki gorele so sveče
 In cveti so krasili čez jo in čez,
 Polnila mi rádot je srce goreče
 Ko sladko me zibal pri godbi je ples.

A, kar so prijele roké me ledene
 In strah siloviti sprelêtel me je,
 Čutila zdaj nijsem več sreé nobene
 Le sólze točila sem britko grenké.

In kmalu je zopet svečava brlela,
 Resnica je strašna predčutje biló — —
 Pri materi bleði sem strta slonela,
 Pol mrtva od mrtve jemala slovó.

5. Povsodi le ti!

Ko nebó pogledam módro
In svetlost njegovo vso,
Tvoje spet oči zagledam
Čudapolne ko nebó.

Kedar čujem slavca peti
Himne čarovno-sladké,
Tvojo slišim govorico:
„Neizmerno ljubim te!“

Kedar pómlad srečam milo
In nje rožic zorni cvet,
Tvoja kaže se ljubezen —
Naju sanj mi cvetni svet.

Kedar čutim čisto sapo,
Ki mi senci ohladi,
Mislim, da pozdrav mi ljubi
Tvoja duša poroči.

Kedar solnce gre za góro
Zapustivši žar nam svoj,
Bol ponavlja se slovesa
In spomin, ki vek je moj.

Kedar rosa se polaga
Vrh utrújene zemljé,
Zlajša v solzah se po tebi
Hrepeneče mi sreč.

6. Mojstru sonetnih pesnikov.

Prebêri pesnij Platenovih cvete
In védel boš brez daljnega prevdarka,
Da Rückert in Camóens in Petrarka
Najlepše so prepevali sonete.

Za viteze je Rückert zložil „vnete“,
Camóens-a pri petji nêsla barka
Po morji je, in žugala mu Parka;
Petrarka hvalil je brhkost Lavrete.

A Nemca, Laha in še Portugalca
V sonetih vendar je prekosil eden,
Ki jih je peval kakor téh nobeden.

Prešérin je imé premagovalca! --
Parnas „sonetni veneč“ občuduje,
Kot mojster vsem Slovenec zdaj kraljuje.

7. Prepričanje.

Zapusti očetnjavo
V tujino se podaj,
Bedeča ino v sanjah
Boš videla svoj kraj.

Pogana spreobrni
Da bo čestil Bogá,
Malikov vendar svojih
Pozabiti ne zná.

Naj sreča pokopana
V gomili ti leži,
Odsvit nje čarokrasni
Še v grobu ne bleđi.

In ti si meni sreča,
In bóginja in dom,
In rekla si, da tebe
Jaz videl več ne bom? —

Nemila, oj le pojdi
In sklep izvrši svoj;
Spomin poprejšnje sreče
Bo vendar večno moj!

In k tebi le molilo
Brez konca bo srcé,
Sprejelo saj od tebe
Je radóst in gorjé.

Na božjo pot hodilo
Mi bode noč in dan,
Tam verno, upajoče
Znebilo vseh se ran.

In duh ga bode spremljal
V domovje si ljubó,
Katero našel v tebi
Predraga je samó.

Zatoraj, če odideš,
Al če mi blizo si —
Pri tebi bodem bival
Do konca svojih dnij!

8. Detinske sanje.

S cveticami veselo se detece igra
In solnce mu je drago in vse zlató nebá.
Veselo v gozdu biva, kjer tičice pojó,
Kjer viri šeptajoči mrmrajo tak ljubó;
Šumenje tam posluša in gleda vskip valóv,
Tak dolgo, da ga v spanje zaziblje moč glasóv.
Blaženstvo zdaj izreka smehlja se obraz,
Ker dete šlo je v sanjah v nebesa svetle v vas.
Tam rože še bolj lepe naproti mu cvetó
In luči so mu bliže, ki krasijo nebó;
In bratje snegobeli mu godejo na ples
In čarovno se petje njihovo glási vmes.
Ljubezen rajskoblaga se njemu nasmehljá,
— Še bolj mu je prijazna ko mamica domá —
In zdaj ga poljubljuje tak milo in sladkó,
Da mlado dete v spanji zavrísne skor glasnó.

Zatoraj tiho, tiho, da mirno dalje spi,
Da se iz sanj nebeških prezgodaj ne zbudi;
Saj kmalu občutilo življenja bo gorjé —
In sanje so detinske tak angeljsko lepé.

In tudi srce moje je detece mladó,
Cvetice ono ljubi, ozvezdje in nebó;

In lune ga omamlja srebrni nežni žar,
 In vedno občuduje natvore večni čar.
 Veselo govorico posluša vseh glasov,
 S katerimi se meni mogočni rod valov;
 S katerimi pravljice izreka gozd sladké,
 Na tisoč let vže stare, a vekomaj mladé.
 Pri poslušanji srce počasi mi zaspi,
 In po navadi svoji se v sanjah veseli:
 Ker one ga peljajo na čudoviti kraj,
 Kjer vročih želj njegovih ga sprejme zlati raj.
 Tam je svetló in jasno in zmeraj solnčen dan,
 Tam bol neznana vsaka, tam rádoti je stan.
 Kar pravo je, kraljuje ondukaj s častijó,
 In zmage venec nòsi, kar večno je lepó.
 Tam duše ne vznemirja temnih strastij prepír,
 Ker blagoslov in sreča tam imata svoj vir.
 Namenov čistih, blagih je vsak tam spoštovan,
 Nesrečni po krivici ni nikedar pregnan,
 Saj domoljubje sveto kot solnce tam žari,
 Ki svoje opominja, da so si bratje vsi.
 Tam svóboda razsiplje nad vsemi svoj zaklad,
 Ki prave je omike neprecenljivi sad;
 Ta duhu je krepilo, da zdrav je in močan,
 Človeštvu da v resnici voditelj je in bran.
 In vera, ki tolaži, ki nikdar ne slepi,
 Ki rane vse zaceli in vekomaj živi,
 Ki sêje le ljubezen in črta ne pozná,
 Ta vera milostljiva se svetu tam smehljá. —
 Kakó sanjaje rajsko se veseli srcé,
 Da zaželeni dnovi uzhajajo mu vžé;
 Kakó mi glasno vriska, ko detece mladó,
 Ki v spanji obiskuje leskeče se nebó.
 Zatoraj tiho, tiho, da mirno dalje spi,
 Da se iz sanj nebéških prekmalu ne zbudi;
 Saj ono občutilo življenja je gorjé — —
 In sanje so detinske tak angeljsko lepé!

9. Vprašanje.

Dežne povejte mi kaplje,
 Čiste ko svétlo srebró,
 Ali ste sólze znabiti,
 Ki jih preлива nebó?

Ali je tudi višavi
 Znano pekoče gorjé,
 Ki se raztaplja v solzíce,
 Da ne razpóči srcé?

10. Življenja leto.

Pomlad pride in pozdravlja
Z milim čarom revni svet,
In povsod veselo zbuja
Novo se življenje spet.

Tičje petje tisočerno
Polni gozde čez in čez;
In brneče in šumeče
Svate vabi tja na ples.

Čisti viri in studenci
Tiho, tiho prišumé,
Filomela poje marnje
O ljubezni jim sladké.

Radovedno tudi cvetje
Kaže se na beli dan,
In zamaknjeno posluša
Voda, hrib in log in plan.

Strme gôre zdaj mladósti
Kraši mikavno zlató,
Glej, natvora vsa spremínja
Dihljajoča se v nebó.

In skrivnostno vže pripravlja
Svoje hvale cvetni dar,
Da po njem „hosana“ kliče
Nje kraljestva slednja stvar.

In „hosana Bog dobrote!“
V koči tudi se glasí,
Kjer človeško mlado cvetje
Prvo sanje bitja spi.

Na prsih gorkih in ljubečih
Počiva dete tam mirnó,
Oči zavzete, nežno-jasne,
Po luči gledajo bistró.

Ročice drobne kmalu steza,
Da ž njimi boža njej obraz,
In kaj zasliši, o blaženstvo!
Kaj nek čeblja prelubi glas?

O „mati, mati“ so izrekle
Ustnice lepe in sladké,
In so z besedo to izlile
Nebeško radost jej v srcé.

Presrečna je, čez vse ga ljubi,
Le njemu vsa se posvetí;
Minola zá-njo je veseljnost —
Saj svet v naročji jej leží!

Rumênega klasja
Se ziblje blagó,
Plavičica morje
Olišpa zlató.
Šumenje, šeptanje
V vršičih drevés,
Kaj hočete rêči
Glasóvi perés?
Bliščoba obdaja
Livade cvetné,
Demantom enake
So trave rosné.
Prijazno mrmranje
V vodici dobrav,

Bregovom donaša
Potočec pozdrav.
Spominčic prijazne
In zveste oči,
Pomembno po poti
Ga spremljajo vsi.
Skrivnostno gibanje
Po zraku igra,
V njem pisano tkanje
Se videti dà.
Na trati zeleni
Se zida oltár,
Vonjavo prinaša
Mu „roža“ na dar.

„Jazmin“ ga ovija
 Z zakladi duhá,
 „Vijóla“ se mično
 Mej njimi smehljá.
 Balzamsko kadilo
 „Narcise“ trosé,
 Ki blizo oltárja
 Ponosne stojó.
 Iz „čašic“ cvetočih
 Se dviga izdih
 In milo zvonjenje
 Iz „zvončkov“ vsih.

Plameni v rdečih
 Tam „lilijah“ goré,
 Jim svečniki gibčni
 So stebila tenké.
 Zafirove strehe
 Se širi oblok
 Čez cvetno svetišče
 Okrog in okrog;
 In svetlega solnca
 Žareči objem
 Je blagoslov večni
 Tem čudežem vsem.

* * *

Poletje tudi v srci je svetelo,
 Katero vneto bije in krepkó,
 Katero je navdušeno sprejelo,
 Kar dalo je življenje mu mladó.
 Okó žarí mladeniču veselo,
 Božestvo v njem podobi se čistó.
 Kar blago je, le temu je učenec,
 Le njemu daroval bi slave venec.

A, kar se bitje mu je spremenilo,
 Se joka, vriska, čuda ostrmí;
 Najviše z duševno bi stvoril silo,
 Pretesna zemlja vsa se njemu zdí.
 On ljubi! — o veselje rajskomilo,
 Blaženstva dom naproti mu blišči.
 Kak svétlo in lepó je to zavetje,
 Kako sladkó njegovo prvo cvetje!

Povezano je žita snôpje,
 Iztisnjena je grózdu kri;
 V bagrordečem, svetlem plašči
 Nekdaj zelèni gôzd medlí.

In solnce še poljuba zvesto
 Peresca drobna in peró;
 Težko mu jih je zapustiti,
 Zatoraj gorko je slovó.

A biti mora; — iz meglice
 Se mrzle lune blésči žar,
 Cvetice mile vé, zdaj z Bogom!
 Življenja je obledel čar.

Otožno še šumi v okrogu,
 Slovesa čuti se gorjé,
 In žalujejo doli k vodi
 Se vrbe nagnejo šibké.

Valove krije zadnje listje,
 Še to odnaša pih hladán,
 In mirno bliža in slovesno
 Sabótni véliki se dan.

* * *

Z jasnim čelom in pogledom
 Nepreplašen mož stojí,
 Brez počitka misli snuje
 In se trudi in bedí.

Trdna volja pri početji
 Je pomoček njega djanj,
 In uspeha velik blagor
 Pada kakor rosa na-nj.

Kedar britkost ga obišče,
 Žalovati mu nij mar;
 Tudi upanje razdrto
 Še dobiček je vsikdar;

Saj srcé se mu oblaži
 In postane bolj miló,
 Če življenja ostro trnje
 Ga ranilo je hudó.

Čut dolžnosti, dar nebeški
 Mu olajša pot težav,
 In voditelj mir je dušni
 Ki ga pelje do višav.

Al res je mogoče, da isti je svet,
 Kjer bilo je vse tak cvetoče?
 Al to je nebó, tako modro popred,
 Ko solnce sijalo je vroče? —

Vže krijejo trato zeleno nekdej
 Ledéne in mrzle odéje;
 Le krokar in vrana divjata sedaj
 Po gozdu od véje do véje.
 Kak dere nevihte odklenjena moč
 Skoz skale in drevje nemilo!
 Življenje zagrinja puščoba in noč,
 In smrt se pokaže sè silo.
 Vse, vse, razdrobljeno, samotno, mrtvó,
 Pokrito z bliščobo je belo,
 Ki snežnic vrtečih begoče srebró
 Razsiplje nad zemljo uvélo.

A čuj! elementov potihne prepir
 In zvezde prižiga višava,
 Pokòj občuti in upanja mir
 Sirota uboga, tožeča narava.

* * *

Le senca še slabôtna stvari nekdej močnè,
 Katero Bog po sebi naslikal mило je,
 Tak omaguje starček betežen in podprt,
 Ko hrastov list, ki visi na veji vél in strt.

Prešla mu vsa so čuda, prešla je rádot sanj,
 Zvenelo vse je cvetje — je padla slana nanj.
 Pogléd noben ne kliče občutkov mu v srcé,
 Minolo je veselje, minolo je gorjé.

„Čemú še trud in težo,“ vprašuje duh njegov,
 Ki pota preiskava neznanih še svetov;

„Čemú mi je življenje, ki le brlji mračno —
Al rožnato al temno — prestano vendar bo!“

Zató z močjó poslednjo le hrabro še naprej,
Saj bitja boj zmagával brez tožbe je doslej,
In sreča! gori miga podoba mu sladka,
Ki ga hlepeča čaka in mило se smehlja;

Iz zagrinjal meglenih vzdiguje jo spomín,
In trudno srce plava do nje iz dná temín —
Vse strune zadonijo v akordih zdaj glasno
In srečna dvigne duša se svobodna v nebó!

Bibliografija slovenska.

Slovensko knjigarstvo od meseca novembra 1870. leta
do konca leta 1871.

Sestavil dr. E. H. Costa, predsednik Matice slovenske.

(Štev. 1.—147 glej v „Letopisu“ za 1869. l. od 268.—281. strani,
št. 148—243 pa v „Letopisu“ za 1870. leto od 364.—371. strani.)

I. Časniki.

244. *Besednik*. Kratkočasen in podučen list za slovensko ljudstvo. III. leto 1871. Izdateljica: K. A. Janežič. Vrednik A. Umek, (po Umekovi smrti A. Biser.) V Celovcu. 4°.
Izhaja 2krat v mesecu.
245. *Brencelj* v lažnjivi obleki. V Ljubljani. Založnik in vrednik: J. Alešovec. Letnik III. 1871. 4°.
Izhaja 2krat na mesec.
246. *Deželni zakonik* za vojvodstvo Kranjsko. Leto 1871. 4°. V Ljubljani.
247. *Državni zakonik* za kraljevine in dežele v državnem zboru zastopane. Leto 1871. V Beču 4°.
248. *Gospodarski list* za kmetijstvo, svilorejo, obrtnijo in druge deželne potrebe. Izdaje ga c. kr. kmetijska družba goriška. Vrednik Fr. Povše. Tečaj III. 1871. 8°.
Izhaja 2krat v mesecu.
249. *Južni Sokol*, telovadsko-vojaški list. Lastnik Ivan Z. Vesely. Vrednik A. Kremžar. V Ljubljani 1871. 4°.
Izhaja 2krat v mesecu.
250. *Novice*, gospodarske, obrtniške in narodne. V Ljubljani. Založnik Jožef Blaznik, vrednik Janez Murnik. 4°. XXIX. tečaj 1871.
Izhajajo vsako sredo.

251. *Pravnik slovenski*. List za pravosodje, upravo in državoslovje. Izdajatelj in vrednik: Dr. J. Razlag. II. leto 1871. V Ljubljani. 8°.

Izhaja 2krat na mesec.

252. *Primorec*. Političen in podučiven list. Lastnik in vrednik Vekoslav Raič. I. tečaj 1871. Trst. Fol.

Izhaja 2krat v mesecu.

253. *Slovenski Gospodar*. Podučiven list za slovensko ljudstvo. Maribor V. tečaj 1871. Založnik in vrednik dr. Matija Prelog (v drugem polletu: Založnik kat. tiskovno društvo. Vrednik: dr. Jož. Uлага) 4°.

Izhaja vsak četrtek.

254. *Slovenski narod*. V Mariboru. Fol. IV. tečaj 1871. Lastnik dr. Jože Vošnjak (potem Rapoc in drugi). Izdatelj Anton Tomšič; (po Tomšičevi smrti Martin Jelovšek).

Izhaja 3krat na teden.

255. *Slovenski prijatelj*. Vredil in založil Andrej Einspieler. V Celovcu. 8°. Leto 1871. XX. tečaj.

Izhaja 1krat v mesecu. Priloženo: „Razlaganje krščanskega katoliškega nauka“; spisali nekteri duhovni ljubljanske škofije. IV. poglavje: Od sv. zakramentov. V Celovcu 1871. 8°. XI, 1297 str.

256. *Soča*. Organ slovenskega političnega društva goriškega za brambo narodnih pravic. Izdajatelj in vrednik Viktor Dolenc. I. tečaj 1871. Fol.

Izhaja 2krat v mesecu.

257. *Sršeni*, humoristično-satiričen list. Vrednik in založnik Ivan Železnikar. Maribor. I. tečaj.

Izhaja 2krat na mesec. 1. list se je izdal konec novembra 1871.

258. *Učiteljski tovarš*. List za šolo in dom. Vrednik Andrej Praprotnik. V Ljubljani. 8°. XI. tečaj 1871.

Izhaja 2krat v mesecu.

259. *Vrtec*. Časopis z podobami za slovensko mladost. Izdajatelj in vrednik Ivan Tomšič. V Ljubljani. Leto I. 1871. 8°.

Izhaja 1krat v mesecu.

260. *Zgodnja Danica*. Katolišk-cerkven list. Vrednik Luka Jeran. V Ljubljani. Založnik J. Blaznik 4°. XXIV. tečaj 1871.

Izhaja enkrat na teden.

II. Društvena dela.

Čitalnica narodna v Ljubljani.

(327 družbenikov.)

261. *Letopis* narodne čitalnice v Ljubljani o začetku leta 1871. V Ljubljani 8°. 36 strani.

Devet let iz življenja čitalnice ljubljanske. Pisal dr. Janez Bleiweis. — Poročilo tajnikovo. Sestavil dr. Poklukar. — O plesu. Spisal dr. Karol Bleiweis. — O krasoslovji. Spisal dr. Razlag.

Dramatično društvo v Ljubljani.

(260 udov.)

262. *Letno poročilo* dramatičnega društva v Ljubljani za četrto društveno leto 1870. V Ljubljani 8°. 24 str.
263. *Slovenska Talija*. Zbirka dramatičnih del in iger. Četrto leto. V Ljubljani 16^m. 1870.
- *Išče se odgojnik*. Igra v dveh dejanjih. Po francoskej: „On demande un gouverneur“ poslovenil Valentin Mandelc. 82 str.
 - *Zabavljica*. Vesela igra v enem dejanji. Nemški spisal M. A. Grandjean. Prosto poslovenila Luiza Pesijakova. 37 str.
 - *Zakonske nadloge*. Vesela igra v enem dejanji. Po Benediksi poslovenil Ivan Globočnik. 35 str.
 - *Poglavje I. II. in III.* Vesela igra v enem dejanji. Česki spisal G. Pfleger Moravsky, poslovenil J. Mohorčič. 50 str.
 - *Mutek*. Vesela igra v enem dejanji. Poslovenil Davorin Bolè. 26 str.
 - *Telegram*. Vesela igra v enem dejanji. Česki spisal G. Pfleger Moravsky, poslovenil Josip Staré. 56 str.
 - *Sam ne vé kaj hoče*. Dramatična gluma v 1 in 1/8 dejanja. Poslovenil Andrejčekov Jože. 18 str.
 - *Ona me ljubi!* Vesela igra v dveh dejanjih. Česki spisal G. Pfleger Moravsky, poslovenil J. Mohorčič. 59 str.
 - *Gospod regisseur*. Šaljivi prizor. Česki spisal J. J. Stankovski. Poslovenil J. A. N. 11 str.
 - *Uskok*. Šaloigra v enem dejanji. Poslovenil Davorin Bolè. 39 str.
 - *Vdova in vdovec*. Vesela igra v enem dejanji. Svobodno poslovenil dr. Janez Bleiweis. 31 str.

Društvo v pomoč bolnikom in za oskrbljevanje v Ljubljani.

(240 družnikov.)

264. *Letno sporočilo* za peto društveno leto 1870. 8°. 12 str.

Katoliška družba za Kranjsko.

265. *Mladenček* Domenik Savio gojenec v ustavu sv. Frančiška Salezija v Torinu. V laškem jeziku spisal 1866 duhoven Janez Bosko, slovensko vravnaval L. Jeran. V Ljubljani. 8°. Zvezek 4. in sklepni. Na svitlo dan meseca velikega travna 1871. str. 99—112.

Katoliško politično društvo v Ljubljani.

(110 udov.)

266. *Pravila*. V Ljubljani. 8°. 4 str.

Katoliško tiskovno društvo v Mariboru.

267. *Pravila*. V Mariboru. 4°. 4 str.

268. *Kake ustave* je Avstriji potreba? Politični razgovori slovenskemu narodu v poduk. Snopič I. Meseca aprila 1871. V Mariboru. 8°. 53 str.

C. kr. kmetijska družba Kranjska.

269. *Naznanila*. Letnik 1870. Zvezek II. V Ljubljani. 8°. 96 str. Sporočilo o občnem zboru 4. maja 1870. — Navod, kako naj se češplje suše in slivovec kuha (s priloženo sliko). — O škodi, ki jo sneg dela drevju v gozdih in vrtih, in kaj storiti, da se odvrne ta škoda.
270. *Poročilo* glavnega odbora c. k. kmetijske družbe kranjske za občni zbor 22. novembra 1871. V Ljubljani. 8°. 31 str.
271. *Nauk* o umni živinoreji. Slovenskim gospodarjem spisal in s podobami razjasnil dr. Janez Bleiweis. V Ljubljani 1871. 8°. 119 str.
272. *Potni poduk* o Krasu in pogozdovanji Krasa. Za domorodce notranjske spisal Ljud. Dimic. V Ljubljani 1871. 8°. 23 str.

Marijna bratovščina v Ljubljani.

(1468 družabnikov.)

273. *Letno sporočilo* na koncu leta 1870. V Ljubljani. 8°. 15 str.

Matica slovenska v Ljubljani.

(1603 udov.)

274. *Letopis Matice slovenske* za l. 1870. Uredil dr. E. H. Costa. V Ljubljani 1870. 8°. 69 in 371 str. Z 4 podobami. Kazalo letopisa: Raziskavanje na polji staroslovenske mythologije; spisal Dav. Trstenjak. — Kraljevina poljska pa kralji iz volitve. Poslovenil Fr. Jaroslav. — Letopis mesta Kranjskega (788—1870. l.); sestavil Jan. Parapat. — Rahela. Izvirna novela. Spisala Lujiza Pesjakova. — Severni cveti. Poslovenil Ivan Vesel. — Prva pot v ljubljanske šole. Spisal A. J. — Slavija. Igra v dveh dejanjih. Spisal A. J. — Voldemar. Dogodek iz italijanske vojske 1805. Po Körnerju poslovenil A. Podgorjanski. — Kamnik. Zgodovinsko-mestopisen obraz. Spisal J. Ogrinec. — V torek i v petek. Poslovenil Podgoričan. — Slovenska literatura. Spisal F. M. O. — O najstarejši slovenski zgodovini. Spisal F. Bradaška. — Termolama. Ukranjska povest. Poslovenil Podgoričan. — Lesena noga. Spisal J. Ogrinec. — Mahmud. Izvirna povest iz 16. stoletja. Spisal Jurij Črnogorec. — Bibliografija slovenska. —
275. *Schödler*. Knjiga prirode. II. snopič. Astronomija. Poslovenil V. Ogrinec. Kemija. Poslovenil Fr. Erjavec. V Ljubljani 1870. 8. str. 228—534.
276. — III. snopič. Mineralogija. Poslovenil Janez Zajec. 169 str.
277. *Razne dela* pesniške in igrokazne Jovana Vesela-Koseskiga. V Ljubljani. 8°. 690 str.
278. *Atlant*. II. snopič. Vrezal na kamen in tiskal F. Köke na Dunaji.

Azija; merilo 1 : 30,000.000. — Severna Amerika; merilo 1 : 30,000.000. — Južna Amerika; 1 : 30,000.000. —

Društvo svetega Mohora v Celovcu.

(17417 udov.)

279. *Koledarček* za prestopno leto 1872. V Celovcu 1871. 8°. 168 str.
 Iz obsega: Posojilnice na pomoč kmečkemu ljudstvu. Spisal dr. Vošnjak. — O ljudski olik. Spisal Ivan Tavčar. — Dve paraboli. Zložila Lujiza Pesjakova.
280. *Življenje svetnikov* in svetnic Božjih. Po najboljših virih spisal Matija Torkar. VI. snopič. V Ljubljani 1871. 8°. III. del str. 241—476.
281. *I. Nauk o gospodinjstvu*. Slovenskim gospodinjam spisal dr. J. Sernee. *II. Slovenski Bučelarček*. Začetnikom bučeloreje spisal Janez Sumper. V Ljubljani 1871. 8°. 141 str.
282. *Kristusovo življenje* in smrt v premišljevanjih in podobah. Poleg Gašparja Erharda za Slovence predelal Štefan Kociančič. V Celovcu 1871. III. snopič. 8°. str. 321—480.
283. *Slovenskih večernic* XXIV. zvezek. V Ljubljani 8°. 206 str. Vojnimir, ali paganstvo in kerst. — Marija Devica iz Kroepe. — Hči Turjaka. — Devica Orleanska. — Irhaste hlače. — Pogled na skrivnosti v stvarstvu. — Menčikov. — Domači zdravnik.
284. *Slovenskih večernic* XXV. zvezek. Domače in tuje živali v podobah. Slovenske mladine v poduk in kratek čas opisal Fr. Erjavec. III. del: Ptice. 2. snopič. V Celovcu 1871. 8°. str. 192—403.

Slavija, vzajemno zavarovalna banka v Pragi.

285. *Letno poročilo* za gospodarsko leto 1870. z izpisnikom in zapisnika njenega občnega zbora, kateri je bil dne 16. velicega travna 1871. V Pragi. 4°. 19 str.

Sokol v Ljubljani.

286. *Historično - statistični pregled* delovanja telovadnega društva „Sokola“ od začetka svojega obstoja, to je od leta 1862. do začetka leta 1871. V Ljubljani. 8°. 27 str.

Trdnjava, politično društvo v Celovcu.

287. *Čujte koroški Slovenci*. V Celovcu 1871. Fol. 4 str. Kamnotis.

IZOBRAŽEVALNO DRUŠTVO ZA TISKARJE V LJUBLJANI.

288. *Pravila*. Laibach 1871. 8°. 31 str.

UČITELJSKO DRUŠTVO ZA KRANJSKO.

289. *Učiteljski koledar* za navadno leto 1871. Vredil A. Pra-protnik. I. leto. V Ljubljani. 8°. 117 str.

Društvo v podporo kranjskemu ljudskemu šolstvu s sedežem v Idriji.

290. *Pravila*. V Ljubljani. 8°. 4 str.

III. Modroslovje.

291. *Svet in duh človeški*. Spisal dr. Simon Šubić. V Zagrebu 1871. 8°. 27 str.
Preštampana iz XIV. knjige „Rada“ jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.

IV. Zgodovina.

292. *Opis in zgodovina Trsta* in njegove okolice, pa še marsikaj družega o slavjanskih zadevah. Izdaja drugo saboto vsacega meseca po snopičih Jožef Godina-Verdelski. V Trstu 1871. 8°. Do sedaj 22 pol.
293. *Turski boji v XV. in XVI. veku* s posebnim ozirom na Slovence. Spisal Janez Parapat. Izdala Matica slovenska v Ljubljani 1871. 8°. 159 str.
Poseben odtisk iz „Letopisa Matice slovenske za 1871. leto“.

V. Geografija. — Zemljevidi.

294. *Črno morje* in svet blizu njega in dalje od njega. (Pogled od zgoraj doli.) Fol.
Zemljevid. Doklada „Novic“ 19. aprila 1871.
295. *Okrajno poglavarstvo Ljubljana*. Imp. fol.
Zemljevid v meri 1":1000".
296. *Zemljovid slovenske dežele in pokrajin*. Izdelal in na svetlo dal Peter Kozler. Na Dunaji 1871. Fol.
6. natis. V meri 1:576.000.

VI. Pravoznanska in državoznanska dela.

297. *Deželni odbor* poroča deželnemu zboru poknežene grofije Goriške in Gradiškanske o tem, kar je odbor opravljal od zadnje sejne dobe do konca avgusta 1871. V Gorici 4°. XL. str.
298. *Ljubi Slovenci podjunske doline!* Spisal Andrej Einspieler. V Celovcu 1871. Fol. 2 str.
299. *Pij IX.* Sveti oče oropani ali Laški kralj papežev strahonja in sv. Akve posilni grob. Napisal dr. Lavoslav Gregorec. (I.) Gradec. Moser 1871. 8°. 45 str.
300. *Stara in nova šola*. Za prosto slovensko ljudstvo pojasnil dr. Lav. Gregorec. (II.) Gradec. Moser 1871. 8°. 56 str.
301. *Poduk slovenskim volilcem* za sedanje volitve. Spisal Fr. Kosar. V Mariboru. 8°. 4 str.
302. *Kranjsko ljudsko šolstvo*. Spisal J. Lapajne. V Ljubljani 1871. 8°. 71 str.
303. *Obravnave deželnega zbora kranjskega* v Ljubljani v prvi sesiji tretje volitvene dobe od 15. do 30. avgusta 1870. (Po stenografičnih zapisih.) Laibach 4°. 17,85, 213 str.
304. *Načrt* opravielnega reda krajnega šolskega sveta. V Ljubljani. 8°. 22 str.
305. *Poročilo* o delovanju kranjskega deželnega odbora od 30. avgusta 1870. do 14. sept. 1871. leta. V Ljubljani. 4°. 67 str.

306. *Nr. 2. Ukaz ministra za bogočastje in uk od 20. avg. 1870., s katerim se občnim ljudskim učilnicam zapisuje šolski in učni red.* V Beču 1870. 4°. 13 str.
307. *Zakaj plačujemo toliko štibre?* Izdano od graškega društva za izobraževanje ljudstva. V Gradcu 1870. 8°. Glej: „Slov. Narod“ 1870 št. 131.

VII. Jezikoslovne knjige.

308. *Jezičnik* ali pomenki o slovenskem pisanji. Spisal J. Marn. VI—VIII. leto. V Ljubljani 1868—1870. 8°. 137 str.
309. *Jezičnik* ali Metelko v slovenskem slovstvu. Spisal J. Marn. IX. leto. V Ljubljani 1871. Milic. 8°. 45 str.

VIII. Narodno-gospodarska dela.

310. *Kratki navod k vzreji domačih sviloprejk* po profesorju Frid. Haberlandt-u, voditelju c. kr. sviloprejskega poskuševališča v Gorici 1871. pr. Povše. V Gorici. Založba c. kr. sviloprejskega poskuševališča. 8°. 16 str.
311. *Kaj so hudourni vrtinci.* Spisal dr. Simon Šubič. V Zagrebu 1869. 8°. 23 str.
Preštampana iz IV. knjige „Rada“ jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.
312. *Tablice*, iz katerih se izvé, kako se obsežek lesa v kubične mere prerajta. Sestavil Mavricij Scheyer, nadlogar. V Ljubljani 1872. Giontini 8°. 59 str.

IX. Lepoznanska dela.

313. *Pesmi.* Zložil Prostin. V Trstu 1871. 8°. 78 str.
Prostin: to je France Vilhar.
314. *Pomladansko cvetje.* Založil in na svitlo dal Vekoslav Raič, vrednik „Primorca“. V Trstu 1871. 8°. 243 str.
315. *Vojška in mir.* Romantična melodrama v treh podobah. Spisal Tone Tarkuš. V Gradcu 1871. Založil pisatelj. V Gradcu 1871. 8°. 52 str.
Glej kritiko J. Pajka v „Slov. Nar.“ št. 87. leta 1871.
316. *Vošilna knjižica* ali vošilni listi za novo leto, godove in rojstne dneve. Slovenski mladini v porabo spisal Ivan Tomšič. V Ljubljani 1870. 8°. 46 str.

X. Šolske knjige.

317. *Prirodopisje* za ljudske šole. Spisal Fr. Govekar, učitelj. V Pragi 1871. 8°. 102 str.
318. *Občna zgodovina* za niže razrede srednjih šol. Spisal in založil Janez Jesenko. Prvi del. Stari vek. V Trstu 1871. 8°. 162 str.
319. *Perva računica* za slovenske ljudske šole. Spisal Fr. Močnik. Na Dunaji. V c. k. založbi šolskih bukev. 1871. 8°. 34 str.
320. *Druga računica* za slovenske ljudske šole. Spisal Fr. Močnik. Na Dunaji. V c. k. založbi šolskih bukev. 1871. 8°. 55 str.

321. *Druga nemška slovnica* za slovenske ljudske šole. Na Dunaji. V c. k. založbi šolskih bukev. 1871. 8°. 276 str.
322. *Tretja nemška slovnica* za slovenske ljudske šole. Na Dunaji. V c. k. založbi šolskih bukev. 1870. 8°. 214 str.
323. *Slovenska slovnica* z naukom, kako se pišejo pisma in opravilni sestavki. Za najviši razred ljudskih šol. Na Dunaji. V c. k. založbi šolskih bukev. 1870. 8°. 216 str.
324. *Vojvodina Kranjska*. Zemljevid za ljudsko šolo. Risal in založil F. Stegnar. Kamnotisk Egerjev v Ljubljani. Imp. Fol. 1871. Zemljevid v meri 1" = 3000°.
325. *Nazorni nauk* za slovensko mladost. Obsega 30 barvanih tabelj na debelem papirji z 380 podobami. Po slovensko razjasnil Ivan Tomšič. I. knjiga. V Ljubljani 1872. Giontini. Fol. 30 tabelj in 9 str. teksta.
326. *Zemlja slovenski* sestavil Ivan Tomšič. Izdal J. Felkl v Pragi. Na prodaj pri J. Giontiniu v Ljubljani. (Globus.)

XI. Šolska sporočila.

327. *Obvod* estetičnih občutkov. Spisal L. pl. Gariboldi. „Jahresbericht der k. k. Lehrerbildungsanstalt zu Laibach“. Laibach 1871. 8°. 11—19 str.
328. *Letno sporočilo* čveterorazredne ljudske šole v Černomlji 1871. V Ljubljani. 8°. 16 str.
Bela Krajna nekdanj in sedaj. — Besedica starišem.
329. *Okrajna učiteljska bukvarnica* logaška v Idriji. — Narodna bukvarnica v Idriji. 16mo. 11 in 12 str.
330. *Letno sporočilo* 3-razredne dekliške ljudske šole v Kamniku po dokončanem šolskem letu 1871. V Ljubljani. 8°. 7 str.
331. *Letno sporočilo* očitne štirirazredne ljudske šole Kranjske 1871. V Ljubljani. 8°. 14 str. Krajni šolski svet.
332. *Letnik* c. k. realne gimnazije v Kranji za šolsko leto 1871. Izdalo c. k. ravnateljstvo v Kranji 1871. 8°. 20 str.
Str. 3—14: Cerkve sv. Klemenca in ss. Ingenuina in Albuina. Spisal Tomaž Zupan.
333. *Razredba učenk* v dekliški obrtnijski glavni šoli pri čč. gg. Uršulinaricah v Škofji Loki koncem drugega šolskega polletja 1871. 4°. 8 str.
334. *Letno sporočilo* čveterorazredne deške šole v Škofji Loki 1871. 8°. 11 str. Odprto pismo starišem.
335. *Letno sporočilo* druge mestne štirirazredne ljudske šole v Ljubljani 1871. V Ljubljani. 8°. 16 str.
336. *Letno sporočilo* prve mestne čveterorazredne ljudske šole pri sv. Jakobu v Ljubljani 1871. V Ljubljani. 8°. 16 str.
Str. 2—5: Sedanja ljudska šola. Spisal Andrej Praprotnik.

XII. Molitvene in podučne knjige.

337. *Nova cvetlica* v duhovnem vrtu ali življenje sv. mučencev Oglejskih Kocijana, Kancija, Kocijanile in Prota z raznimi
Letopis 1871.

- molitvami, na svitlo dal Janez Globočnik. S štirimi podobami. V Gorici 1871. 8°. 295 str.
338. *Dušni vodnik v srečno večnost.* Molitvene bukve za bogoljubne odrašene ljudi, kateri želé v duhu in resnici Boga častiti. Sestavil J. Parapat. V Ljubljani 1871. H. Ničman. 8°. 425 str.
339. *Mašne in druge molitve.* Spisal Lovrenc Pintar. Šestega pomnoženega natisa. V Ljubljani 1871. Gerber 12. 272. str.
340. *Pobožni otrok ali podučne in molitvene bukve za mlade kristijane.* Spisal V. L. V Ljubljani 1871. Gerber 12. 174 str.
341. *Sveta ura moliti Jezusa v Zakramentu ljubezni Božje.* Ali: Obiskovanje presvetega Rešnjega Telesa in počechenje vselej neomadežane Device Marije za vse dni v mesecu. Poleg sv. Alfonza Marija Ligvorijana spisal Janez Volčič. Druzega natisa. V Ljubljani 1871. Gerber. 8°. 452 str.
342. *Gospod vsliši mojo molitev!* Molitevne bukve za pobožne Slovence. Izpisek iz potrjenih bukev „Sveta ura“, ki jih je spisal Janez Volčič. V Ljubljani 1872. Gerber. 8°. 412 str.

XIII. Različna dela.

343. *Evangelije po sv. Janezu in Dejanja ss. Apostelnov.* V Trstu A. Reichard 1871. 16mo.
344. *Novi zakon.* I. del: Čveteri Evangeliji in dejanja sv. Apostelnov. V Trstu A. Reichard 1871. 16mo. 324 str.
345. *Mala pratika za prestopno leto 1872, ki ima 366 dni.* V Ljubljani. Blaznik. 16mo.
346. *Velika pratika za prestopno leto 1872, ki ima 366 dni.* Na svitlo dana po c. k. kmetijski družbi. V Ljubljani. 16mo.

XIV. Muzikalije.

347. *I. Lamentacije* ali žalostne pesmi Jeremija preroka. Napev starocerkveni, čvet eroglasno postavil. *II. Očitanje.* („Oh, kaj sem ti storil?“) Za sopran, alt, tenor in bas, zložil Anton Förster. Tisk Egerjev v Ljubljani. Fol. 6 str.
348. *25 Cerkvenih pesem.* Za moški (ali ženski) in n.ešani čveterospev zložil in upravljal Anton Förster. V Ljubljani. Tisk Egerjev. 4°. 23 str.
349. *Ena prav lepa ino kunshtna Peissem,* ki jo je peu Juri Naboré tejga 20. Novembra tejga leta 1775, ki je u ano sazheto faro perfhou. Tisk in založba Egerjeva v Ljubljani. 4°. 3 str. Satira iz zapuščine pokojnega B. T., bivšega učitelja v Vinici na Dolenskem.
350. *Spomin naše dobe.* Popotnica, zložil in poklonil deležnikom učiteljskega zbora dne 27. in 28. septembra 1871. leta Feliks Stegnar. Tisk Egerjev v Ljubljani. Fol. 4 str.
351. *Napevi cerkvenih pesem,* nabral in za petje postavil Andrej Vavken. Natisnila Egerjeva kamnotiskarnica v Ljubljani. 4°. II. do V. zvezek po 12.

Kazalo.

I. Del.

Životopisne črtice odličnih udov Matice Slovenske.
Priobčuje Anton Lésar.

Stran.

1. Matija Debeljak, gimnazijski profesor, mecen Matice Slovenske III
 2. Anton Kos, véliki knezoškofov vikarij, stolni prošt, slov. Matice
podpredsednik, deželni poslanec in odbornik i. t. d. XVI
 - VI. Sporočilo o delovanji slov. Matice od 1. sept. 1870. l. do
1. sept. 1871. l. 1—104
-

II. Del.

Znanstvene razprave.

1. Turški boji v XV. in XVI. veku s posebnim ozirom na Slovence. 1
 2. Raziskavanja na polji staroslovenske zgodovine. Spisal Davorin
Trstenjak 159
 3. Raziskavanja na polji staroslovenske mythologije s podobami.
Spisal Davorin Trstenjak 172
 4. Ciganije v Angleškej. Po češčini zdelal Lasl. Gorenjec Podgoričan 193
 5. Črtica o vplivu podnebja na človeški organizem in razvitje
njegovih bolezni. Spisal dr. M. Samec 221
 6. Nekaj iz ruske zgodovine. Studija Ferdinanda Kopa. Iz češčine
poslovenil Andrejčekov Jože 238
 7. Spektralna analiza s podobami. Sestavil dr. M. Samec . . . 257
-

III. Del.

Lepoznanski spisi.

1. Adamante. Po M. Jokai-u poslovenil L. G. Podgoričan . . . 285
 2. Pisma o vedah in umetnijah. Spisal A. J. 294
 3. Pesni. Zložil A. Podgorjanski 316
 4. Moja Zvezdica. Spisala Lujiza Pesjakova 320
 5. Mačeha in pastorka. Ukrajinska pripovedka, posl. Andrejčekov Jože. 329
 6. Pesni Lujize Pesjakove 338
 7. Bibliografija slovenska od meseca novemb. 1870. l. do konec 1871. l. 346
-

6. 1994-1995

Naznanilo.

Matičine knjige imajo na prodaj:

v Ljubljani : Janez Giontini; Jurij Lercher; Zeschko & Till; Otok. Klerr.	v Trstu : F. H. Schimpf; V. Essman.
v Celovcu : J. Leon; E. Liegel;	v Gorici : Karol Sohar;
v Mariboru : E. Frišec;	v Celji : Karol Sohar.
	v Ptuju : Vil. Blanke.
	v Pragi : Gregor & Dattel.

Družbinim knjigam pak je ta-le cena:

1. Zgodovina slovenskega národa velja	—	gld. 60 kr.
2. Vojvodstvo Kranjsko	—	„ 40 „
3. Vojvodstvo Koroško	—	„ 34 „
4. Slovnica ceskega jezika z berilom, spisal Fr. Marn	—	„ 60 „
5. Národní koledar in letopis za 1867. l. velja	—	„ 40 „
6. Národní koledar in letopis za 1868. l. velja	—	„ 50 „
7. Štirje letni časi veljajo	1	„ — „
8. Rndninoslovje po Fellöckerji, velja	—	„ 40 „
9. Národní koledar, sporočilo in letopis za 1869. l. velja	—	„ 50 „
10. Olikani Slovenec velja	—	„ 40 „
11. Slovenski Štajer I. snopič velja	—	„ 50 „
12. Letopis za 1869. l.	—	„ 80 „
13. Schoedler. Knjiga prirode. I. snopič Fizika	—	„ 80 „
14. Nauk o telovadbi I. del s 50 podobami, velja	—	„ 40 „
15. Nauk o telovadbi II. del s 164 podob. in VI. obrazci	—	„ 80 „
16. Atlant. 1. snopič. Poluti, Evropa in Avstrija	1	„ 5 „
17. V. Vodnik. Pesni	—	„ 30 „
18. Jovan Vesel-Koseski. Razne dela z njegovo podobo	1	„ 50 „
19. Atlant. 2. snopič. Azija, severna Amerika, južna Amerika	1	„ 5 „
20. Slovenski Štajer. III. snopič	—	„ 40 „
21. Schoedler. Knjiga prirode. 2. snopič Astrono- mija in Kemija	1	„ — „
22. Letopis za 1870. l. z dr. Lovro Tomanovo podobo	1	„ 20 „
23. Letopis za 1871. l. s 40 podobami	1	„ 50 „
24. Schoedler. Knjiga prirode. 3. snopič. Minera- logija in Geognozija	—	„ 70 „
25. Atlant. 3. snopič. Afrika, Avstralija, evropska Rusija	1	„ 5 „
26. Živalstvo po Pokorniji, Fr. Erjavec	1	„ — „
27. Rastlinstvo po Pokorniji, Iv. Tušek	—	„ 85 „

Opomba. Častiti družbeniki naj g. poverjenikom povrnejo stroške, ki jih ti imajo s prejemanjem in razpošiljanjem družbinih knjig.